

AKTUÁLNÍ TRENDY SOCIÁLNÍ PRÁCE

(Česko – slovenské perspektivy rozvoje)

SBORNÍK Z MEZINÁRODNÍ VĚDECKÉ KONFERENCE

**Andrej Mátel
Jaroslava Pavelková
Lucia Janechová (eds.)**

2016

MÁTEL, Andrej, PAVELKOVÁ, Jaroslava, JANECHOVÁ, Lucia (eds.). *Aktuální trendy sociální práce (Česko – slovenské perspektivy rozvoje)*. Sborník z mezinárodní vědecké konference. 1. vyd. Příbram: Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna, 2016. 320 s. ISBN 978-80-906146-8-0. (CD-ROM)

Název: Aktuální trendy sociální práce
(Česko – slovenské perspektivy rozvoje)
Sborník z mezinárodní vědecké konference

Editoři: Andrej Mátel, Jaroslava Pavelková, Lucia Janechová

Recenzovali: doc. PhDr. Emília Vranková, PhD.
doc. PhDr. Ladislav Roman, PhD.

Vydavatel: Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna
VŠZaSP sv. Alžbety Bratislava

Místo vydání: Příbram

Vydání: 1.

Rok vydání: 2016

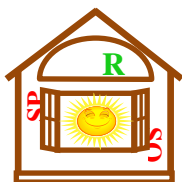
Počet stran: 320

Náklad: 150 ks

Tisk: Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna

Typ vazby: CD-ROM

ISBN ISBN 978-80-906146-8-0.

MINISTERSTVO PRÁCE
A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

ASOCIACE
OBČANSKÝCH
PORADEN

Mezinárodní vědecká konference

AKTUÁLNÍ TRENDY SOCIÁLNÍ PRÁCE

(Česko – slovenské perspektivy rozvoje)

Praha

6. duben 2016

Pořádající instituce:

Ústav sv. Jana N. Neumanna Příbram, VŠZaSP sv. Alžbety

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR

Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce

Asociace občanských poraden ČR

Soukromá vysoká škola ekonomických studií

Místo jednání:

SVŠES, Lindnerova 575/1, Praha 8 - Libeň

OBSAH

Předmluva.....	7
----------------	---

I. ETICKY SENZITIVNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Hodnoty ako základ etického kódexu sociálnej práce. ale ktoré? <i>Mátel Andrej</i>	9
Trendy vyučovania etiky študentov sociálnej práce <i>Peter Mlynarčík</i>	20
Podpora dôstojnosti a hodnoty ľudí – kategorický imperatív sociálnej práce <i>Martina Hrozenská</i>	25
Identifikácia preferencie profesijných hodnôt študentmi sociálnej práce v bakalárskom stupni štúdia <i>Lenka Magátová, Zuzana Mališková</i>	31
Implementácia eticky senzitivnej sociálnej práce v súčasnej spoločnosti <i>Zita Tomová</i>	39

II. KVALITNÍ PRAXE ZALOŽENÁ NA DŮKAZECH

Aktuálne podmienky pre výkon supervízie v sociálnej praxi <i>Milan Schavel, Bohuslav Kuzyšin, Mária Gojdičová</i>	51
Sociální práce a nové sociální problémy <i>Monika Nová</i>	58
Evaluae sociální práce – mýtus či budoucnost? <i>Vojtěch Měřička</i>	62
Pracovní motivácia terénnych sociálnych pracovníkov podľa Herzbergerovej dvojfaktorovej pracovnej motivácie <i>Martin Albert Botka, Marta Vaverčáková</i>	66
Sociálno – terapeutická intervencia, dôležitý priestor pre sociálneho pracovníka <i>Peter Slovák, Angelika Dudžáková</i>	74
Využitie metód expresívnych terapií v diagnostike sociálnych klientov <i>Jaroslava Malček</i> ...	81

II. a) Multikulturální perspektivy

Globalizace, multikulturalismus a migrace v současné době <i>Jaroslava Pavelková</i>	86
Spoločenské dôsledky „korektní“ interpretace problematiky sociálního vyloučení <i>Miroslav Doležal</i>	98

II. b) Sociálně-zdravotní perspektivy

Medicínske aspekty ranej starostlivosti o deti s Downovým syndrómom. história starostlivosti na slovensku <i>Mária Šustrová</i>	108
---	-----

Úloha sociálneho pracovníka vo včasnej intervencii pre rodiny detí s Downovým syndrómom
Zuzana Krchňavá, Mária Šustrová 116

Posilnenie sociálneho dialógu s dôrazom na zdravotníctvo a sociálne služby *Lubica Černá* 121

II. c) Rodina a náhradní péče

Sanácia rodinného prostredia, stabilizácia rodiny a posilnenie sebestačnosti klienta
Martina Ferri 131

Rizikové sexuálne správanie dieťaťa v detskom domove *Martina Vicáňová*..... 136

Kvalitní diagnostika sociálneho problému v rodině je základem úspěšné sanace rodiny
Lenka Průšová..... 142

Analýza súčasného stavu agendy kolízneho opatrovníka *Olga Jarošová* 148

II. d) Sociální služby a dlouhodobá péče

Standardy kvality, nepřátelé nebo pomocníci v sociální práci *Peter Fabián*..... 153

Social service recipient versus individual planning *Daniela Patková* 156

Sociálne služby a ich vplyv na kvalitu života seniorov v zariadeniach sociálnych služieb
Mária Dávideková..... 163

Výhody a nevýhody domácej a inštitucionálnej starostlivosti o seniorov *Iveta Gallová* 172

Vybrané zariadenia poskytujúce sociálne služby krízovej intervencie ľuďom bez domova
v Bratislave *Imrich Bariak* 182

Limity sociálnych služieb pre ženy so skúsenosťou so sexuálnym násilím a znásilnením
Ivana Klimentová 188

Přechod klientů z ústavu do podpory samostatného bydlení. jaký je skutečný život mimo
ústav? *Jana Pilná* 200

II. e) Sociální patologie

Činnosti probační a mediační služby v rámci práce s oběťmi trestných činů *Martin Jelínek* 217

Sociálna práca so ženami zažívajúcimi násilie v rodinách *Ivan Rác* 219

Školské prostredie ako pôsobisko mechanizmov a donucovacích praktík zhubných kultov
a siekt *Peter Ďurkovský*..... 225

III. INOVACE VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJ SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÝCH ZPŮSOBILOSTÍ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Rozvíjanie psycho – sociálnych kompetencií sociálnych pracovníkov <i>Ján Gabura</i>	235
Ukaž mi svůj příběh, já ti ho budu vyprávět <i>Joža Spurný</i>	240
System vzdelávání v asociaci občanských poraden: vývoj a perspektivy <i>Hynek Kalvoda</i>	244
Rozvoj multikulturních kompetencí v přípravě sociálních pracovníků <i>Andrea Preissová Krejčí, Jana Máčalová</i>	247
Sociálna práca a sociálny pracovník na škole <i>Peter Hasa</i>	252
Vzdelávanie v znalostnej spoločnosti ako permanentný proces <i>Anna Ondrejková</i>	256

IV. EKONOMIKA A MANAGEMENT SOCIÁLNÍCH INSTITUCÍ VE VZTAHU K VÝKONU SOCIÁLNÍ PRÁCE

Lidské zdroje – významný faktor vývoje ekonomiky <i>Lucie Marková, Miroslav Kuře</i>	273
Typologie osobnosti a její využitelnost při identifikaci kreativního účetnictví <i>Marcela Hradecká, Věra Hudečková</i>	286
Finanční podpora sociálním službám v rámci marketingové strategie společenské odpovědnosti firem <i>Eva Jaderná, Tereza Cimrmannová</i>	299
Ekonomika a manažment – prechod od funkčného usporiadania na procesné v zariadeniach sociálnych služieb <i>Andrea Gállová</i>	305
Financování a provoz domů na půl cesty <i>Lenka Fulínová, Marie Pospíšilová</i>	313

Předmluva

Předložený sborník je výsledkem mezinárodní vědecké konference „Aktuální trendy sociální práce“ (Česko – slovenské perspektivy rozvoje), která se konala dne 6. dubna 2016 v Praze na Soukromé vysoké škole ekonomických studií. Uspořádána byla Ústavem sv. Jana N. Neumanna Příbram, VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislavě, za podpory Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, Spoločnosti pre rozvoj sociálnej práce Slovenskej republiky, Asociace občanských poraden České republiky a Soukromé vysoké školy ekonomických studií v Praze. Konference navázala na tradici předchozích čtyř konferenčních setkání, která byla pořádána Katedrou Ekonomiky a managementu zdravotních a sociálních služeb BIVŠ v Praze, a rozšířila svůj odborný pohled od samotných otázek věnovaných sociálním a zdravotním službám přes finanční gramotnost k vzdělávacím souvislostem a celospolečenskému chápání sociální práce jako aplikované, v současné době se nejdynamičtěji rozvíjející vědní disciplíny, až po specificky vymezené oblasti klíčových předpokladů pro kvalifikované vykonávání sociální práce s kvalitní teoretickou výbavou sociálních pracovníků (eticky senzitivní sociální práce, kvalitní praxe založená na důkazech, inovace vzdělávání a rozvoj sociálně-psychologických způsobilostí sociálních pracovníků, ekonomika a management sociálních institucí ve vztahu k výkonu sociální práce).

Publikované příspěvky informují o aktuálním dění v sociálních, ekonomických, právních a bezpečnostních otázkách slovenské a české společnosti ve vztahu k sociální práci, včetně prudce se rozvíjející masivní migrace do zemí Evropské unie, která se stává prioritním tématem pro celou společnost z hlediska politického, kulturního, ekonomického, sociálního, ale i bezpečnostního dopadu. Výrazná ekonomická globalizace, masivní mobilita spojená s velkoplošnou migrací a urbanizací, zasahuje celý svět a přináší sebou narušení vzájemného spoluzití, na které musí multikulturní Evropa reagovat politickými, ekonomickými a sociálními opatřeními. Jen k účtě a uznávání hodnot lidského života moderní společnosti, potřeby jeho ochrany a záchrany pro budoucí generace je nutná vyvážená globální společnost, založená na koexistenci a spolupráci lidí bez rozdílu národnosti, etnické příslušnosti, náboženství i kulturních systémů, k čemuž se snažili přispět svými názory i participanté uskutečněné konference. Na základě uvedených skutečností vyvstávají nové výzvy pro oblasti sociální práce v teoretické i praktické činnosti při uspokojování lidského potenciálu.

I. ETICKY SENZITIVNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

HODNOTY AKO ZÁKLAD ETICKÉHO KÓDEXU SOCIÁLNEJ PRÁCE. ALE KTORÉ?

Values as framework of social works' ethical code. Bud which one?

Andrej MÁTEL

Abstrakt

Sociálnu prácu chápeme ako profesiu založenú na hodnotách. Jedným z dôležitých cieľov vedeckej disciplíny sociálna práca je identifikovanie kľúčových hodnôt profesie, ktoré zodpovedajú jej globálnemu charakteru aj národným špecifikám. V príspevku predstavíme teoretický koncept etického kódexu sociálnej práce založený na hodnotách a metodologické aspekty meranie hodnôt sociálnych pracovníkov.

Kľúčové slová: *Etika. Etický kódex. Hodnota. Kľúčová hodnota. Sociálna práca.*

Abstract

Social work is approached as a profession based on values. One of the objectives of scientific social work is the identification of professional values that reflects its global character as well as its national specifics. In the article we introduce on the theoretical level the concept ethical code of social based on values and methodological aspects of values measurement of social workers.

Key words: *Ethics. Ethical Code. Value. Key Value. Social work.*

Úvod

Hodnota (angl. *value*, nem. *der Wert*, fr. *valeur*) je všeobecný pojem pre všetko, čo si ceníme, vážime, čo považujeme za dôležité a významné pre človeka. Profesionálne hodnoty sú formálne alebo neformálne identifikované a prijaté za dôležité pre profesionálnu činnosť. Práve hodnoty sa v ostatnom období stali základným stavebným kameňom výstavby etických kódexov pomáhajúcich profesií, vrátane sociálnej práce. Banksová (2012) uvádza, že termín hodnoty sociálnej práce (*social work values*) sa vzťahuje na celý rad presvedčení, čo je považované za hodnotné alebo cenné v kontexte sociálnej práce (všeobecné presvedčenia o podstate dobrej spoločnosti, všeobecné zásady o tom ako ju dosiahnuť prostredníctvom zvolených opatrení ako aj požadované vlastnosti alebo charakterové črty odborníkov). Cieľom príspevku je predstaviť profesionálne hodnoty ako bazálnu súčasť etického kódexu sociálnej práce, ale zároveň aj ako metodologický problém, ak má byť výber profesionálnych hodnôt podopretý empirickým výskumom.

1 Etický kódex a jeho miesto v profesijnej etike

Formulovanie etického kódexu patrí v súčasnosti medzi základné požiadavky profesionality a je jednou z charakteristík pomáhajúcich profesií. S vedomím, že samotný etický kódex nemôže garantovať etické správanie, ktoré vychádza z individuálnej zodpovednosti sociálnych pracovníkov, má jeho formulovanie veľký význam pre profesiu sociálna práca, profesionálov pracujúcich v nej, ako aj užívateľov sociálnych služieb. Etické štandardy sa v sociálnej práci postupne rozvíjajú, transformujú a prehlbujú dôsledkom zmien v spoločnosti, komunite, rozvojom sociálnych služieb i samotnej profesie sociálna práca (Mátel In Tvrdoň a kol., 2014).

Z teoretického hľadiska sa zaraďujú etické kódexy zvyčajne do oblasti deontologickej etiky. Táto vychádza z povinnosti (z gréckeho *deon estin* „musí byť“). Nazýva sa aj teóriou

racionálnej povinnosti. Podľa Nečasovej (1999) výhodou deontologickej etiky je jasné oddelenie povinnosti od užitočnosti a osobného záujmu, takže sa predchádza predpojatosti a diskriminácii. Nevýhodou je určitý formalizmus, ktorý sa môže prejavovať rigidným plnením toho, čo je povinnosť. V praxi je to tak, že sociálni pracovníci nie sú autonómny profesijnými, ktorých etické princípy sa dotýkajú výhradne rešpektovania klientov a podpory ich sebaurčenia. Sú zároveň zamestnancami, ktorí pracujú v rámci právnych a procedurálnych pravidiel a ktorí by sa zároveň mali snažiť o podporu spoločného dobra. Nie všetci odborníci však spájajú teoretické východiská etických kódexov s deontológiou. V literatúre sa stretáme aj s *etikou cností*, ktorá v profesijnej etike kladie dôraz na osobu v rámci danej profesie, na jej charakter, hodnoty, záujem klienta, ktorý má ochraňovať. Na Slovensku sa ňou zaoberá v ostatnom období najmä Marián Kuna (2010), pričom vychádza najmä z diela Alasdaira MacIntyreho (2004) a najnovšia aj na *etiku sociálnych dôsledkov*, ktorú na Slovensku rozvíja najmä Vasil Gluchman (1996, 2011).

Formulovanie etického kódexu disciplíny sociálna práca má viacero dôvodov a významov. Podľa autorom zrealizovanej obsahovej analýzy výskumnej vzorky 20 etických kódexov¹ medzi najdôležitejšie významy patria (Mátel, 2016):

- poskytuje etické štandardy, ktoré majú slúžiť ako sprievodca pri výkone praxe sociálnej práce a pre zodpovedný výkon sociálnych služieb;
- identifikuje a explicitne predstavuje (kľúčové) hodnoty sociálnej práce, ktoré sú jej integrálnou súčasťou;
- je podstatnou zložkou kvality poskytovanej služby klientom, ako aj prostriedkom na jej dosahovanie a zabezpečenie;
- ponúka hodnoty a princípy, ktoré by mali byť vodidlom pre profesionálne správanie sociálnych pracovníkov – ako tieto hodnoty a princípy interpretovať a aplikovať v praxi;
- poskytuje štandardy, podľa ktorých môže byť hodnotené a posudzované profesionálne správanie;
- pomáha k disciplíne a usmerňuje výkon profesie;
- pomáha zabezpečiť ochranu klientov, členov spoločnosti, ale aj samotných sociálnych pracovníkov;
- sprevádza sociálnych pracovníkov tým, že upravuje vzájomné práva so zamestnávateľmi, kolegami a profesijnou asociáciou;
- upozorňuje na morálne nebezpečenstvá konfliktov vlastného a verejného záujmu;
- prehlbuje etické povedomie;
- podporuje etickú diskusiu a reflexiu;
- stavia etické správanie do stredu záujmu profesie;
- poskytuje sprievodcu ako postupovať pri výskyte etických dilem, etických problémov alebo profesijných konfliktov;
- je podkladom pre preskúmanie a posúdenie formálnych sťažností na neetické správanie a kritériom pre hodnotenie aktuálnej praxe;
- je dôležitou súčasťou vzdelávania sociálnych pracovníkov;
- pomáha socializácii nových pracovníkov v sociálnej práci vzhľadom na jej poslanie, hodnoty, etické princípy a štandardy;

¹ Súčasťou výskumnej vzorky bolo 16 aktuálnych kódexov a 4 staršie dokumenty publikované v 8 svetových jazykoch, konkrétne v anglickom (8), nemeckom (4), talianskom (1), rumunskom (1), švédskom (1), hebrejskom (1), ruskom (1), českom (1) a slovenskom (2). Pri dokumentoch v švédskom, hebrejskom a ruskom jazyku bolo prihliadané aj na ich anglický preklad. Medzi aktuálne platné etické kódexy, ktoré boli primárnou výskumnou vzorkou, patrí medzinárodný etický kódex (2004), americký etický kódex (2008), kanadský (2005), austrálsky (2010), britský (2012), portugalský (2007), švajčiarsky (2010), nemecký (2014), rakúsky (2004), taliansky (2009), rumunský (2008), švédsky (1997), izraelský (2007), ruský (2003), český (2006) a slovenský (2015). Medzi staršie kódexy, ktoré tvorili sekundárnu výskumnú vzorku, patria medzinárodný etický kódex (1994), britský (2002), nemecký (1997) a slovenský kódex (1997).

- je jedným zo spoločných menovateľov rôznorodých druhov sociálnych služieb;
- poskytuje ťažisko pre profesionálnu identitu sociálnej práce na rozličných úrovniach, či už akademickej, komunitnej, politickej alebo celospoločenskej;
- verejne predstavuje etické štandardy, na základe ktorých môže spoločnosť považovať profesiu sociálna práca za zodpovednú;
- preventívne predchádza vzniku situácií, ktoré by mohli uškodiť dobrému menu a dobrej praxi sociálnej práce a ako aj jej dobrému obrazu v spoločnosti.

Hoci etické kódexy nikdy úplne neodstránia neetické správanie, napomáhajú k etickému scitlivovaniu profesionálnych pracovníkov, profesie a jej dôveryhodnosti u užívateľov služieb a v spoločnosti.

2 Profesionálne hodnoty sociálnej práce ako základ etického kódexu

Z hľadiska odbornej lexiky autor príspevku odporúča definovanie profesionálnych hodnôt sociálnej práce ako presvedčení profesijnej komunity o žiaducich cieľov a žiaducom správaní sociálnych pracovníkov (a asistentov sociálnej práce), ktoré k týmto cieľom vedie.

V sociálnej práci a ostatných pomáhajúcich profesiách určujú hodnoty povahu práce i povahu vzťahu medzi pracovníkom a klientom, kolegami navzájom i širšou spoločnosťou. Sú taktiež kľúčové pri riešení etických problémov a dilem a vyjadrujú ako by sociálni pracovníci mali konať. Z hľadiska štruktúry etických kódexov tvoria hodnoty akoby základňu pre všeobecné etické princípy a konkrétne pravidlá (normy, štandardy) správania. Princípy okrem toho môžu slúžiť aj ako interpretačný nástroj na objasnenie významu, obsahu a rozsahu hodnôt (Mátel, 2016).

V rámci jednotlivých profesií sa odborníci na etiku zvyčajne snažia rozlišovať tie, ktoré sú pre výkon danej profesie najpodstatnejšie a bez ktorých by v nej chýbalo niečo zásadné. Tieto bývajú označené za kľúčové. Ich výber je pomerne zložitý a závisí od množstva faktorov. Ak nastane v profesijnej komunite zhoda s ich výberom, tieto bývajú ťažiskom profesionálneho etického kódexu v danej krajine alebo inštitúcii. Kľúčové hodnoty pomáhajúcich profesií nie sú pritom nemennými veličinami, ale podliehajú mnohým zmenám v spoločnosti i samotnej profesii.

V rámci obsahovej analýzy výskumnej vzorky 20 kódexov sa autor príspevku zameril na identifikovanie hodnôt profesie, s dôrazom na kľúčové hodnoty sociálnej práce. Osobitý je pritom medzinárodný etický kódex (IFSW, IASSW, 2004), ktorý de facto identifikoval dve kľúčové hodnoty, ale pomenoval ich ako zásadné princípy. V národných etických kódexoch sú vzhľadom na hodnoty v zásade tri alternatívy:

- hodnoty *nie sú explicitne identifikované ani uvedené*, hoci implicitne obsiahnuté sú v etických princípoch a zásadách. Napr. rakúsky kódex (2004) uvádza, že „sociálni/e pracovníci/čky sú viazaní/e ľudskými právami“, pričom v iných kódexoch sú tieto predstavené ako kľúčová hodnota;
- hodnoty *sú explicitne pomenované a uvedené*, ale *nie sú označené ako kľúčové a ani netvoria východiská pre ďalšiu etickú reflexiu*. V českom etickom kódexe (2006) je v prvom článku stručne uvedená, že „sociálna práca je založená na hodnotách demokracie, ľudských práv a sociálnej spravodlivosti“. Švédsky etický kódex (2006) uvádza, že „zásadnými hodnotami v práci ako aj pre profesiu sú ľudské práva a humánosť.“
- hodnoty *sú explicitne pomenované*, sú označené ako kľúčové a tvoria východiská pre ďalšiu etickú reflexiu, prezentované etické princípy a zásady eticky citlivého správania.

Práve tretej kategórii sa budeme bližšie venovať, pretože kľúčové hodnoty v tomto prípade tvoria základ a jadro etického kódexu. Okrem medzinárodného kódexu sa v našej výskumnej vzorke jedná o 7 národných etických kódexov, z ktorých jeden (ruský, 2003) je starší ako medzinárodný kódex (IFSW, IASSW, 2004) a zvyšných šesť z neho vychádzajú

(kanadský – CASW, 2005; americký – NASW, 2008, austrálsky – AASW, 2010, britský – BASW, 2012, švajčiarsky – AS, 2010, slovenský, 2015). Kanadský etický kódex (CASW, 2005) sa kľúčovým hodnotám profesie venuje dokonca v samostatnom dokumente. Vzhľadom na jednotlivé kľúčové hodnoty, ich pomenovanie a počet, jestvuje istá odlišnosť v závislosti od charakteru kódexu a krajiny pôvodu, čo vyjadruje tabuľka č. 1.

Tabuľka 1: Kľúčové hodnoty sociálnej práce

Kódex	Kľúčové hodnoty (zásadné princípy)	Počet
Medzinárodný (IFSW / IASSW, 2004) + medzinárodná definícia (2014)	Ludské práva a ľudská dôstojnosť	2
	Sociálna spravodlivosť	
	+ Spoločná zodpovednosť	4
	+ Rešpektovanie rozmanitosti	
Kanadský (CASW, 2005)	Rešpektovanie vlastnej dôstojnosti a hodnoty osoby	6
	Úsilie o sociálnu spravodlivosť	
	Služba ľudstvu	
	Integrita v profesionálnej praxi	
	Dôvernosť v profesionálnej praxi	
	Kompetencia v profesionálnej praxi	
Americký (NASW, 2008)	Služba	6
	Sociálna spravodlivosť	
	Dôstojnosť a hodnota človeka	
	Dôležitosť ľudských vzťahov	
	Integrita	
	Kompetencia	
Austrálsky (AASW, 2010)	Úcta k osobám	3
	Sociálna spravodlivosť	
	Profesionálna integrita	
Švajčiarsky (AS, 2010)	Ľudská dôstojnosť a ľudské práva	2
	Sociálna spravodlivosť	
Britský (BASW, 2012)	Ľudské práva	3
	Sociálna spravodlivosť	
	Profesionálna bezúhonnosť	
Slovenský (KSPaASP, 2015)	Sociálna spravodlivosť	3
	Ľudská dôstojnosť	
	Dôležitosť medziľudských vzťahov	
Ruský (CCOИП, 2003)	Ľudská dôstojnosť a tolerancia	4
	Sociálna spravodlivosť a humanizmus	
	Kompetencia	
	Sociálna aktivita, mobilita a flexibilita	

Zdroj: vlastné spracovanie

Spomedzi týchto hodnôt bližšie uvedieme tie, ktoré sú obsiahnuté aj v novom slovenskom etickom kódexe, konkrétne sociálnu spravodlivosť, ľudskú dôstojnosť a dôležitosť medziľudských vzťahov.

Medzinárodný etický kódex hodnotu *sociálnej spravodlivosti* vysvetľuje nasledovne: „Sociálni pracovníci majú zodpovednosť za podporu sociálnej spravodlivosti vo vzťahu

k společnosti všeobecne i vo vzťahu k ľuďom, s ktorými pracujú“ (IFSW, IASSW, 2004, čl. 4.2). Afiliované sú s ňou nasledovné princípy:

- čeliť negatívnej diskriminácii,
- rozpoznať rôznorodosť,
- spravodlivo distribuovať zdroje,
- čeliť nespravodlivej politike a praktikám,
- solidárne pracovať.

Slovenský Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce (2015) identifikoval sociálnu spravodlivosť ako kľúčovú hodnotu, podobne ako aj iné národné etické kódexy (napr. americký, britský, kanadský a pod.). Stojí v ňom, že „sociálny pracovník a asistent sociálnej práce:

- má zodpovednosť za podporu sociálnej spravodlivosti vo vzťahu k celej spoločnosti, ako aj vo vzťahu k ľuďom, ktorí užívajú služby sociálnej práce;
- usiluje sa zaistiť všetkým ľuďom prístup k potrebným informáciám, službám a zdrojom, rovnosť príležitostí a účasť na procese rozhodovania. Vytvára podmienky, ktoré užívateľom služieb sociálnej práce umožňujú dosiahnuť to, na čo majú právo;
- prispieva k odstráneniu prejavov a príčin sociálnej nespravodlivosti, diskriminácie, útlaku a bariér podporujúcich sociálne vylúčenie. Angažuje sa o dosiahnutie sociálnej zmeny, sociálneho rozvoja a sociálnej inklúzie, zvlášť v prospech zraniteľných a utláčaných jednotlivcov a skupín ľudí.”

Reamer (1998, 2006) uvádza, že v niektorých prípadoch môžu sociálnu spravodlivosť uskutočňovať samotní sociálni pracovníci pri výkone svojej profesie a angažovaním sa v sociálnej politike. Ich významnou úlohou je však aj povzbudzovať klientov, inštitúcie a verejnosť aktívne sa zapojiť do úsilia o dosiahnutie sociálnej spravodlivosti a o zmenu sociálnej nespravodlivosti. Ďalšími dôležitými činnosťami v tejto oblasti sú odstraňovanie všetkých foriem diskriminácie, násillia a sociálneho vylúčenia.

Medzinárodný etický kódex hodnotu resp. hodnoty *ľudských práv a ľudskej dôstojnosti* vysvetľuje nasledovne: „Sociálna práca je založená na rešpekte k hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a na právach, ktoré z toho vyplývajú. Sociálni pracovníci majú podporovať a chrániť fyzickú, psychickú, emocionálnu a duchovnú integritu a blaho každého človeka“ (IFSW, IASSW, 2004, čl. 4.1). Afiliované sú s týmito hodnotami nasledovné princípy:

- rešpektovanie práva na sebaurčenie,
- podporovanie práva na spoluúčasť,
- zaobchádzať s každým človekom ako s celostnou bytosťou,
- identifikovať a rozvinúť silné stránky.

Slovenský etický kódex (2015), v nadväznosti na medzinárodný, akceptoval ako zásadnú hodnotu sociálnej práce *ľudskú dôstojnosť*. Uvádza sa v ňom:

„Sociálna práca je založená na rešpektovaní dôstojnosti všetkých ľudí bez rozdielu a na dodržiavaní ľudských práv, ako sú uvedené v medzinárodných dokumentoch.

Sociálny pracovník a asistent sociálnej práce

- zaobchádza s každým človekom dôstojne, úctivo, majúc na zreteli individuálne rozdiely, kultúrnu, náboženskú, národnostnú a etnickú rôznorodosť;
- usiluje o zvel'adenie klientových spôsobilostí, podporuje jeho vlastnú zodpovednosť a autonómiu, právo na sebaurčenie a spoluúčasť.”

Dôležitosť medziľudských vzťahov identifikoval slovenský etický kódex (2015) ako jednu z troch kľúčových hodnôt. Pritom vychádzal zo staršej globálnej (montrealskej) definície sociálnej práce (IFSW, IASSW, 2000), kde sa uvádzalo, že „profesia sociálna práca podporuje riešenie problémov v medziľudských vzťahoch“, ako aj z identifikovania tejto hodnoty etickými pracovnými skupinami vzdelávateľov v sociálnej práci a sociálnymi

pracovníkmi (v rámci prípravného výboru komory). V texte sa uvádza, že „sociálny pracovník a asistent sociálnej práce

- rozpoznáva dôležitosť medziľudských vzťahov;
- snaží sa posilňovať a zmocňovať ľudí do partnerstva v procese pomáhania, usiluje o podporu riešenia problémov v medziľudských vzťahoch;
- buduje a rozvíja profesionálne vzťahy. Váži si a rešpektuje prínos kolegov z iných inštitúcií a pomáhajúcich profesií.“

3 Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce na Slovensku ako výskumný problém

Autor príspevku v súčasnosti realizuje ako zodpovedný riešiteľ projekt základného výskumu zameraný na identifikáciu profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike. Samotná identifikácia hodnôt pozostáva z dvoch fáz projektu. V prvej fáze prebehla identifikácia kľúčových hodnôt profesie sociálna práca v medzinárodných a národných etických kódexoch. Táto fáza bude východiskom pre tvorbu výskumného nástroja na identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v podmienkach Slovenskej republiky. Druhá fáza bude zameraná na samotnú realizáciu výskumu. Profesijné hodnoty sociálnej práce v SR budú identifikované u sociálnych pracovníkov štátnej správy, samosprávy a neziskového sektora ako aj vzdelávateľov v sociálnej práci. Očakávaným výstupom výskumu bude presnejšie a precíznejšie identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce, zadefinovanie kľúčových hodnôt a ich následná komparácia s hodnotami obsiahnutými v medzinárodných a národných etických kódexoch.

K aktuálnym parciálnym cieľom výskumu je voľba vhodnej výskumnej metodológie a výskumných metód. Medzi priekopníkov tvoriacich merací nástroj na zisťovanie hodnotovej orientácie jedinca sa radí Spranger. Už v roku 1928 zostrojil dotazník na zisťovanie hodnotovej orientácie. Ďalší nástroj na meranie ľudských hodnôt *Study of Values* zostrojili v roku 1960 Allport, Vernon, Lindzey. Rokeach poskytol hlavný impulz k štúdiu hodnôt po období vrcholu behaviorizmu. Predpokladal, že každý jedinec, ktorý prešiel socializačným procesom, získal určitý súbor presvedčení o spôsoboch správania a o cieľových stavoch existencie, ktoré považuje za osobné a sociálne žiaduce. Rozdeľoval hodnoty na cieľové a inštrumentálne, pričom inštrumentálne hodnoty sú tie pomocou ktorých sa zmysel života a cieľové hodnoty naplňajú. Na meranie dôležitosti jednotlivých hodnôt zostrojil Rokeach metodiku nazvanú Rokeach Value Survey (In Ištvániková, Čížmárik, 2007). Významným súčasným autorom zaoberajúcim sa výskumom hodnotovej orientácie a medzi kultúrnym porovnávaním hodnôt je Schwartz. Metodika, ktorú využíva sa nazýva Schwartz Value Survey. Schwartz (2006) definuje hodnoty ako žiaduce ciele líšiac sa vo svojej dôležitosti, ktoré slúžia ako vodcovské princípy v živote ľudí. Predpokladá, že hodnoty môžu ovplyvňovať konanie, čo naznačuje jeho chápanie hodnôt ako vodcovských princíпов v živote ľudí. V Schwartzovej teórii hodnôt sú jednotlivé hodnoty definované prostredníctvom motivačného cieľa. Ten tvorí podstatu hodnoty. Hodnoty tvorené rovnakým cieľom vytvárajú tzv. motivačný typ hodnoty. Schwartz derivoval 10 motivačne odlišných hodnotových typov.

Niektoré výskumy hodnôt v sociálnej práci nadväzujú na psychologické výskumy a sú zamerané na identifikovanie osobných hodnôt profesionálnych pracovníkov. Napríklad španielski výskumníci Francisca Rosa Jiménez-López a kol. (2012) zrealizovali komparatívny výskum osobných hodnôt študentov z troch odborov, a síce ošetrovateľstva, fyzioterapie a sociálnej práce. Použili pritom *Report of Personal Values*, ktorý v Španielku skoncipoval Jesús Gil Roales-Nieto (2009, 2010). Ide o výskumný nástroj s otvorenými otázkami, kde participanti píšú svoju hodnoty, ktoré usporadujú a prioritizujú. Maximálny počet hodnôt je 10. Teoretické východisko výskumu pritom tvorila teória zmeny hodnôt (theory of value change).

Všetky tři skúmané profesijné odbory mali spoločné kategórie hodnôt, ktorými sú sociálne vzťahy, dôležitosť rodiny a etické hodnoty. Študenti sociálnej práce okrem toho uprednostňovali individualizmus, solidaritu, toleranciu a univerzálne hodnoty.

V sociálnej práci sú hodnoty viac študované v teoretickej rovine, než skúmané empiricky. Predmetom výskumov sú predovšetkým v severnej Amerike a v západnej Európe. Vo viacerých štúdiách výskumníci skúmali ako sa menia hodnoty v priebehu vzdelávacieho procesu sociálnych pracovníkov. Výsledky boli rôznorodé. Niekoľkí výskumníci (por. McLeod a Meyer, 1967, Merdinger, 1982; O'Connor a Dalglish, 1986, Sharwell, 1974, Web, Linn, Hirsh, Stein, a Furdon, 1976) zistili významné pozitívne rozdiely alebo zmeny v „hodnotových postojoch“ študentov vzhľadom na vzdelávací proces (úrovne vzdelávania). Iní autori (por. Cryns, 1977, Varley, 1968) zistili významnú zmenu naopak v zápornom smere vzhľadom na vzdelávací proces (Pike, 1996). Hodnoty sociálnej práce sú tiež vnímané ako dôležité súčasti rozhodovania sociálnych pracovníkov. Doyle, Miller, Mirza (2009) zistili významnú závislosť medzi mierou stotožnenia sociálnych pracovníkov s hodnotami sociálnej práce a voľbou konania v etickej dileme. Kit Yeung et al. (2009) vo svojej kvalitatívnej štúdií poukazovali na vplyv preferencie hodnoty, resp. vyššej miery stotožnenia s konkrétnou hodnotou u študentov sociálnej práce a študentov ošetrovateľstva na rozdielne rozhodnutie v praxi. Hoci hodnoty zohrávajú významnú úlohu v rozhodovaní, ich prijatie v praxi sociálnych pracovníkov je rozmanité a môže závisieť na rovnováhe medzi ideálmi a realitou v praxi, vplyve konkrétnych situácií a osobných hodnotách sociálnych pracovníkov. Treba však poukázať, že skúmané neboli hodnoty samotné, ale etické rozhodovanie v teoretických situáciách. Vo výskume bolo poukázané aj na miešanie osobných, kultúrnych, profesijných a organizačných hodnôt. Kathleen Boland (2006) sa zaujímala o vzťah medzi mierou stotožnenia s hodnotami sociálnej práce u sociálnych pracovníkov pracujúcich v nemocnici a schopnosťou identifikovať etické dilemy. Zo získaných dát však nezistila významný vzťah.

Na meranie hodnôt v sociálnej práci sa používajú rôzne nástroje. Mnohé z týchto nástrojov boli vyvinuté a overené v iných disciplínach. Avšak štúdie, v ktorých boli použité práve tieto nástroje, boli úspešnejšie v identifikácii zmien v požadovaných smeroch ako štúdie, v ktorých boli použité nástroje vyvinuté v sociálnej práci. To naznačuje možnosť, že najmodernejšie nástroje na meranie hodnôt v sociálnej práci nemusia byť také „kvalitné“ ako nástroje vyvinuté v iných odboroch, v ktorých zohráva tvorba výskumných nástrojov ústrednú úlohu. Cathy Pike (1996) hovorí o štyroch nástrojoch na meranie hodnôt sociálnej práce. Z nich sa využívajú predovšetkým dva, a sice *Professional Opinion Scale*, ktorej autorkou je Ann Abbott (2003) a *Humanity Attitude Scale* od Tiny Howard a Jima Flaitz (1982). Hoci tieto nástroje dokážu rozpoznať rozdiely v miere stotožnenia s hodnotami sociálnej práce medzi sociálnymi pracovníkmi a pracovníkmi v iných profesiách, žiadny z nich (ktoré uvádza Pike) nerozlíšil rozdiely medzi sociálnymi pracovníkmi na rôznych úrovniach profesionálneho vzdelávania. Táto neschopnosť rozlíšiť jemné rozdiely je podľa Abbottovej (2003) skôr spôsobená nedostatkom nástrojov ako tým, že by medzi sociálnymi pracovníkmi, resp. študentmi sociálnej práce v rôznom stupni štúdia neexistovali rozdiely. Abbott vytvorila v roku 1988 škálu, ktorá pozostávala zo štyroch kľúčových hodnôt: 1. základné (ľudské) práva, 2. sociálna zodpovednosť; 3. sociálna spravodlivosť; 4. sebaurčenie. V roku 1999 distribuovala dotazník na dvoch medzinárodných konferenciách, kde získala súbor 128 respondentov z viac ako 25 krajín. Jej hypotézou bolo, že „hodnoty sociálnej práce presahujú kultúru a napriek kultúrnej rozdielnosti jestvujú spoločné profesijné hodnoty medzi všetkými sociálnymi pracovníkmi.“ (Abbott, 1999). Jej zistením bolo, že dve zo štyroch hodnôt boli spoločné. Nepatrili však medzi ne zmysel pre sociálnu zodpovednosť a záväzok k individuálnej spravodlivosti.

Kultúrna rôznorodosť a jej vplyv na profesijné hodnoty sociálnej práce sú predmetom viacerých výskumov. V roku 1971 Ronald Feldman (1991) z americkej Washington University publikoval štúdiu na základe svojho výskumu, v ktorom hľadal odpoveď na

výskumnú otázku, či medzi tureckými a americkými sociálnymi pracovníkmi sú spoločné hodnoty sociálnej práce. Predpokladal pritom, že západné hodnoty sociálnej práce sú neprenosné na inú kultúru. Výsledkom bolo potvrdenie medzikultúrnych rozdielov v hodnotových orientáciách sociálnych pracovníkov. Väčšina tureckých sociálnych pracovníkov preferovala hodnotu spoločenskej kontroly (*societal control*) a homogénnosť (*homogeneity*), kým americkí sociálni pracovníci preferovali hodnotu jedinca, osobnú slobodu a rôznorodosť. Meracím nástrojom bol adaptovaný *Social Values Test* (1967) od Donny L. McLeod a Henry J. Meyera. Jen jedna hodnota vykazovala signifikantnú zhodu v oboch kultúrach, a síce konkrétne skupinová zodpovednosť (*group reesponsibility*). Feldmanovou konklúziou bolo, že väčšina študovaných kľúčových hodnôt nemôžu byť považované za univerzálne a všadeprítomné atribúty profesie sociálna práca. Medzi ďalšie medzikultúrne štúdie hodnôt sociálnej práce uvádza Linda Kreitzer (2006) práce Bye (1968), štúdiu Jamesa Midgley medzi 22 školami sociálnej práce po celom svete (1981), kontextuálnu štúdiu Hansa Nagpaul (1993) v indických školách sociálnej práce či kvalitatívnu štúdiu Jayashree Nimmagadda a Charlesa D. Cowger (1999) takisto v kontexte indickej sociálnej práce; Edwarda R. Canda (1993) a spoluautorov z prostredia kórejskej sociálnej práce a ďalšie. Okrem toho Cheung Kwong Kam a kol. (1997) zo City University v Hong Kongu zrealizovali štúdiu, ktorá takisto prispela k rozpoznaní diverzity hodnôt sociálnej práce v rozličných kultúrach. Podľa autorov „systémy hodnôt čínskych študentov sociálnej práce poukazujú na menší záväzok k hodnote slobody výberu a viac sú oceňované hodnoty vzájomnej starostlivosti (*mutual care*) a sociálnej participácie. V štúdiu pritom použili merací nástroj *Social Work Values Scale*. Implikáciou z týchto štúdií je, že výskumy smerujúce k identifikovaniu profesionálnych hodnôt sociálnej práce môžu a majú byť kultúrne senzitivné. Tomu zodpovedá aj aktuálna globálna definícia sociálnej práce, ktorá označuje rešpektovanie rozmanitosti za zásadný princíp medzinárodnej sociálnej práce (IFSW, IASSW, 2014).

Cathy Pike (1996) sa snažila vytvoriť nástroj *The Social Work Values*, ktorý by zistil jemné rozdiely v miere stotožnenia s hodnotami sociálnej práce u študentov sociálnej práce na rôznych úrovniach vzdelávania a tiež u sociálnych pracovníkov pôsobiacich na rôznych miestach výkonu praxe. Carolyn Bradley, Tina Maschi a Kelly Ward v roku 2006 vytvorili ďalší výskumný nástroj *Social work values survey*. Cieľom dotazníka bola zozbierať údaje ohľadom motivácie ku kariére v sociálnej práci a rozhodnutiu vstúpiť do klinickej praxe. Výskumnú vzorku tvorili klinickí sociálni pracovníci. Dotazník pozostáva zo 73 uzatvorených a otvorených položiek s využitím Likertovej škály. Nástroj je rozdelený na 4 oblasti (sub-škály), ktoré sa zameriavajú na a) bytie sociálnych pracovníkov; b) kariérnu motiváciu; c) rozhodnutie vstúpiť do klinickej praxe; d) motiváciu pre súkromnú prax (Bradley, Maschi, 2012).

Komparatívny výskum rumunských autoriek Rodica-Laura Giurgiu a Mircea Adrian Marica (2012) bol zameraný na zisťovanie signifikantného rozdielu profesionálnych hodnôt sociálnych pracovníkov (praktikov) a študentov sociálnej práce. Ako výskumný nástroj bol použitý *Work Values Inventory* od D. E. Suppera. Vo výskumnej vzorke, ktorú tvorilo 60 osôb z každej skupiny, bol potvrdený rozdiel medzi oboma sledovanými skupinami. Medzi praktikmi boli preferované hodnoty ako dobré pracovné vzťahy so supervízormi (skóre 14,19 z 15), profesionálny životný štýl (14,15), stabilita a zabezpečenie (13,79), pracovná atmosféra (13,57) či uspokojenie z dobre vykonanej práce (13,32). Študenti preferovali najmä altruizmus (skóre 14,29 z 15), profesionálny životný štýl (13,35), kreativitu a inováciu (13,27), dobré pracovné vzťahy so supervízormi (13,15) a príslušnosť k skupine ľudí so spoločnými cieľmi a záujmami (13,02). Obe skupiny vykazovali minimálne skóre pri hodnotách, akými je úspech a uznanie, estetické chápanie a kontrolovanie iných. Profesionáli v praxi teba uvažovali viac pragmaticky a realisticky, kým študenti viac idealisticky a veľkoryso, než sú reálne možnosti.

Rozdiel medzi výskumnými nástrojmi je nielen v jemnosti určenia rozdielov, v počte položiek, ktoré ho tvoria, ale aj v počte hodnôt, ktoré identifikujú. Napríklad dotazník *Professional Opinion Scale* meria štyri hodnoty: rešpektovanie základných ľudských práv, záväzok k individuálnej slobode, zmysel pre sociálnu zodpovednosť a podporovanie sebadeterminácie. Modifikovanú verziu tohto výskumného nástroja využila aj Mališková (2010, 2013; por. Mališková, Mátel, 2012). Išlo však iba o modifikovanú verziu, ktorá vychádza z inej filozofie realizácie sociálnej práce ako je na Slovensku. Dotazník *The Social Work Values* od Pikeovej identifikuje tri hodnoty: dôvernosť, sebadetermináciu a sociálnu spravodlivosť. Zo šiestich dimenzií sa skladá nástroj *Social Work Value Scale* vychádzajúci z prostredia čínskej sociálnej práce. Sú to: ľudské hodnoty, potenciál pre zmenu, vzájomná starostlivosť, spoločenská zodpovednosť, sociálna participácia a sloboda rozhodnutia.

Záver

Hodnoty sociálnej práce možno považovať za integrálnu a bazálnu súčasť mnohých súčasných etických kódexov sociálnej práce. Popisované sú však viac na teoretickej rovine než empiricky skúmané. Ak majú byť kľúčové hodnoty sociálnej práce založené na výskume, je nevyhnutnou súčasťou jeho adekvátne metodologické nastavenie. Dôležité je zváženie, či sa bude jednať o meranie hodnotovej orientácie jedinca, osobných hodnôt profesionálnych pracovníkov alebo profesijných hodnôt? V prípade profesijných hodnôt vystačí skúmať to, ako sú deklarované alebo je treba pozornosť zamerať na mieru stotožnenia sa s nimi? Ďalej je dôležité rozlíšenie, či sa bude jednať o meranie hodnôt výhradne sociálnych pracovníkov (a asistentov sociálnej práce) alebo aj študentov sociálnej práce, ktorí do istej miery už patria do profesijnej komunity. Otázkou je, či je možné identifikovať rovnaké profesijné hodnoty v všetkých miestach výkonu sociálnej práce, nezávisle od profesijnej pozícií, roly a orientácii resp. je potrebné jemnejšie rozlišovanie? Z realizovaných výskumov je zrejmé, že každé skúmanie by malo byť dostatočne kultúrne senzitívne a malo by používať jazyk zrozumiteľný pre národnú profesionálnu komunitu. Výskumný tím v súčasnosti komunikuje s viacerými vyššie zmienenými výskumníkmi (A. Abott, R. Giurgiu, T. Maschi) ohľadom potenciálneho využitia ich štandardizovaného výskumného nástroja v prostredí slovenskej sociálnej práce a zároveň prehodnocuje alternatívu tvorby osobitného výskumného nástroja, ktorý by prihliadal na historické a kultúrne špecifiká sociálnej práce na Slovensku. Kreovanie výskumného nástroja vhodného na identifikovanie kľúčových hodnôt sociálnej práce je primárnym cieľom základného výskumu a jeho pilotné overenie bude jeho praxeologickou konsekvenciou.

Zoznam použitej literatúry

- ABBOTT, A. A. 2003. A Confirmatory Factor Analysis of the Professional Opinion Scale: A Values Assessment Instrument. *Research on Social Work Practice*. Vol. 13, no. 5, p. 641-666. ISSN 1049-7315.
- Akademikerförbundet SSR. 2006. *Etik i socialt arbete*. Stockholm: ASSR. 24 s.
- Australian Association of Social Workers. 2010. *Code of Ethics*. 3rd Ed. Canberra: AASW. 55 s. ISBN 978-0-9808661-0-0.
- Avenirsocial. 2010. *Berufskodex Soziale Arbeit Schweiz*. Bern: AvenirSozial. 16 s.
- BANKS, S. 2012. *Ethics and Values in Social Work*. *Ethics and Values in Social Work*. 4th Ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 304 s. ISBN 978-0-2303-0017-0.
- BOLAND, K. 2006. Ethical Decision-Making Among Hospital Social Workers. *Journal of Social Work Values & Ethics*. Vol. 3, no. 1. ISSN 1553-6947.
- BRADLEY, C., MASCHI, T., WARD, K. 2006. *Social work values survey*. New York, NY: Community Research and Evaluation Collaborative.

- BRADLEY, C., MASCHI, T., O'BRIEN, H., MORGEN, K., WARD, K. 2012. Faithful but different: Clinical social workers speak out about career motivation and professional values. *Journal for Social Work Education*. Vol. 48, no.3, p. 459-477.
- British Association of Social Workers 2012. *The Code of Ethics for Social Work*. Birmingham: BASW. 20 s.
- Canadian Association of Social Workers. 2005. *Code of Ethics*. Ottawa: CASW. [online 2015-15-09]. Dostupné na internete: <http://casw-acts.ca/sites/default/files/attachements/CASW_Code%20of%20Ethics.pdf>.
- DOYLE, O. Z., MILLER, S. E., MIRZA, F. Y. 2009. Ethical Decision-Making in Social Work: Exploring Personal and Professional Values. *Journal of Social Work Values & Ethics*. Vol. 6, no. 1. ISSN 1553-6947.
- FELDMAN R. 1991. Professionalization and Professional values: A cross-cultural comparison. *International Review of Sociology*, Vol. 1, nm. 2, pp. 58-97. ISSN 2278-2141.
- GIURGIU, R., MARICA, M. 2013. Professional Values in Social Work Students and Mid-career Practitioners: A Comparative Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Vol. 76, p. 372 – 377.
- GLUCHMAN, V. a kol. 2011. *Hodnoty v etike sociálnych dôsledkov*. Prešov: Grafotlač Prešov. 190 s. ISBN 978-80-555-0192-5.
- HOWARD, T. U., FLAITZ, J. 1982. A scale to measure the humanistic attitudes of social work students. In *Social Work Research & Abstracts*. Vol 18(4), 1982, 11-18.
- IFSW / IASSW. 2004. *Ethics in Social Work: Statement of Principles*. Geneva: IFSW. [online 2010-15-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ifsw.org/p38000398.html>>.
- IŠTVÁNIKOVÁ, L., ČIŽMÁRIK, M. 2007. Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. *Človek a spoločnosť*. Roč. 10, č. 2, ISSN 1335-3608.
- JIMÉNEZ-LÓPEZ, F. R. et al. 2012. Profile of Personal Values for Health Sciences Students. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*. Vol. 12, no. 3, p. 415-426.
- KAM, P. K., MAN, K. Y., KO, G. P. C., LEE, T. Y. 1997. Social Work Values Systems of Chinese Students. *Journal of Teaching in social Work*. Vol. 15, no. 1/2, p. 181-203. ISSN 0884-1233.
- KREITZER, L. 2006. *Social Work Values and Ethics Issues of Universality. New Scholarship in the Human Services*. [online 2015-10-8]. Dostupné na internete: <<http://www.ucalgary.ca/currents/files/currents/Kreitzer%20reformatted%20Dec%202009.pdf>>.
- KUNA, M. 2010. *Úvod do etiky cnosti*. Ružomberok: KU v Ružomberku. 90 s. ISBN 978-80-8084-605-3.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2010. *Etické rozhodovanie sociálnych pracovníkov*. Nitra: UKF.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2013. Identifying the Differences in Ethical Decision-Making of Social Workers with Respect to Selected Socio-Demographic Factors. *Social Work Review*. Vol. 12, no. 3, p. 13-20. ISSN 1583-0608.
- MALIŠKOVÁ, Z., MÁTEL, A. 2012. Identifikácia preferencie profesijných hodnôt a miery stotožnenia s nimi u sociálnych pracovníkov. In *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín: SpoSoIntE, s. 135-146. ISBN 978-80-89533-09-1.
- MÁTEL, A. 2016. *Etické kódexy sociálnej práce*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. 226 s. ISBN 978-80-971445-8-6.
- MÁTEL, A., MALIŠKOVÁ, Z. 2016. Eticky senzitivna sociálna práca. In *Res socialis: zborník z medzinárodnej konferencie 15.-16. 10. 2015*. Trnava: FSVaT TU v Trnave.
- MACINTYRE, A. 2004. *Ztráta cnosti*. Praha: OIKOYMENH. 332 s. ISBN 80-7298-082-3.
- National Association of Social Workers. 2008. *Code of Ethics*. Washington: NASW. [online 2015-18-10]. Dostupné na internete: <<http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp>>.
- NEČASOVÁ, M. 1999. Etika sociálnej práce. In *Sociální studie*, 1999, č. 4, s. 91-104.

- Österreichischer Berufsverband der Sozialen Arbeit. 2004. *Ethische Standards und Berufspflichten*, 2004. [online 2015-12-10]. Dostupné na internete: <http://www.sozialarbeit.at/files/ethik-berufspflichten-obds_1.pdf>.
- PIKE, C. K. 1996. Development and initial validation of the social work values inventory. *Research on Social Work Practice*. Vol. 6, no. 3, p. 337-352.
- ROALES-NIETO J. G., SEGURA A. 2010. Intergenerational Differences in Materialism and Postmaterialism Values in a Spanish Sample. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, Vol. 10, no. 3, pp. 499-512.
- Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. 2015. *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce*. [online 2015-18-9]. Dostupné na internete: <http://socialnapraca.sk/wp-content/uploads/2015/10/Etick%C3%BD-k%C3%B3dex_final.pdf>.
- Союз социальных педагогов и социальных работников. 2003. Кодекс этики социального работника и социального педагога. Москва, 2003. 20 s. [online 2010-30-09]. Dostupné na internete: <<http://socpedagogika.narod.ru/Kodeks.html>>.
- Společnost sociálních pracovníků České republiky. 2006. *Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků České republiky*. Praha: SSP ČR. [online 2015-10-10]. Dostupné na internete: <http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf>.
- SCHWARTZ, S. H. 2006. Basic Human Values: Theory, Measurement, and Applications. *Revue française de sociologie*. Vol. 47, no. 4. ISSN 0035-2969.
- TVRDOŇ, M. – BAKOVÁ, D. – MALIŠKOVÁ, Z. – MÁTEL, A. – MOJTOVÁ, M. 2014. *Etika sociálnej práce*. Nitra: UKF. 196 s. ISBN 978-80558-0665-5.
- YEUNG, K. S. S. et al. 2009. Social Work Ethical Decision Making in an Inter-Disciplinary Context. *British Journal of Social Work*. No. 40, s. 1573-1590. ISSN 1468-263X.

Kontakt na autora

doc. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD., mim. prof.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Nám. 1. mája č. 1
810 00 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: andrej.matel@gmail.com

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0335/15 Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike.

TRENDY VYUČOVANIA ETIKY ŠTUDENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE

Trends in Ethics' Education of Social Work Students

Peter MLYNARČÍK

Abstrakt

Príspevok predstavuje problematiku trendov vyučovania etiky študentov sociálnej práce z hľadiska obsahu aj vyučovacích metód tohto predmetu. Cieľom je nájsť také postupy aby došlo nielen k sprostredkovaniu informácií, ale bolo umožnené študentom konfrontovať svoje etické postoje vzhľadom na problémy a dilemy, ktoré má sociálny pracovník riešiť.

Kľúčové slová: *Etika. Sociálna práca. Vyučovanie. Trendy.*

Abstract

The article deal with the issue of trends in the teaching of ethics of social work students in terms of content and teaching methods of the subject. The aim is to find such practices in order not only to mediate of information, but also the students were allowed to confront their ethical attitudes with the problems and dilemmas that social workers have to deal with.

Key words: *Ethics. Social Work. Education. Trends.*

Úvod

Neustále zmeny a vývoj každej spoločnosti vyžadujú, aby sa sociálna práca prispôbovala týmto zmenám, ba sledovala aj trendy ďalšieho vývoja. Jedným z dôležitých prvkov ovplyvňujúcich rozhodovacie procesy a vzťahy v sociálnej práci je etika. Preto je namieste otázka, ako skvalitniť etickú prípravu budúcich sociálnych pracovníkov? Hľadanie odpovedí na túto otázku sa dotýka dvoch kľúčových oblastí etiky pre sociálnych pracovníkov: obsahu - vyučovaných tém a formy – spôsobu (metódy) odovzdávania vyučovaných obsahov študentom. Obe tieto oblasti budeme sledovať súbežne v historickom vývoji, aby sme potom dokázali formulovať smer, ktorým by sa vyučovanie etiky budúcich sociálnych pracovníkov mohlo uberať.

1 Historický pohľad

Hoci história sociálnej práce na Slovensku a v Čechách je pomerne krátka, nadväzuje na tradíciu sociálnej práce v Západnej Európe a Spojených štátoch. Tam sa sociálna práca začala rozvíjať dvadsiatych rokoch v Hull House (Chicago) ako prípadová práca s rodinami migrantov z Európy.

Miestna univerzita spolu so školou verejnej správy a filantropie (Chicago School of Civics and Philanthropy) pripravovala týchto sociálnych pracovníkov so zameraním na prípadovú prácu, formovanie ľudských vlastností a sociálnu politiku. Už tieto vyučovacie programy obsahovali implicitne diskusie o základných hodnotách sociálnej práce, ktoré sa týkali klientovej dôstojnosti, mravnej hodnoty, súkromia a práva na sebaurčenie. Neskôr, súbežne s formovaním profesie, sa poslucháči zoznamovali s jednou alebo niekoľkými typológiami hodnôt sociálnej práce. K prvým krokom pri formovaní etických postojov sociálnych pracovníkov možno prirátat tiež publikovaný etický kódex Mary Richmondovej z roku 1920. (Reamer, 2014).

V Československu sa o ranný rozvoj vyučovania sociálnej práce najviac zaslúžili Alice Masaryková (1879 – 1966) a Marie Krakešová (1898-1979) na Vyšší škole sociální péče (1919) a Masarykovej státní škole zdravotní a sociální (1936) v Prahe. (Kutnohorská, 2010). Možno predpokladať, že etické otázky boli vtedy len implicitne zaradené do štúdia budúcich sociálnych pracovníkov a diplomovaných sestier pre prácu v teréne.

Míľníkom vyučovania etiky sociálnych pracovníkov v USA boli 50-te roky, kedy vznikla Rada pre vzdelávanie v sociálnej práci (Council on Social Work Education -CSWE) roku 1952 a kedy bola vydaná prvá publikácia vymedzujúca obsah a rozsah hodnôt a etík potrebných pre sociálnych pracovníkov (Muriel Pumphrey: *The Teaching of Values and Ethics in Social Work Education* – 1959). (About CSWE, Reamer, 2010).

Súčasný prístup k etike v sociálnej práci vznikol v 70-tych rokoch, kedy sa rozvinuli profesné etiky celej palety iných profesií (medicína, ošetrovateľstvo, žurnalistika, obchod, armáda,...).

Silným stimulom pre stabilizáciu vyučovania etiky sociálnych pracovníkov bolo vypracovanie Edukačnej politiky a akreditačných štandardov CSWE v 80-tych rokoch. Akreditačné smernice tejto organizácie pre výuku etiky sa zameriavajú na štyri kľúčové témy: (1) hodnotový základ profesie sociálnej práce a ich vzťah k hodnotám študentov, (2) etické dilemy a sociálna práca, (3) etické rozhodovanie, (4) etika rizikového manažmentu. (Reamer, 2014).

Na Slovenku sa sociálna práca dostala medzi akademické študijné odbory až po štyridsaťročnej nútenej prestávke po roku 1989. Silným impulzom k posilneniu vzdelávania v etike budúcich sociálnych pracovníkov sa stala požiadavka Akreditačnej komisie Ministerstva školstva SR vymedzujúca v jadre znalostí študijného odboru sociálna práca aj miesto pre etiku. Tento spis však nešpecifikuje kľúčové témy. (Ondrejko, 2003).

2 Situácia dnes

Dnešné vzdelávanie sociálnych pracovníkov v Spojených štátoch je poznačené dôrazom na zložité etické dilemy, myšlienkovu bohatú rozhodovacie rámce, zvláštne etické teórie, rozsiahlosťou štandardov a etických kódexov, právnych noriem a praktických stratégií riadenia rizík. Tieto všetky skutočnosti odrážajú vzrast citlivosti na etické výzvy, ktoré už nie sú statické. Nové výzvy vyplývajú zo zrýchlených sociálnych zmien, z kultúrneho rozvoja a z technologických inovácií. Dnešní sociálni pracovníci používajú digitálne technológie a sociálne siete. (Reamer, 2014). Tým sa tiež otvárajú nielen nové možnosti vzájomnej komunikácie, ale aj vznikajú nové spôsoby vyhľadávania ľudí v núdzi a poskytovania im sociálneho poradenstva.

Situáciu na Slovensku z časti odráža Mališkovej (2012) analýza informačných listov predmetov etiky pre sociálnych pracovníkov na ôsmych vysokých školách². Najmenej zastúpenou témou vo vyučovaní etiky sú *modely etického rozhodovania*. Ďalšie - viac zastúpené témy boli: Základný pojmový aparát, Etika sociálnej práce (hodnoty sociálnej práce), Etické teórie, Etické problémy a dilemy, Etický kódex.

Informácie, ale aj nácvik rozhodovania v rámci rôznych etických modelov sa stáva stále dôležitejším pre prax sociálnych pracovníkov. Dynamika súčasných sociálnych problémov si vyžaduje kvalifikovaný a pokojný zásah sociálnych pracovníkov smerujúci k ich riešeniu. Naše skúsenosti z vyučovania ukazujú, že systematický nácvik etického rozhodovania v niekoľkých stanovených krokoch napomáha rozvoju etického usudzovania a rozhodovania budúcich sociálnych pracovníkov. Podľa Tompsona (2004) morálne hodnotenie ľudského správania je podmienené priestorom pre racionálne uvažovanie a slobodu ovplyvniť priebeh

² Univerzita Komenského v Bratislave, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Vysoká škola v Sládkovičove, Trnavská univerzita v Trnave, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katolícka univerzita v Ružomberku, Prešovská univerzita v Prešove a Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

udalostí. Systematický nácvik riešenia dilem a etického rozhodovania je cesta ako nadobudnúť potrebné zručnosti.

Historický prehľad vyučovania etiky sociálnych pracovníkov u nás aj v zahraničí nám naznačil vývin, tak z hľadiska vyučovaných obsahov, ako aj foriem vyučovania. Obsahy – témy sa rozvíjali od základných hodnôt uplatňovaných pri riešení sociálno- zdravotných prípadov (ľudská dôstojnosť, súkromie, právo na sebaurčenie, ochrana života), cez ich typologizáciu a obsahové vymedzenie (Pumphrey) k akreditačnému vymedzeniu základných tém (hodnoty, teórie, kódexy, dilemy, rozhodovanie, rizikový manažment). Keď porovnáme témy vyučované v Spojených štátoch a u nás, vidíme, že spoločnými prienikom sú hodnoty, dilemy a rozhodovanie. K tomu sa u nás pridávajú témy etických teórií a kódexov a v USA zasa rizikový manažment. Už toto jednoduché porovnanie ukazuje, že vyučované témy sú u nás viac teoretické oproti zahraničiu, kde smerujú viac k potrebám praxe. Môžeme to odôvodniť časovou krátkosťou vývinu sociálnej práce u nás, ale naša analýza naznačuje potrebu viac prispôbiť výber tém pri vyučovaní etiky študentov sociálnej práce potrebám praxe.

Vývoj foriem vyučovania etiky nemá taký dynamický charakter ako obsahy vyučovania. Vyplýva to z faktu, že samotný vyučovací proces sa týka viac vzťahu vyučujúci – študent, než samotnej techniky. Možno tu však tiež zaznamenať istý rozvoj od formy počiatkových diskusií a prednášok k nácvikom etického správania (rozhodovania) podľa stanovených krokov, a k využitiu komunikačných technológií.

3 Aktivizácia vyučovania etiky

Keďže forma odovzdávania vyučovaných obsahov študentom sa do značnej miery týka vzťahu vyučujúci - študent, metodický rozvoj v tejto oblasti spadá do tzv. aktivizujúcich vyučovacích metód.

Súčasnými trendami v tejto oblasti sa zaoberá práca Owensa, Millera a Grise-Owens (2014). Vyslovujú názor, že dobrý spôsob vyučovania môže podnieť v študentoch kritický, kreatívny, podstatný a koherentný rast, ak sa aktívne zapoja do vyučovacieho procesu. Nakoľko sa to podarí závisí od riadenia vyučovacieho procesu. Povstáva otázka ako skvalitniť tento proces? Autori navrhujú sledovať tri aktivizačné body: (1) artikuláciu, (2) implementáciu a (3) evalváciu. Na základe nich predstavíme naše skúsenosti s vyučovaním etiky študentov sociálnej práce.

Prvý bod (artikulácia) pomáha rozpoznať a identifikovať problémy v niektorých situáciách počas vyučovania. Týka sa základných hodnôt a presvedčení – tzv. rolí učiteľa a študenta, a tiež zmyslu, ktorý obe stránky pripisujú vyučovaniu/štúdiu. Výsledkom tejto analýzy je interpretácia spoločnej skúsenosti vyučovania/štúdia s dôrazom na pozitívne stránky (výhody) vzhľadom na budúce poslanie študentov. (Owens, Miller, Grise-Owens, 2014).

V našej skúsenosti základnom kvalitného absolvovania etiky je správna motivácia študentov. Možno ju posudzovať vzhľadom na jej minimálnu úroveň, ktorou je snaha študentov „urobiť skúšku“. Zo strany vyučujúceho je zasa motiváciou priviesť študentov ku konfrontácii ich doterajších postojov a pripraviť ich na riešenie kritických (dilematických) situácií v sociálnej praxi. Spoločnou motiváciou je nechať sa spoločnou skúsenosťou vyučovania/štúdia etiky čo najviac obohatiť.

Druhý bod – implementácia, spočíva v usporiadaní vyučovania do postupnosti vzostupných krokov (vytvorenie tzv. rebríka). Možno to dosiahnuť integrovaním teórie predmetu a životnej praxe, identifikáciou špecifických úloh a aktivít smerujúcich k väčšej názornosti a aktivizácii vyučovania. (Owens, Miller, Grise-Owens, 2014).

Pre vytvorenie dobrého vzťahu vyučujúci- študent a študent – ponúkané etické obsahy je na počiatku (podľa našej skúsenosti) potrebné dobre motivovať študentov spoločným hľadaním odpovede na otázku - Načo mi to bude? Ďalšími krokmi zo strany vyučujúceho sú: príprava príkladov z etickej praxe, sledovanie reakcií študentov, vtáhovanie ich do dialógu,

sledovať pri tom ich pohodu (zaradzoval' prestávky), zadávať počas prednášok krátke aktivizačné úlohy (napr. napíšte tri pre vás najdôležitejšie hodnoty). Na seminári z etiky je okrem výberu tém z etickej praxe (etickej dilema – riešenie, korupcia - dar, etický kódex – etické rozhodovanie) potrebné nacvičovanie etického rozhodovania podľa vypracovaných metodík.

Posledný z bodov – evalvácia, si vyžaduje explikáciu žiadanych výstupov a napojenie špecifických miest vyučovania na evalváciu. To vedie k sfunkčneniu síl vynakladaných do vyučovacieho procesu. (Owens, Miller, Grise-Owens, 2014).

Podľa našej skúsenosti na evalváciu treba myslieť už od počiatku vyučovacieho procesu etiky. Spätnú väzbu možno žiadať od študentov vhodne kladenými otázkami (napr. na zrozumiteľnosť daného argumentu prednášky), alebo vytvorením krátkeho priestoru pre podelenie (napr. aká hodnota je pre mňa najdôležitejšia). Do evalvácie možno zapojiť aj písomnú prácu z etiky dodatočnou otázkou (napr. Prečo som si vybral daný odborný článok? Čo ma na etike zaujalo?). Evalvačný dotazník školy je potom posledným prvkom pre získanie spätnej väzby.

Záver

Aké sú teda trendy vyučovania etiky v sociálnej práci a z nich vyplývajúce výzvy z hľadiska obsahov, formy a aktérov vyučovania. Prvou je prechod od teoreticko-systematického prístupu k výberu tém podľa potrieb praxe. Z hľadiska obsahu etiky, z našich analýz vyplýva, že oproti zahraničiu (zameranému viac na potreby praxe) sú u nás vyučované témy viac teoretické.

Druhou výzvou je prechod od jednoduchého odovzdávania informácií ku konfrontácii etických postojov študentov. Návnik rozhodovania v rámci rôznych etických modelov a krízový manažment sa stávajú stále dôležitejšími pre prax sociálnych pracovníkov nielen v zahraničí, ale aj u nás.

Treťou výzvou je prechod od statických metód k samo- zdokonaľovaniu výučby vyučujúcim. Trendom je vnášať rôzne aktivizujúce prvky do výučby s cieľom posilňovať vzťah vyučujúci – študent a podnecovať v študentoch kritický, kreatívny, podstatný a koherentný osobnostný rast.

V centre takto postavených trendov je osoba študenta s minulosťou vpísanou do jeho mentality a momentálnych schopností, ale aj s jeho možnou budúcnosťou písanou požiadavkami profesie sociálneho pracovníka. *Nestačí aby študenti (sociálni pracovníci) hodnoty cítili. Dôležité je aby ich vedeli aj pomenovať a obhájiť!*

Zoznam použitej literatúry

- About CSWE In *Council on Social Work Education CSWE*, [online]. Alexandria, VA. [citované 2016-04-04]. Dostupné na internete: < <http://www.cswe.org/> >.
- KUTNOHORSKÁ Jana. 2010. *Historie ošetřovatelství*. Praha: Grada, 208s. ISBN 978-80-247-3224-4, s. 80.
- MALIŠKOVÁ, Zuzana. 2012. Etika sociálnej práce ako oblasť vzdelávania sociálneho pracovníka. In BALOGOVÁ, Beáta (ed.), KLIMENTOVÁ, Eva, (ed.). *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci*. [online] Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta, [citované 2016-04-04]. s. 213-220. Dostupné na internete: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/.../maliskova.pdf>>. ISBN 978-80-555-0613-5.
- ONDREJKOVIČ, Peter. 2003. Študijný odbor 3.1.14. Sociálna práca In *Akreditačná komisia*. [online]. Bratislava: MŠVVaŠ. [citované 2016-04-04]. Dostupné na internete: <<http://www.akredkom.sk/index.pl?tmpl=odbory>>.

- OWENS, Larry W., MILLER, J. Jay, GRISE-OWENS, Erlene. 2014. Activating a Teaching Philosophy in Social Work Education: Articulation, Implementation, and Evaluation. In *Journal of Teaching in Social Work*. [online]. 34, 2014/3. New York: Routledge. [citované 2016-04-04]. s. 332-345. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08841233.2014.907597#.VeRQkPntmkp>>. ISSN 1540-7349.
- REAMER, Frederic G. 2014. Ethics Education in Social Work – Transformation of a Profession. In *Social Work Today*, Vol. 14 No. 2. s. 14 Dostupné na internete: <<http://www.socialworktoday.com/archive/031714p14.shtml>>.
- REAMER, Frederic G. 2010. *Ethics and Values in Social Work: Oxford Bibliographies Online Research Guide*, USA: Oxford University Press, 37s. ISBN 9780199804450. s. 18.
- THOMPSON, Mel. 2004. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 167 s. ISBN 80-7178-806-8.

Kontakt na autora

PhDr. Ing. Peter Mlynarčík, PhD.
Inštitút sv. Jána Bosca, VŠZaSP
Rajecká 17, Žilina
E-mail: mlynarcik@za.sanet.sk

PODPORA DŮSTOJNOSTI A HODNOTY LUDÍ - KATEGORICKÝ IMPERATÍV SOCIÁLNEJ PRÁCE

Promotion of human dignity and value - the categorical imperative of social work

Martina HROZENSKÁ

Abstrakt

Príspevok sa venuje fenoménu dôstojnosti a podpory človeka, klienta sociálnej práce z perspektívy bioetiky. Kladie dôraz na posilňovanie dôstojnosti a podpory v priamej práci s klientami sociálnych služieb.

Kľúčové slová: *Bioetika. Dôstojnosť. Klient. Podpora. Sociálna práca. Sociálne služby.*

Abstract

The paper deals with the phenomenon of dignity and a support to an individual - a social work client - from the perspective of bioethics. It emphasizes strengthening human dignity and support in direct work with clients of social services.

Key words: *Bioethics. Dignity. Client. Support. Social work. Social services.*

Úvod

V sociálnej práci vnímame človeka ako bio-psycho-sociálnu bytosť, relatívne nezávislú od vonkajších prírodných podmienok prostredníctvom praktickej ľudskej činnosti, a súčasne disponujúcu rozvojovou tendenciou v záujme seba samého. Zároveň je človek vnímaný ako hlavný predmet odborného záujmu sociálnej práce, pričom je však i subjektom tvoriacim hodnoty a kultúrne vzorce správania v konkrétnom historickom priestore a čase. Takéto vnímanie vedie k rešpektu jedinca a vo vieru v jeho schopnosti čeliť nepriaznivej životnej situácii vlastnou voľou a konaním.

Podpora dôstojnosti a hodnoty ľudí sa stala aj témou Svetového dňa sociálnej práce v roku 2016. Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov (IFSW) už 30 rokov vyhlasuje Svetový deň sociálnej práce. Tento deň pripadá vždy na tretí utorok v mesiaci marec. Má pomôcť k dialógu so všetkými partnermi k tomu, ako čo najlepšie riešiť sociálne problémy. Téma vychádza z Medzinárodného manifestu (The Global Agenda), ktorý vznikol na základe spolupráce troch organizácií:

- Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov – IFSW
- Medzinárodná asociácia škôl sociálnej práce – IASSW
- Medzinárodná rada pre sociálnu opateru – ICSW

Globálna agenda zaväzuje tri organizácie bojovať so základnými príčinami útlaku, nerovnosti a k úsiliu o zabezpečenie toho, aby ľudia mali moc nad svojimi životmi. Členovia troch organizácií (IFSW, IASSW, ICSW) uznali, že jestvujúce a minulé usporiadanie sveta má nerovnomerný dosah a má často negatívny vplyv na ľudí. Preto treba podporiť iné usporiadanie, ktoré skutočne presadí rešpektovanie ľudských práv, ľudskej dôstojnosti, rozmanitosť ľudských vzťahov. V období v rokoch 2012 – 2016, sa chcú venovať predovšetkým podpore sociálneho vyrovnávania, podpore dôstojnosti ľudí, podpore trvalej udržateľnosti životného prostredia a posilňovaniu akceptovania významu medziľudských vzťahov.

Ludská dôstojnosť a bioetika

Gluchman (2008, s. 121) konštatuje, že: „Existujú dva aspekty ľudskej dôstojnosti. Prvý sa viaže na hodnotu života (ktorý si zasluhuje úctu a rešpekt). Druhý sa týka toho, že ľudská dôstojnosť je funkciou pozitívnych sociálnych dôsledkov vyplývajúcich z nášho správania a konania, ktoré majú tvoriť prevahu nad negatívnymi sociálnymi dôsledkami“ .

Bioetika presahuje do každej úrovne ľudskej spoločnosti od počatia jedinca (medzinárodné konferencie o otázkach ľudského genómu a filozofie) až po život v zariadení pre seniorov.

Podľa Zozuláka (2005) pojem „bio-etika“ je častejšie spomínaný a používaný v posledných dvadsiatich rokoch. Je to pojem novodobý a ako taký vznikol v súvislosti s Norimberským procesom po 2. svetovej vojne. Teda v dobe, keď sa verejnosť poprvýkrát dozvedá v plnej miere o nacistických zločinoch. V tejto situácii vzniká bioetika ako pragmatická nutnosť ujasniť si „za zatvorenými dverami“ laboratórií a lekárskeho kabinetov to, čo z vedeckej činnosti je ešte zlučiteľné s čistým svedomím vedca a lekára a čo už vôbec nie. Dnes už je viac než samozrejmé, že každý väčší výskumný projekt, predtým než bude povolený, musí byť posúdený etickou komisiou. Bioetika sa tak stáva oborom rastúceho významu.

„Prvé impulzy bioetiky spadajú do začiatku 60.-tych rokov 20. storočia v súvislosti s prudkým rozvojom biotechnológií, ktoré boli schopné udržať a predĺžiť život beznádejne chorých, a tým zároveň vyvolali závažné etické otázky:

- otázka výberu pacientov (počet žiadateľov presahoval reálne možnosti poskytnutia týchto technológií: *Koho uprednostniť?*),
- otázka ekonomických a finančných kritérií (nie každý chorý bol schopný zaplatiť za svoju liečbu; chudobný verzus bohatý; *Koho vybrať a podľa akých kritérií?*)“ (Fula, 2010, s. 6 -7).

Bioetika etymologicky znamená morálku života. Je to teda etika, zaoberajúca sa otázkami života ako takého. „Bioetika je subdisciplína aplikovanej etiky, ktorá je na pomedzí medicíny a filozofie. Nie je synonymom lekárskej etiky, ale širším a nadradeným pojmom. Rozumie sa ním skúmanie etických problémov nielen v lekárskej praxi, ale aj vo výskume. V širšom význame sa vzťahuje aj na okruh problémov týkajúcich sa geneticky manipulovaných organizmov, problematiky životného prostredia, ochrany biologickej diverzity a nášho správania sa k zvieratám“ (Fula, 2010, s. 5). Smolková (2007, s.16) ju definuje nasledovne: „Bioetika predstavuje tú časť špeciálnej filozofickej etiky, ktorá má určovať morálne dôležité hodnotenia a normy v oblasti ľudských činov, súvisiacich so vstupom človeka do hraničných situácií, týkajúcich sa počiatku života, jeho trvania a smrti“.

Bioetika ako vedecká disciplína patrí k jednej z najmladších vied. Za jej zakladateľa sa považuje americký biochemik Van Rensselaer Potter, ktorý termín bioetika použil v roku 1971 vo svojej publikácii *Bioetika: Most do Budúcnosti*. Týmto termínom označil disciplínu, ktorá využitím poznatkov biologických vied chce slúžiť k zlepšeniu kvality života.

„V popredí novodobej etiky stojí filozofia Immanuela Kanta. Je to predovšetkým princíp „rozumného človeka“, ktorý je schopný sám sebe vytvárať zákony a ako rozumná bytosť má i právo sám pre seba rozhodovať. Znamená to, že pacient na svoju vlastnú zodpovednosť sa má rozhodnúť, či ten či onen medicínsky zákrok môže a smie byť na ňom prevedený. V polovici 19. storočia vniká v Anglicku smer nazývaný „utilitarizmus“, ktorého cieľ je charakterizovaný vetou ..*„čo najväčšie šťastie pre čo najväčší počet ľudí...“*. Kantova „autonómia“ a „utilitarizmus“ patria dnes k najvýznamnejším teoretickým princípom bioetiky“.

Bioetika pracuje s morálnymi princípmi v kontexte so zdravotníckou praxou, politikou a biomedicínskym výskumom, genetickým inžinierstvom (génová terapia, používanie kmeňových buniek, terapeutické klonovanie a výskum na embryách).

Kovaľová (2004) uvádza základné etické východiská, z ktorých vychádzajú jednotlivé bioetiky:

Utilitaristická etika. Vychádza z názoru, že morálne je len také konanie, ktoré prispieva k „čo najväčšiemu možnému dobru, pre čo najväčší počet ľudí“. Podstatu tejto etiky tvorí etický princíp utility, t. j. užitočnosti (úžitku, výhody), ktorý možno sformulovať takto: Vždy musíme konať tak, aby sme dosiahli to najlepšie zo vzájomných vzťahov medzi pozitívnymi a negatívnymi dôsledkami nášho konania, alebo, ak dôsledky budú negatívne, najmenšiu sumárnu škodu.

Deontologická etika. Táto etika stojí v opozícii k utilitarizmu. K najdôležitejším charakteristikám deontologickej teórie patrí:

- pri rozlišovaní dobra a zla primárne do pozornosti berie úmysel, nie výsledok alebo dôsledok morálne posudzovaného konania (Tvrdoň a kol., 2014),
- existujú rôzne morálne povinnosti, niektoré vznikajú zo špecifických vzťahov (napr. rodič k dieťaťu), čo zástancovia utilitarizmu ignorujú. Napr. rodič má povinnosť starať sa o svoje dieťa nie preto, že sa tak maximalizujú všeobecne dobré dôsledky, ale preto, že táto povinnosť je súčasťou „bytia“ rodiča a dieťaťa,
- samotný fakt sľubu zaväzuje splniť to, čo sa sľubuje; základom tejto povinnosti nie je predpoklad, že splnenie sľubu maximalizuje dobré dôsledky,
- pre všetky súčasné deontologické teórie je príznační prijímať formu teórie práv, napr. každý človek má morálne právo na život, slobodu a pod., na ktoré utilitarizmus nie vždy reaguje, čím porušuje právo individua na život, slobodu a pod.

Podľa filozofa Kanta naše konanie si zaslúži pochvalu vtedy, keď konáme nie pod vplyvom svojich osobných záujmov alebo nejakých reálnych dôsledkov ale z povinnosti, t. j. uvedomujeme si svoju morálnu povinnosť.

Pokiaľ sa jedna z nich (utilitaristická etika, deontologická etika) chápe absolútne, vylučuje druhú. Človek nemôže uvažovať o tom v akej miere je dané konanie účelné, ak je presne stanovené čo je potrebné urobiť a teda je to „prikázané“. Zároveň nemôže vždy splniť to, čo je všeobecne mravne prikázané, ak vychádza z toho, čo je účelné (Mališková, 2013).

V rámci bioetiky sa podľa Smolkovej (2007) rozlišujú z metodologického hľadiska tri oblasti skúmania:

- *všeobecná bioetika*- skúma filozofické základy, z ktorých sa má vychádzať pri bioetických rozhodnutiach. Zaoberá sa základmi etiky v tejto oblasti, teda hodnotami a princípmi, podieľa sa na tvorbe nových zákonov,
- *špeciálna bioetika*- vedecky skúma rozličné argumenty, ktoré sú predmetom etického hodnotenia. Analyzuje významné problémy v biologickej a lekárskej oblasti (napr. potrat, eutanáziu, atď.).
- *klinická bioetika*- vedeckým spôsobom skúma konkrétne klinické prípady, medicínske terapie a hodnoty, o ktoré pri tom ide, vzťahujúce sa k jednému pacientovi alebo skupine pacientov v etickej perspektíve.

Ak je v praxi bioetická problematika len opisovaná a vysvetľovaná (podľa rôznych etických prístupov) používa sa pojem *deskriptívna bioetika*. Etika sa však neobmedzuje len na opis situácie, ale ponúka normatívne a zaväzujúce hodnoty pre samotné rozhodovanie a konanie.

Ak sa snaží identifikovať základné hodnoty, vlastné určitému biomedicínskemu problému, a nájsť zdôvodnenie pre etické pravidlá, ktoré treba rešpektovať aj v každom jednotlivom prípade – vtedy sa používa pojem *normatívna bioetika*; nastoľuje určité normy a ideály ľudského správania, presadzuje idey o tom, čo má byť, čo je a nie je dobré, t. j. predpisuje ľuďom, ako by sa mali správať.

Život a ľudská dôstojnosť sú normatívne hodnoty, ktoré musia byť priznané každej osobe, bez ohľadu na vek, pohlavie, rasu, zdravotný stav.

Bioetika má za prioritný cieľ zdôrazniť potrebu rešpektu života a rovnako aj vyzdvihnúť ľudskú dôstojnosť ako hodnotu, ktorá prináleží každému človeku. Obe tieto hodnoty sú nedotknuteľné a prináležia ľudskej prirodzenosti. Ich ochrana a podpora je úlohou

a zodpovednosťou všetkých ľudí. Ľudia si musia uvedomiť, že ak nebudú rešpektovať ani život a dôstojnosť človeka ako nedotknuteľné kategórie, nezaslúžia si rešpekt a úctu ani oni sami.

Klienti sociálnych služieb a ich dôstojnosť

Sociálna práca je založená na rešpekte k hodnote a dôstojnosti všetkých ľudí a práv z nich vyplývajúcich. Sociálni pracovníci by mali podporovať a brániť integritu a pohodu každého človeka a to tým, že rešpektujú právo na jeho sebaurčenie, presadzujú právo človeka na účasť a zapojenie sa do procesov rozhodovania a konania, ktoré ovplyvňujú jeho život, zaujímajú sa o všetky aspekty života človeka, uplatňujú pri tom holistický prístup k riešeniu jeho problémov a v neposlednom rade identifikujú a rozvíjajú silné stránky osobnosti konkrétneho jedinca.

Sociálne služby sú poskytované ľuďom, ktorí sú spoločensky znevýhodnení s cieľom zlepšiť kvalitu ich života, prípadne ich v maximálne možnej miere začleniť do spoločnosti. Sociálne služby preto zohľadňujú osobu užívateľa týchto služieb, ako aj jeho rodinu, prípadne skupinu do ktorej patrí, ako aj záujem širšej spoločnosti (napríklad jej ochranu pred rizikami, ktorými sú klienti a užívatelia služieb nositeľmi).

Ako uvádza Krupa a kol. (2000) do roku 1990 bol štát jediným monopolným poskytovateľom sociálnych služieb. S účinnosťou od 1. júla 1990 v súlade s ustanovením zákona č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení, v znení zákona č. 180/1990 Zb. sa vytvorili právne podmienky pre poskytovanie sociálnych služieb právnickými a fyzickými osobami nad rámec a rozsah vykonávania štátom. Tým bol vytvorený predpoklad pre vytvorenie pluralitnej duálnej štruktúry verejných a súkromných poskytovateľov sociálnej služby.

Snahou a cieľom decentralizácie v oblasti sociálnych služieb bolo najmä posilnenie zodpovednosti obcí a samosprávnych krajov a tým zefektívnenie dostupnosti sociálnych služieb podľa potreby občanov daného územného obvodu.

„Zákon o sociálnych službách definuje sociálnu službu ako odbornú alebo obslužnú alebo ďalšiu činnosť zameranú na prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie, na zachovanie a obnovu alebo rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život, na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojenie základných životných potrieb fyzickej osoby, na riešenie krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a jej rodiny a na prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a jej rodiny.“ (zákon č.448/2008 Z.z., §2, ods.1)

Nepriaznivá sociálna situácia ohrozuje fyzickú osobu sociálnym vylúčením alebo obmedzením jej schopnosti sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy, nakoľko nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojenie základných životných potrieb, alebo pre svoje životné návyky alebo spôsob života. Dôvodom môže byť napríklad nepriaznivý zdravotný stav či odkázanosť na pomoci inej osoby pri starostlivosti o seba a pod.. Sociálne služby sa vykonávajú prednostne prostredníctvom sociálnej práce.

Ľudská dôstojnosť a hodnota človeka, ich rešpektovanie sa osobitne prejavuje v priamej práci s klientom. Vzájomný vzťah pracovník- klient sa však môže dostať do nerovnovážneho stavu. Pomáhajúci pracovník má vzdelanie, vedomosti, zručnosti, schopnosti, ktoré môže ponúknuť klientovi. Klient má obmedzené informácie o možnostiach riešenia problému, metódach, prostriedkoch, ktoré môžu jeho trápenie zmierniť alebo odstrániť. Je závislý od pomoci. Každý prejav moci pomáhajúceho nachádza odozvu v správaní sa klienta, ktorý môže zaujať postoj úctivej pasivity alebo sa uzatvoriť do seba zlostný a ukrivdený a pod.. Zameranie na personálny rozmer ľudskej dôstojnosti, na jeho prepojenosť a súvislosť so všetkým, s čím vstupujeme do vzťahu opatrovateľ - opatrovaný má jedinečné črty, ktoré sú vyjadrením našej individuálnej, osobnostnej dimenzie (Juhásová, 2010).

Život človeka a ľudská dôstojnosť je veľmi krehká. Spoločnosť musí chrániť a byť schopná urobiť správne rozhodnutie obzvlášť ak ide o osoby staršie, osoby so zdravotným znevýhodnením, osoby v terminálnom štádiu života alebo deti.

„Ludská důstojnost patří nepochybně každému bez výnimky, je daná už příslušností k lidskému druhu a odůvodněná schopností člověka být osobností. Je nedotknutelná a akékoliv porušování lidských práv, které sú člověku dané už od přírody je nepřijatelné. V istom zmysle ide o návrat ku Kantovmu tvrdeniu, že človek je sám o sebe cieľom, ale hlavne k jeho požiadavke nikdy nepoužívať človeka ako prostriedok. Podľa Kanta je ľudská dôstojnosť vyjadrená mravnou autonómiou človeka, ktorá patrí k hlavným etickým normám aj v sociálnej práci“ (Kovaľová, 2010, s. 16).

„Ak vychádzame z metodologickej direktívy konkretizácie pojmu ľudská dôstojnosť ľudskými právami a slobodami, ktoré sa v uvedených dokumentoch OSN odvodzujú z ľudskej dôstojnosti ako intuitívnej axiomy, tak môžeme povedať, že v euroatlantickom kultúrnom spoločenstve rešpektovanie ľudskej dôstojnosti je vlastne rešpektovanie ľudských práv a slobôd, ako ich uvádza Všeobecná deklarácia ľudských práv Organizácie Spojených národov a na ňu nadväzujúce dokumenty“ (Seiler, Seilerová, 2010, s. 63).

Z tridsiatich článkov Všeobecnej deklarácie ľudských práv uvedieme iba niektoré týkajúce sa ľudskej osobnosti, ktoré tvoria ohnisko pojmu ľudská dôstojnosť a to sú:

- každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť;
- nikto nesmie byť podrobovaný mučeniu alebo krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu;
- každý má právo na vlastný majetok, na slobodu myslenia, svedomia, náboženstva;
- každý člen spoločnosti má právo na sociálne zabezpečenie a na to, aby prostriedkami štátu bola zabezpečená realizácia hospodárskych, kultúrnych, sociálnych práv nevyhnutných pre dôstojnosť a slobodný rozvoj jeho osobnosti;
- každý, kto pracuje, má právo na spravodlivú a primeranú odmenu, ktorá zabezpečuje jemu samému i jeho rodine životnú úroveň zodpovedajúcu ľudskej dôstojnosti, doplnenú v prípade potreby inými prostriedkami sociálnej ochrany.

Záver

V závere chceme zvýrazniť práve ľudskoprávny prístup k danej problematike. O dôstojnosti a hodnote ľudskej osobnosti sa hovorí už v preambule Charty OSN z roku 1945, ako aj v preambule a prvom článku Všeobecnej deklarácie ľudských práv z roku 1948. Kategória ľudskej dôstojnosti sa stala dôležitým pojmom v ústavách viacerých európskych štátov. Sýkora, Balák a kol. (2008) vo svojej publikácii uvádzajú, že v Ústave SRN sa v prvom článku, v prvom odseku píše, že dôstojnosť človeka je nedotknutelná a je povinnosťou každej štátnej moci si ju vážiť a chrániť. Všetky medzinárodné dokumenty poukazujúce na rešpektovanie ľudskej dôstojnosti chránia každý ľudský život. Právom každej osoby je úcta k nej, garancia rešpektu pred jej slobodou i povinnosť chrániť ju pre každou diskrimináciou (Levická- Levická, 2015, s.83).

„Ochranu ľudskej dôstojnosti formálne zaručuje právny poriadok konkrétneho štátu, ktorý konkretizuje základné ľudské práva a slobody. Okrem právnej ochrany ľudskej dôstojnosti jednotlivca štátom je to však aj celá spoločnosť, ktorá svojimi mravnými vzťahmi a mravným vedomím upevňuje, ochraňuje, ale môže i zraňovať ľudskú dôstojnosť“ (Hrušovský, 2000, s. 6). Prepojenie filozofie (etiky, osobitne bioetiky) a práva vyúsťuje v kategorický imperatív podpory dôstojnosti a hodnoty ľudí aj pre sociálnu prácu.

Zoznam použitej literatúry

- FULA, M. 2010. *Úvod do bioetiky*. Žilina : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2010. 117 s. ISBN 978-80-8074-105-1.
- GLUCHMAN, V. 2008. *Etika a reflexie morálky*. Prešov: FF PU, 2008. 281 s. ISBN 978-80-89256-19-8.
- HRUŠOVSKÝ, P. 2000. V čom spočíva ľudská dôstojnosť. In *Fakty*. ISSN 2336-2189, 2000, roč. 7, č. 46, s. 6 – 7.

- JUHÁSOVÁ, A. 2010. Ľudská dôstojnosť v intenciách opatrovateľa a opatrovaného. In: *Dni sociálnej práce a InteRRa 8. III : sociálna sféra Slovenskej republiky a sociálna práca (Európa, právo a prax) a rómske osobnosti. III. časť*. Zborník príspevkov. Nitra: UKF, 2010. s. 30-35, ISBN 978-80-8094-659-3.
- KOVAĽOVÁ, D. 2004. *Aplikované etiky II. Bioetika a medicínska etika*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004. 78 s. ISBN 80-8055-996-1.
- KOVAĽOVÁ, D. 2010. Od Hippokrata k bioetike. (Bio) etické princípy a modely s dôrazom na sociálnu prácu. In *Prohuman* [online]. 2010, roč.2, č.3 [cit. 2015-10-01]. Dostupné na internete: <<http://www.prohuman.sk/socialna-praca/od-hippokrata-k-bioetike-Bio-eticka-principy-a-modely-s-dorazom-na-socialnu-pracu>>.
- KRUPA, S. a kol. 2000. *Kvalitné sociálne služby I a II*. Košice : Vienela, 2000. 120 s. ISBN 80-88922-17-8.
- LEVICKÁ, J.- LEVICKÁ, K. 2015. *Kľúčové témy v profesijnej etike sociálnej práce*. TU: FZaSP, 2015, 187 s., ISBN 978-80-8082-942-1.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2013. *Etické rozhodovanie v sociálnej práci*. Nitra : UKF, 90 s. ISBN 978-80-558-0267-1.
- SEILER, V. – SEILEROVÁ, B. 2010. *Ľudská dôstojnosť- axióma ľudských práv*. Bratislava, 2010. 100 s. ISBN 978-80-970403-5-2.
- SMOLKOVÁ, E. 2007. *Bioetika - otázky, problémy, súvislosti*. Bratislava : Infopress, 2007. 112 s. ISBN 8085402807.
- SÝKORA, P. - BALÁK, R. a kol. 2008. *Bioetické výzvy pre filozofiu*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda. Filozofická fakulta, 2008. 207 s. ISBN 978-808105-075-6.
- TVRDOŇ, M. a kol. 2014. *Etika sociálnej práce*. Nitra : UKF, 2014. 196 s. ISBN 978-80-558-0665-5.
- ZOZULAK, J. 2005. *Bioetika v dimenziách sociálnej práce*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, 2005. 122 s. ISBN 80-8068-389-1.
- 448/2008 Z. z. *Zákon z 30. októbra 2008 o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov*. [online]. [cit. 2015-10-09]. Dostupné na internete: <http://www.upsvar.sk/buxus/docs/SSVaR/zakony/zakon-448_2008zz.pdf>

Kontakt na autora

Martina Hrozenková, doc. PhDr. PhD.
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
FSVaZ UKF v Nitre
Kraskova 1, 94974 Nitra
E-mail: mhrozenka@ukf.sk

Príspevok vznikol ako súčasť projektu KEGA č.022UKF-4/2015 s názvom Multimediálna podpora členov interdisciplinárneho tímu so zameraním na paliatívnu starostlivosť.

IDENTIFIKÁCIA PREFERENCIE PROFESIJNÝCH HODNÔT ŠTUDENTMI SOCIÁLNEJ PRÁCE V BAKALÁRSKOM STUPNI ŠTÚDIA

Identification of preferences professional values of social work students in bachelor's degree

Lenka MAGÁTOVÁ, Zuzana MALIŠKOVÁ

Abstrakt

Medzi dôležité koncepty súčasnej sociálnej práce patria hodnoty. Sociálnu prácu chápeme ako profesiu založenú na hodnotách. V príspevku prezentujeme výsledky prieskumu zameraného na identifikáciu preferencií profesijných hodnôt študentov sociálnej práce, pričom sa prioritne zameriavame na študentov študujúcich v 1. a 3. roku bakalárskeho stupňa štúdia na vybraných univerzitách.

Kľúčové slová: Hodnoty sociálnej práce. Sociálna práca.

Abstract

Values belongs to important in current social work. Social work is approached as a profession based on values. In the article was to identify preferences of chosen values of social work by students of social work, which are in the 1th and 3th year of bachelor study on the chosen Universities.

Key words: Values of social work. Social work.

Úvod

Hodnoty sociálnej práce považujeme za neoddeliteľnú súčasť etiky sociálnej práce. Banksová (2012) uvádza, že termín hodnoty sociálnej práce (social work values) sa vzťahuje na celý rad presvedčení, čo je považované za hodnotné alebo cenné v kontexte sociálnej práce (všeobecné presvedčenia o podstate dobrej spoločnosti, všeobecné zásady o tom ako ju dosiahnuť prostredníctvom zvolených opatrení ako aj požadované vlastnosti alebo charakterové črty odborníkov). Skôr ako si predstavíme jednotlivé hodnoty sociálnej práce podľa rôznych autorov, zadefinujeme si termín hodnoty.

1 Hodnoty

Pre pojem „hodnota“ neexistuje žiadna všeobecne uznávaná definícia, ktorá by bola prijateľná pre odbory ako je sociológia, ekonómia, psychológia, či filozofia. Napriek tomu sa pri vymedzení pojmu „hodnota“ uvádzajú tri rysy: súvisia s ľudskými potrebami; súvisia s rozhodovaním ako konať; súvisia s normami (Machulová, Machula, 2009; Mráz, 2001).

Hodnotou môžeme chápať v podstate všetko, čo spadá do hodnotovej orientácie človeka. Podľa Aadlanda (2011, s. 10) sú to „stabilné ciele, ideály a priority, ktoré sú vyjadrené prostredníctvom ústnych vyhlásení a vzorov akcií“. Brožík (2007) zasa zastáva názor, že hodnoty sa veľmi významným spôsobom podieľajú na regulácii nášho správania a sú taktiež dôležité pre vyznačovanie etáp našich životných ciest.

Každý človek považuje za cenné čosi iné a dokonca pre toho istého človeka nemusí byť dnes cenné to, čo pre neho bolo cenné včera. S hodnotami sa totižto človek nerodí. Na vytváranie hodnôt a hodnotovej hierarchie u človeka má vplyv ako sociálny pôvod, tak aj

vzdelanie, materiálny status, zamestnanie, štýl života alebo záujmy (Řehan, Cakirpaloglu, 2000).

Mátel (2016) rozdeľuje hodnoty, ktoré ovplyvňujú profesijnú činnosť na:

Osobné hodnoty – súvisia s psychologickým chápaním hodnoty. Ide o hodnoty sociálneho pracovníka, osobné hodnoty jeho kolegov, nadriadených a samotného klienta.

Profesijné hodnoty – formálne alebo neformálne, považované za dôležité pre vykonávanie profesijnej činnosti.

Inštitucionálne hodnoty – hodnoty zamestnávateľských organizácii, v ktorých je daná činnosť realizovaná. Často bývajú podobné tým, ktoré sú príznačné pre danú profesiu.

Spoločenské hodnoty – vytvárajú širší rámec hodnôt profesijnej činnosti ale aj osobných hodnôt.

1.1 Hodnoty sociálnej práce

Hodnoty sociálnej práce sú primárne normy, s ktorými majú byť uzrozmene profesijné skupiny a majú sa ich pridržovať. Tým sa zároveň vyjadruje aj odlišnosť od osobných hodnôt, ktoré nemôžu byť zdieľané všetkými členmi profesie. Sociálni pracovníci ako profesijná skupina zdieľajú spoločné hodnoty, ktoré sú obsiahnuté v etickom kódexe. Tieto hodnoty určujú ako povahu ich práce, tak aj povahu vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom, sociálnymi pracovníkmi navzájom a spoločnosťou.

Dávideková (2010) vo svojom článku popisuje štyri skupiny, do ktorých môžeme zaradiť hodnoty sociálnej práce:

Hodnoty mravného vedomia

Humanizmus – vyznačuje sa princípom ľudskosti, ktorý je totožný s princípom lásky a úcty k človeku. Zasadou humanizmu je nežiť iba pre seba, ale najmä pre druhých ľudí, ktorí nás potrebujú. Vychádza z viery v človeka a kladie dôraz na jeho dôstojnosť.

Svedomitosť – ide najmä o disciplinovanosť a sebadisciplínu v plnení povinností. Svedomitosť tiež môžeme chápať ako pozitívny postoj k dobru. Práve toto je hodnota, ktorá si žiada mravnú čistotu človeka.

Hodnoty povahových vlastností

Úcta – ohľaduplnosť, rešpektovanie druhého človeka prejavujúca sa dobrovoľným obmedzením samého seba v jeho prospech.

Slušnosť – správanie podľa určitých spoločensky uznaných foriem. V žiadnom prípade sa nepripúšťa akákoľvek hrubosť alebo vulgárnosť.

Dôveryhodnosť – spoľahlivosť pracovníka, klient musí mať istotu, že sa mu môže zdôveriť. Rovnako informácie, ktoré klient poskytne, nemôže pracovník nikdy zneužiť.

Zdvorilosť – vyznačuje sa slušnou verbálnou a neverbálnou komunikáciou. Sú to isté zásady slušného správania, ktoré by mali byť každému sociálnemu pracovníkovi vlastné.

Rozvážnosť – vyžaduje si racionálne uvažovanie. Dôležité je nekonať pudovo a neuvážene. Rozvážnosť využíva praktický rozum, ktorý rozoznáva čo je podstatné a čo nie.

Taktnosť – forma správania sa voči inému človeku, ktorá sa vyznačuje ľudskosťou a porozumením.

Bezúhonnosť – môžeme chápať ako čestnosť, poctivosť či férovosť. Pracovník v žiadnom prípade nemôže robiť rozhodnutia v svoj prospech a na úkor ostatných.

Vytrvalosť – schopnosť pracovníka zotrvať pri riešení daného problému.

Hodnoty medziľudských vzťahov

Prosociálnosť – schopnosť a ochota spolupracovať, byť ochotný urobiť niečo pre iného človeka bez nároku na odmenu, vedieť sa dohodnúť.

Priateľstvo - kontakt s iným človekom by mal vychádzať z princípu spolupatričnosti, pomoci, podpory. Človek má byť k svojmu okoliu ústretový a priateľský.

Altruizmus – predstavuje morálnu zásadu, ktorá od človeka požaduje potlačiť egoizmus a obetovať svoje záujmy v prospech záujmov iných ľudí.

Láska - láska k ľuďom ako takým. Ľlovek by mal mať rád ľudí a pomoc im má spôsobovať príjemné pocity jemu samotnému.

Empatia – schopnosť ľloveka vžiť sa do problému, alebo do situácie iného ľloveka.

Hodnoty ľľudského konania

Filantropia - ľlovek sa snaží zmierňovať bolesť a problémy iných ľľudí, bez ohľadu na to, či za to bude odmenený. Filantropiou chápeme konanie v prospech iných.

Charita - pomoc ľľuďom v núdzi, na báze dobrovoľníctva.

Dobrý skutok - skutok, ktorý ľlovek nezištne vykoná v prospech iného ľloveka.

Matoušek (2003) považuje za najdôležitejšie hodnoty v sociálnej práci jedinečnosť ľľudskej bytosti, spravodlivosť, slobodu a rovnako zodpovednosť. Mátel (2012) tieto hodnoty obohatil ešte o hodnotu poskytovanej služby, dôstojnosť, význam ľľudských vzťahov.

V rámci jednotlivých profesií sa odborníci na etiku zvyčajne snažia rozlišovať tie, ktoré sú pre výkon danej profesie najpodstatnejšie a bez ktorých by v nej chýbalo niečo zásadné. Tieto bývajú označené za kľúčové (Mátel, 2016).

Ako kľúčové hodnoty sociálnej práce označuje Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v Slovenskej republike hodnoty (2015): sociálna spravodlivosť, ľľudská dôstojnosť, dôležitosť medziľľudských vzťahov.

Sociálna spravodlivosť

Znamená, že služby sociálnej práce sú poskytované všetkým žiadateľom. Neberie sa ohľad na ich pôvod, etnickú príslušnosť, rasu, jazyk, národnosť, rod, pohlavie, sexuálnu orientáciu, vierovyznanie, zdravotný stav, politické presvedčenie, manželský a rodinný stav, sociálno-ekonomický status a rovnako aj bez ohľadu nato akým spôsobom žije v spoločnosti. Sociálny pracovník podporuje sociálnu spravodlivosť vo vzťahu ku klientom sociálnej práce, zaisťuje prístup k potrebným informáciám, službám a zdrojom pre ľľudí. Rovnako vytvára podmienky na to, aby klienti sociálnej práce dosiahli to, načo majú právo. Taktiež prispieva k odstraňovaniu príčin sociálnej nespravodlivosti, diskriminácie, útlaku, angažuje sa pri dosahovaní sociálnych zmien, rozvoja a sociálnej inklúzie v prospech klientov sociálnej práce.

Ľľudská dôstojnosť

Sociálna práca je založená na rešpektovaní dôstojnosti každého jedného ľloveka bez rozdielu a taktiež na dodržiavaní ľľudských práv. Sociálny pracovník má s každým ľlovekom zaobchádzať s úctou, starostlivo, majúc na zreteli jeho kultúru, náboženstvo, národnosť a podobne. Pracovník sa usiluje o zdokonaľovanie klientových spôsobilostí a podporuje jeho vlastnú autonómiu, zodpovednosť a spoluúčasť.

Dôležitosť medziľľudských vzťahov

Sociálny pracovník rozpoznáva dôležitosť medziľľudských vzťahov, posilňuje a zmocňuje ľľudí do procesu pomáhania a rovnako sa usiluje o podporu riešenia medziľľudských vzťahov.

1.2 Nástroje merania hodnôt sociálnej práce

Hodnoty nie sú iba teoretickou problematikou. Objavujú sa aj ako predmety rôznych výskumov. Ako prvý zostrojil dotazník na zisťovanie hodnotovej orientácie Spranger v roku 1928. Významným nástrojom na meranie ľľudských hodnôt je „Study of Values“, ktorý bol zostrojený v roku 1960 Allportom, Vernonom a Lindzeyom. Štúdiu hodnôt sa rovnako venoval aj Rokeach. Ten rozdeľoval hodnoty na inštrumentálne a cieľové. Na meranie dôležitosti týchto hodnôt zostrojil metodiku Rokeach Value Survey (Ištvaníková, Čižmárik In Mátel, Mališková, 2016).

Súčasný významný autor, ktorý sa zaoberá skúmaním osobnej hodnotovej orientácie je Schwartz. Metodika, ktorú využíva sa nazýva Schwartz Value Survey. Schwartz (2006) definuje hodnoty ako žiaduce ciele líšiace sa vo svojej dôležitosti, ktoré slúžia ako vodcovské princípy v živote ľľudí. Predpokladá, že hodnoty môžu ovplyvňovať konanie, čo naznačuje jeho chápanie hodnôt ako vodcovských princíпов v živote ľľudí. V Schwartzovej teórii hodnôt

sú jednotlivé hodnoty definované prostredníctvom motivačného cieľa. Hodnoty tvorené rovnakým cieľom vytvárajú tzv. motivačný typ hodnoty. Schwartz derivoval 10 motivačne odlišných hodnotových typov: univerzalizmus, sebaurčenie, stimulácia, benevolencia, moc, bezpečie, konformita, hedonizmus, úspech, tradícia (Kavalír, 2005).

Pike (1996) uvádza, že existuje mnoho nástrojov na meranie hodnôt v sociálnej práci. Hoci mnohé z týchto nástrojov boli vytvorené a overené v iných disciplínach, boli úspešne použité aj pri štúdiách sociálnej práce. Medzi významné nástroje na meranie hodnôt sociálnej práce zaraďuje Professional Opinion Scale, ktorý vyvinula Abbott v roku 1988 a Humanity Attitude Scale, vyvinuté Howardom a Flaitzom v roku 1982. Kam a kol. (1997) vo svojej štúdii využili nástroj Social Work Values Scale. Na Slovensku bola použitá modifikovaná verzia Professional Opinion Scale (Mališková, 2010). Tento nástroj sa používa na určenie miery stotožnenia respondentov s hodnotami sociálnej práce. V súvislosti s nástrojom Professional Opinion Scale, môžeme hovoriť o štyroch hodnotách sociálnej práce, ktorými sú: rešpektovanie základných práv, zmysel pre sociálnu zodpovednosť, záväzok k individuálnej slobode, podporovanie sebadeterminácie (Abbott, 2003).

Ďalší nástroj merania profesijných hodnôt v sociálnej práci, Social Work Values Inventory (SWVI), zostavil Pike (1996). Je kompiláciou troch merítok, ktorých cieľom je hodnotiť dodržiavanie hodnoty sebaurčenia, dôvernosti a sociálnej spravodlivosti. Nástroj je zameraný na meranie sociálnych a pracovných hodnôt v praxi a rozlišuje jemné rozdiely v hodnotách medzi sociálnymi pracovníkmi pôsobiacimi na rozličných miestach výkonu praxe a študentov sociálnej práce na rôznych úrovniach vzdelávania.

Rovnako môžeme spomenúť aj dotazník The Social Work Values, ktorý identifikuje tri hodnoty: dôvernosť, sebadetermináciu, sociálnu spravodlivosť (Pike, 1996). Merací nástroj, Social Work Value Scale, sa skladá zo šiestich dimenzií, ktorými sú: ľudské hodnoty, potenciál pre zmenu, vzájomná starostlivosť, spoločenská zodpovednosť, sociálna participácia, sloboda rozhodnutia (Mátel, Mališková, 2016).

Hodnoty v sociálnej práci považujeme za veľmi dôležitú tému, ktorej je potrebné venovať sa. Vzhľadom na to, že dokážu ovplyvňovať rozhodovanie sociálnych pracovníkov, majú významný vplyv na sociálnu prácu ako takú.

2 Preferencie profesijných hodnôt študentov sociálnej práce

Hlavným cieľom výskumu bolo identifikovať preferencie profesijných hodnôt u študentov sociálnej práce študujúcich v 1. a 3. roku bakalárskeho stupňa štúdia na vybraných univerzitách. Základným kritériom výberu respondentov bola podmienka štúdia v 1. alebo 3. roku denného bakalárskeho štúdia. Výberový súbor tvorilo 146 respondentov z troch univerzít (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Katolícka univerzita v Ružomberku). Z toho bolo 46,5 % študentov prvého ročníka a 53,5 % študentov tretieho ročníka. Do prieskumu sa zapojilo 87,7 % žien a 12,3 % mužov. Výskumnou metódou, ktorú sme v prieskume použili bol dotazník.

2.1 Výsledky prieskumu

Pri identifikácii preferencie hodnôt študentmi sociálnej práce sme vychádzali z teoretického zadefinovania hodnôt Dávidekovou (2010) do štyroch skupín. Študentmi najpreferovanejšia skupina hodnôt, spomedzi hodnôt mravného vedomia, hodnôt medziľudských vzťahov, povahových vlastností a ľudského konania bola skupina hodnôt medziľudských vzťahov. V tejto preferencii nebol rozdiel medzi študentmi prvého a tretieho ročníka. Hodnoty medziľudských vzťahov za najdôležitejšie hodnoty označilo 38,2% študentov prvého ročníka a 51,3% študentov tretieho ročníka. Medzi tieto hodnoty zaraďuje Dávidekova (2010) prosociálnosť, priateľstvo, altruizmus, lásku a tiež empatiu.

Tabuľka 1: Priorizácia hodnôt medziľudských vzťahov študentmi prvého a tretieho ročníka.

	Prosociálnosť	Priateľstvo	Láska	Altruizmus	Empatia
1. ročník	2,60 (2)	3,41 (4)	3,90 (5)	3,29 (3)	1,79 (1)
3. ročník	2,42 (2)	3,81 (4)	3,92 (5)	2,96 (3)	1,88 (1)

* študenti mali zoradiť hodnoty podľa ich preferencie (1- najviac dôležitá, 5 – najmenej dôležitá), prvé číslo je priemerná hodnota, ktorú daná položka získala, v zátvorke je uvedené poradie, ktoré hodnota získala

Z celkového počtu prvkov študujúcich na už spomínaných troch univerzitách označilo v priemere najviac študentov za najdôležitejšiu hodnotu empatiu, následne prosociálnosť, altruizmus, priateľstvo a lásku. Totožnú preferenciu sme zistili aj u študentov tretieho ročníka.

Druhé miesto v preferencii skupín hodnôt získali hodnoty povahových vlastností (úcta, slušnosť, dôveryhodnosť, zdvorilosť, rozvážnosť, taktnosť, bezúhonnosť, vytrvalosť). Označilo ich 30,9% študentov prvého ročníka a 28,2% tretieho ročníka. Z hodnôt povahových vlastností, študenti označili za najdôležitejšiu úctu potom dôveru. Za najmenej dôležitú hodnotu z tejto skupiny považujú študenti oboch ročníkov hodnotu vytrvalosť. Výraznejší rozdiel v preferencii hodnôt medzi študentmi rôznych ročníkov bol v hodnote rozvážnosť, zdvorilosť, taktnosť (rozdiely zobrazuje tabuľka č. 2).

Tabuľka 2: Priorizácia hodnôt povahových vlastností študentmi prvého a tretieho ročníka.

	Úcta	Slušnosť	Dôvera	Zdvorilosť	Rozvážnosť	Taktnosť	Bezúhonnosť	Vytrvalosť
1.roč.	2,81 (1)	4,47 (3)	3,44 (2)	4,90 (5)	5,32 (7)	4,49 (4)	5,07 (6)	5,50 (8)
3.roč.	2,87 (1)	4,44 (4)	3,91 (2)	5,31 (7)	4,27 (3)	5,22 (6)	4,67 (5)	5,39 (8)

* študenti mali zoradiť hodnoty podľa ich preferencie (1- najviac dôležitá, 8 – najmenej dôležitá), prvé číslo je priemerná hodnota, ktorú daná položka získala, v zátvorke je uvedené poradie, ktoré hodnota získala

Tretie miesto v preferencii skupín hodnôt získali hodnoty mravného vedomia (humanizmus, svedomitosť). Označilo ich 23,5% študentov prvého ročníka a 15,4% študentov tretieho ročníka. Študenti oboch ročníkov preferovali hodnotu humanizmus (70,6% študentov prvého ročníka a 69,2% študentov tretieho ročníka).

Za najmenej dôležitú skupinu hodnôt považujú študenti hodnoty ľudského konania (filantropia, charita, dobrý skutok). Spomedzi týchto hodnôt študenti preferujú filantropiu, potom charitu a dobrý skutok.

Tabuľka 3: Priorizácia hodnôt ľudského konania študentmi prvého a tretieho ročníka.

	Charita	Filantropia	Dobry skutok
1. ročník	1,82 (2)	1,60 (1)	2,57 (3)
3. ročník	1,85 (2)	1,58 (1)	2,58 (3)

* študenti mali zoradiť hodnoty podľa ich preferencie (1- najviac dôležitá, 3 – najmenej dôležitá), prvé číslo je priemerná hodnota, ktorú daná položka získala, v zátvorke je uvedené poradie, ktoré hodnota získala

V rámci iného výskumu realizovaného Mátelom (2015-16) cez portál Prohuman, v ktorom sa tiež zisťovala preferencia hodnôt sociálnej práce bolo z predchádzajúcich rozhovorov so sociálnymi pracovníkmi stanovených 18 hodnôt. V našom výskume sme sa rovnako zamerali na tieto hodnoty.

Tabuľka 4: Priorizácia hodnôt študentmi prvého a tretieho ročníka.

	Študenti 1. ročníka	Študenti 3. ročníka
<i>Autonómia</i>	9,53 (11)	8,53 (7)
Čestnosť	8,81 (8)	9,14 (8)
<i>Dôležitosť medziľudských vzťahov</i>	6,79 (3)	8,28 (6)
Dôveryhodnosť	9,09 (9)	9,42 (9)
Empatia	5,57 (1)	6,74 (2)
Integrita	10,62 (13)	12,05 (16)
Kompetencia	11,63 (15)	11,15 (14)
<i>Kontrola</i>	13,47 (17)	11,13 (13)
Pravdovravnosť	12,26 (16)	11,13 (13)
Rešpektovanie práv	8,47 (6)	7,14 (3)
<i>Rešpektovanie dôstojnosti</i>	7,59 (4)	6,67 (1)
<i>Sebaobetovanie pracovníka</i>	9,46 (10)	11,56 (15)
Sloboda výberu	10,15 (12)	9,64 (11)
<i>Sociálna spravodlivosť</i>	8,04 (5)	7,69 (5)
Sociálne cítenie	6,18 (2)	7,37 (4)
<i>Služba</i>	13,66 (1)	12,15 (17)
Solidarita	8,72 (7)	9,50 (10)
Zodpovednosť	10,99 (14)	10,92 (12)

* študenti mali zoradiť hodnoty podľa ich preferencie (1- najviac dôležitá, 18 – najmenej dôležitá), prvé číslo je priemerná hodnota, ktorú daná položka získala, v zátvorke je uvedené poradie, ktoré hodnota získala

V preferencii týchto hodnôt bol najvýraznejší rozdiel medzi študentmi jednotlivých ročníkov. Najvýraznejší rozdiel možno vidieť v preferencii hodnôt: služba, sebaobetovanie pracovníka, kontrola a autonómia. V rámci tejto skupiny hodnôt boli spomenuté aj hodnoty zadefinované v Etickom kódexe sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce

v Slovenskej republike (2015). Študenti prvého ročníka ich zoradili v poradí: dôležitosť medziľudských vzťahov, ľudská dôstojnosť, sociálna spravodlivosť. Študenti tretieho ročníka ich prioritizovali rozdielne: ľudská dôstojnosť, sociálna spravodlivosť, dôležitosť medziľudských vzťahov. Nie všetky hodnoty sa umiestnili na prvých troch priečkach, hoci ich etický kódex pokladá za kľúčové hodnoty sociálnej práce. Iba hodnota ľudská dôstojnosť obsadila prvé miesto u študentov tretieho ročníka a hodnota dôležitosť medziľudských vzťahov tretie miesto u študentov prvého ročníka. Ako dôležitejšie hodnoty študenti prvého ročníka uviedli hodnoty empatia a sociálne cítenie. Tieto isté hodnoty spolu s rešpektovaním práv pokladajú tretiaci za významnejšie ako kľúčové hodnoty sociálnej práce zadané v etickom kódexe. Z nášho pohľadu by bolo potrebné realizovať výskum zameraný na identifikovanie hodnôt sociálnej práce, resp. pýtať sa priamo sociálnych pracovníkov pracujúcich s rôznymi cieľovými skupinami, ktoré hodnoty považujú za kľúčové hodnoty sociálnej práce, či sú to skutočne tie, ktoré definuje etický kódex.

Záver

Vo viacerých štúdiách výskumníci skúmali ako sa menia hodnoty v priebehu vzdelávacieho procesu sociálnych pracovníkov. Výsledky boli rôznorodé. Niekoľkí výskumníci (McLeod a Meyer, 1967, Merdinger, 1982; O'Connor a Dalglish, 1986, Sharwell, 1974, Web, Linn, Hirsh, Stein, a Furdon, 1976) zistili významné pozitívne rozdiely alebo zmeny v „hodnotových postojoch“ študentov vzhľadom na vzdelávací proces (úroveň vzdelávania). Iní autori (Cryns, 1977, Varley, 1968) zistili významnú zmenu naopak v zápornom smere vzhľadom na vzdelávací proces (Pike, 1996).

V našom prieskume sme zisťovali preferenciu hodnôt sociálnej práce u študentov prvého a tretieho ročníka bakalárskeho štúdia. Najvýznamnejší rozdiel sme zistili pri zoradení 18 hodnôt podľa dôležitosti, kde hodnotu služba (americký etický kódex považuje túto hodnotu za kľúčovú) študenti prvého ročníka považujú za najdôležitejšiu, pričom študenti tretieho ročníka ju zaradili až na 17. miesto v dôležitosti. Pozitívne môžeme vnímať zistenie, že 79,4% študentov prvého ročníka považovalo hodnoty sociálnej práce za dôležité pre výkon profesie sociálna práca, v treťom ročníku to už bolo 91,1% respondentov.

Zoznam použitej literatúry

- AADLAND, E. - MATULAYOVÁ, T. 2011. *Etické reflexie v pomáhajúcich profesiách*. Prešov : Prešovská univerzita, 2011. 98 s. ISBN 978-80-555-0331-8.
- ABBOTT, A. A. A. 2003. Confirmatory Factor Analysis of the Professional Opinion Scale: A Values Assessment Instrument, *Research on Social Work Practice*. ISSN 1049-7315, 2003, 641-666 p.
- BANKS, S. 2012. *Ethic and Values in Social Work (Practical Social Work Series)*. New York : PALGRAVE MACMILLAN, 2012. 304 p. ISBN-13: 978-0230300170.
- BROŽÍK, V. 2007. *Hodnotové orientácie*. Nitra: FFA UKF, 2007. 148 s. ISBN 80-8050-958-1.
- DÁVIDEKOVÁ, M. 2010. Etické hodnoty a dôstojnosť v sociálnej práci. In MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MÜHLPACHR, P., ROMAN, T. (ed.). *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 20. – 21. Október 2010 v Piešťanoch*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4, s. 45 – 50.
- IŠTVÁNIKOVÁ, L. – ČIŽMÁRIK, M. 2007. Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. In *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 2, ISSN 1335-3608. Dostupné na: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/index.html>>.
- KAM, P.K. - MAN, K.Y. - KO, G. P.C. - LEE, T.Y. 1997. Social Work Values Systems of Chinese Students. In *Journal of Teaching in social Work*, 1997, vol. 15, no. 1/2, p. 181-203.

- KAVALÍŘ, P. 2005. K problematice výskumu hodnot a hodnotových preferenci. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2005, roč. 49, č.4, s. 333-341.
- KOLDEOVÁ, L. 2007. Hodnotový systém mládeže v súčasnosti. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2007, roč. 59, č.1, s. 52-66.
- MACHULOVÁ, H. - MACHULA, T. 2009. Nedostatočná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. In *Sociální práce / Sociálna práca*. ISSN 1213-6204, 2009, roč. 9, č. 1, s. 97-104.
- MALIŠKOVÁ, Z. 2010. *Etické rozhodovanie v sociálnej práci*: dizertačná práca. Nitra, UKF, 2010. 129 s.
- MATOUŠEK, O. a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 807178-548-2.
- MÁTEL, A. a kol. 2012. *Etika sociálnej práce*. 2.vyd. Bratislava : VŠ ZaSP sv. Alžbety, 2012. 263 s. ISBN 978-80-8132-045-3.
- MÁTEL, A., MALIŠKOVÁ, Z. 2016. Eticky senzitivna sociálna práca. In *Res socialis*: zborník z medzinárodnej konferencie 15.-16. 10. 2015.
- MÁTEL, A. 2016. *Etické kódexy sociálnej práce*. Bratislava : Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2016. 226 s. ISBN 978-80-971445-8-6.
- MRÁZ, M. 2001. *Etika. Základné a špeciálne problémy*. Trnava : TU, 2001. 143 s. ISBN 80-88774-66-7.
- PIKE, C. K. 1996. *Development and Initial Validation of the Social Work Values Inventory*. 1996. Dostupné na:
<https://scholarworks.iupui.edu/bitstream/handle/1805/2328/Pike_Development_Initial%20Validation.pdf?sequence=3>.
- ŘEHAN, V. - ÇAKIRPALOGLU, P. 2000. Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2000, roč. 44, č. 3, s. 202 – 215.
- SLOVENSKÁ KOMORA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV A ASISTENTOV SOCIÁLNEJ PRÁCE. 2015. *Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce v SR*. Bratislava: SKSPaASP, 2015. [online 2015-18-11]. Dostupné na internete: <http://socialnapraca.sk/wpcontent/uploads/2015/10/Etick%C3%BD-k%C3%B3dex_final.pdf>.

Kontakt na autorky

Bc. Lenka Magátová
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitra
Kraskova 1, 94974 Nitra
E-mail: magatovalenka@gmail.com

Mgr. Zuzana Mališková, PhD.
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Kraskova 1, 949 74 Nitra
E-mail: zmaliskova@ukf.sk

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov:

VEGA 1/0335/15 Identifikovanie profesijných hodnôt sociálnej práce v Slovenskej republike.

UGA VIII/11/2014 Hodnotová orientácia a etické rozhodovanie sociálnych pracovníkov.

IMPLEMENTÁCIA ETICKY SENZITÍVNEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE V SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI

Implementation of ethically sensitive social work in contemporary society

Zita TOMOVÁ

Abstrakt

Príspevok bude poukazovať na význam etického kódexu v kontexte sociálnej práce. Materiálnym objektom etiky je sám človek ako rozumný pôvodca a svojprávny pán svojho konania, ktorý formuje interpersonálne vzťahy, hodnoty a postoje v spoločnosti v kontexte etického rozmeru. Chcem poukázať na fakt, že vzorce sociálnych vzťahov senzitívnej sociálnej práce musia vzájomne kooperovať v perspektíve celej spoločnosti. Zámerom príspevku je interpretovať súčasný stav v oblasti etického rozhodovania sociálnych pracovníčok a pracovníkov vo vybranom segmente sociálnych služieb. Cieľom príspevku je snaha o vymedzenie senzitívnych oblastí sociálnej práce pri práci s človekom v kooperácii s etickými otázkami senzitívnej spoločnosti, rešpektujúc etický kódex svojej profesie v záujme spravodlivosti v spoločnosti. V každom prípade, spomínané kategórie argumentov zahŕňajú širokú škálu svetonázorov a dovoľíme si skonštatovať, že na ich dôležitosť sa dokáže zhodnúť väčšina odborníkov aj laickej verejnosti.

Kľúčové slová: *Etika a Morálka. Etické princípy. Sociálna práca. Sociálny pracovník. Etické kódexy v spoločnosti.*

Abstract

The contribution will highlight the importance of the code of ethics in the context of social work. Material objects ethics is man himself as a rational creator and able master of his actions, which forms interpersonal relationships, values and attitudes in society in the context of an ethical dimension. I want to highlight the fact that patterns of social relationships sensitive social work must cooperate with each other in the perspective of the entire company. The intention of this work is to interpret the current state of ethical decision-making of social workers and workers in selected segments of social services. The paper attempt to delimit the sensitive areas of social work when working with a man in cooperation with the ethical issues of a sensitive and respectful of the code of ethics of their profession in the interests of justice in society. In any case, the arguments mentioned categories cover a wide range of world views and I dare to state that their importance can agree most experts and the general public.

Key words: *Ethics and morality. Ethical principles. Social work. Social worker. Codes of conduct in society.*

Úvod

Etické povedomie v senzitívnej sociálnej práci je základnou súčasťou profesionálnej činnosti sociálnych pracovníkov. Diskusia o morálnom stave spoločnosti v súčasnosti tvoria integrálnu súčasť ľudských dejín od doby, kedy naši predkovia dospeli do stavu vlastného

sebauvedomenia. Niektoré etické výzvy a problémy, ktorým čelia sociálni pracovníci, sú špecifické pre jednotlivé krajiny, iné sú spoločné. Predpoklady ich senzitivne etického konania sú základným aspektom kvality ponúkanej služby pre klientov, ktorí užívajú služby sociálnej práce. V súčasnosti stále viac sociálnych pracovníkov nadobúda presvedčenie, že na riešenie sociálnych problémov klientov nestačí spravodlivosť, uplatňovaná v osobných vzťahoch, rodine, či medzi kolegami. Jedným z veľmi dôležitých výsledkov v procese humanizácie vzťahov medzi ľuďmi je morálka. „Skúmanie človeka ako mravného subjektu spoločnosti v rámci etiky sociálnych dôsledkov ako formy neutilitaristického konzekvencionalizmu je veľmi zložitou a podstatnou činnosťou na to, aby sme vedeli lepšie pochopiť konanie mravného subjektu, a vedeli s väčšou pravdepodobnosťou určiť niektoré druhy konaní u istých typov mravných subjektov, ako aj samozrejme ich dôsledky vyplývajúce z ich konaní“. (Fedorko, 2009 s. 94) Humanitu a etiku môžeme zo sociálne senzitivného pohľadu vnímať ako mravný ideál založený na úcte k človeku a sledujúci prioritne jeho dobro. Humanitné argumenty môžeme potom následne deliť podľa toho, či smerujú od jednotlivca k spoločnosti alebo naopak. Otázkou je tiež miera dôstojnosti človeka, pričom významným faktorom k sebauplatneniu je často nekomfortný život v dôsledku materiálnej deprivácie alebo čoraz častejšej absencii zdravia. Podľa mnohých informačných zdrojov sociálna práca ako profesia uľahčuje sociálne zmeny a rozvoj, sociálnu súdržnosť a posilnenie postavenia ľudí. Uplatňovanie etických noriem vo všetkých oblastiach verejného života má pre prežitie človeka rozhodujúci význam.

Dnešná spoločnosť jedincov, ľudí, odlišujúca sa od iných skupín svojimi záujmami, charakteristickými vzťahmi, inštitúciami alebo spoločnou kultúrou dáva v súčasnosti vyniknúť jednotlivcom i rôznym subjektom. Človek ako subjekt spoločnosti nachádza v nej svoj zmysel a uvedomuje si svoju dôležitosť a význam v nej. Spoločnosť je však závislá na jednotlivcovi a ten priamo na nej. Etika rieši otázky o podstate a konaní mravného dobra (resp. zla) aj prostredníctvom senzitivnej sociálnej práce nielen pre jednotlivého človeka ale celej našej spoločnosti.

1 Človek ako mravný subjekt spoločnosti z pohľadu etiky sociálnych dôsledkov

Jedným z dôležitých uznávaných mravných noriem vyplývajúcich z určitého chápania mravných hodnôt, ich povahy a hierarchie je morálka. (Piaček, Kravčík, 1999, s. 1) Morálka je istou formou ľudskej reflexie a uvedomovania si miesta človeka medzi ostatnými ľudskými subjektmi, obsahuje normy medziľudských vzťahov regulujúce ľudské konanie s pochopením človeka a jeho života ako základnej hodnoty. Človek si svojimi rozumovými schopnosťami a nadaním vytvoril mnoho vied, tie veľmi úzko špecializoval a nimi sa pokúša objasniť, vysvetliť a pochopiť tým seba samého. Či sa už na seba pozerá ako na bytosť biologickú, duchovnú alebo sociálnu, v etike sociálnych dôsledkov mravné subjekty môžeme rozdeliť na základe uvedených hodnôt na:

- a) základné hodnoty (patrí sem napr. humánnosť, ľudská dôstojnosť a morálne práva),
- b) skupiny hodnôt (patrí sem napr. spravodlivosť, zodpovednosť, tolerancia a povinnosť).

„Materiálnym objektom senzitivnej etiky v spoločnosti je človek ako rozumný pôvodca a slobodný, svojprávny pán svojho konania, ktorý formuje interpersonálne vzťahy, hodnoty a postoje, základy etiky a v danom kontexte o absencii reflexie etického rozmeru“ (Kozoň, 2013 s. 25). Senzitivná sociálna práca vo svojej podstate dokonalosti musí spĺňať ciele rezorčov aj v rámci EÚ a je ťažké vymedziť etiku sociálnej práce z dôvodu veľkej zložitosti vzťahov sociálneho pracovníka a klienta. Sociálny pracovník v tomto vzťahu vystupuje v troch rolách:

- ako predstaviteľ štátu, zástupca majoritnej spoločnosti, ktorý sa musí riadiť presne stanovenými predpismi a vo vzťahu ku klientovi predstavuje „normalitu“,
- ako obhajca práv klientov,
- ako arbiter z hľadiska občianskych práv klienta. (Goldmann, Cichá, 2004)

Z uvedených rolí vyplývajú mnohé povinnosti, ktoré usmerňujú a ovplyvňujú konanie sociálneho pracovníka. Etika sociálnej práce je všeobecnou disciplínou, ktorá vo všeobecnosti vyžaduje schopnosť:

- odstupu od konkrétnej a dôsledne vyhodnocovanej pracovnej situácie s ohľadom na hranice a limity,
- abstraktného uvažovania k vytvoreniu eticky prijateľného riešenia profesijnej situácie, alebo už uskutočneného riešenia z pohľadu všetkých eticky významných vplyvov na hodnotu daného riešenia a jeho dopad na zúčastnených. (Fischer, 2010)

Človek ako mravný subjekt v etike sociálnych dôsledkov resp. klient sociálnej práce má veľmi dôležité postavenie a to aj napriek tomu, že v spoločnosti sa dôraz predovšetkým kladie na skúmanie jeho konania a vyplývajúcich dôsledkov. Dôsledky konania mravných subjektov v rovine humánosti potvrdzujú, že subjekty konajú v podstate humánne, rešpektujú ľudskú dôstojnosť a aj práva ostatných mravných subjektov v spoločnosti. Rozdiel spočíva predovšetkým v individuálnom prístupe k uskutočňovaniu humánosti, ľudskej dôstojnosti a práv jednotlivého človeka. (Gluchman, 1998, s. 523 – 537)

1.1 Potreba etiky a spravodlivosti v spoločnosti

Medzinárodné a nadnárodné asociácie jednotlivých profesií sa snažia o formulovanie základných etických princípov a hodnôt do podoby medzinárodného etického kódexu. V sociálnej práci túto úlohu plní International Federation of Social Workers (Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov, skr. IFSW), ktorá v súčasnej podobe vznikla v Mníchove roku 1956. Táto organizácia so sídlom vo švajčiarskom Berne zastrešuje národné asociácie sociálnej práce po celom svete. V otázkach vzdelávania a etiky veľmi úzko spolupracuje s IASSW (International Association of Schools of Social Work) Medzinárodnou asociáciou škôl sociálnej práce a IFSW (International Federation of Social Workers) Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov. V súčasnosti je možné považovať za aktuálny medzinárodný etický kódex sociálnej práce spoločný dokument IFSW/IASSW Etika v sociálnej práci – vyhlásené princípy (resp. Deklarácia etických princípov sociálnej práce) prijatý v roku 2004. Na Slovensku je od 1. októbra 2015 platný nový Etický kódex sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. V ňom stojí, že „etické povedomie je zásadnou súčasťou profesionálnej činnosti sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce. Jeho schopnosť a záväzok k etickému konaniu je základným aspektom kvality služieb sociálnej práce“. Okrem toho sa v ňom uvádza, že „sociálna práca je dynamicky sa rozvíjajúcou profesiou, založenou na hodnotách, akými sú sociálna spravodlivosť, ľudská dôstojnosť a dôležitosť medziľudských vzťahov“. (Tvrdoň et.al 2014) Účelom práce IASSW a IFSW je podpora etickej reflexie medzi poskytovateľmi sociálnych služieb v členských krajinách, ako aj v školách sociálnej práce. Vo svojich cieľoch sa organizácie zameriavajú na vzorce sociálnych vzťahov v kontexte senzitívnej sociálnej práce. Tie musia kooperovať v multikultúrnej perspektíve, na základe toho sa dostáva do popredia etická dilema sociálnej práce, ktorá spočíva v súvislých vzťahoch z generácie na generáciu a teda prebieha na úrovni spoločenských inštitúcií. (Mátel, 2011)

Etickými princípmi v práci s klientom sa zaoberajú viacerí autori. Vychádzajú primárne zo základných ľudských práv uvedených v medzinárodných etických dokumentoch a ústavách, ašak väčšinou ide o modifikáciu Biestekových princípov (Banks, 2006). Etické princípy sociálnej práce Mojtovej definuje takto:

- prospešnosť (beneficiencia) - predpokladá konanie max. dobra pre konkrétneho človeka, pre jeho blaho,
- neškodnosť (non-maleficiencia) - vyjadruje požiadavku, aby sociálny pracovník obmedzil a predchádzal možným rizikám v procese pomoci, t.j. žiada vylúčenie akéhokoľvek úmyselného i neúmyselného poškodenia alebo ublíženia.

- autonómia (svojbytnosť) - rešpektovať rozhodnutie klienta podľa vlastného presvedčenia. Autonómni klienti môžu podľa svojho uváženia presunúť zodpovednosť za rozhodovanie na inú osobu. (Mojtová et.al 2014)

Neodmysliteľným rozlišovacím znakom kresťanstva je, že každé dieťa, ktoré prichádza na tento svet máme prijať, milovať, mať v úcte, postarať sa o jeho mnohostrannú a jednotnú výchovu hmotnú, citovú, vzdelávaciu a duchovnú. Oblasťou, na ktorú sa v spoločnosti často zabúda je emocionálno-sociálna rovina „sociálnych klientov“. Zároveň možno spomenúť sociálno-patologické javy, ktoré generujú predmetné skupiny vo zvýšenej miere, sú nehumánne voči zvyšnej spoločnosti. Treba sa s nimi rozprávať otvorene, pretože sú viac senzitivni – až supersenzitivni, uvedená senzitivna fáza vo vývine je časový úsek, v ktorom je jedinec obzvlášť vnímavý k podnetom istého druhu v hre a práci spoluvytvára svoju vlastnú osobnosť. V duchu takto uvádzaného vymedzenia spoločnosti sa jej subjekty v častých prípadoch správajú tak, akoby boli jej plnohodnotnými a plnoprávnymi subjektmi. A teda v spoločenskom dianí aj nositeľmi a vykonávateľmi spoločenskej moci, tak akoby chceli nahrádzať štát, alebo politické strany, a tým meniť politický systém na svoj obraz. Z hľadiska fungovania spoločnosti je to deviantné, nežiaduce správanie. Najúspešnejšími v tomto smere sú veľké nadnárodné firmy, finančné a obchodné spoločnosti, ktorým sa najviac darí priamo či nepriamo rozhodovať o verejných otázkach, resp. vnucovať štátu, a tým celej spoločnosti svoje predstavy o ich riešení. (Rybárik, 2012)

Vízie eticky spravodlivej spoločnosti ponúkajú sociálnej práci naplnenie niektorých zo svojich funkcií. „Plnú sebarealizáciu stimulačno-rozvojovej funkcie sociálnej práce možno vidieť v teórii sociálneho kapitálu, ktorá v praxi je založená na spolupatričnosti citových zväzkov k ostatným v malých autonómnych skupinách pospájaných do vzájomných celkov“. (Kozoň, 2012). V súčasnosti sa o etike veľa hovorí. Negatívnou stránkou je, že sa o etike toľko hovorí preto, že je jej nedostatok, že sa zo spoločnosti skutočne vytratila. Pozitívnu stránkou je to, že sa pociťuje ako problém, že senzitivna etika v spoločnosti skutočne chýba. Jedným z dôvodov jej absencie je, že neetické konanie sa častokrát vypláca nielen jednotlivcovi, ale aj spoločnosti. V historickom vývoji etiky sa preto riešia tieto základné problémy:

- vzťah medzi tým, čo je a čo by malo byť,
- vzťah medzi záujmom individuálnym a spoločenským,
- vzťah medzi dobrom a zlom. (Kutnohorská et.al, 2011).

Spravodlivosť stavia človeka ako mravného subjektu spoločnosti voči svojmu svedomiu, ktoré je hodnotovo normatívnym kritériom, ktoré v sebe zahŕňa fenomén sociálny. Spravodlivosť a spoločnosť sú v súhre vždy spoločne, obe buď spolu prosperujú alebo upadajú. Základom spravodlivosti je vždy osoba vo vzájomnom sociálnom vzťahu a miestom realizácie spravodlivosti je vždy spoločnosť, lebo tu sa odohráva výmena komunikácie a tu sa realizuje spoločenstvo. Spravodlivosť v rovine uvedených vzájomných vzťahov je zárukou pokoja a úspešného sociálneho pokroku. Jej opakom je nespravodlivosť, ktorá je príčinou nepokojov. Predpokladom pre nespravodlivosť sa udržiava tým, že sa z morálneho kódexu vytláča vedomie hriechu. Viera a s ňou súvisiace svetonázorové presvedčenie nedávajú síce odpovede na každodenné otázky sociálneho života človeka, ale poskytujú človeku dôležité mravné východiská a princípy pre osobný a verejný život. Zároveň ich robí citlivejšími pre životy a problémy iných, inými slovami, motivuje a dáva silu pre angažovanosť v spoločnosti. (Fedorko, 2007)

2 Definícia sociálnej práce a jej pojmové obmedzenia

Sociálna práca nesie riešenie pre svoju senzitivnu implementáciu už vo svojom pomenovaní. Už v dávnej minulosti vzišla zo základných potrieb prežitia človeka, ako jedinca v ľudskej spoločnosti, v súlade s prírodnými zákonitostami v životnom svete. Tieto prirodzené pravidlá boli etablované do etických princípov súžitia spoločenstva ľudí a sú na

pozadí kulturných tradícií prenášané z generácie na generáciu. Do popredia sa v tom období dostávala, čo stále pretrváva, prežitie ľudského rodu, obmena jedincov v spoločenstve rodiny, vzájomnej starostlivosti o seba v širšom spoločenstve. V dávnej histórii nachádzame činnosť ranej sociálnej práce, ktorá vychádzala z citu, lásky k blížnemu a riadila sa etickými pravidlami zdedenými kultúrnymi zvyklosťami, v priestore rodu, kmeňa, komunity, obce, v mnohých formách štátnych útvarov, ktoré rozmanitými spôsobmi obmedzovali živelné konanie jednotlivcov a rôznych skupín v priestore vymedzenej sociálnej slobody. (Kozoň, 2009).

Hlbšie sa zamyslíme nad definíciou sociálnej práce a jej zameranie, ako je deklarovaná na Slovensku, ktorú uvádza Mátel (2011, s.17): „Sociálna práca sa ako profesia zameriava na pomoc, podporu, sprevádzanie, posilnenie a zmocnenie sociálnych klientov, ktorými môžu byť jednotlivci, rodina, skupina, komunita a inštitúcia, a to prostredníctvom profesionálnej činnosti kvalifikovaných sociálnych pracovníkov. Cieľom ich činností je zlepšenie alebo obnovenie psycho-sociálneho fungovania sociálnych klientov a utváranie priaznivých životných podmienok na tohto cieľa.“ Sociálna práca v ranej podobe vzišla z potrieb záchrany života, prežitia človeka ako ľudskej bytosti. Vo svojej praktickej činnosti sa dotýka citovej sféry konkrétneho človeka, jeho blízkych, rešpektujúc všeľudské etické princípy. Ako samostatná profesia chce zostavením úrovne všeobecných princípov spoločne s vyhláseniami organizáciami IASSW a IFSW upriamiť pozornosť sociálnych pracovníkov po celom svete na to, aby reflektovali výzvy a dilemy, s ktorými sa v bežnej praxi stretávajú, a aby robili eticky podložené rozhodnutia o tom, ako konať v každom jednotlivom prípade v záujme celej spoločnosti. V praxi niektoré z týchto problémových oblastí zahŕňajú tieto skutočnosti:

- lojalita sociálnych pracovníkov sa často nachádza v strede konfliktu záujmov;
- úloha sociálnych pracovníkov je zároveň pomáhajúca aj kontrolujúca činnosť;
- konflikty medzi povinnosťou sociálnych pracovníkov chrániť záujem ľudí, s ktorými pracujú a požiadavky spoločnosti na efektivitu a prospešnosť;
- skutočnosť, že zdroje v spoločnosti sú limitované. (Mátel, 2011).

Matoušek (2003, s.11) uvádza, že sociálni pracovníci svojou činnosťou prispievajú jednotlivcom, rodinám, skupinám i komunitám dosiahnuť spôsobilosti k sociálnemu uplatneniu alebo ho získať, vlastne tým poskytuje deskripciu socializačného procesu – socializácie. Jasnejšie sa k tomu vyjadruje Strieženec (2006, s. 79), ktorý do obdobného výkladu vsúva aj skrytý predmet sociálnej práce ako „spôsob dosahovania koncepčných cieľov socializácie života usporiadaním určitej postupnosti v činnostiach, ktoré vyplývajú z celkového poňatia života a sveta.“

Sociálna práca ako spoločenská veda je viazaná na systém fungovania spoločnosti v tom zmysle, ako tvrdí Hollstein-Bringmann (2001), že kontroluje dodržiavanie spoločenských noriem, ktoré sú aspoň z časti právne ošetrené, alebo im napomáha nadobudnúť legitimitu. Medzinárodný výkonný výbor IFSW a odvolací výbor IASSW sa spoločne dohodli na "point-in-time". Point-in-time je návrh, ktorý bol schválený oboma IFSW a IASSW Executive Board v marci 2013, v uvedených návrhoch sú rozhodujúce pre senzitivnu sociálnu prácu princípy sociálnej spravodlivosti, ľudských práv, kolektívnej zodpovednosti a rešpektovanie diverzity. Zároveň sa opierajú o teórie sociálnej práce, sociálnych vied, humanitných a domorodých znalostí, pričom v tomto prípade sa sociálna práca zaoberá ľuďmi a štruktúrami pre riešenie životných problémov a zvýšenie pohody. (Kozoň, 2013). Sociálna práca vo svojej praxi (aj ako vedecká disciplína) v procese socializácie človeka požaduje, vzhľadom na svoje zakódované etické princípy úcty k životu, aby sa sociálny pracovník mohol pri svojej odbornej činnosti pomocou metód a základných etických princípov rozhodovať predovšetkým senzitivne a s účelovou presnosťou.

2.1 Senzitivna sociálna práca v súčasnej spoločnosti

Problémom modernizmu je práve zvládnutie plurality, heterogenity a rozdielnosti

životných hodnôt, skúseností, špecializácie vedných odborov a celospoločenských vývojových trendov tak, aby to prispievalo k dôstojnému životu človeka v ľudskej spoločnosti. Postmoderní myslitelia vymedzujú postmodernú spoločnosť ako spoločnosť, ktorá je:

- Permisívna: dovoľuje viac, než dovoľovali tradičné spoločnosti (viď. problém drog, homosexuality, detabuizácia sexu, rôzne formy párového spoluzitia, rôznosť vzdelávacích inštitúcií).
- Ludická: „spoločnosť, ktorá sa rada hrá“ a ktorá prácu nepovažuje za základnú hodnotu života, pracovná činnosť a výkon profesie nie sú vnímané ako významná oblasť. seberealizácie a prvky hravosti sú prenášané aj do oblasti práce, mladí ľudia zotrávajú v práci, pokiaľ ich baví, keď sa vyskytnú ťažkosti, práca stráca zábavnosť a hravosť a je dôvod ju opustiť a nájsť si novú, netrápiť sa s ťažkosťami, lebo život si treba užívať.
- Sekularizovaná: spoločnosť, kde väčšina aktivít je nenáboženského charakteru a pokiaľ má náboženský charakter, tak nie v zmysle tradičného kresťanstva (sekty, rôzne nové náboženské hnutia), duchovná hodnotová zložka individuálneho života je sýtená z rôznych prameňov, vzťahuje sa viac na život jednotlivca a nemá už tak silný dosah na vzťah človeka k ľudskému spoločenstvu, na vnímanie ľudskej spoločnosti ako celku, ktorého je súčasťou.
- Postmoralistná: tzn. keď sa morálka prežila a morálne hodnoty sú skôr vnímané ako luxus.
- Postheroická: tzn. keď nevychováajú hrdinovia, ale transformovaní hrdinovia (mutanti, virtuálne idoly a pod.).
- Alibistická: tzn. spoločnosť, v ktorej nie je pre nikoho žiadnym problémom zdôvodniť a ospravedlniť čokoľvek.
- Postedukačná: tzn. že výchova sa „prežila“, lebo načo vychovávať, keď „život nás najlepšie naučí.“
- Spoločnosť globalizácie: tzn. dnes je trvanie existencie každej spoločnosti závislé na schopnosti a miere zapojenia celosvetového spoločenstva do riešenia globálnych problémov.
- Postmoderná, alebo postindustriálna: označuje súbor nie celkom jednoznačných a nie celkom prepracovaných názorov na spoločnosť a na dôsledky procesu modernizácie na spoločnosť. Tieto dôsledky nie sú len pokrok, pozitíva, ale tiež hrozby, riziká, ale aj premeny človeka, ktoré nie sú len humanizujúce, obohacujúce ľudstvo, ale práve naopak. (Mühlpachr, 2008)

Ako paradigmu vyhlasuje postmodernizmus pluralitu postojov, názorov, prístupov. uvažovania, pluralitu racionálneho spracovania spoločenskej reality v jej vývoji a premenách. Postmoderná filozofia vyžaduje posun nášho spôsobu uvažovania a hodnotovej orientácie od kvantitatívneho ku kvalitatívnemu a multidimenzionálnemu. (Mühlpachr, 2008)

Neodmysliteľnú súčasť v kontexte kultúrno-senzitívnej praxe sociálnej práce v spoločnosti tvoria etický kódex sociálnych pracovníkov a základné etické princípy v sociálnej práci. Etický kódex sociálneho pracovníka je ideál, ktorým sociálni pracovníci môžu na základe svojej kvalifikácie, postupovať podľa eticky štandardných etáp. Sociálni pracovníci tak môžu byť morálne senzitivní, vytvárať podmienky senzitivne uznávanej etiky stotožnením spolupráce v rámci spoločnosti a spoločenských vied. Uvedené kategórie argumentov sa medzi protagonistami jednotlivých prúdov silno prelínajú a niekedy je ťažké určiť, čo z toho je cieľ a čo sú iba prostriedky vedúce k cieľu.

Medzi princípy, ktoré robia sociálnu prácu eticky senzitivnou, môžeme zaradiť:

- podporovanie sociálnej spravodlivosti,
- rešpektovanie dôstojnosti osoby,
- dodržiavanie ľudských práv,

- prvoradost' záujmu o klienta,
- úsilie o nejlepší záujem klienta,
- rešpektovanie profesionálnych hraníc,
- rovnaké zaobchádzanie, antidiskriminácia,
- rešpektovanie rôznorodosti,
- sebaurčenie užívateľov služieb,
- participácia,
- posilňovanie a zmocňovanie užívateľov služieb,
- individuálny prístup ku klientovi,
- rešpektovanie súkromia klientov,
- rešpektovanie dôvernosti informácií,
- holistický prístup. (Mátel, 2012)

Je preto nevyhnutné poznať korupčne senzitivne oblasti sociálnej práce pre znevýhodnené skupiny jedincov, pretože práve tí sú mnohokrát sú uväznení vo vlastnom strachu resp. sú vystavení sociálnej fóbii diskriminácie, (napr. imigranti, starší ľudia, etické menšiny, týrané ženy a pod). Bleha, Vaňo (2007, s. 14-15) v uvedenom aspekte uvádzajú: „Nakoľko populačná politika je o vytváraní podmienok a nie o prikazovaní alebo nátlaku, je celkom logické, že jej účinnosť je obmedzená tým viac, že reprodukcia je veľmi súkromnou oblasťou ľudského života. Nakoľko však reprodukčné správanie obyvateľstva významne ovplyvňuje spoločenský vývoj, nemôže sa štát zbaviť svojho podielu zodpovednosti a musí hľadať nástroje, ako ho možno ovplyvňovať podľa spoločenských potrieb a záujmov.“ Sociálna práca má svoju relatívnu autonómnosť a preto takéto vplyvy „tieňovej“ moci sú pre ňu výzvou, aby udávali aj v tejto oblasti prosociálny smer. Sociálna práca má funkčné zameranie v procese socializácie (záchranno-podpornú, kompenzačnú, stimulačno-rozvojovú, ochranno-preventívnu, hodnotiaco-kontrolnú a plánovaco-anticipačnú). (Kozoň, 2013) Plánovaco-anticipačná funkcia sociálnej práce, ktorá vstupuje do každej predchádzajúcej funkcie, poskytuje informácie o možnostiach socializácie, čo v širšom sociálnom kontexte znamená, že dostáva právo hovoriť o tom akým smerom sa má uberať politika, do tohto funkčného zamerania môžeme zaradiť aj výskum a tvorbu sociálnej práce ako vedy.

2.2 Vybrané národné etické kódexy sociálnej práce

Národné etické kódexy jednotlivých krajín ilustrujú veľkú rozmanitosť v detailoch, akými sú napríklad druhy a formy sociálnych služieb, prístupy k nim, spôsoby platby poplatkov, či účasť užívateľov služieb na výskumoch. Na druhej strane vykazujú viaceru podobnosť. Mnohé začínajú zoznamom hodnôt alebo princípov, akými sú rešpektovanie jedinečnej hodnoty jednotlivých osôb, sebaurčenie užívateľov služieb, sociálna spravodlivosť a profesionálna integrita (Banks, 2006, s. 83). Viaceré národné kódexy sa pokúšajú o uvedenie charakteristík kvality sociálnych pracovníkov špecifických pre danú krajinu. Napríklad známy americký NASW kódex (2008) zdôrazňuje, že princípy a štandardy musia byť aplikované jednotlivcami s dobrým charakterom, slovenský kódex (1997) zasa zdôrazňuje čestnosť, švédsky lásku a ruský (2003) nezištnosť. Štandardná štruktúra etických kódexov má zvyčajne 3 základné časti a 1 fakultatívnu. Medzi základné štruktúrne časti patria:

- I. Úvod,
- II. Hodnoty a princípy,
- III. Štandardy správania

Voliteľným obsahom môžu byť v rámci nich:

- I. Úvod
 - Preambula
 - Definovanie sociálnej práce
 - Identifikácia použitých prameňov
 - Význam a účel etického kódexu

II. Hodnoty a princípy

- Identifikované kľúčové hodnoty (princípy)
- Bližšia charakteristika jednotlivých hodnôt a princíпов

III. Štandardy správania

- Rozdelené podľa jednotlivých oblastí zodpovedností (a špecifických činností)

Fakultatívnou zložkou môžu byť špecifické ustanovenia vzhľadom na osobitý charakter národných kódexov, napr. disciplinárne a sankčné opatrenia, či problémové oblasti a spôsoby ich riešenia. Najčastejšie sa vyskytujúcou fakultatívnou zložkou sú prílohy, ktoré môžu obsahovať slovník, použité bibliografické odkazy, poďakovanie, vzory formulárov a pod.

Spomedzi množstva národných etických kódexov sociálnej práce, resp. sociálnych pracovníkov môžeme spomenúť nasledovné:

Americký etický kódex

(Code of Ethics of the National Association of Social Workers, skr. NASW 2008). Jeho predkladateľom je Národná asociácia sociálnych pracovníkov. Etický kódex NASW je jeden z najkomplexnejších a najpodrobnejších etických kódexov sociálnej práce, z ktorého sa inšpirovalo aj mnoho ďalších národných kódexov (napr. kanadský, austrálsky, britský). Z hľadiska rozsahu ide o 28-stranový dokument (obsahuje 8.180 slov), z hľadiska typu je to etický kódex sociálnej práce, ktorý sa venuje aj špecifickým oblastiam, akými sú priama práca s klientom (direct practice), komunitná práca, supervízia, vzdelávanie, výskum a pod. Kódex povzbudzuje sociálnych pracovníkov k spolupráci na jeho implementácii, účasti na procesoch posudzovania v rámci NASW a k znášaniu nariadených disciplinárnych pravidiel a sankcií. Samotný kódex sankčný systém nerozvádza, tento je v kompetencii osobitného úradu. Americký etický kódex je pomerne podrobný dokument. Osobitú pozornosť venuje duálnym a viacnásobným vzťahom, zvlášť rizikám sexuálnych vzťahov. Mimoriadna pozornosť je venovaná problému diskriminácie, ale aj podpore a ochrane integrity profesie sociálna práca.

Slovenský etický kódex

(Etický kódex sociálnych pracovníkov v SR, skr. ASPSP 1997). Národné etické kódexy sociálnej práce, resp. sociálnych pracovníkov, sú zvyčajne utvorené národnou asociáciou sociálnej práce, ktorá je členom IFSW. Túto funkciu istý čas u nás reálne plnila Asociácia sociálnych pracovníkov na Slovensku, ktorá vznikla v roku 1994. Táto deklarovala v Žiline roku 1997 slovenský etický kódex sociálnych pracovníkov. Jeho text bol sformulovaný v súlade s vtedy aktuálnymi Princípami a štandardmi etiky sociálnej práce IFSW (1994). V tom čase išlo o prvý a dosiaľ jediný etický kódex sociálnych pracovníkov na Slovensku. Rozsah etického kódexu ASPSP (1997) je 511 slov, čo predstavuje veľmi stručný 2-stranový dokument. Keďže ide o dokument občianskeho združenia, čo je inštitúcia združujúca sociálnych pracovníkov dobrovoľne a nie stavovská inštitúcia, ide o odporúčajúci dokument. Nejestvuje žiaden kontrolný ani sankčný mechanizmus pre prípady porušenia etických zásad. Žiaľ, tento kódex nebol doteraz aktualizovaný – v súlade s medzinárodným kódexom IFSW / IASSW (2004) - čo považujeme za jednu z najdôležitejších priorít rozvoja etiky sociálnej práce na Slovensku.

Český etický kódex

(Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, SSP ČR 2006). Prijala ho Společnost sociálních pracovníků České republiky, ktorá je členskou organizáciou IFSW. Nejde o profesijnú asociáciu, ale dobrovoľnú odbornú organizáciu združujúcu členov, ktorí sa aktívne podieľajú na rozvoji sociálnej práce a zvyšovaní odbornej úrovne sociálnej práce v praxi. Kódex sa odvoláva na dokumenty relevantné pre prax sociálneho pracovníka, menovite na medzinárodné dokumenty Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, Chartu ľudských práv OSN, Dohovor o právach dieťaťa a štátne zákony - Ústavu a Listinu základných práv a slobôd. Vplyv na formulovanie kódexu mal predovšetkým „Medzinárodný etický kódex“ IFSW / IASSW 2004 a jeho predošlá verzia z roku 1994. Vzhľadom na rozsah ide o stručný 4-stranový dokument (1.403 slov) Keďže ide o dobrovoľnú organizáciu, záväznosť etického

kódexu v ČR nie je nárokovateľná. Kódex má teda odporúčajúci charakter. Český etický kódex si v svojom znení ponechal problémové oblasti a predstavuje stručný postup pri riešení etických problémov. Špecifikom tohto kódexu je zmienka o tom, že sociálny pracovník si je vedomý svojich odborných a profesijných obmedzení.

Nemecký etický kódex

(Berufsethische Prinzipien des DBSH, skr. DBSH 1997). Prijala ho profesijná komora sociálnych pracovníkov v Nemecku Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit v roku 1997 v nadväznosti na dokument IFSW v roku 1994. Ide o 4-stranový dokument (1480 slov) Ide o všeobecné pravidlá profesionálneho správania sa členov DBSH, pre ktorých je aj záväzný. Priamo v texte je spomenutá komisia, ktorá bude zodpovedná za dodržiavanie týchto princípov, ich revíziu a aktualizáciu. Nemecký etický kódex často akcentuje princíp solidarity s ľuďmi (Solidarität mit Menschen), zvlášť s tými, ktorí sa nachádzajú v sociálnej núdzi. Zodpovednosť voči kolegom (sociálnej práce) rozlišuje a oddeľuje od ostatných povolání (andere Berufe). Sociálni pracovníci (členovia DBSH) vyžadujú od spoločnosti vážnosť svojho povolania.

Ruský etický kódex

(Кодекс этики социального работника и социального педагога, skr. ССОПиР 2003). schválila ho verejnoprospešná mimovládna organizácia Союз социальных педагогов и социальных работников v roku 2003 pre svojich členov, ktorá je členskou organizáciou IFSW. Dokument sa odvoláva na „medzinárodný etický kódex" IFSW 1994 a medzinárodné dokumenty). Pri jeho zostavovaní bolo prihliadané na vtedy platné národné etické kódexy v Austrálii, Veľkej Británii, Dánsku, Litve, Poľsku, USA a Fínsku. Kódex charakterizuje a uvádza základné etické štandardy a pravidlá, ktorými sa sociálni pracovníci a sociálni pedagógovia majú riadiť. Okrem toho pomáha udržať vysoké štandardy profesionálnej práce každého pracovníka v sociálnej oblasti bez ohľadu na jeho pozíciu a postavenie v ССОПиР. (Tvrdoň et.al, 2014)

Záver

Žijeme vo svete dynamických zmien, kedy efektívne pomenovať pojmy dotýkajúce sa úskalí socializácie človeka a poukázať na možnosť ich riešenia sú predmetom etických otázok sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín. Aby obsahovo naplňali bio-psycho-sociálne a spirituálne potreby človeka, riadia sa určitými etickými zásadami. Formulovanie etického kódexu patrí v súčasnosti medzi základné požiadavky profesionality a je jednou z charakteristík pomáhajúcich profesií. S vedomím, že samotný etický kódex nemôže garantovať etické správanie, ktoré vychádza z individuálnej zodpovednosti sociálnych pracovníkov, má jeho formulovanie veľký význam pre profesiu sociálna práca, profesionálov pracujúcich v nej, ako aj užívateľov sociálnych služieb. Etické štandardy sa v sociálnej práci postupne rozvíjajú, transformujú a prehľbujú dôsledkom zmien v spoločnosti, komunite, rozvojom sociálnych služieb i samotnej profesie sociálna práca (Mátel In Tvrdoň et al., 2014).

Záverom príspevku by sme radi navrhli isté odporúčania pre spracovanie etického kódexu pre sociálnych pracovníkov k riešeniu niektorých etických problémov spoločnosti vyplývajúcich z limitovaných zdrojov senzitivnej sociálnej práci. Z pohľadu praxe etických postupov v sociálnej práci, rešpektujúc dilemy vyplývajúce z limitovaných zdrojov v sociálnej práci možno odporučiť aby etický kódex v senzitivnej sociálnej práci bral do úvahy záväzkov sociálnych pracovníkov voči ľudským právam, antidiskriminačnému zaobchádzaniu sociálnej ochrane na základe zneužitíu moci nielen v sociálnych službách s prihliadnutím na záväzky voči spoločnosti. Etický kódex stimuluje schopnosť kritickej reflexie kritického uvažovania. Sociálni pracovníci by mali vnímať človeka resp. svojho klienta v kontexte lokálnej i globálne sociálno-politicko-ekonomickej štruktúry v záujme celej spoločnosti.

Etický kódex je vhodným nástrojom na upozorňovanie porušovania ľudských práv a zneužitie moci v sociálnej praxi. Kódex musí súčasne zaručovať ochranu sociálnym

pracovníkom, ktorí na takej uvedené problémy upozornia. Etický kódex stimuluje sociálnych pracovníkov k záväzku celoživotného vzdelávania a zároveň stimuluje členstvo v profesijných združeníach organizáciách usilujúcich o pozitívnej spoločenskej zmeny. Vo všeobecnosti etický kódex spoločnosti podporuje princípy participácie, participatívnej demokracie a rovnosti aj v medzinárodných dokumentoch. V spomínaných vládnych dokumentoch a všeobecne v súčasnosti akcentuje najmä akási ekonomicko-humanitná orientácia.

Zavedenie senzitivnej sociálnej práce do spoločnosti môže byť vážnym etickým, morálnym, ale aj ekonomickým problémom, pretože okrem jej sociálnych dôsledkov je potrebné uvedomiť si jej širšie spoločenské dimenzie. Z uvedeného poznatku vyplýva, že aj senzitivita sociálnej práce môže byť vážny ekonomicko-humanitný problém súčasných aj vyspelých populácií. Situovanosť učenia sa vždy uskutočňuje v sociálnom, mravnom a etickom kontexte a bolo by vo väčšej miere vhodné akcentovať uvedené aspekty aj v spoločnosti. Z toho dôvodu aj metódy senzitivnej sociálnej práce vyžadujú pomerne systematický vysoko senzitivný prístup, aby v tomto snažení boli sociálni pracovníci úspešní nielen vďaka svojej obetavej práci.

Zoznam použitej literatúry

- BANKS, S. 2006. *Ethics and Values in Social Work*. 3rd Ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 218 p. 2006. ISBN 978-1-4039-9420-2.
- BLEHA, B - VAŇO, B. 2007. Niektoré teoretické a metodologické aspekty populačnej politiky a náčrt jej koncepcie pre Slovenskú republiku, [online]. [cit.16.03]. 2007. 30 s. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/cl49.pdf>>; <http://www.humannageografia.sk/bleha/Niektore_aspekty_populacnej_politiky.pdf>
- FEDORKO, V. 2007. *Človek ako morálny subjekt spoločnosti (z pohľadu etiky sociálnych dôsledkov)* In: 3. študentská vedecká konferencia: zborník abstraktov. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007. 94 s.
- FISCHER, M. 2010. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2010.
- GLUCHMAN, V. 1998. *Typologizácia morálky a mravných subjektov v etike sociálnych dôsledkov*. In: *Filozofia*, 1998, 53, č. 8, s. 523-527.
- GOLDMANN, R., - CICHÁ, M. 2004. *Etika zdravotní a sociální práce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- HOLLSTEIN-BRINGMANN, H. 2001. *Sociálna práca a systémové teórie*. Trnava: SAP, 2001. ISBN 80-88908-78-7.
- KOZOŇ A. 2010. *Sociálna politika a prirodzenosť človeka v etike sociálnej práce - rozprava o Láске a Svetle*. In MÁTEL, A. - SCHAVEL, M. - MÜHLPACHR, P. - ROMAN, T. (eds.). *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. 2010. 413 s. ISBN 978- 80-89271-89-4. s.167-174.
- KOZOŇ, A. 2012. *Etika v prirodzenosti osobnosti človeka – otázka slobody v socializácii*. In: KOZOŇ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín: SpoSoIntE, 2012. ISBN 978-80-89533-09-1. s.17-28. 204 s.
- KOZOŇ, A. et.al. 2013. *Etické otázky socializácie sociálnej práce a príbuzných vedných disciplín*. SpoSoIntE, Trenčín. 2013. ISBN 978-80-89533-10-7.
- KUTNOHORSKÁ, J. et. al. 2011. *Etika pro zdravotne-sociální pracovníky*. 978-80-247-3843-7. 192s.
- MATOUŠEK, O. et.al. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 2003. ISBN: 9788073675028. 380 s.
- MÁTEL, A. et.al. 2011. *Výbrané kapitoly z metód sociálnej práce I*. Bratislava: Prohuman, 2011. 213 s. ISBN 978-80-89535-05-7.

- MÁTEL, A. 2011. Revízia etického kódexu sociálnych pracovníkov v Slovenskej republike. In: Prohuman. ISSN 1338-1415 [online]. [cit.22.02]. 2007. Dostupné na: <<http://www.prohuman.sk/socialna-praca/revizia-etickeho-kodexu-socialnych-pracovnikov-v-slovenskej-republike>>
- MÁTEL, A. 2011. *Analýza etického kódexu sociálnych pracovníkov Slovenskej republiky*. [online]. [cit.09.04]. 2011. Dostupné na: <<http://www.scribd.com/doc/46221970/Aktualizacia-Etickeho-kodexu-socialnych-pracovnikov-Slovenskej-republiky>>
- MÁTEL, A. a kol. 2012. *Etika sociálnej práce*. 2. doplnené a aktualizované vydanie. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety. 2012. 264 s. ISBN 978-80-8132-045-3.
- MOJTOVÁ, M. – TVRDOŇ, M. et.al 2014. *Etika sociálnej práce*. Nitra: UKF. 196 s. 2014. ISBN 978-80558-0665-5.
- MÜHLPACHR, P. 2008. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD 2008. 194 s. 2008. ISBN: 9788073920692.
- PIAČEK, J. – KRAVČÍK, M.: 1999.. *Filit – otvorená filozofická encyklopédia* [online]. [cit. 2016-03-26]. Dostupné na: <http://ii.fmph.uniba.sk/-filit/fvi/identita_psychologia.html>.
- RYBÁRIK, J. 2012. *Politika, etika a (ne)sloboda v procese neoliberalnej globalizácie*. In: KOZOŇ, A. a kol. *Etické otázky (ne)slobody*. Trenčín: SpoSoIntE, 2012. 214 s. ISBN 978-80-89533-09-1. s. 81 – 97.
- STRIEŽENEC, Š. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1.
- TVRDOŇ, M. 2014. *Vybrané národné etické kódexy sociálnej práce*. In: *Sémanticky orientovaná elektronická učebnica etiky sociálnej práce*. [online]. [cit. 2016-04-10]. Dostupné na: <<https://amos.ukf.sk/mod/page/view.php?id=8603>>.

Kontakt na autora

PhDr. Zita Tomová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

E-mail: tomova.zita@gmail.com

II. KVALITNÍ PRAXE ZALOŽENÁ NA DŮKAZECH

AKTUÁLNE PODMIENKY PRE VÝKON SUPERVÍZIE V SOCIÁLNEJ PRAXI

Current Conditions of Implementation of Supervision in Social Practice

Milan SCHAVEL, Bohuslav KUZYŠIN, Mária GOJDIČOVÁ

Abstrakt

Poskytovanie supervízie v praxi sociálnych pracovníkov a v subjektoch sociálnych služieb je nevyhnutnou súčasťou zvyšovania odbornej kompetencie sociálnych pracovníkov a odborných zamestnancov vo vybraných subjektoch v sociálnej oblasti. Príspevok poskytuje niekoľko informácií o súčasnom stave vo využití supervízie v Slovenskej republike, poukazuje taktiež na bariéry v jej poskytovaní. Autori sprtostredkovali aj niekoľko reflexií supervízorov v súvislosti s ich supervízornou praxou.

Kľúčové slová: Odborná kompetencia. Sociálny pracovník. Sociálne služby. Supervízia. Supervízor.

Abstract

Providing supervision in the practice of social workers and social service entities is an essential part of improving the professional competence of social workers and professional employees in selected institutions in the social sphere. Contribution provides several information on the current situation in the use of supervision in the Slovak Republic, also highlights the barriers to this provided service. The authors convey a few reflections of supervisors in connection with their supervisory practices.

Key words: Professional competence. Social worker. Social services. Supervision. A Supervisor.

Úvod

Prvé náznaky systematického uplatňovania supervízie na území bývalého Československa sú bezprostredne spájané s psychoterapeutickou profesiou. V 80. rokoch sa začalo rozvíjať hnutie balintovskej supervízie, ktorej prístup sa ukázal ako efektívny aj pre oveľa širší záber pomáhajúcich profesií. S veľkým úspechom sa doposiaľ uplatňuje pri práci lekárov, sudcov, sociálnych pracovníkov, učiteľov a pod. Do 90. rokov vstupuje supervízia s naliehavou potrebou prípravy a realizácie projektu vzdelávania supervízorov. Supervízia začala postupne prenikať do netradičných komerčných oblastí a v niektorých podnikoch sa stala súčasťou operatívnych porád. Pre sociálnu prácu bol kľúčový rok 1999, kedy sa na podnet nemecko-slovenskej pracovnej skupiny realizoval projekt prípravy prvých supervízorov. V súčasnosti sa vzdelávacej činnosti v oblasti supervízie v sociálnej práci a iných pomáhajúcich profesií prioritne venuje Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov, ktorá vznikla v roku 2001 a Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov pri Vysokéj škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. (Schavel-Hunyadiová - Kuzyšin, 2013).

Supervízia v sociálnej práci

Zákom č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov vstupuje supervízia v oblastiach sociálnej práce do slovenského legislatívneho systému. Týmto spôsobom získava profesionalizácia pomáhajúcich profesií značný náskok pred ostatnými krajinami strednej Európy. Kontinuálne sa začína diskusia o mieste a význame supervízie ako metódy, ktorá vyúsťuje zakomponovaním tejto problematiky aj do Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych

službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Záujem o supervíziu, ako aj o jej výkon v posledných piatich rokoch výrazne stúpol. Táto skutočnosť iniciovala k výkonu prvej sondáže medzi supervízormi v sociálnej práci na Slovensku

Kompetentné zásahy prostredníctvom sociálnej práce si vyžadujú v súčasnosti vytvorenie takmer rovnoprávneho postavenia medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Úlohou sociálneho pracovníka je v tomto prípade klientovi pomáhať, podporovať ho a sprevádzať. Táto interakcia si vyžaduje potom nevyhnutné vedomosti a zručnosti, ktoré získa sociálny pracovník prostredníctvom pregraduálnej – vysokoškolskej prípravy, alebo prostredníctvom ďalšieho vzdelávania, ako aj vlastnými skúsenosťami z odbornej praxe. Jednou z možností, ako zvyšovať profesionálnu kompetenciu pri práci s klientom je aj supervízna skúsenosť.

Na tomto mieste by sme mohli aspoň okrajovo spomenúť niektoré myšlienky Martina Scherpnera, ktorý výrazne prispel a prispieva k vzdelávaniu supervízorov a etablovaní supervízie na Slovensku. Podľa Scherpnera (1999) supervízia zaručuje zvyšovanie profesionálnej kompetencie sociálnych pracovníkov, chráni klienta pred nekompetentnými intervenciami poradcu, vedie k rozširovaniu možností a alternatív pri riešení problémov klienta a ku korigovaniu neefektívnych postupov. Je súčasne prevenciou syndrómu vyhorenia, ktorý sa u sociálnych pracovníkov prejavuje menšou citlivosťou ku klientom, formálnym prístupom, nezáujmom, snahou čo najskôr ukončiť prácu s klientom.

Viaceri odborníci v oblasti sociálnej práce sa zhodujú na tom, že supervidovanie práce sociálneho pracovníka by malo byť neoddeliteľnou súčasťou jeho výcviku a vzdelávania a jedným zo základných stavebných kameňov sociálneho poradenského systému.

Môžeme bez obáv tvrdiť, že supervízia vytvára priestor pre rozvíjanie vzťahu ku klientom tým, že rozširuje vedomosti sociálneho pracovníka, ktorý touto cestou zvyšuje vlastné profesionálne schopnosti a zručnosti, pričom prehlbuje aj vlastné sebazpoznanie.

S potrebou využitia supervízie sa stretávame takmer vo všetkých pomáhajúcich profesiách, na druhej strane je pravdou, že zďaleka nie vždy a všade tomu tak v skutočnosti aj je.

Súčasná situácia v uplatňovaní supervízie v sociálnej práci

Supervízia v sociálnej práci je medzi odbornou verejnosťou v prostredí sociálnej praxe novým fenoménom, agansom skvalitňovania sociálnej práce, ktorý postupne preniká do myslenia sociálnych pracovníkov a postupne aj vplyvom priaznivej legislatívy medzi vedúcich zamestnancov jednotlivých organizácií sociálnych subjektov. Je pravdou, že niektoré subjekty nie sú na nové prvky v svojej práci pripravené z dôvodu obáv z kontroly, prípadne iných nevedomostí (najmä tí, ktorí nemajú skúsenosť so sociálnou prácou a manažovaním subjektov sociálnej práce) a výkonu supervízie sa bránia, prípadne ju rôznymi spôsobmi kamuflujú.

V prospech uplatnenia supervízie v sociálnej praxi pôsobí podľa Schavela (2004) niekoľko nasledovných činiteľov ako sú napríklad:

- vzdelávanie supervízorov v sociálnej práci,
- legislatívne prostredie,
- informovanosť a odborné vedomosti z oblasti supervízie v sociálnej práci zo strany sociálnych pracovníkov – najmä absolventov sociálnej práce,
- profilovanie teórie supervízie v sociálnej práci,
- publikačné aktivity v oblasti supervízie v sociálnej práci,
- motivácia sociálnych pracovníkov predchádzať syndrómu vyhorenia a snaha o skvalitňovanie svojej odbornej činnosti v prospech klienta.

Sme toho názoru, že supervízia v sociálnej práci sa stane prirodzenou súčasťou výkonu činností sociálnej práce, ale aj prirodzenou súčasťou riadiacej a manažérskej práce vedúcich zamestnancov sociálnych subjektov. Je pre nás povzbudením, že napriek rôznym bariéram,

ktoré v našom sociálnom systéme existujú supervíziu postupne prijímame, ako prirodzenú metódu skvalitňovania svojej činnosti s podporou pozitívnej zmeny v prospech efektívneho riešenia sociálnych problémov klientov. Výraznú oporu pre tento proces má aj legislatívne prostredie prostredníctvom zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o SPO a SK“) v ktorom sa objavuje vyjadrenie potreby uskutočňovať supervíziu v subjektoch sociálno – právnej ochrany

Právna úprava supervízie sa objavuje ešte precíznejšie aj v zákone o sociálnych službách č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, konkrétne v § 9, ods. 10 (povinnosti poskytovateľa sociálnej služby). Poskytovateľ sociálnej služby je povinný na účel zvýšenia odbornej úrovne a kvality poskytovanej sociálnej služby vypracovať a uskutočňovať program supervízie.

Ďalším dôležitým právnym predpisom je zákon 219/2014 Z.z. o sociálnej práci a o podmienkach výkonu niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny, ktorý pre účely výkonu samostatnej praxe vyžaduje supervidovanie výkonu tej samostatnej praxe skúseným supervízorom, absolventom akreditovaného vzdelávania v supervízii.

Supervízia v praktickom uplatnení plní pre konkrétny efekt skvalitnenia odbornej činnosti sociálneho pracovníka niekoľko funkcií, zameranie supervízie v rámci jednotlivých oblastí je orientované často na vonkajšie rámce a supervidovanie aj zvolených metód a postupov v činnostiach sociálneho pracovníka.

Bariéry v poskytovaní supervízie

Napriek prieniku supervízie do sociálnej praxe sa stále vyskytujú niektoré bariéry, ktoré samotné využitie supervízie obmedzujú. Na tento fakt poukazujú sondy medzi prijímateľmi supervízie v subjektoch sociálnych služieb ale aj na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny. Ide predovšetkým o nasledovné prekážky pri uplatňovaní supervízie :

- obavy z kontroly – neistoty,
- nedostatočné vedomosti o supervízii,
- nedostatok času na využitie supervízie zo strany sociálnych pracovníkov,
- zlé skúsenosti so supervízorom,
- málo odborne a manažérsky disponovaní vedúci zamestnanci,
- atmosféra na pracovisku a bagatelizovanie významu supervízie,
- nízka úroveň propagácie supervízie v prostredí subjektov sociálnych služieb.

Okrem uvedených prekážok sme uvažovali aj nad samotným potenciálom supervízorov, ktorí by mali supervíziu sprostredkovať. Niektoré zistenia s diskusii so supervízormi – absolventmi supervíznych výcvikov poukazujú aj na niektoré kolízie pri začiatkoch výkonu supervízie. Predpokladáme, že približne 30% absolventov supervíznych výcvikov supervíziu nevykonávajú pravidelne. Môže to byť obava či budem v supervízii ako supervízor akceptovaný/ná, ďalej je to aj fakt, že niektorí absolventi supervíznych výcvikov už v pri ukončení výcviku deklarujú, že supervíziu z rôznych dôvodov vykonávať nebudú. Navyše to môže byť aj zmena pracovného zamerania alebo koncentrácia na iný druh odbornej činnosti aj v sociálnej oblasti. Tieto skutočnosti nás viedli k realizácii výskumu so zámerom vytvoriť si obraz o niektorých okolnostiach samotnej supervíznej „scény“ na Slovensku.

Reflexie supervízorov k supervíznej praxi

Výsledky nižšie uvedeného výskumu predstavujú úvod, resp. prvú časť výskumnej diagnostickej sondáže, ktorá sa v oblasti supervízie v sociálnej práci realizovala na území Slovenskej republiky prvý krát. Počet kvalifikovaných supervízorov, ich rozloženie na území Slovenskej republiky, rodová a vzdelanostná štruktúra poskytujú relevantné informácie pre ďalšie výskumné aktivity.

Cieľom kvantitatívneho skúmania bolo analyzovať základný súbor supervízorov v sociálnej práci v kontexte kvantifikácie a elementárnej deskripcie ich štruktúry. Zistiť ich rozloženie na území Slovenskej republiky, rodovú a vzdelanostnú štruktúru.

V rámci metodiky výskumu pri definovaní vzorky respondentov sme informácie o základnom súbore získali porovnaním troch verejne prístupných databáz :

- Zoznam supervízorov na účely sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,
- Zoznam akreditovaných supervízorov v Asociácii supervízorov a sociálnych poradcov,
- Zoznam absolventov akreditovaného programu MŠ SR Supervízia v sociálnej práci, pričom inštitúcia archivujúca posledný nami uvedený zoznam nám poskytla najaktuálnejšie možné informácie.

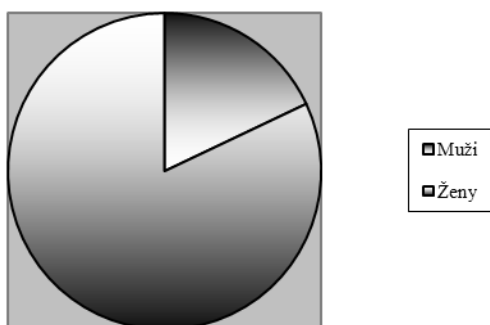
Na štatistické testovanie sme použili test dobrej zhody χ^2 . Ak bola hladina významnosti – p hodnota (Sig.) použitých testov menšia ako 0,05, prijímame na základe našich údajov alternatívnu hypotézu. Na veľkosť odchýlky medzi skutočnými a očakávanými početnosťami, ako aj na jej smer poukazuje z-skóre (kritérium z). Za signifikantný rozdiel sme to považovali vtedy, ak hodnota kritéria z bola väčšia ako 1,96, alebo bola menšia ako -1,96. (Kuzyšin, 2012).

Výsledky výskumu

Touto komparáciou sa nám celkovo podarilo identifikovať **345 supervízorov pôsobiacich v oblasti sociálnej práce na Slovensku**. Uvedená komparácia nám navyše poskytla informáciu o pohlaví supervízorov, čiastočne aj o kraji ich pôsobenia a povahe ich vzdelanostného profilu.

Z 345 supervízorov bolo **82,02 % (283) žien** a **17,97 % (62) mužov**. Teda aj táto oblasť sociálnej práce je charakteristická vysokou mierou feminizácie.

Štruktúra supervízorov v sociálnej práci na Slovensku podľa pohlavia

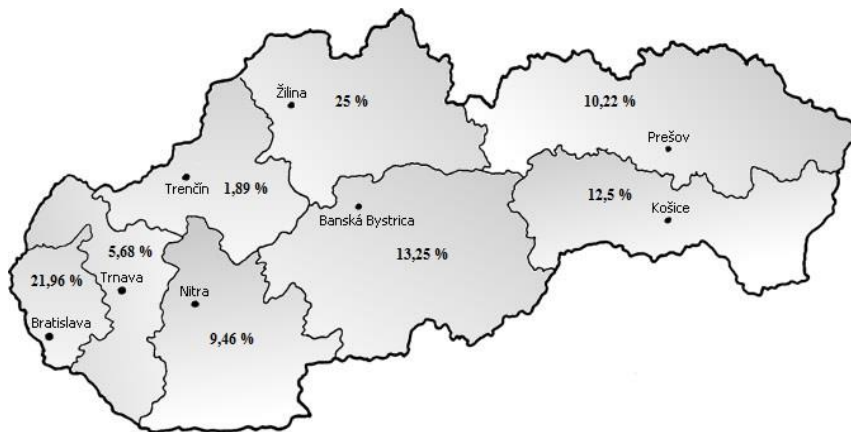

$n = 345; p < 0,01; \chi^2 = 141,56$
Zdroj: vlastný výskum

Kraj, v ktorom supervízor pôsobí, resp. v ktorom mal adresu trvalého pobytu v čase zaradenia do jedného z vyššie uvedených zoznamov, sa nám podarilo identifikovať v **76,52 %** prípadov.

Najväčšie zastúpenie má Žilinský samosprávny kraj. Z 264 supervízorov sa z tohto kraja identifikovalo až 66. Na druhom mieste, s počtom 58 supervízorov, skončil Bratislavský samosprávny kraj, na treťom, s počtom 35 supervízorov, bol Banskobystrický samosprávny kraj, na štvrtom, s počtom 33 supervízorov, sa ocitol Košický samosprávny kraj, za ním nasledoval Prešovský samosprávny kraj, s počtom 27 supervízorov, na šiestom mieste, s počtom 25 supervízorov, bol Nitriansky samosprávny kraj a na predposlednom mieste, s počtom 15 supervízorov, skončil Trnavský samosprávny kraj. Najmenej supervízorov sa identifikovalo v územnom kontexte Trenčianskeho samosprávneho kraja. V našom porovnaní sme zaznamenali len 5 takýchto prípadov.

Geografické rozloženie supervízorov v sociálnej práci na Slovensku podľa miesta trvalého bydliska

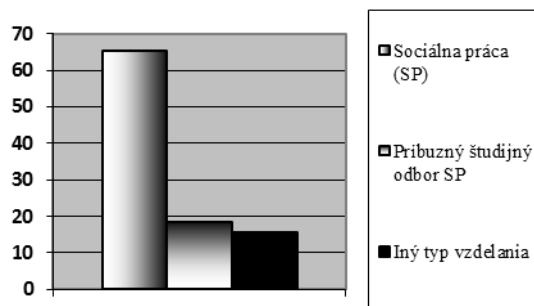
$n = 264; p < 0,01; \chi^2 = 88,63$

Zdroj: vlastný výskum

Čiastočnú informáciu o povahe vzdelanostného profilu supervízorov v sociálnej práci na Slovensku sme, na základe vykonanej komparácie, vedeli získať v **29,56 %** prípadov. Zaujímala nás vyštudovaný vysokoškolský odbor v 2. stupni vysokoškolského vzdelávania. Odbory sme diferencovali do troch skupín:

1. *sociálna práca,*
2. *príbuzný študijný odbor sociálnej práce* (podľa zákona č. 448/2008 Z. z., § 84, ods. 8, ide v kontexte oprávnenia vykonávať supervíziu v sociálnych službách o sociálnu pedagogiku, špeciálnu pedagogiku, liečebnú pedagogiku a psychológiu) a
3. *iný typ vzdelania.*

Vzdelanostný profil supervízorov v sociálnej práci na Slovensku

$n = 102; p < 0,01; \chi^2 = 48,15$

Zdroj: vlastný výskum

Zo 102 supervízorov malo **65,68 % (67)** vyštudovanú sociálnu prácu, **18,62 % (19)** príbuzný študijný odbor a **15,68 % (16)** disponovali iným typom vzdelania. V kontexte tretej identifikovanej kategórie išlo prevažne o učiteľské, zdravotnícke a teologické odbory, ale stretli sme sa aj s ekonómami a jedným lekárom.

Subjektívne vnímanie postoja zamestnancov a manažmentu sociálnych subjektov ku supervízii organizácie – výberový súbor

	N_1 Zamestnanci	N_2 Manažment	Z skóre Porovnanie n_1 a n_2
<i>Veľmi pozitívne</i>	4,96 %	5,76 %	$z = -0,40$
<i>Pozitívne</i>	51,77 %	57,45 %	$z = -1,36$
<i>Negatívne</i>	24,11 %	17,02 %	$z = 2,24$
<i>Veľmi negatívne</i>	1,42 %	1,42 %	$z = 0$
<i>Nevedeli posúdiť</i>	17,73 %	18,44 %	$z = -0,21$

$n_1 = 141; p < 0,01; \chi^2 = 112,99$

$n_2 = 141; p < 0,01; \chi^2 = 146,44$

Zdroj: vlastný výskum

Supervízia organizácie je podľa našich respondentov vnímaná optikou zamestnancov a manažmentu sociálnych subjektov v pozitívnych kontextoch. V odpovediach na obidve otázky (1. zamestnanci; 2. manažment) sme nezaznamenali výraznejšie štatistické rozdiely. Jediný signifikantný rozdiel (na hladine významnosti 0,05) bol v odpovedi „negatívne“. Môžeme teda konštatovať, že podľa subjektívnej percepcie supervízorov v sociálnej práci zamestnanci sociálnych subjektov vnímajú supervíziu organizácie negatívne častejšie ako manažment sociálnych subjektov.

Je prirodzené, že supervízori, ktorí sú oprávnení na výkon svojej funkcie dlhšie obdobie, mali viacero príležitostí angažovať sa v tejto činnosti. Túto „pracovnú hypotézu“ sme sa rozhodli overiť porovnaním položiek zaznamenávajúcich dĺžku oprávnenia na výkon supervízie v sociálnej práci na Slovensku s položkou venujúcej sa periodicite výkonu platenej supervíznej činnosti.

Výkonnostné rozdiely z hľadiska dĺžky oprávnenia na výkon supervízie v sociálnej práci

	<i>Dĺžka oprávnenia na výkon supervízie v sociálnej práci</i>		
	<i>0-2 roky</i>	<i>3-5 rokov</i>	<i>6 a viac rokov</i>
<i>Min. 1 x mesačne</i>	19,71 %	34,6 %	61,11 %
	<i>z = - 1,78</i>	<i>z = 0,57</i>	<i>z = 2,21</i>
<i>Min. 1 x ročne</i>	21,12 %	32,69 %	33,3 %
	<i>z = - 1,01</i>	<i>z = 0,84</i>	<i>z = 0,53</i>
<i>Nevykonalí, alebo nevedia posúdiť</i>	59,15 %	32,69 %	5,55 %
	<i>z = 2,42</i>	<i>z = - 1,18</i>	<i>z = - 2,46</i>
	100 %	100 %	100 %

$n = 141; p < 0,01; \chi^2 = 21,02$
Zdroj: vlastný výskum

Výsledky štatistického testovania poukázali na signifikantné rozdiely medzi pozorovanými a očakávanými početnosťami. Najvýraznejšie sa prejavili pri respondentoch, ktorí majú oprávnenie na výkon supervízie v sociálnej práci 6 a viac rokov. Títo respondenti nevykonali platenú supervíziu, alebo túto skutočnosť nevedia posúdiť v štatisticky významne menšej miere, ako respondenti v ostatných skupinách. Zároveň platenú supervíziu vykonávajú minimálne raz mesačne častejšie, ako supervízori, ktorí majú oprávnenie na výkon tejto činnosti kratšie obdobie. Čiastočne opačný fenomén sme zaznamenali u respondentov, ktorí majú oprávnenie na výkon supervíznej činnosti v intervale od 0 do 2 rokov. Supervízori v tejto skupine nepristúpili k platenému výkonu supervíznej činnosti, alebo túto skutočnosť nevedia posúdiť v štatisticky významne vyššej miere, ako respondenti v ostatných skupinách.

Záver

Našou snahou bolo poukázať sa etablovanie supervízie na Slovensku v sociálnej oblasti. Poskytli sme niekoľko informácií o kreovaní supervízie a bariérach, ktoré obmedzujú kvalitný výkon supervízie. V kontexte prezentovaných výsledkov výskumu je potrebné si uvedomiť, že počet supervízorov v oblastiach sociálnej práce na Slovensku je zložitý objektívne interpretovať. Faktom ostáva, že v ideálnom prípade, t.j. v prípade kedy sa supervízii podrobujú všetky sociálne subjekty, ktoré realizujú priamu činnosť s klientom, je ich počet nedostatočný. Výskum ďalej poukázal na vysokú mieru feminizácie tejto činnosti. Tento fenomén je prítomný aj v ostatných oblastiach sociálne orientovaných pomáhajúcich profesií. Zo vzdelanostného hľadiska je štruktúra supervízorov na Slovensku uspokojujúca. Majoritný podiel sociálnych pracovníkov je doplnený o absolventov iných odborov, čím je napĺňaný holistický charakter pomáhajúceho procesu a reflektovaná individuálna potreba sociálnych

subjektov. Rovnaký záver môžeme prijať aj pri geografickom rozložení supervízorov v sociálnej práci na Slovensku, ktorý spravidla reflektuje územné charakteristiky. V tomto kontexte ale pripomínáme, že sledovaný bol trvalý pobyt supervízora a nie jeho spádová oblasť.

Uvedený výskum a naše interpretácie súčasnej situácie v poskytovaní supervízie na Slovensku sprostredkovali aspoň čiastočný obraz o aplikovaní tejto metódy, ktorej účelom je zabezpečiť zvyšovanie odbornej kompetencie sociálnych pracovníkov a odborných zamestnancov v sociálnej sfére.

Zoznam použitej literatúry

- KUZYŠIN, B. 2012. *Synteticky o analýze : Aplikčné možnosti vybraných analytických postupov vo výskumnom a diagnostickom procese sociálnej práce*. Prešov: PbF PU, 2012. 113 s. ISBN 978-80-555-0673-9.
- SCHAVEL, M. 2004. *Sociálne poradenstvo a supervízia v sociálnej práci*. Bratislava : Gerhoffer, 2004. 132 s. ISBN 1335-05378.
- SCHAVEL, M. – HUNYADIOVÁ, S. – KUZYŠIN, B. 2013. *Supervízia v sociálnej práci*. Bratislava : SPRSP, 2013. 207 s. ISBN 978-80-971445-0-0.
- SCHERPNER, M. 1999. *Princípy agogického konania*. Frankfurt nad Mohanom : Nemecký spolok pre súkromnú a verejnú starostlivosť, 1999.

Kontakt na autorov

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.
 Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov
 Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
 E-mail: mschavel@stonline.sk

PhDr. Bohuslav Kuzyšin, PhD.
 Katedra kresťanskej antropológie a sociálnej práce
 Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove
 E-mail: bohuslav.kuzysin@gmail.com

PhDr. Mária Gajdičová
 doktorandka v odbore sociálna práca
 Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava
 E-mail: maria.gajdic@gmail.com

SOCIÁLNÍ PRÁCE A NOVÉ SOCIÁLNÍ PROBLÉMY

Social work and new social problems

Monika NOVÁ

Abstrakt

Příspěvek pojedná o nových sociálních problémech v kontextu české společnosti. Automatizace průmyslu, migrace staví současnou společnost před nové společenské, ekonomické a sociální aspekty.

Klíčová slova: Sociální práce. Sociální problém. Sociální riziko.

Abstract

Article will discuss the new social issues in the context of Czech society. Automation industry, migration puts contemporary society before the new social, economic, and social aspects.

Key words: Social work. Social problem. Social risk.

Úvod

Slovo „sociální“ nemá ve společenských vědách jednotný význam. Většinou je používán ve významu synonyma slova „společenský“, kdy popisuje jev, který se projevuje ve společnosti, zahrnuje velké skupiny lidí apod. Taktéž je užíván v kontextu popisu o sociálních jevech, problémech a sociální politice.

Sociální problém můžeme definovat jako společenský stav nebo společenskou situaci, který vyrůstá z rozporů mezi životní situací jedince ve společnosti a společenskými podmínkami lidské existence. Mezi „logikou“ individuálního života člověka a „logikou“ společenského života mohou nastat rozpory, které brání rozvoji individuální lidské existence. Co tvoří onu „logiku“ individuálního života? Jsou to například biologické potřeby a možnosti, individuální přání a zájmy, které jedinec chápe jako samozřejmé. Na druhé straně „logika“ společenského života je dána charakterem společenských vztahů mezi lidmi a zejména institucionálními pravidly, které jsou od jedinců různými způsoby vyžadovány a kontrolovány. Významným určujícím faktorem individuálního života lidí jsou v moderní době zejména ekonomické instituce (kapitalismus, trh), věda a vědecké technologie, instituce demokratické politiky, legislativní systém a byrokratická správa veřejného života.

Za sociální problém nemůžeme tedy považovat každé nenaplnění individuálních potřeb, přání nebo zájmů lidí. Každý problém individuálního života není možné chápat jako problém sociální. Za sociální problémy považujeme pouze takové, kdy jedinci nebo skupiny lidí ne svou vlastní vinou, nejsou schopni uspokojit své společensky uznané potřeby a zájmy. Co znamená „ne svou vlastní vinou“ a „společensky uznané potřeby a zájmy jedince“ je předmětem společenské i odborné interpretace a politické diskuse. Definice sociálního problému je tedy historicky a společensky relativní a proměnlivá. Co je sociální problém, je do určité míry výsledkem sociální konstrukce lidí.

1 Nové sociální problémy

V moderní společnosti můžeme vymezit, následující nové sociální problémy:

- chudoba,
- nezaměstnanost,
- migrace

- sociální nerovnost,
- narušení rodinných vztahů,
- kriminalita
- diskriminace národnostních a demografických menšin,
- nerovnost pohlaví,
- manipulace lidí prostřednictvím masmédií.

Uvádíme, že důsledky sociálních problémů nejsou pouze individuální.

Odborná literatura zabývající se novými sociálními riziky se běžně omezuje pouze na výčet jejich projevů, aniž zkoumá hlubší příčiny jejich náhlé expanze. Její autoři si jen málo kdy pokládají otázky, proč práce stále více lidí nezajišťuje a sociální stát nepojišťuje a proč k tomuto dvojímu selhání dochází právě v podmínkách přechodu k postindustriální společnosti.

Cenný analytický nástroj k jejich hlubšímu rozboru poskytují především práce Serge Paugama. Tento francouzský sociolog rozlišuje nejisté zaměstnání a nejistou práci (Keller, 2010).

K šíření nových sociálních rizik přispívá řada procesů, jež jsou spojeny s přechodem od průmyslové společnosti ke společnosti postindustriální.

V ekonomicky nejrozvinutějších zemích se konkrétně jedná o tyto procesy (Keller, 2011):

- a) Terciarizace ekonomiky a automatizace průmyslu
- b) Masový nástup žen na trh práce
- c) Rostoucí nestabilita rodiny
- d) Destabilizace zaměstnání

1.1 Sociální problémy v kontextu nové chudoby

a) pracující chudoba

Nová chudoba“ je nová především v tom, že před ní nechrání práce. Ještě do zcela nedávné doby patřili mezi chudé téměř výhradně lidé, kteří neměli práci, ať již z důvodu nezaměstnanosti, stáří či nemoci. Nová chudoba má naopak často podobu „pracující chudoby“. Člověk sice práci má, její dočasný charakter a malá finanční odměna za ni však neumožňují vymanit se z bída. „*Takzvaná pracující chudoba připomíná spíše poměry, které vládly po většinu devatenáctého století*“ (Syrovátka, 2009). V tomto období bývalo vcelku běžné, že celé kategorie námezdních sil zůstávaly chudé, i když jejich příslušníci usilovně pracovali.

b) chudoba ve stáří

Jiným příkladem nové chudoby je hrozba, že člověk zestárne v bídě, i když po celý život pracoval a zároveň platil daně a pojistné. Odpracovaná doba přestává člověka spolehlivě zajišťovat na stáří.

c) chudoba vzdělání

Lidé s nižší kvalifikací a nekvalifikovaní se v Evropě stávají ohroženi na trhu práce (nemají požadované vzdělání, odborné znalosti, chybí kompetence - nemají běžnou šanci získat vyšší pracovní pozice). Jejich práce se digitalizuje a automatizuje či přesouvá do asijských zemí. Práci lze tedy chápat jako nedostatkovou hodnotou, o kterou je mezi lidmi stále vyšší zájem. Statistiky nezaměstnaných absolventů středních škol a vysokých škol koresponduje s faktem, že před chudou nechrání ani výše vzdělání.

d) dualizace společnosti

V současnosti se taktéž hovoří o faktu, že trh práce se rozdvouje, taktéž celá společnost se dualizuje, pak nastává obrovské nebezpečí pro otevřenou společnost. Jan Keller hovořil o systému tzv. dvourychlostní společnosti rozdělené na skupinu A-trvale úspěšných a skupinu B- trvale neúspěšných. V podstatě vyjádřil reálné obavy o pád středních vrstev a jejich splnutí do jedolité, statusově nižší většinové skupiny. Podle Jana Kellera je trend vzestupu

malého počtu privilegovaných jedinců do skupiny úspěšných a pád velkého množství lidí, mezi trvale neúspěšné i ohrožením samotné demokracie.

e) zvyšující se stigmatizace

V minulosti bylo velmi často sociální vyloučení (exkluze) vázáno na individuální handicapy obtížně adaptovatelných jedinců a celých rodin (duševní poruchy, špatné zdraví, alkoholismus, ztížená vzdělavatelnost apod.). Dnes se však tato stigmatizace zcela automaticky přenáší na velké skupiny lidí různých vrstev, jejichž jediným handicapem je, že se nedokáží orientovat v trvalé nejistotě. Stigmatizaci jednotlivých cílových skupin zvyšují i média. Zvláštní význam při interpretaci sociálních problémů má veřejné mínění, masmédiá, politikové. Význam masmédií spočívá zejména v tom, že sociální problémy pojmenovávají pro své masové publikum. Mohou tak zvyšovat citlivost a zaměřovat pozornost lidí na určitý okruh problémů.

f) exekuce, dluhy

Množství exekucí v posledních letech enormně narůstá, jejich počet se každoročně blíží v České republice k jednomu milionu. Zadlužení se již netýká pouze těch nejhudších, do dluhové pasti padá stále více lidí ze střední třídy. Je nutné v sociální práci analyzovat příčiny tohoto stavu a přispět tak k potřebné změně tohoto systému jelikož současný systém umožňuje půjčování peněz bez dokládání příjmů, zaměstnání atd. S přibývajícím dlužníky se na trhu objevuje stále více společností, které na této situaci vydělávají. Současný systém umožňuje půjčování peněz bez dokládání příjmů, zaměstnání atd. Právě dluhy totiž patří mezi nejčastější faktory, které brání úspěšnému životnímu restartu.

2 Sociální práce versus nová sociální rizika a problémy

Rozšířit a prohloubit znalosti o nových sociálních rizicích a jejich projevech v systému sociální politiky a sociální práce. Rozšířit znalosti o case managementu jako metodě multidisciplinárního přístupu. Věnovat pozornost novým sociálním rizikům v kontextu postmoderní společnosti. Taktéž se věnovat tématům nová sociální rizika a systém sociální politiky a sociální práce. V sociální práci pracovat s klienty ve vyloučených lokalitách a taktéž v těchto lokalitách preventivně působit. Pro témata nové sociální problémy a rizika se stává tedy stěžejním: terénní sociální práce, sociální práce se skupinou a s komunitou.

Sociální práce pomáhá lidem ve zmírňování sociálních problémů. Její pole působnosti zahrnují především sociální služby poskytované jednotlivcům, rodinám i skupinám osoba taktéž komunitám (Matoušek, 2008). Především poradenství a poskytování sociálních služeb je stěžejním pro řešení sociálních problémů a rizik, které charakterizujeme a označujeme v současné době termínem „nová“.

Závěr

Nová sociální rizika a sociální problémy již existující jsou často spouštěna mocnými nadindividuálními ekonomickými mechanismy, nejsou tedy jen důsledkem nějakého osobního selhání. Masová nezaměstnanost a neplnohodnotné formy práce jsou jejich nejviditelnějšími formami.

V závěru použijeme slova autora knihy s názvem „Tři sociální světy“ prof. Kellera, který tvrdí *„mezi návrhy na to, jak čelit novým sociálním rizikům, respektive poklesu míry pojištění vůči nim, figuruje apel na zvyšování vlastního vzdělání, výzva k hromadění sociálního kapitálu v podobě výhodných kontaktů a známostí, či doporučení stát se manažerem vlastního života. Všechna tato „řešení“ usilují o privatizaci pojištění vůči sociálním rizikům, žádné z nich nepracuje s prvkem solidarity. Všechna mají společné také to, že vinu při neúspěchu přenášejí automaticky na oběť. Provinila se prý tím, že dostatečně nepečovala o zvyšování své kvalifikace (nezhodnocovala svůj „lidský kapitál“), nerozvinula si síť vzájemně výhodných kontaktů a známostí (neakumulovala svůj sociální kapitál), neprokázala schopnost angažovat sama svůj život poté, co o ni žádný firemní manažer lidských zdrojů neprojevil zájem“.*

Seznam použité literatury

- KELLER, Jan. 2010. Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha. ISBN: 978-80-7419-044-5.
- KELLER, Jan. 2011. Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha. 197 s. ISBN: 978-80-7419-059-9.
- KELLER, Jan. 2012. Sociologie středních vrstev, Sociologické nakladatelství (SLON), Praha. ISBN: 978-80-7419-109-1.
- MATOUŠEK Oldřich. 2008. Slovník sociální práce, Portál, Praha. 272 s. ISBN: 978-80-7367-368-0.
- SIROVÁTKA, Tomáš ; MAREŠ, Petr. Poverty, Social Exclusion and Social Policy in the Czech Republic. Social Policy and Administration, 2006, roč. 40, č. 3, s. 288 – 303. ISSN 0144-5596.
- SIROVÁTKA, Tomáš. New Social Risks and Social Exclusion as a Challenge to Czech Social Policy. European Journal of Social Security, 2007, roč. 9, č. 1, s. 55 – 77. ISSN 1388-2627.
- SIROVÁTKA, Tomáš ; WINKLER, Jiří ; ŽIŽLAVSKÝ, Martin. Nejistoty na trhu práce. 1. vyd. Brno : František Šalé-Albert, 2009. 197 s. ISBN 978-80-7326-172-6.

Kontakt na autora

Monika Nová, PhDr.

Vysoká zdravotníctva a sociálnej práce sväte Alžbety, Bratislava
doktorandské studium, obor Sociální práce

E-mail: monika.nova@htf.cuni.cz

EVALUACE SOCIÁLNÍ PRÁCE – MÝTUS ČI BUDOUCNOST?

Social work evaluation – a myth or a future?

Vojtěch MĚŘIČKA

Abstrakt

V současné době jsme svědky rozvoje sociální práce, zejména co do množství pracovníků. Rovněž dochází k postupné specializaci podle cílových oblastí (např. sociálně - zdravotní pracovníci, specialisté probační a mediační služba, aj.) či cílových skupin (streetwork, školní primární prevence apod.). Vnímám potřebu rozvoje, specializace, a profesního, kompetenčního růstu pracovníků. K tomu je nezbytně nutné, aby byla sociální práce jednotně evaluována. Pouze jednotná evaluace otevírá prostor pro vědeckou činnost, která by mohla zpětně optimalizovat studijní programy a vybavovat sociální pracovníky širšími kompetencemi tam, kde praxe ukazuje potřebu. Zároveň by sloužila jako podklad pro rozvoj specializací. V konečném důsledku díky evaluaci můžeme hodnotit vlastní proces sociální práce a skutečně odvedené výsledky. V opačném případě se ze sociální práce bude stávat jakýsi akademický mýtus, který bude přesně vědecky popsán, avšak bez vlastního obsahu.

Klíčová slova: Sociální práce. Evaluace. Vzdělávání. Kompetence.

Abstract

Actually we can see the development of social work, especially in terms of the increasing number of social workers, as well as their specialization. The specialization may be according to target areas (social – health worker, Probation and Mediation Service, etc.) or according to target groups (streetwork, school primary drug prevention, etc.). We can see the desire for development, specialization and professional and/or competencial growth. It is necessary to have a united method of evaluation. The united evaluation is the only way that can make a backroud for scintifical work. The scienteifical work can retrospectively optimalize the study programs and make the workers stronger in their required skills. The bacground maybe the basement of specialization of social work, indeed. On summary, by the evaluation we can measure the process of social work and it's results. If not, social work would slowly become „an academic myth“ with exact description, however without any content.

Key words: Social work. Evaluation. Education. Competention.

Úvod

V prvé řadě je třeba říct, že současná situace sociální práce spolu se vzrůstajícím zájmem o obor (a výkon pomáhajících profesí vůbec) nahrává jejímu rychlému rozvoji. Tento rozvoj je realizován řadou projektů, studijních oborů, mezinárodních smluv apod. Jaký je ale skutečný dopad progresu oboru na klienty a pracovníky? Existuje jednotný, relevantní background pro růst, rozvoj a evaluaci?

Sociální pracovníci, kteří přicházejí do přímého výkonu sociální práce (a disponují vzděláním dle zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů) jsou schopni teoreticky působit v oblasti sociální práce a zároveň provádět výzkum. Je takový výzkum aplikován, např. v rámci využití statistik či makrometod (Matoušek, 2008)? Má odpovídající formu a zpětnou vazbu do praxe? Existuje jednotná metoda evaluace a tudíž základní data pro objektivní zhodnocení a rozvoj?

1 Evaluace sociální práce

Současná evaluace sociální práce probíhá na akademické úrovni, kde vysokoškolští pracovníci sumarizují aktuální problémy a trendy (práce s rodinou, supervize, rozvoj etických kodexů apod.). Tyto sumarizace a dílčí výzkumy problémů a kazuistik přinášejí v tuto chvíli de facto jediný směr vývoje oboru. Má své přínosy (umožnění hloubkového sběru dat, řada

zkušeností, které se odrážejí v kvalitě výzkumu atd.), avšak naráží na významné limity – data nejsou zpracovávána a vyhodnocována přímo pracovníky z výkonu sociální práce a pokud ano, nejsou zpracovávána jednotně a neposkytují tak zpětnou vazbu do praxe. Snadno tak dochází k rozpínání propasti mezi teorií a praxí – teorie se tak stává samostatnou směsicí etiky, historie přístupů, schémat postupů a procesních pravidel. Praxe mnohdy zůstává bez řádného systémového ukotvení a pracovníci, kteří procházejí systémem vzdělávání, nejsou na výkon sociální práce dostatečně připraveni. Zároveň, hovoříme-li s Matouškem o managementu sociální práce a case-managementu (2008), sociální pracovníci (a) neprocházejí systémem manažerského vzdělávání, (b) až na výjimky nenacházejí uplatnění na pozicích řídicích pracovníků. Tím pádem ztrácí relevanci celá řada doporučených postupů, protože neexistuje prostor k jejich aplikaci. Většinová, tj. systémová sociální práce, se tak degraduje na činnost víceméně referentskou – koncový sociální pracovník administruje spisy, výplaty dávek, doklady k příspěvkům, příležitostně provádí sociální šetření za účelem kontroly či odejmutí dávek a provádí odborné sociální poradenství (příkladem této „referentské sociální práce“ může být činnost, vykonávaná Úřadem práce ČR). V praxi mizí case-management, široká varieta sociální práce s rodinou jako základním referenčním prostředím (Možný, 2008), organizace vzájemně návazných sociálních služeb, propojení jednotlivých oborů (Matoušek, 2007) a nezbytná interdisciplinarita.

1.1 Sběr dat

Základním stavebním kamenem pozitivního posunu je relevantní evaluace sociální práce. Pro tu je absolutně nezbytný správně provedený sběr dat. Nahodilé a nesystémové pokusy o získání dat jsou praxi často považovány za zbytečný balast samoučelné činnosti, protože zdánlivě absentuje smysl (systémově se nic nemění, neexistuje zpětná vazba do praxe). Tyto a další faktory významně ovlivňují přesnost měření a relevanci dat³. Vzhledem k přetížení pracovníků stávající (výrazně zbytnělou a často samoučelnou) administrativou často nezbyvá čas ani prostor pro relevantní sběr dat, ze kterého by bylo možné provést evaluaci, vyhodnotit skutečné trendy a např. zpětně optimalizovat vzdělání či posílit praktické kompetence či komunikační dovednosti sociálních pracovníků.

Absence systému jednotného sběru dat z praxe a tudíž vznikající propast mezi teorií a praxí můžeme považovat za jeden z klíčových problémů. Nestává se tedy plíživě ze sociální práce jakýsi akademický mýtus, který má sice precizní vědecké popsání (Matoušek, 2008), ale v praktickém výkonu pomáhajících profesí absentuje vlastní obsah?

1.2 Nástroje evaluace

Jak bylo řečeno, v současné době v českém prostředí neexistuje jednotný systém sběru a evaluace dat. Průkopnické pokusy (avšak bez zpětné vazby a dalšího významu) prováděl v loňském roce například zmiňovaný ÚP ČR, nicméně výsledky byly z hlediska sociální práce nevýznamné a ke zlepšení situace sociálních pracovníků, posílení jejich kompetencí či jiné zpětné vazbě nedošlo. Jedinou informací, kterou bylo možno ze sebraných dat získat, byla suma, která byla ušetřena díky sociálním šetřením na neoprávněně vyplácených dávkách (např. Hovorka, 2016). Je tedy zcela evidentní, že pro sběr dat, jejich evaluaci a následné relevantní změny (např. ve zmíněných vzdělávacích programech či projektech) nemáme žádný jednotný nástroj či metodiku.

Osvědčenou variantou hledání nových cest z hlediska času a úsilí je pohled za hranice státu, kde podobné evaluační systémy řadu let fungují a poskytují cenná data. Na základě sběru dat jsou vypracovávány programy, dokumenty a akční plány a zároveň evaluována dosud vykonávaná sociální práce (skutečná, nikoliv „mytická“). To vede k zefektivnění

³ Tvrzení mohou podložit m.j. osobní zkušenosti výkonu sociální práce ve státní správě, kde byla data do statistik doplňována prostým odhadem, pro sběr dat nebyly nadřízeným orgánem poskytnuty vhodné prostředky ani formuláře, častým problémem byla nekompatibilita software a nedostatečná příprava pracovníků.

výkonu, zrychlení procesů a posílení kompetencí pracovníků (vědomí silného, relevantního zázemí) a v konečném důsledku především posílení kompetencí klientů.

1.3 Systém OMAHA®

Systém OMAHA® americké autorky Karen Martin (2005) je původně systémem sběru a evaluace dat pro zdravotní péči, poskytovanou agenturami domácí péče v zahraničí. Běžně je užívána v USA, Velké Británii, Německu a dalších zemích.

Systém OMAHA® představuje široké klasifikační schéma, obsahující kompletní bio-psycho-socio-spirituální jednotu člověka. Přitom si zachovává jednoduchost, uživatelskou přátelskost a dostupnost - není zatíženo autorskými právy, tzn. pod svým zaregistrovaným názvem je volně šířitelný (Martin, 2005). Má jasně vymezenou a přesně definovanou terminologii, umožňující rychlý a přesný sběr dat. Operuje se 4 životními „doménami“ (oblastmi):

- doména prostředí,
- doména psychosociální,
- doména fyziologická,
- doména chování související se zdravím.

Na tyto domény jsou navázány definované problémy, ty jsou upřesněny modifikátory (jde-li o jedince, rodinu či komunitu) a hodnocením priorit. Následuje kategorie symptomů (projevy) a potřebných, přesně definovaných zásahů v cílových oblastech. Problémů i projevů může být víc, to nebrání hodnocení, zásahů je definováno 70. Třetí, závěrečná část patří zhodnocení *chování, znalostí* a *stavu* vzhledem k problému. Toto hodnocení se provádí opakovaně a dobře z něj vyplývá vývoj problému.

Díky OMAHA® systému tak můžeme zcela individuálně hodnotit situaci každého klienta, sebrat data a dosáhnout zejména tohoto:

- a) *Jednoznačně definujeme problém, jeho závažnost a prioritu.*
- b) *Pomocí uzavřených kategorií definujeme symptomy, na které navazují zásahy (co děláme)*
- c) *Lze průběžně vyhodnocovat, zda přináší naše zásahy výsledky a zda se daná kauza vyvíjí správným směrem.*

Hodnocení zahrnuje i stupnici 1-5 závažnosti; toto hodnocení by mělo v průběhu sociální práce měnit svoji číselnou hodnotu (např. po zásahu „edukace vedení a poradenství“ by se mělo zvýšit hodnocení „znalosti“ problému). Z toho dobře vidíme efekty práce a můžeme také korigovat činnost v průběhu.

Celé zhodnocení situace klienta nezabere zaškolenému pracovníkovi déle, než 5 minut, průběžné hodnocení netrvá ani jednu (sic!) minutu. K celé evaluaci stačí obyčejná kontingenční tabulka, do které lze vkládat data a ta poté naráz vyhodnocovat. Není zapotřebí další software (byť existuje) ani složitá výbava. Uložená data lze okamžitě vyhodnocovat za libovolně dlouhé období a sledovat efekty či nedostatky, které praxe ukazuje.

Zcela zásadní pro praxi dále je, že OMAHA® systém je průběžně konfrontován s praxí (uživatelská komunita založila tzv. „listserv“, kde jsou sdíleny zkušenosti, pořádány meetingy a podobně, Omaha org. 2016), doplňován a aktualizován.

Závěr

Jednoduchost, dostupnost a účelnost činí ze systému OMAHA® jeden z nejvhodnějších nástrojů sběru a evaluace dat (Martin, 2005). V současné době se dokončuje překlad do českého jazyka, k dispozici jsou originální, anglické verze. V současné době neexistuje méně náročný a přesnější systém na zhodnocení vstupního stavu klienta, průběžnou evaluaci práce a výsledku. Zároveň díky pevným kategoriím sbírá kvantitativní data a umožňuje je jednoduše vyhodnocovat.

Je třeba závěrem říct, že tento systém může znamenat revoluci ve sběru, evaluaci dat a následné zpětné vazbě. Je možné, že povede k optimalizaci studijních programů, významným změnám v praktické činnosti a především znovupropojení teorie a praxe – tedy posunu od sociální práce „mýtické“ ke skutečné sociální práci. To je nevyhnutelnou budoucností...

Seznam použité literatury

- HOVORKA, Jiří. 2016. *Podvody s dávkami: Lidé obrali stát o 100 milionů, prozradily je i sociální sítě* [on-line], zpravodajský server Aktuálně.cz, posl. úpravy 19.2.2016 [čerpáno 28.3.2016], dostupné z WWW: <<http://zpravy.aktualne.cz/finance/podvody-se-socialnimi-davkami-lide-obrali-stat-o-100-milionu/r~19b3c666d6f211e5ae64002590604f2e/>>.
- MARTIN, Karen S. 2005. *The Omaha System, A Key to Practise, Documentation and Information Management*. Omaha, Nebraska: Health Connection Press. 496 s. ISBN 978-0-9825727-1-9.
- MARTIN, Karen. 2016. *The Omaha Systém Listserv* [on-line], posl. úpravy 1.12.2016 [čerpáno 28.3.2016], dostupné z WWW: <<http://www.omahasystem.org/listserv.html>>.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2007. *Základy sociální práce*. Praha: Portál. 309 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
- MOŽNÝ, Ivo. 2008. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

Kontakt na autora

Mgr. Vojtěch Měřička, AChLJ
Zdravotní ústav Most k domovu, z.ú.
Václava Rady 1465/2
Praha 5 - Zbraslav, 156 00
IČ: 22693661
E-mail: vojtech.mericka@seznam.cz

PRACOVNÁ MOTIVÁCIA TERÉNNYCH SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV PODĽA HERZBERGEROVEJ DVOJFAKTOROVEJ PRACOVNEJ MOTIVÁCIE

Work motivation of terrain social workers by Herzberg two-factor theory of motivation to work

Martin Albert BOTKA, Marta VAVERČÁKOVÁ

Abstrakt

Príspevok popisuje čiastkové výsledky výskumu zameraného na pracovnú spokojnosť terénnych sociálnych pracovníkov a ich asistentov podľa Herzbergovej dvojfaktorovej teórie pracovnej motivácie. Popisuje dve skupiny faktorov – jedna skupina sa vzťahuje na faktory pracovnej spokojnosti (motivátory) a druhá na faktory pracovnej nespokojnosti (frustrátory). Vymenúva vybrané skúmané faktory z uvedených skupín na základe modifikovaného výskumu Smereka a Petersona. V príspevku je tiež priblížená terénna sociálna práca v kontexte výskumu a základné informácie o výskume a použitých metódach. Záverom je uvedená čiastková interpretácia zistených výsledkov výskumu a odporúčania pre prax.

Kľúčové slová: Pracovná motivácia. Sociálna práca. Motivátory. Udržiavacie faktory. Pracovná spokojnosť.

Abstract

This paper describes the partial results of the research on job satisfaction of terrain social workers and their assistants by Herzberg two-factor theory of motivation to work. It describes two groups of factors - one group covers the factors of job satisfaction (satisfactors) and the second group covers factors of work dissatisfaction (dissatisfactors). Appoints examined factors, which are selected from this two groups, based on the modified research of Smereck and Peterson. The paper aims to zoom the terrain social work in the context of research, other information about the research and the methods used in research. It concludes with a partial interpretation of findings of research and recommendations for practice.

Key words: Motivation to work. Social work. Satisfactors. Dissatisfactors. Job satisfaction.

Úvod

Terénna sociálna práca je vykonávaná v prirodzenom prostredí klienta. Ide o prácu rizikóvu vo viacerých oblastiach. Či už ide o syndróm vyhorenia, zdravotné riziká alebo o správanie sa klientov terénnej sociálnej práce. Ako pracovný nástroj používa terénny sociálny pracovník sám seba. Preto bolo jedným z cieľov nášho výskumu zistiť, ako by bolo možné tento nástroj pomoci klientovi skvalitňovať prostredníctvom Herzbergovej dvojfaktorovej teórie pracovnej motivácie.

1 Herzbergova dvojfaktorová teória pracovnej motivácie

F. Herzberg (2010) rozpracoval vo svojom diele *The motivation to Work* tézu hnutia *Human relations*, ktorou považoval väčšiu spokojnosť za podmienku vyššieho pracovného výkonu. Pri tvorbe svojej teórie vychádzal z metódy analýzy kritických udalostí - respondenti sa mali rozpamätáť na svoje skúsenosti z pracovnej činnosti. Výskum sa označuje ako pittsburghské štúdie, bol realizovaný v USA. Dvojfaktorová teória F. Herzberga (2010) patrí medzi teórie motivácie zamerané na obsah, ktoré vychádzajú z klasickej behavioristickej tradície a snažia sa identifikovať a vysvetliť faktory, ktoré vyvolávajú a udržiavajú motivované správanie pracovníkov. V popredí záujmu takto zameraných teoretikov sú ľudské potreby, ich vzťahy, preferencie a faktory pracovného prostredia, ktoré vedú k dosahovaniu výkonu

a spokojnosti. Teória poukazuje na súvislosť pracovnej motivácie s pracovnou spokojnosťou, sú v nej formulované dve skupiny vzájomne odlišných faktorov. Faktory jednej skupiny ovplyvňujú pracovnú spokojnosť a faktory druhej skupiny pracovnú nespokojnosť. Herzberg (2010) pomenoval jednu skupinu faktorov ako motivátory - satisfactors, vzťahujúce sa k pracovnej spokojnosti. Druhú skupinu faktorov, vzťahujúcich sa k pracovnej nespokojnosti nazval udržiavacími faktormi - dissatisfactors. Preklad pomenovania druhej skupiny je rôzny: hygienické faktory, frustrátory, dissatisfactory alebo faktory kontextu. Herzbergova dvojfaktorová teória bola značne ovplyvnená Maslowovou teóriou hierarchie potrieb. Predovšetkým potrebami vyššieho stupňa - sebarealizácie, kde Herzberg poukazuje na dôležitosť vlastnej tvorivosti, rozvoja a otvárania životných možností. Vychádzal z predpokladu, že spokojnosť nevzniká vonkajšími pracovnými podmienkami, ale obsahom samotnej práce. Zároveň, podľa tejto teórie, nedostatočné saturovanie faktorov kontextu (frustrátorov) vyvoláva pracovnú nespokojnosť. Frustrátory by sme mohli prirovnať k spodným trom stupňom z Maslowovej hierarchie potrieb – fyziologickým potrebám, potrebe bezpečia a sociálnym potrebám (Sedlák, 2009). Pracovná spokojnosť teda nestojí antagonisticky proti pracovnej nespokojnosti, ale vznikli tu dva nasledovné vzájomné protichodné vzťahy:

- pracovná spokojnosť vs. stav bez pracovnej spokojnosti;
- pracovná nespokojnosť vs. stav bez pracovnej nespokojnosti.

Tabuľka 1: Vybrané motivátory a frustrátory

Motivátory	Frustrátory
Uznanie	Efektívny vyšší manažment
Zodpovednosť	Efektívny nadriadený
Práca ako taká	Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
Možnosti kariérneho rastu	Spokojnosť s platom
Možnosti profesionálneho rastu	Spokojnosť s benefitmi
Dobré pocity z organizácie	Prítomnosť základných hodnôt
Jasnosť misie	Pracovná istota

Zdroj: Smerek, Peterson, 2007

Kollárik (2011) považuje za podstatu Herzbergovej teórie, že jedna skupina faktorov nezasahuje do druhej skupiny faktorov. Hygienické faktory majú pred samotným motivovaním odstrániť nespokojnosť, nakoľko bez zaistenia pôsobenia hygienických faktorov, by bolo úsilie motivovať zbytočné.

Teória bola tiež podrobená kritike. Sedlák (2009) uvádza, že rovnako ako v Maslowovej teórii potrieb ani v Herzbergovej nie je zohľadnená individualita. Nakonečnému (1992) sa javí byť rozdelenie faktorov striktne na motivátory a frustrátory umelé. Je zrejmé, že na to, ktorý faktor bude skôr hygienický a ktorý motivačný, budú vplývať aj hodnotové vzorce danej spoločnosti, jej tradície, ale aj ekonomická vyspelosť a individuálne preferencie. Armstrong (2007) kritizoval teóriu z dôvodu neskúmanej korelácie medzi pracovnou spokojnosťou a výkonom.

2 Terénna sociálna práca v kontexte výskumu

Terénna sociálna práca bola realizovaná v rámci pilotného národného projektu Terénna sociálna práca v obciach (ďalej len NP TSP) prostredníctvom Implementačnej agentúry Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Prostredníctvom NP TSP

boli z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu financované pracovné pozície terénnych sociálnych pracovníkov (ďalej len TSP) a asistentov terénnych sociálnych pracovníkov (ďalej len ATSP), ktorí pôsobili v cieľových skupinách v podporených obciach. Cieľovými skupinami projektu boli ľudia postihnutí alebo ohrození sociálnym vylúčením - obyvatelia sociálne vylúčených spoločenstiev (nazývaných tiež marginalizované rómske komunity), ľudia bez domova a pod. (<https://www.ia.gov.sk/sk/narodne-projekty/programove-obdobie-2007-2013/narodny-projekt-tsp-v-obciach>). Ich práca bola realizovaná v súlade so štandardami terénnej sociálnej práce publikovanými pod názvom Úvod do štandardov terénnej sociálnej práce v obci s osobitným zreteľom na prácu s marginalizovanými komunitami (https://www.ia.gov.sk/data/files/np_tsp/Priloha_c2_Uvod_do_standardov_TSP.pdf).

Vyberáme niekoľko ukážok „terénu“ (prirodzeného prostredia klientov), pre ilustráciu pracovného prostredia TSP a ATSP.

Obrázok 1: segregované sociálne vylúčené spoločenstvo cca 5km od krajského mesta, cieľová skupina marginalizované rómske komunity

Zdroj: Pracovný archív TSP a ATSP

Obrázok 2: "Zemľanka" v lužnom lesíku v okresnom meste, cieľová skupina ľudia bez domova

Zdroj: Pracovní archiv TSP a ATSP

Obrázok 3: Imobilný klient v chatrčovom prístrešku, cieľová skupina ľudí bez domova

Zdroj: Pracovní archiv TSP a ATSP

3 Výskum pracovnej motivácie TSP a ATSP

Z výskumu realizovaného v období apríl – máj 2015 uvádzame čiastkové výstupy. Vzorku tvorili TSP a ATSP pôsobiaci v NP TSP na západnom Slovensku. V rámci exhaustívneho výberu sa do výskumu zapojilo 44% pracovníkov TSP a ATSP. V nižšie uvedených tabuľkách sú hierarchicky zoradené vybrané motivačné faktory podľa modifikovaného výskumu Smereka a Petersona (2007). Hierarchia faktorov bola zostavená podľa priemernej hodnoty nezávislých premenných na Lickertovej škále. Následné štatistické analýzy boli realizované pomocou softvéru IBM SPSS Statistics 20. Na analýzu sme použili frekvenčné tabuľky a deskriptívne štatistiky, za ordinálne a transformované premenné. Transformované premenné (faktory) majú podľa Shapiro-Wilkovho testu normálne rozdelenie, a tak sme na komparáciu podľa zvolených znakov použili t-testy a analýzu ANOVA. Položkovú analýzu sme overovali pomocou Cronbachovho alfa. Výsledky potvrdzujú vo väčšine faktorov vysokú reliabilitu, preto ich je možné využiť pri simultánnej charakterizácii.

Tabuľka 2 : Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa rodu

Ženy	Muži
1. Práca ako taká	1. Jasnosť misie
2. Efektívny nadriadený	2. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
3. Jasnosť misie	3. Efektívny nadriadený
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Práca ako taká
5. Zodpovednosť	5. Dobré pocity z organizácie
6. Efektívny vyšší manažment	6. Zodpovednosť
7. Dobré pocity z organizácie	7. Efektívny vyšší manažment
8. Prítomnosť základných hodnôt	8. Prítomnosť základných hodnôt
9. Uznanie	9. Uznanie
10. Pracovná istota	10. Možnosti kariérneho rastu
11. Možnosti kariérneho rastu	11. Pracovná istota
12. Spokojnosť s benefitmi	12. Spokojnosť s benefitmi
13. Spokojnosť s platom	13. Spokojnosť s platom
14. Možnosti profesionálneho rastu	14. Možnosti profesionálneho rastu

Zdroj: vlastné spracovanie
 Tabuľka 3 : Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa veku

Do 35 rokov vrátane	Nad 35 rokov
1. Efektívny nadriadený	1. Práca ako taká
2. Práca ako taká	2. Jasnosť misie
3. Jasnosť misie	3. Efektívny nadriadený
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
5. Zodpovednosť	5. Dobré pocity z organizácie
6. Efektívny vyšší manažment	6. Zodpovednosť
7. Dobré pocity z organizácie	7. Efektívny vyšší manažment
8. Prítomnosť základných hodnôt	8. Prítomnosť základných hodnôt
9. Uznanie	9. Uznanie
10. Možnosti profesionálneho rastu	10. Pracovná istota
11. Možnosti kariérneho rastu	11. Možnosti kariérneho rastu
12. Spokojnosť s benefitmi	12. Spokojnosť s platom
13. Pracovná istota	13. Spokojnosť s benefitmi
14. Spokojnosť s platom	14. Možnosti profesionálneho rastu

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 4: Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa dĺžky praxe

0 – 2,99	3 – 4,99	5 a viac
1. Práca ako taká	1. Efektívny nadriadený	1. Efektívny nadriadený
2. Efektívny nadriadený	2. Práca ako taká	2. Jasnosť misie
3. Jasnosť misie	3. Jasnosť misie	3. Práca ako taká
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré pocity z organizácie
5. Efektívny vyšší manažment	5. Zodpovednosť	5. Zodpovednosť
6. Zodpovednosť	6. Dobré pocity z organizácie	6. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
7. Dobré pocity z organizácie	7. Efektívny vyšší manažment	7. Efektívny vyšší manažment
8. Prítomnosť základných hodnôt	8. Prítomnosť základných hodnôt	8. Uznanie
9. Uznanie	9. Uznanie	9. Prítomnosť základných hodnôt
10. Možnosti kariérneho rastu	10. Možnosti kariérneho rastu	10. Pracovná istota
11. Spokojnosť s platom	11. Možnosti profesionálneho rastu	11. Spokojnosť s benefitmi
12. Pracovná istota	12. Pracovná istota	12. Možnosti kariérneho rastu
13. Možnosti profesionálneho rastu	13. Spokojnosť s benefitmi	13. Spokojnosť s platom
14. Spokojnosť s benefitmi	14. Spokojnosť s platom	14. Možnosti profesionálneho rastu

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 5: Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa typu zamestnávateľa

Obec	Mesto
1. Efektívny nadriadený	1. Práca ako taká
2. Jasnosť misie	2. Efektívny nadriadený
3. Práca ako taká	3. Jasnosť misie
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
5. Dobré pocity z organizácie	5. Prítomnosť základných hodnôt
6. Efektívny vyšší manažment	6. Zodpovednosť
7. Zodpovednosť	7. Dobré pocity z organizácie
8. Uznanie	8. Efektívny vyšší manažment
9. Prítomnosť základných hodnôt	9. Uznanie
10. Pracovná istota	10. Spokojnosť s benefitmi
11. Možnosti kariérneho rastu	11. Možnosti kariérneho rastu
12. Možnosti profesionálneho rastu	12. Pracovná istota
13. Spokojnosť s platom	13. Spokojnosť s platom
14. Spokojnosť s benefitmi	14. Možnosti profesionálneho rastu

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 6: Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa vzdelania

Stredoškolské	Vysokoškolské
1. Jasnosť misie	1. Efektívny nadriadený
2. Práca ako taká	2. Práca ako taká
3. Efektívny nadriadený	3. Jasnosť misie
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
5. Efektívny vyšší manažment	5. Zodpovednosť
6. Dobré pocity z organizácie	6. Dobré pocity z organizácie
7. Zodpovednosť	7. Efektívny vyšší manažment
8. Uznanie	8. Prítomnosť základných hodnôt
9. Prítomnosť základných hodnôt	9. Uznanie
10. Možnosti kariérneho rastu	10. Pracovná istota
11. Pracovná istota	11. Možnosti kariérneho rastu
12. Spokojnosť s platom	12. Spokojnosť s benefitmi
13. Spokojnosť s benefitmi	13. Možnosti profesionálneho rastu
14. Možnosti profesionálneho rastu	14. Spokojnosť s platom

Zdroj: vlastné spracovanie

Tabuľka 7: Hierarchia pracovnej spokojnosti podľa pracovnej pozície

TSP	ATSP
1. Efektívny nadriadený	1. Práca ako taká
2. Jasnosť misie	2. Jasnosť misie
3. Práca ako taká	3. Efektívny nadriadený
4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi	4. Dobré vzťahy so spolupracovníkmi
5. Zodpovednosť	5. Dobré pocity z organizácie
6. Dobré pocity z organizácie	6. Zodpovednosť
7. Efektívny vyšší manažment	7. Efektívny vyšší manažment
8. Prítomnosť základných hodnôt	8. Prítomnosť základných hodnôt
9. Uznanie	9. Uznanie
10. Pracovná istota	10. Možnosti kariérneho rastu
11. Spokojnosť s benefitmi	11. Pracovná istota
12. Možnosti kariérneho rastu	12. Spokojnosť s platom
13. Možnosti profesionálneho rastu	13. Možnosti profesionálneho rastu
14. Spokojnosť s platom	14. Spokojnosť s benefitmi

Zdroj: vlastné spracovanie

Interpretácia výsledkov a záver

Z uvedených výsledkov je zrejmé, že nie sú výrazné rozdiely v pracovnej spokojnosti a pracovnej nespokojnosti na základe stanovených nezávislých premenných. Na prvých 4. priečkach hierarchie pracovnej spokojnosti prevažujú faktory:

- Práca ako taká
- Jasnosť misie
- Efektívny nadriadený
- Dobré vzťahy so spolupracovníkmi

Vidíme relatívne vyvážené zastúpenie motivátorov a frustrátorov na vrchných priečkach hierarchie.

Na spodných priečkach hierarchie sú prevažne zastúpené faktory:

- Možnosti profesionálneho rastu (absencia ďalšieho vzdelávania a supervízie prostredníctvom NP TSP)
- Možnosti kariérneho rastu
- Spokojnosť s platom
- Spokojnosť s benefitmi
- Možnosti kariérneho rastu
- Pracovná istota

Môžeme vidieť výraznú prevahu frustrátorov, ktoré odporúčame saturovať pre zníženie pracovnej nespokojnosti TSP a ATSP. Motivátory „Možnosti profesionálneho rastu“ a „Možnosti kariérneho rastu“ odporúčame saturovať pre zvýšenie pracovnej spokojnosti TSP a ATSP. Bližšie informácie budú k dispozícii v našej dezertačnej práci v rámci doktorandského štúdia na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave.

Zoznam použitej literatúry

- ARMSTRONG, Michael. 2007. *Řízení lidských zdrojů : nejnovější trendy a postupy*. Praha : Grada Publishing. 789 s. ISBN 9788024714073.
- HERZBERG, Frederick, MAUSNER, Bernard, SNYDERMAN, Barbara Bloch. 2010. *The Motivation to Work*. USA: Transaction Publishers. 157 s. ISBN: 9781560006343.
- KOLLÁRIK, Teodor et al. 2011. *Psychológia práce a organizácie*. Bratislava: Univerzita Komenského. 403 s. ISBN 8022330787.
- NAKONEČNÝ, Milan. 1992. *Motivace pracovního jednání a její řízení*. Praha: Management Press. 258 s. ISBN 9788085603019.
- PETERSON, Marvin, SMEREK, Ryan E. 2007. *Examining Herzberg's theory : Improving Job Satisfaction among Non- Academic Employess at a Univerzity*. In *Research in Higher Education Vol. 48, no. 2*. Springer Science+Business Media, LLC. s. 229 - 250. DOI 10.1007/s11162-006-9042-3.
- SEDLÁK, Mikuláš. 2009. *Manažment*. Wolters Kluwer (Iura Edition). 434 s. ISBN 9788080782832.
- <https://www.ia.gov.sk/sk/narodne-projekty/programove-obdobie-2007-2013/narodny-projekt-tsp-v-obciach>
- https://www.ia.gov.sk/data/files/np_tsp/Priloha_c2_Uvod_do_standardov_TSP.pdf

Kontakt na autora

autor: Martin Albert Botka

spoluautor: doc. PhDr. Marta Vaverčáková, PhD., MPH.

pracovisko: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave, Univerzitné námestie 1, 918 43 Trnava

kontakt: +421 940 374 734;

E-mail: tspmartin@gmail.com

Trnavská univerzita v Trnave
Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Katedra sociálnej práce
<http://fzasp.truni.sk>

SOCIÁLNO – TERAPEUTICKÁ INTERVENCIA, DÔLEŽITÝ PRIESTOR PRE SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

Social - therapeutic intervention, an important area for social worker

Peter SLOVÁK, Angelika DUDŽÁKOVÁ

Abstrakt

Problematika využitia efektívnych sociálno – psychologických zručností v kontaktnej práci s klientom vyššieho veku nás viedla k skúmaniu predpokladov, ktoré musíme naplniť, aby sme využili liečebný potenciál metódy sociálnej práce, ktorou je sociálna terapia. V kontexte predvýskumu zameraného na objektívne vyhodnotenie realizovaných metód sociálnej práce s klientom vyššieho veku sme hľadali odpovede, či sa naozaj realizujú sociálno - terapeutické aktivity v zariadeniach pre seniorov a aké sú očakávania zo strany klientov. Výskumná sonda prebiehala v zariadeniach verejného a súkromného sektora. Podstatné bolo pre nás poznanie, či si klienti vôbec uvedomujú terapeutický charakter takto realizovanej intervencie.

Kľúčové slová: Klient vyššieho veku. Sociálny pracovník. Sociálna terapia.

Abstract

The issue of the use effective social - psychological skills in contact work with elderly client led us to examine the assumptions that we must give to harness the therapeutic potential of social work method, which is socio therapy. In the context of prior research to objectively evaluate the implemented methods of social work with elderly clients we are looking for answers, these have actually implemented socio - therapeutic activities in homes for elderly and what are the expectations from clients. The research probe was conducted in the facilities of public and private sector. It was essential for us knowing if clients ever aware the following therapeutic nature of the realized intervention.

Keywords: Elderly client. Social worker. Social therapy.

Úvod

Každodenný kontakt s klientom sociálnych služieb si vyžaduje celého človeka so všetkými svojimi disponovanosťami a ľudskými predpokladmi pre úspešnú terapeutickú intervenciu. Sociálny pracovník sa nachádza v priestore vzťahu, v ktorom by mal byť pripravený dať človeku čo patrí jeho ľudskej jedinečnosti. Komunikačná zručnosť, prosociálne nastavenie, empatia a altruizmus pomáhajúceho profesionála sa javia ako nevyhnutný predpoklad úspešného pôsobenia, intervencie vo vzťahu ku klientovi vyššieho veku. Existujú rôzne nástroje ako stabilizovať klienta prostredníctvom sociálnej terapie, ale skôr ako ich môže sociálny pracovník použiť, musí ich uviesť do vzťahu s klientom. Až následne dokáže efektívne využiť ich potenciál. Nakoľko už máme veľa absolventov sociálnej práce, sociálnych služieb a poradenstva, sociálnej pedagogiky, môžeme sa domnievať, že nemal by existovať problém realizovať sociálno – terapeutickú intervenciu. Avšak existujú vážne nedostatky nielen v schopnosti odborne využívať sociálnu terapiu, ale najmä v zručnosti objasniť jej podstatu a význam pre život klienta. V našich zariadeniach sa stále stretávame so skutočnosťou, že seniori si síce uvedomujú, že sa im pomáhajúci profesionáli venujú, ale nedokážu úplne rozpoznať opodstatnenie a významnosť jednotlivých metód pre svoj život. Hľadanie a objavovanie ich zmyslu má byť prípravou k ich prijatiu. Sociálny pracovník stále tento priestor v dostatočnej miere nevyužíva. Dávideková (2014) zdôrazňuje, že okrem pestrej ponuky aktivít a činností, je dôležitá dostatočná informovanosť, bezbariérová dostupnosť,

možnosť slobodného výberu a priestor pre vlastnú iniciatívu klientov, čím sa potvrdzujú aj naše predpoklady vhodného sociálno – terapeutického pôsobenia na jedinca vyššieho veku.

V danej oblasti sa terminologicky spájame s medicínou a vyjadrujeme tým určitú prepojenosť s vykonávanými postupmi v interakcii s jedincom, človekom, klientom alebo osobou, ktorá nevyhnutne potrebuje terapeutický, liečebný postup pre sanáciu vlastného stavu. Napriek tomu je však určitými skutočnosťami od tej medicínskej odlišná. Sociálna terapia v ponímaní D. L. Milnea (In Matoušek, 2003, s. 216) je *profesionálna intervencia zameraná na podporu klientových významných blízkych osôb. Jedná sa o sociálnu podporu, kedy naznačuje, že napríklad stresujúce udalosti ľudí zvládajú vďaka formálnej a neformálnej pomoci iných ľudí a pomáhajúci profesionál je jeden z nich.*

Inak povedané sú to všetky postupy, ktoré majú liečebné účinky na psychosomatický a sociálny status jedinca. Najčastejšie sa uplatňujú sociálno – výchovným pôsobením na klienta s cieľom dosiahnuť nápravu (sanáciu) pomerov v osobnom živote klienta. Sanácia sa realizuje prostredníctvom konkrétnej formy sociálnej pomoci. Levická (2007, s. 91) uvádza, že *k formovaniu sociálnej terapie koncom 19. storočia prispel aj Richard Cabot, ktorý pôsobil v General Massachusetts Hospital v Bostone. Upozorňoval, aby sa vytvorila opatrovateľská služba, ktorú by sme dnes mohli nazvať sociálnou službou. Cieľom tejto služby by bola pomoc pri riešení rodinných, partnerských, či výchovných, ekonomických, či iných problémov pacientov, ktoré fungujú ako prekážka pri uzdravovaní.*

Svetová zdravotnícka organizácia vymedzuje poslanie sociálnej terapie ako poskytnutie chorému alebo chorobou ohrozenému možnosti vytvoriť si sociálne kontakty priaznivé pre udržanie alebo znovu utvorenie jeho primeraného sociálneho správania. Jeho úlohou je posilniť, obnoviť a udržať pacientov záujem o reálny spoločenský život a reálne vzťahy v ňom. Pod sociálnou terapiou rozumieme činnosť zameranú na obnovu, zlepšenie, ozdravenie alebo zmiernenie sociálneho stavu, v ktorom sa klient nachádza. Odstránenie porušenej rovnováhy medzi klientom a prostredím. Poslaním sociálneho terapeuta je predovšetkým zväčšiť klientovu kapacitu riešiť problém, a to podporou podmienok pre uplatnenie klientových vlastných ozdravných tendencií (Matoušek, 2013).

Tokárová a Matulayová (2008) tvrdia, že pojem prvý raz použili Wronsky a A. Salomonová v podobe sociálna terapia v r.1926. Hovorilo sa aj o terapii sociálnych vzťahov a terapii vzťahov medzi majoritou a minoritou. Alice Salomon poukazovala na fakt, že možnosti vzájomnej spolupráce medzi jednotlivcami, či štátmi sa vyrovnávajú možnostiam boja jeden proti druhému. Závisí teda na voľbe (Plischke, 2003). Pojem vznikol ako doplnok k pojmu psychoterapia pri práci s duševne chorými klientmi, pri ktorých sa klasická psychoterapia nedala uplatniť. Pojem sociálna terapia sa postupne mení a vžíva sa jeho skrátaná podoba – socioterapia. Socioterapia ako jedna z metód práce so skupinou je najčastejšie používanou metódou u abstínujúcich od alkoholu alebo iných návykových látok. Po absolvovaní protialkoholického liečby vstupuje abstinent do procesu komplexného doliečovania a v ňom do fázy rehabilitačnej, reintegračnej, readaptačnej a resocializačnej, ktoré sa realizujú v socioterapeutickom klube. Socioterapia sa v ostatných rokoch využíva aj pri liečbe patologických hráčov a iných závislostí. Cieľom doliečovania je stabilizovať odvyknutie od alkoholu, drogy, nacvičiť nové socializačné formy pri opätovnom začleňovaní do sociálnych vzťahov rodiny, pracoviska, verejnosti. Podstatou socioterapie je sociálne učenie, často uskutočňované v socioterapeutických skupinách. Skôr ako môže nastať sociálne učenie je však významné z pohľadu pomáhajúcich profesionálov vybudovať si vzťah s klientom vyššieho veku, vytvoriť si materiálny aj myšlienkový priestor pre realizáciu aktivít a zároveň kontinuálne podporovať autonómiu jedinca vyššieho veku. Na základe osobných skúseností sa dnes realizujú v priestoroch zariadení pre seniorov mnohé sociálno-terapeutické metódy najmä:

- terapeutický rozhovor,
- terapeutické a podporné , prípadne spirituálne skupiny,

- rodinná terapie,
- behaviorálne terapie,
- Naratívna terapia,
- Reminiscenčná terapia,
- Logoterapia,
- Zvieratami podporované terapie,
- Ergoterapia a mnohé iné.

Tabuľka 1: Najčastejšie využívané metódy klientmi zariadení pre seniorov a ich prijatie

Najčastejšie využívané sociálno – terapeutické aktivity	Zariadenia pre seniorov verejný/ 7 súkromný/ 4	Pozitívne prijatie metód a aktivít zo strany klienta vyššieho veku	[%]
Terapeutický rozhovor	3/2	terapeutický rozhovor	42
Reminiscenčná terapia	3/3	Reminiscenčná terapia	12
Naratívna terapia	5/4	Naratívna terapia	22
Ergoterapia	4/4	Ergoterapia	14
Zvieratami podporované terapie	0/4	Zvieratami podporované terapie	10

Zdroj: vlastné spracovanie

Ich terapeutická podstata spočíva v skutočnosti, že pri sociálnom učení si jedinec v styku s druhým človekom alebo skupinou osvojuje zručnosti, spôsoby a postoje potrebné k styku s inými, prijíma ďalšie hodnoty a normy. Deje sa to najčastejšie prostredníctvom základných foriem sociálneho učenia. Prvým krokom je *napodobňovanie*, kde človek preberá spoločenské názory a postoje, spôsob života, sympatie či antipatie, ale i kladné či záporné prejavy ľudí, vhodné i nevhodné a sociálno-patologické vzorce správania, napr. nikotinizmus, alkoholizmus, narkománia. Druhým krokom je *sociálne upevňovanie*, kde sa používa buď sociálna odmena (pochvala, uznanie, prejavy sympatie atď.), alebo sociálne trestanie (prejavy nesúhlasu, odmietanie, vyhrážky), čím sa posilňuje a upevňuje určitý spôsob správania. Tretím krokom je učenie sa identifikáciou, kde ide o stotožnenie sa s človekom, ku ktorému má jedinec kladný vzťah. Dochádza k preberaniu modelov, vzorov, k porovnávaniu a v konečnom dôsledku k autoregulácii a seba výchove. Dôležitý je tiež emocionálne upokojujúci akcent (Pavelková, 2014).

V aktívnom sociálnom učení sa vyčleňuje zvláštna trieda sociálno-psychologických javov. Je programom pre cieľavedomé, zámerné zdokonaľovanie určitých sociálnych schopností a zručností človeka. Novým, najdôležitejším prvkom je aktivita, pod ktorou rozumieme živú a energickú činnosť, zameranú na dosiahnutie cieľa, splnenie určitej úlohy. Pri aktívnom sociálnom učení sa človek aktívne a vedome podieľa na analýze svojej činnosti i činnosti skupiny. Učí sa poznávať nedostatky svojho konania i činnosti skupiny, vedome využíva

poznatky a skúsenosti z predchádzajúcej činnosti k jej ďalšiemu riadeniu, vedomému korigovaniu, k životnej orientácii. Cieľom je zvyšovanie sociálnej kompetencie človeka. Metóda aktívneho sociálneho učenia nie je len programom, ale i plánom pre zámerné zdokonaľovanie sociálnych činností, pre zvyšovanie sociálnej spôsobilosti a efektívnosti sociálneho správania človeka (klienta, pacienta). Táto metóda je rozvinutá napríklad v socioterapeutických kluboch abstinentov na Slovensku a pomáha prekonávať vzťahy medzi abstinentom a prostredím, najmä spoločenským, ktoré sa vyostrujú, a abstinentný spôsob života potom pôsobí ako záťaž. V klube sa abstinent, ale i príslušníci rodiny učia riešiť tieto záťažové životné situácie. Poslaním socioterapeutického klubu je pomáhať, učiť novému životnému spôsobu bez návykových látok, asociálneho správania a s primeraným riešením problémových situácií, frustrácií, konfliktov. Niečo podobné by bolo veľmi žiaduce práve v priestoroch zariadení pre seniorov implementovať, keďže aj tu sa stretávame s podobnými sociálno – psychologickými činiteľmi ovplyvňujúcimi život a správanie jedinca vyššieho veku. Cieľom socioterapie je zvýšiť kvalitu života jednotlivca, zmobilizovať jeho vnútorné kapacity a kapacity jeho sociálnych vzťahov smerom k zmierneniu napätia v jednotlivcovi a v jeho sociálnom systéme. Socioterapia je práca so sociálnymi skupinami aj jednotlivcami, ktorí sú znevýhodnení, ohrození alebo vo vzájomnom konflikte. Zúčastnené strany sa považujú za rovnocenných partnerov a žiadna zo zúčastnených strán sa nepovažuje za nositeľa problému. (Inštitút psychoterapie a socioterapie, 2016).

Z teoretického hľadiska ako príklad uvádzame nácvik asertivity, ktorý je nácvikom zručností, potrebných, aby bol človek schopný vyjadrovať sa priamo, čestne a primerane svojim vlastným názorom, potrebám a pocitom, bez toho, aby porušoval práva iných. (Navrátil, 2001). Pri naratívnej terapii môže klient identifikovať a vyrozprávať vlastný životný príbeh, pomôcť mu porozumieť tomu, čo sa udialo a odhaliť aj tie momenty, ktoré mohli spôsobiť určité skreslenia reality, využíva sa napríklad, pri práci s obeťami domáceho násillia, hromadných nešťastí a pod. Vytvára sa tu priestor pre dekonštrukciu určitých presvedčení, čím sa napomáha jedincovi hľadať nové vnímanie osobnej identity. (Procházka et al., 2014).

Menej využívaná v priestore zariadenia je Encounterová skupina, čo býva všeobecným označením mnohých ďalších skupín s podobnými črtami a vlastnosťami. Napríklad skupiny medziľudských vzťahov, výcvikové skupiny, T- skupiny, skupiny osobného rastu, zážitkové skupiny a pod. Ich veľkosť sa pohybuje od 8 do 12 členov, čím ich veľkosť môže podporovať ich osobnú interakciu a zároveň aj zainteresovanie každého člena do nej. Ciele skupiny nie sú často pevne stanovené, často je to iba o zážitkoch, no výraznejší terapeutický účinok nadobúdajú pri snahe o zmenu v spávaní, postojoch, hodnotách, životného štýlu. Významným prvkom tu je spätná väzba, ktorá sa uskutočňuje systémom „teraz a tu“. Získanie pohľadu do vlastných myšlienok, pocitov a správania, pochopenie prostredníctvom vzťahových vzorcov v skupine i mimo nej je podstatným terapeutickým prvkom pre klienta sociálnej práce.

Ďalšou metódou, ktorá sa zatiaľ nie príliš využíva sú svojpomocné a podporné skupiny. Pomáhajú ju aktivovať dobrovoľníci (tzv. paraprofesionáli), sociálna práca poskytuje tiež konzultácie svojpomocným skupinám, prepájajú sa prirodzené a umelé sociálne skupiny. Svojpomocné skupiny ako významný terapeutický článok a metóda sociálnej práce reagovali svojho času na potrebu jedincov niekam patriť, na anonymitu veľkomiest a tak nahradiť tradičné väzby, ktoré významnou mierou boli terapeutickým prostredím v minulosti. Pozitívny sociálny fenomén vychádza zo skutočnosti uplatňovania demokratických princípov, čím sa dostáva a zároveň dáva jedincovi pomocná ruka a odstraňujú sa pocity závislosti a bezmocnosti. Kto pomáha druhému je schopný pomôcť aj sám sebe. Nevzniká tu asymetria profesionál – klient, profesionál je skôr v pozadí, finančne nenáročný, nároky sú len na miesto, kde sa stretávať. Často klientmi je tento terapeutický priestor prirovnávaný k tzv. ideálnej rodine, kde skúsenosti sa odovzdávajú zo starších na mladších. Ako dopĺňa Yalom a Leszcz (2007, s. 507), čo vysvetľuje rozšírené používanie a zjavnú účinnosť svojpomocných

skupín. Sú otvorené a prístupné a ponúkajú psychickú podporu každému, kto má črty, vlastnosti a charakteristiky typické pre skupinu“. Zdôrazňuje sa skôr vnútorná, než vonkajšia odbornosť. Podelenie sa o skúsenosti členov, konštruktívne porovnávanie nemôžu poskytnúť odborníci zvonka. Zvyšuje sa ich vlastná hodnota v kontakte s inými ľuďmi a získavajú nádej prostredníctvom poznania iných, ktorí prekonali podobný problém (Anonymní alkoholici - AA, Anonymní gamblers, Kruh priateľov – priatelia niekoho kto spáchal samovraždu, Uzdravené srdcia, Spolucitiaci priatelia – smútiaci rodičia atď.). Pre seniorov v podmienkach inštitucionálnej starostlivosti podporné skupiny majú rovnako význam, nakoľko členovia, rovesníci seniori si dokážu ceniť svojpomocné skupiny, pomáhajú im lepšie zvládať prežívaný život, podporujú väčšiu duševnú pohodu, majú väčšiu vedomosť o svojom stave a dochádza k zníženiu využívania iných foriem zdravotnej a sociálnej starostlivosti.

I keď už dnes sú mnohí jedinci vyššieho veku aktívni používatelia internetu, internetové podporné skupiny zatiaľ nevyhľadávajú ako možnosť podpory a pomoci. Sú novým moderným spôsobom terapie a aj z dôvodu výrazného rozširovania pôsobenia mediálneho priestoru, by nepochybne sociálna práca mala aktivizovať už cez mediálnu výchovu zainteresovanosť pomáhajúce profesie do využívania tejto metódy. Dnes je to skutočne životná skúsenosť miliónov ľudí po celom svete. Internetové podporné skupiny majú podobu súbežných skupín v reálnom čase (je to podobné ako chatovanie) alebo nesúbežných skupín, ktorých členovia posielajú svoje oznamy a komentáre (nástenkovým spôsobom). Skupiny môžu byť časovo obmedzené alebo bez pevne stanovenej dĺžky. Internetové podporné skupiny môžu byť aktívne vedené, moderované alebo môžu prebiehať bez akéhokoľvek vedenia zo strany spolučlenov, prípadne odborníkov. Výhody spočívajú v zrušení geografickej vzdialenosti svojpomocných skupín, ktoré by daný klient chcel navštevovať, prípadne jeho fyzickej nedostatočnosti. Tiež stigmatizovaní jedinci môžu dať príležitosť relatívnej anonymity (ľudia so sociálnou fóbiou, jedinci so zdravotným postihnutím). Negatíva spočívajú samozrejme ešte stále v ťažkopádnej technológii, informovanie a zdieľanie sa so svojím emočným stavom môže byť obmedzené a skreslené kvôli neprítomnosti kontaktného verbálneho prejavu. Týmto spôsobom vznikol napríklad podporný systém pre všeobecné posilnenie zdravia (CHESS – *Comprehensive Health Enhancement Support System*), prepracovaný program Wisconsinkej univerzity. Poskytoval podporu pre ľudí s AIDS, rakovinou a pre osoby opatrujúce pacientov s Alzheimerovou chorobou. Skupinový program poskytuje najskôr dôležité informácie aj prostredníctvom online prístupu k odborníkovi, potom samozrejme získanie sociálnej podpory pri zdieľaní sa so svojím životným príbehom. A nakoniec pomáha klientovi vytvoriť a uskutočniť plán činnosti konštruktívnej zmeny (Yalom, Leszcz, 2007). A práve o zmenu myslenia, prijatia života, nových podmienok, adaptáciu v prostredí nám v skutočnosti vo vzťahu ku klientovi vyššieho veku ide. I keď v súčasnosti podľa Bočákovej (2015, s. 152) hovoríme najmä o potrebe decentralizácie, deinštitucionalizácie sociálnych služieb, dovoľujeme si doplniť aj o nevyhnutný rozmer implementácie aktívnych nástrojov sociálnej terapie, ktoré umožnia byť bližšie ku klientovi, aby sme pochopili, kde sú jeho limity, osobné nastavenia a individuálny životný príbeh, ktorý môže determinovať vrodené i získané vlastnosti.

Záver

Po zhrnutí najčastejšie využívanými metódami sociálnej terapie sú ergoterapeutické aktivity, naratívna terapia, reminiscenčná terapia, spirituálne skupiny. Menej sa zatiaľ v našom prostredí zariadení pre seniorov ujali podporné skupiny, internetové podporné skupiny, ale rezervy sú aj v zooterapii. Ukazuje sa, že samotné prijatie metódy ako terapeutického prostriedku do života klienta vyššieho veku nastáva práve v triáde krokov vzťah, priestor a autonómia jedinca, ktoré je treba zabezpečiť aj zo strany pomáhajúceho profesionála, ktorý im ich ponúka priamo v zariadení. Je to v podstate odpoveď v smere naplnenia sekundárnych potrieb jedinca, potrieb istoty a bezpečia, intimity, emocionálnej

blízkosti a osobnej slobody, v kontexte sebakceptácie a primeranej sebarealizácie klienta vyššieho veku.

Základy týchto metód sú v oblasti medicíny, psychológie, sociológie, pedagogiky (hlavne špeciálnej a liečebnej). Úlohou profesionála je snažiť sa vytvoriť možnosti pre získanie nových pozitívnych zážitkov klienta, pričom sa majú zmobilizovať zdroje v klientovi samotnom, ako aj v jeho okolí. Základným nástrojom sociálnej terapie je osobný kontakt s klientom. Klient má možnosť hovoriť o svojom probléme, analyzovať vlastnú problémovú situáciu s inou osobou a hľadať jej riešenia. Túto pridanú hodnotu majú najmä Naratívna a Reminiscenčná terapia, expresívne terapie (biblioterapia, muzikoterapia, dramaterapia), ale aj tu platí na začiatku intervencie je dôležité vytvoriť si vzťah, byť jednoducho človekom, až potom erudovaným odborníkom. Ak postup zvolíme v opačnom poradí, jedinec vyššieho veku to veľakrát neprijme.

Je dôležité uplatňovať sociálno – terapeutické postupy v zariadeniach pre seniorov? Určite, áno. Terapeuticko–výchovné prostredie, má dôležitý stimulačný podnet pre klienta aj v prepojení na profesionála- socioterapeuta pri priamom kontakte s ním. On totiž mení klientovu počiatočnú nedôveru na nový vzťah, ktorý sa stane pre klienta výchovným prostredím. Mnohí z klientov vyššieho veku sú ku svojmu okoliu veľmi nedôverčiví a majú nepriateľský vzťah k akejkoľvek autorite. Preto k základným podmienkam efektívneho intervenčného pôsobenia patrí získanie úplnej dôvery, mať pocit vlastnej hodnoty a dôležitosti, mať priestor pre vyjadrenie svojho prežívania a pocity. Sociálny pracovník musí byť vybavený sociálno – terapeutickými zručnosťami, nielen z dôvodu, aby dokázal sociálno – terapeutické aktivity uviesť do praxe, ale najmä aby si získal dôveru klienta pre ich využívanie.

Zoznam použitej literatúry

- BOČÁKOVÁ, Oľga. 2015. *Sociálna politika a sociálne zabezpečenie*. Brno: Tribun EU. 170 s. ISBN 978-80-263-0938-3.
- DÁVIDEKOVÁ, M. 2014. *Sociálne služby*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Fakulta sociálnych vied. 180 s. ISBN 978-80-8105-579-9.
- INŠTITÚT PSYCHOTERAPIE A SOCIOTERAPIE. 2016. *Socioterapia*. [citované 2016-01-05]. Dostupné na internete: <<http://www.socioterapia.sk/socioterapia/>>.
- LEVICKÁ, J. 2007. *Metódy sociálnej práce pre 3. Ročník stredných pedagogických škôl pedagogických a sociálnych akadémií a pedagogických a kultúrnych akadémií*. Bratislava: SPN. 152 s. ISBN 978-80-10-00959-6.
- MATOUŠEK, Oldřich et al. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. 576 s. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich et al. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 384 s. ISBN 80-7178-548-2.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman. 166 s. ISBN 80-903070-0-0.
- PLISCHKE, M. 2003. *Alice Salomon. Die ungleiche Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit*. ebook. 14 s. ISBN 978-3-638-16490-0.
- PAVELKOVÁ, J. 2014. *Společensko-ekonomicky znevýhodnění jedinci. Bezdomovci a žebráci*. Trnava: UCM v Trnave, 2014. 186 s. ISBN 978-80-8105-572-0.
- PROCHÁZKA, Roman – ŠMAHAJ, Jan. – KOLAŘÍK, Marek. – LEČBYCH, Martin. 2014. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: GRADA, 2014. 256 s. ISBN 978-80-247-4451-3.
- TOKÁROVÁ, Anna - MATULAYOVÁ, Tatiana. 2008. *Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika. Aktuálne otázky teórie a praxe*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. ISBN 978-80-8068-927-8.

YALOM, Irvin. - LESZCZ, Molyn. 2007. *Teorie a praxe skupinové psychoterapie*. Praha: Portál, 2007. 648 s. ISBN 978-80-7367-304-8.

Kontakt na autora

PhDr. Peter Slovák, PhD.
Fakulta sociálnych vied,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava
E-mail: peter.slovak@ucm.sk

PhDr. Angelika Dudžáková, MPH
Fakulta sociálnych vied,
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Bučianska 4/A
917 01 Trnava
E-mail: angelika.dudzakova@ucm.sk

VYUŽITIE METÓD EXPRESÍVNYCH TERAPIÍ V DIAGNOSTIKE SOCIÁLNYCH KLIENTOV

Using methods of expressive the rapies in diagnostics Social clients

Jaroslava MALČEK

Abstrakt

Projektívne testy, využívajú psychológovia v diagnostike kognitívneho vývoja, rodiny, v diagnostike detí, dospelých. Dieťa a dospelý kreslí postavu, rodinu, strom. Po nakreslení sa deti, dospelých pýtame na obrázok. Interpretácia výsledkov vyžaduje kvalifikovaných a skúsených hodnotiteľov. Interpretácia by mala byť opatrná, projektívne testy majú svoje limity. Projektívne, kresbové testy môžu pomôcť sociálnym pracovníkom. Môžu nimi poznávať ľudí, pre orientáciu, pre pomoc.

KLúčové slová: *Projektívne techniky. Projektívne kresbové testy. Sociálna práca.*

Abstract

Projective tests used by psychologists in the diagnosis of cognitive development, the family, the diagnosis of children, adults. The child and adults draws a figure, family, tree. After drawing the children, adults, weask for a picture. Interpretation of results requires a qualified and experienced assessors. Interpretation should be cautious, projective tests have their limits. Projective, draws tests can help social workers. They can explore people with them, for orientation, for help.

Keywords: *Projective techniques. Projective Drawingtests. Social work.*

Úvod

Expresívne terapie, sú všetky terapeutické prístupy, ktorých príznačným liečebným prostriedkom sú umelecké aktivity (výtvarné, dramatické, hudobné, tanečné, literárne). Medzi expresívne terapie patrí arteterapia, dramaterapia, muzikoterapia, tanečná a pohybová terapia, biblioterapia a poetoterapia.

Diagnostická zložka expresívnych terapií smeruje k stanoveniu klasifikačnej diagnózy, a tá odpovedá na otázku, akým druhom ochorenia či poruchy je pacient postihnutý. Pre arteterapiu ako jednu z expresívnych terapií, ktorej príznačným liečebným prostriedkom sú výhradne výtvarné aktivity (kresba, maľba, práca s hlinou) nie je typická diagnostika. Pri práci s obrázkom- artefaktom, vychádza z procesu projekcie vnútra človeka a zinformačného potenciálu nakresleného, namaľovaného.

Sociálny pracovník sa venuje problematike zdravotne postihnutých, nezamestnaných, dysfunkčných rodín, bezdomovectvu, závislostiam, problematike širokej škály klientov. Účinná pomoc vyžaduje nepochybne prehĺbenie povedomia ako pomáhať. Sociálny pracovník, ako aj lekár, nemôže pomôcť bez diagnostiky. V dnešnej realite sociálnych služieb, aby bola pomoc účinná, potrebuje sociálny pracovník správne diagnostické nástroje, ktoré mu pomôžu určiť smer práce s ľuďmi, komunitami.

1 Charakteristika projektívnych techník

Arteterapia, ako jedna z expresívnych terapií pracuje najmä s kresbou. Podstatou kresbových testových metód je mechanizmus projekcie. Význam slova projekcia je premietnutie, extenzia (Šípek, 2000). Frank v roku 1939 pri definovaní projektívnych metód predpokladá expozíciu podnetov, ku ktorým skúšaná osoba vyjadruje svoju subjektívnu

mienku. V súvislosti s projektívnymi technikami sa očakáva premietnutie hlbokých a globálnych charakteristík osobnosti (Stančák, 1996).

Projektívne metódy sú vyhľadávané najmä preto, lebo poskytujú komplexný obrázok, ktorý je bližší k termínom všeobecných dynamických fenoménov, práci s emóciami. Dôležitá je tiež relatívna časová nenáročnosť, opakovateľnosť, existencia paralelných verzií. Výhodou je fakt, že projektívne techniky nenavodzujú stav skúškovej situácie. Používajú sa preto ako optika na zachytenie psychologickéj a psychosociálnej dynamiky.

Čo sa týka využitia projektívnych techník existuje priestor medzi vedou a praxou. O význame projektívnych techník, vyplýva z výskumu Watkinsa z roku 1995 fakt, že medzi desiatkou 21 najpoužívanejších psychodiagnostických metód sa ocitlo 5 projektívnych techník (Lilenfeld, 2000). Najčastejšie sa používajú pri práci s deťmi cieľom, získať vzhľad do vnútorného konfliktu dieťaťa, jeho obáv, spôsobu vnímania seba i ostatných, povahy interakcie s členmi rodiny, či k vytvoreniu hypotéz.

Nevýhodou projektívnych techník je ich problematická validita, interpretácia je do značnej miery ovplyvnená osobnosťou interpretujúceho, s tým súvisí nedostatok noriem, potrebná obsiahla teoretická príprava psychológa a veľké skúsenosti s využívaním metódy. Z uvedeného vyplýva, že problematika administrácie a podmienok testovania má väčší význam ako pri iných psychologických metódach. Sloboda projekcie je zároveň veľmi cennou charakteristikou. Je lepšie ich vnímať ako klinické nástroje v rukách psychológov a naučiť sa ich porovnávať s klasickými testami vzhľadom na ich menšiu prístupnosť ku klamaniu ako pri dotazníkoch.

2 Grafické projektívne metódy

Kresba patrí medzi grafické projektívne metódy. V psychodiagnostike sa používa niekoľko kresbových metód, ktoré sú tematicky zamerané. V detskej klinickej psychológii sa projektívne testy používajú veľmi často. Samostatné kreslenie obrázku sa často zadáva najmä deťom preto, lebo je to pre ne často jednoduché a deti sa z tejto úlohy skôr tešia.

Psychologické využitie kresby sa spája s menom Florence Goodenoughovej, ktorá sa začala zaujímať o figurálnu kresbu, keď chcela nájsť spôsob, ako doplniť Stanford-Binet test inteligencie s neverbálnym testom. Dieťaťu sa v tomto teste zadá, aby nakreslilo človeka, muža alebo ženu, ako najlepšie vie, povzbudí sa, že akýmkoľvek spôsobom.

Goodenoughovej Test kresby ľudskej postavy (1926) bol a je používaný na odhad kognitívneho vývoja dieťaťa na základe kvality prevedenia kresby. Goodenoughová sa začala zaujímať o nové meradlom inteligencie, ktoré by mohlo byť poskytnuté pre mladšie deti. A tak v roku 1926 vydala krátku knihu s názvom Meranie inteligencie pomocou výkresov. Hoci test trvá len niekoľko minút, Goodenoughová argumentovala, že kresba je okno do detskej mysle, a že povaha a obsah detských kresieb sú závislé predovšetkým na duševnom vývoji. Do istej miery je indikátorom kognitívneho vývoja. Vo svojej knihe opísala zjavné výhody svojho testu inteligencie. Bolo to rýchle, lacné a zábavné.

Goodenoughovej test kresby postavy človeka bol v roku 1963 revidovaný Harrisom. Jeho test zahŕňa podobný systém bodovania kresby ženy, muža alebo vlastnej postavy ako u Goodenoughovej, usudzuje na úroveň kognitívnych schopností dieťaťa do 17 rokov, najlepšie do 10 rokov. V priebehu rokov bola skúška revidovaná mnohokrát s pridaním opatrení na preskúmanie inteligencie.

Machoverovej verzia testu kresby postavy z roku 1946 sa v detskej klinickej diagnostike používa od dvoch rokov veku dieťaťa. Dieťa má nakresliť ľudskú postavu svojho a opačného pohlavia na papier formátu A4. Manuál obsahuje presný návod na psychologickú interpretáciu ľudskej postavy. Autorka predpokladá pri kresbe identifikáciu s vlastnou postavou. Pri interpretácii sa kladie dôraz na formálnu stránku kresby (tlak ceruzky, plynulosť čiar, tieňovanie), obsahovú stránku-zvýraznené niektoré časti postavy.

S Testom kresby rodiny sa v detskej klinickej psychodiagnostike stretávame výdatne od 30. rokov. Je to veľmi obľúbená metóda psychodiagnostiky, keď chceme vedieť ako dieťa vníma svoju rodinu. Metódu, ako aj jej modifikáciu, Test kresby začarovanej rodiny zaviedli Matějček a Strohbachová v roku 1981. Je určená pre deti, ale stretávame sa s ňou aj u dospelých v rámci arteterapie. V Teste kresby začarovanej rodiny autori použili symboliku zvierat, pretože sa im zdala byť prehľadnejšia a zrozumiteľnejšia ako symbolika vecí či rastlín. Test stimuluje symbolické spracovanie a prežívanie a pocity k vlastnej rodine. Dôraz sa kladie na obsahovú interpretáciu symbolických významov konkrétneho zobrazenia. Význam začarovania umožňuje sledovať povahové vlastnosti jednotlivých členov rodiny na základe voľných asociácií.

Kresbu začarovanej rodiny môžeme vnímať ako symbolické spracovanie rodinnej konštelácie tejto primárnej sociálnej skupiny tak, ako ju vníma dieťa (Svoboda et al, 2001).

Dieťa v tejto kresbe zobrazí ako subjektívne vníma jednotlivých členov svojej rodiny, využijúc pri tom symboliku zvierat a postavu kúzelníka. Kresbu je dôležité použiť ako podnet k ďalšiemu rozhovoru s dieťaťom, má bohatú informačnú hodnotu. Umožňuje dieťaťu, aby hovorilo o svojej rodine, o rozdelení rolí a nemalo pri tom obavy (Mihalovičová, 2002).

Lúšherov farebný test (1949) je hlbinný psychologický test, kde preferencia alebo odmietnutie farby identifikuje vlastnosti osobnosti, ktoré sa prisudzujú farbe.

Kochov Test stromu (1952) tzv. Baum test, v ktorom má klient za úlohu nakresliť strom, najlepšie nie ihličnatý, pri interpretácii postupuje podľa schémy, v ktorej sa hodnotí úroveň stromu: kmeň, vonkajšia línia kmeňa, povrch kmeňa, konáre, koruna, jej formy, doplnky, krajina, listy, plody, ovocie. Indikovaný je v detskej aj dospeljej psychológii. Osvedčil sa pri diferenciálno-diagnostických vyšetreniach psychóz.

3 Význam kresbových projektívnych testov pre sociálneho pracovníka

Keďže neexistujú dostatočné dôkazy o správnosti výkladu kresieb, pripisuje sa skôr symbolický význam rôznym prvkom výkresov (napr. veľkosti hlavy, nohám, atď.). To je dôležitý argument v prospech robenia analýzy a interpretácie kresieb s veľkou opatrnosťou a v prospech neprojektívnych metód.

Význam kresby, ako diagnostického nástroja je neoceniteľný pri pozorovaní vedomých a nevedomých projekcií, a napokon môže upozorniť na potrebu pátrať po niektorých psychických poruchách.

Kresba je akýmsi "grafickým jazykom". Obrázok je mocným nástrojom pre učenie a reflexiu reality, opisuje zvláštnosti myslenia, predstavivosti, emócií a vôle. Kresba je spojená s najdôležitejšími duševnými funkciami – zrakovým vnímaním, motorickou koordináciou, myslením a podporuje rozvoj týchto a ďalších kognitívnych funkcií.

Záver

Pre sociálneho pracovníka je problematická možnosť psychodiagnostiky, ktorá zostáva naďalej v kompetencii psychológov. Pre kvalitný výkon práce sociálneho pracovníka je dôležité spoznávať možnosti využitia diagnostického potenciálu kresby, s ktorou sa v rámci aktivít s klientom, klientami stretáva. Na kvalitné spoznanie komplexnosti diagnostického potenciálu kresby je potrebné splnenie požiadaviek na štruktúru vzdelávania v diagnostických technikách. A keďže sociálny pracovník môže byť chápaný nielen ako distribútor, ale aj ako priamy realizátor vysoko odbornej činnosti človeku, mal by sa s diagnostickým potenciálom kresby zoznámiť.

Zoznam použitej literatúry

ALTMAN, Zdeněk. 1998. *Test stromu, príručka*. Praha:PPPP s.r.o., 23 s.

- LILIENFELD, S. O., WOOD, J., GARB, H., N. 2000. The scientific Staus of ProjectiveTechniques (Electronic version). *Psychological Science in the Public Interest* 1 (2), 27 – 66.
- MATĚJČEK, Zdeněk, STROHBACHOVÁ, Ingrid. 1981. Kresba začarované rodiny. *Československá psychologie*, roč. 25, 1981, č. 4, s. 316 – 325.
- MIHALOVIČOVÁ, Jaroslava. 2002. *Emocionálne saturovanie rodiny dieťaťa školského veku*. Bratislava: Filozofická fakulta UK.
- STANČÁK, Anton. 1996. *Klinická psychodiagnostika dospelých*. Nové Zámky: Psychoprof s. r. o. 251 s. ISBN-13: 978-80-217-0357-5.
- SVOBODA, Mojmír. 2015. *Psychodiagnostikadětí a dospívajících*. Praha: Portál, 792 s. ISBN: 978-80-26208-99-0.
- ŠÍPEK, Jiří. 2000. *Projektivní metody*. Praha: ISV nakladatelství. 114 s. ISBN 80-85866-53-6.
- ŠTURMA, Jan, VÁGNEROVÁ, Marie. 1982. *Kresba ľudskej postavy*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p.

Kontakt na autora

PhDr. Bc. Jaroslava Malček

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

E-mail: jaroslavamalcek@gmail.com

II. a) MULTIKULTURÁLNÍ PERSPEKTIVY

GLOBALIZACE, MULTIKULTURALISMUS A MIGRACE V SOUČASNÉ DOBĚ

Globalization, multiculturalism and migration at present

Jaroslava PAVELKOVÁ

Abstrakt

Příspěvek je věnován celosvětové globalizaci, masové mobilitě, velkoplošné migraci a urbanizaci, která zasahuje celý svět a přináší sebou narušení vzájemného soužití lidí v postmoderní multikulturní společnosti. Dotýká se i závažných ekologických problémů, demografických změn, společenské i sociální nerovnosti, zvyšující se chudoby a celosvětovému terorismu, který s touto problematikou úzce souvisí, včetně sociální integrace azylantů.

Klíčová slova: Globalizace. Multikulturalismus. Migrace. Sociální integrace.

Abstract

The paper is devoted to globalization, mass mobility, large migration and urbanization, which affects the whole world and brings disruption of mutual coexistence of people in postmodern multicultural society. It also touches on the serious environmental problems, demographic changes, societal and social inequality, increasing poverty and global terrorism that are closely related with this issue, including the social integration of asylum seekers.

Key words: Globalization. Multiculturalism. Migration. Social integration.

Úvod

Současná epocha lidského bytí v postmoderní společnosti 21. století, která úzce souvisí s novými informačními technologiemi v návaznosti na výraznou ekonomickou globalizaci, masivní mobilitu spojenou s velkoplošnou migrací a urbanizací, zasahuje celý svět a přináší sebou narušení vzájemného spoluzití. Na základě vojenských a etnických konfliktů, politické a náboženské perzekuce, ale i ekologických příčin, které jsou doprovázeny politickými a ekonomickými změnami v chudých zemích, jsou příčinou těchto pohybů obyvatelstva do vyspělých zemí západní Evropy jistoty, které nabízí demokratický systém spojený s materiálním standardem, respektováním lidských práv, svobod a pod.

I postupná transformace společností s měnící se definicí národního principu státu (Urban, 2006, 318), poukázala na historickou ohraničenost instituce tohoto uspořádání a zpochybnila jeho postavení coby jedinečného státního útvaru bez alternativ (proces revize koncepce národních států). Rozkládající se monolit dřívější národní „čistoty“ je v současné době stále více umocňován fenoménem válečné, politické, ekonomické či ekologické migrace obyvatelstva.

1 Globalizace jako sociální proces

Globalizace, jejíž tendence se naplno počaly projevovaly koncem 20. století, je považována podle I. Rohného a L. Laciny (2001, 9), za rozhodující fenomén, který bude provázet III. tisíciletí. Podle autorů se jedná o společenský proces, i když nemalou roli v něm sehrává také stav přírody, který je působením člověka z hlediska jejího zachování již varující; příčiny a projevy globalizace lze spatřovat prakticky ve všech sférách společenského života; podílí se na nich politika, kultura, náboženství, technika, ale i umění a filozofie.

Základní hybnou silou působení v tomto procesu stojí zejména na ekonomice, která bezprostředně souvisí se společenským životem a jeho materiální úrovní každé celosvětové

společnosti. Různé pokusy o definici globalizace se shodují v tom, že se jedná o dlouhodobý proces vzájemného sblížení zájmů lidí celé planety na všech úrovních společenského života (Rolný, Lacina, 2001), a odehrává se v spektru těch nejzákladnějších vztahů (vztahy mezi lidmi uvnitř společnosti, vztahy mezi lidskou společností a přírodou, jež úzce souvisí s kulturou). V sociálních vztazích převládá podle výše uvedených autorů (2001, 12), trojí typ výměn (materiální, politická, symbolická).

Materiální výměnou rozumí obchod, práci za mzdu, pronájem, akumulaci kapitálu, atd. a využívá zejména místních sociálních vztahů (koncentrace pracovních sil je lokální; kapitál využívá lokální surovinové možnosti; transport produktů na velké vzdálenosti je nákladný, a proto jejich výměna je realizována na vnitřním trhu). Politická výměna zahrnuje termíny, jak prezentují autoři (2001, 13), např. zabezpečení, podpora, ale také autorita, síla, nátlak, poslušnost a dozor (snaží se o navázání vztahů i mezi vzdálenými lokalitami, výchozím cílem je zřízení územních hranic a snaha o udržení teritoriální suverenity a realizována je prostřednictvím mezinárodních vztahů ve formě diplomacie nebo válkou, tedy základní přesah s komunikační otevřeností vůči ostatním). Symbolická výměna zahrnuje již samou komunikaci, kumulaci dat a jejich přenos, učení, publikace, propagandu, rituály, zábavu. Na základě těchto skutečností je možné konstatovat, že materiální výměny vytvářejí místní vztahy, politické výměny vztahy mezinárodní a výměny symbolů globalizují celý svět (Rolný, Lacina, 2001, 13).

Globalizace působí samozřejmě i na mezilidské vztahy, pluralizuje svět, jednotlivé státy ztrácí svůj lokální, národní charakter a zdůrazňuje kulturní hodnotu jednotlivých oblastí, které mohou přesahovat rámec státu. Dostupnost elektrickým médií, běžné používání internetu a jiných elektronických výdobytků postmoderní doby, včetně turistického ruchu, podávají informace o nových možnostech úspěšnějšího a snadnějšího života pro příliv potenciálních migrantů, kteří jsou politicky, ekonomicky, sociálně, válečně či ekologicky znevýhodněni. Napomáhá vytvářet multikulturní společnost.

Globalizace se v rámci své ekonomické činnosti promítá i do stavu životního prostředí, vzájemného stavu obousměrné, stále se měnící kvantitativně-kvalitativní determinace, které životní prostředí člověku poskytuje (Štěpánek, 1999), a to, např.:

- Vstupy pro ekonomickou činnost – obnovitelné i neobnovitelné přírodní zdroje
- Prostor pro průmysl, zemědělství, komunikace i obytná sídla
- Místo zbytkové látky z výroby a spotřeby (emise, odpady, teplo, hluk)
- Spotřební materiální i nemateriální veřejné statky (voda, vzduch, estetické hodnoty)

Ekologické problémy globálního charakteru, které významně působí na sociální, politickou a ekonomickou stabilitu společnosti a vytváří možnost determinace lidstva, spatřuje výše uvedený autor:

- Změny klimatu
- Nedostatek sladké vody a její znečištění
- Degradace (znehodnocování) půdy
- Odlesňování
- Znečišťování životního prostředí odpady
- Ztrátu biodiverzity
- Potravinový problém nadužívání zásob surovinových zdrojů

V oblasti přímého vlivu na jedince mezi globální problémy lze zařadit:

- Růst počtu obyvatel a jeho pohyb – masivní migrace
- Eskalace násilí, intolerance a etnické, náboženské nebo třídní nenávisti
- Krize hodnotových systémů
- Klesající počet pracovních příležitostí (nezaměstnanost)
- Chudoba a zaostalost
- Nerovnoměrný vývoj, tedy vytváření sociálních propastí
- Živelnou urbanizaci

- Civilizační choroby a snížení odolnosti vůči chorobám
- Problém šíření zbraní hromadného ničení, organizovaného zločinu a mezinárodního terorismu (tj. celková exterminace společnosti)
- Konzumerismus
- Změny v hodnotových systémech, např. agresivita, lhostejnost (Dávideková, 2010)

Nebezpečí je ukryto i v procesu nárůstu společenských nerovností a diferenciací životní úrovně obyvatelstva (Urban, 2006, 329). Po otevření „železné opony“, na sklonku 20. Století, se ale celosvětově se začínají vytvářet nové dělící linie. Příjmy příslušníků nižší a střední třídy vzhledem k inflaci stagnují nebo dokonce klesají, zároveň však prudce rostou špičkové mzdy. Vzniká kategorie extrémně bohatých a extrémně chudých, utržených elit a deklasovaných, nůžky příjmů (sociální nůžky) se skutečně, podle výše uvedeného autora, rozvírají a narůstá i u tzv. vyspělých společností zvýšený počet jedinců a rodin, kteří marginalizují, nemají přístup k trhu, k důstojné životní úrovni (příjmová nerovnost a vyloučení), k účasti na politice, což vše může vést k sociálním nepokojům a narušování sociálního smíru.

Toto nebezpečí je v současné době (2016) umocněno již dlouhodobě probíhající masivní migrací, která přináší do evropského kontextu nový kulturní a náboženský fenomén Islámu. Všechna velká náboženství světa poskytují svým vyznavačům určité soubory hodnot, modely chování a s nimi spojené závazky, které většinou překračují rámec politického a ekonomického vidění světa (Rolný, Lacina, 2001, 12) a mohou, tak jak je známo v dějinách lidstva, být spojena s politickými a ekonomickými ambicemi, a jako ideologický „trojský kůň“ použita k územním expanzím.

2 Multikulturalismus

Multikulturalismus je možné chápat jako veřejné a politické zohledňování různých potřeb etnických menšin, vytváření respektu a přátelského prostředí pro menšiny, prosazování názoru, že etnická rozmanitost je obohacením společnosti. Naráží však na skutečnost, že lidé si musí být před zákonem rovni a zákony mohou etnickou svébytnost skupin zohledňovat do určité míry. Zásadní hodnoty musí právo jednoho státu chránit univerzálně. Liberální demokratická společnost má principiálně stavět na rovnoprávné reprezentaci všech osob (Matoušek, 2008, 106).

Demokratické státy mají povinnost pomáhat znevýhodněným skupinám, chránit jejich kulturu a uznávat kulturní zvláštnosti i identitu⁴. Jednou z priorit, které vyplývají z nově vzniklé kosmopolitní společnosti provázané kulturní rozmanitostí je multikulturalismus, jež je možné chápat jako historicky vzniklou a stále se měnící objektivní situaci existence a vývoje různorodých kulturních systémů na Zeměkouli (Balvín, 2012). Jedná se o fenomén dnešního světa, který vyrůstá z minulosti.

V současných podmínkách má lidstvo možnost koexistence různorodých kultur vedle sebe (někdy i proti sobě) záměrně ovlivňovat a optimálně řídit. Jak uvádí výše zmíněný autor: *„Zabezpečení soužití mezi populacemi hodnotově zakořeněnými v různých civilizačních, kulturních a náboženských okruzích představuje dnes pravděpodobně největší úlohu a výzvu nacházející se před západní civilizací, jež jsou svou závažností srovnatelné s problémy, které musel Západ řešit během dramatické modernizace, urbanizace a industrializace v uplynulých dvou staletích.“*

⁴ **Uznáním identit** se zabýval Ch. Taylor (1993/2001, 44), které lze označit jako kolektivní sociální identity: náboženství, rod, etnikum, rasa, pohlaví. Tento výčet je poněkud heterogenní; týkají se svých nositelů a ostatních lidí odlišnými způsoby. Např. Náboženství, jak uvádí K.A. Appiah (1993/2001, 164-165), na rozdíl od ostatních identit, obsahuje sepětí s vyznáním víry nebo závazek k praktikování. Rod a pohlaví jsou, na rozdíl od ostatních identit, zakotveny v pohlavně definovaném těle; jsou odlišně zakoušeny na různých místech a v různých dobách. Rodová identita však, pokud víme, všude neustále plodí normy chování, odívání a povahových rysů.

Požadavek uznání, jak uvádí A. Gutmannová (2001, 22), vychází z ideálu lidské důstojnosti a odkazuje přinejmenším dvěma směry: jak k ochraně základních práv individuů jakožto lidských bytostí, tak k uznání zvláštních potřeb individuů jakožto příslušníků určitých kulturních skupin (úcta k jedinečné identitě každého individua bez ohledu na pohlaví, rasu, etnickou příslušnost, ale i úctu k oněm formám jednání, praktikám, podobám obrazů světa, jichž si obzvláště cení nebo s nimiž jsou úzce spjati členové znevýhodněných skupin; respektování nejzákladnějších morálních předpokladů, které je potřeba vzájemně sdílet).

Podle uvedené autorky (2001, 39): „*Multikulturní společnost a společenství se musí zasahovat o svobodu a rovnost všech lidí na základě respektu k rozumným intelektuálním, politickým a kulturním rozdílům. Vzájemný respekt vyžaduje široce rozšířenou ochotu a schopnost artikulovat rozdíly v našich míněních; zastávat je vůči lidem, kteří je nesdílejí; rozeznávat rozdíly v míněních, jež jsou hodny či nehodny úcty, a ochotu měnit vlastní mínění s ohledem na dobře zdůvodněnou kritiku. Morální příslib multikulturalismu tak stojí a padá s tím, jak tyto deliberativní ctnosti prakticky uplatníme.*“

Základní pojetí multikulturalismu je nutné chápat z jeho možné implementace do společnosti (různá interpretace v různých historických a společenských souvislostech). Podle K. Preusse (2015, 166) se jedná o tři základní pojetí:

- a) **Liberální multikulturalismus**, který se převážně opírá o liberální hodnoty. Základem je *rovnost před zákonem a osobní svoboda* (osobní, politická, ekonomická, náboženská). Žádná identita nesmí být potlačována jinými, všechny kultury by si měly být rovny. Zaměřuje se na jednotlivce a jeho začlenění se, na vytváření občanského společenství (rovnoprávných osob). Základním modelem soužití je integrace odlišných: veřejný prostor by měl fungovat neutrálně (kulturně, etnicky, nábožensky). Kulturní různosti jsou věcí osobního života.
- b) **Pluralistický multikulturalismus** je v zásadě téměř identický s politicko-filozofickou koncepcí *komunitarismu*. Pro toto pojetí je charakteristické, že jako základ života jedince ve společnosti chápe komunitu (s toutéž kulturou a specifickou kolektivní identitou). Důraz pokládá na odlišnost – kulturní (etnickou, náboženskou) rozmanitost. Svěbytná kultura je chápán jako samostatný celek, do kterého nelze zasahovat (má být podporován v samostatnosti). V edukaci je zdůrazňována „multikulturní gramotnost“. Společnost by měla mít znalost o zvláštnostech minoritních sociokulturních skupin a naopak, každá skupina by měla znát, jak funguje dominantní kultura.
- c) **Kritický multikulturalismus** vznikl až v 90. letech minulého století. Zdůrazňuje *přítomnost odlišností ve společnosti, ale je chápáno jako nástroj poučení*, s jehož pomocí by si měli lidé uvědomit, jak se utvářejí naše hodnoty (společenské vědomí a identita), náš pohled na svět.

Podle J. Petrucijové (2006, 18), formování multikulturní společnosti doprovází dvě, čas od času protichůdně nasměřované tendence. Z jedné strany se jedná o procesy globalizace, směřující k hodnotám nadčasovým, univerzálním, vytvářejícím obecně lidské vazby, a z druhé strany procesy chránící lokálnost, hodnoty regionu, vlast, zvláštnosti regionálních skupin, včetně etnických, revitalizující jejich kulturu. Na základě těchto skutečností dochází k formování interkulturního jedince, žijícího v otevřeném společenství, který by měl sdílet hodnoty tolerance, solidarity, atd.

Rovnoprávná koexistence forem života v multikulturních společnostech znamená (Habermas, 1993/2001, 146), že každý občan má zajištěnou šanci vyrůstat bez osočování v kulturním světě tradice a nechat v něm vyrůstat i své děti; šanci vyrovnávat se s touto kulturou, jako s kteroukoli jinou, konvenčně ji rozvíjet nebo ji měnit; také šanci lhostejně se odvrátit od jejích imperativů nebo se jí sebekriticky zříci, aby poté žil s ostnem vědomě uskutečněného rozchodu s tradicí nebo s rozpolcenou identitou.

Nedílnou součástí existující multikulturní společnosti je tolerance. Již Deklarace principů tolerance (1995) ve svém prohlášení zdůrazňuje, že tolerance je respekt, přijímání a

obdivování bohaté rozdílnosti kultur našeho světa a forem jejich vyjadřování. Tolerance je i aktivní pozornost vůči lidským právům ostatních, odpovědností podporující demokracii; lidé přirozeně rozdílní mají právo žít svobodně a být sami sebou v harmonii rozdílnosti. Vzájemná tolerance je tedy základem pro společný život lidských společenství a je přítomna v každodenním životě lidí a přírody (Kroupová 2002, 20).

3 Migrace

Migrace⁵ obyvatelstva je přirozenou součástí celé lidské historie (Chržová, 2002, 78). Na její neustále se zvyšující intenzitě se podílejí četné válečné konflikty, obava z pronásledování, ekonomicko-sociální rozdíly mezi zeměmi, regiony, či přímo kontinenty, a zároveň proces modernizace, globalizace ekonomiky, rozvoj informačních technologií, globální dopravní propojenost, ekologické katastrofy, vyčerpání nerostných zdrojů, aj.

Fenomén migrace obyvatelstva je v současné době jednou z nejproblematictějších oblastí mezinárodních vztahů i mezinárodní politiky. Po skončení studené války na konci 20. století (Lid'ák, 2004, 36), migrace představuje jeden z nejvýznamnějších problémů, které přináší proces globalizace.

Na základě zmíněných údajů sebou vlastní migrace přináší i své důsledky, které se ve společnosti projevují v oblasti kulturní, sociální, psychologické, politické a ekonomické. Migrace působí také na složení obyvatelstva podle věku a pohlaví; mezi emigranty převažují obvykle mladí muži a tím ztrácí emigrační oblast především nejproduktivnější složku obyvatelstva. Naopak imigrační oblast získává migrací jednotlivce v nejproduktivnějším věku a často v počtu, který převyšuje přirozený přírůstek a přitom na výchovu těchto osob až do jejich produktivního věku nemusela imigrační oblast vynaložit žádné prostředky (Rolný, Lacina, 2001, 233-234).

Tlak obyvatel chudobných částí světa na hranice zemí Evropské unie začíná být pro tyto vážným problémem. Rychlý vědecko-technický rozvoj, expanze v sektorech služeb, sociálně-ekonomický a politický vývoj v jednotlivých oblastech světa i výše zmíněná globalizace a celá řada dalších procesů jsou (Lid'ák, 2004, 36), zdrojem rozsáhlé migrace do vyspělých států Evropy. Veřejnost i politické vedení zemí Evropské unie jsou hluboce rozděleni v otázce akceptace, či odmítnutí přístupu úřadů k utečencům a přistěhovalcům (legální i ilegální). Masivní nástup migrace a přistěhovalství může ohrozit i tradiční orientaci společnosti na západní demokratické hodnoty.

K hlavním imigračním zemím patří Německo, Itálie, Francie, Holandsko, Švýcarsko, Rakousko, Belgie, Španělsko a severní státy Evropy (postkomunistické země se pro většinu z nich stávají jen zemí tranzitní, či pouze přestupnou). Příkladem může být Německo (Lid'ák, 2004, 37), kdy v době svého obrovského hospodářského rozmachu (na začátku 20. let 20. století), přijímalo na práci také cizince. Původní záměr počítal s tím, že po určité době se vrátí zpět do země svého původu. Výsledek je však opačný, za živiteli rodin přišli celé rodiny i nejbližší příbuzní, kteří již v zemi zůstali. Ale je nutné si uvědomit, že žádná z těchto zemí nebyla válečnou zónou; gastarbeitři nebyli váleční běženci. Jejich vklad do rozvoje země byl a zůstává neocenitelný a nakonec i mnozí z nich se vrátili, což se u dnešních aspirantů na získání azylu v Německu nedá předpokládat. Jejich snahou bylo i zařazení se do společnosti

⁵ **Migrace** - stěhování obyvatel z jednoho regionu (země, kontinent) do jiného regionu (země, kontinent); může tedy jít o jev vnitrostátní i mezinárodní. Z hlediska určitého státu je buď imigrací (přistěhovalectvím), nebo emigrací (vystěhovalectvím). Vlivy vypuzující obyvatelstvo ze země se nazývají vytlačující faktory, např. slabá ekonomika, vysoká inflace, vysoký přírůstek obyvatel, mizení tradičních zdrojů obživy, ekologické katastrofy, politická nestabilita. Mezi vlivy přitahující imigranty do určité země, tzv. přitahující faktory, patří bohatství země, politická stabilita, vzdělávací a pracovní příležitosti, garantování lidských práv, aj. (Matoušek 2008, 102).

(integrace, asimilace). Největší podstatný rozdíl ale je, že odlišnosti byly pouze jazykové, folkloristické, na rozdíl od současné migrační vlny, kdy se jedná o odlišnosti hodnotové.

V současné době jsou muslimové přítomni skoro v každém evropském městě a svým zvyšujícím počtem se mohou stát, pokud se přikloní k radikálnímu smýšlení, nebezpečím, které si ani neumíme v praktické podobě představit. Francie má v této problematice speciální postavení i z důvodu vojenských zásahů v muslimských zemích, kde působí nejradikálněji (např. Libyi 2011, Mali 2013). Ve Francii žije sedm milionů muslimů a někteří z nich se radikalizují, poslouchají výzvy islamistů, a to nejen ze zemí, kde Francie zasahovala (Suchá 2015, 4). Teroristické útoky jsou vedeny militantními islamisty, kteří před sebou nevidí žádnou budoucnost (špatné sociální podmínky) a vyrůstají často obklopeni předsudky, trpí frustrací a možností nemožné seberealizace, pokrytectvím, a tak pro ně není tedy těžké uvěřit radikálním myšlenkám. Ani tak velkému množství uprchlíků, kteří se dostávali každý den (např. v prosinci 2015 se jednalo až o 20 tisíc lidí denně), za strašných podmínek na lodích či balkánskou cestou do Evropy, není možné poskytnout důstojný život (někteří z nich mohou být i radikální islamisté). Na základě těchto skutečností se samozřejmě bojí celý Západ islamizace a možné občanské války, která může na základě teroristických útoků vyvstat (např. teroristický útok na redakci satirického týdeníku *Charlie Hebdo* v Paříži v roce 2015; v roce 2016 Bruselu na letišti a v metru). Západ by si měl uvědomit, že při globálním vývozu své kultury ohrožuje hodnotový systém muslimských zemí (Sidon, 2015, 20).⁶ V potaz je nutné vzít ale i skutečnost pojetí západního sociálního státu a náboženského selhávání v islámských státech.

4 Sociální integrace

V roce 2014 zažádalo o azyl v Německu 130 tisíc uprchlíků. V roce 2015 se již jednalo podle hrubého odhadu o milion lidí. Jedná o lidi, prchající před zvěrstvy Islámského státu a náboženskými rozkoly v domovské zemi. Německo je připraveno přijmout všechny běžence z válkou zmítané Sýrie (zavedeno zrychlené azylové řízení). Je humánní pomáhat, ale de facto není možné rozlišit mezi žadateli o azyl prchajícími před válkou či z ekonomických důvodů (ti pomoc nepotřebují), kteří společně míří za lepším životem do Německa. K přežití kultury národa je zapotřebí určité porodnosti, které v současné době ani jeden ze států Evropské unie nedosahuje. Z této skutečnosti vychází i potřeba pracovní síly, která z pohledu demografického vývoje v západní Evropě rovněž schází. Objevují se však již i připomínky k nutné změně současné migrační politiky. Není možné v Evropské unii řešit všechny problémy spojené s globalizací a chudobou světa.

Mimořádnou vstřícnost projevilo vůči žadatelům o azyl jako první stát v EU již v roce 2013 Švédsko, kdy udělilo povolení k trvalému pobytu syrským uprchlíkům v zemi (bylo přijato 12,5 % z celkového počtu 435 tisíc žadatelů o evropský azyl). V prvních pěti měsících roku 2015 požádalo o azyl více než 8 000 tisíc. Na pohovory k žádosti o azyl musí nyní uprchlíci čekat na švédských ambasádách až rok a švédské úřady shledávají, že nemají na jednání s migranty kapacitu (Sýřanů je mezi uprchlíky ovšem pouze 19,5 %).⁷

Na dokreslení řešených otázek je vhodné uvést, kolik peněz dostávají běženci v některých zemích EU. Z informačních zdrojů (např. euronews.com,⁸ Reuters,⁹ iDnes.cz¹⁰), citujeme níže uvedené údaje:

Česko. Čekatel na azyl v přijímacím zařízení se stravou dostává denní kapesné 30,- Kč, tedy kolem 900,- Kč měsíčně. Pokud jídlo zdarma nemá, dostává 3 410,- Kč. Pokud uprchlík

⁶) <http://www.sms.cz/osoba/karol-sidon/zpravy>

⁷) http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/cs

⁸) <http://www.euronews.com/>

⁹) <http://www.reuters.com/>

¹⁰) <http://www.idnes.cz/>

o azyl v Česku nežádá (chce jít např. do Německa), je umístěn do detenčního zařízení; má-li u sebe hotovost, musí zde platit denně 242,- Kč jako příspěvek na ubytování a stravu.

Německo. V utečeneckých objektech má každý uprchlík zdarma bydlení, jídlo a oblečení a k tomu měsíčně dostává kapesné 143,- EUR (3 900,- Kč). To se po pár měsících zvyšuje na 359,- EUR (9 700,- Kč) a po patnácti měsících na 400,- EUR (10 800,- Kč; k tomu má hrazené výdaje na ubytování, vytápění a dostává příspěvek na každé dítě až 92,- EUR (2 500,- Kč).

Švédsko. Měsíční příspěvek činí v přepočtu 2 150,- Kč (ubytování a jídlo zdarma), či 6 400,- Kč (když si jídlo platí). Pokud dostane azyl, může jít do dvouletého integračního programu, v jehož rámci má zdarma lekce švédštiny, pomoc při hledání práce a dostává měsíčně příspěvek 19 500,- Kč, plus další příspěvky na děti či bydlení.

V současné době, jak vyhlásila kancléřka A. Merkelová, na základě uzavření balkánské cesty migračních toků začaly přesuny migrantů z Řecka do Turecka na základě nedávno uzavřené dohody mezi Evropskou unií s Ankarou. Ta platí od 20. března a předpokládá, že migranti, kteří od tohoto data připlují a nezískají v Řecku azyl, budou vráceni. Za každého vráceného Syrana se EU zavázala přijmout přímo z Turecka syrského uprchlíka s nárokem na azyl, stanoven je strop 72.000 běženců. V Turecku je v současnosti přes 2,5 milionu syrských uprchlíků.¹¹ Unie za pomoc při zvládnutí migrační krize Ankaře slíbila mimo jiné obnovení zamrzlých přístupových rozhovorů Turecka s EU, zrušení vízové povinnosti pro Turky do konce června (2016) a finanční pomoc při zvládnutí migrační krize.

Evropa bude nadále přijímat běžence, jak uvádí ve svém článku T. Menschik (2016, s. 62-63). Pokud nezaberou kvóty přerozdělení, pomůže „koalice ochotných“ států Evropské unie, které se v EU zformovaly a dobrovolně podniknou první kroky v pomoci umístění syrských běženců. Jak uvádí výše uvedený autor, její slova lze tlumočit jednoznačně: ztrácí trpělivost s tím, jak Brusel nedokáže prosadit účinné řešení migrační krize a rozhodla se hledat vlastní metody a partnery. Ty by měli ulehčit Německu, které představuje pro migranty hlavní cíl. Svoji politiku opírá tedy A. Merkelová na jedné straně o Turecko a na druhé straně o tzv. koalici ochotných (Francie, státy Beneluxu, Finsko, Švédsko, Řecko, Portugalsko a Slovinsko), které pomohly s prosazením některých opatření na zvládnutí migrační krize před prosincovým summitem EU 2015.

V současné době budou společně hledat cestu, jak přimět všechny státy, aby začaly plnit kvóty přijímání migrantů (plán rozdělení 160 tisíc uprchlíků z Řecka a Itálie). Prozatím je neochotně plněn 15 státy EU. Samo Turecko přijalo 2,5 miliónu syrských běženců a lze předpokládat, že po otevření tureckých hranic přijdou do země další statisíce běženců (poskytnuta technická a finanční podpora od EU tři miliardy EUR, ale hovoří se požadování 5 miliard).

Od tohoto spojení si A. Merkelová slibuje, že dostane pod kontrolu proud uprchlíků mířících do Německa a pohyb běženců nebude ilegální, ale naopak organizovaný a kontrolovaný. Ke spolupráci byla vyzvána i Severoatlantická aliance na zvládnutí situace. Domácí opozice ale usiluje o omezení počtu migrantů přijímaných do Německa, protože politika otevřených hranic vede k vládě chaosu a bezpráví.¹² To se projevilo např. útoky o silvestrovské noci v německém Kolíně nad Rýnem, ale i v dalších městech, kdy se shromáždilo na hlavním nádraží asi 1000 mužů, kdy z davu se následně vyčleňovaly skupiny, jejichž členové obklíčovali ženy, sexuálně je napadali a okrádali (pět hodin nekontrolovaného násilí). Tyto události jistě ovlivní postoj veřejnosti a dá se očekávat rezervovanější a chladnější postoj Německa k uprchlíkům. Na základě těchto skutečností většina obyvatel Německa hledí do budoucna pesimisticky, jak uvádí ČTK v Mladé Frontě Dnes (17. 12. 2015). V roce 2016 očekávají zhoršení hospodářské situace, rozpory v EU a pokračování

¹¹⁾ <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/399993-u-reckeho-ostrova-samos-se-potopila-lod-s-migranty-zena-utonula-i-s-ditetem.html>

¹²⁾ <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/391582-zadna-organizace-utocnici>

uprchlické krize (velké množství lidí žádající o azyl) a teroristické hrozby ze strany radikálního hnutí IS.

Česká ani Slovenská republika nemá ekonomický a technický potenciál, aby dokázala tisícům uprchlíků zajistit podmínky pro důstojný život a postupnou integraci do společnosti (navíc tedy vyloučíme-li riziko frustrovaných rebelů, schovávajících se pod rouškou systému islámského náboženského práva ze 7. století, které vychází z Koránu a učení proroka Mohameda, snahy o islamizaci hostitelské země). Jak už bylo zmíněno, z těchto důvodů se obě republiky podílí pouze na tranzitu, či jako přechodné země pro další mobilitu migrantů (nejsou pro ně cílovou zemí; ekonomické podmínky). Obě země se staví k řešení problematice poněkud rozpačitě, ale uznávají humanistické ideje, na člověka pohlíží holisticky, vycházejí z křesťanských hodnot západního světa. Nebrání se pomoci bližnímu v jakékoli podobě, pokud je potřebné. Na druhé straně azylová politika má přísná kritéria, která neumožňují snadné získání azylu, jako se v současné době děje ve zrychlených azylových řízeních např. v Německu.

V současné době na základě masivních migračních toků uprchlíků z výše uvedených území (2016), můžeme mluvit o jednom z vysoce aktuálních úkolů orgánů státní správy. Sociální integrace je proces, jímž jsou jednotlivci i skupiny přistěhovalců včleňováni do různých sociálních oblastí a segmentů hostitelské společnosti. Jedná se o oboustranný proces; přistěhovalci a hostitelská společnost nabývají nových rysů v důsledku dalších vzájemných interakcí. Soužití probíhá zpravidla podle přístupu majoritní hostitelské společnosti a přistěhovalců samotných, respektováním obou aktérů s cílem úspěšně integrovat příchozí tak, aby si vybudovali nové kontakty a zachovali si svou minulost i tradice kultury (Matoušek, 2008, 80).

Sociální práce státních i nestátních institucí s uprchlíky se v České republice zaměřuje na žadatele o azyl, či azylanty žijící v pobytových nebo integračních střediscích. V současné době je poskytována i v soukromí (např. sociální práce se zbylými klienty projektu Generace 21). Důraz je kladen hlavně na sociálně ohrožené cílové skupiny, jako válečné oběti, fyzicky a mentálně znevýhodněné, staré lidi, ženy, děti a mládež bez doprovodu dospělé osoby.

Jak uvádí T. Günterová (2010, s. 333, in Matoušek a kol., 2010), je sociální pracovník pro klienta-uprchlíka jediným kontaktem s novým světem, v němž se ocitá (prostředníkem mezi společnostmi, úředníkem, sousedem, pomoc při seznámení klienta s kulturou, jejími normami, idejemi, návyky, zákony, právními předpisy; snaží se formovat jeho osobnost a chování v rámci kulturních zvyklostí a chování majoritní společnosti). Potřebou je navázání empatického vztahu, aby se klient zbavil nejistoty, která je podmíněna kulturním šokem z nového kulturního a náboženského prostředí, jazykovou bariérou, apod.).

Sociální pracovník, jak píše výše zmíněná autorka, může být poskytovatelem informací a materiální podpory, doprovázející osobou ve styku se státními institucemi, zprostředkovatelem a vyjednávačem, obhájcem klientových práv, naslouchajícím terapeutem, právním poradcem i kontaktem se společností nalézající se za zdmi uprchlického tábora. Veškerá snaha sociálního pracovníka je směřována ke zdárné integraci do české společnosti. Pracuje podle platného legislativního rámce sociální práce s uprchlíky (např. Zákon o azylu č. 325/1999 Sb. ve znění pozdějších předpisů, správního řádu, aj.). Do své práce implementuje doporučené etické principy přístupu k uprchlíkům (respekt, důvěrnost, zásada neškodit, dodržování spravedlnosti, apod.). Je nutné mít na zřeteli základní lidské potřeby, které vychází z vymezení Dokumentu Vysokého komisaře pro uprchlíky OSN z roku 1951. (vytváření rodinného života, soběstačnost, komunikaci, lidskou důstojnost, zaměstnanost, identitu jedince, právní ochranu, dosažitelnost vzdělávání, zdravotní a sociální pojištění, aj.).

Na základě aktualizované verze Koncepce integrace cizinců v České republice (2006),¹³ která řeší zodpovědnost za zajišťování rovných příležitostí migrantů (předpoklady procesu integrace jedince do společnosti), jsou určeny představy presentace tvůrců politiky v podobě

¹³) Zákon č. 161/2006 Sb., o pobytu cizinců

vymezení institucemi státní správy.¹⁴ V iniciační fázi tvorby integračních politik je na straně hostitelské společnosti hlavním aktérem odpovědným za proces integrace přistěhovalců stát zastoupený vládními institucemi, které prostřednictvím návrhů legislativních opatření a souborů požadavků zajišťují proces integrace na národní úrovni (Trbola, 2011, 73). I když praktickému výkonu rozhodovacích kompetencí a pravomocí dochází na nižší úrovni veřejné správy pomalu, nabývá sociální integrace získávat lokální úroveň (regionální zástupci státní správy a samosprávy, neziskové organizace, zaměstnavatelé, agentury, apod.).

Konkrétní kroky Ministerstva vnitra České republiky se projevují také v podobě zřízení Komise ministra vnitra pro integraci cizinců a vztahů mezi komunitami (2006), kde dostávají a sehrávají důležitou roli organizace neziskového sektoru. Pro tyto entity je to výzva k zahájení spolupráce s ostatními poskytovateli a vykonavateli integrační politiky na základě identifikovatelných čtyř klíčových předpokladů integrace, které vychází z výše uvedeného dokumentu:

- Znalost jazyka
- Orientace ve společnosti
- Participace na trhu práce
- Vazby na příslušníky majoritní společnosti

Z výše zmíněných důvodů jsou postupy využívané v sociální práci s různými klientskými skupinami zaměřené na motivační trénink, schopnosti porozumět sám sobě, techniky zvyšující sebevědomí i schopnost zvládat zátěžové situace, fyzická cvičení, relaxace, pracovní terapii, práce s rodinou, skupinovou terapii, apod. (Tokárová a kol. 2007).

Profesor Š. Strieženec (2007) představuje sociální práci s utečenci v různých formách a úlohách. Za formy a úlohy sociální práce i sociálních pracovníků v těchto případech považuje:

- Sociální terapie, resp. socioterapie, představuje soubor individuálních a skupinových odborných postupů i opatření zaměřených na vytváření, obnovování, jako i na upevňování sociálních interakcí a praktických zručností v životě utečenců
- Sociální diagnostiku a sociální plánování, charakterizované jako postupy zaměřené na získávání informací o exogenních a endogenních příčin vzniku, prohlubování anebo opakování nežádoucího chování utečence
- Sociální práce s rodinou, zaměřenou na zlepšení narušených vztahů a obnovení rodinného prostředí
- Rehabilitační činnost, usilující o zmírnění omezení a snížení závislosti utečence na pomoci jiných, jako i jeho přiměřenou integraci do společnosti
- Resocializační činnost, zaměřenou na dosažení takových změn v myšlení, chování a konání daného utečence, které umožní jeho úplnou integraci v novém sociálním prostředí

V České republice jsou připravena pobytová zařízení pro běžence. V současné době (duben 2016) jsou připravena k okamžitému využití pouze tři, která v současné době fungují jako detenční. Malý počet klientů se rekrutuje pouze ze států východní Evropy (Ukrajina, bývalé státy Jugoslávie) a Vietnamu. Neosvědčil se ani projekt Generace 21, který vybraným křesťanským rodinám uprchlíků (89 jedinců) nabídl azyl a integraci v České republice. Z nichž se 33 rozhodlo z programu vystoupit a odejít žádat o přijetí do Německa. Program byl pozastaven, protože aktivita byla využita běženci a jejich rodinami pouze jako cestovní kancelář.¹⁵

¹⁴) K předloženému článku byly využity a převzaty informace z publikace TRBOLA, R. – RÁKOCZYOVÁ, M. (eds.) *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2011. 186 s. ISBN 978-80-87474-20-4.

¹⁵) <http://www.novinky.cz/domaci/400015-chovanec-k-migraci-politicka-korektnost-je-zhoubou-evropy.html>

Český premiér odmítá plán Evropské komise v azylové oblasti.¹⁶ Zdůraznil, že by Evropa měla hledat body, kterých je schopna se shodnout. Podle jeho mínění: „Uplynulé měsíce ukázaly, že to nejsou kvóty ani přenášení pravomocí vlád na Evropskou komisi. Chceme v této věci tvořit pozitivní politiku, ale není možné, abychom souhlasili s přerozdělováním. V4 chce proti návrhům Evropské komise postupovat jednotně a získat podporu dalších zemí.“

Jsmo si vědomi důležitosti zachovat si kulturní hodnoty a tradice, na nichž společnost stojí, obhájit kvalitu života a společnosti, nepodlehout xenofobii, chránit národní a kulturní identitu, ale nebát se multikulturního diskurzu, poznávání nových kulturních vzorců a pohledů na život, vycházející z historických zkušeností jiných národů, etnik; pokusit se o soužití s novými kulturami.

Závěr

Proces globalizace, který je nejčastěji spojován s ekonomikou, vstupuje svým podílem do mezilidských vztahů jako sociální proces, kde napomáhá odstraňovat různá omezení v kulturní, politické a ekonomické oblasti, způsobené zeměpisnou polohou (Rolný, Lacina, 2001, 14). Na základě této skutečnosti si lidé po celém světě uvědomují, že překonávat hranice kultur, ekonomik a politik je uskutečnitelné a žádoucí. Jen za takových podmínek je lidstvo schopno tlumit potenciální konflikty, jak uvádí výše zmínění autoři, a dosáhnout ve své pluralitě sociálního konsensu. Jen otevřená komunikace, poznávání a vzájemné sbližování, respektování a kooperace v multikulturní společnosti je možné překonat nacionální a náboženské překážky, které zpomalují uspokojování duchovních i materiálních potřeb lidí na celém světě a vniku nerovnosti mezi bohatými a chudými. V procesu sociální integrace přistěhovalců zastávají nezastupitelnou roli organizace státního i nestátního sektoru, jejíž poskytované služby vycházejí z reflexe skutečných potřeb znevýhodněných cílových skupin klientů prostřednictvím nabízených aktivit, programů a projektů.

V praktické podobě mluvíme o úspěšné tvorbě přirozenějších a komplexních podmínek sociální integrace uprchlíků do majoritní společnosti (Pavelková, 2011, 2016). Přibližování životního stylu a kultur národnostních menšin zprostředkovávají jejich vzájemné interakce mezi hostitelskou populací, ale i jednotlivými zástupci národnostních skupin. Svými aktivitami doplňují potřeby klientů integračního procesu k jeho spokojenosti a úspěšné integraci do majoritní společnosti hostitelské země. Je možné jen souhlasit s L. Urbanem (2006, 298), že pouze vyvážená globální společnost založená na koexistenci a spolupráci lidí bez rozdílu národnosti, kmenové příslušnosti, náboženství, bohatství, pohlaví, sexuální orientaci či věku, předpokládá nalezení odpovídajícího systému společných a slučitelných hodnot respektujících tradiční kulturní a etické systémy pro svůj stávající i budoucí život.

Seznam použité literatury

- APPIAH, Kwame. Anthony. 1993/2001. Identita, autenticita, přežití: Multikulturní společnosti a sociální reprodukce. In *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2001, s. 163-178. ISBN 80-7007-161-3.
- BALVÍN, Jaroslav. 2012. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita*. Praha : Hnutí R, 2012. 236 s. ISBN 978-80-86798-07-3.
- DÁVIDEKOVÁ, Mária. 2010. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut meziodborových štúdií, 2010, s. 23-30. ISBN 978-80-87182-13-0.
- DOLEŽAL, Miroslav. 2009. Noví odborníci pomezí ekonomie a zdravotnictví. In *Sociální a ekonomická nouze, bezpečnost jedince a společnosti*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2009, s. 164-168. ISBN 978-80-89271-63-4.

¹⁶<http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/399963-novy-plan-na-kvoty-odmitame-shodl-se-sobotka-s-polskou-premierkou.html>

- GUTMANNOVÁ, Amy. 2001. Úvod. In *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2001, s. 17-39. ISBN 80-7007-161-3.
- GÜNTEROVÁ, Tereza. 2010. Sociální práce s uprchlíky. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2010. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010, s. 331-345. ISBN 978-80-7367-818-0.
- HABERMAS, Jürgen. 1993/2001. Anerkennungs-kämpfe im demokratischen Rechtsstaat. In TAYLOR, Charles. *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*. Frankfurt/M.: S. Fischer, 1993, s. 147-196. In *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2001, s. 17-39. ISBN 80-7007-161-3.
- CHRŽOVÁ, Jana. 2002. Migrace, uprchlíci. Orientační nástin problematiky. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Svazek 17. Praha: SVLP EIS, PedF UK, 2002, s. 78-91. ISBN 80-902345-5-9.
- KROUPOVÁ, Alena. 2002. Výchova k lidským právům ve škole - příklad multikulturní tolerance a interkulturní komunikace. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Člověk a jeho práva, svazek 17. Praha: SVLP EIS, PedF UK, 2002, s. 15-33. ISBN 80-902345-5-9.
- LIDÁK, Ján. 2004. Medzinárodná migrácia a Európska Unia. In *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Praha: SVLP EIS UK, 2004, s. 36-41. ISBN 80-902345-1-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2010. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010. 351 s. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MENSCHIK, Tomáš. 2016. Angela, sultán a uprchlíci. *Týden*, 2016, roč. 23, č. 7, s. 62-63). ISSN 1210-9940.
- PAVELKOVÁ, Jaroslava. 2011. Human Being or Nature. *Natura*, 2011, vol. 51, no. 3, p. 43-46. ISSN 0355-7863.
- PAVELKOVÁ, Jaroslava. 2016. Fenomén multikulturality z pohledu současné doby. In *Nová sociálna edukácia človeka IV*. Prešov: PBF PU, 2016, s. 30-43. ISBN 978-80-555-1561-8.
- PETRUCIJOVÁ, Jelena. 2006. Human Identity and the (in)Tollerant World In *Tolerance in Multicultural Society of Central Europe. Human Beings and their Rights*, volume 21. Praha: EIS - SVLP UK, 2006, s. 17-24. ISBN 80-903623-1-1.
- PREUSS, Karel. 2015. Možnosti a omezení multikulturního přístupu. In *Sociální a zdravotní služby ve prospěch integrace sociálně a zdravotně znevýhodněných*. Příbram: VŠZaSP sv. Alžběty, Ústav sv. Jana N. Neumanna, 2015, s. 165-173. ISBN 978-80-905973-9-6.
- ROLNÝ, Ivo. – LACINA, Lubor. 2001. *Globalizace – Etika – Ekonomika*. Boskovice: Albert, 2001. 256 s. ISBN 80-7326-00-X.
- STRIEŽENEC, Štefan. 2006. *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava: Tripsoft, 2006. 296 s. ISBN 80-969390-4-1.
- SUCHÁ, L. 2015. Proč Francie? Je to země dvojího lidu. *MF Dnes*, 2015, roč. XXV, s. 4-6. ISSN 1210-1168.
- ŠTĚPÁNEK, Zdenek. 1999. Integrace ekonomické a ekologické politiky je nezbytná. Dostupné na WWW:<<http://fsv.cuni.cz/veda/650/prispevky/e/stepanekzdenek.html>>[cit. 2016-05-01].
- TAYLOR, Charles. 1993/2001. Politika uznání. In *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*. Praha: FILOSOFIA-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, 2001, s. 41-102. ISBN 80-7007-161-3.
- TOKÁROVÁ, Anna. et al. 2007. *Sociálna práca*. Prešov: Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, 2007. 573 s. ISBN 978-80-969419-8-8.
- TRBOLA, Robert. 2011. Funkce a postavení organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace přistěhovalců. In TRBOLA, R. - RÁKOCZYOVÁ, M. (ed.) *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2011, s. 73-133. ISBN 978-80-87474-20-4.

- TRBOLA, Robert. – RÁKOCZYOVÁ, Miroslava. (ed.) 2011. *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2011. 186 s. ISBN 978-80-87474-20-4.
- URBAN, Lukáš. 2006. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 375 s. ISBN 80-8686145-7.
- Vyhláška ministra zahraničních věcí číslo 30/1947 Sb. z dne 16. ledna 1947 o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.
- Deklarace principů tolerance, 1995. http://www.pdf.upol.cz/fileadmin/user_upload/PdF/e_pedagogium/2011/e-pedagogium_12011.pdf [cit. 2016-04-07].
- <http://www.sms.cz/osoba/karol-sidon/zpravy>>[cit. 2016-05-02].
- http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/cs>[cit. 2016-05-02].
- <http://www.euronews.com/>>[cit. 2016-05-01].
- <http://www.reuters.com/>>[cit. 2016-05-01].
- <http://www.idnes.cz/>>[cit. 2016-05-02].
- <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/399993-u-recke-ho-ostrova-samos-se-potopila-lod-s-migranty-zena-utonula-i-s-ditetem.html>>[cit. 2016-05-01].
- <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/391582-zadna-organizace-utocnici>>[cit. 2016-05-01].
- <http://www.novinky.cz/domaci/400015-chovanec-k-migraci-politicka-korektnost-je-zhoubou-evropy.html>>[cit. 2016-05-06].
- <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/399963-novy-plan-na-kvoty-odmitame-shodl-se-sobotka-s-polskou-premierkou.html>>[cit. 2016-05-05].
- <http://www.lidskaprava.cz/student/uprchlici-a-migranti/dokumenty>[cit. 2016-05-06].
- Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu apod.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- Zákon č. 161/2006 Sb., o pobytu cizinců
- ČTK, 7. 12. 2015.

Kontakt na autora

doc. RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.
 Fakulta sociálních věd UCM v Trnavě
 Katedra sociálních služeb a poradenství
 Bučianska ul. 4/A
 917 01 Trnava
 Slovenská republika
 E-mail: jaryk@post.cz

SPOLOČENSKÉ DŮSLEDKY „KOREKTNÍ“ INTERPRETACE PROBLEMATIKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

Social consequences of „correct“ interpretation of the issues of social exclusion

Miroslav DOLEŽAL

Abstrakt

Příspěvek je věnován nejen etickým důsledkům dezinterpretace multikulturního soužití a z toho plynoucím možným negativním vlivům na činnost pracovníků v sociální oblasti při práci s menšinami, migranty a dalšími vyloučenými skupinami. Povrchní vnímání komplexních otázek a jejich plochá, zhusta nepoučená interpretace sdělovacími prostředky často paradoxně xenofobii společnosti podněcuje a tím znesnadňuje práci odborníkům touto problematikou se zabývajícím. Cílem tohoto textu je seznámit čtenáře, prostřednictvím několika konkrétních příkladů, s autorem pozorovaným zneklidňujícím trendem tendenční interpretace aktuálních společenských otázek veřejnými sdělovacími prostředky nejen v České republice. Autor by si kladal za čest, pokud by se mu podařilo touto cestou podnítit širší diskusi tématu na odborné úrovni.

Klíčová slova: *Veřejnoprávní média. Tendenční interpretace. Česká televize. Multikulturalismus. Migrace. Xenofobie. Sociální vyloučení. Informační znečištění.*

Abstract

The paper is devoted not only to the ethical implications of misinterpretation of multicultural coexistence and the consequent potential negative effects on the activities of workers in social work with minorities, migrants and other excluded groups. Superficial perception of complex issues and their flat, frequently uninformed media interpretations often paradoxically encourages xenophobia companies and thus impedes the work of experts dealing with this issue. The aim of this text is to present, through several concrete examples, the author observed a disturbing trend tendentious interpretations of current social issues of public media not only in the Czech Republic. The author could have asked for the honor if he could take this opportunity to initiate a broader discussion topic at the professional level.

Key words: *Public media. Tendentious interpretations. Czech television. Multiculturalism. Migration. Xenophobia. Social exclusion. Information pollution.*

Úvod

Dnešní postmoderní svět je jistě možné nazírat jako dobu, kdy došlo k určitému vyčerpání stávajícího modelu uspořádané a přehledné společnosti. Toto uspořádání bylo definováno zejména pevně stanovenými hranicemi a to nejen ve smyslu politickém, ale rovněž kulturním jha zhusta vycházejícím z náboženských modelů daných území. Přirozeně se nejednalo o statický stav, ale o jistou dynamickou rovnováhu, která tak představovala stabilizující faktor. Nelze nezpomenout verše Vladimíra Holana „co je bez chvění, není pevné“. Úhlem takového pohledu lze např. „studenou válku“ vnímat coby jistý stabilizující prvek.

Status quo soudobých dějin rovněž nabízí sledování procesů, které, na rozdíl od dob dřívějších, lze prožívat doslova „v přímém přenosu“, na čemž nemalou měrou participují dnešní možnosti přenosu informací a to ještě v nejvyšším rozlišení. Nástrojem zprostředkujícím realitu jsou tedy zejména média a internet. Žijeme tedy realitu, nám zprostředkovanou médii a internetem, aniž bychom si uvědomovali, že se tak tato může často

a rychle proměňovat, či dokonce může být manipulována. Tím tedy trpí jak kvalita nám předkládané informace, tak kvalita našeho prožívání této informace.

1 Sociální výzvy, multikulturalismus, entropie

V zájmu zpřesnění některých společenských modelů a jejich uchopení v definovatelném rámci by jistě bylo vhodné aplikovat některé postupy z oblasti exaktních věd.

Současný svět potácející se v důsledku řady, a to i ozbrojených, konfliktů na pokračí hlubokého společenského rozkolu, či lépe ořesu, se stává pro jednotlivce nepřehledným a tedy i nebezpečným a samotný jedinec, který přirozeně usiluje zejména o zachování sebe sama a až následně o hlubší pochopení celospolečenských otázek, snadněji podléhá řadě manipulativních technik organizací vzniknuvších právě za tímto účelem, nebo dokonce se sám stává nástrojem manipulace různých zájmových skupin (politické, obchodní, náboženské). Tragédie postmoderního člověka pak ani tak netkví v tom, že by již nevěřil ničemu, ale spíše v jeho ochotě uvěřit doslova čemukoliv (např: fenomen tzv. „šmejdu“, tzv. „paranormální jevy“, léčitelství, kontrakturní pseudonáboženské skupiny, ale i univerzální model demokracie či multikulturního soužití).

Průměrný občan středně vyspělé země následkem mediální „masáže“ obtížně hledá svou „myšlenkovou niku“ uprostřed celoplanetárních sociálních problémů zhusta pramenících z ekologického vývoje (zdroje, odpady) a řady sociálních výzev jej bezprostředně obklopujících. Hledání a nalezení přiměřené míry senzitivity k lidským tragédiím pramenícím v bezprostředním okolí individua (např: bezdomovectví, nezaměstnanost, etnická exkluze) a k sociálnímu vyloučení evropského, kontinentálního či celoplanetárního rozměru (např: migrace, války, demografické a klimatické změny) se stává jednou z úhelných a nesmírně náročných výzev. Tuto je však třeba chápat coby cestu, která přirozeně nemá cíle, a jejíž nastoupení je podstatné v pochopení současné lidské pospolitosti. Globalizující prvky soupeří s lokálními kulturními tradicemi a tak dochází k formování multikulturní společnosti (Petrucciiová, 2006).

Společnost pochopitelně vládne řadou nástrojů, které dovedou výše uvedenou cestu směřovat a upravovat ve smyslu komfortu občanů jednotlivých zemí po ní jdoucích.

Z hlediska aplikované ideje entropie lze vnímat současné společenské změny jako přirozený cyklus ořesu nepravděpodobného a nerovnoměrného uspořádání národů, zdrojů či přímo majetku vedoucí k nastolení přirozeného stavu neuspořádané rovnováhy či entropie. Důsledky takového dynamického procesu, zhusta vnímané jako nepříjemné, sociálně necitlivé, celkově nekomfortní tedy veskrze negativní (války, genocidy, boj o zdroje, ekonomické krize, migrace a pod.) dnes představují jednu z nejsilnějších atak lidské senzitivity, soucitu, empatie.

2 Média, politika, informace a jiné nástroje

Klíčovým nástrojem společnosti k informování občana o dění v jeho nejbližším i širším okolí jsou jistě média a internet. Tyto moderní cesty zprostředkující informace jsou však i velmi dobrým prostředkem k „výchově“ občana a je tedy velmi podstatné klást důraz na jejich nestrannost a kvalifikovanost. Bohužel „nová“ média jsou skutečně zatím relativně nová a senzitivita jejich posluchačů, čtenářů a diváků k vnímání negativních trendů v těchto nástrojích ovládajících veřejné mínění o čemkoli je dosud „netrénována“ a spolu s jejich značným cílením na „podkorové“ či přímo atavistické vnímání jedince se stávají až těžko uvěřitelně silným nástrojem k utváření „korektního“ názoru nejen na společenské fenomény.

O problematice médií a jejich vlivu na společnost již bylo publikováno mnoho více či méně odborných statí a její rozbor by byl nepatřičný k meritu tohoto textu. Tento příspěvek si klade za cíl obrátit pozornost k faktu, že člověk pod vlivem existenciální frustrace je připraven nekriticky přejímat dokonale prefabrikované „skutečnosti“, pakliže jsou „baleny“ do patřičně blyštivého obalu a jsou mu předkládány ve snadno stravitelných a opakovaných dávkách a tenduje k prvoplánovitým závěrům a povrchním řešením. Což jistě oslabuje jeho schopnosti získávat a zpracovávat informace kvalitní cestou. Následně jsme svědky

nesystémových nástrojů a tedy řešení různých sociálních anamnéz vždy jen pro ten který konkrétní případ; východisko „na jedno použití“. Namísto toho, aby tedy občan vyvíjel tlak na své zastupitele v oblasti komunální politiky, a tím ji a je mimo jiné souběžně s řešením problému kultivoval, kterýžto tlak by dále směřoval zákonodárce k systémovým legislativním úpravám a tedy řešením pro celé skupiny různě vyloučené ze společnosti, je často obelhán prezentací řešení problému médií, která tak činí jen ku svému prospěchu (komerční profit) a nikoli k prospěchu řešených sociálních případů. Jsme tak často svědky „barvotiskových“ sdělení o vzniku nadačních fondů, nadací, občanských spolků a iniciativ vznikajících vždy za účelem konkrétního kasu sociálního problému; tedy k záchraně ohroženého dítěte, rodiče, zvířete, pedagoga, ekologa, řidiče lokomotivy, herce či „hrdiny z lidu“. To vše umně obaleno laciným pathosem a podbarveno tklivou hudbou. Podobné ověřené návody na manipulaci veřejného mínění tak umožňují prakticky nekonečnou iteraci patřičně dojemných příběhů a tím poutání pozornosti právě ke konkrétním producentům (televizní a rozhlasové stanice, internetová média, direct-mailing) a budování dojmu jejich výlučnosti a nezbytnosti pro chod občanské společnosti či přímo právního státu.

K výše uvedeným praktikám se však často uchylují i politici a to nikoli jen ti na komunální úrovni. Četné sociokulturní problémy jsou řešeny prostým rozdáváním příležitostí, prostředků a to často ve světle televizních kamer a na tiskových konferencích, namísto skutečného řešení problematiky (gheta, nízkoprahová zařízení, humanitární pomoc). Tím se však opět vracím k hlavnímu obsahu tohoto textu a tím jsou média sama a jejich přístup k prezentaci otázek sociálního vyloučení. S tím však souvisí i samotná kvalita takové informace. Je nutné přijmout fakt, že žijeme ve světě informačně znečištěném, kde zjev informace dominuje nad jejím obsahem a kvalitou. Jsme zahlceni sděleními, která nejen že nestíháme zpracovat, ale vzápětí vytěsňujeme informacemi dalšími. Nekvalitu informace určuje nejen její četnost ve smyslu kvantity, ale rovněž i její „rychlost“, která nedává prostor k jejímu pečlivému výběru, opracování, polemice o ní a následně jejímu i případnému odmítnutí. Dříve než jsme s to ji případně odmítnout, je převrstvena informací novou a zbytkový paměťový otisk – engram již neumožňuje její kritické zhodnocení.

Například o válečných konfliktech jsme informováni doslova v přímém přenosu. Dostáváme se do paradoxní situace, kdy my uprostřed Evropy máme aktuálnější a detailnější informace o vývoji na konkrétní bojové linii než přímí účastníci těchto bojů kdesi v týlu. Bohužel je zjevným faktem, že přirozeně zejména na straně agresora v různých konfliktech je s tím počítáno a média se pak stávají přímým účastníkem vlastního boje; doslova jednou ze zbraní. Je pochopitelné, že si média tuto svou sílu a vliv uvědomují a mohou výsledky bojů ovlivňovat a to i pozitivním směrem. Bohužel však často v důsledku své nekompetentnosti umožňují marketingovou prezentaci neblahým společenským jevům viz níže (Islámský stát).

Fakt, že dle recentních výzkumů věnuje každý z nás v Evropě více času denně příjmu různých informací (el. média, internet atp.) než věnuje spánku je jistě podnětem k zamýšlení.

3 Sociální problematika v rámu uměleckém a mediálním

Média nám prezentují sociální problematiku, a to zejména otázky sociálního vyloučení, sociální práce a zaměstnanec v sociálních službách na dvou základních pozadích. S řešením tématu se občan setkává jak v modelu „umění“ tak v modelu „zpravodajství a publicistika“. Právě v modelu objektivní publicistiky a zpravodajství sledují se znepokojením velmi negativní tendenci a to nejen stírání rozdílů komerčního a veřejnoprávního zprostředkování základní informace, ale co hůře „korektní“ a vhodnou interpretaci a komentování skutečnosti i u médií veřejnoprávní služby zhusta za použití ryze komerčních nástrojů. Lze konstatovat, že bulvární tisk či elektronická média zjevně nepředstavují zdroj kvalitních informací a tedy nemají tak závažný dopad do utváření veřejného mínění jako ta elektronická nebo tištěná média, která předstírají solidní žurnalistiku přičemž pracují s neověřenými informacemi a zdroji. S těmito nevalidními informacemi dále nakládají nekompetentní „rádoby novináři“

nebo „odborníci na dané téma“ a to i v několika stupních. Výsledek takové činnosti nemá žádnou vypovídající hodnotu, přesto je těmito médii předkládán jako kvalitní informace, zdroj, východisko k diskusi.

3.1 Sociální práce v umění

V oblasti zpracování sociální problematiky v umění je zřejmý velmi pozitivní směr. Dříve byla sociální práce znázorňována jako cosi na „okraji společnosti“. Tato stigmatizace jistě souvisela se společenskou atmosférou inklinující k ústavnímu řešení většiny ohrožených skupin (tělesně či mentálně postižení, drogové a jiné závislosti, problémová mládež etc.). V oblasti literatury lze zmínit postavu *kantora Halfara* (Petr Bezruč, Slezské písně, 1958), tedy postavu sociálně vyloučeného učitele a to hned v obou stupních vyloučení (nedostatečný příjem, vyloučení z křesťanské komunity). Ve filmové tvorbě lze připomenout snímek *Requiem pro panenku* (Filip Renč, 1991), kde již u zaměstnanců v sociálních službách můžeme hovořit doslova o difamujícím podáním jejich práce a až karikujícím vykreslením jejich postav, které se sami stávají vyloučenými lidmi (alkoholizmus, osamocení, vyhoření, existenciální a sexuální frustrace). Dnes se však v umělecké tvorbě setkáváme většinou s pozitivním vykreslením činnosti sociálních pracovníků a snahou o empatické uchopení jejich motivací např: *Domácí péče* (Slávek Horák, 2015) nebo *Nedotknutelní (Intouchables)* (Nakache, Toledano, 2011).

3.2 Sociální práce ve sdělovacích prostředcích

Mediální uchopení problematiky pak již nic nezastírá a přímo enuduje zjevnou tendenci zejména dojmout a vystrašit posluchače/diváka a tím si přivlastnit neopodstatněně jeho úctu a víru v nezbytnost se k tomuto zdroji/médiu vracet. Při tomto počínání postupují média ad hoc, doufajme, nedbajíc při tom společenských důsledků.

3.2.1 Metody dezinterpretace

Předně je nutné konstatovat, že z médií se postupně vytrácí prostor pro práci s informací a polemiku a je nahrazován pouze prvoplánovými účelovými obsahy a kampaněmi. Sledujeme posun k lacinému sentimentu a tedy nejen k povrchní, ale i kýčovitě presentaci reality. V aktuální otázce migrace stále se opakující záběry nařikajících matek, fotografie mrtvého dítěte na pláži, děti „na barikádách“ etc.

Komplexní problémy a mnohohrstevné společenské otázky jsou občanům povrchně a zhusta diletantsky objasňovány zdánlivě nekonečným množstvím „odborníků“, kteří jsou právě pro konkrétní otázku „zaručenými specialisty“. Od těchto se následně často dovídáme naprosto chybné informace o Islámu, národnostních otázkách či politických zřízení; také často chybují ve znalostech zeměpisu a jsou často neschopni vyjádřit myšlenku a zvolit k ní přílehlavý výraz v Českém jazyce (Islám se vyvinul z Křesťanství, Jordánská republika, Keňa v severní Africe). Je tristní naslouchat těmto samozvaným odborníkům pletoucím si Střední a Blízký východ či aj. Rúholláha Chomejního s aj. Sajjidem Alím Chameneím. Tito odborníci však mají dokonale zvládnutý osobnostní marketing a potřebně „korektní“ projev a tedy mají i zjevnou náklonnost redaktorů a novinářů.

Skutečný zkušený odborník pak ve srovnání s nimi zákonitě působí nudně, nezáživně a tedy nepřesvědčivě. Pokud však přesto dostane příležitost něco veřejně okomentovat, většinou se jedná jen o tematicky zaměřené publicistické pořady s delší časovou dispozicí. Není však přípustné, aby vyjádřil svůj odborný názor pokud by tento byl v rozporu s „korektním“ výkladem redaktora. V takovém případě následuje neskrývaná agrese redaktora vůči jeho osobě, bývá přímo osočen z nelidskosti, popírání lidských práv, nekompetentnosti, podujatosti či dokonce ze sledování nějakých nejasných politických zájmů.

Obrázek 1: Odborníci České televize.

Zdroj: Česká televize.

Další poměrně častou metodu lze pojmenovat jako rozpor mezi verbalizovanou informací a vizuálním kontextem, který ploše podaná stručná zpráva není s to objasnit a namísto empatie pak spíše vyvolává iracionální nenávist diváka vůči prezentované skupině. Snad již chronickým příkladem je prezentace romských ghet či příbytků bezdomovců. Tklivé příběhy jsou vyprávěny na pozadí zničeného domu, chaty, mostu a podobně. Divák pak unáhleně hodnotí situaci v tom smyslu, že těmto lidem nemá smysl pomáhat, když vše stejně zničí či hůře rozkradou. Speciální a aktuální variantou této presentace jsou recentní záběry migrantů v jejich táborech či u hraničních plotů. Tito „ubozí“ jsou prezentováni ve značkových sportovních soupravách a s inteligentními telefony i jinou elektronikou divákům, z nichž si mnozí podobné výdobytky nemohou dovolit. Jak asi podobná stručná reportáž na ně zapůsobí? Co zamýšlí podobná reportáž sdělit svým divákům? Snad že někdo kdo utíká před válkou by měl být chudý? Bohatí nejsou ohroženi válkou?

3.2.2 Příklady dezinterpretace

Je zřejmé, že příkladů „korektní dezinterpretace“ konkrétních příběhů vyloučení by bylo možné uvést dlouhý seznam. Dovolím si obrátit pozornost jen k několika příkladům pro jejich aktuálnost a fakt, že se takovéto manipulace veřejného mínění dopouští, což je zejména závažné, veřejnoprávní média.

3.2.2.1 Česká televize a „její křesťanští uprchlíci“

Od počátku migračního pohybu Česká televize důsledně ignoruje označení *migrant*. Co hůře, rovněž překlady přejatých reportáží, kde je správně tento termín užíván, chybně překládá výrazem *uprchlík*. V lepším případě užívá tyto termíny promiskue, přičemž je z etymologického hlediska jasné, že zde jde o přinejmenším diletantské nakládání s informací. Nejilustrativněji a opakovaně se tato pochybení projevila na případu Nadačního fondu

Generace 21 – viz níže. Opomineme-li fakt, do jaké míry je přiléhavé, označit někoho, kdo je v místě svého původu pečlivě vybírán a následně do naší země přivezen nějakou organizací, za uprchlíka, je třeba pečlivě uvážit možný další vývoj takového migranta, ve smyslu zejména jeho motivací a směřování. Česká televize tento složitý proces deklaruje velmi simplexním každodenním zvoláním: „Do Česka míří další křesťanští uprchlíci!“. Je tedy zcela na místě se již nyní ptát, co bude Česká televize sdělovat občanům v hlavním zpravodajském bloku až do Česka zamíří i jiní, možná „nekřesťanští“ migranti.

Obrázek 2: Křesťanští uprchlíci.

Zdroj: Česká televize.

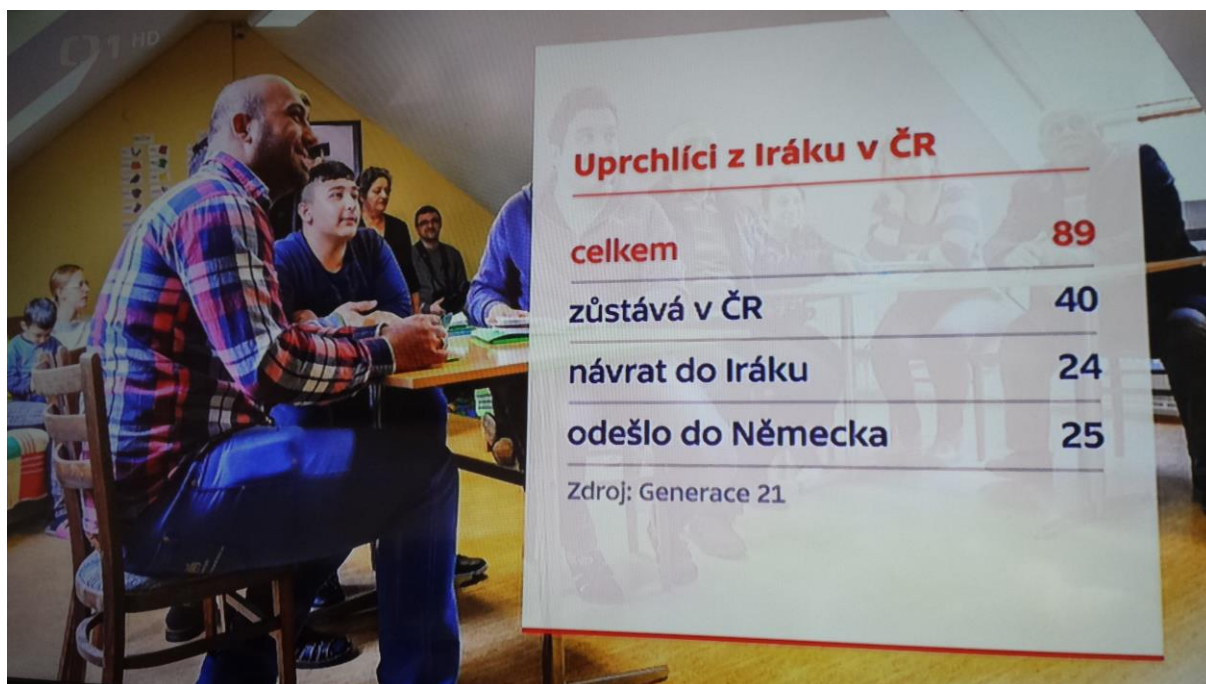
3.2.2.2 Nadační fond Generace 21

Příběh NF Generace 21, který organizoval zamýšlené přesídlení několika migrantů z Iráku, nejlépe ilustruje postoj nejen veřejnoprávních médií v ČR. Z mnoha reportáží věnovaných aktivitě tohoto fondu je více než zřejmé, že se od počátku jednalo o akt dobré vůle lidí sdružených kolem tohoto fondu a bylo by značně zjednodušující tvrdit, že aktivita nebyla dobře připravena, či přímo vinit NF z nekalých úmyslů. Protože zpočátku byl úmysl přesídlení ojedinělou a zajímavou událostí, nebylo těžké zajistit rovněž podporu politické reprezentace ČR (Pavelková, 2015). Možná tato podpora souvisela s prostorem, který média této akci věnovala. Česká televize denně informovala o tom, co „křesťanští uprchlíci“ zamýšlejí, zda již umí česky pozdravit, zda se děti těší do české školy, zda se dospělí členové skupiny chtějí integrovat do české společnosti, zda si již hledají práci, zda lidem z okolí tyto lidé vadí nebo nevadí. Když přinesla televize Prima reportáž o jednom z migrantů, který vyjádřil nespokojenost s kvalitou ubytování, následovala řada osočení tohoto média ze strany různých aktivistů a „odborníků“ ve smyslu nekalé manipulace s překladem. Cave! Tato soukromá televize zveřejnila přesný a pravdivý překlad a byla za to napadena veřejnými médii!

Reálně se jednalo o několik rodin, které se zkrátka vydaly ne cestu, aniž by, přirozeně, věděly kde tato jejich cesta bude končit a jak se budou rozhodovat dále. To je přirozené a pochopitelné. Nikoli však pro reportéry České televize, kteří rodiny doslova obtěžovali každý den výše uvedenými „zásadními“ otázkami. Někteří z těchto migrantů se však svobodně rozhodli jinak, jinak, než si Česká televize usmyslila.

Následné reportáže ihned pozbyly počáteční vřelosti, ba přímo difamovaly zájmy a úmysly migrantů. Ministři české vlády se od aktivity distancovali a vláda „zastavila projekt přesídlení“. Připomeňme, že se jednalo o soukromou aktivitu nadačního fondu. I přesto ji vláda ve veřejnoprávní České televizi „zastavila“. Zde již dochází k zjevnému vrstvení nekompetentnosti redaktorů, ministrů, jejich mluvčích, české televize. Někteří z migrantů byli doslova kriminalizováni, a to veřejným médiem, které nejen že má v „popisu práce“ ale rovněž deklaruje liberální postoje ke svobodné vůli jedince. Jistě bude zajímavé sledovat další vývoj příběhu. Nikoli z hlediska směřování těchto migrantů, ale z hlediska dezinterpretace České televize zcela přirozeného lidského procesu rozhodování.

Obrázek 3: Generace 21.

Zdroj: Česká televize.

3.2.2.3 Islámský stát

Současná mezinárodní politická situace však představuje značnou výzvu pro „korektní“ média i v celoevropském kontextu. Za nejnebezpečnější považují fakt, že značný počet médií denně poskytuje zdarma marketingové služby jedné z nejnebezpečnějších teroristických skupin současnosti. Každodenně slyšíme mnohé o *Islámském státě*. Tato organizace pochopila a zejména uchopila moc médií v Evropě doslova profesionálně. Evropská „korektní“ média hladce podlehla a dle zadání teroristů opakují: „Islámský stát“. Televizní, tištěná a elektronická média nám občanům denně „vypalují značku“ *Islámský stát* do našich myslí a nedbají ani těch několika základních informací. Zaprvé motivace těchto teroristů patrně nejsou náboženské, ale pravděpodobně povšechně mocenské, muslimové se od nich distancují. Zadruhé, a to je podstatné, nejedná se o stát.

3.2.2.4 Václav Moravec určuje, o čem se začne mluvit

Výčet diktátu důležitosti témat ve veřejném prostoru byl nebyl úplný, aniž bych zmínil alespoň krátce reportéra České televize, který si již vůbec nebere servítky před ústa a každý týden přímo určí divákům tohoto média: „O jakých tématech se po tomto pořadu bude mluvit?“. Tímto Václav Moravec dovedl výše popsané negativní praktiky veřejných médií k dokonalosti. Nejprve určí o čem se bude hovořit (výběr tématu a jeho rámec) a následně definuje i způsob, orientaci a nástroje (aktuální výzkumy různých agentur) diskuze nad jím

určeným tématem. Zde by již měl občan, kterému jeho veřejnoprávní médium poskytuje takovou „službu“, skutečně zpozornět.

Obrázek 4: Václav Moravec diktuje téma.

Zdroj: Česká televize.

Závěr

Jedním z důsledků informačního znečištění je zdánlivě paradoxně omezenější přístup k validním informacím. Jedinec v dnešní civilizaci je obklopen takovým množstvím informačního balastu a podprahové často elektronicky zprostředkované denudaci, že pomalu ztrácí přirozenou zvědavost vyšších primátů a dále schopnosti související s výběrem a zpracováním informací. Dnešní průměrný občan Evropy „přistoupil“ na pasivní příjem předkládaných sdělení a tím se stává snadno manipulovatelným. Této příležitosti se mocně chopila média a je smutným faktem, že rovněž veřejnoprávní sdělovací prostředky přejaly modely od medií komerčních. Lze jen doufat, že tak činí z čistě konkurenčních důvodů.

Vzhledem k faktu, že případy sociální vyloučení přímo souvisí s člověku vlastním sociálním cítěním a empatickou angažovaností, stávají se tak mocným nástrojem médií, která tyto případy přetváří v příběhy a pateticky útočí na přirozené lidské atavismy. Racionální vnímání reality ustupuje médií zprostředkovaným simplexním návodům na řešení řady složitých otázek (idea multikulturalizmu, dezinterpretace Kantovské interpretace socialismu, neoliberalní vnímání demokracie). Jsme následně svědky řady akcí různých „aktivistů“, kteří často v lepším případě pracují s úkolem vytváření příběhu a jeho „korektní“ definicí, v případě horším někdy hraničí s levicovým terorismem. Je s podivem, kolik prostoru tyto aktivisté v médiích dostávají k tomu aby konkrétní problém definovali na úkor odborníků, jejichž názory pramení z celoživotního studia dané problematiky.

Nebezpečí pro skutečné řešení problematiky vyloučených skupin obyvatel dále představuje značná politizace sociálních témat (Pavelková, 2014). Jsme následně svědky situace, kdy

komunální politik ve Francii zakáže instalaci tradiční vánoční křesťanské symboliky v kostele jen proto, aby se „zalíbil“ aktuálnímu trendu a tedy i „korektním“ lokálním médiím, bez ohledu na fakt, že v řadě muslimských zemí je oslava Vánoc běžná. Takové jednání by z hlediska logiky a vzdělání bylo spíše pochopitelné u velikonoční symboliky. Je zřejmé, že bychom se měli více obávat vlastní neschopnosti ochraňovat naše hodnoty, nežli toho, že nám je kdokoli kdo k nám přichází bude chtít aktivně uzmut.

Evropští politici se zcela otevřeně snaží „vlichotit“ médiím v naivní naději že se tak stanou viditelnějšími, což v dnešním kontextu znamená i oblíbenějšími. Nedbajíc toho, že fakticky konkrétní sociální problematiku poškozují, přicházejí s přinejmenším ambivalentními nápady. Například rektor veřejné vysoké školy v České republice nabídne migrantům studium zdarma a bez přijímacího řízení, nebo Mezinárodní olympijský výbor oznámí samostatné družstvo uprchlíků v příštích Olympijských hrách. Je smutné, že média takové otázky na místo kritického zhodnocení jen ploše adorují a zprostředkování negativních stanovisek řady institucí se od nich nedočkáme.

Bylo by jistě vhodné a od médií veřejnoprávní služby očekávatelné, že využijí svého potenciálu ke kultivaci společnosti, ke kritickému a poučenému uchopení otázek sociální problematiky, která přímo ovlivňuje sociální smír ve společnosti. Ten by měl být nejvyšším zájmem všech rozumně smýšlejících občanů. Bohužel média dnes svou činností vyvíjejí tlak na zákonodárce a jiné veřejné osoby, tím umenšují jejich svobodné rozhodování dané jim přímo ústavou a mandátem voličů. Důsledkem je neřešení řady sociálních otázek a narušení činnosti sociálních pracovníků. To vše může vést ke vzrůstajícím extremistickým polohám ve společnosti, xenofobii a jiným projevům nenávisti a iracionálního strachu. Odtud je již jen krátká cesta ke stavu, kdy v různých sociálně vyloučených lokalitách, v důsledku ztráty důvěry občana v aktivitu jeho politické reprezentace a v souvislosti s tlakem na snižování korporátních daní a z toho plynoucího umenšování občanské vybavenosti (policejní stanice, pošty, zdravotní péče, veřejná doprava), začnou občané nabývat dojmu, že lépe bude situaci v jejich lokalitě „vzít do vlastních rukou“ (občanské hlídky, domobrany). „*A tedy, že zcela logicky důvěra veřejnosti v média postupně klesala až k dnešnímu stavu, kdy je de facto na nule. Dokonce se zdá, že se veřejnost mnohdy vědomě a záměrně řídí právě opačným názorem, než jaký na ni z médií proudí.*“ (Žantovský, 2014).

„*Zkušenost duše spočívá v objevu, že existuje hloubka bytí, kterou člověk odkryje jen tehdy, když kráčí zcela proti proudu a obecnému trendu reality, věčnosti.*“ (Patočka, Evropa a doba poevropská).

Seznam použité literatury

- ECO, Umberto. 2004. *Meze interpretace*. Praha: Nakladatelství Karolinum. 330 s. ISBN 80-246-0740-9.
- ECO, Umberto. 1995. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Nakladatelství Svoboda. 417 s. ISBN 80-205-0472-9.
- PATOČKA, Jan. 1992. *Evropa a doba poevropská*. Praha: Lidové Noviny. 117 s. ISBN 80-7106-017-8.
- PAVELKOVÁ, Jaroslava. 2014. *Společensko-ekonomicky znevýhodnění jedinci. Bezdomovci a žebráci*. Trnava : UCM v Trnave, 2014. 186 s. ISBN 978-80-8105-572-0.
- PAVELKOVÁ, Jaroslava. 2015. Fenomén multikulturalizmu z pohledu současné doby. In *Nová sociálna edukácia človeka IV*. Prešov: Medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia, s. 30-43.
- SPENGLER, Oswald. 2010. *Zánik Západu*. Praha: Academia. 772 s. ISBN 978-80-200-18861.
- ŽANTOVSKÝ, Petr. 2014. Nahradila mediokracie média a politiku?. In ŽANTOVSKÝ, Petr, (ed.). *Mediokracie*. Praha: Medias res – občanské sdružení, s. 72-76. ISBN 978-80-87957-00-4.

Kontakt na autora

MUDr. Miroslav Doležal

Študijný program: Doktorandské štúdium - Študijný odbor: 7561 Sociálna práca

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

Nám.1. mája č.1

810 00 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: mirek-dolezal@dolezal-web.eu

II. b) SOCIÁLNĚ- ZDRAVOTNÍ PERSPEKTIVY

MEDICÍNSKE ASPEKTY RANEJ STAROSTLIVOSTI O DETI S DOWNOVÝM SYNDRÓMOM. HISTÓRIA STAROSTLIVOSTI NA SLOVENSKU

Health issue of early intervention of children with Down syndrome. History of intervention in Slovakia

Mária ŠUSTROVÁ

Abstrakt

História ranej starostlivosti o deti s Downovým syndrómom má na Slovensku dlhoročnú tradíciu. Pred 40 rokmi viedol doktor Jozef Černay na I. Detskej klinike v Bratislave prvý program pre deti s Downovým syndrómom zameraný na medicínske, výchovné a sociálne problémy. Centrum pre poruchy vývinu detí s Downovým syndrómom bol založený v roku 1994 pri Ústave preventívnej a klinickej medicíny (dnes Slovenská zdravotnícka univerzita). Hlavnou úlohou oddelenia bolo presadenie optimálnej zdravotnej starostlivosti o ľudí s DS v nadväznosti na výchovné a sociálne poradenstvo. Súčasťou programu od roku 1996 je aj raná starostlivosť o malé deti s DS a poradenstvo pre rodičov.

KLúčové slová: *Downov syndróm. Historický prehľad. Optimálna zdravotná starostlivosť. Raná starostlivosť. Poradenstvo. Rodina.*

Abstract

Early intervention focused for children with Down syndrome (DS) has in Slovakia a long history. 40 years ago, Jozef Černay leded in Children Hospital in Bratislava the first program for children with Down syndrome directed to medical, educative and social issues. The Child Development Centre for children and adults with Down syndrome was established in Institute of Preventive a Clinical Medicine (at the same time Slovak Medical University) in 1994. The goal of this Department was to implement the Optimal Health Care for persons with DS related to educative and social counselling. From 1996 the part of this programe is early intervention for children with DS and counselling for their parents.

Key words: *Down syndrome, Historical view. Optimal Health Care. Earlyintervention. Counselling. The family.*

Úvod

Na Slovensku sa narodí ročne 40 až 50 detí s Downovým syndrómom (DS), kým v rokoch 1994 - 2004 sa narodilo priemerne 64 detí za rok. V starostlivosti o deti s DS a ich rodiny sa do roku 1994 využíval prevažne medicínsko – výchovný program, ktorý zabezpečovali pediatri, neurológovia, fyzioterapeuti v nadväznosti na ďalších odborníkov – psychológov, logopédov, špeciálnych a liečebných pedagógov. Chýbala sociálna intervencia. V roku 1994 vzniklo pri Ústave preventívnej a klinickej medicíny centrum pre deti s Downovým syndrómom s celonárodnou pôsobnosťou, kde mohli rodičia nájsť chýbajúce služby. Centrum – neskôr ambulancia zabezpečovalo komplexnú zdravotnú starostlivosť nielen pre novorodencov, deti, adolescentov, ale neskôr aj pre dospelých ľudí s Downovým syndrómom a ich rodiny. Program optimálnej zdravotnej starostlivosti zabezpečil preventívne vyšetrenia pre všetky vekové skupiny zameriavajúc sa na najčastejšie vyskytujúce sa patologické problémy jedincov s Downovým syndrómom. Súčasťou komplexnej starostlivosti bolo ciele sociálne a výchovné poradenstvo pre rodiny detí s DS. Za kritické obdobia včasnej pomoci považujeme už intervenciu v prvých dňoch života a to buď konziliárne na novorodeneckých oddeleniach alebo čo najskôr v ambulancii Downovho syndrómu (ADS)

alebo využívaním mobilných služieb doma. Dnes má pracovisko ADS jedného lekára – vývinového pediatra, špecializovanú zdravotnú sestru a magistra sociálnej práce. Pracovníci ADS spolupracujú nielen s ostatnými oddeleniami Slovenskej zdravotníckej univerzity, napríklad pri vyšetrení imunitného systému, ale aj s ďalšími lekármi a inými odbornými pracovníkmi. Pokroky v zdravotnej starostlivosti o deti s DS na celom Slovensku sa zabezpečovali postupne aj vďaka prvým publikovaným článkom a monografiám o zdravotnom stave detí s DS a možnostiach preventívnych vyšetrení (Šustrová, 1994, Pueschel a spol. 1995, Šustrová, 1997, Šustrová, 2004). Postupy zdravotnej starostlivosti vychádzali z najnovších poznatkov v medicíne, spolupráce s medicínskymi centrami a univerzitami v Európe či vo svete a s výskumnými pracoviskami.

1 História ranej starostlivosti na Slovensku

Downov syndróm (DS) patril medzi prvé diagnózy spojené s nerovnomerným vývinom detí, kde sa odborníci na Slovensku už viac ako pred 40. rokmi zaoberali integrovaným prístupom pomoci deťom a ich rodinám.

1.1 Raná starostlivosť o deti s Downovým syndrómom na Slovensku

Medzi priekopníkov sociálnej pediatrie na Slovensku patril doktor Jozef Černay, ktorý už po roku 1968 vytvoril poradňu pre deti s Downovým syndrómom. Okrem epidemiologických štúdií, ktoré boli podkladom pre mnohé vedecké práce a základného klinického vyšetrenia poskytoval spolu so svojím tímom základné sociálne poradenstvo rodičom detí s DS. V tom období bola poradňa na I. Detskej klinike Detskej fakultnej nemocnice na Úprkovej ulici. Spolu s Krajským ústavom národného zdravia v Bratislave organizoval letné trojtýždňové liečebno-rekondičné pobyty pre deti s DS a ich matky, na ktorých sa zúčastňovali pedagógovia a študenti katedier Pedagogickej fakulty UK – liečebnej a špeciálnej pedagogiky a logopédie. Lekársky tím doktora Jozefa Černaya dopĺňali doktorky Iveta Tokošová a Mária Šustrová. Deti s DS boli podľa veku, schopností a zručností rozdelené do skupín, kde sa v doobedňajších hodinách za pomoci pedagógov venovali rôznym činnostiam – od tréningu zručností, jemnej motoriky, krátkodobej pamäte, čítania, počítania, až po rôzne formy výtvarného umenia, muzikoterapie a športových aktivít (Šustrová, 2004).

Ďalším príkladom integrovaného prístupu k skupine detí s Downovým syndrómom vo veku od päť do sedem rokov bola poradňa na Neurologickej klinike DFNsP na Panenskej ulici v Bratislave, kde vznikol už v rokoch 1982-1984 prvý model včasnej intervencie. V odbornom tíme pracovali lekári - profesor Karol Matulay, doktor Jozef Černay, neurológ primár Ján Benko, logopéd profesor Viktor Lechta a špeciálny pedagóg doktor Ján Škott. V priebehu jedného odpolednia sa deťom venovali individuálne jednotliví lekári a logopéd, špeciálny pedagóg pracoval s celou skupinou detí. Sociálne poradenstvo podľa potreby a vtedajších možností poskytovala pre rodičov sociálna sestra neurologického oddelenia. Treba podotknúť, že sociálne poradenstvo bolo v tom čase veľmi jednoduché. Týkalo sa len rozhodovania umiestnenia dieťaťa medzi domácou a ústavnou starostlivosťou. Na kompenzácie rodičia detí s DS nemali žiadne nároky, dostávali len skromný peňažný príspevok k prídavkom na deti. Prestávaním ambulancie Neurologického oddelenia na Dukliansku ulicu poradňa včasnej intervencie pre deti s DS zanikla.

1.2 Skúsenosti zo zahraničných pracovísk

Významným prínosom a veľkou skúsenosťou boli v rokoch 1991-1992 dva trojmesačné študijné pobyty vo Francúzsku na oddeleniach včasnej starostlivosti organizované Ministerstvom zahraničných vecí a tri krátkodobé pobyty v rôznych zariadeniach sociálnej starostlivosti cez Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím. Prvý študijný pobyt bol na Oddelení klinickej genetiky Lekárskej fakulty Sorbonskej univerzity u profesora Jerôma Lejeuna v roku 1991 a o rok neskôr trojmesačný študijný pobyt na Oddelení včasnej

intervencie v severofrancúzskom meste Roubaix u profesora Michela Titrana. Centrum v Roubaix bolo pridružené k Detskému oddeleniu mestskej nemocnice a malo výstižný názov – Centre d'Aide Medico Pedagogique Sociale, čiže Centrum medicínsko-pedagogicko-sociálnej pomoci. Samotný názov vystihoval, že pomoc medziodborových profesionálov musí byť nielen koordinovaná a zosúladená, ale musí tiež postupne na seba nadväzovať. Riaditeľom oddelenia bol profesor Titran – pediater a neurológ, jeho zástupkyňou bola sociálna pracovníčka. Jej náplňou bola nielen celá organizácia návštev rodičov v zariadení, ale aj harmonogram práce všetkých zainteresovaných odborníkov, kontakty s profesionálmi z iných zariadení a škôl, s ďalšími úradmi ako je matrika, polícia, súdy a iné. Lekár sa venoval nielen klinickej práci, ale aj sociálnemu poradenstvu. Pri svojej maximálnej vyťažnosti venoval každý pondelok dve hodiny poobede rodinám alžírskych prisťahovalcov. Z ďalších odborníkov treba spomenúť fyzioterapeutov, ktorí sa delili na kinezioterapeutov (metódy podľa Vojtu, Bobatha a iné), ergoterapeutov a tzv. „psychomotricien“ – psychomotorických terapeutov, ktorí sa venovali stimulácii jemnej motoriky a koordinácii pohybov. Logopédi sa delili na rečových a jazykových terapeutov. Kým úlohou rečových terapeutov bolo stimulovať rozvoj reči, jazykovi sa zaoberali najmä poruchami artikulácie a plynulosti reči. Medzi sociálnymi pracovníkmi boli odborníci na niektoré psychoterapeutické postupy, napríklad kognitívno-behaviorálne terapie, skupinové terapie alebo prácu s rodičmi, iní mali na starosť poradenstvo týkajúce sa sociálnych služieb a finančnej pomoci. Na oddelení CAMPS si každé dieťa s poruchou vývinu a so zdravotným postihnutím vyšetрил každý odborník zvlášť a po analýze a diagnostike predniesol svoj záver na spoločnom stretnutí všetkých zainteresovaných odborníkov. Po spoločnom vyhodnotení sa navrhovala komplexná terapia pričom každý záver s liečebným postupom bol detailne dokumentovaný. Na terapeutické postupy mohli rodičia s deťmi dochádzať do zariadenia alebo v prípade nutnosti fungovali veľmi dobré mobilné služby. Treba povedať, že v severnom Francúzsku žilo a žije veľa rodín zo slabšieho sociálneho prostredia a emigranti z Alžírsku. Dôležitú úlohu v tíme mali aj dobrovoľníci a študenti, ktorí sa mohli napríklad venovať deťom pri terapiách a konzultáciách rodičov. Sociálny systém v prospech detí so zdravotným postihnutím bol a je vo Francúzsku na veľmi dobrej úrovni. Deťom, ktoré sú uznané ako zdravotne postihnuté, sa zo štátnej pokladnice preplácajú všetky potrebné medicínske a sociálne výkony.

Spolupráca s profesorom Siegfriedom M. Pueschelom sa začala v roku 1993. Cieľom spolupráce bol americko-slovenský projekt zameraný na sledovanie niektorých imunitných funkcií a oxidačného stavu u detí s Downovým syndrómom. Profesor Pueschel bol dlhé roky vedúcim oddelenia pre deti s poruchami vývinu (Child Development Centre) v Rhode Island Hospital v meste Providence. Interdisciplinárny a nie čisto sociálny model ranej intervencie sa ukázal ako najúčinnjší. V USA prebral úlohu sociálneho pediatra tzv. vývinový pediater – pediater so základnou neurologickou erudíciou a s dobrými znalosťami o vývine dieťaťa, o jeho narušeníach a možnostiach nápravy. Child Development Centre – Centrum vývinu dieťaťa patrilo v Rhode Island Hospital taktiež k pediatrickému oddeleniu. V centre pracovali na plný alebo čiastočný úväzok lekári rôznych špecializácií – od vývinových pediatrov, cez neurológov, oftalmológov, foniatrov, ORL lekárov, špecialistov na výživu, rečových terapeutov, fyzioterapeutov, špeciálnych a liečebných pedagógov a aj sieť sociálnych pracovníkov. Sociálni pracovníci pracovali na rôznych pozíciách – od vedúceho oddelenia manažéra, ďalší boli experti v oblasti sociálneho poradenstva, pre styk s externými inštitúciami, alebo dvaja mali kvalifikáciu sociálnych terapeutov. Mnohí z odborníkov pracovali aj na detskom oddelení, iní v teréne alebo na iných pracoviskách. Obdobne ako vo Francúzsku sa niektoré prípady riešili kolektívne, iné individuálne.

2 Centrum Downovho syndrómu na Slovensku

Centrum bolo založené v roku 1994 pri Ústave preventívnej a klinickej medicíny. V období, keď už nefungovala poradňa pre deti s DS v Detskej fakultnej nemocnici, prišla ponuka založiť Centrum Downovho syndrómu pri Ústave preventívnej a klinickej medicíny (ÚPKM). Vďaka za akceptáciu projektu patrila vtedajšiemu riaditeľovi ÚPKM profesorovi Tomášovi Trnovcovi. Pôvodný projekt bol vedecko – výskumný a klinická časť sa budovala postupne. Potreba komplexnej starostlivosti o deti s Downovým syndrómom sa potvrdila po I. Medzinárodnej konferencii o Downovom syndróme v Bratislave už v novembri 1994, ktorej sa zúčastnili významní zahraniční odborníci na problematiku DS – profesor Pueschel z USA, prezident Európskej asociácie Downovho syndrómu (EDSA) profesor Alberto Rasore-Quartino z Talianska a ďalší významní odborníci z Rakúska, Poľska a z Českej republiky.

Spolupráca so zahraničnými pracoviskami a skúsenosti z predchádzajúcich pracovísk pomohli pri zakladaní nového centra pre jedincov s DS. Výhodou projektu bolo, že sme boli spoluautormi dvoch významných medzinárodných publikácií. Prvá sa týkala optimálnej zdravotnej starostlivosti o deti a dospelých ľudí s DS a druhá o možnostiach pomoci a podpory rodín (Pueschel, 1995). Centrum, ako sme spomínali, spolupracovalo s významnými pediatrickými a výskumnými pracoviskami a mohlo sa zapojiť do medzinárodných výskumných projektov. Vedecko-výskumná práca sa týkala nielen porúch imunitného systému, ale aj prevencie porúch imunitných funkcií a preventívnych vyšetrení pri častých metabolických poruchách.

Medicínsko – sociálny model starostlivosti o deti s DS sa mohol uplatňovať po roku 1996 nadviazaním spolupráce s Fakultou ošetrovateľstva a sociálnej práce Trnavskej univerzity (Šustrová, 1999). Prínosom centra bol klinický psychológ neskôr ďalší pediater. Pôsobnosť centra sa špecializovala na problémy rôznych vekových skupín – novorodeneckého, dojčenského, batolivého veku, detí v predškolskom a školskom veku, adolescentov a dospelých ľudí s DS. Každá skupina si vyžadovala iný prístup, iné intervencie odborníkov. Kým v ranom veku sa intervencie o rodičov, v školskom veku boli v popredí záujmu rodičov problémy spojené s výchovou a vzdelávaním, u adolescentov a dospelých sa na prvom mieste riešili sociálne problémy (obr. č.1).

V prvej fáze prechodu pracoviska z Detskej fakultnej nemocnice boli pacientmi – klientmi centra – zväčša deti a dospievajúci, postupne s pribúdajúcimi rokmi sa zvyšoval počet dospelých ľudí s DS. Dnes sledujeme viac ako 300 dospelých jedincov a viac ako 600 detí a dospievajúcich s DS. Z toho detí do 7 rokov je k dnešnému dnu 169. Sú to pacienti z celého Slovenska, avšak prevahu majú samozrejme pacienti z Bratislavy a jej okolia. Návštevy v Centre sa pohybujú od štvrťročnej vizity u detí v ranom a predškolskom veku až po dlhšie intervaly, ktoré závisia nielen od veku, ale aj od závažnosti klinického stavu a od možnosti dochádzania do Bratislavy a dostupnosti.

Obr. č.1: Komplexná starostlivosť o ľudí s Downovým syndrómom

Zdroj: autorka publikácie

2.1 Lekárska intervencia a raná starostlivosť o deti s Downovým syndrómom a ich rodiny

Pri diagnostike Downovho syndrómu u očakávaného dieťaťa v prenatalnom období sa rodičia kontaktujú s našim oddelením najčastejšie po odporúčaní genetikov, menej gynekológov alebo vyhľadávaním kontaktov a informácií cez internet, či od známych. Pre lekára a sociálneho pracovníka si takáto intervencia vyžaduje vysoký stupeň etického prístupu spojeného s odbornou erudovanosťou, empatiou, citlivosťou a neobmedzeným časovým priestorom. Lekár musí byť trpezlivým sprievodcom, musí veľmi citlivo reagovať na otázky oboch rodičov, na ich emocionálne prejavy, na ich prvé vedomosti o probléme Downovho syndrómu. Aj pri najväčšej snahe a dodržiavaní všetkých etických zásad sa odborník môže dostať do nepredvídateľných situácií – niekedy až absurdných – spojených so stresovou situáciou rodičov. Lekár alebo iný odborník v takomto prípade preberá časť zodpovednosti aj bez ohľadu na to, že nakoniec sú to vždy rodičia, ktorí rozhodujú o osude svojho nenarodeného dieťaťa. Nedá mi nespomenúť prípad spred šiestich rokov, keď rodičia čakali dieťaťko s DS, u ktorého sa diagnostikovala mozaiková forma trizómie 21. Matka sa nechcela vzdať svojho dieťaťa, otecko sa však obával, že tretie dieťa bude veľkou záťažou pre rodinu. Žiaľ takéto vedomosti získal od iných odborníkov a z internetu. Dnes má chlapec 7 rokov, s diagnózou Mozaicizmus 21. chromozómu v 7 %, je zaradený v bežnej triede bez asistenta a z celej rodiny je najzdravší.

Dôležité medicínsko-sociálne poradenstvo v rámci včasnej intervencie najradšej uskutočňujeme hneď po narodení dieťaťa s Downovým syndrómom. Spôsob oznámenia diagnózy Downov syndróm rodičom dieťaťa je kritický. Závisí samozrejme od toho, či rodičia vedia, že čakajú dieťaťko s DS alebo je to po negatívnom skríningu v prenatalnom období pre nich neočakávaný šok. Ročne máme v našej ambulancii 6 až 10 detí s DS, kde matke vyšiel skríning negatívne. Nejestvuje pravidlo ako pristupovať k rodičom novorodeného dieťaťa s DS. Niektorí rodičia si prístup lekárov chvália, iní majú množstvo výhrad voči menej kvalifikovaným, všeobecným, často až zastaraným názorom na deti s DS. Dovolíme si podotknúť, že prvý kontakt s rodičmi týkajúci sa nielen oznámenia diagnózy, ale aj usmernenia a poradenstva, je pre prijatie dieťaťa v rodine a jeho výchovu rozhodujúci. Odborník poverený oznámením diagnózy by mal byť kritický aj voči sebe a mal by vedieť, či je schopný takúto neľahkú situáciu zvládnuť. Je to jedna z najťažších úloh – poslaní – v zdravotno-sociálnej oblasti. Škody napáchané pri prvom stretnutí môžu mať nedozierne dôsledky na psychický stav rodičov a prenesené aj na vývoj dieťaťa. Nie je potrebné vymenúvať všetky odchýlky od normy a hovoriť tzv. „pravdu“ o patológii. My uprednostňujeme pri prvých rozhovoroch s rodičmi vyzdvihnutie pekných stránok dieťaťa, obraciame pozornosť na veľmi blízku budúcnosť spojenú so všetkými potrebnými krokmi

pre čo najfyziologickejší vývin dieťaťa. Postupne sa vyjadrujeme aj k problémom, ktoré môžu rodičia pri vývine a výchove dieťaťa očakávať, ale následne aj oznamujeme, ako ich môžu zdolať. Rodičia po prvotnom šoku nie sú schopní vstrebávať a zapamätať si niektoré detaily a odborné názvy spojené s diagnózou. Upozorňujeme ich, že aj naučiť sa a pochopiť niektoré situácie je proces a že u nás majú vždy otvorené dvere. Prvé stretnutie s rodičmi či v pôrodnici, v centre Downovho syndrómu na SZU v Bratislave alebo doma na žiadosť rodičov po návrate z pôrodnice, nie je limitované časom. Rodičov sprevádzame, nič im neordinujeme a nechávame im veľký priestor na prípadné otázky. Prvá vizita trvá zväčša dve hodiny. Na moju lekársko-sociálnu intervenciu nadväzuje intervencia sociálnej pracovníčky, ktorá sa zameriava na odborné sociálne poradenstvo, na poskytovanie informácií o lokálnych pedagogických a sociálnych intervenciách a o sieti fyzioterapeutických zariadení. Znova podotýkam, že napriek diagnóze Downov syndróm je každé dieťa iné a taktiež problémy rodičov treba posudzovať prísne individuálne (Šustrová, 2002).

Mimoriadnu úlohu pri pomoci rodičom detí s DS má sieť Down-pestúnov, ktorá v niektorých prípadoch v podstate nahrádza sociálny systém včasnej intervencie. Rodičia starších detí s Downovým syndrómom po zaškolení odbornými pracovníkmi sú výbornými pomocníkmi prvého kontaktu rodičov novorodených detí s DS. Down-pestúni poskytujú v prvom rade laickú pomoc založenú na vlastných skúsenostiach, ale aj dobrých vedomostiach o problematike. Nekonkurujú odborníkom, nepodávajú odborné informácie. Sú však schopní odpovedať na jednoduché otázky spojené s bežnými problémami, so skúsenosťami s jednotlivými terapiami. Na Down –pestúnov nadväzujú rodičovské organizácie, v prvom rade Spoločnosť Downovho syndrómu s celoslovenskou pôsobnosťou a lokálne občianske združenia, napríklad v Bratislave Up-Down syndróm, rodičovské združenia a spoločnosti v Košiciach, na Orave, v Partizánskom a inde a odborná spoločnosť Trizómia 21, o. z. V medicínskej oblasti poskytujeme poradenstvo a odborné vedomosti aj občianskym združeniam v Českej republike a v Rakúsku a opačne zdrojom a inšpiráciami z oblastí výchovy, vzdelávania sú pre nás najmä české občianske združenia, ako Spoločnosť priateľov Downovho syndrómu, Ovečka a iné.

2.2 Medicínske aspekty včasnej intervencie

Súčasťou každého vyšetrenia v Centre Downovho syndrómu je klinické vyšetrenie dieťaťa. U novorodencov a dojčiat do troch mesiacov sem patrí inšpekcia, fyzikálne vyšetrenie, poradenstvo a návrh liečebného postupu. Základné biochemické a hematologické vyšetrenia, ako aj skrining sluchu a zraku sa robí na novorodeneckých oddeleniach. V treťom mesiaci sledujeme podľa programu optimálnej zdravotnej starostlivosti o deti s DS okrem základných vyšetrení aj stav imunitného systému, profil hormónov štítnej žľazy a podľa ďalších diagnóz aj iné potrebné vyšetrenia. Po roku sledujeme navyše hladiny vitamínov D, kyseliny listovej, skrining na celiakiu. Ku každému dieťaťu pristupujeme individuálne a následné vyšetrenia plánujeme podľa anamnestických údajov a klinického stavu dieťaťa. Po klinickom vyšetrení a odbere krvi na potrebné vyšetrenia sa venujeme medicínsko-sociálnemu poradenstvu. V centre našej pozornosti je nielen dieťa s DS, ale jeho celá rodina, t. j. rodičia a súrodenci (Šustrová, 2014).

2.3 Výchovné aspekty a sociálne poradenstvo

Doplnením komplexného vyšetrenia dieťaťa s DS v Centre Downovho syndrómu je výchovné a sociálne poradenstvo. Každá rodina je samostatnou jednotkou, a preto k výchove dieťaťa pristupujeme prísne individuálne. Čerpáme nielen z vlastných skúseností s prácou s deťmi s DS počas viac ako 35-ročnej praxe, ale aj z odborných prameňov získaných z najnovších publikácií, z národných a medzinárodných konferencií o Downovom syndróme, z odborných seminárov a referencií odborníkov, ale aj rodičov. Osobne som získala mnohé vedomosti počas spomínaných niekoľkokomesačných pobytov vo Francúzsku a v USA,

zo seminárov vo Francúzsku, Holandsku a Dánsku ako expert na Downov syndróm a z národných a medzinárodných konferencií o DS. Veľa sme sa naučili od českých odborníkov – od pani magisterky Miluše Starej, docentky Dagmar Džúrovej, docentky Viery Pokornej z Prahy, doktorky Vlasty Šedej z Kadane alebo v učení matematiky od holandskej priateľky pani Netty Engels. Pre mňa osobne bolo obohacujúce stretnutie, spolupráca a priateľstvo s profesorom Pueschelom z USA a s profesorom Feuersteinom z Izraela. Mojm najväčším, najmilším učiteľom bol však môj syn Jurko, dnes už mladý muž s Downovým syndrómom, ktorý ma naučil čo je naozajstná nezištná láska, čo je trpezlivosť, empatia a najmä čo sú naozajstné hodnoty života (Šustrová, 2014).

2.4 Posudzovanie detí s DS

Podkladom pre posudky vyžadované rodičmi na účely posudzovania fyzickej osoby so zdravotným postihnutím a podklady pre žiadosti o kompenzácie sú lekárske správy a sociálne analýzy z centra Downovho syndrómu. Žiaľ, nie všade sú rovnako akceptované. Dieťa, jeho rodičov a vzťahy v rodine poznáme veľmi dobre a dovoľm si povedať, že lepšie ako úradníci na úradoch práce sociálnych vecí a rodiny. Je paradoxom, že v mnohých prípadoch, kde sa rodičia maximálne starajú o svoje dieťa s DS, kde rešpektujú všetky rady a liečebné postupy odborníkov, nemajú nárok pre tzv. „lepší stav dieťaťa“ na žiadne kompenzácie.

Podľa našich vedomostí sa nárok na kompenzácie u detí s DS v iných krajinách ako je Česká republika, Rakúsko, Poľsko odvíja od diagnózy dieťaťa a nie od svojvôle úradníka. Musíme podotknúť, že po nekorektnom oznámení diagnózy po narodení dieťaťa s DS práve táto oblasť je najčastejším zdrojom pocitu sociálneho vylúčenia rodiny zo spoločnosti. Ak chceme budovať sociálny systém včasnej starostlivosti – intervencie, nesmieme zabúdať na korektné posudzovanie diagnózy Downov syndróm. Downov syndróm nie je len intelektové (mentálne) postihnutie, ale súbor mnohopočetných zdravotných problémov, ktoré súvisia s nadpočetným chromozómom 21. Súčasťou je aj porucha imunity, zmeny v hormonálnom profile, biochemické zmeny, ortopedické anomálie, vrodené chyby srdca, zažívacieho traktu, poruchy sluchu a zraku, poruchy reči a iné. To nie sú pridružené choroby!!! Každé dieťa s DS má niekoľko diagnóz a preto ich celkový stav musíme posudzovať KOMPLEXNE!

Záver

Vytvorili sme v rámci Centra Downovho syndrómu model včasnej starostlivosti – intervencie – o deti s Downovým syndrómom. Model je medicínsko-výchovno-sociálny. Ako ukázala naša prax a skúsenosti, nemožno oddeliť jednu zložku od druhej, pretože sa navzájom prelínajú a veľmi úzko spolu súvisia. Dobrá spolupráca odborníkov na oddelení, v teréne, ako aj medziodborová spolupráca je nevyhnutná a je potrebné vyhýbať sa akejkoľvek ambivalencii a nadradenosti jedného odborníka nad druhým. Cieľom spoločnej práce je dobro dieťaťa, zabezpečenie jeho optimálneho vývinu, pohoda v rodine. Rodičia sú integrálnou súčasťou práce tímu odborníkov. Oni sú 24 hodín denne v kontakte s dieťaťom a získať si ich pre spoluprácu je veľmi dôležité. Schopnosti a konečné výsledky detí sú priamo úmerné úsiliu výchovných postupov rodičov. Rodičia musia tvoriť taktiež integrálny tím, s delením si úloh a kompetencií. Najdôležitejšie vo výchove sú prvé mesiace, prvé roky života. Zanedbanie čohokoľvek vo výchove v rodine a v komplexnom prístupe všetkých zainteresovaných odborníkov sa dobieha veľmi ťažko. Deti s Downovým syndrómom sú jednou z najlepšie integrovateľných skupín spomedzi všetkých detí so základnou diagnózou intelektová dizabilita. Je úlohou nás všetkých, aby sme urobili všetko pre ich optimálny vývin a pre ich zaradenie do inkluzívnej spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

- PUESCHEL, Siegfried M., ANNERÉN, Gustav, FLORES, Juan, ŠUSTROVÁ, Mária, VERNA Ianes, 1995. Guidelines for optimal medical Care of Persons with Down Syndrome. *Acta paediatr.*, 84 č. 8, s. 823-827. ISSN 1651-2227.
- PUESCHEL, Siegfried M. 2001. *A Parent's Guide do Down Syndrome. Toward a Brighter Future*. Baltimore, USA. Paul H. Brookes Publishing Co. 320 s. ISBN 1-55766-452-8.
- ŠUSTROVÁ, Mária, ŠTRBÁK, Vladimír. Thyroid function and plasma immunoglobulins in subjects with Down syndrome (DS) during onthogenesis and zinc therapy. *J. Endocrinol. Invest*, 17, 1994, č. 6, s. 385-390. ISSN 0391-4097.
- ŠUSTROVÁ, Mária, ŠARÍKOVÁ, Vanda. 1997. Downov syndróm – dôsledky zvýšenej expresie génov 21.chromozómu na funkciu imunitného a nervového systému. *Bratisl Lek Listy*, 98, č. 4, s. 221- 228. ISSN 0006-9248.
- ŠUSTROVÁ, Mária. 1999. *Mentálne postihnutie. Sociálna práca s mentálne postihnutými*. Trnava, Trnavská Univerzita SAP Slovak Academic Press, 105 s. ISBN 80-88908 -30-2.
- ŠUSTROVÁ, Mária. 2001. *Milí rodičia dieťaťka s Downovým syndrómom*, Bratislava, Spoločnosť Downovho syndrómu, Perfekt, 24 s. ISBN 80-8046-187-2.
- ŠUSTROVÁ Mária. 2002. Parents, family and the Child Born with Disability. In GLASA Jozef (ed.). *Ethics of Human Genetics. Chalenges of the (post) genomic era*. Bratislava: Charis, s. 123-127. ISBN 80- 88743-51-6.
- ŠUSTROVÁ, Mária. 2004. *Diagnóza Downov syndróm*. Bratislava, Spoločnosť Downovho syndrómu, Perfekt, 240 s. ISBN 80-8046-259-3.
- ŠUSTROVÁ, Mária. 2014. Dôsledky nedostatku vitamínu D na imunitný systém a kostný metabolizmus u ľudí s Downovým syndrómom. In ŠUSTROVÁ Mária (ed). *Zdravotné a sociálne problémy ľudí s Downovým syndrómom*. Trizómia 21, o. z., s. 42-60. ISBN 978-80-971461-0-8.
- ŠUSTROVÁ Mária. 2014. Skúsenosti s aplikáciou Feuersteinovej metódy FIE u ľudí s Downovým syndrómom. In ŠUSTROVÁ Mária (ed). *Zdravotné a sociálne problémy ľudí s Downovým syndrómom*, Trizómia 21, o. z., s. 139-144. ISBN 978-80-971461-0-8

Kontakt na autora

Mária Šustrová, prof. MUDr. CSc.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálne práce sv. Alžbety,
Palackého 1, 810 00 Bratislava,
E-mail: maria.sustrova@szu.sk

ÚLOHA SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA VO VČASNEJ INTERVENCII PRE RODINY DETÍ S DOWNOVÝM SYNDRÓMOM

The role of the social worker in the early intervention for families of children with Down syndrome

Zuzana KRCHŇAVÁ, Mária ŠUSTROVÁ

Abstrakt

Príspevok približuje úlohu sociálneho pracovníka vo včasnej intervencii v procese pomoci a podpory rodín detí s Downovým syndrómom. Zameriava sa na jeho intervencie v Ambulancii Downovho syndrómu pri Slovenskej zdravotníckej univerzite v Bratislave, ktoré ako jediné vysokošpecializované pracovisko na Slovensku poskytuje komplexnú pomoc rodinám detí s touto diagnózou. Intervencie sociálneho pracovníka v tíme odborníkov sú zamerané na zachovanie kvality života rodín a prevenciu ich sociálneho vylúčenia.

Kľúčové slová: Downov syndróm. Rodina. Včasná intervencia. Sociálny pracovník. Sociálne poradenstvo.

Abstract

The paper presents a role of the social worker in early intervention's team to help and support the families with Down syndrome's children. The main role of social worker is to assist in the Down's syndrome Centre at the Slovak Medical University in Bratislava, which is the only specialized department in Slovakia providing a comprehensive assistance to families of children with this diagnosis. The interventions of the social worker in the team of professionals are focused on improving the quality of life the families and the prevention of social exclusion.

Key words: Down syndrome. Family. Early intervention. Social worker. Social counselling.

Úvod

Včasná intervencia je relatívne samostatnou oblasťou starostlivosti o deti s poruchami vývinu od narodenia do dosiahnutia siedmeho roka života a o ich rodiny. Jej súčasťou je diagnostika, rehabilitácia, poradenstvo a terapia. V príspevku sa venujeme úlohe sociálneho pracovníka v procese podpory rodín, ktoré vychovávajú dieťa s Downovým syndrómom. Sociálny pracovník je súčasťou tímu odborníkov Ambulancie Downovho syndrómu. Toto špecializované pracovisko sa ako jediné svojho druhu venuje medicínskej a sociálnej pomoci tejto cieľovej skupine obyvateľstva. Klientmi/pacientmi ambulancie sú rodiny detí a dospelých ľudí s Downovým syndrómom (DS) z celého Slovenska, ale aj z okolitých štátov.

1 Včasná intervencia a jej vymedzenie

Včasná intervencia je špeciálna starostlivosť – sociálna služba, určená všetkým rodinám a ich deťom s rizikovým vývinom od narodenia až do spravidla siedmich rokov života dieťaťa. Ako deti s rizikovým vývinom sú v tomto zmysle ponímané deti, u ktorých bolo diagnostikované vývinové oneskorenie, alebo sa ohrozenie ich vývinu predpokladá pod vplyvom negatívne pôsobiacich exogénnych alebo endogénnych faktorov. Patria sem aj deti s Downovým syndrómom (DS), pretože u nich môžeme predpokladať odchýlky vo vývine. Sociálni pracovníci sú dôležitou súčasťou komplexnej starostlivosti nielen v rámci včasnej intervencie, ale počas všetkých vekových období života ľudí s DS a ich rodín.

Súčasný model včasnej intervencie zdôrazňuje tímovú spoluprácu, ktorej súčasťou však musí byť samotná rodina. Intervencie sú zamerané na rodinu ako celok a systém. Ide o súbor možností pomoci a podpory orientovanej na rodinu a dieťa, vychádzajúci v ústrety ich

potrebám. Je potrebné reflektovať súčasné vývojové trendy v pomáhajúcich profesiách s dôrazom na prevenciu vylúčenia rodiny zo spoločnosti, negatívneho dopadu zdravotného postihnutia na dieťa a jeho rodinu. Poradenský proces má byť formovaný na rešpekte, dôvere, úcte k človeku, na vytváraní bezpečného priestoru pre rodinu, kde každý jej člen môže prejavíť svoje pocity a potreby.

Poskytovanie komplexných služieb a poradenstva nie je orientované len na dieťa. Musí sa zameriavať aj na jeho rodinu. Čím viac a čím skôr je rodina zaangažovaná do včasnej intervencie, tým lepšie výsledky dieťa nadobudne. Rodičia sú s dieťaťom 24 hodín denne. Preto je potrebné, aby v prvom rade oni boli expertmi na starostlivosť oň. Odborník s dieťaťom pracuje iba vo vymedzenom čase a priestore. Rodič s ním môže pracovať denne, v jeho prirodzenom prostredí, s rešpektovaním jeho rituálov a momentálnej nálady. Takáto práca má oveľa lepší efekt. Preto rodičia potrebujú dostať kvalitné poradenstvo, podporu zo strany odborníkov a inštrukcie, ktoré im umožnia pracovať s dieťaťom doma.

Programy včasnej intervencie poskytujú rodičom potrebné informácie a možnosť osvojiť si praktické schopnosti stimulácie vývinu dieťaťa v domácom prostredí.

Pre dieťa je vždy najlepšie, ak vyrastá v rodine. V milujúcej rodine má najlepšie predpoklady optimálneho rozvoja. Každá rodina má preto čo najskôr po diagnostikovaní problému dieťaťa - v prípade pozitívneho skríningu počas tehotenstva matky aj skôr - dostať komplexnú podporu, pomocou ktorej objaví vlastné zdroje na zvládanie situácie a môže dieťa vychovávať v domácom prostredí. Odborné intervencie pomáhajú rodine zvládať záťažové situácie, ktoré so sebou prináša starostlivosť o dieťa so zdravotným postihnutím.

V širšom kontexte pomáha včasná intervencia formovať inkluzívnu otvorenú spoločnosť, teda vytvárať podmienky pre začlenenie dieťaťa a jeho rodiny do spoločnosti, podporu spolupatričnosti a pod.

Ciele včasnej intervencie:

- stimulácia vývinu dieťaťa,
- posilnenie kompetencií samotnej rodiny,
- podporu začlenenia rodiny a dieťaťa do spoločnosti.

Princípy včasnej intervencie:

- pozitívny akceptujúci prístup, opierajúci sa o silné stránky dieťaťa a rodiny (akceptácia rodiny, dôvera v jej schopnosti aktívne participovať na rozvíjaní svojich schopností zvládať náročné životné situácie a skvalitňovať svoj život),
- partnerský vzťah k rodine s rešpektovaním jej osobitostí,
- sprevádzanie rodiny v krízovom období (prijatie dieťaťa s jeho znevýhodnením, kríza identity rodiča) a pri otváraní nových možností v rámci zvládania každodenného života v súvislosti so zdravotným znevýhodnením ich dieťaťa,
- posilňovanie sebavedomia rodičov, ich samostatné rozhodovanie v starostlivosti o dieťa a kompetencií rodiny s nachádzaním a využívaním dostupných zdrojov zvládať situáciu v rodine,
- multidisciplinárny prístup - tímová spolupráca interných a externých zamestnancov v centre s rodičmi ako členmi tímu,
- flexibilné prispôsobenie služieb jednotlivým rodinám na základe ich potrieb.

2 Intervencie sociálneho pracovníka v prospech rodín detí s Downovým syndrómom

Sociálny pracovník má v tíme odborníkov na včasnú intervenciu veľmi dôležitú úlohu. V problematike detí s viacnásobným znevýhodnením je významná jeho funkcia ako koordinátora služieb a poradcu pre rodiny. Pomáha rodine orientovať sa v možnostiach podpory a organizovať starostlivosť o dieťa. Je preto dôležité, aby mal prehľad o dostupných terapiách, prístupoch a pomôckach.

Naše Centrum Downovho syndrómu existuje pri Slovenskej zdravotníckej univerzite v Bratislave už 15 rokov. Možno ho považovať za model komplexnej zdravotno-sociálnej

starostlivosti o deti s poruchami vývinu. Včasnú intervenciu v centre poskytuje tím pracovníkov - lekár špecialista, sociálny pracovník a zdravotná sestra. Zabezpečuje teda medicínsku diagnostiku a dlhodobú zdravotnú starostlivosť. Je to pri práci s deťmi v ranom veku veľmi dôležité, pretože deti s DS majú viacero zdravotných problémov a vrodených anomálií (napr. vrodené choroby srdca, zažívacieho traktu, zmyslových orgánov a pod.). Je nevyhnutné sledovať určité parametre a predchádzať zdravotným problémom u detí. (Šustrová, 2004).

Sociálny pracovník zároveň pomáha rodičom odpovedať na otázky o starostlivosti a výchove dieťaťa s DS a zabezpečuje sociálne poradenstvo pre jeho rodinu. Rieši sociálne problémy jednotlivých členov rodiny, ktoré vznikajú pri vzájomnom spoluzití a výchove dieťaťa s chromozómovou aberáciou. Tiež zabezpečuje siet'ovanie odborníkov, ktorí pracujú v prospech týchto detí a ich rodín.

Sociálny pracovník Ambulancie Downovho syndrómu sprevádza rodinu od narodenia dieťaťa, resp. od prvého kontaktu s ambulanciou. Stáva sa, že rodičia nadviažu s nami kontakt ešte počas tehotenstva matky. Ide najmä o situácie, keď prenatálny skrining potvrdí diagnózu Downov syndróm u ich očakávaného dieťaťa. Rodičia nás navštevujú zneistení a vystrašení. Obávajú sa o svoju budúcnosť a budúcnosť ich nenarodeného dieťaťa. Bohužiaľ od genetikov často dostanú negatívne informácie, zamerané najmä na problémy, ktoré ich po narodení dieťaťa s DS čakajú. Nie je výnimkou, keď sa dozvedajú, že ich dieťa bude nevzdelávateľné, nebude vedieť chodiť, hovoriť. Snažíme sa rodičom podať objektívne informácie a zbytočne ich nestrašit'. Oboznamujeme ich s perspektívami, ktoré má dieťaťko pri dobrej starostlivosti.

Rodina v spolupráci so sociálnym pracovníkom pomenováva a analyzuje svoje potreby. Tieto sú potom podkladom na vytvorenie plánu práce s rodinou. Dôležité je stanoviť si plán, ktorý bude zmysluplný, reálny a ktorý odráža potreby a očakávania celej rodiny, nielen dieťaťa. Nie je možné zovšeobecniť postupy paušálne na všetky rodiny. Každá rodina je osobitá, žije v rozličných životných podmienkach, jej členovia majú rôzne hodnoty, schopnosti zvládať záťažové situácie, ako aj predstavy o svojom živote. Preto rodiny sprevádzame individuálne v závislosti od ich predstáv a potrieb.

Pri práci s rodinami detí so zdravotným postihnutím je dôležité vychádzať z toho, že problémom, prekážkou nie je zdravotné znevýhodnenie dieťaťa, ale obmedzenia v životnom prostredí, ktoré bránia dieťaťu a jeho rodine zapojiť sa naplno do spoločenského života. Problémom nie je dieťa, ale skôr spoločnosť. Rodičia vnímajú veľmi zraňujúco, ak odborníci majú k dieťaťu postoj ako k problému. Niekedy dokonca cítia ich nesúhlas s tým, že sa rozhodli priviesť na svet a vychovávať takéto dieťaťko. Podobná skúsenosť v nich zanecháva pocit krivdy a sťažuje proces zmierenia sa s diagnózou dieťaťa. Preto pri práci s rodinou novorodenca považujeme za kľúčový postoj odborníkov k diagnóze dieťaťa a spôsob oznámenia diagnózy. (Krchňavá, Procházková, 2013).

Úlohou všetkých odborníkov, spolupracujúcich s rodinou je v prvom rade vytvárať také podmienky pre rodiny, ktoré im umožnia zapojiť sa do bežného života spoločnosti. Kľúčovou v tomto snažení je spolupráca rodiny s odborným tímom. Nie je možné vylúčiť rodinu s rozhodovania o intervenciách. V súčasnosti ustupujeme od expertného prístupu, v ktorom odborník najlepšie vie, čo je pre rodinu dobré a smerujeme k tomu, aby rodina formulovala svoje potreby v spolupráci s odborníkmi.

Sociálny pracovník v tíme odborníkov slúži aj ako koordinátor všetkých služieb a prostredník medzi internými a externými odborníkmi a rodinou. Súčasťou jeho práce je aj sociálne poradenstvo a sprevádzanie rodiny.

2.1 Problémy rodín detí s Downovým syndrómom

Rodiny, ktoré vychovávajú dieťa s DS sú často ohrozené súborom viacerých nepriaznivých faktorov, ktoré ich môžu viesť k psychickej (emocionálnej) a tiež materiálnej nepohode.

V rozličných životných etapách sa stretávajú s viacerými problémami. Sociálny pracovník ich potrebuje pre efektívnu prácu s rodinou poznať.

Nasledovné problematické oblasti sme zhrnuli zo skúseností z práce s rodinami v rámci včasnej intervencie (od narodenia do siedmeho roku veku dieťaťa):

- oznámenie diagnózy dieťaťa nevhodným spôsobom,
- nedostatočná informovanosť rodičov o diagnóze ich dieťaťa, ako aj o možnostiach pomoci a podpory,
- zlá finančná situácia rodín,
- problémy so zaraďovaním dieťaťa do vzdelávacieho procesu.

Pri rozhovoroch s rodičmi často vnímame, že je pre nich kľúčový spôsob, akým im odborníci oznámia diagnózu ich dieťaťa. Spôsob oznámenia diagnózy je rozhodujúci v tom, ako rodičia situáciu prijímajú, ako sa s diagnózou vyrovnávajú. Ak rodičia dieťaťko prijímajú dobre, dokážu mu poskytnúť potrebnú starostlivosť a stimuly hneď po jeho narodení. Preto je spôsob, akým odborníci oznámia diagnózu dieťaťa v prvých okamihoch jeho života, veľmi dôležitý. V praxi sa stretávame s tým, že lekári kladú dôraz na negatívne stránky diagnózy dieťaťa, upriamujú pozornosť na problematické oblasti. Poniktorí takmer strašia rodičov. Je dôležité, aby rodičia počuli objektívne informácie, no máme možnosť ich podať aj pozitívnym spôsobom. Odborníci by mali ukázať rodičom, aké má ich dieťaťko pri dobrej starostlivosti perspektívy, čo dokáže, aké sú jeho silné stránky.

Neexistuje rodič, ktorého by sa nedotkla správa o tom, že jeho novonarodené dieťaťko má istý zdravotný problém. Úlohou odborníkov nie je vyvolávať u rodičov negatívne emócie, ale mali by im pomôcť spracovať informáciu o diagnóze ich dieťaťa. Tým môžeme výrazne podporiť vytvorenie pevnej primárnej väzby medzi rodičmi a ich dieťaťom. Pevná primárna väzba je dôležitým predpokladom nielen pre sociálny, ale aj mentálny vývin dieťaťa. Humánny a profesionálny prístup zdravotného personálu je preto veľmi dôležitý.

Rodiny zvyčajne nemajú komplexný prehľad o odborníkoch v oblasti vývinu. Ďalším našim krokom je poskytnúť rodičom dostatočné informácie o tom, ako majú dieťaťko vychovávať, aké odborné intervencie mu môžu pomôcť. Rodičia malých detí s DS potrebujú informácie o možnostiach včasnej intervencie, rehabilitácií, logopedickej, špeciálno-pedagogickej starostlivosti, odborníkoch, ktorí majú skúsenosti s prácou s deťmi s DS. Neskôr sa zaujímajú o oblasť kompenzácií ťažkého zdravotného postihnutia, možnosti vzdelávania ich detí, postupe integrácie do materskej a základnej školy a pod. Okrem odborných informácií však potrebujú aj povzbudenie, pochopenie a sprevádzanie náročnými životnými situáciami. Potrebujú cítiť našu podporu, aby nadobudli sebavedomie a dôveru, že to zvládnu.

Starostlivosť o dieťa so zdravotným znevýhodnením prináša do rodiny aj finančnú záťaž. Mnohé z potrebných terapií nie sú hrazené zo systému verejného zdravotného poistenia. Rodičia v snahe čo najviac pomôcť dieťaťu vynakladajú nemalé finančné prostriedky za rehabilitácie, špecializované terapie, stimulačné pomôcky. Navštevujú odborné ambulancie, kam dochádzajú často z veľkej vzdialenosti. Dostupnosť lekárov - špecialistov a iných odborníkov nie je v niektorých regiónoch Slovenska dobrá. V praxi je málo odborníkov, rodičia na terapie a vyšetrenia čakajú veľmi dlho a frekvencie návštev sú pre dieťa nepostačujúce.

Rodiny spravidla prichádzajú minimálne na niekoľko rokov o jeden z príjmov, pretože matka väčšinou zostáva doma a stará sa o dieťa až do jeho nástupu do školy. V mnohých prípadoch sa jej nepodarí ani potom zapojiť do pracovného procesu. Systém finančnej podpory zo strany štátu je obmedzený len na poskytovanie rodičovského príspevku. Neexistuje žiadna iná cieľená forma finančnej podpory pre rodinu po narodení dieťaťa so zdravotným znevýhodnením. Peňažné príspevky na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia vo väčšine prípadov nepokrývajú reálne vynaložené prostriedky.

Rodina sa počas prvých rokov života dieťaťa postupne vyrovnáva s jeho diagnózou a nájde si svoj rytmus fungovania. Zvyčajne okolo tretieho roka života dieťaťa alebo neskôr

okolo šiestich rokov sa stretne s ďalšou skúškou, ktorou je nástup dieťaťa do predprimárneho alebo primárneho vzdelávania. Deti s DS vo veku 3 - 6 rokov často nemajú priestor v štandardných materských školách, ich integrácia do vzdelávacieho procesu naráža na nepripravenosť personálu, nedostatok financií, nevhodné podmienky. Deti majú právo na vzdelávanie, no materské a základné školy ich nie sú povinné prijať. Snažíme sa spolu s rodičmi nájsť optimálnu formu vzdelávania pre ich deti. Podporujeme integráciu detí s DS do vzdelávacieho procesu spolu so zdravými rovesníkmi. Nie sme za paušálnu, nerozumnú integráciu. No rodičom by nemalo byť upierané právo rozhodnúť sa, kde bude ich dieťa vzdelávané.

Ambulanciu Downovho syndrómu navštevujú rodiny detí s DS z celého Slovenska, prípadne aj z okolitých štátov. Preto je potrebné, aby mal sociálny pracovník informácie o odbornej pomoci v jednotlivých regiónoch našej republiky. Máme vytvorenú databázu odborníkov z celého Slovenska a smerujeme rodinu na špecialistov v okolí ich trvalého bydliska. Za veľmi prínosnú považujeme aj vzájomnú pomoc rodín, ktoré vychovávajú dieťa s rovnakou diagnózou. Preto rodičom poskytujeme vzájomné kontakty, ako aj informácie o občianskych združeniach a svojpomocných skupinách, ktoré pôsobia v našej republike.

Záver

Služba včasnej intervencie bola implementovaná do Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov (II. časť, IV. hlava, § 33). V ponímaní tohto zákona ide teda o sociálnu službu včasnej intervencie. Včasná intervencia však bola poskytovaná rodinám detí s DS oveľa skôr, napríklad aj v našej ambulancii. V starostlivosti o malé deti so zdravotným znevýhodnením resp. zaostávaním vo vývine vnímame potrebu prepájania sociálnej služby s lekárskou starostlivosťou. Zo služby včasnej intervencie nemôže byť vylúčený lekár. Rezort zdravotníctva by sa mal spolupodieľať na včasnej intervencii pre deti s nerovnomerným vývinom.

Komplexná včasná intervencia v ranom veku dieťaťa vytvára dobrý základ pre jeho sociálnu participáciu a zapojenie sa do spoločnosti. Predchádza sociálnemu vylúčeniu dieťaťa a jeho rodiny. Kvalitná včasná intervencia pripravuje dobrý základ pre inklúziu dieťaťa do spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

KRCHŇAVÁ, Zuzana – PROCHÁZKOVÁ, Ľubica. 2013. Včasná intervencia pre rodiny detí s Downovým syndrómom – sociálne poradenstvo a problémy pri žiadosti o kompenzáciu sociálneho znevýhodnenia. In ŠUSTROVÁ, Mária. (ed.). Bratislava: Trizómia 21, o.z., s. 113-119. ISBN 978-80-971461-0-8.

ŠUSTROVÁ, Mária a kol. 2004. *Diagnóza: Downov syndróm*. Bratislava: Perfekt. 240 s. ISBN 80-8046-259-3.

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Kontakt na autora

Mgr. Zuzana Krchňavá

Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave, Limbová 12, 833 03 Bratislava

E-mail: zkrchnava@gmail.com

prof. MUDr. Mária Šustrová, CSc.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave,

Palackého 1, 810 00 Bratislava

E-mail: maria.sustrova@gmail.com

POSILNENIE SOCIÁLNIHO DIALÓGU S DÔRAZOM NA ZDRAVOTNÍCTVO A SOCIÁLNE SLUŽBY

Strengthening of social dialogue in the sector on the health care and social services

Ľubica ČERNÁ

Abstrakt

V každej modernej spoločnosti je realizácia sociálnej politiky prostredníctvom sociálneho dialógu. Zahrňuje všetky typy vyjednávania, poradenstva, alebo výmeny informácií medzi sociálnymi partnermi, ktoré sa vzťahujú na spoločné ekonomické a sociálne záujmy. Príspevok prezentuje súčasný stav odvetvového sociálneho dialógu na európskej úrovni a v podmienkach SR s dôrazom na vývoj miezd pracovníkov zdravotníctva a sociálnych služieb.

Kľúčové slová: Sociálny dialóg. Lekár. Sestra. Sociálny pracovník. Mzdy. Odborové združenia, Zamestnávateľské organizácie. Reprezentatívnosť.

Abstract

In modern society the implementation of social policies are through social dialogue. Social dialogue includes all types of negotiation, advice, and exchanges of information between the social partners applicable to the common economic and social interests. The paper presents the current state of the sectoral social dialogue at European level and in national level in Slovakia with emphasis on the evolution of salaries of workers health and social services..

Key words: Social dialogue. Doctor. Nurse. Social worker. Wages. Unions, employers' organizations. Representativeness.

Úvod

Sociálny dialóg patrí medzi kľúčové prvky na ktorých je postavená demokracia spoločností a štátov. To umožňuje zástupcom rôznych skupín v spoločnosti konzultovať a diskutovať o dôležitých otázkach s príslušnými stranami, napr. s vládou, zástupcami zamestnávateľov a zamestnancov, so zástupcami obcí a iných územných celkov, s mimovládnyimi neziskovými organizáciami a inými nátlakovými organizáciami.

1 Teoretická charakteristika sociálneho dialógu

Sociálny dialóg ako ho definuje Medzinárodná organizácia práce (ILO) zahŕňa všetky typy vyjednávania, konzultácií, alebo jednoducho výmenu informácií medzi zástupcami vlád, zamestnávateľov a zamestnancov, o otázkach spoločného záujmu, týkajúcich sa hospodárskej a sociálnej politiky. (ILO, 2013) Môže existovať ako tripartitný proces, s vládou ako oficiálnou stranou dialógu, alebo sa môže skladať z bipartitných vzťahov, ktoré sú len medzi zamestnancami a vedením (alebo odbormi ako zástupcami zamestnancov a organizáciami zamestnávateľov), s nepriamou účasťou vlády, alebo bez nepriamej účasti vlády. Účasť štátu (vlády) je podmienená faktom, že štát často patrí medzi najväčších zamestnávateľov (týka sa napríklad zamestnancov štátnej služby). Konverzácie môžu byť neformálne alebo inštitucionalizované, často sa však jedná o kombináciu oboch. Sociálny dialóg môže prebiehať na európskej, národnej, regionálnej a na úrovni podniku, resp. organizácie. Môže prebiehať interdisciplinárne, sektorovo (odvetvovo) alebo ako kombinácia všetkých týchto

faktorov. Inštitucionalizovaná forma sociálneho dialógu, ktorá je legislatívne upravená sa nazýva **kolektívne vyjednávanie**. Právo kolektívne vyjednávať patrí medzi najvýznamnejšie práva zamestnancov. V Slovenskej republike bolo kolektívne vyjednávanie oficiálne zavedené v roku 1991 ako úplne nový nástroj, ktorý v minulosti v našej sociálnej politike chýbal. (Macková, 2011)

Cieľom sociálneho dialógu je dosiahnutie sociálneho (z)mieru je teda stavu, kedy nebude charakter vzájomných vzťahov medzi zamestnávateľom a sociálnymi partnermi, resp. zamestnancami, odrážať dopad jednostrannej riadiacej stratégie (uplatňovania „mocenského“ postavenia) prezentované vyjednávacou taktikou „win – lose“, ale vyjednávací taktikou „win-win“. (Horecký, Stránsky, 2011). To znamená že má výrazne preventívny charakter, má predchádzať konfliktom a problémy riešiť ex ante a nie ex post. (Zachar, 2011).

Napriek tomu, že Amstrong (2002) hovorí o formách kolektívneho vyjednávania, môžeme jeho názor aplikovať komplexne na celý sociálny dialóg:

- **Konjuktívne (spojujúce) vyjednávanie**, ktoré „vyplýva z absolútnej požiadavky, že nejaká dohoda – akákoľvek dohoda - musí byť uzatvorená, aby mohla pokračovať činnosť na ktorej sú závislé obe strany“ a vyúsťuje do „fungujúceho vzťahu, v ktorom obe strany explicitne, alebo implicitne súhlasia s poskytovaním potrebných služieb, uznávaním určitých právomocí a prijímaním určitej zodpovednosti voči druhej strane“. (napr. pri štrajku - pozn. autorky)
- **Kooperatívne vyjednávanie**, v ktorom sa uznáva, že strany sú na sebe závislé a môžu dosiahnuť svojich cieľov účinnejšie, pokiaľ získajú podporu druhej strany. (vyjednávanie o kolektívnej zmluve metódou win-win- pozn. autorky).

Na prvý pohľad by sa zdalo, že záujmy sociálnych partnerov sú rozličné až protichodné, napr. najvyššie pracovné výkony za najnižšie osobné náklady. Niektoré z nich sú však spoločné a je len otázka špecifických faktorov, ktoré v čase a priestore determinujú, aká je miera toho, čo sociálnych partnerov spojuje. V tejto súvislosti je potrebné zmieniť sa o pojme „**sociálno-ekonomické optimum**“, ktoré je možné charakterizovať ako prienikový bod záujmov oboch zmluvných strán.

Ak berieme do úvahy podnikovú (organizačnú) úroveň, je to priestor, v ktorom sa nachádza miera uspokojených nárokov, ktorá je sociálne prijateľná pre zamestnancov a miera nákladov ekonomicky prijateľných pre zamestnávateľov. Vo všeobecnom ponímaní, ak berieme na zreteľ odvetvovú (sektorovú), národnú resp. medzinárodnú úroveň je „*sociálno-ekonomické optimum*“ prienikovým bodom všeobecne vymedzených sociálnych, hospodárskych a ekonomických záujmov partnerov, z ktorých jedna strana je nositeľom nákladov a zdrojov a druhá strana je ich príjemcom. (Hrabcová, 2008, s.17-19)

Aby sociálny dialóg dosiahol svojich cieľov, je potrebné definovať tri okruhy skutočností, okolností a podmienok, tvoriacich rámec sociálneho dialógu:

- **Právny rámec sociálneho dialógu** (právna úprava pracovného práva, kolektívneho pracovného práva, zákony o sociálnom fonde, daňové a colné zákony).
- **Ekonomický rámec sociálneho dialógu** (je daný objektívnou ekonomickou možnosťou zamestnávateľa, resp. toho kto poniesie náklady k zaisteniu plneniu záväzkov). Tento vývoj je ovplyvnený najmä makroekonomickým vývojom v krajine, hospodárskymi výsledkami zamestnávateľa, výškou mzdových nákladov a tým aj v slovenských podmienkach tvorbou sociálneho fondu a i.
- **Osobný rámec sociálneho dialógu.** (zahŕňa nielen spoločenskú a politickú klímu, makroekonomické faktory v čase vyjednávania, ale i osobnostné a interpersonálne predispozície vyjednávačov, ich osobnú prestíž a autoritu, odborné znalosti a organizačné schopnosti.)

Všetky tri okruhy skutočností a oblasti sa navzájom podmieňujú a ovplyvňujú.

Sociální dialóg a sociálne partnerstvo je rozvinutým prostriedkom participácie všetkých relevantných záujmových skupín a osvedčeným spôsobom ich vtiahnutia do procesov spolurozhodovania. Záujmová skupina spája jednotlivcov väzbami, ktorých základom je úsilie presadiť svoje záujmy, alebo dosiahnuť určité výhody, pričom títo jednotlivci sú si týchto väzieb vedomí. Záujmové skupiny, ktoré sa inak nazývajú aj „nátlakové“, sú veľmi dôležitým aspektom v spoločnosti a patria k dôležitým súčasťam politického systému. Sú to združenia budúce spoločnosť „zdola“.

Sociálni partneri, ktorí sledujú svoje špecifické skupinové záujmy, môžu prostredníctvom sociálneho partnerstva a dialógu participovať na rozhodovacích procesoch a spolupodieľať sa na procesoch kontroly a výkonu moci od podnikovej až po celospoločenskú úroveň. (Čambáliková, 2011)

Sociálny dialóg je zárukou participatívnej, modernej a sociálnej demokracie, ktorá dokáže presadzovať dispoziatívne ustanovenia Zákonníka práce na konkrétnej podnikovej, ale i regionálnej úrovni. (Janičová, Zuřová, 2013) Sociálny dialóg a sociálne partnerstvo po druhej svetovej vojne vo vyspelých demokratických (najmä európskych) štátoch prekročili rámec podniku (organizácie), pracovnoprávných a zamestnanecko-zamestnávateľských vzťahov. Sociálni partneri sa aktívne začleňovali do procesov spolurozhodovania o podobe sociálnej politiky, mzdovej politiky a presadzovania záujmov zamestnancov nielen v podnikoch a na úrovni hospodárskych odvetví, ale aj na regionálnej úrovni a na makroúrovni spoločnosti. (Čambáliková, 2011)

Na záver tejto časti je potrebné spomenúť aj paradoxy, spojené so sociálnym dialógom a kolektívnym vyjednávaním. V procese kolektívneho vyjednávania vznikajú zaujímavé paradoxy. Pri kolektívnom vyjednávaní a uzatváraní kolektívnych zmlúv vyjednávajú odbory za všetkých zamestnancov, bez ohľadu na to, či sú, alebo nie sú členmi odborov, dokonca aj tých zamestnancov ktorí s uzavretou kolektívnou zmluvou nesúhlasia, alebo si neželajú aby ich odborová organizácia zastupovala.

Tu teda dochádza k zaujímavému paradoxu. Na jednej strane je to sloboda kolektívneho združovania sa, ktorú garantuje Listina základných práv a slobôd, a na druhej je to povinná participácia na ňom a na výsledkoch z neho. Nie je z praxe známy prípad, že by zamestnanec odmietol zastúpenie odborom, alebo odmietol aplikáciu výstupov z kolektívneho vyjednávania na seba samého, v tom prípade ak by s takým zastúpením a takou zmluvou vôbec nesúhlasil. Odborové organizácie zase poukazujú na skutočnosť, že na výsledkoch ich činnosti participujú aj zamestnanci, ktorí neplatia členské príspevky, ktorí teda na zastupovanie neprispievajú. Z pohľadu odborových organizácií sa tak deje na úkor ich členov, ktorí tým strácajú motiváciu naďalej platiť členské príspevky a nepriamo tým „sponzorovať“ nečlenov. Zamestnanci nie sú motivovaní vstupovať do odborových organizácií a zvyšovať ich legitimitu na pracovisku. Spoliehajú sa na, že odborová organizácia bude vyjednávať aj za nich, bez toho aby bola nutná ich osobná zaangažovanosť. Zamestnávatelia sú toho názoru, že táto jednoduchá a v niektorých oblastiach účelová právna úprava nie je pre kolektívne vyjednávanie a vo svojich dôsledkoch ani pre odbory výhodná. Nevedie k väčšiemu záujmu o kolektívne vyjednávanie a presadzovanie svojich práv zamestnancov. Zamestnávatelia sa iba ťažko zmierujú s tým, že ich partnerom pre kolektívne vyjednávanie o dôležitých právach zamestnancov, nadštandardnými mzdovými podmienkami je iba niekoľkočlenná odborová organizácia, ktorej je priznané právo zastupovať všetkých zamestnancov. Slabá odborová organizácia však nemôže byť rovnocenným sociálnym partnerom. Pretože tam, kde slabá odborová organizácia pôsobí výsledky vyjednávania určuje zamestnávateľ.

2 Európsky sociálny dialóg

Sociálny dialóg vychádza z právneho základu článku 138 a 139 Zmluvy Európskej komisie, ktoré uložili komisii povinnosť podporovať konzultácie so sociálnymi partnermi a

uľahčiť ich dialóg. Na základe článku 139, dialóg medzi sociálnymi partnermi, pokiaľ si to žejajú obe strany, môže viesť ku kolektívnemu vyjednávaníu, vrátane uzavretia dohôd.

Jeho dôležitosť podčiarkuje rozhodnutie predsedu Európskej komisie Jean-Claude Junckera, ktorý sa po svojom zvolení do funkcie zaviazal podporovať európsky sociálny dialóg a uskutočniť dva sociálne tripartitné summity ročne. Prvý tohtoročný summit sa konal 16. marca 2016 v Bruseli, kde sa prerokovávali nasledovné témy: *Skúsenosti z implementácie odporúčaní pre jednotlivé krajiny; Digitalizácia na trhu práce a zručnosti výzvy; Integrácia utečencov na trhu práce a úloha sociálnych partnerov v tomto procese.*

Európsky sektorový (odvetvový dialóg) sa vzťahuje sa na formálne i neformálne bilaterálne vyjednávanía medzi odborami a zamestnávateľmi na európskej úrovni. Cieľom je zabezpečiť, aby odbory a zamestnávateelia aktívne participovali na zlepšení životných a pracovných podmienok v danom sektore.

3 Európsky sociálny dialóg v sektore zdravotníctva

Na európskej úrovni pôsobia nasledovní sociálni partneri: **EPSU** je najväčšou federáciou Európskej konfederácie odborových zväzov (ETUC) a skladá sa z 8 miliónov pracovníkov verejných služieb z viac ako 265 odborových zväzov. EPSU organizuje zamestnancov z energetického, vodného odvetvia, odvetvia zberných surovín, zdravotných a sociálnych služieb a lokálnej a národnej administratívy, vo všetkých krajinách Európy, vrátane susediacich krajín na východe EÚ

Sektor zdravotníctva a sociálnych služieb je pomerne veľkým a rôznorodým sektorom, zahŕňa mnoho rôznych služieb a rôznych inštitúcií, ako sú nemocnice, zariadenia starostlivosti o dieťa, komunitné zdravotníctvo, zariadenia sociálnej starostlivosti a domovy pre starších a zdravotne postihnutých ľudí. Odborová federácia EPSU zastupuje 3,5 milióna zamestnancov v zdravotných a sociálnych služieb v celej Európe. Je uznanou regionálnou organizáciou PSI (Medzinárodná federácia pracovníkov verejných služieb). EPSU sa koncentrovala na založenie sociálneho dialógu v nemocničnom sektore v Európe. Vyústilo to do troch sociálnych konferencií v rokoch 2000, 2002 a 2004, s diskusiou o otázkach týkajúcich sa pracovnej sily; štruktúry, organizácie a privatizácie; kvalitatívneho rozvoja a voľného pohybu pracovnej sily. Od roku 2002 sa zišla reprezentatívna pracovná skupina deväťkrát. Na poslednej konferencii sa dohodlo na preskúmaní možnosti rozvíjať spoločné stanoviská v oblastiach nábora a udržania členstva, potreby nových zručností a v oblasti starnutia pracovnej sily.

Záujmy zamestnávateľov zastupuje **HOSPEEM**, Európske združenie zamestnávateľov v nemocničnom a zdravotníckom sektore ktoré združuje na európskej zamestnávateľskej úrovni národné zamestnávateľské združenia, ktoré pôsobia v nemocničnom a zdravotníckom sektore, s cieľom koordinovať svoje stanoviská a opatrenia voči sektoru a trhu v neustálom vývoji.

Dňa 17. decembra 2010, HOSPEEM a EPSU podpísali v tzv. Rámec aktivít v oblasti nábora a udržania zamestnancov nemocničných a zdravotníckych zariadení. Cieľom je prispieť k rozvoju a uplatňovaniu politiky na miestnej, regionálnej, národnej a európskej úrovni, uľahčiť nábor a udržanie zamestnancov a presadzovať dostupné a vysoko kvalitné zdravotníctvo, pri plnom rešpektovaní zodpovednosti jednotlivých členských štát za organizovanie a poskytovanie zdravotníckych služieb svojim občanom. Hlavné body dokumentu: *podpora nábora a udržanie zamestnanca v zdravotníckom odvetví, zlepšenie organizácie práce, rozvíjanie a uplatňovanie plánovacích mechanizmov práce, podpora rôznorodosti a rovnosti pohlaví v zdravotníctve, počiatkové vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie a trvalý profesijný rast, dosiahnutie čo najbezpečnejšieho pracovného prostredia.*

Pre členské krajiny EU sa stala záväzná smernica, ktorá vzišla z tohto dokumentu. Aj Slovenská republika prebrala smernicu Rady 2010/32/EÚ, ktorou sa vykonáva Rámcová dohoda o prevencii poranení ostrými predmetmi v nemocničnom a zdravotníckom sektore.

Cieľmi tejto smernice je **vytvorenie čo najbezpečnejšieho pracovného prostredia predchádzaním poraneniam pracovníkov, ktoré sú spôsobované všetkými ostrými predmetmi** (vrátane injekčných ihliel) a ochranou pracovníkov vystavených riziku poranení a infekcií v zdravotníckom sektore spôsobených ostrými predmetmi.

4 Európsky sociálny dialóg v sektore poskytovateľov sociálnych služieb

Situácia Európskeho sociálneho dialógu v sektore poskytovateľov sociálnych služieb je zložitejšia. V čase od januára do septembra 2012 sa realizoval európsky projekt PESSIS financovaný európskym programom Priemyselné vzťahy a sociálny dialóg. Opiera sa o široké partnerstvo európskych a národných organizácií, ktoré predstavujú poskytovateľov sociálnych a zdravotníckych službách v úzkej spolupráci s Európskou odborovou konfederáciou (ETUC).

Projekt predstavoval prvý krok na európskej úrovni, v dlhodobom procese vytvorenia reprezentatívnej platformy pre sociálnych partnerov v sektore poskytovateľov sociálnych služieb a vytvorenie orgánu pre kolektívne vyjednávanie na európskej úrovni. Východiskovým bodom projektu bolo mapovanie aktuálnej situácie v 11 krajinách. Vo výstupoch projektu sa konštatovalo, že existuje niekoľko systémov odborovej zastúpenosti v sektore sociálnych služieb na národných úrovniach, ale mnohé krajiny postrádali zamestnávateľské organizácie, a to aj tam, kde je už tradícia sociálneho dialógu. V niekoľkých krajinách, zamestnávateľa v sektore sociálnych služieb nie sú organizovaní do reprezentatívnych zamestnávateľských organizácií, v porovnaní s verejným sektorom, ktorý má silnejšie systémy reprezentácie, často požadované zákonom.

Hoci v sektore sociálnych a zdravotných služieb pôsobí 10,7% pracovnej sily EÚ, jeho dôležitá súčasť - sektor sociálnych služieb, zatiaľ nie je plne zastúpená v európskom sociálnom dialógu ani u rokovacieho stola, kde sa pripravujú základné politiky a legislatíva EÚ. Ak bude táto významná pracovná sila a príslušní zamestnávateľa do európskeho sociálneho dialógu zapojení, posilní sa tento dialóg ako celok a zvýši sa zastúpenie pracovných síl EÚ v tomto dialógu. Absencia tak dôležitého zamestnávateľa a ekonomickej sily pri rokovacom stole, kde sa riešia zásadné európskej politiky, je tiež slabinou a demokratickým deficitom EÚ už len preto, že poskytovatelia sociálnych služieb sú často najbližšie k občanom najviac postihnutým chudobou a sociálnym vylúčením.

Pokračovaním v tomto úsilí bol projekt PESSIS II, ktorý sa realizoval v období od novembra 2013 do októbra 2014. V tejto fáze sa objektom výskumu stala aj Česká republika. Výsledkom diskusií, realizovaných v rámci projektu bolo stanovenie základných oblastí, ktoré by mali byť náplňou sociálneho dialógu:

- nábor a udržanie zamestnancov,
- bezpečnosť a ochrana zdravia na pracovisku,
- profesionálne zručnosti, školenia a kvalifikácia,
- mobilita pracovníkov,
- zlepšenie obrazu odvetvia,
- smernica EU o pracovnej dobe,
- spoločensky zodpovedné a udržateľné verejné obstarávanie.

S prihliadnutím na princíp subsidiarity, by mali byť témy ako mzdy a ich zvyšovanie, pracovný čas, právo na štrajk a jeho pravidlá riešené na národnej úrovni. V súčasnosti prebieha tretia fáza projektu PESSIS III, ktorý je zameraný na vytvorenie európskej siete reprezentatívnych zamestnávateľských organizácií v odvetví sociálnych služieb (sociálnej ekonomiky). Projekt bude ukončený v roku 2017. V tejto fáze sa objektom výskumu stala aj Slovenská republika.

5 Národný sociálny dialóg v sektore zdravotníctvo a sociálne služby v podmienkach Slovenskej republiky

Slovenské zdravotníctvo a sektor sociálnych služieb trápí veľké množstvo problémov. Spomenieme niekoľko faktov, ktoré súvisia s obsahom tohto príspevku. Po invazívnom náraste pracovníkov v zdravotníctve počas obdobia socializmu sa od roku 1989 až do roku 2005 počet zdravotníckeho personálu postupne znižoval. Neskôr sa tento proces pri profesii lekára pomaly zastabilizoval. Najvýznamnejší pokles zaznamenalo povolanie zdravotnej sestry a povolania, ktoré nesúvisia priamo s poskytovaním zdravotnej starostlivosti.

Všetky zdravotnícke profesie výrazne starnú a ich náhrada mladšou generáciou nie je dostatočná. Kým podiel mladých lekárov zostáva zachovaný, podiel generácie štyridsiatnikov na celkovom lekárskom stave klesol o jednu tretinu. Výrazne sa zvýšil podiel starších lekárov, predovšetkým vo vekovej kategórii 60+. Priemerný vek lekára sa zvýšil za desať rokov cca o 2,5 roka. Charakteristickým trendom je feminizácia slovenského zdravotníctva.

V súčasnosti pôsobí na Slovensku viacero organizácií zastupujúcich lekársku profesiu a lekárov zamestnancov. Spomenieme dve najvýznamnejšie: **Lekárske odborové združenie (LOZ)**, ktoré je dobrovoľným združením Lekárskych odborov (základných odborových organizácií) a ako odborový zväz združuje členov prostredníctvom základných odborových organizácií. Druhým je **Slovenský odborový zväz zdravotníctva a sociálnych služieb**, ktorý je súčasťou Konfederácie odborových zväzov SR.

Záujmy zamestnávateľov zastupujú rôzne asociácie. Najreprezentatívnejšia zamestnávateľská organizácia je **Asociácia štátnych nemocníc SR**, ktorá združuje 22 zdravotníckych zariadení. Menované 3 subjekty uzatvorili kolektívnu zmluvu vyššieho stupňa ešte v roku 2012, ktorá sa od toho času mení dodatkami. V roku 2016 bol podpísaný 7. dodatok, v ktorom sa zmluvné strany dohodli na úprave miezd nezdravotníckych zamestnancov a sanitárov. Sumy minimálneho mzdového nároku podľa § 120 ods. 4 Zákonníka práce v roku 2016 boli zvýšené o 3 %.

Tabuľka 1: Sumy minimálneho a zvýšeného mzdového nároku

stupeň	násobok	2016	+3 %
1.	1,0	405,00 €	417,15€
2.	1,2	486,00 €	500,58€
3.	1,4	567,00 €	584,01€
4.	1,6	648,00 €	667,44€
5.	1,8	729,00 €	750,87€
6.	2,0	810,00 €	834,30€

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Kolektívnej zmluvy vyššieho stupňa dňa 25.2.2016 s účinnosťou od 1.3.2016

Štúdia *Zhodnotenie mzdového vývoja v zdravotníctve SR a odhad dopadov požadovaných úprav* (Morvay, 2014) uvádza nasledovné výsledky: relatívna mzda lekárov vo vzťahu k iným vysokoškolsky vzdelaným zamestnancom v SR sa zlepšuje, vnútorná diferenciácia miezd lekárov a sestier v nemocniciach sa vychýľovala v prospech lekárov a sestier vo fakultných či univerzitných nemocniciach, zhoršila sa hlavne relatívna mzda a ich pozícia v neziskových organizáciách, mzdy v zdravotníctve sú menej regionálne diferencované ako mzdy vo väčšine iných odvetví, samozrejme v bratislavskom kraji sú mzdy vyššie.

Záujmy sestier a pôrodných asistentiek zastupuje **Odborové združenie sestier a pôrodných asistentiek**, ktoré sa odlúčilo od Slovenského odborového zväzu zdravotníctva a sociálnych služieb.

Na sociálnych pracovníkov, ktorí sú odmeňovaní podľa Zákona o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme č. 533/2003 Z.z sa vzťahuje kolektívna zmluva vyššieho stupňa, ktorú podpisujú predstavitelia vlády, vyšších územných celkov,

Združenia miest a obcí a reprezentatívni zástupcovia zamestnancov okrem iných odborových združení aj Slovenský odborový zväz verejnej správy a Slovenský odborový zväz zdravotníctva a sociálnych služieb.

Najvýznamnejšími prejavmi nespokojnosti s odmeňovaním v skúmanom sektore bol štrajk lekárov v roku 2011 a hromadné výpovede sestier v roku 2015, ktoré vyvrcholili odchodom sestier v roku 2016.

Štrajk lekárov na jeseň v roku 2011 si vyžiadal vyhlásenie núdzového stavu pre hromadné výpovede lekárov, keď predstavitelia Lekárskeho odborového združenia (LOZ) nepristúpili na riešenie ich požiadaviek navrhované vládou. Po tom, ako prezident Ivan Gašparovič podpísal novelu zákona o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, ktorá rieši niektoré požiadavky vznesené LOZ - zvýšenie plátov lekárov v slovenských nemocniciach, pribudlo do zákona ustanovenie o minimálnej mzde pre nemocničných lekárov bez špecializácie a so špecializáciou a definitívne zrušenie transformácie zdravotníckych zariadení na akciové spoločnosti, LOZ štrajkovú pohotovosť zrušilo.

Prvé protesty sestier sa uskutočnili v roku 2011. na základe nich schválila Národná rada SR zákon č. 62/2012 Z. z. o minimálnych mzdových nárokoch sestier a pôrodných asistentiek a ktorým sa dopĺňa zákon č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme. Zákon sa týkal sestier, ktoré vykonávajú ošetrovateľskú starostlivosť nielen v zdravotníckych zariadeniach, ale aj v zariadeniach sociálnych služieb a v zariadeniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a tiež pôrodných asistentiek. Na uplatnenie zákona neboli vyčlenené dostatočné finančné prostriedky. Mnohé zariadenia sociálnych služieb, aby sa vyhli vyšším mzdám sestier podľa zákona 62/2012 Z. z. „dohodli“ s nimi zmenu pracovnej činnosti na prácu opatrovateľky. V rokoch 2005 – 2015 okrem lekárov, zubných lekárov, sestier a pôrodných asistentiek, s výnimkou Zákonníka práce, žiadny právny predpis negarantoval mzdy zamestnancov ostatných povolání v zdravotníctve.

Hromadné výpovede sestier zasiahli nemocnice koncom roku 2015 a začiatkom roku 2016, najmä v štátnych nemocniciach chýbalo okolo 550 sestier najmä v Prešove a Žiline. Dňa 15.12.2015 Národná rada Slovenskej republiky prelomila prezidentské veto a opätovne schválila novelu zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov a novelu súvisiacich právnych predpisov, kde sa stanovuje sa minimálna výška základnej zložky mzdy pre definovanú skupinu zdravotníckych pracovníkov pracujúcich v zdravotníckych zariadeniach podľa § 7 ods. 2 u poskytovateľa zdravotnej starostlivosti, ktorý prevádzkuje zariadenie ústavnej zdravotnej starostlivosti a u poskytovateľa, ktorý prevádzkuje ambulanciu záchranej zdravotnej služby. Odborové združenie sestier a pôrodných asistentiek je však so súčasným stavom nespokojné a pokračujú ďalej v nátlakových akciách.

Záver

Európsky sociálny dialóg je základným prvkom európskeho sociálneho modelu. Sociálni partneri tak môžu aktívne prispievať k formovaniu európskej sociálnej politiky. Riadenie pracovných vzťahov v Európe je v prvom rade definované organizačnou silou sociálnych partnerov a stupňom centralizácie a koordinácie kolektívneho vyjednávania. Zapojenie sociálnych partnerov je rozdielne medzi jednotlivými členskými štátmi EÚ. Pracovnoprávne vzťahy sú formované rôznymi tradíciami, inštitúciami a zvyklosťami, ktoré vzájomne ovplyvňujú súčinnosť medzi verejnou politikou, kolektívnym vyjednávaním a sociálnym dialógom.

Nátlakové akcie sociálnych partnerov, o ktorých sme sa v príspevku zmieňovali, končia úspešne alebo sú neúspešné. Úspech pri vyjednávaní v sociálnom dialógu je pri dodržaní právneho rámca, ktoré je dané právnym prostredím, v ktorom prebieha a dostatku disponibilných zdrojov k finančnému pokrytiu toho, o čo sa vyjednáva a samozrejme to závisí

aj od ďalších významných ale aj limitujúcich faktorov. *Objektívne (resp. relatívne objektívne) faktory* zahrňujú najmä spoločenskú, ekonomickú a sociálnu situáciu, vyjednávací potenciál a silu účastníkov, ktorí do kolektívneho vyjednávania vstupujú, miera ich spoločenskej prestíže a miera ich moci. *Subjektívne (osobné a osobnostné) faktory* sa týkajú konkrétnych vyjednávačov napr. osobná prestíž, organizačná schopnosť, kvalifikácia, hĺbka znalostí prejednávanej problematiky, ekonomické a právne vedomosti danej problematiky, dostatok informácií, najmä ekonomických (náklady na pracovnú silu, vývoj mzdových nákladov v podniku, čerpanie sociálneho fondu a pod), nemenej dôležitá je znalosť techník, taktík a stratégií z oblasti umenia vyjednávania a schopnosti efektívnej komunikácie.

Zoznam použitej literatúry

- AMSTRONG M. *Řízení lidských zdrojů*, Praha: Grada Publishing a.s. 2002, s. 658, ISBN 80-247-0469-2
- ČAMBÁLIKOVÁ, Monika. 2011. Sociálny dialóg a sociálne partnerstvo na Slovensku: stav a perspektívy, In: *Pracovní právo, sociální dialóg*. ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA No 406, 2011.s. 60-78 Brno: Masarykova univerzita ISBN 978-80-210-5438-7.
- HORECKÝ, Jan, STRÁNSKÝ Jaroslav. 2011. Sociální dialog a jeho účastníci. In: *Pracovní právo, sociální dialóg*. ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA No 406, 2011. Brno: Masarykova univerzita. s. 27-41 ISBN 978-80-210-5438-7.
- HRABCOVA, D. a kol. *Sociální dialóg. Vyjednávání v teorii a praxi*, Masarykova univerzita 2008, s.17-19 ISBN 978-80-210-4773-0
- ILO. 2013. *National tripartite social dialogue. An ILO guide for improved governance*. ISBN 978-92-2-127997-6
- JANIČOVÁ, Eva, ŽULOVÁ, Jana. 2013. Asymetrický model pracovného práva so zreteľom na regionálne disparity trhu práce. In: *Tvorba a realizácia pracovného práva so zreteľom na regionálne aspekty trhu práce*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach s.54-62. ISBN 978-80-8152-067-9.
- MACKOVÁ, Zuzana. 2011. Sociálny dialóg, sociálne partnerstvo a reforma dôchodkového systému v slovenskej republike, In: *Pracovní právo, sociální dialóg*. ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA No 406, 2011. Brno: Masarykova univerzita. s.112-139 ISBN 978-80-210-5438-7.
- MORVAY, Karol. 2014. *Zhodnotenie mzdového vývoja v zdravotníctve SR a odhad dopadov požadovaných úprav*. (online) Bratislava : Stredoeurópsky inštitút pre zdravotnú politiku. Dostupné na: http://www.hpi.sk/cdata/Documents/Zhodnotenie_mzdoveho_vyvoja_v_zdravotnictve_SR.pdf
- EPSU, ETUCO. 2004. *Európska integrácia: rozvíjanie sociálneho dialógu a ochrana vysoko kvalitných verejných služieb. Vzdelávacia sada pre eurotrénerov*. (online) Dostupné na: http://www.epsu.org/IMG/pdf/Services_publics.slovaque.pdf
- ZACHAR, Dušan. 2011. *História a súčasnosť sociálneho dialógu v SR so zameraním na štrajky, štrajková legislatíva*. (štúdia) Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVaR SR. 38 s.

Kontakt na autora

Doc. Ing. Ľubica Černá, PhD
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, Ružomberok, Slovensko
E-mail: lubica.cerna@ku.sk

Tento príspevok vznikol v rámci programu Grantovej agentúry Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Názov projektu: Keď sa ruže v šípky premenia.

Environmentálne vzdelávanie seniorov a výskum vplyvu životného prostredia Liptova na kvalitu života seniorov.

II. c) RODINA A NÁHRADNÍ PÉČE

SANÁCIA RODINNÉHO PROSTREDIA, STABILIZÁCIA RODINY A POSILNENIE SEBESTAČNOSTI KLIENTA

Support of family environment, stabilization of family and promote self-sufficiency of client

Martina FERRI

Abstrakt

Príspevok je venovaný sanácii ako vhodného nástroja na podporu, úpravu, obnovu a stabilizáciu rodinného prostredia. Sanácia ako účinná forma pomoci dysfunkčným rodinám zlepšuje ich životnú situáciu vo všetkých dimenziách ich života – v oblasti starostlivosti o dieťa, pri riešení oblasti zamestnanosti a bývania, pri obnovení fungovania rodiny, pri eliminácii a v prevencii sociálnopatologických javov, vedie k rozvoju samostatnosti a posilneniu sebestačnosti klienta – rodiny.

Kľúčové slová: *Dysfunkčná rodina. Sanácia rodiny. Sebestačnosť klienta. Kvalita života.*

Abstract

Article introduces support of family as a suitable instrument to support, treatment, recovery and stabilize the family environment. Support of family as an effective form of help dysfunctional families improve their living situation in all dimensions of their lives - in the area of childcare, in addressing the employment and housing, to restore the functioning of the family, the elimination and prevention of socio-pathological phenomena, leading to the development of independence and promote self-sufficiency of client - families.

Key words: *Dysfunctional family. Support of family. Self-sufficiency of client. Quality of life.*

Úvod

Misiou sociálnej práce je umožniť rozvinúť všetkým ľuďom ich plný potenciál, obohatiť ich životy a predchádzať dysfunkciám. Profesionálna sociálna práca sa zameriava na riešenie problémov a zmeny. (Beckett, 2006). Záujmom spoločnosti je slúžiť blahu jedinca a vytvárať také prostredie, ktoré dovoľuje jedincovi v jeho sebarealizácii. Highman (2006) odporúča sociálnych pracovníkom, aby si zvolili teórie, metódy alebo modely pre svoje intervencie.

1 Zdravá a dysfunkčná rodina

Rodina sa stala predmetom záujmu pomáhajúcich profesií. Vplyvom zmien spoločnosti sa mení samotná štruktúra rodiny, rodinná interakcia, hodnotová orientácia a sociálne väzby členov rodiny navzájom, ako aj k širšiemu príbuzenstvu.

Satirová (2006) zdravú rodinu charakterizuje:

- Členovia ako rovnako hodnotní.
- Dôvera, česťnosť, otvorenosť.
- Vzorce kongruentnej komunikácie.
- Členovia sa vzájomne podporujú.
- Zdieľaná zodpovednosť.
- Smiech a humor v rodine.
- Rodinné tradície a rituály.
- Pocity sú akceptované a spracované.
- Podstupovanie rizika a rast na neúspechoch.
- Akceptácia rozdielov a oslava jedinečnosti.

- Vzájomný rešpekt súkromia.

V súčasnej dobe je však rodina vystavovaná vplyvu ekonomickej, spoločenskej disharmónie a nie je schopná si plniť svoje funkcie. V prípade, že nastane situácia, že rodina nedokáže naplniť niektorú zo svojich funkcií, môže nastať deficit, porucha až dysfunkcia pri naplnení úloh a poslania rodiny. Tento stres spôsobuje rodine záťaž, ktorú rodina nemusí zvládať a nedokáže sa primerane adaptovať, nastáva nerovnováha a problémové rodiny a stávajú dysfunkčnými. Fischer, Škoda (2009) charakterizujú dysfunkčnú rodinu ako rodinu, kde sa prejavujú vážne poruchy niektorých alebo všetkých funkcií rodiny. Tie rodinu ako celok vážne ohrozujú a poškodzujú a zároveň aj vývoj dieťaťa.

Kasanová (2009) medzi faktory, ktoré determinujú vznik dysfunkčnej rodiny zaraďuje:

- ekonomický status rodiny,
- nezamestnanosť a nízku vzdelanostnú úroveň,
- sociálno-patologické javy v rodine,
- nevhodné výchovné štýly v rodine,
- osobnostné charakteristiky rodičov.

Ak nastane situácia, že rodina nie je schopná niektorú zo svojich funkcií riadne plniť, je nutné hľadať adekvátne spôsoby podpory a celkovej aktivizácie rodiny a tým je sanácia rodiny v ich prirodzenom prostredí.

2 Sanácia rodinného prostredia

Sanácia rodiny (model podpory rodiny) - súbor opatrení a programov sociálno-právnej ochrany, podpora rodiny, úprava a obnova rodiny, pomoc v stabilizácii rodiny a v starostlivosti o dieťa a posilnenie rodičovských schopností a zručností. Ide o model podpory rodiny, t.j. rodiny v kríze, ktoré sa nedokážu primerane adaptovať na meniace sa podmienky v spoločnosti, či rodičia nedokážu primerane reagovať a zabezpečiť potreby detí.

Pod pojmom sanácia Levická et al. (2009) rozumie *úpravu* alebo *obnovu* niečoho. Obnovou sa rozumie nastolenie predchádzajúceho stavu, keď predchádzajúci stav pokladáme za prijateľný. Našimi aktivitami sa snažíme len o obnovenie fungovania rodiny. Úpravou myslíme dosiahnutie takej zmeny, ktorá nenavodzuje predchádzajúci stav, ale aktivity nami zamerané sú na dosiahnutie prijateľného stavu.

3 Zistenia z prieskumu

Cieľ prieskumu: zistiť a identifikovať čo pomáha terénnemu sociálnemu pracovníkovi pri vedení klienta k sebastačnosti (k samostatnosti).

Výberový súbor: terénni sociálni pracovníci pracujúci v neziskovom sektore v projektoch sanácie rodín. Výber participantov prebiehal zámerne a postupne. Počet participantov – 22, z toho ženy – 19, muži – 3.

Metodika prieskumu založená na kvalitatívnom prístupe. Zber údajov sa realizoval kvalitatívnou metódou Focus Group – tematicky zamerané skupinové interview alebo ohnisková skupina. Vo výskume použitá pološtruktúrovaná ohnisková skupina. Na analýzu dát sa použili program MS Word a program Atlas, demoverzia s obmedzenými možnosťami, ale k prieskumu postačujúci. Nahrávky sme prepísali, spoznávali obsah, snažili o pochopenie významov, označili segmenty (analytické jednotky), použili otvorené kódovanie. Pri nahrávaní a spracovávaní údajov sme dbali na etickú stránku prieskumu.

Prieskumná otázka: Ako terénny sociálny pracovník rozvíja a vedie klienta k sebastačnosti?

Z výpovedí participantov sme vytvorili kategóriu: **Posilnenie sebastačnosti klienta** a identifikovali tieto kategórie:

- *definovanie sebastačnosti,*
- *zvyšovanie sebahodnoty,*
- *zvyšovanie právneho vedomia,*

- zvyšovanie vnútornej motivácie,
- zvyšovanie kvality života,
- socializácia a hodnotový systém rodiny.

Kód: Definovanie sebestačnosti (samostatnosti)

„Účelné využívanie sociálnych vzťahov bez nezdravého naviazania na jednu alebo niekoľko osôb.“ „Mať vlastné zdroje na plnenie svojich snov a túžob.“ „Vedieť sa o seba postarať bez pomoci iných.“

Niektorí účastníci neboli plne stotožnení s termínom sebestačnosť. Vychádzajúc z ich názorov, človek ako sociálna bytosť nie je sebestačný, pretože funguje v sociálnych vzťahoch a väzbách. Základom pre fungovanie človeka v spoločnosti je vytváranie si kvalitných medziľudských vzťahov, podporovanie rozvoja a rastu osobnosti jedinca.

Sociálny pracovník sa usiluje o rozvoj schopností klienta, dodáva mu vieru vo vlastné schopnosti a podporuje prevzatie zodpovednosti za vlastný život. Terénny sociálny pracovník napomáha k rozvoju individuálneho ľudského potenciálu, vedie klienta k efektívnejšiemu a kompetentnejšiemu riešeniu problémov.

Kód: Zvyšovanie sebahodnoty

„Posilňovať sebahodnotu, priviesť ich k tomu, aby porozumeli svojej hodnote.“

„Sebahodnota, byť hrdý na seba.“

Sebahodnota – pocit vlastnej hodnoty, ako vnímame samých seba, t.j. vlastný sebaobraz. Satirová (2006) hovorí, že osobnostný rast je dôležitý pre vysoké sebahodnotenie, ktoré sa utvára v atmosfére, kde sa oceňujú individuálne rozdiely, tolerujú chyby a kde prevláda otvorená komunikácia a prevládajú pružné pravidlá.

Sebaobraz sa formuje prostredníctvom slov. Ak sa klient považuje za hodnotného a milovaného, cíti sa byť aj kompetentný riešiť životné situácie. Ak má klient nízku sebahodnotu, vníma sa ako nehodný lásky, nedôležitý, neschopný, stráca motiváciu pre riešenie konfliktov, životných problémov, cíti sa bezmocný a upadá do depresie. Len vyrovnaný, otvorený a sebaistý klient dokáže dôverovať vo vlastné schopnosti, udržiava primerané medziľudské vzťahy a problémy, ktoré prináša život rieši s nadhľadom. Výzvy prijíma s nádejou, s nadšením a má sebadôveru vo vlastné schopnosti. Toto je najzložitejšia úloha pre terénnych sociálnych pracovníkov, pracovať s klientom na zmene jeho sebahodnotenia.

Kód: Zvyšovanie vnútornej motivácie

„Hľadať motivácie. Aj silné stránky, ale aj spôsoby ako motivovať toho človeka k niečomu. Pretože, ak ten človek nemá byť prečo samostatný, tak ho môžeme nútiť, ale keď nájdeme, pomôžeme mu objaviť ten motív, prečo je to pre neho dôležité, to dlhšie vydrží“

„Pomôcť nájsť klientovi jeho motívy.“

Človek je motivovaný k tomu, aby uspokojoval hierarchicky usporiadané potreby. Najzákladnejšie sú fyziologické potreby a potreba bezpečia, ktoré pomáhajú k prežitiu. Nasleduje potreba lásky a spolupatričnosti, až potreba úcty v dvoch rovinách a to k sebe samému a k druhým. Najvyšším stupňom je sebaaktualizácia. Vyššie potreby zabezpečujú duševnú pohodu, rovnováhu a rozvoj osobnosti.

Pri intervenciách by sa mal terénny sociálny pracovník zamerať na poznávanie a porozumenie príčinám úzkosti klienta. Podľa Maslowa (2000) poznávanie a porozumenie sa používajú ako nástroje znižovania úzkosti a strachu. Úzky vzťah medzi poznaním a konaním pomôže interpretovať jednu z príčin strachu z poznania ako hlbokého strachu z konania. Niekedy sa vyhýbame osobnému rastu, pretože aj toto môže priniesť istý druh strachu, pocity slabosti. Zvedavosť je vyššia potreba a tak potreba cítiť sa bezpečne, neúzkostne je silnejšia ako zvedavosť. Existuje veľa spôsobov zvládania úzkosti a jeden zo spôsobov ako to premeniť na známe je poznať to a rozumieť tomu. Poznanie môže plniť funkciu rastu, funkciu znižovania úzkosti a ochrannú homeostatickú funkciu.

Kód: Zvyšovanie právneho vedomia

„Na UPSVR, všade sú tí bezplatní právnicki, čiže keď potrebujú v právnej oblasti niečo vybaviť, majú možnosť, majú právo obrátiť sa na UPSVR, lebo tam je bezplatný právnik, ktorý im poradí. To myslím pod tým, že osveta, vzdelávanie, lebo oni to nevedia. Oni často nie sú si vedomí svojich možností, alebo práv.“

Knausová (2011) hovorí, rodina musí mať potrebnú pomoc a ochranu, aby mohla plniť svoju úlohu v spoločnosti. Dieťa má právo na výchovu biologickými rodičmi, čo si vyžaduje rešpekt. Autorka je toho názoru, že rodina v záujme svojho dieťaťa musí mať na sanáciu nárok, o čom hovorí aj dohovor – poskytovanie pomoci rodine.

Terénny sociálny pracovník informuje, zvyšuje a posilňuje klienta v jeho právnom vedomí ako:

- právo na rovný prístup k službe,
- právo na ochranu vlastnej dôstojnosti,
- právo na prijímanie ako zodpovedná osoba,
- práva klienta ako občana, ktoré sú zaručené zákonom.

Teda, jednou z ciest ako klienta viesť k svojpomoci je posilňovaním jeho právneho vedomia, pomáhaním objasňovať klientom ich práva a spôsoby ako ich uplatňovania.

Kód: Zvyšovanie kvality života

„Naučiť človeka chytať ryby. Neudržiavať ho v pasivite. On bude niečo dosahovať, bude sa zlepšovať jeho životná úroveň. Tak dosiahne na záver, že bude sebestačný.“

„Riešiť problémy medziľudských konfliktov, vzťahoch. S cieľom sledovania o naplnenia osobného blaha každého toho jedinca“.

Proces zdravého rastu sa deje v situáciách, v ktorých sa človek slobodne rozhoduje. Zvyšovanie kvality života je spojené so zvyšovaním životného štandardu. Kvalita života patrí k duchovným potrebám človeka, od ktorého sa odvíjajú životný cieľ a životné úsilie človeka.

„Kvalita života znamená individuálny, subjektívny, emočný stav vo vzťahu k okoliu. Je ovplyvňovaná rovnako sociálnymi a kultúrnymi charakteristikami ako aj želaniami. Pohodlie modernej spoločnosti nie je samo o sebe dostačujúce vo vzťahu k tomu, čo človek očakáva od dobrej kvality života.“ (Levická, 2007. s. 52)

O kvalite života môžeme hovoriť ako o individuálnom pociťovaní pohody, ktorý pramení zo spokojnosti a nespokojnosti v tých oblastiach života, ktoré sú pre klienta dôležité. Úsilím terénneho sociálneho pracovníka a spoločnosti je pracovať na zvyšovaní kvality života, teda prostredníctvom napĺňania primárnych potrieb dochádza prirodzene k zvyšovaniu životného štandardu.

Kód: Socializácia a hodnotový systém rodiny

„Človek nikdy nie je schopný sebestačnosti. Lebo človek, ak je tvor sociálny a je to jedna zo základných podmienok prežitia, že človek sám nie je schopný prežiť. Musí žiť vo svorke, tak ja celý život budem odkázaná na, už len aby som sa mala s kým porozprávať. Môžem byť bohatá, krásna, štíhla a inteligentná, ja potrebujem tú spoločnosť, určite.“

Človek si v procese socializácie vytvára postoje, ktoré by mali byť v súlade s normami spoločnosti, čiže zákonnými, ale aj nepísanými. Vplyvom rôznych determinantov sa stáva, že jedinec nedodržiava spoločenské normy, nežije v súlade s nimi a porušuje ich. Vplyvom interakcie medzi členmi rodiny sa formujú chybné životné postoje. (Tokárová et al., 2003).

Jedinec sa rozvíja, ak sa cíti bezpečne, snaží sa, aby jeho život bol zmysluplný. Zmysel života sa uskutočňuje prostredníctvom hodnôt, ktoré si rodina osvojuje a preferuje v živote.

Socializácia jedinca sa uskutočňuje v sociálnom prostredí. Kladieme si otázku, čo napomáha k tomuto procesu? Efektívna intervencia zo strany terénneho sociálneho pracovníka vedie k rozvoju potenciálu klienta, k aktívnej participácii klienta v spoločnosti, k zdieľaniu spoločných a morálnych hodnôt, kultúry spoločnosti v smere dosahovania pozitívnej zmeny v zmysle úspešnej adaptácie rodiny na meniace sa podmienky v spoločnosti.

Záver

Človek žije v sociálnom prostredí a s prostredím je neustále v interakcii. Na hranici medzi jedincom a prostredím vznikajú životné problémy a stresy, ktoré sú predmetom záujmu terénneho sociálneho pracovníka. K tomu, aby terénny sociálny pracovník dokázal efektívne intervenovať a pomôcť, potrebuje byť vybavený kompetenciami.

Záverom zhodnocujeme, že spôsob akým terénny sociálny pracovník rozvíja a vedie klienta k sebestačnosti (k svojpomoci, k samostatnosti a pod.) je prostredníctvom zvyšovania klientovej sebahodnoty, zvyšovaním právneho vedomia, zvyšovaním vnútornej motivácie, zvyšovaním kvality života s dopadom na efektívnu socializáciu (sociálnu inklúziu) a pozitívny hodnotový systém rodiny.

Konečným cieľom pôsobenia pracovníka je zlepšiť a rozvinúť zručnosti klientov, ozdravenie rodinného systému, zlepšenie funkčnosti rodiny a viesť ich k adaptácii sa k neustále meniacim sa podmienkam spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

- BECKETT, CH. 2006. *Essential Theory for Social Work Practise*. London: Sage Publications. 208 p. ISBN 10-1-4129-0873-6.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. 2009. Sociální patologie - Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Praha: Grada Publishing, a.s. 224 s. ISBN 9788024727813.
- HIGHMAN, P. 2006. *Social Work – Introducing Professional Practice*. London: Sage Publications. 233 p. ISBN 1-4129-0857-4.
- KASANOVA, A. 2008. *Sprevodca sociálneho pracovníka. I. Rodina a deti*. Nitra: UKF. 449 s. ISBN 978-80-8094-277-9.
- KNAUSOVÁ, I. 2011. Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí – kvalitativní sonda do terénní práce s ohrozenou rodinou v současnosti. In *Sociální práce/sociálna práca*, roč. 11, č. 1, s. 68-73. ISSN 1213-6204.
- LEVICKÁ, J. et al. 2009. *Sociálna práca II*. Trnava: Oliva. 156 s. ISBN 978-80-89332-06-9.
- MASLOW, H. A. 2000: *Ku psychologii bytia*. Modra: Persona. 223 s. ISBN 80-967980-4-9.
- SATIROVÁ, V. 2006. *Kniha o rodině*. Praha: Práh. 364 s. ISBN 80-725-21500.
- TOKÁROVÁ, A et al. 2003. *Sociálna práca: Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Akcent print. 572 s. ISBN 80-968367-5-7.

Kontakt na autora

Martina Ferri, PaedDr. PhD.

Univerzita sv. Cyrila Metoda v Trnave, Bučianska 4/A, Trnava

E-mail: martina.ferri@ucm.sk

RIZIKOVÉ SEXUÁLNE SPRÁVANIE DIEŤAŤA V DETSKOM DOMOVE

(PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA)

Risky sexual behaviour Children in residential care.

(Case Study)

Martina VICÁŇOVÁ

Abstrakt

Rizikové sexuálne správanie predstavuje vážny problém, ktorý výrazne zasahuje do osobnosti človeka. Špecifickým problémom je vtedy, keď sa to týka detí umiestnených v detských domovoch, ktoré sú zväčša poznačené citovou depriváciou, poruchou vzťahovej väzby a izoláciou od vlastných rodičov.

Prípadová štúdiá prezentuje tému rizikového sexuálneho správania v detských domovoch. Z teoretického hľadiska práca rozoberá rodinu, jej funkcie, nefunkčnosť spojenú s umiestnením dieťaťa do detského domova. Význam rodiny a jej dôležitosť vo vzťahu k dieťaťu stavia na popredné miesto. Rizikové správanie spája s psychotraumatizujúcimi udalosťami dieťaťa vo vlastnom detstve, s príčinou umiestnenia do detského domova a zároveň s adaptáciou sa na prostredie detského domova.

Kľúčové slová: Rodina. Dieťa. Detský domov. Sexualita. Rizikové sexuálne správanie.

Abstract

Risky sexual behaviour poses a serious problem that greatly affects the human personality. This is an even more specific problem when it concerns children placed in children's home, which is usually marked by emotional deprivation, attachment issues and isolation from their own parents.

Case Study presents the theme of risk sexual behaviour in residential care. The theoretical part analyzes family, its functions, or malfunction connected to placing the child in residential care. The importance of the family and its role in relation to the child is on the forefront. Risk behaviour is associated with psycho-traumatizing events in the child's own childhood, caused by placement in a foster home while adapting to the environment of this surroundings.

Key words: Family. Child. Children's homes. Sexuality. Risky sexual behaviour.

Úvod

Označenie rizikového sexuálneho správania znie „problémovo“ o to viac, ak postihuje a označuje správanie detí v detských domovoch.

Deti v detských domovoch často strádajú svojich najbližších, sú emocionálne nezrelé, ochudobnené o lásku. Veľakrát sa pod ich psychické prežívanie podpíše negatívny život v rodine, traumy, príčina ich umiestnenia do detského domova a ich následná adaptácia sa na život v domove.

Po odbornom odhalení zisťujeme, čo všetko sa vplyvom predchádzajúceho prostredia podpísalo pod ich osobnostný rozvoj. Keďže nie sú ojedinelé ani prejavy a správanie sa detí s rizikovým sexuálnym správaním, je nutné venovať tejto téme značnú pozornosť. O to viac, že detí v detských domovoch s uvedenými problémami pribúda.

Deti z detských domovov si balíček spleťných udalostí, často nevysvetlených, nesú so sebou. Po odchode z domova sa stretávajú s mnohými situáciami, s ktorými si nedokážu relevantne poradiť. Pokiaľ nemajú zázemie, podporu a sprevádzanie, často naivne uveria podvodníkom. Absentuje u nich vzťahová väzba. Túžia byť milované a patriť niekomu.

Založenie si zdravého partnerského vzťahu s láskou, úctou a rešpektom je často pre odchádzajúce deti veľkým problémom. Je dôležité pátrať po príčinách tohto javu, riešiť ho a hľadať východiská, ktoré pomôžu pri riešení tejto problematiky.

1 Hlavný text

Rizikové sexuálne správanie v detských domovoch považujeme v súčasnosti za jeden z najzávažnejších problémov dospelujúcej mládeže, ktorému je treba venovať náležitú pozornosť. Dôležitosť problematiky vidíme v skutočnosti, že sa o nej málo rozpráva, máme pocit, že je skôr tabuizovaná. V praxi sa stretávame s dospelujúcou mládežou, ktorá má v porovnaní s našou generáciou posunuté hranice správania v oblasti sexuality. Je možné, že ide o zmenu nastavenia spoločenských noriem.

Predčasná sexuálna aktivita a rizikové sexuálne správanie sú spojené s nedostatkom základných charakterových vlastností, premenlivosťou vzťahov, nezodpovednosťou za vlastné zdravie. Potvrdzuje sa, že rizikovým sexuálnym správaním sa vyznačujú nielen osoby, u ktorých absentuje sexuálna výchova, ale aj osoby, ktoré trpia nedostatkom citov. Takéto deti sú často odvrhnuté od svojich blízkych. Môže ísť o citové strádanie, nedostatok lásky, ktorá je

doplnená zvýšeným sexuálnym apetítom. Uspokojenie sa hľadá všade tam, kde je dostatočne naplnené.

„Sexualita hrá v živote každého jednotlivca veľmi dôležitú úlohu. Zasahuje do ľudských osudov a podmieňuje aj zdravotný stav človeka. Sexualita je veľmi mocným činiteľom a jej formovaniu musíme venovať žiaducu pozornosť, aby sme včas zabránili osudovým chybám. Správnou a včasnou výchovou od detstva musíme dosiahnuť taký vzťah k osobe druhého pohlavia, že pohlavný život bude slúžiť duševnému a telesnému zdraviu a poskytne človeku krásu a radosť“ (Wislocka, 1990, s. 7).

Rizikom detí v detských domovoch je predčasná sexuálna aktivita, časté striedanie partnerov, rizikový sex, získavanie výhod, budovanie vlastnej prestíže, čo môže viesť k oslabeniu, zneváženiu vlastnej identity a dôstojnosti. Nespokojnosť s vlastným prežívaním môže mať dlhodobý dopad na kvalitu života.

Nie je zriedkavé, že dievčatá sa silne emočne naviažu na prvého partnera, ktorého si získajú. Mnohé dievčatá začínajú sexuálne žiť už pred obdobím puberty. Prevláda striedanie partnerov, nevyberanosť a ľahkomyselnosť vzťahov. Stáva sa, že partneri bývajú oveľa starší, u ktorých hľadajú pravdepodobne vzor otca, kamaráta, priateľa, citovo blízkeho človeka, zabezpečeného, zrelého človeka. Citová otupenosť sa podpisuje pod skutočnosť, *„keď lásku nedostávali, nevedia ju často ani prijímať, ani rozdávať“*.

U chlapcov sa rizikové sexuálne správanie prejavuje striedaním dievčat, budovaním vlastnej prestíže, uspokojením vlastných biologických potrieb.

Mladí ľudia nedisponujú dostatočnými informáciami o bezpečnom pohlavnom styku, o ochrane svojho zdravia, o pohlavných chorobách. Zväčša ide o správanie, ktoré nie je v súlade so spoločenskými normami a je spojené často s konzumáciou alkoholu, zábavou, odviazanosťou, túžbou po zážitku. Sexuálne promiskuitné dievčatá si väčšinou uvedomujú svoje správanie. Sú to osobnosti odviazané, túžiace po sexuálnom styku, striedaní partnerov, kde vek nezohráva žiadnu úlohu. Sú to dievčatá, ktoré si za poskytnutie svojej služby dokážu zarobiť, ale aj dievčatá citovo ranené, otupené, deprimované, ktoré hľadajú pocit niekomu patriť.

Faktom je, že v detských domovoch je ťažké dosiahnuť, aby sa deti otvorene a dôverne rozprávali na tému sexu a vzťahov, vzhľadom k množstvu striedania sa pracovníkov na skupine. Nie všetkým je táto téma blízka. Stáva sa, že medzi deťmi a vychovávateľmi sú veľké generačné rozdiely, starší vychovávatelia majú problém otvorene rozprávať v danej súvislosti, hoci majú bohaté skúsenosti s výchovou detí v DeD. Do istej miery prevláda puritástvo a predsudky. Stáva sa, že pracovníci na skupinách majú obavy pred deťmi sa odborne a správne vyjadrovať, nakoľko im nie je dostatočne známa terminológia. Osobitným druhom je viera vychovávateľa, ktorý hoci láskavo a s rešpektom dieťa vychováva, dokáže mať problém v spojitosti s uvedenou problematikou.

Veľkou neznámou v práci s dieťaťom s rizikovým sexuálnym správaním je, keď nevieme:

- ako odborne pracovať s takto označeným dieťaťom?
- ako pracovať s dieťaťom, ktoré v danej súvislosti rodičia podporujú?
- ako pracovať s dieťaťom s rizikovým sexuálnym správaním, kde matka je jedinou vzťahovou osobou a dieťa je pre ňu rovnocenný partner v oblasti sociálneho správania?
- ako pracovať s dieťaťom s rizikovým sexuálnym správaním, keď kultúra prostredia z ktorého deti pochádzajú im to *„dovoľuje“*?

2 Prípadová štúdia

Prípadová štúdia dieťaťa s rizikovým sexuálnym správaním vychádza z reálnych poznatkov. Dôvodom, pre ktorý bolo maloleté dieťa umiestnené do detského domova, je ohrozenie morálneho, fyzického a psychického vývinu maloletého dieťaťa a pravdepodobné sexuálne zneužívanie maloletej.

Intricitná prípadová štúdia je zameraná na hĺbku poznania problému: životnú históriu dieťaťa, príčiny, faktory a determinanty rizikového sexuálneho správania.

Informačné zdroje o maloletom dieťati

- Rozsudok o umiestnení
- Sociálna správa o dieťati
- Diagnostická správa- vypracovaná v detskom domove
- Pozorovanie dieťaťa - v detskom domove
- Výpoveď klientky - v detskom domove
- Psychologická správa - vypracovaná psychologom detského domova
- Znalecký posudok pre potreby OO PZ – vypracovaný znalcom z odboru psychológie

Základné údaje:

a/ zdravotná anamnéza

Dieťa z prvej fyziologickej gravidity, pôrod spontánny, záhlavím, PH 3250, PD 54cm, apg. 10/10/10. Popôrodná adaptácia v norme. Hospitalizovaná v 8.mes. pre zápal dolných dých. ciest. 12/2010 prekonala ochorenie varicella (kiahne). Hospitalizovaná 11/2013 pre akútny zápal močových ciest. Inak len bežné ochorenia.

b/ rodinná anamnéza

Rodičia nezosobášení, otec onkologický pacient, matka najbližšia vzťahová osoba.

c/ osobná anamnéza

Maloletá nedokáže identifikovať, prečo je umiestnená v detskom domove, nedokáže charakterizovať svojich rodičov.

Domnieva sa, že jej ocko bol dobrý, donedávna sa o nich staral, poskytoval im peniaze na bývanie.

Nedokáže vlastnú mamu vôbec charakterizovať, dáva jej nerealistické hodnotenia – mamu si váži kvôli tomu, že sa o nich stará (nedokáže racionálne zdôvodniť skutočnosť, že je umiestnená v detskom domove).

d/ školská

Opakovanie posledného ročníka

Mapa správania sa klientky

a/ Motorická zložka

Použité metódy: pozorovanie, rozhovor, rozhovor s vychovávateľmi

Hrubá a jemná motorika: Motoricky zdatná primerane veku, chôdza istá, manipulácia s väčšími aj menšími predmetmi tiež v norme. V oblasti figurálnej kresby nehodnotená, nakoľko v jej prítomnosti počas pobytu v DeD odmietla kresbu postavy.

Samoobslužné činnosti: Hygienické návyky osvojené v rámci normy, ťažkosti s príjmom stravy, odmietanie niektorých jedál, preferovanie potravín bez výživovej hodnoty (sladké, energetické nápoje a pod.). V oblasti spánku bez výrazných ťažkostí.

b/ Kognitívny vývin:

Všeobecne sa nachádza v oblasti slabšieho priemeru, všeobecná informovanosť skôr oslabená. Základné vedomosti v oblasti vlastnej osoby, rodiny, okolia, orientácie v priestore a čase osvojené, primerané. Rovnako primerane osvojené vedomosti o predmetoch dennej potreby, ich využitia a účelu. Myslenie skôr jednoduchšie, znížené v oblasti abstrakcie, založené skôr na konkrétnosti.

Pozornosť oslabená v tenacite a koncentrácií, ťažkosti sledovať jednu líniu rozhovoru, skáče z témy na tému. Pri práci sklony k zbrklosti, impulzivnosti k reakciám.

c/ Reč: V oblasti aktívnej a pasívnej slovnej zásoby badať mierne oslabenie. V prejave reč čistá, avšak s častými agramatizmami, čechizmami a rôznymi českými výrazmi, z dôvodu viacjazyčného primárneho prostredia a vyrastania v ČR.

Diagnóza

F 92.9 – zmiešaná porucha správania a emotivity

Vznik problému

a/ analýza problému:

Maloletá bola do detského domova umiestnená na základe ohrozenia morálneho, psychického a fyzického vývinu. Pravdepodobné zneužívanie maloletej.

Osobnosť s prevahou extrovertovaného typu temperamentu, s tendenciou ľahko a rýchlo nadväzovať kontakty. Maloletá má tendenciu žiť len prítomnému okamžiku, tendencia konať impulzívne, bez zvažovania možných dôsledkov vlastného správania. Najskôr koná, potom myslí. Rýchle nadväzovanie kontaktov s mužmi, s možnosťou poskytnutia „služby za odplatu, napríklad za cigaretu“. Zrýchlený psychosexuálny vývin, predčasná sexuálna vyspelosť.

b/ stav po príchode do detského domova

Sťažená adaptácia, prevládajúca nálada skôr sklesnutá, subdepresívna, v odpore, prítomná tenzia a úzkosť, chce odísť, byť s matkou.

V správaní tendencie k manipulácií vo svoj prospech, ku klamstvám a zavádzaniu, miestami aj krivé obvinenia. Ťažkosti v rešpektovaní a dodržiavaní pravidiel, obmedzení, doteraz osvojený skôr túlavý, voľný životný štýl, neosvojené schopnosti podriadeniu sa hraniciam či režimu, pravidelnej školskej dochádzky.

Osobnosť dieťaťa skôr extrovertne ladená, nezrelá, ešte vo vývine. Sama má tendencie prezentovať a považovať sa už za dospelú, predčasne vyspelá v oblasti sexuality, tiež už sexuálne aktívna. Sama inklinuje a vyhľadáva skôr starších mužov, interaguje s cudzími osobami bez ostychu, často od nich žiada peniaze alebo cigarety, odvážila sa poskytnúť aj sexuálne služby za odmenu. V osobnosti však badať aj infantilné tendencie, záujmy a postoje, čo svedčí ešte o nezrelosti osobnosti.

Adaptačné problémy so stotožnením sa, s dodržiavaním Vnútorného poriadku. Argumenty maloletej klientky, je naučená celé dni tráviť pobytom von. Neustále hľadaná po okolí, kde nemala zábrany si od okoloidúcich v obci pýtať peniaze, alebo rovno cigarety. Častá komunikácia so staršími ľuďmi, hlavne chlapmi, od ktorých vedela, že jej poskytnú hotovosť na zakúpenie cigariet, alebo jej cigarety dajú. Bez zábran sa prechádza s cigaretou v ruke. Tento zlozvyk ako sama uvádza má 1 rok. V začiatkoch príchodu do detského domova úteky zo zariadenia, svojvoľné opustenie skupiny, nedodržiavanie príchodu z osobného voľna, rizikové sexuálne správanie. Zvolanie mimoriadnej pedagogickej rady. Prijatie Rozhodnutia o jej umiestnení do Diagnostického centra.

Rizikové sexuálne správanie potvrdené psychologičkou diagnostického centra, psychologičkou detského domova, znalkyňou z odboru psychológie. Detským domovom podané trestné oznámenie na neznámeho páchatel'a za sexuálne zneužívanie pred príchodom do detského domova.

Stratégia prípadu

- oboznámenie sa s prípadom
- zvolanie prípadovej konferencie a stanovenie sociálneho plánu s dieťaťom
- pobyt v diagnostickom centre
- vypracovanie plánu práce s dieťaťom s následnými odporúčaniami
- plán psychologického starostlivosti v detskom domove
- návšteva gynekológa
- spolupráca psychológa s vychovávateľmi v prípade výchovných problémov, resp.
- dekompenzácie stavu

Detský domov alebo Reedukačné centrum?

- Je pobyt dieťaťa s rizikovým sexuálnym správaním v detskom domove správny?
- Chránime dieťa alebo vystavujeme ostatné deti riziku?
- Sú vychovávateľa dostatočne odborne erudovaní, aby pracovali s takou cieľovou skupinou?
- Zotrvanie dieťaťa v detskom domove dáva ostatným deťom informáciu, že dané rizikové sexuálne správanie akceptujeme

- Zmenou zariadenia meníme pohľad detí na rizikové sexuálne správanie, kedy dostávajú informáciu, že rizikové sexuálne správanie sa v detskom domove netoleruje

Aktuálny stav

- Maloletá klientka sa na prostredie detského domova zadaptovala. Dodržiava pravidlá vnútorného poriadku. V škole dosahuje primerané výsledky jej schopnostiam. Na základe zistených informácií aktuálne podané 3 trestné oznámenia, na sexuálne zneužívanie klientky. Veková hranica maloletej klientky je pod hranicou zákona. Maloletá klientka nevníma sexuálne aktivity ako trestný čin, pretože „sexuálny priateľ“ jej je blízky a má k nemu vzťah.

Šanca pre dieťa

- Prechod z inštitúcie do inštitúcie zanecháva na dieťati výrazné negatívne stopy
- Zotrvanie dieťaťa v detskom domove predstavuje skutočný záujem o dieťa s cieľom poskytnutia odbornej pomoci
- V prípade zlyhávania maloletého dieťaťa v rámci nastavených pravidiel, nutnosť zvolania odborného tímu so zmenou stratégie zvoleného postupu

Prognóza klientky, minimalizovanie alebo eliminovanie problému

- Kvalitnou odbornou prácou zabezpečiť psychologickú a terapeutickú starostlivosť o klientku
- Prevencia rizikového sexuálneho správania maloletého dieťaťa
- „Záujem o maloleté dieťa“

Zvolená stratégia pre zamestnancov detského domova

- Rovnaký prístup k deťom s rizikovým sexuálnym správaním
- Nestigmatizovanie takto označených detí
- Zvýšenie informovanosti o danom probléme
- Zabezpečenie vzdelávacích aktivít pre zamestnancov detských domovov
- Otvorená komunikácia o rizikovom sexuálnom správaní detí v detských domovoch
- Bezodkladná oznamovacia povinnosť pri maloletých deťoch

3 Záver

Rizikové sexuálne správanie detí v detských domovoch je zväčša pridruženým faktorom a súvisí s mnohými okolnosťami. Deti s uvedeným označením sú ovplyvnené rodinami v ktorých vyrastali, spoločenstvom, ktoré ich ovplyvňovalo, ale i detstvom v systéme detského domova. Pokiaľ nám uvedená problematika nie je ľahostajná a nebudeme nad ňou zatvárať oči, môžeme zachrániť mnoho detských osudov, ktorých život máme v našich rukách.

V našej prípadovej štúdií konštatujeme, že sme urobili rad opatrení, ale ich efekt sa do zmeny jej štýlu života nijako nepremietol.

Zoznam bibliografických odkazov

VICÁŇOVÁ, M. 2016. Rizikové sexuálne správanie v detských domovoch. Písomná práca k dizertačnej skúške. Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta Pedagogická. 2016. 73 s.

WISLOCKA, M. Umenie milovať. 1990. Smena, 1990. 264 s. ISBN 80-221-0055-2, s. 7.

Rozsudok o umiestnení

Psychologické správy o dieťati

Kontakt na autora

PhDr. Martina Vicáňová

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce

E-mail: martina.vicanova@gmail.com

KVALITNÍ DIAGNOSTIKA SOCIÁLNÍHO PROBLÉMU V RODINĚ JE ZÁKLADEM ÚSPĚŠNÉ SANACE RODINY

Quality diagnosing and assessing of social problems in the family is the key to successful remediation of the family

Lenka PRŮŠOVÁ

Abstrakt:

Kvalitní diagnostika sociálního problému v rodině je základem úspěšné sanace rodiny. Tato teze platí téměř za všech situací, se kterými se sociální pracovník v rámci práce s rodinou setkává. V současné době dochází ke dvěma zásadním procesům v dané oblasti: Metody sociální práce s rodinou se výrazně mění v souvislosti se změnami v samotné rodině a zároveň dochází k velké generační obměně sociálních pracovníků, kteří s rodinou pracují. Přichází teoreticky dobře vybavení odborníci, ale s minimem praktických zkušeností. V této souvislosti je potřeba přinést pomůcku, která může ulehčit diagnostiku v rodině a zároveň zefektivnit práci s rodinou. Předložený text je určitým návodem, čeho by si měl sociální pracovník v rodině lépe všimnout a zároveň s jakými odborníky by měl spolupracovat. Text se rovněž zabývá úvahami o délce trvání procesu sanace rodiny.

Klíčová slova: Sanace rodiny. Sociální pracovník. Domácí násilí. Drogová závislost. Rodina. Komunikace

Abstract

Quality diagnosing and assessing of social problems in the family is the key to successful remediation of the family. This prerequisite holds true in almost every situation which a social worker encounters with. Currently we are witnessing two fundamental processes in this area. Methods of social work with families are significantly changing due to changes in the families themselves, while there is a noticeable generation change in social workers working with families. The new social workers are coming as theoretically well-equipped specialists, yet with a minimum of practical experience. For these reasons, there is a strong need to bring up a methodology tool to make the diagnostics and assessment in the family easier, safer and more effective. Submitted text is a kind of a manual of the items to which a social worker should pay a better attention in the family, and with what other specialists he should start cooperating. This paper also deals with considerations regarding the length of the remediation process.

Key words: Remediation of family. Social worker. Domestic violence. Drug addiction. Family. Communication.

Úvod

Problematika sanace a sanovatelnosti rodiny je zcela zásadní pro určení metody a finanční náročnosti sociální práce s rodinou. Zároveň vzniká otázka, jaká další forma sociální práce s rodinou, která není sanovatelná běžnými metodami, chybí. Vycházíme z poznání, že takové rodiny pečují zpravidla o děti a jejich budoucností není život v ústavní výchově, ale v rodině a komunitě, která je přijímá a rozumí jejich potřebám.

1 Historie sanace rodiny v České republice

Problematika sanace rodiny je neustále diskutovaná, ale ne zcela jasně definovaná metoda sociální práce. Práce s rodinou je mimořádně náročná, spojuje vysokou odbornost sociálního pracovníka a jeho osobnostní předpoklady. Odbornost sociálního pracovníka je dána i jeho zkušeností v dané problematice. Lze se domnívat, že práce s rodinou je vysoce kvalifikovaná sociální práce a nelze bez této zkušenosti vytvářet specializaci sociálního pracovníka v jiných oblastech. Základní myšlenkou sanace rodiny je restaurace funkcí rodiny do té míry, aby dítě, které v rodině žije, nebylo ohroženo a mohlo v přirozeném prostředí dále vyrůstat a rozvíjet se. Tento základní kámen práce s rodinou se v českém prostředí sociální práce používal zcela

jistě od počátku devadesátých let minulého století. V tomto období také do České republiky řada odborníků přinesla zkušenosti ze zahraničí, zejména z Velké Británie a Francie. Došlo k řadě pokusů přenést tyto poznatky do české praxe. V oblasti sanace rodiny sumarizovala poznatky Bechyňová a Konvičková v práci *Sanace rodiny. Sociální práce s dysfunkčními rodinami* (2008). Nelze však opomenout ani autory, kteří se danou problematikou zabývali již v dobách dávno minulých. Za zcela zásadní lze považovat vytvoření Dotazníku funkčnosti rodiny profesorem Dunovským (1999). Stejně tak lze použít Condonův dotazník, který ve své práci aplikuje Koukolík a Drtinová (1996). V této souvislosti nezbývá než připustit, že poslední práce Bechyňové a Konvičkové zapadají do společenského kontextu doby, kdy od roku 2003 docházelo k diskusím mezi státem a nestátními organizacemi na téma, zda stát má prostředky k tomu, aby zajistit sanaci rodiny na dostatečné odborné úrovni. V roce 2006 byl přijat zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a následně v roce 2008 byla přijata novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí. Oba zákony stanovily základní podmínky pro nestátní neziskové organizace pracující v oblasti sociálních služeb pro rodinu a principy práce s ohroženým dítětem v rodině. Další novelizace zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, která byla realizována v roce 2012 již jasně stanovila postupy, které při práci s rodinou musí být dodrženy.

2 Definování procesu sanace rodiny

Stále však chybí jasná definice sanace rodiny. Nejedná se o univerzální přístup, ale pouze o jednu z metod práce s rodinou v těch případech, kdy nejsou zasaženy vztahy dospělých a dětí některou ze sociálních patologií. Tato premisa je jedna z nejdůležitějších, neboť nelze sanovat emoční vztahy mezi dětmi a dospělými, pokud ze strany rodičů tyto vztahy nejsou nebo nemohou být (nevytvořila se citová vazba, případně je narušena domácím násilím či návykovými látkami. Případně je dítě rodiči považováno za nežádoucí. Nemůžeme nikomu poručit, ani naučit mít druhého člověka rád, pokud tomu sám nechce. Zároveň nelze sanovat rodinu afunkční. V těchto případech musí dojít k jiné formě práce s rodinou, která eliminuje násilí páchané na dítěti nebo na jednom jeho rodiči, případně je potřeba závislému rodiči pomoci vytvořit podmínky, které by pomohly zbavit se závislosti. Lze tedy celkem přesně definovat, v jakých případech lze metodu sanace rodiny využít. Naopak již zde je zřejmé, že musíme provádět diagnostiku rodiny co nejrychleji tak, abychom dokázali nasadit účinnou a rychlou specializovanou sociální práci s rodinou, která by v co nejkratším čase, co nejefektivněji a za vynaložení přiměřených finančních prostředků došlo k obnově žádoucích funkcí rodiny.

Jak již bylo v úvodu tohoto textu uvedeno, jedná se především o praktické poznatky vedoucí k upřesnění diagnostiky rodiny. V této souvislosti musíme připomenout i zásadní princip diagnostického posuzování, který vede nejen k odhalení příčin nedostatků a strádání v rodině, ale zároveň musí odhalit i zdroje možné nápravy. Matoušek (2003) uvádí řadu základních ukazatelů pro určení funkčnosti rodiny. Tyto ukazatele praxe sociálních pracovníků potvrzuje. Nejsou však zatím zkoumány rizikové faktory, které mohou výrazným způsobem ovlivnit kvalitu procesu sanace rodiny. Do procesu zkoumání podmínek pro úspěšnou sanaci rodiny bylo v období 2014 – 2015 zapojeno cca 100 rodin, které požádaly, případně jim byla doporučena sociální služba sanace rodiny v Plzeňském kraji.

3 Praktické zkušenosti spojené s diagnostikou funkcí rodiny

Praxe potvrzuje důležitost kulturní a hodnotové orientace rodiny, zejména spojené s výchovou dětí a uspokojováním potřeb jednotlivých členů rodiny. Pro výchovu dětí je zcela nezastupitelné poznat hodnoty tzv. výchovy „slušného člověka“, jež většina rodin uvádí, jako cíl výchovy.

Sycení potřeb jednotlivých členů rodiny v praxi přímo souvisí se stavem domácnosti z hlediska potřeb rodiny. Jedná se především o vlastní prostor, hygienické podmínky, citové

přijetí a uspokojení základních biologických a emočních potřeb. V této souvislosti je však nutné připomenout, že se v současné době objevují rodiny, které mají především problém řešit emoční potřeby svých dětí, neboť současná rodina klade důraz především na individuální uspokojení potřeb dospělých členů rodiny (rodič jde za svými cíli, dítě se přizpůsobuje).

Z toho vyplývá i nutné posouzení funkčnosti rodičovského systému, zejména vztahu mezi rodičem a dítětem a vzájemným postavením těchto subjektů. Za zcela nevyhovující se jeví vztah k dítěti jako k vlastnímu majetku (vyskytuje se u rodičů, kteří dlouhodobě žili bez citové vazby k vlastním rodičům, byli dlouhodobě umístěni v ústavní péči atd.). Zároveň v této souvislosti musíme připomenout i stále existující skutečnost, že rodičovství je vysoká sociální hodnota a tak se stávají rodiči i osoby, které spíše ze společenských důvodů pečují o dítě, než z vlastní potřeby udržovat pokračování svého žití v dalších generacích. Stejně tak rizikový vztah k dítěti je výslovné nepřátelství k jeho osobě. Kdy je rodič k dítěti vysloveně nepřátelský, snaží se dítě z rodiny vypudit, případně i zabít.

Hodnocení vývoje dítěte z hlediska vývojové psychologie, školní úspěšnosti a sociálního rozvoje je poměrně těžká disciplína pro sociálního pracovníka. Vyžaduje rozsáhlé znalosti v oblasti vývojové psychologie, sociální psychologie a pedagogiky. Při diagnostikování problémů rodiny je tato oblast jedna z nejnáročnějších. K ní se rovněž váže nutná spolupráce s dalšími odborníky z výše uvedených oborů. Vyskytuje se zde celá řada nedostatků v oblasti etiky sociální práce, ale i konkrétních neznalostí, které celý výsledek diagnostického procesu negativně ovlivní.

Protože funkce rodiny souvisí i s partnerským vztahem, je nutné poznat i vztahy mezi rodiči. Za rizikové lze považovat domácí násilí v rodině, užívání návykových látek jedním nebo oběma rodiči. Zcela zásadní jsou v tomto směru posuzované kompetence v rodičovském a partnerském vztahu. Při posouzení kompetencí lze velmi dobře sledovat i partnerské vztahy jako takové. K posouzení fungování rodiny musíme přihlížet i k vztahům k širšímu okolí rodiny a to nejen ke vztahům, které jsou k původním rodinám obou rodičů, ale i k jejich vztahům k sousedům a jejich postavení v obci. Každá rodina je nálepkována především díky svému společenskému postavení v komunitě. Příjmení je nositelem tzv. „ochranné známky rodiny“. Příjmení rodiny může otevírat, ale i zavírat „sociální dveře“ k pomoci okolí, příjmení je „firma“. V této souvislosti lze připomenout i význam tzv. dobré adresy.

Rodina je rovněž posuzována v souvislosti se vztahem k institucím. Jedná se o vztah rodičů ke škole (návštěva školy a zájem o prospěch dítěte, přijetí potřeby vzdělání dítěte jako hodnoty výchovy), stejně tak důležité je posouzení vztahu rodičů k institucím a organizacím na pomoc rodině (zcela nezastupitelný je vztah k sociálním pracovníkům oddělení sociálně právní ochrany dětí na obecním úřadě obce s rozšířenou působností nebo klíčovému pracovníkovi sociální služby pro rodiny atd.). Samostatně lze posoudit i zkušenosti s orgány činnými v trestním řízení, případně obecní policií. Týká se zejména těch rodin, kde dochází k násilí mezi jednotlivými členy, případně se jedná o porušování jiných právních předpisů.

Dalším tématem je posouzení materiálního zabezpečení rodiny. Jedná se o získávání finančních prostředků, které vždy nemusí mít legální původ. Zde vzniká řada etických problémů na straně sociálního pracovníka, neboť rodiny, kterým je určena sanace ne vždy mohou své příjmy označit za legální. Velmi rizikovou formou bydlení je podnájem, nebo život v azylovém zařízení, neboť se jedná o skrytou formu bezdomovectví a tím je ohrožena základní funkce rodiny a potřeby jednotlivých členů rodiny. V této souvislosti lze jen pozitivně hodnotit snahu státu podpořit sociální bydlení. Aktivnější v této oblasti však mohou být obce.

Diagnostickým problémem je komunikace v rodině. Pokud se v rodině nesdělují myšlenky, jednotliví členové nedokážou akceptovat vyslovené názory jiných a komunikace mezi dětmi a rodiči je buď na velmi nízké vyjadřovací úrovni nebo je celkově nedostatečná, dochází k ohrožení rodiny a jejích jednotlivých členů.

4 Časové hledisko sanace rodiny

Otázka doby působení sociálního pracovníka v rodině je zcela zásadní jak s ohledem na efektivitu práce, tak i s ohledem na právní úpravu problému. Nejčastěji kladené otázky sociálních pracovníků lze shrnout takto:

Jak dlouho má probíhat diagnostika problému rodiny? Jak dlouho má probíhat sanace rodiny? Za jak dlouho můžeme pozorovat pozitivní změny v rodině, pokud jsme začali aplikovat sanaci rodiny?

V tomto směru není přesně stanovený časový limit. Vycházíme z toho, že diagnostiku situace dítěte a jeho rodiny upravuje § 10 zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí v platném znění, který v odst. 3 a odst. 5 jasně určuje postupy a dobu, do kdy diagnostika dítěte musí být provedena. Lze odvodit, že diagnostika rodiny bude rovněž vycházet z těchto časových hledisek. Protože se jedná o lhůtu 30 dnů, lze usoudit, že v době stanovení diagnózy rodiny je nutné s rodinou velmi intenzivně pracovat, všem členům naslouchat, klást otázky, využívat informací dalších institucí a organizací pracujících s rodinou. Zároveň by vytvoření diagnostiky rodiny mělo být vedeno v rámci případové konference, neboť otázka, zda je rodina sanovatelná nebo je nutné přistoupit k řešení jiných otázek a až následně k sanaci rodiny, by nemělo být stanoviskem jednoho člověka, ale týmu odborníků. Z praktického hlediska lze očekávat, že pozitivní změny v rodině lze zachytit do jednoho roku od počátku sanace rodiny. Pokud se tak nestane, došlo k chybě v diagnostice rodiny, případně podcenění některých procesů, které sice byly známé, ale jejich intenzita byla mylně vyhodnocena.

Závěr:

Protože sociální diagnostika je mimořádně náročná disciplína sociální práce, dovolujeme si předložit orientační soubor faktorů, které se během diagnostického procesu osvědčilo sledovat. Zároveň zvýrazněné charakteristiky (v textu tučným písmem) jsou kontraindikace pro úspěšnou sanaci rodiny.

Tabulka : Podmínky sanace rodiny

Hodnocení rodiny	víceproblémová (opakující se stresové situace, opakující se krize)
	disfunkční
	afunkční
Kulturní a hodnotová úroveň rodiny	
Základní potřeby	jídlo
	ošacení
	teplo
	světlo
	bezpečí
	hygiena
Stav domácnosti	soukromí
	hygiena
Rodičovství	potřeby jednotlivých členů rodiny dluhy – nájem, vodné, stočné, lokalita
	vztah k dětem – vlastnictví
	partnerství
	podřízenost
	nadřízenost

	Anetický vzťah
	řád
Vazby k deťom (vzťahy rodičov k jednotlivým deťom)	
Vývoj detí	psychologický
	sociálny
	vzdelanostný
	zdravotný
Manželstvá/partnerstvá	bezproblémové
	domáci násilí
	násilí ve vzťahu
	závislosti
Postavení ve vzťahu 1.	Kompetence:
Postavení ve vzťahu 2.	Kompetence:
Vzťah k inštitúciám	obec
	OSPOD
	škola
	Polície obecní/státní
Vzťahy k okolí	rodiče (prarodiče)
	sousedé
Zaměstnaní + příjem jednotlivých členů	
Materiální zázemí	nájem
	podnájem
	vlastnictví
Komunikační styl	nejasný (nečitelný)
	s emočním doprovodem
	sdělování jasných myšlenek
	postavení v komunikaci
	potlačování názoru
	potlačování tématu
	emocionální vzťahy negativní
emocionální vzťahy pozitivní	
Diagnostika problému:	
Prognóza rodiny:	
Typ navrhované pomoci:	krizová
	střednědobá (1 rok)
	dlouhodobá

Zdroj: autor textu

Zároveň na základě praktických zkušeností lze konstatovat, že sanace rodiny, jako metoda sociální práce v podmínkách nebude úspěšná pokud:

- Jsme zjistili, že v rámci rodičovských kompetencí rodiče uplatňují vlastnický vzťah k deťom, případně je jejich vzťah k deťom anetický.

- V rámci rodiny je nejasná komunikace, nikdo nezná svá práva a povinnosti, nejsou jasně dané rodičovské role a kompetence.
- Manželství rodičů je zasaženo domácím násilím, závislostmi na návykových látkách jednoho nebo obou rodičů. Včetně toho, že v rámci manželství existuje násilí ve vztahu.
- Materiální zázemí rodiny je nedostatečné, rodina žije v podnájmu a jejich příjmy jsou nelegální.

Pokusili jsme se stanovit základní rizikové faktory úspěšné sanace rodiny. V těchto situacích musí sociální pracovník přistoupit k jiné metodě sociální práce. Jako vedlejší produkt naší zkušenosti se objevuje potřeba další sociální služby pro rodiny typu asistenta v rodině, který by denně dohlížel na péči o děti v rodině. Podmínkou úspěšnosti takové služby je však zachování emočního pouta k dítěti. Jednalo by se především o neúplné rodiny s nízkým rozumovým potenciálem nebo o rodiny, které jsou limitované psychiatrickou nemocí.

Důvody, proč jsme se zabývali metodou sanace rodiny, jsou především následující:

Zvýšení kvality sociální práce jednotlivých sociálních pracovníků v oblasti práce s rodinou. Následně se zefektivní využívání finančních prostředků vynaložených na sanaci rodiny. V České republice neexistují adekvátní statistiky o nákladech spojených se sanací rodiny v souvislosti s její úspěšností. V konečném důsledku se i zrychlí zapracování nových sociálních pracovníků, kteří v rámci práce s rodinou vykonávají konkrétní diagnostické činnosti.

Seznam použité literatury

- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M.: „Sanace rodiny“, Portál, Praha 2008, ISBN 978-80-7307-392-5
- DUNOVSKÝ, Jiří. Sociální pediatrie: vybrané kapitoly. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-254-9.
- KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. Vzpouora deprivantů: nestvůry, nástroje, obrana. Nové, přeprac. vyd. Praha: Galén, 2006. Makropulos. ISBN 80-7262-410-5.
- MATOUŠEK, Oldřich. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
- SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- VÁGNEROVÁ, Marie. Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.

Kontakt na aurora

PhDr. Lenka Průšová, PhD.

Ústav sv. Jana N. Neumanna, Příbram

Vysoká škola zdravotnictví a sociální práce sv. Alžbety

Jiráskovy sady 240

261 01 PŘÍBRAM

E-mail: prusova.dobri@seznam.cz

ANALÝZA SÚČASNÉHO STAVU AGENDY KOLÍZNEHO OPATROVNÍKA

Analyses of the current state of agenda of ad litem guardian

Oľga JAROŠOVÁ

Abstrakt

Úlohou kolízneho opatrovníka je chrániť najlepší záujem maloletého dieťaťa. Kolízny opatrovník je procesným opatrovníkom pre určité konkrétne konanie, alebo určitý právny úkon. Jeho hlavnou úlohou je zisťovať názor dieťaťa, prešetrovať rodinné pomery dieťaťa, podávať súdu návrhy a poskytovať dieťaťu a jeho rodine sociálne poradenstvo a pomoc. Súčasné zabezpečenie výkonu menovanej agendy podľa nášho názoru však nezodpovedá aktuálnym potrebám a preto je potrebné vykonávať určité zmeny a zavádzať inovatívne prístupy na jej skvalitnenie.

Kľúčové slová: Kolízny opatrovník. Dieťa. Rodina. Sociálnoprávna ochrana.

Abstract

The role of guardian ad litem is to protect best interests of minor children. It is a procedural guardian for specific conduct or a particular legal act. His main task is to ascertain the views of the child, to investigate the family situation of the child, to submit proposals to the court and to provide the child and his family social counseling and assistance. In our opinion, Current provision of service of the named agenda, does not correspond to actual needs and therefore it is needed to carry out certain changes and to implement innovative approaches for its improvement.

Key words: Under tutor. Child. Family. Socio-legal protection.

Úvod

Úlohou kolízneho opatrovníka je sledovať najlepší záujem maloletého dieťaťa v jednotlivých súdnych konaniach kedy dochádza, alebo by mohlo dôjsť ku kolízii záujmov dieťaťa a záujmov jeho zákonných zástupcov. V takýchto prípadoch ani jeden z rodičov nemôže zastúpiť svoje maloleté dieťa a preto je povinnosťou súdu ustanoviť maloletému dieťaťu opatrovníka, ktorý ho bude v konaní alebo pri určitom právnom úkone zastupovať. Funkcia kolízneho opatrovníka spočíva v povinnosti objektívne chrániť práva a právom chránené záujmy dieťaťa v týchto konaniach. Úlohou kolízneho opatrovníka je zároveň sledovať názor dieťaťa v prejednávanej veci tak, aby boli chránené jeho práva a záujmy.

1 Funkcia a úloha kolízneho opatrovníka

Výkon funkcie kolízneho opatrovníka, ako jedného z opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately môže podľa § 99 ods. 1 zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele vykonávať štátny zamestnanec, ktorý spĺňa kvalifikačné predpoklady na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v zmysle zákona č. 321/2001 Z.z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Pavelková, Kubíčková, Čechotová (2005, s. 84) uvádzajú, že „ide o osobitný typ opatrovníka, pre ktorý zákon zavádza legislatívnu skratku kolízny opatrovník. Súd musí zároveň v rozhodnutí vymedziť rozsah jeho práv a povinností. Keďže sa ustanovuje len na

konkrétne konanie, resp. vykonanie úkonu, zanikne jeho funkcia skončením konania alebo vykonaním právneho úkonu, na ktorý bol ustanovený. Nie je potrebné osobitné rozhodnutie súdu o zrušení funkcie opatrovníka“.

Úlohou kolízneho opatrovníka je poskytnúť dieťaťu, jeho rodičom alebo osobe, ktorá sa osobne stará o dieťa, sociálne poradenstvo a pomoc na odstránenie alebo zmiernenie dôsledkov rozporu záujmov.

V prípade, že maloletému dieťaťu nebol ustanovený kolízny opatrovník napriek tomu, že tu takáto potreba podľa ustanovenia paragrafu 31 ods. 2 alebo 3 Zákona o rodine bola, je právny úkon urobený v jeho mene neplatný.

Podľa § 20 odseku 2 zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri výkone funkcie kolízneho opatrovníka dieťaťa zisťuje rodinné pomery dieťaťa na účely rozhodnutia súdu.

Podľa § 20 odseku 3 zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele na základe zistení podľa odseku 2 orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podáva súdu návrh na úpravu výkonu rodičovských práv a povinností, najmä navrhuje, komu má súd dieťa zveriť do starostlivosti a ako má každý z rodičov prispievať na jeho výživu.

Kolízny opatrovník pri práci s rodinou postupuje podľa zoznamu určitých kritérií ktoré mu umožňujú lepšie posúdiť kvality a schopností rodičov pri výchove svojich detí.

K najdôležitejším resp. najzaužívanejším kritériám pre posudzovanie kvality výchovných predpokladov patria:

- Osobnosť rodiča:

Toto kritérium zahŕňa pojmy fungujúca osobnosť, citová zrelosť, psychosociálna zrelosť, produktívna orientácia.

- Vzťah rodiča k dieťaťu:

Pri tomto kritérií je podstatné pre odborníka vedieť rozpoznať lásku zdravú, zameranú na rozvoj a šťastie dieťaťa, a lásku deficitnú, sebeckú, zameranú prevažne na uspokojenie vlastných potrieb.

- Charakter, morálka, štruktúra mravných noriem rodičov:

Sociálny pracovník sleduje správanie rodičov a hodnotí sa rešpekt voči právam druhých ľudí.

- Rešpekt k právu dieťaťa stykať sa s druhým rodičom:

Ak má rodič zdravú osobnosť, má pozitívny vzťah k dieťaťu, dobrý charakter, v tom prípade nebráni dieťaťu v styku s druhým rodičom, aj keď môže mať voči nehu osobné výhrady.

- Vzťah dieťaťa k rodičovi:

Sociálny pracovník zisťuje kvalitu a intenzitu vzťahu. Zisťuje, ktorého rodiča má dieťa rado, koho z nich viac akceptuje a pod.

- Úroveň vzdelania a inteligencie rodičov:

Rodič, ktorý má výrazne vyššie vzdelanie a inteligenciu, bude dieťa viac stimulovať v jeho rozumovom rozvoji, ponúkne mu viac skúseností a poznatkov.

- Kontinuita prostredia pre dieťa:

Dieťa by pokiaľ je to možné nemalo pretrhávať väzby s dôležitými osobami a s prostredím, na ktoré si zvyklo. V prípade, ak má súčasné prostredie na dieťa traumatické spomienky, potom je zmena prostredia pozitívnym faktorom.

- Šírka rodinného zázemia:

Šírka rodinného zázemia je pre všestranný rozvoj dieťaťa priaznivejšia. Sem patria starí rodičia dieťaťa a súrodenci rodičov, hlavne ak majú tiež deti rovnako staré alebo v podobnom veku.

- Socioekonomický status:

Týmto kritérium máme na mysli dostupnosť finančných prostriedkov či rezerv, ktoré má rodič k dispozícii. Dostatok finančných prostriedkov totiž znamená to, že rodič je schopný

zabezpečiť dieťaťu i lepšiu životnú úroveň a zdravší životný štýl (Bakalář Nováková, Novák, 1996).

Povinnosťou kolízneho opatrovníka je tiež zisťovať názor dieťaťa. Vtedy musí orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately poskytnúť dieťaťu potrebnú pomoc na uľahčenie priebehu zisťovania jeho názoru na vec, a to v prostredí vhodnom alebo utvorenom na tento účel.

Kolízny opatrovník má ďalej pred súdom postavenie účastníka konania, ktorý má právo zúčastňovať sa súdnych pojednávaní a má právo vyjadrovať sa ku všetkým skutočnostiam, ktoré vyšli v konaní najavo. Navrhuje vykonať procesné dôkazy, prípadne navrhuje ďalšie dokazovanie a taktiež navrhuje súdu, ako má vo veci rozhodnúť s prihliadnutím na názor dieťaťa k prejednávanej veci.

Jedným z najvýznamnejších procesných práv kolízneho opatrovníka je právo podať voči rozhodnutiu súdu opravný prostriedok – odvolanie. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v § 201 až § 208 určuje kto môže podať odvolanie aké sú lehoty odvolania voči rozhodnutiu, podmienky za akých možno podať odvolanie, môžu sa doplniť skutočnosťami a dôkazy, ktoré neboli prejednávané počas prvostupňového procesu. Vymedzuje taktiež možnosť vzdania sa odvolania a jeho späť vzatie.

Kolízny opatrovník koná tak, aby zabezpečil ochranu života a zdravia dieťaťa ako aj priaznivý psychický, fyzický a sociálny vývin dieťaťa. Koná vždy v záujme dieťaťa.

2 Prehľad súčasného stavu

Dovoľme si tvrdiť, že súčasná ochrana práv dieťaťa nezodpovedá aktuálnym potrebám, a že je potrebné naďalej vykonávať určité zmeny a zavádzať inovatívne prístupy na jej zefektívnenie.

K skvalitneniu ochrany práv dieťaťa samozrejme prispieva neustále vzdelávanie sociálnych pracovníkov ako aj pravidelné školenia a semináre za účelom získavania nových informácií, výmeny skúsenosti ako aj upevňovania už získaných zručností. Vzdelávanie má tiež významnú úlohu aj v schopnosti správne využívať dané kompetencie.

Nezastupiteľné miesto v tejto agende patrí neziskovému sektoru, ktorého úlohou je vyplňanie medzier v sociálnej oblasti a poskytovanie služieb, ktoré neposkytuje štát a ktoré nie sú zaujímavé pre súkromný sektor. V súčasnosti na Slovensku pôsobí množstvo občianskych združení, nadácií, dobrovoľníckych a svojpomocných skupín. Všetky tieto organizácie majú významné ciele, ktorých napĺňanie prináša skvalitnenie sociálnej oblasti. Úlohou štátu by preto malo byť vytváranie vhodných podmienok k zdravému fungovaniu organizácií tretieho sektora, k čomu prispieva dobré legislatívne prostredie, ako aj zdroje financovania.

Pre skvalitnenie práce v popisovanej agende je zároveň dôležité zabezpečiť lepšie presieťovanie inštitúcií a organizácií ktoré sa angažujú v sociálnej práci. Myslíme tým inštitúcie štátnej správy, samosprávy, tretieho sektora, polície, škôl, ale ja lekárov ako na lokálnej úrovni tak aj celoštátnej úrovni.

V závere nemôžeme opomenúť dlhodobo nedostatočne zabezpečené materiálno-technické vybavenie pracovníkov agendy a tiež výrazne finančné podhodnotenie pracovníkov.

Záver

Príspevok si dovoľme ukončiť citátom Platóna ktorý kedysi povedal, že „Nezáleží len na rodinách a vychovávateľoch, ale na celej obci, ako sa dieťa vyvíja“. Dovoľme si preto tvrdiť, že už vtedajší myslitelia nepodceňovali rodinu a výchovu dieťaťa a boli si vedomí toho, že pokiaľ rodina v niektorej svojej funkcii zlyháva, nemá byť ľahostajný štát.

Zoznam použitej literatúry

- BAKALÁŘ, E., NOVÁKOVÁ, M., NOVÁK, D., 1996. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Nakladatelství Lidové noviny, 256 s. ISBN 80-7106-157-3
- PAVELKOVÁ, B., KUBÍČKOVÁ, G., ČEČOTOVÁ, V., 2005. *Zákon o rodině*. I. vyd. Šamorín: Heuréka. 369 s. ISBN 80-89122-24-8
- Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 312/2001 Z.z. o štátnej službe a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Kontakt na autora

Oľga Jarošová, PhDr. Mgr.
doktorandka PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.

Nám. 1. Mája č. 1

810 00 Bratislava

orj@zoznam.sk

II. d) SOCIÁLNÍ SLUŽBY A DLOUHODOBÁ PÉČE

STANDARDY KVALITY, NEPŘÁTELE NEBO POMOCNÍCI V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Quality standarts, enemies or helpers on social work

Peter FABIÁN

Abstrakt:

Príspevek se zabývá výkonem sociálně právní ochrany v politicky ovlivněném prostředí, které vytváří takovou formu oprese, kdy může docházet ke kontraproduktivním rozhodnutím, které pak jsou nabízeny jako "příklady dobré praxe" a jsou v souladu se zákonem.

Klíčová slova: *Dobrá praxe. Sociálně právní ochrana. Oprese.*

Abstract

This article is about output of socialy juristic protection in politicaly affected enviroment, which is developing form of oppression, when contraproductive decisions can occur and are later being offered as "good practice examples" and are with in the law.

Key words: *Good practice. Social and legal protection of children Oppress.*

Úvod

Ústředním tématem tohoto příspěvku je sociálně právní ochrana dětí (dále jen SPOD) ve smyslu novely zákona č.359/1999Sb a souvisejících předpisů k 1.1.2013.

K tomuto datu došlo v českém systému sociálně právní ochrany dětí k několika zásadním změnám.

První změnou je zmiňovaná novela zákona o Sociálně právní ochraně dětí. V tomto zákoně je klíčový §5, *Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*

Druhou je povinnost zavedení standardů kvality - vyhláška č. 472/2012, ve standardu č.5 se praví, že osoba pověřená výkonem SPOD, dává přednost širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

Z občanského zákoníku vyplývá (který je vyšší právní normou), že náhradní rodinná péče má přednost před péčí v zařízení §958/2 zákona č.89/2009Sb.

Východiska

Základem sociální práce jako profese, je pomáhat osobám v situaci, která je pro ně sociálně "nevýhodná" a spoluvytvářet spravedlivější sociální řád.

K těmto činnostem mají sloužit i výše uvedené vyhlášky a zákony, které ve svém principu sledují základní prostředí pro výkon sociální práce - tím je zpravidla prostředí klienta a jeho neblížejší okolí.

Sociální práci tedy vždy děláme v kontextu klienta, na základě právních norem, se svou osobní zkušeností a prostředím, které velmi často není politicky neutrální. Všechny tyto prvky ovlivňují naše rozhodování. Z našeho rozhodnutí vychází návrh řešení, a z jednotlivých kauzistik pak vychází příklady dobré nebo špatné praxe.

Smyslem příkladů "dobré praxe" má být ukázka praktické činnosti, a tyto příklady dobré praxe nám mají pomáhat rozšiřovat své odborné dovednosti. Svou praktickou činností máme

podporovat budování lepší společnosti (Gray, Webb, 2013). Základními pracovními nástroji sociálního pracovníka jsou jeho vědomosti, zkušenosti, zážitky osobních správných rozhodnutí na jejichž konci je dobrý výsledek.

Na následující kazuistice chci poukázat, jak se však některé příklady "dobré praxe" mohou být velmi diskutabilní.

Kazuistika

Do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP) přivezli dvouleté dítě z důvodu okamžité pomoci - byl to čtvrtek odpoledne. Důvodem okamžitého umístění, byl nezdařený pokus o sebevraždu matky dítěte legálně drženou brokovnicí domnělého otce dítěte.

Matka žila ve společné domácnosti s partnerem více než 3,5 roku. Má ještě jedno šestileté dítě, které vychovává matka matky, 200 km daleko od současného bydliště matky.

Partner matky není zapsán v rodném listě dítěte, ale podle všech indicií je otcem a hlavně žil s matkou již před otěhotněním a je jedinou další blízkou osobou dítěte. Dítě se k němu chová jako k otci, na první návštěvě již ve čtvrtek večer dítě na něj reaguje velmi pozitivně. Je evidentní silný emoční vztah.

Ze strany zařízení ZDVOP byl podán návrh na příslušný orgán sociálně právní ochrany (dále jen OSPOD) k tomu, aby otec byl přijat jako doprovod k dítěti a byli v zařízení spolu s tím, že v době výkonu zaměstnání otce, bude o dítě postaráno ze strany zařízení ZDVOP a pak budou sami spolu v pokojích pro doprovod. Přítel matky ihned v pátek podává na okresním soudě žádost o určení otcovství s tím, že chce být uveden v rodném listě jako otec.

V sobotu ráno - třetí den po přijetí dítěte - přijíždí soudní vykonavatel a sociální pracovnice OSPOD do zařízení a za přítomnosti domnělého otce odebírají dítě s tím, že je umístěno k osobám v evidenci (pěstouni na přechodnou dobu) v blízkosti místa bydliště babičky dítěte (200 km vzdálené od bydliště domnělého otce). Situace je velmi emotivní, pláče i soudní vykonavatel. Dle našich informací, dítě po následující 3 dny u osob v evidenci nic nejí a nekomunikuje s okolím.

Důvodem převezení dítěte k osobám v evidenci je údajně situace, kdy nadřízený orgán vyvíjí vysoký tlak na neumisťování dětí do zařízení a následné postihy sociální pracovnic.

Kritická analýza možných řešení:

- a) Příklad dobré praxe - jelikož dítě nemá otce (kolonka v rodném listu "otec neuveden") bylo dítě umístěno na základě občanského zákoníku a souvisejících předpisů, do rodinného prostředí osob v evidenci v místě blízkém bydliště babičky, která pravděpodobně bude vykonávat pěstounskou péči u tohoto dítěte společně s jehož starším sourozencem. Dítě tak nebude traumatizováno pobytem v instucionálním zařízení a bude se moci připravovat na přechod do domácnosti babičky dítěte. To vše v souladu se zákonem č.359/1999Sb. a zákonem č.89/2012 Sb.
- b) Příklad dobré praxe - na základě osobních informací, je zřejmé, že otcem je muž žijící ve společné domácnosti s matkou a dítětem. Rovněž je zřejmé, že dítě má k němu velmi vřelý vztah a přítel matky podal žádost na určení otcovství. Tento muž v současné chvíli tvoří jediné rodinné zázemí dítěte. Ve smyslu zákona č.359/1999Sb, je tento muž považován jako osoba tvořící v této chvíli jedinné bezpečné sociální zázemí dítěte, je rozhodnuto tak, že bude společně s dítětem pobývat v zařízení ZDVOP, na dobu nezbytně nutnou pro vyřešení praktického způsobu samostaného života. Bude tak nadále zajištěno bezpečí dítěte a jeho dobrý rozvoj.

Stejné zákony, stejná situace, dvě možná řešení. Obě dvě řešení se dají "prodat" jako příklad dobré praxe.

Jedno řešení je definováno rámcem, který je možno popsat jako politická a dnes již i společenská oprese, ale splňuje všechny právní náležitosti - nikdo nepochybil z hlediska litery zákona.

Druhé řešení je postaveno na smyslu zákona a osobních dovednostech sociálního pracovníka. Potřebuje však významnou podporu a důvěru vedení úřadu v jeho dovednosti.

Závěr

Sociální práce ne jen v českém prostředí není politicky ani eticky neutrální prací. To, co často vidíme z příkladů "dobré praxe" je jen závěrečný výstup, který může být splnění politické či jiné zakázky.

Zákony a standardy nejsou návodem k řešení jak je často mylně vykládáno, jsou jen vodítkem, hranicemi velmi širokého rámce, kde je daleko důležitější osobní kompetence pracovníka, důvěra vedení v jeho dovednosti a ideová jasnost vedení úřadu o tom, co znamená "komplexních řešení situace".

Smyslem tohoto příspěvku není jítřit vášně, ale poukázat na stav, kdy je velmi důležitá podpora a důvěra vedoucích pracovníků v dovednosti těch, kteří konkrétně pracují s klienty. Rovněž stejně důležitá "ideová"čitelnost vedení úřadu o tom, co je cílem sociální práce v daném prostředí - okrese, městě, čtvrti.

Standardy nemají být návodem k použití, ale mají být je širokým rámcem, ve kterém se odehrává konkrétní činnost s konkrétním člověkem. Každý lidský osud je originální a vzhledem k tomu, i rámec definovaný zákonem a standardy, musí být široký, aby konkrétní řešení, pro konkrétního člověka mohlo být přesné a originální.

Seznam použité literatury

BECHYŇOVÁ, V. Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou.

Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0181-6.

GRAY, M., WEBB.S. Social Work: Theories and Methods. 2nd Edition. Los Angeles: SAGE, 2013. ISBN 9781446208601.

Občanský zákoník - č. 89/2012 Sb., dostupné na: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Vyhláška MPSV 472/2012 sb., §6, dostupné na: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-473#p6>

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, dostupné na: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Kontakt na autora

Mgr. Petr Fabián

doktorand sociální práce Komenského univerzity v Bratislavě

E-mail: petr.fabia@gmail.com

SOCIAL SERVICE RECIPIENT VERSUS INDIVIDUAL PLANNING

Prijímatel' sociálnej služby verzus individuálne plánovanie

Daniela PATKOVÁ

Abstract

This report offers reflection on the topic of individual planning, access possibilities to clients and care philosophy, which can be beneficial not only for the client, but also for the employee working in social services. Now when we are introducing quality standards into practice we are selecting processing criterion aimed at individual plans creating from different vantage points. In our point of view we are considering /specific social services recipient – adult client of social services centre. We are presenting view on recipient in connection with the increasing of quality of life via individual planning.

Key words: Social servis. Individual planning. Recipient.

Introduction

The National Council of the Slovak Republic Act No. 448/2008 of the Codex on Social Services and on Amendment of the Act no. 455/1991 of the Codex on Entrepreneurship delimitates a social service as a professional, servicing and other activity aiming at prevention of initiation of an unfavorable social situation and solution or mitigation of this situation. We ensure preservation, recovery or development of abilities to follow an independent life and promote integration of the receiver into the society by the means of social services. We also ensure indispensable conditions to satisfy basic needs for living, solving a crisis social situation and prevent social exclusion.

A duty of the social service provider is to reflect individual needs of the social service recipient (Pavelková, 2014), make them active and provide a social service in a professional manner. Cooperation with the family, municipality and community is inherent. Part of the social service is the elaboration of the individual plan for the social service recipient.

The social service provider is required to plan a social service according to individual needs, capabilities and targets of the social service recipient, to lead written evidence on its course and to evaluate the course of the social service in the presence of the recipient. If the social service recipient is a person requiring another person's help, part of the individual plan is also a program of social rehabilitation.

Social rehabilitation is a professional activity aiming at support of independence, self-sufficiency of a person, development and training of their capabilities, activating of their abilities, strengthening of habits during self-servicing, household activities and basic social activities. It refers especially to various activities such as training of capabilities, adjusting of the everyday life of the person with disabilities to a maximum independence and integration of the social service recipient to the everyday life. If the person requires help of another person, it mainly refers to training in use of tools, training in household activities, training in spatial orientation, training in independent motion.

Subject matter of the social rehabilitation lays in:

- the area of perception - sight, hearing, touch,
- the area of orientation and mobility,
- the cognitive area,
- the communication area,
- the social area,

- the emotional area,
- the area of everyday tasks.

Individual planning for a social service recipient

Individual planning is a dialog between a key worker or another employee and the social service recipient when they plan together actual aims and needs and the course of the social service.

The fundamentals of planning are closely connected to the quality of life and normalization. Our aim is to make the life in the house of social services as much similar to the life in families and households as possible. Focus is put on respect of personal goals, needs, capabilities and health or psychological state of the social service recipient.

The planning comes out of options and capabilities of the recipient, support of the activities and independence support of the standard way of life, it derives from real needs and goals, when every client has a right to change their goals. They propose terms of goals execution and their evaluation via their participation. Key worker investigates the needs of the recipient, plans and evaluates the whole process, he or she is very close to the recipient - coordinates the service execution, administers the documentation and holds the position of a consultant and confident to the recipient.

For individual planning we use approaches of:

1. Maslow,
2. Rogers,
3. Satir and others.

A.H. Maslow's pyramid depicts the bottom-up sequence of securing particular needs of the social service recipient. The system of needs of this American psychologist reflects the sequence according to the level of urgency. The urgency lowers from the basic needs to higher needs. The recourse of the hierarchical system of needs is their experienced urgency and principal that the above mentioned needs in this system are satisfied only when the lower needs are satisfied at least to some extent. This expresses the system of dominance: higher needs enter only when the lower needs are at least partially satisfied (Nakonečný, 2011).

Maslow divided the needs from the lowest to the highest into five categories:

1. Physiological needs – thirst, hunger, sex, sleep, excretion, breathing, etc. Many of them are homeostatic.
2. Needs of safety and security – reliability, stability, liberation from fear, anxiety and chaos, security of employment, security of family, security of health.
3. Need of love, acceptance and companionship – need to belong somewhere, friendship, relationship with the partner, the need of family.
4. Need of recognition and appreciation – need to achieve successful performance, need of prestige, need of recognition, need of respect, need of appreciation.
5. Need of self-expression – need to express ourselves, use our potential and creativity to the fullest. Needs of knowledge, understanding and esthetic needs are closely connected to the need of self-expression.

Satisfying of deficient needs to the recipient of the social service ensures mental well-being and development of personality. It follows that when creating an individual plan we take into consideration mentioned needs but also basic criteria for plan creation:

- complexity - should contain all needs of the recipient,
- coordination - contains cooperation of professionals,
- individual adaptation - plan is created on purpose for a specific receiver of the social service.

Based on individual criteria and principles of planning of the social service one must mention the stages of creation of the individual plan:

- stage of mapping of life situation,
- stage of goal creation,
- stage of method selection,
- stage of creation of the plan of activities,
- stage of documentation.

We always take into account the positive change of the quality of life of the recipient in his or her presence and complete participation. Therefore, the goals should be real, measurable, taking into account their personality, gradual from the most important, from simple to more complexes, supporting qualities of the social service recipient.

The methods of the social rehabilitation are for instance:

- training of spatial orientation,
- training of self-servicing activities,
- training of work with compensation tools,
- training of social communication,
- training of pictorial communication and others.

Worktherapy can be considered as a method. When working with the recipient we recommend to use the elements of various therapies such as music therapy, art therapy, bibliotherapy, animal therapy, farming therapy, drama therapy, therapy by playing, psychomotor therapy, reminiscence therapy, elements of snoezelen and many others. Therapeutic activities represent a qualitative dimension of impact on the social service recipient with the aim of achieving a positive change in the quality of life. In this process, we consciously shape the receiver – we stipulate individual sources of the social service recipient. All mentioned therapeutic activities offer help, in their simplicity, to those who live in the houses of social services. They offer social-educational effect, re-education, relaxation, positive influence on the mood, process based on dynamic interaction between the recipient of the social service and the worker, they consciously shape opinions, beliefs and stances.

-
- One may recommend a few approaches in work with recipients of social services. In practice, the most time-proven approach is the humanistic approach oriented at the people. C. Rogers perceives people as whole, unique personalities that every person can naturally develop. Self-perception is important. Postulates such as empathy, acceptance, congruence, positive feedback have their place here. We help the client without evaluating their stances and behavior. Their approach is non-directive with non-evaluating stance of the employee, with active listening and authenticity.
- Another representative is the already mentioned A. H. Maslow. The third, behavioral approach is represented by for instance Watson, James or Lock who identify themselves with the idea that humans' behaviors are a summary of reactions to some stimulus. A quality feature of behaviorism is a stimulus - reaction, meaning response.
- The above proves measurability of goals in the individual plan. We receive a response as long as we create enough stimulus for the social service recipient. If we choose a suitable goal or method, we provide support to the client - we can expect a positive feedback.

Therapeutical activities

In individual planning we often use therapeutical activities, as methods, for example:

1. arttherapy,

2. musictherapy,
3. bibliotherapy,
4. dramatherapy,
5. worktherapy,
6. animaltherapy,
7. psychomotor therapy,
8. therapy by playing,
9. reminiscence therapy.

Therapeutical activities represent qualitative dimension of influence on the receiver of social services aiming at acquiring recovery of the life quality. Human creativity is the basis of people's existence not excluding people with disabilities. This process consist of a conscious effort to form opinions, convictions, stances and actions or a stimulation of individual resources of the social service receiver, alternatively in his surroundings.

In the care centers offering social services we apply most of all artetherapy, musictherapy and bibliotherapy. All mentioned therapeutical activities, in their simplicity, offer help to those looking after the receivers of social services.

Stress is an indivisible part of today's hurrying era. We all talk about it, we make excuses, we apology... but does it have to be this way? Sixty percent of stress is connected to our work and other working activities. Therefore, the number of people suffering from stress has a raising tendency. On the one hand there is insecurity, high emotional demands from the employers. On the other hand there is a mentally demanding work with the receivers of social services in the care-centers. How to protect ourselves from the emotional baggage at the workplace and what can we do for ourselves to prevent unpleasant mental states and exhaustion? We hear from here and there that a good book, time spent in the nature, relax of any kind, body movement, good family ambiance; having a few minutes just for ourselves to "switch off" can help. Let's get inspired with therapeutical activities, applied on receivers of social services.

Artetherapy

Artetherapy is defined as healing with art. This expression derives from Latin, "art"/"artis" meaning art. Art is used in the process as a communication medium helping all stakeholders express their feelings in a non-verbal manner. It offers an opportunity to get to know information about ourselves and, in the meantime, discover new possibilities. The interactive process in the group creating the piece of art is of prime importance. It brings us back to the state of harmony with ourselves and others in our surroundings. Artetherapy is also used as a means of prevention in subsequent care in healthcare, social care and education, when healing somatic disorders, to overcome fear, to understand ourselves and others. It uses activities like drawing, painting, collage, work with clay soil, modeling, etc.

Self-expression and development of creativity stimulates self-recovery mechanisms, process of creation. Many authors agree on the definition of artetherapy: "Its driving power derives from within the personality. It is a means of bringing order into the chaos of inner feelings and motives and relieves an amazing amount of impressions. It is a means to discover ourselves and the world also as to create mutual relationships. Connection of internal and external reality into the new entity is a product of a creative process". They call artistic work to be the meeting place of the internal and external world. We can only agree with these characteristics.

Various kinds of artistic activities are currently used by many workplaces, care centers, leisure organizations or educational institutes. What about grasping the pencil, colorful crayons or for instance aquarelle and spontaneously express your own feelings on a

sheet of paper? This way, one can get back to the childhood and use his or her free creativity to release that day's carried baggage on the paper. Let release everything that our organism could not bear during the day. Let our external world match the internal world. We will feel a huge relief if not a pleasure from creating something in just a short moment.

Musictherapy

The expression **musictherapy** means healing with music - "muzika" and "terapia" means music and healing. Music's means of expression is organization and harmony of tones. Music is exactly what our brain processes, affects people's emotions, their movement functions and their imagination.

When someone says "music" everyone imagines his favorite composition or song. Many people recall their memories and emotions experienced when listening to a composition. Music helps us handle our every day worries and joys. Music is perceived as a means of self-reflection and relax that is closely connected to its therapeutical effect on people. Music effects us with its core features, rhythm, harmony and melody. Based on its classification, music also has other facets like sound color, dynamics, tempo, etc. Let's consider now together its basic features.

Rhythm indicates various kinds of a somehow chronologically organized motion. Rhythm is not a privilege of music. It is part of our entire life. Everything, we see around us, is pulsing: human life, life of animals and plants, the whole universe, rhythmic changes of day and night, high and low tide, seasons, heart pulse, pulse of blood in arteries, breathing, sleep, walk and other.

Melody is a time organization of relations between tone features (color, height, strength and length) on a horizontal level of the music space. Melody is an ideological holder of the music idea, represented mainly by a song. The more personal experiences the melody contains, the better it is. It offers an insight into a person. The melody of speech has the same importance as the melody of a song. A melodious course of someone's speech symbolizes his own inner world, his current being.

Harmony in terms of music is a means of expressing the mood by melody. Harmonious traits of a piece of music are expressed with a sound character of specific accords in different tonalities.

Techniques of musictherapy, applied when working with receivers of social services, can be used for relaxation after a tiring day. Hence recommended as the second type for the emotional baggage elimination and bringing back well-being into everyday life. Here are a few hints: Musical improvisation as a spontaneous creation of music by playing on your body, singing and playing the musical instruments. We create a musically and emotionally favorable ambiance supporting relaxation, self-healing processes and joy.

Musical interpretation is based on reproduction of a known material. Playing on the body, singing, playing the musical instruments along with additional movements and artistic devices. This therapy is convenient for those seeking to strengthen self-confidence and feeling anxiety of spontaneous expression. Musical interpretation helps to develop musical capabilities, perceptive, motoric, social and cognitive functions. It builds self-discipline and self-control.

Singing songs helps people since prehistory. It provides them with emotional background. Our ancestors have been often meeting during the year to follow traditions while singing. Group singing makes people gather, offers anonymous expression and possibility to relax. Listening to the music supports expression of ideas and feelings in a non-directive way. It makes it easier to get to know others, to communicate and interact. Music evokes memories and emotional feelings.

Bibliotherapy

Bibliotherapy means in its simplicity healing with literary work. It is proved by research in the area of application of bibliotherapy that a book has a huge therapeutical impact, fills with optimism, brings along positive role models, helps to mobilize mental strength, is a meaningful way to spend time. Reader searches impulses from the literature that allow him or her to overcome tough periods in live more easily. Therefore, the third type of elimination of emotional baggage is to spend some time with a good book. The choice is ours.

Bibliotherapy still haven't acquired the position it deserves. The tool of bibliography is a book. But only a well chosen book can positively influence us and prevent moments of disgust and doubts. To fulfill its positive role, the book must reflect someone's needs and life circumstances of a specific period.

An interesting explanation of bibliotherapy is offered by some authors who see it as a lifelong enriching constructive and creative process. Many people go to libraries. Long discussions about a book make people. If we give a book as a present we offer the receiver space for a healing process of bibliotherapy.

Application of some bibliotherapy elements in their receptive or expressive forms is highly justified when working with receivers of social services. Reading a text is rather concentrated on sensitivity of perception, hence a receptive facet of a person. Writing is a rather expressive facet, hence developing creativity and discovering capabilities with words. Reading as an activity is a physically complex process mediated by senses (sight, hearing). It also is a mental activity through mediating and activating the mind.

Conclusion

As it was mentioned in the introduction, an inevitable part of our lives is calming down the emotions and mind, diving into our own inner world, getting to know ourselves better, our possibilities, needs and feelings.

We have offered you a view on exploiting elements of artetherapy, musictherapy and bibliotherapy that are in their simplicity parts of our everyday lives. Sometimes, we do not even realize that we support our negative emotions to wash away, eliminate stress and fatigue with music, by reading a good story or a book or with a random look at a beautiful painting or an imperfect children's drawing. Then, you need no more than to become aware of the moment. Feeling it and searching for alike moments in our demanding but meaningful working time while in contact with receivers of social services or in our free time when in contact with our relatives.

To conclude, when putting together the principles of work with the recipient of the social service, our first interest is on individualisation, an important individual approach to the recipient of the social service. We recommend to create space to expression of feelings on the side of recipient in a confidential and discrete relationship with the key worker. In the interaction employee - client we focus on empathy, acceptance and congruence. Equally important is the non-evaluating stance towards the recipient of the social service and creation of space for self-determination.

We are convinced that also the mentioned aspects of phylosophy and the access to the recipient increase the quality of life of the recipient of the social service. When we offer our heart and human approach, we achieve a positive feedback on the path to a maximum independence and self-service of the recipient of social service.

List of references

AMTMANOVÁ, E. – JAROSOVÁ, E. – KARDOS, T. 2007. *Aplikovaná muzikoterapia*. 1. Vyd. Bratislava, 2007, ISBN 978-80-969813-7-3.

- CAMPBELLOVÁ, J. 1998. *Techniky arteterapie vo výchove, sociálnej praxi a klinickej praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 200 s. ISBN 80-7178-204-1.
- DÁVIDEKOVÁ, M. 2014. *Sociálne služby*. 1. vyd. UCM FSV v Trnave. 178 s. ISBN 978-80-8105-579-9
- DRAGANOVÁ, H. a kol. 2006. *Sociálna starostlivosť*. Martin : Osveta, 2006. 195 s. ISBN 978-80-8063-240-3.
- FELBER, R. - REINHOLD, S. - STUCKERT, A. 2005. *Muzikoterapia – Terapia spevom*. Hranice na Morave: Fabula, 2005. ISBN 80-86600-24-6.
- NAKONEČNÝ, M. 2011. *Psychologie*. Praha: Triton, 2011. 864 s. ISBN 978-80-7387-443-8.
- PAVELKOVÁ, J. 2014. *Společensko-ekonomicky znevýhodnění jedinci. Bezdomovci a žebráci*. Trnava: UCM v Trnave, 2014. 186 s. ISBN 978-80-8105-572-0.
- PLHÁKOVÁ, A. 2004. *Učebnice obecné psychologie*. Praha : Academia, 2004. 472 s. ISBN 978-80-200-1499-3.
- RUBIN, R. *Using bibliotherapy. A guide to theory and practice*, London, 1978.
- HOWIE, M. *Reading therapy and the social worker*, In *Readingtherapy*, red. J. Clarke, E. Bostle, London, 1988.
- Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. *o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č.455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov*.

Contact

Ing. Daniela Patková
E-mail: centrumharmonie@gmail.com

SOCIÁLNE SLUŽBY A ICH VPLYV NA KVALITU ŽIVOTA SENIOROV V ZARIADENIACH SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

IMPACT OF SOCIAL SERVICES ON SENIORS' QUALITY OF LIFE IN SOCIAL CARE INSTITUTIONS

Mária DÁVIDEKOVÁ

Abstrakt:

Problematika súčasných sociálnych služieb je v centre pozornosti nielen odborníkov a poskytovateľov služieb, ale tiež aj samotných prijímateľov, pre ktorých sú sociálne služby určené. K dôležitým zmenám v živote seniorov dochádza vtedy, ak si nemôžu sami zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, strácajú kontakt so spoločenským prostredím a sú umiestnení do inštitucionálnych zariadení. Vo všetkých ekonomicky vyspelých krajinách sa orientácia na inštitucionálnu starostlivosť ukazuje ako náročná, z hľadiska ekonomického i z hľadiska udržateľnosti kvality života klientov. Kvalita života klientov v inštitucionálnych zariadeniach závisí od úrovne poskytovaných sociálnych služieb, preto sa v našom príspevku zameriavame taktiež aj na identifikáciu faktorov, ktoré významne ovplyvňujú kvalitu života seniorov vo vybraných zariadeniach sociálnych služieb.

Kľúčová slova: Sociálne služby. Senior. Kvalita života. Pobytové služby. Spokojnosť.

Abstract

Recent social services are not only attracting the professionals and social service providers, but also of the beneficiaries whom are the social services intended. Significant changes in the lives of elderly occur when they are not able to take care of themselves, they lose their contact with social environment and are placed in residential care institutions. All economically developed countries see the institutional care as a difficult phenomenon from the economic point of view as well as the conditions for keeping the sustainable quality of clients' life. Quality of clients' life in the institutional setting depends on the level of provided services, so our contribution focuses on identifying the factors that significantly affect seniors' quality of life in chosen social service facilities.

Key words: Social services. Senior. Quality of life. Residential Care. Satisfaction

Úvod

Jednou z dôležitých foriem sociálnej pomoci pre ľudí v nepriaznivých sociálnych situáciách v Slovenskej republike sú sociálne služby. Sociálne služby a ich kodifikovaná komplexná úprava tvoria súčasť systému sociálnej pomoci a patria medzi základné piliere sociálnej ochrany aj pre cieľovú skupinu seniorov. Na území Slovenskej republiky v oblasti poskytovania sociálnych služieb stále prevláda dopyt nad ponukou. Obmedzené a nepostačujúce sú predovšetkým kapacity jednotlivých pobytových zariadení sociálnych služieb, ktoré tieto služby poskytujú. Medzi objektívne príčiny patrí z demografického pohľadu nárast občanov v dôchodkovom veku, ako aj neustále zvyšujúci sa počet ľudí s nepriaznivým zdravotným stavom, najmä u seniorov ale aj vzrastajúci počet kombinovaných ťažkých zdravotných postihnutí.

Problematika súčasných sociálnych služieb ich efektívneho a kvalitného poskytovania je v centre pozornosti nielen odborníkov a poskytovateľov služieb, ale tiež aj samotných prijímateľov, pre ktorých sú sociálne služby určené. Zákon o sociálnych službách č.448/2008 Z.z. stanovuje legislatívne právo každej fyzickej osobe na poskytnutie sociálnej služby ako základné ľudské právo, ktoré mu napomáha zachovať ľudský dôstojný život. Starnutie populácie je spojené so zvyšovaním nárokov na rozsah (zvýšenie počtu opatrovaných osôb)

a intenzitu (horšia sebestačnosť seniorov) komplexnej sociálnej starostlivosti. Súčasným trendom je zotrvanie seniora čo najdlhšie v domácom prostredí, oproti trendu rastu inštitucionalizácie. Uvedený zákon o sociálnych službách zdôrazňuje a dáva prednosť poskytovaniu sociálnych služieb v prirodzenom prostredí pred poskytovaním starostlivosti v jednotlivých zariadeniach sociálnych služieb. Je potrebné uviesť, že v rámci koncepcie deinštitucionalizácie je prioritná terénna forma poskytovania sociálnej služby v prirodzenom - domácom prostredí jedinca, potom ambulantná forma a až následne pobytová forma v zariadeniach sociálnych služieb, ktoré sa poskytujú celoročne, alebo aj týždenne. V súčasnosti sú kladené veľké požiadavky na kvalitu poskytovaných služieb, nie tomu inak ani v oblasti sociálnych služieb. Sociálne služby výrazne ovplyvňujú kvalitu života seniorov aj v zariadeniach sociálnych služieb.

1 Sociálne služby – a ich vplyv na kvalitu života seniorov

Problémy staršieho človeka nadobudli začiatkom nového tisícročia osobitný charakter a význam. Kvalita života je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných a ekonomických podmienok. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky na dobrý život a na druhej strane subjektívne prežívanie dobrého života. Spoločnosť by sa mala celkom prirodzene postarať o staršiu populáciu. Charakteristickým javom nášho storočia ovplyvňujúcim každého z nás, je starnutie populácie, ktoré je spojené so zvýšením nárokov na poskytovanie starostlivosti nesebestačným seniorom, nutnosťou sa javí hľadanie spôsobov maximálneho využitia ich potenciálu.

Kvalita života je jednou z východiskových kategórií sociálnej politiky a sociálnej práce. S otázkou kvality života je spojený zmysel života, ktorý závisí od každého človeka, od jeho bytia, jeho hodnotového systému a samozrejme jeho konkrétnych životných podmienok.

Preto aj sociálne služby sú dôležitou aktivitou štátu, samosprávy v rámci legislatívy, ich potrebu a existenciu si uvedomíme až vtedy, keď zistíme, že sme odkázaní na túto službu, alebo ju potrebujú naši najbližší.

Prirodzenou povinnosťou vyspelej spoločnosti je vytváranie služieb, ktoré sú zamerané a poskytované staršej generácii, pretože táto sa zaslúžila aj o budovanie jej prítomnosti. Služby predstavujú komplex činností na pomoc občanovi, ktoré mu pomáhajú zaistiť základné životné podmienky, získať sociálnu stabilitu a obnoviť sociálnu nezávislosť a autonómiu klienta vo vyššom veku. (Pavelková, 2013)

Základným východiskom starostlivosti o klientov vo vyššom veku v našej spoločnosti sú ich základné potreby, ktoré im umožňujú ich plnohodnotnú existenciu. Sociálne služby potrebuje senior pri zvládaní sociálnych dôsledkov spôsobených zhoršujúcim sa zdravotným stavom, keď ich senior nie je schopný zvládať sám, ani s pomocou rodiny. Zákon o sociálnych službách 448/2008 Z.z. (ako sme už uviedli vyššie v texte) stanovuje legislatívne právo každej fyzickej osobe na poskytnutie sociálnej služby ako základné ľudské právo, ktoré mu napomáha zachovať ľudsky dôstojný život. Zároveň každý poskytovateľ je povinný pri poskytovaní sociálnej služby prihliadať na individuálne potreby prijímateľa, poskytnúť služby tak, aby bola zachovaná alebo zvýšená kvalita života klienta..

Sociálna služba ako odborná, obslužná, či ďalšia činnosť alebo súbor týchto činností sa poskytuje spoločensky znevýhodneným občanom s cieľom zlepšiť kvalitu ich života, prípadne ich v čo najvyššej možnej miere začleniť do spoločnosti. Sociálne služby preto zohľadňujú tak osobu prijímateľa, jeho rodinu, skupiny, do ktorých patrí, prípadne záujmy širšieho spoločenstva (Pavelková, 2012) Predlžovaním dĺžky života so starnutím populácie sa zvyšuje význam faktorov, ktoré ovplyvňujú aktívne starnutie a kvalitu života klientov, ktorí sú umiestnení v zariadeniach pre seniorov. Kvalita života je viacrozmernejší pojem ako výsledok vzájomného pôsobenia zdravotných, ekonomických a sociálnych podmienok.

Kvalita života seniorov je vo vyspelých krajinách v poslednom období veľmi diskutovanou témou. Seniorská populácia predstavuje najrôznorodnejšiu skupinu ľudí v našej spoločnosti.

Výrazné sú rozdiely zdravotného stavu, veku, funkčných schopností, sociálneho zázemia, rodinnej situácie, ekonomických podmienok. Zdravie predstavuje jednu z najdôležitejších hodnôt v živote človeka. Postupné ubúdanie samostatnosti a narastanie odkázanosti na pomoc inej osoby je závažným rizikovým faktorom obdobia staroby. Postoj seniora k starobe je významný atribút v jeho živote, ktorý by mal viesť k osobnej aktivite zameranej na naplnenie vlastných predstáv o kvalitnom živote. V súčasnosti u seniorov narastá význam subjektívneho hodnotenia zdravia a kvality vlastného života. Hodnoty a dôležitosť kvality života si uvedomíme, keď dochádza k jej zníženiu. Kvalita života seniorov je závislá *od fyzického zdravia, psychickej aktivity, miery osobnej nezávislosti, sociálnej opory a od pozitívneho vnímania a prijímania staroby.*

Seniori patria medzi tie skupiny obyvateľstva, ktoré sú najviac postihnuté sociálno-ekonomickými problémami. Tejto etape v živote človeka treba venovať viac pozornosti a hľadať riešenia na skvalitnenie posledných rokov života. Staroba prináša pre väčšinu seniorov problémy, s ktorými sa vyrovnávajú sami, v kruhu svojej rodiny alebo za pomoci spoločnosti. Ak postupne klesá sebestačnosť, zvyšuje sa závislosť na prostredí a potreba všestrannej starostlivosti. Nárast počtu starších ľudí je v súčasnej spoločnosti naliehavým problémom, pretože predstavuje aj zvýšené náklady na zdravotný systém a sociálne zabezpečenie.

1.1 Význam kvality života v zariadeniach sociálnych služieb

Hlavným cieľom a zmyslom zariadení sociálnych služieb je poskytnúť klientovi také možnosti, aby bol schopný zmysluplného života aj pri rôznych zložitých somatických či mentálnych ťažkostiach. Nástup do zariadenia sociálnych služieb vždy vychádza z aktuálnej situácie klienta a je podmienený viacerými faktormi. Je samozrejmé, že inštitucionalizácia klienta je vždy až na druhom mieste a uplatňuje sa len v tých prípadoch ak iné možnosti zlyhajú .

Je dôležité uviesť , že zariadenia sociálnych služieb treba vnímať, ako inštitúcie, resp. formálne sociálne organizácie, ktoré majú svoje poslanie, ciele, hierarchiu, štruktúru, tradície, účelovo usporiadané vzťahy a režim, ktorého súčasťou sú „normy spolunažívania a normy inštitúcie“.

Vo všetkých ekonomicky vyspelých krajinách sa orientácia na inštitucionálnu starostlivosť o seniorov ukazuje ako náročná z hľadiska ekonomického i z hľadiska udržateľnosti kvality života klientov. (Bočáková, 2013) Kvalita života klientov v inštitucionálnych zariadeniach závisí od úrovne poskytovaných sociálnych služieb prostredníctvom sociálnej práce. Vychádzame z vlastných skúseností, že sociálna práca so seniormi si vyžaduje „umenie“ ako správne pristupovať ku každému klientovi, rešpektovať jeho individualitu, názory ale aj súkromie.

V oblasti sociálnej starostlivosti o seniorov v prípadoch ich odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby, dovŕšenia dôchodkového veku, alebo z iných vážnych dôvodov je najvhodnejším a najviac využívaným pobytovým zariadením sociálnych služieb zariadenie pre seniorov.

Podľa zákona o sociálnych službách č.448/2008 Z.z., v zariadení pre seniorov sa

a) poskytuje:

- pomoc pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby,
- sociálne poradenstvo,
- sociálna rehabilitácia,
- ubytovanie,
- stravovanie,
- upratovanie, pranie, žehlenie a údržba bielizne a šatstva,
- osobné vybavenie,

b) utvárajú podmienky na úschovu cenných vecí

c) zabezpečuje sa záujmová činnosť.

Demografický vývoj a starnutie obyvateľstva predstavuje výzvu existujúcim systémom inštitucionálnych zariadení, narastá potreba zvýšenia kvality v oblasti zdravotnej a sociálnej starostlivosti. Kubičková(2013) zdôrazňuje, že v sociálnej službe ide o pomoc slabším jedincom, pričom treba venovať pozornosť individualite človeka, čo zohráva rozhodujúcu úlohu pri určovaní kvality života človeka.

1.2 Obsah pojmu kvality života

Termín kvalita má pôvod v latinskom slove *kualis* (= ako zadovážiť) a vo všeobecnom ponímaní popisuje akosť alebo hodnotu objektu. Tento termín sa začína v druhej polovici 20. storočia používať v rôznych vedných disciplínach. Pojem kvalita života použili na vyjadrenie svojich cieľov a humanistických iniciatív zakladatelia Rímskeho klubu v roku 1968. V tomto období sa tento termín začal používať v rôznych spoločenských disciplínach. Následne termín kvalita života prenikol aj do politiky ako programové alebo predvolebné heslo a stal sa aj obsahom koncepcných dokumentov Organizácie spojených národov.

Slovné spojenie kvalita života obsahuje dva osobitné pojmy - kvalita a život. „Kvalita ako filozofická kategória vyjadruje jednotu podstatnej určenosti javu a jeho osobitnej špecifiky. Kvalita nie je iba mechanické navrhovanie kvantity, ale je založená na štruktúre komponentov javu ako osobitnej celostnosti“ (Slovák., 2015)

Pojem kvalita života je témou viacerých vedných disciplín a pre viacrozmernosť pojmu existuje veľká rozmanitosť definovania.

Pojem kvalita života je široko vymedzený, snaží sa obsiahnuť veľa oblastí, dochádza k prekrývaniu pojmov a vzťahuje sa k rôznym sociálnym vrstvám v súvislosti so spôsobom ich života. Definovať kvalitu života, vymedziť teoretické a praktické východiská si vyžaduje interdisciplinárnu spoluprácu viacerých vedných disciplín s možnosťou využitia teórie sociálnej práce. Vyžaduje sa syntéza hľadísk rôznych prístupov a poznatkov rôznych vedných disciplín. Multidimenzionálna koncepcia kvality života zahŕňa uspokojivé životné podmienky, životnú úroveň, osobnú spokojnosť a pohodu v rozličných sférach života, otázky zmyslu života, fyzický a psychický stav človeka, subjektívne hodnotenie života. (Hrozenká a kol., 2008).

Pri vymedzení pojmu sa najčastejšie stretávame s predponou *multi*, ide o fenomén s vysokou mierou komplexnosti, pričom vymedzuje aspekty sociálne, filozofické, psychologické, etické a historické v sociokultúrnom kontexte. Koncept kvality života tak môže byť prirovnaný k priesečníku, v ktorom sa pretínajú rôzne roviny a prístupy jeho vymedzenia.

Autor Křivohlavý (2002) sa domnieva, že senior vníma a chápe kvalitu života ako spokojnosť s doterajším životom. Ak človek hodnotí prežitý život zmysluplne, potom aj kvalita života je prežívaná na vysokej úrovni.

Matoušek (2003) sa tiež pri definovaní kvality života opiera o širšiu definíciu, ktorá *zahŕňa zdravie, sociálne postavenie, medzil'udské vzťahy, materiálne podmienky, prehľad denných aktivít, alebo o životnú spokojnosť*. V takomto zmysle vytvoril hierarchiu prvkov kvality života u nás:

- pevné zdravie,
- priaznivé sociálne začlenenie,
- primerané materiálne – sociálne zabezpečenie,
- životodarné okolie,
- nadobudnutie návykov a spôsobilostí potrebných na prežitie,
- zážitky spokojnosti a pohody .

Ak chceme zachovať kvalitu života klientov v zariadeniach sociálnych služieb, musíme zachovať jedinečnosť a hodnotu každého človeka. Z týchto hodnôt vytvoril Clark (2000) tzv. pravidlá pre dobrú prax:

- rešpektovanie klienta,
- úprimnosť, otvorenosť a dôveryhodnosť vo vzťahu ku klientovi,
- vzdelanosť a zručnosť sociálneho pracovníka,
- starostlivosť a ochota pracovníka,
- účinnosť a užitočnosť,
- legitimita intervencie do klientovho života,
- spolupráca a zodpovednosť,
- autorita a dobrá povest'.

Do popredia sa v súčasnosti dostáva najmä praktická rovina kvality života ako meradlo úspešnosti spoločnosti a sociálnej politiky. Pri formulovaní definície kvality života sa väčšina odborníkov zhoduje v tom, že kvalita vyjadruje určitý stupeň, ktorého hodnota sa pohybuje od nízkej hodnoty k vyššej. Kvalita života ako komplexná kategória musí obsahovať všetky životné aspekty. Ak niektorý zo životných aspektov nie je uspokojený, dochádza k zníženiu kvality života.

1.3 Faktory ovplyvňujúce kvalitu života seniorov v ZSS

Problémy seniorskej populácie a cieľ zvyšovať kvalitu života seniorov sa nedá vyčleniť z celospoločenského usporiadania a smerovania spoločnosti. Komplexná starostlivosť o seniorov zahŕňa otázky zdravotnej, ekonomickej, psychologickkej i sociálnej starostlivosti. Sociálna politika štátu v reakcii na problémy seniorov a opatrenia v oblastiach zvyšovania kvality života klientov v zariadeniach sociálnych služieb musia vychádzať z overených a monitorovaných poznatkov. (Dudžáková, 2014)

Kvalita života klientov v zariadeniach pre seniorov je vyjadrená aj *správaním seniorov, prejavom ich osobných vlastností, spoločenskej komunikácie, činnosťou vo voľnom čase, ale i negatívnymi prejavmi*. Pre seniorov je zásadnou zmenou umiestnenie do zariadenia pre seniorov, preto je tu dôležitý faktor, či je klient umiestnený do zariadenia z vlastnej vôle, alebo si presadila rozhodnutie najbližšia rodina. Ak senior zo zdravotných dôvodov zostane odkázaný na pomoc inej fyzickej osoby, je často nemožné postarať sa o seniorov v ich prirodzenom domácom prostredí. Ak vníma senior svoje umiestnenie v zariadení sociálnych služieb negatívne, dôsledkom je zhoršovanie duševného a fyzického zdravotného stavu. Obdobie adaptácie je veľmi dôležitým obdobím a výzvou pre sociálnych pracovníkov uľahčiť klientom život v novom prostredí a s novým životným režimom. Dôležitým atribútom je, aby sa nevytratila láska k človeku a pochopenie pre odlišnosť iných, aby sa neprehlbovala osamelosť a sociálna izolácia seniorov. Dôležitú úlohu a význam zohráva aktívna spolupráca celého tímu zariadenia - manažmentu, sociálneho pracovníka a zdravotnícko opatrovateľského personálu s klientom a s jeho rodinnými príslušníkmi klienta, s cieľom udržateľnosti kvality života klienta aj v podmienkach inštitucionálneho zariadenia.

Je potrebné a dôležité uviesť, že pri poskytovaní sociálnych služieb v ZSS sa musí prelínať profesionalita, odbornosť všetkých zamestnancov v prepojení s etickým rozhodovaním. Ku každému seniorovi, ktorému sú poskytované sociálne služby a nachádza sa pre ňov zložitej životnej situácii, je potrebné sa správať s úctou, rešpektom.

Podľa autorky Vágnerovej (2000) umiestnenie seniora v zariadení pre seniorov znamená a predstavuje veľkú zmenu spôsobu života :

- stratu autonómie a sebestačnosti seniora,
- je spojené so stratou zázemia a známeho priestoru,
- je chápané ako signál blížiaceho sa konca života.

V novom inštitucionálnom prostredí sa senior ťažko prispôsobuje, zmenou a stratou vlastného domova stráca pocit bezpečia. K aktivitám, ktoré boli preňho predtým samozrejme a nevyhnutné, stráca aj záujem, motiváciu. Absentuje mu jeho zmysluplná činnosť, ktorá bola predtým samozrejme, nemá možnosť o sebe rozhodovať.

Veľmi dôležitú úlohu pre klienta v pobytových zariadeniach zohráva *nie len interné prostredie* (ubytovacie a spoločenské priestory) ale aj *externé prostredie* (okolie areálu zariadenia, záhrada). Prostredie zariadenia sociálnych služieb klient porovnáva so svojim bývalým rodinným - domácim prostredím, preto je vhodné, ak si klient prinesie so sebou do zariadenia aj niektoré osobné predmety, ku ktorým má veľmi blízky citový vzťah – napr. fotografie, obrazy, pripomínajúce mu jeho domov.

Pri dôležitosti významu kvality života v zariadeniach pre seniorov sú podstatné nielen objektívne merateľné faktory, ale aj významové a hodnotové aspekty vzhľadom na subjektívnu reflexiu podmienok. Autori Farský, Solárová (2010) identifikovali tieto faktory, ktoré ovplyvňujú kvalitu života klientov žijúcich v inštitucionálnom zariadení :

- sebahodnotenie (subjektívne hodnotenie psychickej, somatickej pohody a zdravia),
- funkčný potenciál v kolektíve,
- akceptácia zmenených životných podmienok a adaptácia na nové prostredie,
- efektívne spracovanie straty.

Za veľmi dôležitý faktor determinujúci kvalitu života je považovaná *schopnosť sebaobslužných činností*, schopnosť ovplyvňovať vlastný život a úroveň subjektívnej osobnej pohody well-being, ktorý sa považuje za jednu z dôležitých zložiek zdravia. (Hrozenská, 2011.) Zdravotný stav ovplyvňuje každodenné aktivity klientov v ZSS.

Pre samotnú identifikáciu faktorov ovplyvňujúcich kvalitu života klientov v zariadeniach pre seniorov je charakteristické subjektívne vnímanie týchto faktorov a rôznorodé vymedzenie. Okrem zdravotnej, sociálnej a ekonomickej oblasti sú vymedzené aj konkrétne špecifiká ako *je vek, pohlavie, vzdelanie a hodnotový rebríček klienta*. Prikláňame sa k viacerým autorom, ktorí zdôrazňujú, že *najdôležitejším faktorom je zdravie* ako výsledok interakcií prostredia, emócií, zmyslu života, postoja k starnutiu, s dôrazom na subjektívnu spokojnosť jedinca.

V zariadení pre seniorov má klient zabezpečenú komplexnú starostlivosť, strata jeho každodenných aktivít napr. pri údržbe vlastnej domácnosti, pri príprave stravy, vedie k narastaniu nesamostatnosti a závislosti na pomoci iných, dochádza k ubúdaniu telesných a duševných schopností.

Medzi ďalšie faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú samotnú kvalitu života klientov v zariadeniach sociálnych služieb *patria sociálna a zdravotná starostlivosť, sociálne prostredie, sociálne vzťahy, podpora rodiny a blízkeho okolia, voľnočasové ale aj edukatívne aktivity*. Z praxe vieme, že pre klientov sú veľmi dôležité a obohacujúce podnety zo strany personálu ZSS a predovšetkým záujem o klienta a jeho problémy, osobná prítomnosť, komunikácia a priamy kontakt s klientom.

Objektívne faktory kvality života sa vzťahujú k materiálnym, sociálnym a funkčným predpokladom. Dôležitejšie je subjektívne hodnotenie spokojnosti so životom, *morálne faktory, sebaúcta*. Autorka Hrozenská (2011) uvádza na základe interpretácie výsledkov výskumu kvality života seniorov - najdôležitejšie faktory: *zdravotný stav, schopnosť vykonávať bežné činnosti a životnú spokojnosť*. Subjektívne hodnotenie kvality života výrazne ovplyvňuje depresivita.

Zároveň chceme uviesť, že efektívna a kvalitná sociálna práca v zariadeniach pre seniorov nevystačí len „s tradičným – klasickým chápaním starostlivosti o klienta“, ale obsahuje aj jeho širší rámec medzi ktorý patrí – štýl vedenia organizácie, vzťahy medzi zamestnancami, organizácie, postavenie sociálneho pracovníka. Uvedené faktory nepriamo ovplyvňujú prístup ku každému klientovi a kvalitu života klientov v zariadení. Z pohľadu aktívneho a dôstojného života klientov v zariadeniach je dôležité udržať určitý štandard kvality života.

Medzi najdôležitejšie aspekty možnosti zvyšovania kvality života klientov v ZSS je predovšetkým kvalitný manažment zariadenia a umenie mať cit pre to, ako „nájsť a umiestniť správnych ľudí na správne miesta,“ reálne ich motivovať a stimulovať individuálne ale aj ako členov tímu, s účelom definovania cieľov, realizácie a udržateľnosti kvality života klientov.

Dôležitým predpokladom úspešného riadenia každej organizácie sú kľúčové kompetencie riadiaceho pracovníka. Kvalitný manažment zariadenia pre seniorov je hlavným pilierom a ukazovateľom smerovania sociálnej starostlivosti a napĺňania cieľov. Nemali by sme zabúdať, že hlavnou filozofiou pre zvyšovanie kvality života v zariadeniach pre seniorov je, že v prvom rade je potrebné uspokojiť potreby klientov, a to od primárnych až po tie najvyššie.

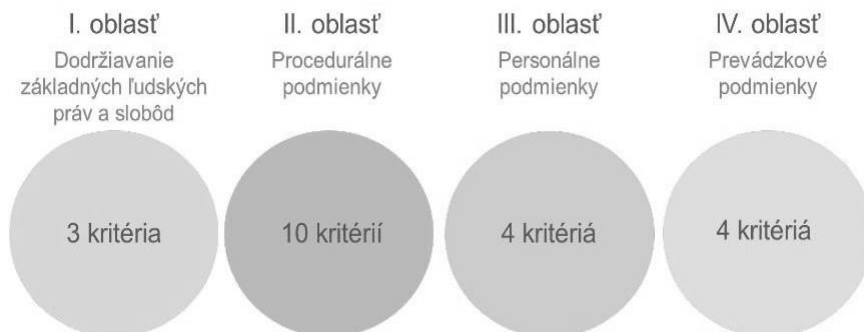
V súčasnosti podľa *Zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách v prílohe 2 písm. A* sú určené a vymedzené podmienky kvality poskytovanej sociálnej služby, ktoré je každý poskytovateľ sociálnej služby povinný plniť. Podmienky kvality poskytovanej sociálnej služby sú nástrojom na hodnotenie a zároveň zlepšovanie kvality poskytovaných sociálnych služieb za účelom zvýšenia kvality života klientov. Sú nástrojom na zlepšenie toho, čo dobre a kvalitne nefunguje a umožňujú prijímateľom sociálnych služieb žiť kvalitný a spokojný život.

Podmienky kvality poskytovanej sociálnej služby sa hodnotia v 4 oblastiach:

- I. oblasť - Dodržiavanie základných ľudských práv a slobôd – popisujú základné hodnoty a princípy poskytovania sociálnej služby.
- II. oblasť - Procedurálne podmienky - zamerané na klienta, určujú ako má poskytovaná služba vyzerat'.
- III. oblasť - Personálne podmienky - zamerané na zamestnanca, určujú personálne a odborné zabezpečenie poskytovanej sociálnej služby.
- IV. oblasť - Prevádzkové podmienky - určujú prevádzkové podmienky pre poskytovanie sociálnej služby.

Obrázok 1: Nová štruktúra podmienok kvality

- Nová štruktúra podmienok kvality:

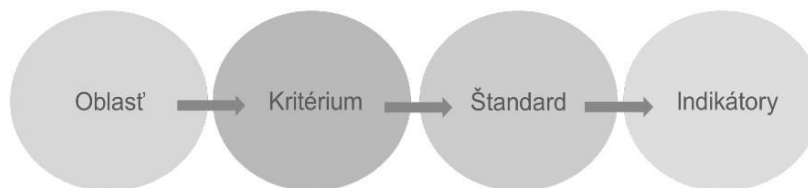

Zdroj: Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách

Oblasti sú dôležité rámce poskytovania sociálnych služieb. Jednotlivé oblasti sú delené do niekoľkých kritérií, ktoré tieto rámce bližšie špecifikujú. Pre každé kritérium je určený štandard, ktorý popisuje znaky kvality v danom kritériu a oblasti poskytovanej sociálnej služby (Matoušek, 2013). V indikátoroch sú v troch kvalitatívnych a kvantitatívnych úrovniach popísané parametre, ktoré sa budú pri hodnotení kvality posudzovať.

Obrázok 2: Viacúrovňový systém hodnotenia podmienok kvality

- Viacúrovňový systém hodnotenia podmienok kvality:

Zdroj: Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách

Sme aj toho názoru, že skutočnú kvalitu by nemala vytvárať „hrozba vykonávania „kontroly nadriadeným orgánom, ale každodenná činnosť, aktivity poskytovateľa sociálnej služby a záujem zabezpečiť ju čo najkvalitnejšie v prospech klientov. Medzi hlavné úlohy sociálnej práce v zariadeniach pre seniorov patrí požiadavka osobného nasadenia pracovníkov pri riešení problémov klientov a hľadanie možností zvýšenia kvality života klientov. Supervízia v tomto období je a stáva sa prirodzenou súčasťou skvalitňovania odbornej činnosti sociálnych pracovníkov. Prostredníctvom supervízie sa podporujú efektívne postupy a spôsoby riešenia problémov klientov. Prostredníctvom zámerného pozorovania a cielených otázok uvažujeme nad kvalitou pomoci klientovi, zároveň sa zvyšuje schopnosť sebareflexie. Cieľom supervízie v zariadeniach pre seniorov je dať priestor sociálnym pracovníkom na to, aby mohli svojich klientov naučiť hľadať nové možnosti, cesty, a riešenia, tým prispieť k zvýšeniu kvality ich života v ZSS. (Mátel, Schavel a kol., 2013).

Supervízia sa za posledné obdobie stala významnou súčasťou skvalitňovania odbornej činnosti sociálnych pracovníkov. Ide o metódu sociálnej práce, ktorej cieľom je podpora efektívnych postupov a spôsobov riešenia sociálnych problémov klienta s orientáciou na proces práce s klientom, ako aj vzťahy medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Zaručuje dobrú úroveň odbornosti v oblasti schopností, vedomostí, zručností a v etickej a hodnotovej rovine. Supervízia je prostriedkom na predchádzanie upadnutia sociálnych pracovníkov do stereotypov, je prínosom z hľadiska alternatívnych pohľadov na riešenie problémov klienta, skvalitňovania práce s klientom.

Kvalitu života v ZSS ovplyvňuje príjemná atmosféra, korektné vzťahy s kolegami, pretože aj to výrazne vplýva aj na samotnú kvalitu práce, vzťahy ku klientom a empatickú komunikáciu. Samotní klienti veľmi citlivo vnímajú správanie, nálady personálu, sú vnímaví na každú ich zmenu správania a prístupu k nim.

V súvislosti so zvyšovaním kvality poskytovaných sociálnych služieb v ZSS je nevyhnutné aj neustále vzdelávanie pracovníkov na všetkých úrovniach, konzultácie s kolegami, odborné výcviky. Obohatením a prínosom je aj účasť odborných pracovníkov na odborných konferenciách, seminároch a získané vedomosti a skúsenosti aplikovať v realizácii praktickej činnosti.

Záver

Najlepšou „vizitkou“ každého zariadenia sociálnych služieb sú spokojní klienti, pretože kvalita sa spája s ľuďmi a nie „s vecami.“ Ak sa zmení prístup ľudí k ich práci na všetkých úrovniach v rámci komplexnej starostlivosti o klientov, odzrkadlí sa to aj na zvýšení kvality života seniorov. Samotná sociálna práca a poskytovanie sociálnych služieb v zariadeniach pre seniorov vykonávaná prostredníctvom všetkých odborníkov a sociálnych pracovníkov je jedným z hlavných nástrojov zvyšovania kvality života klientov.

Veľkou snahou poskytovateľov sociálnych služieb je v súčasnosti zabezpečiť seniorom adekvátnu, a komplexnú sociálnu starostlivosť tak, aby bola zabezpečená požadovaná kvalita ich života. Je to možné iba pri dôslednej analýze individuálnych potrieb klientov.

Predstava, že starší ľudia už nič neočakávajú nepotrebujú je nesprávna. Okrem dôstojného bývania, kvalitného stravovania a zdravotnej starostlivosti si zaslúžia lásku, motiváciu a podporu ich radosti a chuti do života. Z hľadiska skvalitňovania života seniorov v ZSS je

potrebné správne vnímať a pochopiť zmeny, ktoré prichádzajú so starobou a rešpektovať ich potreby, zaobchádzať s nimi ako s plnohodnotnými občanmi a byť nápomocní pri naplňaní ich životných rolí v tomto náročnom životnom období. Spokojnosť s poskytovanými sociálnymi službami je jedným z dôležitých ukazovateľov ich kvality, kvalita a spokojnosť so sociálnymi službami vypovedá aj o vyspelosti a úrovni danej spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

- BOČÁKOVÁ, O. 2013. Rodinná a sociálna podpora občanov vyššieho veku. In Hardy, M. - Briššáková, J. - Mátel, A. (eds.): Rodinná politika na Slovensku a v Európskej únii. Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie. Bratislava, VŠZaSP sv. Alžbety, 2013, s. 27-37, ISBN 978-80-8132-084-2
- DUDŽÁKOVÁ, A. 2014. Opatrovateľská služba ako jedna z foriem sociálnej pomoci. In *Ekonomika a řízení zdravotních a sociálních službách, Sborník 3. Ročníku mezinárodní vědecké konference*. Praha: International ART CAMPUS Prague, s.r.o., 2014. ISBN 978-80-86877-70-9, s. 123- 128
- FARSKÝ, I. – SOLÁROVÁ, M. 2010. *Kvalita života seniorov v komunitnom zariadení*. In Profese. Ročník III/1. 2010. ISSN 1803-4330.
- HROZENSKÁ, M. et al. 2008. Sociálna práca so staršími ľuďmi. Martin: Osveta, 2008. 181 s. ISBN 978-80-8063-282-3.
- HROZENSKÁ, M. 2011. *Kvalita života starších ľudí v priestore spoločenských vied*. Nitra: Effeta, 2011. 155 s. ISBN 978-80-89245-24-6.
- KUBÍČKOVÁ D. 2013. Seniori ako súčasť spoločnosti a ich dôstojný život. In: *Aktívne a zdravé starnutie - dôstojný život seniorov v 21. storočí*. Nemšová, 2013. s. 234. ISBN 978-80-8105-455-6.
- KŘIVIHLAVÝ, J. 2002. *Psychologie nemoci*. Praha: Grada, 2002. 200 s. ISBN 80-247-0179-0.
- MÁTEL, A. – SCHAVEL, M. 2013. *Teória a metódy sociálnej práce I*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. 2013. 446 s. ISBN 978-80-971445-1-7.
- MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 288s. ISBN 80-7178-549-0
- PAVELKOVÁ, J. 2012. *Vzdělávání seniorů v oblasti finanční gramotnosti*. In *Ekonomické a právní otázky zadlužení ekonomik, podniků a domácností*. Praha : SVSES, 2012, s. 180-195. ISBN 978-80-86744-93-3.
- PAVELKOVÁ, J. 2013. Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti. *Socioekonomické a humanitní studie*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 62-65. ISSN 1804-6800.
- SLOVÁK, P. 2015. *Percepcia odbornej prípravy v oblasti sociálnych služieb*. In PREUSS, K. – PAVELKOVÁ, J. (eds.) *Sociální a zdravotní služby ve prospěch integrace sociálně a zdravotně znevýhodněných*. Sborník 4. Ročníka mezinárodní vědecké konference. Příbram: Ústav sv. Jana Nepomuka, 2015. 240 s. ISBN 978-80-905973-9-6. ss. 89-96.
- VÁGNEROVÁ, M. 2000. *Vývojová psychologie: dětství, dospělost a stáří*. Praha: Portál, 2000. 428 s. ISBN 80-967-532-1.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.

Kontakt na autora

Doc. PhDr. Mária Dávideková, PhD.
 Univerzita sv. Cyrila a Metoda
 Fakulta sociálnych vied
 Bučianska 4/A
 917 01 Trnava
 E-mail: maria.davidekova@gmail.com

VÝHODY A NEVÝHODY DOMÁCEJ A INŠTITUCIONÁLNEJ STAROSTLIVOSTI O SENIOROV

Advantages and disadvantages of the home care and institutional care for seniors

Iveta GALLOVÁ

Abstrakt

Zabezpečenie starostlivosti staršiemu členovi rodiny býva pre rodiny záťažovou situáciou, ktorú potrebujú riešiť. Cieľom príspevku je poukázať na východiská, akým spôsobom je možné zabezpečiť túto starostlivosť. Porovnávame výhody a nevýhody domácej starostlivosti prostredníctvom neformálneho opatrovateľa, alebo profesionálnej opatrovateľskej služby, či inštitucionálnej starostlivosti v zariadeniach pre seniorov. Možná je aj kombinácia domácej i inštitucionálnej starostlivosti. V závere konštatujeme, že bez ohľadu na typ starostlivosti, pre aký sa senior, alebo jeho rodina rozhodne, komunita i spoločnosť by mala zabezpečiť podmienky pre každú formu takejto starostlivosti. Malo by sa to uskutočňovať v súlade s uplatňovaním ľudských práv a autonómie seniora.

Kľúčové slová: Domáca starostlivosť. Inštitucionálna starostlivosť. Neformálny opatrovateľ. Opatrovateľská služba peňažný príspevok na opatrovanie. Zariadenie sociálnych služieb.

Abstract

Ensuring the care for an elderly family member tends to be a stressful situation which the family needs to solve. The aim of this contribution is to point at the ways out, at the manner in which it is possible to ensure the care for seniors. We compare advantages and disadvantages of the home care by means of the informal caregiver, or through the professional nursing service, or the institutional care in nursing homes. There is also a possibility to combine the home care with the institutional care. In the end we state that the community and society should secure conditions for any form of the senior care regardless of the type the senior or his/her family will choose. This should be carried out in accordance with the application of human rights and the autonomy of the senior.

Key words: Home care. Institutional care. Informal caregiver. Nursing service. A benefit for nursing care. Nursing home.

Úvod

Starnutie populácie je neodškriepiteľným faktom, ktorý sa dotýka nielen jednotlivcov, rodín, ale aj celej spoločnosti.

Podľa údajov dokumentu Národné priority rozvoja sociálnych služieb na r. 2015 - 2020, vydaného Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny počet seniorov vo veku 65+ bolo na Slovensku 733.136 osôb, čo je nárast oproti r. 2011 o 3,1%. Podľa Šprochu (2015) v súčasnosti uvedená kategória dosahuje hranicu 757.000 osôb a do r. 2030 by mala dosiahnuť hranicu 1,17 milóna osôb. Takýto prudký nárast môžeme sledovať aj v súvislosti s predlžovaním veku dožitia. Zvlášť narastá počet osôb vo veku, ktorý už považujeme za dlhovekosť. Prevažná väčšina z nich je odkázaná čiastočne, alebo úplne na pomoc okolia. Provozník, a kol. (1989, s. 263) uvádza, že otázky sociálnych a najmä zdravotných služieb sa stávajú prioritnými po dosiahnutí 70 rokov veku a vo vekovej skupine 80-ročných a starších sú už rozhodujúce (In: Hrozenská, 2008, s. 28-29).

Starnutie populácie však nie je iba problémom na Slovensku. Stáva sa globálnym problémom. „Rastie počet nesebestačných osôb medzi seniormi, zvlášť v skupine osôb veľmi starých. Narastajú náklady a ďalšie nároky na starostlivosť o túto skupinu, ktoré sú značne zaťažujúce aj pre vyspelé ekonomiky“ (Matoušková – Spurný, 2011, s. 255).

Uvedené skutočnosti sú náročnou situáciou nielen pre samotných seniorov, ale aj pre ich rodiny a celú spoločnosť. Najbližší príbuzní musia riešiť situáciu, akým spôsobom zabezpečiť starostlivosť o svojho seniora. Bednárík (1995, s. 45) poukazuje na to, že človek si postupom svojho životného cyklu vytvára rodinu, žije v nej, aby sa v staršom veku mohol o ňu znova oprieť. Rodinu považuje do veľkej miery za miesto, kde sa uskutočňuje výchova a starostlivosť o jej členov, výchova a socializácia detí, kde je aj postarané o ostatných členov rodiny, hlavne starších.

V podstate sú možnosti, kedy sa rodina rozhodne opatrovať seniora v domácnosti prostredníctvom neformálneho opatrovateľa (rodinného príslušníka, prípadne inej osoby), alebo profesionálnou starostlivosťou prostredníctvom opatrovateľskej služby, alebo zabezpečením starostlivosti v pobytovom zariadení sociálnych služieb s celodennou starostlivosťou, teda rezidenčnou starostlivosťou. Všeobecný trend poskytovania dlhodobej starostlivosti seniorom zároveň smeruje od zabezpečovania inštitucionálnej starostlivosti práve smerom k terénnej sociálnej službe, t.j. k domácej opatrovateľskej službe (Krejčí, 2011). Existuje však viacero typov opatrovania seniora v domácnosti. Môže ísť napríklad o neformálne opatrovanie seniora (resp. chorú osobu) zo strany blízkeho člena rodiny (Gallová, 2011). Možná je aj kombinácia starostlivosti v domácom prostredí a na istý časový úsek dňa je zabezpečená starostlivosť inštitucionálnou formou v zariadení opatrovateľskej služby, alebo dennom stacionári.

Zámerom príspevku je poukázať na uvedené typy starostlivosti s ich plusmi aj mínusmi, ktoré majú dosah na seniora i na jeho najbližších v kontexte súčasnej doby.

Autorka má osobné skúsenosti s viacročnou neformálnou starostlivosťou o svoju matku a poberaním peňažného príspevku na opatrovanie, ako aj skúsenosť s prácou dobrovoľníčky a profesionálnej opatrovateľky v neziskovej organizácii, ktorá poskytuje opatrovateľskú službu, i s prácou ergoterapeutky a andragogičky v zariadení pre seniorov.

1 Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 -2020

V našom príspevku sa opierame o dokument - Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 – 2020, pripravené Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, ktoré uvádzajú: „Sociálne služby sú súčasťou verejných politík, v ktorých sa jednoznačne presadzuje ľudskoprávny rozmer a orientácia na potreby a preferencie ich prijímateľov a prijímateľiek. Občania v dôsledku ich nepriaznivej sociálnej situácie odkázaní na verejné, osobitne sociálne služby, si majú právo uplatňovať svoje práva na slobodný a nezávislý život s podporou spoločnosti a nediskriminačnom princípe.“

Už prvý špecifický cieľ Národných priorít je zadaný: zabezpečiť realizáciu práva občana na poskytovanie sociálnej služby so zohľadnením ľudsko-právneho a nediskriminačného prístupu a dôrazom na rešpektovanie ľudskej dôstojnosti.

Ostatné špecifické ciele Národných priorít sú:

- zabezpečiť dostupnosť sociálnych služieb v súlade s potrebami cieľových skupín a komunity,
- zabezpečiť rozvoj sociálnych služieb dostupných pre osoby v segregovaných lokalitách s prítomnosťou koncentrovanej a generačne reprodukovanej chudoby,
- zvýšiť dostupnosť komunitných sociálnych služieb s dôrazom na rozvoj sociálnych služieb pre rodinu, ktorá sa stará o svojho člena, odkázaného na pomoc inej osoby pri sebaobsluže,
- deinštitucionalizovať sociálne služby,
- presadiť princíp integrovanej dlhodobej zdravotno-sociálnej starostlivosti,

- zaviesť systém zabezpečenia a hodnotenia podmienok kvality poskytovaných sociálnych služieb.

V súčasnosti bude potrebné do praxe implementovať aj v Národných prioritách rozvoja sociálnych služieb aplikovaný Národný program aktívneho starnutia (NPAS) na r. 2014 -2020 (určený pre vekovú kategóriu 50+).

Bod 5 NPAS sa zaoberá ochranou ľudských práv a podporou aktívnej nezávislosti a občianskej účasti starších ľudí. Ide v ňom o oblasť účasti starších ľudí na rozhodovaní vo veciach, ktoré sa ich priamo dotýkajú na všetkých úrovniach, ich právo slobodnej voľby a participácie na živote v spoločnosti s cieľom zapájať do plánovania, tvorby, poskytovania komunitného rozvoja (vrátane rozvoja sociálnych služieb) ústretových starším ľuďom a zodpovedajúcim ich potrebám a preferenciám starším ľuďmi a ich rodiny ako potenciálnych užívateľov. Významnou úlohou v tejto oblasti je zabezpečiť pre starších ľudí právo voľby a spolurozhodovania o forme, spôsobe, rozsahu a mieste poskytovania pomoci a podpory v záujme zabezpečenia dôstojnosti v starobe a pri poskytovaní pomoci.

V oblasti zneužívania a zlého zaobchádzania so staršími ľuďmi NPAS predkladá úlohy:

- klásť dôraz na elimináciu diskriminácie na základe veku a ochranu ľudských práv pri poskytovaní sociálnych služieb,
- vytvoriť podmienky na elimináciu zanedbávania, zneužitia a zlého zaobchádzania so staršími ľuďmi odkázanými na pomoc iných osôb poskytovaním kvalitných sociálnych služieb. zvyšovať schopnosť sociálnych zamestnancov vyhľadávať a riešiť prípady zneužívania, zlého zaobchádzania a zanedbávania starších ľudí, dôraz klásť na prevenciu, zabránenie vzniku takýchto javov,
- vytvárať podmienky na zabránenie sociálnej izolácie starších ľudí, ktorá je jedným z rizikových faktov možného týrania a zanedbávania starších ľudí, prípadne ich manipulácii, zvyšovať bezpečnosť, ochranu života, zdravia a majetku starších ľudí, brániť zneužívaniu a zlému zaobchádzaniu so staršími ľuďmi a násiliu voči starším ľuďom
- pokračovať v realizácii preventívnych programov zameraných na seniorov (celoslovenský projekt „Bezpečná jeseň života“ a projekty na regionálnej úrovni). (Gallová, 2015).

2 Starostlivosť o seniora v domácom prostredí

Pri rozhodovaní sa, akým spôsobom zabezpečiť starostlivosť o seniora, samotný senior i jeho rodina zvažujú viaceré aspekty.

„Akademik Vladimír Pacovský (1990) zdôrazňuje, že rodina musí „chcieť, vedieť a môcť“. Ak sa chce rodina zodpovedne postarať o svojich rodičov, musí vytvoriť predpoklady na takúto starostlivosť. Niektoré úlohy zvládne sama, v iných by jej mala pomôcť spoločnosť v rámci poskytovania sociálnych služieb, prípadne miestna komunita. Starý človek má žiť a dožiť predovšetkým v rodine. Dospelé deti by mali považovať za svoju povinnosť poskytnúť starostlivosť svojim rodičom.“ (Herchl, 1994, s. 33).

Samozrejme, nie vždy je domáca starostlivosť o seniora možná. Súčasný životný štýl kladie vysoké nároky na odhodlanie rodinných príslušníkov zabezpečiť starostlivosť v domácom prostredí seniora. Predovšetkým ide o vysoké životné tempo, ktorému musia čeliť jeho rodinní príslušníci, náročné pracovné vyťaženie príbuzných, predlžovanie veku dožitia seniorov a s tým súvisiaca úplná odkázanosť seniora na starostlivosť a čoraz väčšia náročnosť takejto starostlivosti, nemožnosť uspôsobiť podmienky na starostlivosť v domácnosti, ale aj veľká vzdialenosť bydliska rodinných príslušníkov od bydliska seniora. S tým súvisí aj časté samostatné bývanie seniora, i jeho osamelosť. Podľa Piscovej a Klobuského (2015) žije približne ¼ seniorov na Slovensku osamelo, prípadne so svojim partnerom. V mnohých rodinách si ani z existenčných dôvodov nemôžu dovoliť zabezpečiť

domácu starostlivosť rodinným príslušníkom. Nemôžu opustiť svoje zamestnanie a zostať často na hranici hmotnej núdze vzhľadom k výške poskytovaného príspevku na opatrovanie.

2.1 Starostlivosť o seniora prostredníctvom neformálneho opatrovateľa

Napriek uvedeným skutočnostiam je na Slovensku ešte stále pomerne vysoká tendencia zabezpečiť starostlivosť o seniora prostredníctvom neformálneho opatrovateľa v domacom prostredí, najčastejšie prostredníctvom rodinného príslušníka.

Opatrovanie prostredníctvom NOO je definované ako práca, ktorá je: „vykonávaná neformálnymi a predovšetkým neplatenými opatrovateľmi, napr. opatrovateľmi, ktorí opatrovanie nevykonávajú ako zamestnanie (napr. členovia rodiny, priatelia).“ (Rothgang a Engelke (2009:1) – family caregivers, rodinní opatrovatelia, primárni opatrovatelia (primarely caregivers), prirodzení opatrovatelia (natural caregivers). (Anderson, K. Parent (2000).

Európska charta rodinných opatrovateľov (2007, posledná verzia 2009:1) definuje NOO ako: „neprofesionálnu osobu, ktorá primárne poskytuje osobe závislej na pomoci čiastočnú alebo úplnú pomoc v bežnom živote v jej prirodzenom prostredí. Riadnu starostlivosť poskytuje permanentne alebo nie trvalo a môže zahŕňať rozličné formy, osobitne: ošetrovateľskú pomoc, opatrovanie, pomoc pri vzdelávaní, a sociálnom živote, pri administratívnych formalitách, koordináciu, permanentný dohľad, psychologickú podporu, komunikáciu, pomoc pri domácich prácach, atď.“ Na Slovensku ešte tento termín nie je bežne používaný. Myslíme si, že je to aj vzhľadom k pomerne prísny kritériám, ktoré musí spĺňať neformálne opatrojúca osoba, v prevažnej väčšine prípadov rodinný príslušník, aby mohla spĺňať podmienky na poberanie peňažného príspevku na opatrovanie. (Gallová, 2014).

Na Slovensku legislatívne upravuje poskytovanie peňažného príspevku na opatrovanie par. 39 – 40 Zákona č. 447/2008 o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia (ŤZP). Podľa uvedeného, peňažný príspevok na opatrovanie možno poskytovať fyzickej osobe, ktorá opatruje fyzickú osobu so stupňom odkázanosti V-VI (dva najvyššie stupne odkázanosti podľa slovenskej legislatívy), od 6 rokov veku. Zároveň podľa rozhodnutia príslušného ÚPSVaR musí byť odkázaná na opatrovanie. Opatrovanie môže uskutočňovať rodinný príslušník, ktorý je presne definovaný v uvedenom zákone, prípadne fyzická osoba, ktorá prevzala dieťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia súdu, alebo fyzická osoba, ktorú súd ustanovil za opatrovníka fyzickej osoby s ťažkým zdravotným postihnutím. Opatrovať môže aj iná osoba, ktorá má trvalý alebo prechodný pobyt v mieste trvalého pobytu fyzickej osoby s ŤZP, alebo fyzická osoba s ŤZP má prechodný pobyt v mieste trvalého pobytu osoby, ktorá ju opatruje a s ktorou býva.

Výška peňažného príspevku sa upravuje podľa okolností opatrovania. Najčastejšie je 111,32 % sumy životného minima, t.j. 220,52 Eur pre jednu plnoletú fyzickú osobu pri opatrovaní jednej fyzickej osoby s ŤZP, alebo 148,42 % sumy životného minima, t.j. 294,01 Eur pre jednu plnoletú fyzickú osobu pri opatrovaní dvoch alebo viacerých fyzických osôb s ŤZP. Ak je príjem opatrovanej osoby vyšší ako 1,4 násobok životného minima, t.j. 277,326 Euro, výška peňažného príspevku sa zníži o sumu, presahujúcu tento príjem. Ak je opatrovanou osobou nezaopatrené dieťa, tak sa výška sumy príspevku zníži vtedy, ak príjem opatrovanej osoby prevyšuje 3 násobok sumy životného minima, t.j. 594,27 Euro, o sumu prevyšujúcu tento príjem. Príspevok sa neznižuje, ak opatruje a príspevok dostáva poberateľ niektorého z dôchodkov.

Pre odľahčenie náročnosti opatrovania neformálnym opatrovateľom boli prijaté viaceré opatrenia. Bez zníženia výšky sumy príspevku na opatrovanie možno poskytovať opatrovateľskú službu v počte najviac 8 hodín do mesiaca, alebo sa môže poskytovať pobytová sociálna služba pre opatrovaného najviac 20 hodín týždenne, prípadne môže v takomto počte hodín opatrovaný navštevovať školské zariadenie. Ten, kto opatruje môže mať zamestnanie, ktorého príjem neprevyšuje sumu 2 násobku životného minima pre jednu

plnoletú fyzickú osobu, t.j. 396,18, ale zamestnanie nesmie byť v rozpore s účelom a rozsahom opatrovania. Poberateľ peňažného príspevku na opatrovanie si môže zvyšovať kvalifikáciu formou štúdia popri zamestnaní, kombinovaného štúdia a štúdia jednotlivých predmetov, alebo formou externého štúdia. Zároveň je poistencom štátu v zdravotnom poistení. Pri uhrádzaní príspevku na dôchodkové poistenie je 12 rokov poistencom štátu.

Rozhodovanie, akým spôsobom zabezpečiť starostlivosť o seniora je diferencované v závislosti od jednotlivého prípadu a podmienok rodiny. Môže sa meniť aj od novovzniknutej situácie (zhoršenie zdravotného stavu seniora, zmena bytových a finančných podmienok a pod.) Zabezpečenie opatrovania neformálnym opatrovateľom môže byť ideálnym riešením, zvlášť pre seniora, avšak v niekedy je lepšie zabezpečiť terénnu, ambulanciu, prípadne pobytovú službu.

Domáca starostlivosť by mala sledovať nasledujúce ciele:

- chorým, veľmi starým a na pomoc odkázaným bolo umožnené ostať vo svojich obvyklých domácich podmienkach
- kontinuálne sa zabezpečila adekvátne domáca starostlivosť po návrate z ústavnej starostlivosti,
- v domácej starostlivosti sa realizovala prevencia pred chorobami,
- domáce prostredie uľahčovalo zdravý spôsob života,
- bolo možné poskytovať odbornú pomoc a starostlivosť zomierajúcim,
- uvedené opatrenia prispeli k zvýšeniu kvality života seniorov, (Hegyí – Krajčík, 2004).

Na základe vyššie uvedeného môžeme zhrnúť pozitíva a negatíva takejto starostlivosti:

Pozitívami sú:

- prirodzené, známe prostredie v kruhu rodiny so svojimi blízkymi,
- prirodzená aktivizácia seniora v závislosti od veku a zdravotných možností
- prirodzené kontakty so širším spoločenským prostredím
- v niektorých prípadoch sa takýmto spôsobom rieši aj nezamestnanosť rodinného príslušníka, pre ktorého je to možnosť naplnenia života a aspoň aké také zabezpečenie príjmu.

Negatívami sú:

- veľká náročnosť, psychická a fyzická záťaž pre neformálneho opatrovateľa, zvlášť pri dlhodobej starostlivosti
- nemožnosť zabezpečiť starostlivosť vzhľadom k zdravotnému stavu seniora, ktorý už potrebuje odbornú starostlivosť školeným personálom s potrebným materiálnym zabezpečením, ktorá sa už nedá zabezpečiť v domácom prostredí
- ohrozenie neformálneho opatrovateľa znížením životnej úrovne a pádom do sociálnej siete pri opustení zamestnania, ťažšie uplatnenie v spoločnosti po ukončení opatrovania
- v mnohých prípadoch nedostatok dostupných sociálnych služieb, občianskej vybavenosti, pomerne rýchla možnosť vyhorenia a pod.

2.2 Starostlivosť o seniora prostredníctvom opatrovateľskej služby

Ďalšou možnosťou, ktorou rodiny môžu zabezpečiť starostlivosť o svojho rodinného príslušníka v domácom prostredí je zabezpečenie opatrovateľskej služby prostredníctvom profesionálnej opatrovateľky na daný rozsah úkonov v hodinách, alebo podľa jednotlivých úkonov. Výhodou takto zabezpečenej starostlivosti je predovšetkým to, že senior, odkázaný na pomoc zostáva vo svojom prirodzenom rodinnom prostredí a rodina je aspoň sčasti odbremenená od starostlivosti. Samozrejme, aj táto forma starostlivosti má svoje výhody i nevýhody.

Legislatívne je definovaná v zákone č. 448/2008 z. z. o sociálnych službách... v par. 41, kde je uvádzaná ako sociálna služba poskytovaná fyzickej osobe, ktorá je odkázaná na pomoc

inej fyzickej osoby a jej stupeň odkázanosti je najmenej II., ak je odkázaná na pomoc pri úkonoch sebaobsluhy, úkonoch starostlivosti o svoju domácnosť a základných sociálnych aktivitách. V uvedenom paragrafe sú uvádzané aj prípady, kedy opatrovateľskú službu nemožno poskytovať. Možno ju napr. poskytovať najviac v rozsahu 8 hod. mesačne, ak sa poskytuje zároveň peňažný príspevok na opatrovanie, čo znemožňuje rozsiahlejšiu kombináciu poberania peňažného príspevku na opatrovanie s opatrovateľskou službou, zabezpečenou profesionálne.

Opatrovateľskú službu môže poskytovať verejný poskytovateľ (obec), ale aj neverejný poskytovateľ, ktorému je obec povinná poskytovať finančný príspevok na prevádzku poskytovanej sociálnej služby a finančný príspevok pri odkázanosti FO na pomoc inej FO pri úkonoch sebaobsluhy. Ďalej ju poskytuje, alebo zabezpečuje poskytovanie príslušná obec ako verejný poskytovateľ. Úhrada sa uskutočňuje na základe zmluvy medzi poskytovateľom a prijímateľom v súlade so všeobecným záväzným nariadením príslušnej obce podľa podmienok, definovaných v zákone č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách... Po zaplatení úhrady za poskytovanú opatrovateľskú službu musí zostať prijímateľovi 1,4 násobok životného minima, t.j. 277,326 Euro, ak je viac posudzovaných osôb, po zaplatení úhrady musí zostať prijímateľovi a osobám s ním spoločne posudzovaným 1,65 násobok životného minima. Ak zisťovaný príjem nepostačuje, v zákone je definované, ako sa postupuje ďalej.

Tento spôsob zabezpečenia starostlivosti o seniora má nesporne svoju budúcnosť a je veľmi progresívnym predovšetkým z hľadiska klienta a jeho rodiny. Chceli by sme však poukázať aj na profesionálne opatrovateľky, ktoré navštevujú klientov a zabezpečujú dohodnuté úkony starostlivosti. Podľa vyššie spomínaného zákona musia mať minimálne akreditovaný kurz opatrovania najmenej v rozsahu 220 hodín. Ich práca je veľmi náročná psychicky i fyzicky, musia byť ľudsky i odborne pripravené zvládať náročné situácie, ktoré vznikajú pri tejto starostlivosti (napr. náhle zhoršenie zdravotného stavu, prípadne i smrť klienta, rôzne etické dilemy, súvisiace s ich prítomnosťou v rodinách klientov, na ktoré často už nemajú kompetencie (o etických dilemách pozri Gallová: Etické dilemy uskutočňovania opatrovateľskej služby v domácom prostredí klienta, 2010). Samostatne musia okamžite reagovať na vzniknutú situáciu bez priamej prítomnosti kolegov a nadriadených. Svoju prácu vykonávajú väčšinou za mzdu, ktorá býva často na úrovni minimálnej mzdy. Nie je preto prekvapením, že tisíce opatrovateľiek zo Slovenska pracujú v zahraničí za síce vyššiu mzdu, ale často na úkor ich vlastného rodinného života a všestranného osobného rozvoja. Podľa údajov internetového časopisu Pravda z 30. 1. 2014: „V súčasnosti pracuje v Rakúsku asi 22-tisíc slovenských opatrovateľov. Je to až 80 percent z celkového počtu opatrovateľov inej národnosti, ktorí tu pôsobia. Tieto čísla však zahŕňajú len oficiálne prihlásených. Tých, ktorí sú tu „načierno“ môže byť aj o niekoľko tisíc viac.“

Na základe vyššie uvedeného môžeme definovať nasledujúce plusy a mínusy zabezpečenia starostlivosti opatrovateľskou službou

Plusy:

- senior zostáva vo svojom domácom prostredí
- zachováva sa kontakt so najbližším i širším spoločenským prostredím podľa možnosti klienta
- opatrovanie vykonáva školený profesionálny opatrovateľ
- rodinní príslušníci nie sú natoľko zaťažení starostlivosťou o seniora
- Negatíva:
- bytové prostredie klienta nie je vždy usporiadané na starostlivosť
- striedanie opatrovateľiek
- keďže má opatrovateľka úzky kontakt s rodinným prostredím klienta, je tu väčšie ohrozenie duálnymi, nezdravými väzbami s klientom, či rodinnými príslušníkmi
- finančná náročnosť opatrovateľskej služby, ktorú si často seniori nemôžu dovoliť
- nutnosť dochádzania opatrovateľky za klientom

3 Pobytová starostlivosť o seniora

Keď nie je možná starostlivosť o seniora v domácich podmienkach, často býva nevyhnutnou rezidenciálna starostlivosť, t.j. starostlivosť formou pobytovej služby v zariadení sociálnych služieb.

Niektoré výskumy (Dimunová – Dankulicová Veselská – Stropkaiová, 2013) poukazujú na skutočnosť, že niektorí seniori sa aj napriek určitým možnostiam zabezpečenia v rodine (blízkosť príbuzných, terénna sociálna služba) cítia lepšie v zariadeniach pre seniorov, než v domácnosti s ostatnými členmi rodiny.

Ďalej uvádzajú, že v niektorých prípadoch je výhodnejšie, ak je senior umiestnený v zariadení pre seniorov, než v domácej opatere. Senior má v zariadení pre seniorov k dispozícii množstvo služieb, predovšetkým nepretržitú zdravotnú starostlivosť, sociálnu terapiu a pod. V zariadení sa môže venovať rekreačnej činnosti, má možnosť sa porozprávať so sociálnym pracovníkom, komunikovať s dobrovoľníkmi z charity a pod. Ďalšou výhodou je to, že sa nachádza v kolektíve rovesníkov (Eliášová, 2014).

Rozhodovanie sa, akým spôsobom zabezpečiť starostlivosť je teda skutočne individuálne a závisí od podmienok a možností rodiny. V každom prípade, bez ohľadu na to, akým spôsobom sa senior a jeho rodina rozhodne, je povinnosťou štátu vytvoriť podmienky na umožnenie starostlivosti o seniorov a pomoci rodinám bez ohľadu na to, pre aký spôsob starostlivosti sa rozhodnú.

V mnohých prípadoch, keď dobre dopadne adaptačné obdobie klienta a klientovi zostanú zachované kvalitné vzťahy s bližším i širším okolím, môže sa dokonca kvalita jeho života zvýšiť práve v pobytovom zariadení sociálnych služieb. Samozrejme, všetko závisí od osobnosti klienta, ako aj rodinných príslušníkov – dobre fungujúcej rodiny, ktorá javí záujem o svojho seniora a tiež od kvality poskytovaných sociálnych služieb, personálu, vybavenosti zariadenia, vzťahov so spolubývajúcimi a pod. Kvalita života seniora v pobytovom zariadení sa môže zvýšiť aj v tom prípade, keď senior pred umiestnením v pobytovom zariadení býval sám, v nevhodných podmienkach a nedokázal si samostatne zabezpečiť svoje potreby. Uvedené prípady nie sú až take zriedkavé.

Legislatívne upravuje podmienky poskytovania sociálnych služieb na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie z dôvodu ťažkého zdravotného postihnutia, nepriaznivého zdravotného stavu alebo z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách... Rezidenciálnu starostlivosť zabezpečuje podľa tohto zákona Zariadenie pre seniorov, definované v par. 35 uvedeného zákona, kde sa poskytuje sociálna služba fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek a je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby a jej stupeň odkázanosti je najmenej IV. a fyzickej osobe, ktorá dovŕšila dôchodkový vek a poskytovanie sociálnej služby v tomto zariadení potrebuje z iných vážnych dôvodov. Poskytuje sa: pomoc pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby, sociálne poradenstvo, sociálna rehabilitácia, ubytovanie, stravovanie, upratovanie, pranie, žehlenie a údržba bielizne a šatstva, osobné vybavenie, utvárajú podmienky na úschovu cenných vecí, zabezpečuje záujmová činnosť. Zabezpečuje sa aj ošetrovateľská starostlivosť, ak neposkytuje zariadenie pre seniorov ošetrovateľskú starostlivosť podľa podmienok uvedených v tomto zákone. Takúto službu možno poskytovať v jednom zariadení najviac pre 40 prijímateľov sociálnej služby v jednej budove tohto zariadenia. Sociálna služba sa poskytuje na základe zmluvy medzi prijímateľom a poskytovateľom

Pri prijímaní do zariadenia sa posudzuje príjem a majetok budúceho klienta, prípadne spoločne posudzovaných osôb a majetok. Po zaplatení úhrady musí zostať za celoročnú pobytovú službu najmenej 25% sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu a bez poskytovania stravovania 75% sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Za týždennú pobytovú službu musí zostať mesačne z jeho príjmu najmenej 60% sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu a bez poskytovania stravovania najmenej

85% sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Po zaplattení úhrady za ambulantnú sociálnu službu v zariadení musí zostať mesačne z jeho príjmu najmenej suma životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu a bez poskytovania stravovania 1,4 násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu. Legislatíva rieši aj prípady, keď má prijímateľ príjem nižší, alebo danej sume rovnajúci sa príjem, než aby mohol splniť podmienky úhrady za sociálnu službu a aby mu zostal jeho garantovaný príjem. Napriek horeuvedeným skutočnostiam, narastá počet ľudí, ktorý potrebujú uvedenú sociálnu službu a musia čakať na umiestnenie v zariadení aj dlhý čas.

Vzhľadom k nedostatočnému financovaniu sociálnych služieb zo strany štátu, ako aj nízkym dôchodkom, veľa dôchodcov, prípadne ich rodín si len veľmi ťažko môžu dovoliť uhradiť sociálnu službu – aj v prípade opatrovateľskej služby, aj v prípade pobytovej služby v zariadení. Je to problém, ktorý sa podľa nášho názoru bude prehľbovať, vzhľadom k narastajúcemu počtu ľudí, odkázaných na pomoc štátu, vysokému počtu dôchodcov v pomere k aktívnemu obyvateľstvu. Môže to prehľbovať sociálne problémy a nárast počtu ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii. Štát len veľmi ťažko nachádza adekvátne riešenia. Je potrebné myslieť aj na to, že v súčasnej dobe, kedy klesá pôrodnosť, klesá počet uzatváraných manželstiev, naopak, čoraz viac ľudí žije “single”, bude stúpať potreba práve terénnej sociálnej práce a tak isto pobytovej starostlivosti v zariadení sociálnych služieb.

Spoločnosť na tieto skutočnosti reagovať a pripravovať sa. Myslíme si, že je to zatiaľ viac – menej iba v deklaratívnej forme. Podobne, aj každý človek bude musieť myslieť a pripravovať sa na starobu ešte počas produktívneho veku. Aj sociálna práca potrebuje reagovať na uvedené skutočnosti.

Na základe horeuvedeného môžeme zhrnúť negatívne a pozitívne rezidenciálnej starostlivosti

Pozitíva:

- zabezpečená kompletná odborná starostlivosť so školeným personálom počas celého pobytu klienta
- možnosť komunikácie s ostatnými klientmi, čo je výhodné zvlášť vtedy, keď človek pred príchodom do zariadenia býval osamote a nemal časté kontakty so svojim okolím
- možnosť využívania aktivít na podporu klienta, ktoré zariadenie uskutočňuje
- odbremenená rodina od starostlivosti o seniora, zvlášť ak už nemôže sama zabezpečiť starostlivosť

Negatíva:

- senior sa musí prispôbiť režimu v zariadení
- nie každému človeku vyhovuje pobyt v kolektíve, náročná adaptácia, ktorá niekedy ani nemusí byť zvládnutá
- kontakt s rodinou a známymi už nemusí byť taký častý
- v prípade zhoršenia zdravotného stavu, kedy človek potrebuje už napr. hospicovú starostlivosť, v zariadení sociálnych služieb na takúto starostlivosť nie sú podmienky
- kvalita poskytovaných sociálnych služieb nie je v každom zariadení rovnaká
- finančná náročnosť poskytovanej sociálnej služby v zariadení

Záver

V príspevku sme chceli poukázať na možnosti zabezpečenia starostlivosti o seniorov v podmienkach Slovenskej republiky s jej výhodami a nevýhodami. V záujme zachovania ľudskej dôstojnosti, základných ľudských práv a slobody, aktivizácie a posilňovania sebaistočnosti, zabráneniu sociálneho vylúčenia a podpory začlenenia do spoločnosti je dôležitý slobodný výber zabezpečenia starostlivosti o klienta v súlade s jeho osobnosťou. (porov. par. 6 Zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách...) Každá forma starostlivosti má svoje výhody i nevýhody a každému vyhovuje iný typ v závislosti od osobnosti, zdravotného stavu, veku, bytových a materiálnych podmienok, financií a pod.

Úlohou štátu je, ale je to aj výzva pre sociálnu prácu, poskytnúť rovnaké podmienky pri udržaní kvality života a životnej úrovne samotného seniora i jeho rodiny.

Zoznam použitej literatúry

HERCHL, J. 1999. *Prichádza tretí vek*. Banská Bystrica : Ján Herchl, 69 s.

HROZENSKÁ, M. a kol. 2008. *Sociálna práca so staršími ľuďmi a jej teoreticko-praktické východiská*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 180 s. ISBN 978-80-8063-282-3.

GALLOVÁ, I. 2010. Etické aspekty uskutočňovania opatrovateľskej služby v domácom prostredí klienta. Príspevok z medzinárodnej konferencie Aplikovaná etika v sociálnej práci 20.-21. októbra 2010. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci a ďalších pomáhajúcich profesiách*. [CD -ROM]. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. s. 93-103. ISBN 978-80-89271-89-4.

GALLOVÁ, I. 2011. Starostlivosť o staršieho človeka v rodine ako záťažová situácia. Príspevok na Česko- Slovenskej vedeckej konferencii Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti 29-30.4.2011. In KOZOŇ, A. - HEJDIŠ, M. a kol. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti*. [CD -ROM]. Trenčín: SpoSoIntE, s.273-281. ISBN 978-80-89533-02-2,

Dostupné na internete: <http://www.vssvalzbety.sk/userfiles/Konferencie/KOZOA.-HEJDIM.AKOL.Socilnaekonomickaintegraciaadezintegraciavbezpenostijedincaaspolonosti..pdf>

GALLOVÁ, I. 2015. Uplatňovanie ľudských práv v pobytových zariadeniach sociálnych služieb. In KUBÍK, F. – KUTARŇA, J. *Ľudské práva a sociálna práca. Zborník príspevkov z vedecko-odbornej konferencie v Žiline 24. apríla 2015*. [DVD -ROM]. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. ISBN 978-80-8132-141-2.

GALLOVÁ, I. 2014. Zosúladenie pracovného a rodinného života neformálne opatrovujúcich osôb na Slovensku. In KUBÍK, F. – KUTARŇA, J. *Rodina – výzva pre sociálnu politiku a pomáhajúce profesie. Zborník prednášok zo IV. medzinárodnej vedecko - odbornej konferencie v Žiline 21. marca 2014*. [DVD -ROM]. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, s. 239-248. ISBN 978-80-8132-107-8.

KREJČÍ, M. 2011. Péče o seniory v sociální oblasti v České republice. In KOZOŇ, A. – HEJDIŠ, M. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti*. Trenčín: SpoSoIntE, s. 261-268. ISBN 978-80-89533-02-2,

MATOUŠKOVÁ, I. – SPURNÝ, J. 2011. Život občanů v postproduktivním věku. In: KOZOŇ, A. – HEJDIŠ, M. 2011. *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti*. [CD -ROM]. Trenčín: SpoSoIntE, s. 255-260. ISBN 978-80-89533-02-2.

BEDNÁRIK, R. 1995. Rodina v živote staršieho človeka. *Výživa a zdravie.*, roč. 40, č. 3., s. 45-46. ISSN 0042-9406.

ELIÁŠOVÁ, A. 2014. Téma: Prečo pomáhame druhým ľuďom? „Máme plnší život.“ *Charita – časopis Slovenskej katolíckej charity*, roč. 23, č. 10, s. 16-17. ISSN 1338-1504.

DIMUNOVÁ, L. – DANKULINCOVÁ VESELSKÁ, Z. – STROPKAIJOVÁ, S. 2013. Vybrané parametre pri posudzovaní kvality života seniorov v domácej a inštitucionalizovanej starostlivosti. *Ošetrovateľstvo*, roč. 3, č. 1, s. 19-24. ISSN 1338-6263.

GALLOVÁ, I. 2010. Etické aspekty uskutočňovania opatrovateľskej služby v domácom prostredí klienta. [on-line]. *Prohuman – vedecko-odborný recenzovaný internetový časopis*, roč. 2, č. 06.12.2010, [cit. 26. 3. 2016]. ISSN 1338-1415.

Dostupné na internete:

<http://archive-sk.com/page/394960/2012-10-09/http://www.prohuman.sk/socialna-praca/eticke-aspekty-uskutocnovania-opatrovateľskej-sluzby-v-domacom-prostredi-klienta>

PISCOVÁ, M. – KLOBUCKÝ, R. – BAHNA, M. 2015 Starší ľudia v spoločnosti a v rodine. Niekoľko pohľadov na starších ľudí v štatistikách a komparatívnych výskumoch. [on-line]. *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 25, č. 3, s. 22-43. [cit. 26. 3. 2016]. ISSN 1339-6854.

Dostupné na internete: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54457813-a68b-419b-a7e4-4a1a65197f4b/Slovenska_statistika_a_demografia_3_2015.pdf?MOD=AJPERES

ŠPROCHA, B. 2015. Vekové zloženie obyvateľstva v Slovenskej republike a krajoch a jeho prognóza do roku 2030. [on-line]. *Slovenská štatistika a demografia*, roč. 25, č. 3, s. 7-21. [cit. 26. 3. 2016]. ISSN 1339-6854.

Dostupné na internete: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54457813-a68b-419b-a7e4-4a1a65197f4b/Slovenska_statistika_a_demografia_3_2015.pdf?MOD=AJPERES

TREBULOVÁ, J. 2014. Opatrovateľov v Rakúsku by domáci nerobili, Slováci áno. [on-line]. *Pravda.sk*, 30.01.2014. [cit. 25. 3. 2016].

Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/306830-opatrovatelov-v-rakusku-by-domaci-nerobili-slovaci-ano/>

Národný program aktívneho starnutia na roky 2014-2020 [online]. Bratislava : MPSVaR SR [cit.2016-29-03].

Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.html>>.

Národné priority rozvoja sociálnych služieb na roky 2015 -2020 [online]. Bratislava : MPSVaR SR [cit. 2016-29-03].

Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/nprss-2015-2020.pdf>>.

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. [online].

Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/SSVaR/zakony/zakon-448_2008zz.pdf

Zákon č. 447/2008 Z.z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [online].

Dostupné na internete: http://www.upsvar.sk/buxus/docs/SSVaR/zakony/zakon-447_2008zz.pdf

Kontakt na autora

Mgr. et Mgr. Iveta Gallová, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava (externá spolupráca)

Domáca adresa:

Jilemnického 51/33, 036 01 Martin

E-mail: ivetagallova@gmail.com

VYBRANÉ ZARIADENIA POSKYTUJÚCE SOCIÁLNE SLUŽBY KRÍZOVEJ INTERVENCIE ĽUĎOM BEZ DOMOVA V BRATISLAVE

Selected organizations providing social services of crisis intervention to people without home in Bratislava

Imrich BARIAK

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou bezdomovectva v Bratislave. Prináša informácie o sociálnych službách krízovej intervencie, ktoré vo svojich zariadeniach ľuďom bez domova a ľuďom v núdzi poskytujú organizácie Domov sv. Jána z Boha – Milosrdní bratia a RESOTY – Resocializačná komunita Antona Srholca. Cieľom príspevku je informovať verejnosť o aktivitách sociálnych pracovníkov a zdravotníkov, poskytujúcich služby ľuďom vylúčeným na okraj spoločnosti v dennom centre, integračnom centre a útulku. Autor chápe ľudí bez domova ako skupinu, ktorá bez odbornej podpory nedokáže riešiť svoje existenčné problémy.

Kľúčové slová: Sociálne služby. Bezdomovectvo. Integračné centrum. Útulok.

Abstract

The article deals with the issue of homelessness in Bratislava. The paper brings the information about social services of crisis intervention offered to homeless people and people in need by organizations like Home of St. John from God – Hospitale and RESOTY – Resocializing community of Anton Srholec. The goal of the paper is to inform the public about the activities provided by social workers and medical workers to people excluded on the edge of society in form of services in daily center, integration center and shelter. The author understands homeless people as a group of people who are not able to solve their existence problems without professional help.

Key words: Social services. Homelessness. Integration center. Shelter.

Úvod

Bezdomovci sú ľudia bez stáleho bývania a zvyčajne i bez stáleho zamestnania, odrezaní od zdrojov, ktoré sú bežne dostupné iným občanom – vrátane systému sociálnej podpory (Matoušek, 2008). Problematikou ľudí bez domova v Európe sa zaoberá *Európska federácia národných organizácií pracujúcich s bezdomovcami* – FEANTSA (European Federation of National Organizations working with the Homeless). V roku 2005 FEANTSA vypracovala typológiu ETHOS, v ktorej definuje bezdomovectvo z hľadiska fyzického, právneho a sociálneho vylúčenia človeka z väčšinovej spoločnosti..

Podľa kvalifikovaných odhadov žije na Slovensku 8 – 10 tisíc ľudí bez domova, z toho približne 5 tisíc v Bratislave (Oláh, 2016). Práve týmto ľuďom sú určené sociálne služby krízovej intervencie, medzi ktoré patrí nízkoprahové denné a integračné centrum, nocľaháreň a útulok.

V našom príspevku predstavíme, dve bratislavské organizácie, ktoré venujú pozornosť ľuďom bez domova: neziskovú organizáciu Domov sv. Jána z Boha – Milosrdní bratia a občianske združenie RESOTY – Resocializačné komunity.

Text je súčasťou dizertačnej práce autora, ktorá sa zaoberá kvalitou sociálnych služieb poskytovaných ľuďom bez domova na Slovensku.

1 Sociálne služby krízovej intervencie

Sociálne služby krízovej intervencie definuje slovenská legislatíva zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. Tieto služby sa poskytujú na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, môžu mať nízkoprahový charakter a ich cieľom je uľahčiť fyzickej osobe kontakt so sociálnym prostredím, prístup k sociálnym službám alebo k podpore a pomoci poskytovanej podľa osobitných predpisov a tým podporiť jej začlenenie do spoločnosti.

Podľa druhú sociálne služby krízovej intervencie delíme na:

- terénnu sociálnu službu krízovej intervencie,
- poskytovanie sociálnej služby v zariadeniach,
- nízkoprahovú sociálnu službu pre deti a rodinu.

My sa zameriame na poskytovanie sociálnych služieb v zariadeniach, a to konkrétne na sociálne služby poskytované v nízkoprahovom dennom centre, integračnom centre a v útulku.

- V nízkoprahovom dennom centre sa fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii poskytuje sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práva právom chránených záujmov, utvárajú sa podmienky na prípravu stravy, na výdaj stravy alebo výdaj potravín a na vykonávanie nevyhnutnej základnej osobnej hygieny.
- V integračnom centre sa fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii poskytuje sociálne poradenstvo, sociálna rehabilitácia a utvárajú sa podmienky na pracovnú terapiu a záujmovú činnosť.
- V útulku sa fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii, ktorá nemá zabezpečené ubytovanie poskytuje ubytovanie na určitý čas, sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv, pracovná terapia, nevyhnutné ošatenie a obuv, utvárajú sa podmienky na prípravu stravy, na výdaj stravy alebo výdaj potravín, na pranie, žehlenie a údržbu bielizne a šatstva a na záujmovú činnosť.

Všetky tri sociálne služby poskytuje nezisková organizácia Domov sv. Jána z Boha. Občianske združenie RESOTY –Resocializačná komunita Antona Srholca prevádzkuje útulok (ubytovňu pre bezdomovcov).

2 Domov sv. Jána z Boha – Milosrdní bratia

Činnosť *Hospitálskej rehole sv. Jána z Boha* v Bratislave je známa vďaka Univerzitnej nemocnici s poliklinikou Milosrdní bratia (spoločnosť s ručením obmedzeným) na Námestí SNP a Domova sv. Jána z Boha – Milosrdní bratia (nezisková organizácia) v bratislavskej mestskej časti Nové Mesto na Hattalovej ulici.

Obrázok 1: Brat Barnabáš, člen rehole Milosrdných bratov, dohliada na prijímanie nových klientov, na pokojnú atmosféru i na disciplínu v Domove sv. Jána z Boha.

Zdroj: archív Domova sv. Jána z Boha v Bratislave

Ľuďom bez domova a ľuďom v núdzi Milosrdní bratia poskytovali starostlivosť spočiatku v azylovom dome v bratislavskej mestskej časti Podunajské Biskupice (2000 – 2010). V tomto období spolupracovali s ubytovňou pre bezdomovcov RESOTY – resocializačné komunity, ktorá pôsobí v Podunajských Biskupiciach dodnes. V decembri 2010 Milosrdní bratia otvorili pre ľudí bez domova a núdzných v bratislavskej mestskej časti Nové Mesto na Hattalovej ulici *Domov sv. Jána z Boha*. Domov posvätil bratislavský arcibiskup Stanislav Zvolenský 8. marca 2011 (Eliášová, 2011).

Podľa prísnej evidencie, ktorú vedie brat Barnabáš, v období rokov 2000 – 2015 využilo opateru Milosrdných bratov 3849 klientov. Pri poskytovaní sociálnej, humanitárnej a duchovnej pomoci sa riadia pracovníci a klienti Domova prevádzkovým poriadkom a ďalšími právnymi normami v oblasti hygieny, bezpečnosti práce a protipožiarnej ochrany.

2.1 Zdravotná starostlivosť o klientov

V priestoroch Domova sa nachádza útulok, ktorý na prechodný čas slúži ľuďom bez domova prepusteným z nemocnice na doliečenie. Ide o pobytovú formu sociálnej a zdravotnej pomoci. Celková kapacita útulku je 8 postelí.

Terénnou a ambulatnou formou služby, ktorú Domov poskytuje, je zdravotná pomoc v okrajových, prípadne v zabudnutých častiach Bratislavy. V Domove má základňu mobilná ambulancia (dodávkové auto), ktorá je vybavená pre základnú zdravotnú starostlivosť. Je v nej kyslíkový prístroj, mobilné lôžko, lekárnica, stolík s dvoma kreslami na rozhovor lekára s pacientom, umývadlo, nádrž na objem 70 litrov vody, klimatizácia a odkladacie priestory. Mobilnú ambulanciu slovenským Milosrdným bratom darovalo Katolícke mužské združenie prostredníctvom nemeckej komunity Milosrdných bratov z Mníchova.

Ambulantnou formou zdravotnej služby je aj činnosť zubára, ktorý do Domova raz týždenne prichádza klientom ošetrovať chrup (trhá im zuby).

Domov prepláca klientom lieky do sumy 15 €. Postup pri vyzdvihnutí liekov je nasledovný: v stanovený deň a hodinu sa stretne brat Barnabáš pred lekárnou Milosrdných bratov na Námestí SNP, lieky spolu vyzdvihnú a brat Barnabáš útratu vyrovná.

2.2 Nízkoprahové denné centrum

Do nízkoprahového denného centa Domova sv. Jána z Boha prichádzajú ľudia z nocľahární, útulkov alebo priamo z ulice. Súčasťou denného centra je stredisko osobnej hygieny. Noví klienti bývajú často zanedbaní – špinaví, zarastení, zavšivavení (šatové a vlasové vši). Preto pri prijatí odovzdajú šaty (tie sa v plastových vrecia odvážajú na likvidáciu do spaľovne), osprchujú sa, oholia a sú ostrihaní nakrátko. Po očistení sú im vydané šaty z odevného skladu, ktorý je zásobovaný charitou.

V centre sú k dispozícii rôzne hry (stolný tenis, stolný futbal, šachy), klient si môže vypožičať z príručnej knižnice knihu, časopis alebo sa porozprávať.

Väčšina klientov do denného centra chodí kvôli jedlu. V jedálni sa vydávajú obedy – polievka a hlavné jedlo. Cena obeda je 40 centov. Ak klient nemá na zaplatenie obeda, musí si ho odrobiť. Pomáha pri upratovaní v Domove, alebo sa zapojí do brigádnických prác v mestskej časti Nové Mesto. Ďalšou možnosťou, ako sa najesť, je zber PET fliaš. Za každú prinesenú PET fľašu sa odráta klientovi 1 cent z ceny obeda.

2.3 Integračné centrum

Poslaním zamestnancov a dobrovoľníkov Domova sv. Jána z Boha je poskytnúť pomoc každému, kto sa ocitol v zložitej životnej situácii. Pomoc sa realizuje formou osobných rozhovorov, zisťovaním sociálneho zázemia klientov, vybavovaním osobných dokladov a sociálnych dávok, hľadaním práce a ubytovania, získavaním pracovných návykov a pod. Súčasťou starostlivosti o ľudí bez domova je aj duchovná služba.

Integračné centrum, v rámci pracovnej terapie, umožňuje dobrovoľným záujemcom z radov klientov vykonávať jednoduché práce pri čistení a zveľaďovaní verejných priestranstiev. V spolupráci s mestskou časťou Nové Mesto klienti Domova zbierajú spomenuté PET fľaše a ďalší odpad znečisťujúci ulice (cigaretové ohorky, odhodенý papier a pod.). Kosiť verejné priestranstvá, rezuť krovie a odpad odvážajú na zberný dvor. K dispozícii majú krovinores, traktorovú kosačku, viacero benzínových kosačiek a ručnú kosu. Počas práce na uliciach každý klient musí byť vybavený reflexnou vestou.

V Domove sa nachádza lisovňa, v ktorej klienti nazbierané PET fľaše a starý papier lisujú do balíkov. V údržbárskej dielni sa zapája do pracovnej terapie vyučený klient (anonymný alkoholik), ktorý spolu s pomocníkmi renovuje drevené lavičky. V zadnej časti Domova je ovocný sad a záhrada.

3 RESOTY – Resocializačná komunita Antona Srhoľca

Občianske združenie RESOTY – Resocializačná komunita Antona Srhoľca prevádzkuje v bratislavskej mestskej časti Podunajské Biskupice ubytovňu pre bezdomovcov¹⁷ s kapacitou 40 lôžok. RESOTY založil saleziánsky kňaz Anton Srhoľec v roku 1992. V jeho predstave vznikol projekt, ktorý mal podporiť ľudí bez domova v ich zložitej životnej situácii. Anton Srhoľec ubytovňu viedol v rokoch 1992 – 2014. Posledných desať rokov mu pri práci pomáhala sestra Rita Carberry, členka írkej rehole Presentation sisters. V roku 2014 prešla ubytovňa pod správu Vysoké školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. V januári 2016 využívalo jej služby 46 klientov – bezdomovcov.

3.1. Klienti resocializačnej komunity

Klientov resocializačnej komunity v Podunajských Biskupiciach tvoria výlučne muži – v produktívnom a poproduktívnom veku. Mužov v produktívnom veku môžeme rozdeliť do dvoch podskupín. Do prvej patria muži pracujúci (napr. v strážnej službe, predávajú zeleninu a ovocie na trhoch, zarábajú si ako brigádnici), majú teda stabilný príjem a za služby ubytovne platia z vlastného vrecka. Druhú podskupinu tvoria muži, ktorí sú odkázaní na sociálne dávky – niektorí majú psychické alebo fyzické problémy a pracovať nemôžu, iným chýbajú pracovné návyky a pracovať nedokážu.

Služby ubytovne využívajú aj mladí muži, ktorí vyrástli v detských domovoch a teraz sa snažia zaradiť do spoločnosti – hľadajú zamestnanie, budujú si sociálne vzťahy mimo ubytovne.

Muži v poproduktívnom veku sú seniori, ktorí desaťročia pracovali v robotníckych profesiách v Bratislave, ubytovaní boli v robotníckych ubytovniach, nezaložili si rodiny, prípadne sa im rodiny rozpadli. Mnohí pochádzajú z vidieka, kam sa nemôžu alebo nechcú vrátiť. Za služby ubytovne platia zo starobného dôchodku.

3.2 Sociálne služby poskytované v RESOTY

Ubytovňa poskytuje klientom sociálne služby krízovej intervencie pobytovou formou – nepretržite 24 hodín denne počas celého roka. Má vlastnú kuchyňu a jedáleň. Teplá strava sa podáva od pondelka do piatka, na víkendy a sviatky sa vydáva suchá strava.

V ubytovni sa konajú pastorálne rozhovory zriadencov ubytovne s klientmi. V prípade úmrtia klienta sa slúži bohoslužba. Bohoslužbami sa pripomínajú aj cirkevné sviatky (napr. Vianoce, Veľká noc). Pre záujemcov sa konajú besedy o možnostiach zamestnať sa, o životnej perspektíve klientov, koná sa protialkoholická prevencia a ekologická osveta (triedenie odpadu).

¹⁷ Slovenská legislatíva pojem ubytovňa pre bezdomovcom nepozná. V zmysle zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách ide o útulok poskytujúci sociálne služby krízovej intervencie ľuďom bez stáleho domova.

V prípade, že si klient ubytovne nedokáže samostatne vybaviť úradné záležitosti, sprevádza ho sociálny pracovník; to isté platí aj v prípade, ak takýto klient dostane poštovú zásielku (list, balík, peniaze). Menej mobilní klienti ubytovne si môžu objednať nákup potravín, hygienických potrieb alebo cigariet.

Upratovanie ubytovne si zabezpečujú klienti sami podľa vopred dohodnutého rozpisu. Šatstvo a osobnú bielizeň si môžu oprat' a vyžehliť v určených priestoroch (v malej práčovni). Pranie a žehlenie posteľnej bielizne zabezpečuje ubytovňa (táto služba je zarátaná v platbách klientov).

Platby klientov za služby poskytované resocializačnými komunitami pozostávajú z úhrad za ubytovanie a stravu, za ostatné obslužné činnosti (napr. pranie posteľnej bielizne) a ďalšie činnosti (sprevádzanie, nákupy). Výška ceny je stanovená na 5 euro na jeden deň pobytu (150 euro mesačne).

3.3 Anton Srholec – apoštol slovenských bezdomovcov

Na tomto mieste venujeme krátku spomienku zakladateľovi o. z. RESOTY – resocializačné komunity Antonovi Srholcovi, ktorý nás začiatkom roka 2016 opustil.

Don Anton Srholec, SDB (* 12. jún 1929, Skalica – † 7. január 2016, Bratislava) bol rímsko-katolícky kňaz, salezián, spisovateľ, charitatívny pracovník a znalec dobrého vína. Práci s bezdomovcami sa venoval od roku 1990. Vedúcim ubytovne pre bezdomovcov RESOTY – Resocializačné komunity v Podunajských Biskupiciach bol v rokoch 1992 – 2014. Keď ho na sklonku života zastihla problematika novodobých migrantov, nekompromisne sa vyjadril, že ľudom bez domova a ľudom v núdzi (bezdomovcom a migrantom) treba podať pomocnú ruku – nezáleží na vierovyznaní, ani na národnosti. Sám pomáhal migrantom z Eritrei a Maroka pri legalizácii pobytu na Slovensku. Zomrel v Bratislave vo veku 86 rokov, v 69. roku rehoľného života a 46. roku kňazstva. Pochovaný je v rodnej Skalici.

Záver

Po spoločenskej zmene r. 1989 sa ľudia bez domova na Slovensku znova stali súčasťou verejného priestoru. Rozpačité reakcie štátnej sociálnej politiky, ktorá nemala s podobnou sociálnou skupinou praktické skúsenosti, vyvažovali aktivity mimovládnych organizácií, ktoré svoju pozornosť zamerali na ľudí, ktorí vlastnou alebo cudzou vinou prišli o strechu nad hlavami. Dobrým príkladom je charitatívna práca Antona Srholca a občianskeho združenia Resoty – Resocializačné komunity (pôvodný názov), ktorý sa ľudom bez domova venoval od roku 1990.

Problematika bezdomovectva na Slovensku je intenzívnejšie vnímaná od obdobia rokov 2004 – 2007. Dôvodmi sú:

- vstup Slovenskej republiky do Európskej únie v roku 2004,
- zima 2005 – 2006, počas ktorej na podchladenie zomrelo niekoľko desiatok slovenských bezdomovcov,
- prvá konferencia o bezdomovectve **Ľudia bez domova 2007**, ktorá otvorila diskusiu o bezdomovectve medzi zástupcami neziskových organizácií a zástupcami obecnej, mestskej a štátnej správy.

Tieto udalosti ovplyvnili slovenskú sociálnu legislatívu. Príkladom je zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, ktorý definuje sociálne služby krízovej intervencie určené ľudom bez domova.

Domov sv. Jána z Boha – Milosrdní bratia a Resoty – Resocializačná komunita Antona Srholca od r. 2013 participujú, spolu s ďalšími neziskovými organizáciami, na projekte

Koncepcia riešenia problematiky ľudí bez domova v hlavnom meste SR, ktorý inicioval Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy. Cieľom spolupráce je zlepšiť životnú úroveň ľudí bez domova a skvalitniť systém poskytovaných sociálnych služieb.

Zoznam použitej literatúry

- ELIÁŠOVÁ, Andrea. 2011. *Zo života Domova sv. Jána z Boha v Bratislave*. [cit. 2016-03-23]. [online]. Dostupné na: <http://www.milosrdni.eu/html/aktuality/2.html>
- FEANTSA ((European Federation of National Organizations working with the Homeless). 2016. *ETHOS – Typology on Homelessness and Housing Exclusion*. [cit. 2016-03-23]. [online]. Dostupné na: <http://www.feantsa.org/spip.php?page=recherche&lang=en&recherche=ETHOS&submit=Search>
- MATOUŠEK, Oldřich. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- OLÁH, Michal. 2016. *Psychosociálna intervencia pre ľudí bez domova v resocializačnej komunite Antona Srholca v Bratislave*. Sociálno-zdravotnícke spektrum, roč. 2016, č. 1, s. 1 – 15. ISSN 1339-2379.
- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. [cit. 2016-03-23]. [online]. Dostupné na: <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-odpora/448-2008.pdf>

Kontakt na autora

Imrich Bariak, Mgr.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave

E-mail: imbaria3@gmail.com

LIMITY SOCIÁLNYCH SLUŽIEB PRE ŽENY SO SKÚSENOSŤOU SO SEXUÁLNYM NÁSILÍM A ZNÁSILNENÍM

Limits of social services for women with experience of sexual violence and raping

Ivana KLIMENTOVÁ

Abstrakt

Príspevok pojednáva o skúsenostiach žien so sexuálnym násilím a znásilnením a nastavením intervencií a pomoci v podmienkach Slovenskej republiky. Výskumné materiály sú zozbierané z kvalitatívneho výskumu, kde sa realizoval pološtrukturovaný rozhovorami priamo so ženami, ktoré si prešli sexuálnym násilím. A zároveň hodnotí prácu a postoje odborníkov, ktorý pomáhajú týmto ženám. Analyzujú legislatívne a sociálne postavenie obetí sexuálneho násillia v slovenskej republiky. Ide historicky prvý výskum na Slovensku, ktorý sa špecificky zameriava na mapovanie potrieb a sociálnych služieb pre ženy so skúsenosťou sexuálneho násillia a znásillenia.

Kľúčové slová: Sexuálne násillie. Znásillenie. Sociálne služby. Pomoc. Intervencia.

Abstract

This report deals with women's experiences of sexual violence and rape, and setting up interventions and help in conditions of Slovak Republic. There search materials are collected from qualitative research, which was conducted in semi-structured interviews directly with women who have undergone sexual violence, while also assessing the work and attitudes of experts who assist these women. Research also analyzes the legal and social status of victims of sexual violence in the Slovak Republic. This is the first ever research in Slovakia, which specifically focuses on the mapping of needs and social services for women with experience of sexual violence and rape.

Key words: Sexual violence. Rape. Social services. Help. Internevece.

ÚVOD

Násillie na ženách a iných ohrozených skupinách je v súlade s medzinárodným konceptom ľudských práv chápané ako porušovanie ľudských práv a forma diskriminácie žien; že to forma rodovo-podmieneneho násillia, ktoré je nasmerované proti ženám z dôvodu ich príslušnosti k ženskému rodu a postihuje ženy disproportionalne.

Na základe zistení mnohých štúdií a výskumov v celej Európe sa odhaduje, že v súčasnosti zažíva násillie v párových vzťahoch približne 20 miliónov žien z celkového počtu 230 miliónov žien žijúcich v Európskej únii (Cesta z násillia, WAVE, 2008).

Problematika násillia sa nevyhýba ani Slovenskej a Českej krajne. V roku 2012 uskutočnila organizácia Profem, česká organizácia prieskum, kde sa pýtali žien starších ako 18 rokov o výskyte domáceho násillia v ich okolí. Prieskum ukázal, „že minimálne 40 %, tj. 1 780 000 žense v průběhusvého života stalo obětí domáciho násillia. V poslednímrocese obětí domáciho násillia stalo 11%, tj. 490 000 žen“ (<http://www.profem.cz/clanek.aspx?a=84>, 30.03.2016, 20:55) Výskum naďalej uvádza, známe fakty akými sú, že o domácom násillia sa z úst obetí najčastejšie dozvedajú blízki a známi, ktorým sa zveruje väčšina 63% obetí. 26% obetí o domácom násillia s nikým nehovorí. Oficiálne dostupné štatistiky polície českej republiky a súdov zachytávajú len veľmi malú časť domáceho násillia, ktoré obeť nahlási, pretože polícia je podľa výsledkov prieskumu volaná len k 20% prípadov a pred súdom skončí asi 3%

všetkých případov domáceho násilia. Čo je z celkového počtu alarmujúco málo. Netreba pripomínať že výskyt násilia má závažné zdravotné následky. Z opýtaných žien 57% obetí v prieskume uviedlo, že posledný incident u nich skončil fyzickým zranením alebo vážnymi psychickými problémami. (<http://www.profem.cz/clanek.aspx?a=84>, 30.03.2016, 21:04)

Ako uvádza Ivana Janišová, klinická psychologička vo svojom článku „Podcenené aspekty domáceho násilí“ v časopise Sociálna práca/Sociální práce. Nad kontrolou obeti si násilník jednoducho zvyká a zvyk ostáva aj u obeti. Kedykoľvek má možnosť tento zvyk uplatniť, uplatní ho, pretože ide o jeho perspektívu moci. Obet sa postupom neustálej psychickej manipulácie, fyzických útokov až dehonestácie osobnosti postupne zoslabuje a sebaobviňuje. (<http://www.socialni prace.cz/zpravy.php?oblast=3&clanek=788>, 30.03. 2016, 21:30).

Nakoľko sa vytvorí absolútna závislosť u násilníka, keďže násilník dlhodobo pracoval na vytvorenie závislosti a zvyku na jeho osobe. Útlak, ponižovanie, znehodnocovanie, sa potom len prispôsobí inej forme kontaktov, pocity viny neuberajú na intenzite a akákoľvek terapia sa mína možným účinkom, trauma sa obnovuje, prehľbuje. Preto treba pri práci s obeťami ako s násilníkmi neustále pracovať na efektívnej službe pomoci a krízovej intervencie.

V Slovenských podmienkach je situácia veľmi podobná, až horšia. Údaje z posledného reprezentatívneho výskumu výskytu a skúseností žien s násilím, ktorý v roku 2008 realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny hovorí, že na Slovensku zažíva násilie 21,2% dospelých žien vo veku od 18 – 64 rokov, ktoré majú v súčasnosti partnera. Výskyt násilia zo strany bývalých partnerov a manželov je ešte vyšší – násilie zo strany svojho bývalého partnera zažilo 27,9%. Výskum zároveň uvádza, že takmer 70% žien, ktoré zažívajú násilie zo strany svojho súčasného partnera žije v domácnosti s jedným dieťaťom, alebo viacerými deťmi.

Čo sa týka foriem násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch, výskum uvádza výskyt všetkých foriem násilia, obvykle viacerých foriem súčasne. Fyzické násilie od svojho súčasného partnera zažíva 15% žien a 40% žien ho zažilo od svojho bývalého partnera. So sexuálnym násilím má zo strany svojho súčasného partnera skúsenosť 9% žien a viac ako 25% žien zažilo sexuálne násilie od svojho bývalého partnera. Psychické násilie zo strany súčasného partnera uvádza 36% žien a 64,2% zo strany bývalého partnera. Skúsenosť s ekonomickým násilím zo strany súčasného partnera má 21,9% žien a zo strany bývalého partnera je to 42,9% žien. (<http://www.fenestra.sk/fenestra/vyskyt-nasilia-pachaneho-nazenach-v-parovych-vztahoch> 30.08.20 15,16:07)

Sexuálne násilie na Slovensku

Na Slovensku absentuje podrobnejší výskum znásilnenia a sexuálneho násilia na ženách. Existuje len niekoľko štúdií, ktoré poskytujú dáta o prevalenciimimopartnerského sexuálneho násilia, ktoré sa problému venovali v rámci širšie nastavenej výskumnej témy. Na základe výskumu Bodnárovej, Filadelfiovej a Holubovej (2008) má takmer 30% žien na Slovensku skúsenosti s mimopartnerským sexuálnym násilím. Vo výskume však bolo sexuálne násilie definované širšie a zahŕňalo aj sexuálne obťažovanie. Nami sledované prejavy sexuálneho násilia (v štúdií definované ako nútenie k sexu/pokúšanie sa o sexuálny styk a znásilnenie) zažilo 12% respondentiek. Podľa celoeurópskeho výskumu násilia páchaného na ženách realizovaného FRA¹⁸, majú 4% slovenských žien skúsenosti s mimopartnerským sexuálnym násilím. Ročná prevalencia sexuálneho násilia sa podľa Výskumov obetí kriminality v Slovenskej republike pohybuje v rozmedzí 1 – 2%. Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike (Holomek a kol. 2013) za rok 2012 sa venoval aj bližším charakteristikám sexuálneho násilia. Viac ako polovica sexuálnych deliktov sa odohrala v uzavretom priestore bez prítomnosti iných osôb, ďalších 30% na otvorenom priestranstve, ale taktiež bez prítomnosti svedkov. Len 20% činov bolo spáchaných pre ženu neznámym páchatelom, v ostatných prípadoch išlo o známych z videnia (20%) a mužov z bezprostredného okolia ženy

¹⁸European Union Agency for Fundamental Rights: Survey data explorer - Violence against women survey

(45%). Prípady sexuálneho násillia nahlásilo len 25% žien (ide však aj o ženy, ktoré zažili partnerské násillie). Pre porovnanie, výskum FRA (2014) uvádza 14% žien so skúsenosťou s mimopartnerským sexuálnym násillím, ktoré prípad nahlásili na políciu. Najčastejšími dôvodmi, pre ktoré žena neohlásila sexuálne násillie, boli, že si to s páchatelom vyriešila sama (38%), strach z pomsty (25%) a presvedčenie, že polícia by s tým aj tak nič neurobila (19%) (Holomek a kol. 2013). Polícia evidovala v roku 2013- 91 prípadov znásillenia.¹⁹ Samostatné výskumy, prípadne kvalitatívne štúdie zaoberajúce sa sexuálnym násillím na ženách neboli doposiaľ na Slovensku realizované.

Na základe tohto nedostatku vznikla výskumná štúdia, ktorá bola súčasťou projektu „Podpora eliminácie a prevencie násillia na ženách“, ktorého výskumná časť pozostáva z troch štúdií. Naša výskumná štúdia bola ako jediná zameraná na konkrétny typ násillia – sexuálneho násillia, zvyšné dve štúdie sa orientujú na rôzne zraniteľnejšie skupiny žien a ich skúsenosti s násillím páchaným na ženách. Vzhľadom k nastaveniu projektu ako aj vzhľadom na existujúce služby a dáta na Slovensku sme si sexuálne násillie zadefinovali ako sexuálne násillie páchané na ženách človekom, ktorý nie je ich partnerom. Hoci v partnerských vzťahoch bez pochyb dochádza k sexuálnemu násilliu, je súčasťou komplexnejšieho problému, v ktorom sa objavujú aj iné druhy násillia a ako také si vyžaduje iný typ služieb a intervencie. Navyše, násillie v partnerských vzťahoch je typ násillia páchaného na ženách, ktorému sa na Slovensku venuje najviac pozornosti, či už v oblasti výskumu ako aj nastavenia služieb. Z tohto dôvodu sme sa rozhodli zamerať sa len na činy **mimopartnerského sexuálneho násillia na ženách** (do našej výskumnej štúdie však zahŕňame znásillenie na schôdzke, tzv. date rape, keďže väčšinou ide o začínajúci partnerský vzťah, v ktorom partneri spolu nežijú v jednej domácnosti a ako taký má podobnejšie charakteristiky s násillím mimopartnerským, než partnerským). Sexuálne násillie rozdeľujú Basile a Saltzman (In Kutáľková, Kobová, 2014) do 5 kategórií:

- Dokonaný sexuálny akt bez súhlasu obeť, prípadne obeť nie je schopná súhlas poskytnúť, či akt odmietnuť;
- Pokus o sexuálny akt;
- Hrubý sexuálny kontakt priamo alebo cez oblečenie;
- Nekontaktné sexuálne násillie (sexuálne obťažovanie, voyerizmus, exhibicionizmus a pod.)
- Sexuálne násillie nešpecifikovaného typu.²⁰

Vzhľadom na obmedzený časový a kapacitný rozsah štúdie sme sa zamerali len na prvé dva, **najzávažnejšie typy sexuálneho násillia**.

Výskumná štúdia bola navrhovaná ako **kvalitatívny výskum realizovaný prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov, fókusových skupín a textovej analýzy**. Účastníčky, prípadne účastníci rozhovorov boli rozdelení do dvoch skupín – reprezentantky pomáhajúcich profesií, ktoré v súčasnosti prichádzajú do kontaktu so ženami, ktoré zažili znásillenie alebo sexuálne násillie a ženy s takouto skúsenosťou. Vzhľadom k tomu, že na Slovensku neexistujú špecializované služby pre ženy, ktoré prežili sexuálne násillie, hľadali sme organizácie, na ktoré by sa dané ženy mohli obrátiť. Identifikovali sme nasledujúce organizácie verejnej a súkromnej sféry – poradensko-psychologické služby Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (UPSVAR), telefonické linky pomoci, mimovládne organizácie poskytujúce služby ženám zažívajúcim násillie (na Slovensku sa orientujú najmä na násillie v partnerských vzťahoch), psychoterapeutky a psychoterapeuti pracujúci na komerčnej báze, prípadne v psychiatrických nemocniciach. V skupine pomáhajúcich profesií budú dáta získavané prostredníctvom fókusovej skupiny a polo štruktúrovaných rozhovorov. V prípade skupiny žien, ktoré zažili znásillenie alebo sexuálne násillie pôjde len o realizáciu polo štruktúrovaných rozhovorov. Pri analýze sme vychádzali z faktu, že ženy so skúsenosťou

¹⁹Informácie z OdborusprávyinformačnýchsystémovpolíciePrezídia policajného hzboru

²⁰Pri všetkých kategóriách ide o čin bez súhlasu obeť, prípadne obeť nie je schopná súhlas poskytnúť, či akt odmietnuť.

so sexuálním násilím považujeme za rovnocenné expertky ako profesijne skupiny a vo väčšine tém boli obe výskumné skupiny analyzované spoločne, pričom primárne skúsenosti žien mali prednosť napríklad pri identifikácii následkov a z nich vyplývajúcich potrieb a skúseností s políciou a službami. Výnimku tvorí časť o mapovaní existujúcich služieb, v rámci ktorých sme vychádzali viac z rozhovorov s profesionálkami a fókusovej skupiny a rozhovory žien boli využité najmä pri identifikácii limitov služieb a bariér, ktoré ženám bránia v ich vyhľadani.

V príspevku uvádzame konkrétne výpovede žien- expertiek, ktoré zažili sexuálne násilie a znásilnenie pod skratkou – (Z) a výpovedi odborníčov a odborníkov, ktorý aktívne pracujú s touto problematikou- (P)

Špecializované služby

Na Slovensku neexistujú komplexné špecializované služby pre ženy, ktoré zažili sexuálne násilie. Jedinou špecializovanou službou je internetový portál občianskeho združenia Nemlčme!, ktorý plní najmä informačnú a osvetovú úlohu, keďže poskytuje informácie o sexuálnom násilí, postupy, čo žena môže v takýchto prípadoch robiť a čo môže spraviť okolie ženy. Portál tiež zverejňuje príbehy žien, aby poukázal na to, aké rôznorodé skúsenosti môžu mať ženy so sexuálnym násilím a tiež, aké formy toto násilie môže mať s cieľom poukázať na to, že medzi “klasickým znásilnením” neznámym páchatelom a konsenzuálnym sexuálnym stykom existuje široký priestor, akási “šedá zóna”, v ktorej sa tiež odohráva sexuálne násilie. Dôležitou súčasťou portálu je svojpomocná diskusná skupina, on-line poradenstvo a delegovanie žien na iné formy pomoci: *“Poskytujeme im ešte informácie o svojpomoci, ako dôležitú časť, a takisto, v prípade, že majú záujem tak kontakty na ďalšie organizácie, ktoré už poskytujú odbornú pomoc, nielen svojpomocnú, takže sa im naozaj snažíme zabezpečiť to, že ich zoberú. My tam plníme takú úlohu sprostredkovateľa, aby sme mali istotu, že tá obeť tam bude naozaj prijatá. Ale hlavná tá služba je komunikačná. Keby som to mala nejako zhrnúť. Bud' teda s nami akože e-mailom alebo máme svojpomocnú komunitu, kde už to nie je priamo v našich rukách, ale je to medzi tými ľuďmi, medzi členmi komunity. Čiže je to svojpomocné.”* (členky OZ) Organizácia tiež ponúka rady, ako postupovať pri kontakte s políciou, hoci, ako uvádzajú členky združenia, o trestno-právne riešenie nie je zo strany žien veľký záujem: *“Napríklad to, aby sa pokúsila zabezpečiť si sprievod, potom také poučenie vlastne o tom, že ako to prebieha na polícii, aby tá obeť bola informovaná a bola lepšie pripravená na to, ako to vyzerá. Aby si prípadne... ako tie rady naše, keď tak, sa snažia smerovať k tomu, aby tá obeť nebola sekundárne viktimizovaná a aby prežila policajný výsluch, a od toho sa to odvíja. Ale toto je niečo, čo, my nemáme dopyt zatiaľ po takomto niečom. Čiže ani sa tomu nevenujeme nejak.”* (členky OZ)

Napriek tomu, že služby portálu sú obmedzené, je to jediné prvotné miesto, kde môže žena získať nejakú pomoc a informácie, ktoré jej pomôžu lepšie zdefinovať, čo sa jej stalo, znormalizovať jej pocity, informovať o tom, aký dosah na ňu môže mať sexuálne násilie a čo môže ďalej prežívať. V istom zmysle ide o základnú krízovú intervenciu a svojpomoc pri riešení dlhodobých následkov. Portál je určený najmä ženám, ktoré si potrebujú ujasniť, čo sa im stalo a aký je vzťah medzi traumatickým zážitkom a tým, čo zažívajú aktuálne: *“Nemlčme funguje práve takým spôsobom, že vie ako keby práve podchytiť tie obeť, ktoré nemajú v tom celkom jasno v tom, čo vlastne chcú robiť so sebou a nemajú to nejako zdefinované... Preto som spomínala ako prvú tú izoláciu, lebo to je niečo, čo robia, čo je asi plošné a dôležité, že to potrebujú niekomu povedať, a vyberú si teda v týchto prípadoch nás. Čiže preto hovorím o izolácii ako prvej, ale nie je to jediné. Nie je to jediné a nemusí to byť úplne hlavná vec, ktorú potrebujú riešiť, ale je to to, s čím nás otvorene kontaktujú. Ale celkovo keď už potom píš nejak o sebe, alebo hovoria s čím majú problém, tak to je veľmi rôzne. Tam sú psychologické, emočné problémy, vzťahové problémy, je to nejaká hanba, a je to aj táto izolácia, čiže tam už to potom nabera širšie kontúry.”* (členky OZ) Pre mnoho žien je portál prvým pokusom vyhľadať pomoc a to aj po dlhšom čase od incidentu: *“Vlastne,*

veľká časť tých obetí sú obeť, ktoré nikdy nevyhľadali nijakú odbornú pomoc a nemajú to často samé spracované, ten najextrémnejší prípad bol, že 10 rokov o tom nevedel nikto, až v komunikácii s nami tá obeť prvýkrát povedala, že bola znásilnená. Dovtedy si to nevedela ani sama pred sebou povedať. Oni vedia, alebo veľmi často sa tam objavuje také, také formulka, že mám veľa problémov, ktoré asi súvisia s týmto. Čiže ja ak by som teraz mala nejako zhrnúť, tak proste tie problémy jednoducho vyplývajú z tej nespracovanej traumy a sú vlastne veľmi rôzneho druhu.” (členky OZ)

Zo spektra služieb, ktoré by mali existovať pre ženy zažívajúce sexuálne násilie poskytuje portál Nemlčme! len základné on-line poradenstvo, svojpomoc a delegovanie na nasledovné služby, najmä na psychologické poradenstvo a služby mimovládnych organizácií venujúcich sa téme násilia páchaného na ženách v partnerských vzťahoch. Zároveň však plní dôležitú spoločenskú funkciu informovania o sexuálnom násilí a odtabuizovania na Slovensku stigmatizovanej témy.

Telefonická linka pomoci

Na Slovensku do roku 2015 fungovali len dve celoslovenské linky, na ktoré sa mohli obrátiť ženy, ktoré zažili sexuálne násilie. Išlo o linku UNICEF určenú primárne deťom, čo mohlo ženy do veľkej miery odrádzať a linku mimovládnej organizácie Aliancia žien, ktorá sa venuje ženám, ktoré zažívajú násilie v partnerskom vzťahu. Podľa informácií od riaditeľky Aliancie žien sa na ich telefonickú linku nevyskytol prípad nepartnerského sexuálneho násilia. Vo februári 2015 bola spustená Národná linka pre ženy zažívajúce násilie, ktorá má slúžiť aj pre ženy, ktoré zažili sexuálne násilie. Za obdobie piatich mesiacov fungovania linky sa jej pracovníčky stretli s nepartnerským sexuálnym násilím v štyroch prípadoch – v jednom prípade išlo o stalking spojený so sexuálnym obťažovaním, v dvoch prípadoch sa na linku obrátili známi ženy, ktorá sexuálne násilie zažila. Len jedna žena s touto skúsenosťou sa na linku obrátila priamo. Linka vie týmto ženám poskytnúť základné krízové poradenstvo, informácie, ako by žena mohla postupovať, aké sú jej práva a možnosti a v prípade potreby deleguje klientky na ďalšie služby. Novovzniknutá telefonická linka pomoci patrí tiež k základným službám, keďže umožňuje ženám prvotný kontext so službami.

Mimovládne organizácie venujúce sa násiliu na ženách v intímnych vzťahoch

Nasledujúca podkapitola je spracovaná na základe realizovanej fókusovej skupiny a dvoch rozhovorov s psychologičkami, ktoré v týchto organizáciách pracujú. Mimovládne organizácie poskytujú najmä služby v oblasti krízovej intervencie, sociálneho, psychologického a právneho poradenstva, prípadne služby pre deti žien, ktoré zažili násilie v intímnych partnerských vzťahoch. Napriek tomu, že väčšina organizácií informuje o svojich službách ako o službách v oblasti násilia páchaného na ženách²¹, nepartnerské sexuálne násilie nepatrí medzi ich priority a venujú sa najmä prípadom násilia v partnerských vzťahoch. Zo šiestich organizácií, ktoré sa zúčastnili fókusovej skupiny, len tri mali skúsenosti s prípadmi nepartnerského sexuálneho násilia. Ostatné organizácie sa s takýmito klientkami nestretli. Z troch uvedených organizácií, jedna riešila takéto prípady v minulosti, dve mali aj prípady za ostatný rok, išlo však len o niekoľko prípadov. Zaujímavosťou je, že vo viacerých prípadoch, ktoré mimovládne organizácie riešili, bolo sexuálne násilie spojené s inými formami násilia, napríklad so stalkingom, únosom alebo nútenou prostitúciou. V týchto prípadoch išlo o mimoriadne závažné situácie, v ktorých bola potrebná komplexná pomoc.

Služby, ktoré môžu mimovládne organizácie poskytnúť žene, ktorá zažila sexuálne násilie, sa týkajú najmä krízovej intervencie, základného psychologického poradenstva, právneho poradenstva v prípadoch, keď sa žena rozhodne pre trestno-právne riešenie a delegovanie na iné služby, najmä na psychologičky a psychiatričky. Expertky mimovládnych organizácií však zdôrazňovali, že ide len o základné služby a ich organizácie nie sú schopné poskytnúť

²¹V slovenskom kontexte je širší termín násilie na ženách, prípadne rodovo podmienené násilia často úzko chápané ako násilie na ženách v partnerských vzťahoch. Tento fakt je daný najmä historicky, keďže násilie v partnerských vzťahoch bola prvá a dodnes navyiac rezonujúca téma spojená s násilím na ženách.

ženám komplexnú pomoc: *“čo sa týka trestných vecí, stabilizácie klientky, tam môžem povedať, že áno. To sme schopní... v krízovej intervencii, čo robiť, čo nerobiť, s čím sa môže v tom procese, nazvime to, uzdravovania stretnúť, to ju posanovať vieme, ale čo sa týka naozaj tých procesov, keď sa spustia, že pani má flashbaky a iné veci, to nevieme poriešiť, ani psychologička to nevie poriešiť. Aj keď to prejdeme, to sebaobviňovanie alebo popieranie alebo iné veci, ktoré sú spustené, to naozaj treba dlhodobú analýzu.”* (fókusová skupina). Problémy s poskytovaním komplexnej pomoci sú spojené najmä s nedostatkom odborných znalostí a skúseností v oblasti sexuálneho násillia: *“Ja napríklad, ja mám úplné vákuum, čo sa týka pomoci znásilnenej žene. Ja by som si potrebovala naštudovať množstvo vecí a keďže, čo ja mám vedomosť, neviem, či na Slovensku sa tým vôbec niekto špeciálne zaoberá, tak ja... fungujeme na báze pokus - omyl. Lebo vôbec nemám vedomosť, ako s tým narábať.”* (fókusová skupina). Účastníčky fókusovej skupiny sa zhodli na tom, že napriek tomu, že zásady a východiská pomoci sú pri partnerskom aj nepartnerskom násillí rovnaké, nepartnerské sexuálne násillie má svoje špecifiká, na ktoré nevedia vždy adekvátne reagovať:

“Tam sú špecifiká, aspoň ja ich teda vidím, hlavne v tom, ako prežíva žena znásilnenie. Pri násillí sú určité štandardy, ako žena to násillie vníma, ako vníma, čo sa s ňou deje. Pri znásilnení sú ale iné prežívania tej ženy a my sa musíme prispôbiť jej. A keď som mala znásilnenú ženu, ja som si musela strašne veľa materiálov naštudovať, a to nie som odbornička, ako mne tu chýbajú výcviky presne na toto, čo presne sa s ňou deje. Lebo to je aj z mojej strany na laickej báze, to znamená, čo bolo dostupné, čo hovoria odborníci, nie je to zažitá. Ale aj v tom prežívaní tej ženy toho znásilnenia, tie postupy, ako ona reaguje na to, kedy tá trauma sa skoro u každej rozvinie... A aj my potrebujeme vlastne vedieť, ako pracovať, lebo inak sa pracuje so znásilnenou ženou a inak so ženou, ktorá zažíva násillie. Tam sú rôzne... Inak sa pracuje so ženou, ktorá je v násillníckom vzťahu partnerskom a ešte k tomu zažíva sexuálne násillie. To sú vlastne tri aspekty, na ktoré potrebujeme my špecializáciu. Alebo aspoň sa uistiť v tých krokoch. V tom ja vidím tie špecifiká.” (fókusová skupina).

Problémom je tiež nedostatočné zmapovanie situácie a potrieb žien, ktoré zažili sexuálne násillie: *“ak by sme sa v budúcnosti rozhodli, potrebujeme si zmapovať ten kontext, aby sme vedeli... Lebo aj v rámci partnerského poradenstva obrovská časť poradenstvá a informácií ženám idete - takto to je, takto to funguje, toto sú riziká, aby mohli robiť plne informované rozhodnutia. A ja neviem znásilnenej žene povedať, že toto sú riziká, s tým sa môžete stretnúť u lekára, na polícii. Neviem to povedať, lebo neviem, ako to je.”* (fókusová skupina).

Aj z vyššie uvedených odborných a profesionálnych dôvodov sa jedna organizácia rozhodla sa prípadom nepartnerského sexuálneho násillia nezaoberať: *“Bol taký moment, kedy sme o tom hovorili, lebo vlastne ako keby viaceró žien nás začalo kontaktovať, takže vystala taká otázka, že teda, či áno, či máme na to kapacitu, či máme na to... akože tie praktické skúsenosti nie je taký problém v tom zmysle, že tak, ako sa to rozvíjalo vo vzťahu k ženám, sa to dá aj teraz urobiť, ale hovorím, že proste, bolo to v období, že sme mali tak malé kapacity, že sme absolútne nezvládali pokrývať potreby žien, tak sme urobili vedomé rozhodnutie, že teda, je nám to ľúto, ale nie je to v našich silách v tieto chvíli. A ani sme... takú nejakú základnú krízovú podporu to áno, ale ani sme vlastne, sa nám to zdalo aj také nezodpovedné tváriť sa, že áno, vieme poskytnúť pomoc. V TEJTO CHVÍLI... S tým, že sme si to nechali otvorené, že ak sa zmení tá situácia v organizácii, budeme mať väčšiu kapacitu, že sa k tomu vrátíme.”* (fókusová skupina). Iná organizácia sa aj napriek limitom pomoci týmito prípadmi zaoberá, ale tiež poukázala na chýbajúcu špecifickú pomoc: *“Ako u nás sme to nebrali ako možnosť voľby. Je to o tom, že pani nemá možnosť, priestor, kam by sa obrátila, kde by dostala adekvátnu pomoc a skôr sme my ako MVO nútené k tej pomoci, lebo tu ten priestor nie je a pani príde zúfalá, že nevie, čo so sebou. Toto nie je o tom, že by som si... aby som to povedala tak slušne, toto nie je moja cieľová skupina. Ale zase nepustím ženu, ktorá má traumy len tak do éteru a hľadajte si pomoc, lebo nie ste moja cieľová skupina. Takže*

urobíme všetko preto, aby sme jej poskytli tie základné informácie, ktoré máme my, kde by sme našli alebo ako by sme jej mohli my pomôcť a pani sa rozhodne alebo ju nakontaktujeme na ľudí, ktorí majú tie informácie špecifickejšie alebo sú v tej téme viac zorientovaní ako my.” (fókusová skupina).

Mimovládne organizácie sú tiež vo svojej činnosti limitované kapacitnými a finančnými možnosťami, ktoré nestačia pokrývať potreby žien zažívajúcich partnerské násilie, keďže slovenské služby nespĺňajú ani minimálne štandardy v rámci geografického pokrytia. S objavovaním sa nových tém a nových cieľových skupín sa cítia pod tlakom, keďže často nielen klientky, ale aj iné inštitúcie očakávajú, že sa budú prípadmi zaoberať: *“To je presne tá dilema, že nie sú služby, toho tlaku a ten tlak akokeby inštitúcie minimálne vedia, že nejaká Žena v tiesni, nejaká Fenestra je a to sa ešte stále deje, že keď už nevedia, čo majú robiť, všetko na nás distribuujú.” (fókusová skupina).* Mimovládne organizácie vo všeobecnosti hodnotili spoluprácu s inými inštitúciami skôr negatívne, v zmysle, že sa od nich očakáva práca, ale nie spolupráca: *“Aj ja si myslím, že to je smutné, že naozaj od nás sa očakáva, že ste vyškolené, ste expertky, tak teraz zvládnete aj to. Ale ako hovoríš, podpora, spolupráca nie je. My máme na 1000% fungovať, rôzne cieľové skupiny robiť 100%, ale ďalej keď sa posúvame alebo chceme nejakých hlas povedať, že čosi, spolupráca nie je žiadna alebo nás nechcú počúvať, keď chceme povedať niečo, nás nepodporia tí hore, ktorí by mali. Len vy robte, lebo vy ste expertky.” (fókusová skupina).*

V rámci diskusie o rôznych modeloch služieb pre ženy so skúsenosťou sexuálneho násillia v zahraničí, kde v niektorých prípadoch fungujú spojené s inými typmi násillia na ženách a v iných sú rozvinuté samostatné špecializované služby, si účastníčky fókusovej skupiny vedeli predstaviť obidva modely. Poukázali však na riziká spojených služieb v slovenskom kontexte: *“To je zase také akože plošné... akože, predstaviť by sme si to vedeli, ale zase tam presne, čo sú tie špecifiká, tieto veci, celý ten systém by mal byť podchytený - od metodiky, po legislatívu, cez advokáciu, lekárov... tam je strašne veľké portfólio a pri tom, ako to funguje aj s tými ostatnými vecami by to bolo o tom, áno, buďte špecifickí na vlastné náklady a keď to nebudete robiť, tak budete sankcionovaní.” (fókusová skupina).* Väčšina účastníčok sa však prikláňala k modelu samostatných služieb, v rámci ktorých bude fungovať medzisektorálna spolupráca. Služby by mohli fungovať paralelne s ich službami, ale v úzkej spolupráci aj vzhľadom na rovnaké filozofické východiská pomoci: *“Viem si to predstaviť, že sa z večera do rána objaví balík služieb na sociálne poradenstvo a budú vybrať nejakí ľudia, nejaké ženy, ktoré sa tomu chcú venovať aj z oblasti psychiatrie, aj MVO a budú zdieľať, budú chodiť na zahraničné stáže, učiť sa, vyslovene sa zamerať na túto oblasť a rozširovať metodiku, posúvať to ďalej v rámci Slovenska. Taktiež by som to rozšírila to spektrum aj z medicínskej oblasti, to je zase rezort ministra zdravotníctva, že zamerať sa primárne na toto. Ja nevravím, že by ich malo byť 100, ale keď len piati na Slovensku, aj to bude pomoc. Aspoň vieme, že v krajských mestách aspoň je nejaká pomoc. A formou stáže a prepojením medzi mimovládkami a lekármi.” (fókusová skupina)* Špecifické služby by v prvom rade mali poskytovať bezpečné miesto, na ktoré by sa ženy mohli s dôverou obrátiť a ktoré by znížilo ich nedôveru z lekárov a polície. Mali by sa zameriavať na krátkodobé – krízovú intervenciu aj dlhodobé poradenstvo vrátane sprevádzania v trestno-právnom procese. Ako bolo zdôraznené v diskusii, poskytovanie služieb by malo ísť ruka v ruke s advokáciou a ovplyvňovaním verejnej mienky a verejnej politiky. Špecifické služby by tiež mali byť inzerované ako služby špeciálne pre ženy so skúsenosťou so sexuálnym násillím, aby ženy vedeli, kam sa majú obrátiť.

Mimovládne organizácie pracujúce v téme násillia páchaného na ženách poskytujú komplexnú pomoc vo všetkých oblastiach, v ktorých môžu ženy zažívajúce sexuálne násillie potrebovať služby – sociálne, právne a psychologické poradenstvo a krízovú intervenciu. Napriek tomu má práca so sexuálnym násillím svoje špecifiká, na ktoré nie sú tieto mimovládne organizácie kapacitne a odborne pripravené. Ide najmä o zmapovanie potrieb žien a prostredia pomoci, toho, s čím sa môžu stretnúť na lekárskech vyšetreniach, pri

vyšetřovaní a v trestno-právnom procese, ale aj o špecifické prežívanie traumy a psychických procesov, ktoré sexuálne násilie spúšťa. V súčasných finančných a kapacitných podmienkach si mimovládne organizácie nevedia predstaviť, že by k svojej existujúcej cieľovej skupine pribrali aj ďalšiu a to aj napriek tomu, že východiská pomoci, chápanie násilia ako rodovo podmieneného a postavenie ženy v centre služieb sú rovnaké.

Psychologické služby a psychoterapia

Na Slovensku funguje sieť verejných poskytovateľov psychologických služieb, ktorá je pridružená k Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny. Činnosť referátov poradensko – psychologických služieb sa zameriava najmä na individuálne, párové a rodinné poradenstvo v oblasti osobných, partnerských, rodinných a výchovných problémov, v krízových situáciách, nešťastiach a životných zmenách, poradenstvo pre manželov a deti v prípade rozvodu, rodinné poradenstvo v oblasti závislostí a domáceho násilia (zdroj: UPSVaR²²). Ako je vidieť zo zamerania poradensko – psychologických služieb, tieto sa nešpecializujú na oblasť sexuálneho násilia a ani sa pri ich činnosti s takýmito klientkami nepočítalo. Tomu zodpovedá aj výsledok nášho zisťovania, kedy sa nám nepodarilo nájsť psychologičku alebo psychológa pracujúceho na úradoch práce, ktorí by sa vo svojej praxi stretli s klientkami so skúsenosťou so sexuálnym násilím. Na problémy s psychologickým poradenstvom na referátoch úradov práce poukazovali aj viaceré účastníčky výskumu vrámci profesijnej skupiny. Jedna z nich to zhrnula nasledovne: *„tak aby tam naozaj oni robili to, čo majú robiť, to znamená psychologickú prácu a tak. Jak ja viem, oni pomáhajú sociálnym pracovníkom, ktorých je málo, robiť niektoré veci, ktoré majú sociálni pracovníci robiť. Tak je to celé posunuté zase inde a potom tí klienti na to doplatia, lebo ľudia, ktorí sa obrátia na nich, že vlastne nemajú v skutočnosti psychológa, ktorý by im naozaj dal tú psychologickú podporu a pomoc a prípadne terapiu.“* (P5) Z hľadiska nastavenia verejných poradensko – psychologických služieb, možných bariér toho, že sú pričlenené k verejnému úradu a súčasného fungovania je málo pravdepodobné, že by sa tieto služby mohli špecializovať na tému sexuálneho násilia na ženách.

Okrem verejných poskytovateľov psychologických služieb sa môžu ženy obrátiť na súkromné psychologičky a psychológov, prípadne ambulantne na tých, ktorí pracujú na psychiatrických oddeleniach v zdravotníckych zariadeniach. Pokiaľ ide o zdravotnícke zariadenia, na tie sa väčšinou obracajú ženy s vážnymi následkami sexuálneho násilia ako sú depresia, úzkostná alebo obsedantná porucha, silné symptómy PTSD alebo závislosti. Zdravotnícke zariadenia tiež poskytujú svoje služby bezplatne a to či ide o hospitalizáciu alebo o ambulantné služby. Jedna z účastníčok výskumu však poukázala na to, že v prípade psychiatrických zariadení, najmä tých špecializovaných na závislosti, nie je možné pracovať s klientkou tak dlhý čas, ako by bolo potrebné: *“Suportívna terapia na začiatku, v každom prípade len podporná terapia, neskôr mi odporúčame do dlhodobého terapeutického procesu. Nie, u nás my máme trojmesačnú liečbu a to traumy nespracujete... ale my neriešime tú traumy primárne. My riešime závislosť a to čo ju spustilo. Či depresia spustila závislosť alebo je depresia dôsledkom závislosti. Či trauma spustila alkoholizmus alebo drogy. Alebo je to dôsledok, lebo to je často dôsledkom.“* (P7) Po ukončení liečby ženy väčšinou delegujú na iných psychoterapeutov, ktorí však nie vždy poskytujú služby hradené zdravotnou poisťovňou: *“toto je ten problém, lebo tie terapie sú menej platené poisťovňami, to je pravda. Celkovo je to vnímané poisťovňami, že to nie je také potrebné pre klientky, hoci paradoxne prax ukazuje inak.“* (P4). Výhodou zdravotníckeho zariadenia je však užšia spolupráca medzi odborními psychológie a psychiatrie, čo je dôležité najmä v prípadoch, že žena potrebuje medikamentóznou liečbu. Miera spolupráce a rovnováha medzi liekovou terapiou a psychoterapiou sa však v rôznych zariadeniach líši. Pokiaľ ide o psychologičky a psychoterapeutov so súkromnou praxou, ich činnosť môže byť hradená zo zdravotného poistenia – ide však o limitovaný počet sedení alebo samotnou klientkou. Zdravotné poistenie

²²http://www.upsvar.sk/buxus/generate_page.php?page_id=13517

pokrýva niekoľko mesačnú terapiu, ktorá však podľa názoru odborníčov zúčastnených vo výskume môže, ale aj nemusí byť dostatočná. Dĺžka terapie ženy so sexuálnym násilím je rôzna a pohybuje sa v rozmedzí niekoľkých mesiacov až rokov v závislosti na individuálnych faktoroch: *“Keď je to také, že tá žena bola úplne v pohode dovtedy a len má jednu traumu znásilnenia a potom zase funguje ako kebyže nemá iné traumy, napríklad, že okolie zareaguje dobre, partner ju podrží, rodina ju podrží, okolie zareaguje dobre a ona vyhladá pomoc, tak tam dokonca sa môže stať, že skoro aj ona sama sa z toho dostane niekedy, že tí ľudia majú v sebe takú silu, že to prekonajú, ale ak je to žena, ktorá už predtým mala nejakú záťaž a to nemusí byť len sexuálne násilie, to môže byť aj, že otec alkoholik, alebo dlhodobo nefunkčný vzťah partnerský, alebo niečo také, tak tá terapia niekedy môže trvať aj rok, pretože akoby tie symptómy, ktoré prišli po znásilnení sú len vrchol ľadovca a pod tým je spústa ďalších vecí.”* (P6). Ďalšou nevýhodou úhrad zo zdravotnej poisťovne je, že žena musí mať odporúčanie u lekára, čo znamená ďalšiu osobu na vyše, ktorej musí rozprávať o svojich problémoch. Náklady na psychoterapiu v súkromnej praxi sa líšia, podľa našich zistení sa pohybujú v rozmedzí 25 – 60 EUR za hodinové sedenie, čo pre mnohé ženy môže predstavovať významnú bariéru pre využitie psychologických služieb.

Psychologické poradenstvo a psychoterapia sa sústreďujú najmä na dôsledky psychického násillia, odbúranie symptómov a spracovanie traumy pomocou rôznych psychoterapeutických techník. Prístup ku klientkam sa líši jednak kvôli individuálnemu prístupu ku každej klientke a jednak z dôvodu osobnosti a zamerania psychoterapeutky. Jedna z nich opísala, čo môže klientka od terapie očakávať takto: *“Väčšinou na začiatku ja zvyknem vysvetliť ľuďom, že to čo sa stalo, aké to môže mať dôsledky, pýtam sa ich nato, čo prežívajú, aké to pre nich je, a vlastne si to tak nejako dávame dokopy, že čo ona prežíva a čo ja o tom viem teoreticky. A potom jej ja zvyknem ponúknuť, že aké možnosti práce vlastne existujú. Ja som páve špecializovaná na psychotraumatológiu, čiže ja ovládam niektoré postupy psychotraumatologické, tak jej vysvetľujem ako trauma funguje a ako sa vlastne v terapii trauma spracováva. Ten prvý postup je stabilizácia, aby sa upokojila a aby mala pocit bezpečia a by sme nadviazali vzťah a potom v tej ďalšej fáze sa tak pomaličky približujeme k tomu, že sa pozrieť na tú traumu a spracovať ju.”* (P6) Dôležitými témami v terapii sú podľa účastníčok a účastníkov výskumu aj práca s pocitom viny, vytváranie symbolického bezpečného priestoru a získanie opätovnej kontroly nad vlastným životom. S klientkami, ktoré zažili sexuálne násilie sa pracuje väčšinou formou individuálnej terapie, v psychiatrickom zariadení niekedy aj formou skupinovej terapie, ktorá má však svoje špecifiká: *„my skôr povieme skupinovú terapiu a v tej to ide veľmi ťažko pretože ony sa obávajú že iné ženy by ich vysmiali, odmietli, ale my to troška tlačíme do tej dimenzie z toho dôvodu že ak jedna to otvorí ak to otvoria všetci... znova to záleží veľmi od terapeuta, ktorý jednak musí mať skúsenosti, robievat skupinové terapie pretože potom je to dosť ťažké zvládnuť keď to až príliš rozbúri tam to treba šetriť. Ja som dosť konfrontatívny, ale musím poznať skupinu, ako s ňou pracovať ako vlastne hýbať s týmito vecami.”* (P7).

Významným zistením nášho výskumu je, že na Slovensku je nedostatok psychologičiek a psychológov, ktorí sa venujú téme sexuálneho násillia a práci s traumou. Svedčí o tom aj náš problém pri získavaní účastníčok a účastníkov výskumu z tejto skupiny. Na problém poukázali aj samotné psychologičky: *„chýba, čo pre mňa bolo prekvapenie, že chýbajú aj nejakí takí možno terapeuti, ktorí, alebo ani nie že terapeuti, to som povedala zle, si myslím že taký súkromný terapeut, ktorý robí normálne dobrú terapiu, sa nebojí nejakej témy, hej? Ale čo ja som sa napríklad stretla s tým, že keď sme mali také stretnutie, s organizáciami ktoré robia domáce násilie, tak tie sa tam vyslovene pýtali na to, že kto robí so sexuálnym násilím a takéto veci, lebo že si na to netrúfajú. A to ma prekvapilo napríklad.”* (P1). Dokonca jedna účastníčka výskumnej skupiny popisovala, že na strane psychologičiek je snaha delegovať takéto klientky: *“Je to ťažká téma veľmi, aj ja stretávam kolegov, čo sa vyhýbajú takýmto klientom, sa ich tak zbavujú nejakým spôsobom.”* (P6). Výsledkom sú potom dlhé čakacie

lehoty u terapeutiek, ktoré sa téme venujú: *“napríklad, čo kolegyňa vravela, tak má teraz ženu, ktorá má symptómy násilia, ktorej je potrebné rýchlo pomôcť, lebo nemôže spať, avšak ona má najskorší voľný termín až za 2 mesiace, tak sa ma pýtala, či by som ju nezobrala. Takže v tomto zmysle je príliš málo terapeutov, napríklad v [mesto] sú celkom kvalitní, že tá pomoc sa dá dostať, keď si človek počká, ale má šťastie, že majú termín.”* (P6). Problémy s hľadáním kvalitných terapeutiek potvrdili aj rozhovory so ženami, kde niektoré našli vyhovujúcu terapeutky až na druhý alebo tretí pokus.

Ďalším problémom na strane psychoterapie je, že aj u profesionálov fungujú mýty o sexuálnom násilí. V našom výskume sme sa pýtali profesionálok, ako definujú sexuálne násilie. Vo väčšine prípadov ich definícia vychádzala z konceptu súhlasu, avšak v dvoch prípadoch sa psychologičky alebo psychológ domnievali, že páchatel' použije násilie: *„Ja teda vnímam sexuálne násilie ako neprimerané, odmietané, odmietaný koitus. Čiže vniknutie, v podstate násilné vniknutie.”* (P7) a žena by mala prejaviť aktívny odpor: *„teda ak je tam jednoznačný nesúhlas je tam vlastne osobný súboj muža a ženy, žena úplne aktívne odporuje, tak ten muž použije násilie nato, aby došlo k pohlavnému styku, myslím tým dokončenému styku“* (P5). Navyše, v týchto definíciách sa objavuje aj limitovanie sexuálneho násilia na prípady súložie a opomínajú sa iné sexuálne praktiky. Ďalším mýtom, ktorý sa objavuje u psychológov a psychologičiek je, že žena je aspoň čiastočne zodpovedná za sexuálne násilie, prípadne ho nejakým spôsobom vyvoláva: *Ja to vnímam, že je to stále také spoločenské povedomie, že akoby si za to vždy tá žena môže sama. Toto vnímam ako veľkú tragédiu. Dokonca som minule počula ako sa vyjadroval kolega psychológ v tomto duchu.”* (P2).

Psychologické poradenstvo a psychoterapia sa zameriavajú najmä na riešenie dlhodobých psychických a vzťahových dôsledkov sexuálneho násilia. Situácia v tejto sfére pomoci na Slovensku je kritická, lebo je nedostatok terapeutiek a terapeutov, ktorí by vedeli a boli ochotní pracovať s klientkou so skúsenosťou so sexuálnym násilím, čo významne znižuje dostupnosť pomoci a prejavuje sa okrem iného aj čakacími lehotami u tých terapeutov, ktorí sa práci s traumou venujú, ktoré môžu byť pre ženy s akútnymi psychickými symptómami neprijateľné. Chýbajúci výcvik v práci s traumou, ale aj v oblasti sexuálneho násilia môže spôsobiť problémy v kvalite poskytovanej pomoci. Ďalším problémom je finančná náročnosť terapie, keďže vrámci verejnej siete psychologického poradenstva je možnosť poskytnutia pomoci nízka a v zdravotníckych zariadeniach alebo u súkromných služieb hradených poisťovňou časovo limitovaná tak, že nemusí postačovať na potrebnú dĺžku terapie. Náklady na súkromnú terapiu sú relatívne vysoké a pre mnohé ženy neprijateľné.

Skúsenosti žien v našom výskume, ktoré vyhľadali nejakú formu pomoci (štyri zo siedmich žien), sa líšili. Ženy hodnotili pozitívne najmä psychoterapiu, hoci niekedy našli adekvátnu pomoc až po navštívení viacerých terapeutiek. Negatívne skúsenosti s psychoterapiou sa týkali najmä nekvalitných psychologických služieb: *„ja som už bola o tom komplet pripravená hovoriť a ona stále chodila okolo horúcej kaše. Lebo sú ľudia ktorí ťažko o tom hovorila, ale u mňa to nebol taký problém, keď som sa o tom bavila s tými pár ľuďmi, ktorým som povedala celý ten príbeh... Čiže tam sme chodili okolo toho horúcej kaše a skúšali tie rôzne okľukou prístupy. Ale do určitej miery to pomáhalo.”* (Z7) Iná komunikačná partnerka mala negatívne skúsenosti s organizáciou poskytujúcou pomoc ženám zažívajúcim násilie: *nepomohli mi takmer s ničím. Bola to viac menej psychologická pomoc - že som vedela, že je niekto, koho to zaujíma a prípadne mi potvrdil, že to, čo by som mala urobiť, je dobrý nápad... (Z1),* chýbalo jej tiež prepojenie služieb: *Ja som volala najprv na nejakú linku pomoci, kam som volala v noci, keď ma nikto nemohol počuť, a myslím si, že už tam by malo byť veľké prepojenie na [organizácia] - že informácie, ktoré tam poviem, by sa mali okamžite dostať k niekomu v [organizácia], kto ma dostane na starosť. K niekomu, ku komu mi tú schôdzku dohodli. Tam by si mal niekto ten telefonát vypočuť, aby už bol v obraze. Je ťažké, keď "obet'" musí znova to iste rozprávať ešte raz.”* (Z1).

Záver

Ako je vidieť z prehľadu služieb, ktoré by ženy so skúsenosťou sexuálneho násillia mohli využiť, na Slovensku je situácia kritická. Jediná špecializovaná služba – portál Nemlčme! sa zameriava najmä na svojpomoc a informovanie o probléme sexuálneho násillia. Podobne ako on-line poradenstvo, aj telefonická linka môže poskytnúť len prvotnú pomoc a informácie, ale nemajú možnosti s klientkami dlhodobo pracovať. Mimovládne organizácie venujúce sa násilliu na ženách v partnerských vzťahoch sú dlhodobo kapacitne a finančne poddimenzované, takže je pre nich problematické rozšíriť svoje služby na ďalšie cieľové skupiny, či už z hľadiska kapacít, časovo obmedzeného projektového financovania alebo nedostatočných odborných vedomostí a zmapovania potrieb žien so skúsenosťou nepartnerského násillia. V prípade psychologických služieb je najväčším problémom nedostatok kvalifikovaných terapeutiek pre prácu so sexuálnym násillím a traumou a z neho vyplývajúce čakacie listiny. Z hľadiska systémových opatrení sú záujemkyne o terapiu často odkázané na vlastné zdroje, keďže verejné služby sa problému nevenujú a služby v zdravotníckych zariadeniach sú časovo limitované a v povedomí verejnosti stále stigmatizované. Prípadné financovanie psychologických služieb zo zdravotného poistenia v mnohých prípadoch dostatočne nepokrýva mieru terapie, ktorá je potrebná a je spojené s predložením “výmenného lístka”, čo pre ženy znamená kontaktovanie ďalšej inštitúcie pred tým, než sa dostanú k samotnej pomoci. Navyše, psychologické poradenstvo a terapia sa zameriavajú len na psychologickú pomoc a dlhodobé následky sexuálneho násillia, krízová intervencia, sociálne a trestno-právne aspekty pomoci ženám so skúsenosťou sexuálneho násillia tak zostávajú úplne nepokryté. Ďalším problémom je nedostatočná koordinácia a spolupráca jednotlivých organizácií, ktorá je založená viac na individuálnej báze a dobrých vzájomných skúsenostiach, než na systémovom prepojení, ktoré by umožňovalo spoluprácu jednotlivých služieb pri riešení konkrétneho prípadu a znižovalo počet inštitúcií, ktorým musí žena opakovane vysvetľovať svoju situáciu, čo je v prípadoch sexuálneho násillia obzvlášť zložitú. Dôležitým zistením nášho výskumu je tiež fakt, že existujúce služby nie sú vôbec nastavené tak, aby sa na ne mohli obracať ženy z marginalizovaných skupín. Žena zo zdravotným postihnutím poukázala na to, že služby vôbec nereflektujú na špecifické potreby týchto žien, počínajúc bezbariérovými prístupmi, špecifikami bezpečnostnej situácie ženy (bezbariérové ubytovanie je často umiestnené na prízemí) až po potreby zabezpečenie novej asistencie, v prípade, že páchatelom je asistent zdravotne postihnutej ženy. Ženy zo zdravotným postihnutím sú pri tom vystavené ešte väčšej nedôvere okolia, keďže verejnosť má tendenciu veriť viac osobnej asistencii ako postihnutej žene, čo vedie často k tomu, že na zjavné násillie alebo ohrozovanie nereaguje. Je preto o to ťažšie uveriť, že páchatelom násillia môže byť osobný asistent, keďže verejnosť je presvedčená, že ten, kto pomáha, predsa nemôže byť zlý. Ďalším zarážajúcim zistením je postoj profesionálnych skupín k rómskej menšine. Jedna z psychologičiek pracovala v reedukačnom ústave pre mladé dievčatá, v ktorom bolo verejným tajomstvom, že rómske adolescentky sú vystavené sexuálnemu násilliu v komunite. Napriek tomu sa tieto prípady neriešili, ale boli chápané ako “kultúrne špecifikum” etnickej komunity.

Zoznam použitej literatúry

- BODNÁROVÁ, B., FILADELFIOVÁ, J a HOLUBOVÁ, B. 2008. Reprezentatívny výskum výskytu a skúseností žien s násillím páchanom na ženách (VAW) na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny a UNIFEM Slovakia.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL Rights: Surveydataexplorer – Violenceagainstwomensurvey 2014. Dostupné na <http://fra.europa.eu/DVS/DVT/vaw.php>.
- HOMOLEK, J. a kol. (2013) Výskum obetí kriminality v Slovenskej republike. Bratislava, Eurokódex.

- KUTÁKOVÁ, P. a KOBOVÁ, L. 2014. Sexuální násilí. Proč senikdoneptá? Praha. In IUSTITIA, o.p.s.
- JANIŠOVÁ I., a DUNOVSKÁ., K. 2015. Podcenené aspekty domácího násilí: Sociální práce/ Sociální práca, 4/2015, dostupné na: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=3&clanek=788>
- <http://www.profem.cz/clanek.aspx?a=84>, 30.03.2016, 20:55
- <http://www.fenestra.sk/fenestra/vyskyt-nasilia-pachaneho-na-zenach-v-parovych-vztahoch> 30.08.20 15,16:07

Kontakt na autora

Mgr. Ivana Klimentová
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Fakulta sociálnych vied
Katedra sociálnych služieb a poradenstva
E-mail: ivana.klimentova.ucm@gmail.com, ivana.klimen@gmail.com

Štúdia vzniká za podpory Inštitútu pre výskum práce a rodiny cez Operačný program zamestnanosť a sociálna inklúzia v rámci projektu: "Podpora prevencie a eliminácie násilia páchaného na ženách", riešiteľky: Očenášová, Z., Košecká, D., Klimentová, I., Madzinová, V.: Osobitné skupiny žien ohrozených násilím – ženy so skúsenosťou znásilnenia a sexuálneho násilia. (Dokument vytvorený v rámci Národného projektu Podpora eliminácie a prevencie násilia na ženách).

PŘECHOD KLIENTŮ Z ÚSTAVU DO PODPORY SAMOSTATNÉHO BYDLENÍ. JAKÝ JE SKUTEČNÝ ŽIVOT MIMO ÚSTAV?

The transition of clients of the Institute to support independent living. What is a real life outside of the Institute?

Jana PILNÁ

Abstrakt

Príspevek je deskripcí integrace osob s mentálním postižením do přirozeného prostředí. Je sledováno, jak probíhala příprava na přechod z ústavní péče do jiné sociální služby, postupné začleňování a adaptace integrovaných klientů. Cílem je zjistit, co tyto změny přinesou pozitivního pro samotného klienta nebo naopak, co přechodem z ústavní péče klient ztratí. Přínosem příspěvku je ukázat na přirozený vývoj transformace, ale i na problémy a úskalí, s kterými se v praxi v průběhu transformace mohou poskytovatelé setkat. Velkým přínosem pro individuální přístup k uživatelům v sociálních službách v práci sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách je zákon o sociálních službách, který umožnil v současné sociální práci nové typy sociálních služeb, tzv. alternativní služby - deinstitucionalizaci - neústavní formy péče jako jsou např. chráněná bydlení, podpora samostatného bydlení, kde je možnost individuálního přístupu ke klientovi s mentálním postižením daleko větší než v ústavní péči. Právě socializace, sociální rehabilitace v procesu humanizace a integrace je výchovou individualit – napomáhá těmto postiženým lidem vrátit sebevědomí, právo svobodně se rozhodovat, právo na rozvoj osobnosti. To vše musí probíhat ve vzájemné interakci mezi klienty a pracovníky sociálních služeb. Snahou je popsat proces integrace a inkluze osob s mentálním postižením v praxi a jaký přínos či zisky tato změna přináší osobám s mentálním postižením a porovnat starý model s novým modelem.

Klíčová slova: Integrace. Inkluze. Transformace. Podpora samostatného bydlení. Mentální postižení.

Abstract

Contribution is to describe the integration of people with mental disabilities into the natural environment. It is observed as preparations were made for the transition from institutional care to other social services, the gradual integration of adaptation and integrated clients. The aim is to find out what these changes bring positive for the client itself or, conversely, that the transition from institutional care to lose a client. The benefit of this paper is to show the natural progression of transformation, but also on the problems and pitfalls which in practice during the transformation providers can meet. A great benefit for an individual approach to users of social services in the work of social workers and social service workers are the Social Services Act, which allowed the contemporary social work, new types of social services, ie. An alternative service - deinstitutionalisation - unconstitutional forms of care such as sheltered housing, supported housing, where the possibility of an individual approach to clients with mental disabilities far greater than in institutional care. Now socialization, social rehabilitation and integration process of humanization is to educate individuals - helping those affected people confidence to return, the right to freely decide, the right to personal development. All this must take place in interaction between clients and social workers. The aim is to describe the process of integration and inclusion of people with mental disabilities in practice and what the benefits or profits, this change brings people with intellectual disabilities and to compare the old model with the new model.

Key words: Integration. Inclusion. Transformation. Support for independent living. Mental disability.

1 Všeobecný úvod

Každá změna v životě intaktního člověka nebo postiženého vyžaduje aktivaci adaptačních strategií. Významnou změnou je v rámci procesu transformace přechod z dlouhodobé ústavní péče do komunitního prostředí, kde klienti z ústavní péče se musejí vyrovnávat s novým prostředím. I přesto, že se již mnoho let hovoří o integraci osob s postižením, neustále narážíme na různé bariéry a komplikace. Největší problém v současné době v oblasti transformace je finanční neúnosnost. Autoři v publikaci Sociální služby na rozcestí ukazují,

že je zde státem financovaná propaganda, která používá slova velkokapacitní, aby dodala prosazovanému názoru patřičnou vážnost. Zlepšování a zlidštění péče, větší soukromí i svobodu uživatelů podporují, ale zároveň znají ekonomickou realitu a vědí, že na tak náročný projekt veřejné prostředky nestačí (Marek, Havlásek a kol., 2013).

Příspěvek pojednává o procesu přechodu klientů z ústavu do jiné sociální služby jako je chráněné bydlení a podpora samostatného bydlení. Jedná se o transformační proces sociálních služeb, který řeší humanizaci, individuální přístup neboli přístup zaměřený na člověka a především řeší otázky lidských práv. Pörtner vysvětluje, že *pracovat se zaměřením na člověka znamená nevycházet z představ o tom, jací by lidé měli být, nýbrž z toho, jací jsou, a z toho, jaké jsou jejich možnosti*. Pracovat se zaměřením na osobu znamená brát lidi vážně v jejich osobitě jedinečnosti, snažit se porozumět jejich způsobu vyjadřování a podporovat je v tom, aby našli své vlastní cesty k přiměřenému zacházení s realitou v rámci jejich omezených možností (Pörtner, 2009).

V České republice přinesl velké změny zákon o sociálních službách, který umožnil nové alternativní typy sociálních služeb jako jsou chráněná bydlení, podpora samostatného bydlení, kde je možnost individuálního přístupu ke klientovi daleko větší než ve velkém ústavním zařízení. Klienti z ústavní péče, kteří přecházejí do jiného typu služeb, musí překonávat mnoho pro ně neznámých bariér, při změnách se mění postoje a přístupy sociálních pracovníků a pracovníků sociálních služeb. Znovuzačlenění, sociální rehabilitace v procesu humanizace a integrace je výchovou individualit. Vracení sebevědomí, svobodně se rozhodovat musí probíhat ve vzájemné interakci mezi pracovníky a klienty. Zjišťujeme a monitorujeme spokojenost klientů, co pozitivního změna do přirozeného prostředí přinesla a co naopak přechodem z ústavu do podpory samostatného bydlení či chráněného bydlení ztrácejí.

1.1 Přípravy na transformaci

Problém, kterým se zabýváme, se týká osob s mentálním postižením, jež žily několik desítek let v ústavní péči a přešly do jiného typu sociální služby. Jsou to lidé, kteří žili v celoroční pobytové sociální službě v domově pro osoby se zdravotním postižením²³ a nyní žijí v podporovaném samostatném bydlení, které patří do druhu terénních sociálních služeb nebo v chráněném bydlení, které patří mezi pobytové služby, ale je zcela v běžném prostředí. Česká republika se zavázala, že bude humanizovat a transformovat ústavní péči a postupně od této péče přecházet ke komunitní. Tento přechod, který je zaměřen na podporu člověka žít v přirozeném prostředí, je nesmírně důležitý k řešení otázek lidských práv. V současné době, kdy je velká snaha o integraci osob s mentálním postižením do komunitního života, vzniká řada problémů sociálně pedagogického rázu (ovlivňování vztahů a celého prostředí) jak na straně člověka s postižením, tak u skupiny, do níž je integrován (Kraus, 2008). I když se v poslední době dost hovoří o transformaci, deinstitucionalizaci, integraci osob s mentálním postižením, na projevy adaptačního procesu a jejich zvládnutí u osob s tímto postižením v souvislosti se změnou prostředí, se v praktickém působení moc nebere zřetel. Ve většině případů tak dochází k nevědomým asimilačním tlakům a klienti musejí v procesu resocializace přijímat normy, které na ně převádí nejen sociální pracovníci, pracovníci v sociálních službách nebo asistenti, ale i společnost. Z dostupných zdrojů, jako jsou konference, workshopy, setkávání skupin transformujících se zařízení, jsou získávány informace převážně jen od sociálních pracovníků, expertů na transformaci a deinstitucionalizaci, ale zatím nejsou známy reakce samotných klientů, nebo jen zcela vyjimečně, na změnu v jejich životě, když opustili ústav.

Dosud nebyly vedeny výzkumy, co služba podpory samostatného bydlení nebo chráněné bydlení přináší za klady, nebo co přestěhování z ústavu do těchto typů služeb klientům nevyhovuje, co tímto přechodem ztrácí oproti ústavní péči.

²³ Do roku 2007, než vstoupil v platnost zákon o sociálních službách, se nazývaly ústavy sociální péče.

Jaký má vliv transformace a humanizace na inkluzi osob s mentálním postižením? Po celou dobu, tedy od vzniku ústavů sociální péče, bylo do podvědomí všech obyvatel posouváno, jak se společnost o lidi s handicapem v institucionální péči stará. Jak těmto osobám je zajištěna komplexní péče a to od poskytnutí stravy, ošetrovatelskou péčí, ubytování, oblékání atd. Jenže společensky uznávané hodnoty se znatelně za poslední období změnily. Nemateriální hodnotám, jako jsou lidská důstojnost, autonomie a zapojení do společnosti, je nyní přisuzována zásadní důležitost. Spojené národy svou Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením jednoznačně deklarují, že osoby s postižením mají stejné právo žít běžný život jako kdokoliv jiný a mají právo se rozhodnout, kde a s kým budou žít. Stát má povinnost jim tyto práva pomoci naplnit. Péče ve velkokapacitních zařízeních, často izolovaných od běžného života a ve své podstatě omezených možnostech poskytování péče dle potřeb a cílů klienta, je rozpoznána jako jednoznačně diskriminující. Jedinou cestou, jak diskriminaci odstranit, je deinstitucionalizace: transformace ústavních zařízení v péči poskytovanou v běžných životních podmínkách, tedy v péči komunitní (Národní centrum podpory transformace sociálních služeb).²⁴

1.2 Vzdělávání v procesu transformace

Jedním z důležitých faktorů v procesu transformačních změn je odborná úroveň a profesní znalost pracovníků, kteří poskytují pomoc a podporu osobám s mentálním postižením, které jsou již integrovány. Sledujeme jakými vzdělávacími procesy prošli, jak vzdělávání ovlivnilo jejich postoje k transformaci, jejich postoje ke změně a především jejich schopnost pracovat s těmito klienty pomocí nových resocializačních a vzdělávacích metod. V současné době zákon o sociálních službách ukládá, že zaměstnavatel je povinen zabezpečit sociálnímu pracovníku a pracovníku v sociálních službách další vzdělávání v rozsahu nejméně 24 hodin za kalendářní rok - jedná se například o tyto formy dalšího vzdělávání:

- a) specializační vzdělávání zajišťované vysokými školami a vyššími odbornými školami
- b) navazující na získanou odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka,
- c) účast v kurzech s akreditovaným programem,
- d) odborné stáže,
- e) účast na školících akcích,
- f) účast na konferencích.

Přestože vzdělávání je jednou z možností, jak posouvat proces transformace vpřed, zatím se sbíraly zkušenosti a náměty, které byly zpracovány na základě pracovní skupiny a vznikla doporučení MPSV, která se zaměřují na stávající systém kvalifikačního a dalšího vzdělávání osob a jsou formulována tak, aby vzdělávací aktivity podporovaly a umožňovaly proces deinstitucionalizace sociálních služeb v jiné formy sociálních služeb poskytovaných v přirozeném prostředí.²⁵ Otázka celoživotního vzdělávání pracovníků v sociálních službách je aktuální i z důvodu přijatých dokumentů v rámci států Evropské unie (Mátel, Kovalová, Štěpanovská (eds.), 2010).

2 Historie sociální práce a transformace

Období do 19. století je charakterizováno tak, že sociální pomoc poskytovala hlavně rodina, sousedé a obce, a to v pracovních domech a za pomoci církevní charity. Navrátil

²⁴ Jedná se o dokument MPSV Manuál transformace, jehož součástí je i materiál Znaky a vodítka deinstitucionalizace (transformace ústavní péče v péči komunitní). Tento materiál je určen zařízením, krajům a obcím a pro stát slouží jako opora při dosahování cílů deinstitucionalizace. Národní centrum podpory transformace sociálních služeb je součástí Individuálního projektu Podpora transformace sociálních služeb.

²⁵ Během projektu Podpora transformace sociálních služeb byly posbírány zkušenosti a náměty ke vzdělávání v průběhu deinstitucionalizace. Závěry formulovala pracovní skupina Vzdělávání, která pracovala pod hlavičkou Národního centra podpory transformace a vypracovala materiál Vzdělávání k deinstitucionalizaci - Doporučení pracovní skupiny, kde jsou uvedena Doporučení MPSV ČR, Doporučení poskytovatelů sociálních služeb, Doporučení vzdělavatelům v sociálních službách.

uvádí, že procesy „modernizace“ společnosti narušily účinnost těchto podpůrných mechanismů. „Industrializace“ se stala základem nových požadavků na práci. Utvářela se nová představa vhodných pracovníků a z toho plynoucí marginalizace těch, kteří se „nehodili“. Na narůstající chaos společnost reagovala dvěma způsoby. Jednak budováním nových institucí (měly zabezpečit společnosti ty hodnoty, které se z ní začaly vytrácet - solidarita) a jednak posílením významu vědeckého pojmenovávání společenských jevů. Stát i dobrovolné organizace začaly budovat rozmanité instituce pro problémové skupiny lidí. Ty jsou chápány jako příčina (viník) různých sociálních problémů. Vznikají pracovní domy, azylové domy, špitály, sirotčince atd. Sociální práce, která se v rámci těchto zařízení uplatňovala, měla následující charakteristiky a východiska:

- segregace problému,
- člověk má potenciál měnit svůj život,
- problémy lze řešit racionální cestou,
- cílem intervence je resocializace,
- univerzální prostředek sociální terapie je terapie pracovní (Navrátil, 2001).

Navrátil ve svém díle dále uvádí, že vedle budování institucí je tato doba charakteristická snahou o vědeckou klasifikaci lidské populace. Prudce se rozvíjí medicína, biologie, psychologie. Základní formou sociální práce bylo v tomto období vytvoření osobního kontaktu mezi sociálním pracovníkem (často dobrovolníkem) a postiženým člověkem. Na základě osobního vztahu se pak poskytovaly rady, materiální pomoc atd. Smysl osobního kontaktu byl vnímán především v možnosti předávání mravního příkladu. Matoušek říká, že „*Formování sociální práce jako samostatné disciplíny bylo od samého počátku spojeno s problémy hodnot, s praktickou etikou. První pokusy o systematickou sociální práci v 18. a 19. stol. byly nesené etosem napravování „polepšování“ lidí se společenským hendikepem, kde cílem náprav bylo co nejméně hendikepovaných. V sociální práci i v současné době existují radikální proudy navazující na vize zásadní reformy společnosti formulované v dílech filozofických klasiků.*“ (Matoušek, 2001, s. 48). V této české učebnici představuje filosofická a náboženská východiska sociální práce, historický vývoj oboru ve světě i u nás, ale také se věnuje i teoriím sociální práce (mimo jiné přístupy humanistickému, existenciálnímu, systemickému, kognitivně-behaviorálnímu, antiopresivnímu, sociobiologii).

19. století, které bylo charakteristické charitativní prací různých dobrovolnických organizací, se postupně stává etablovaná disciplína se svým vlastním etickým kodexem, metodikou, formálním způsobem výuky a se silným finančním a organizačním propojením na státní správu (Navrátil, 2001). Dále charakterizuje polovinu 20. století tak, že se proti této tradici staví radikálně koncipované pojetí práce s klienty. Jeho přívrženci jsou marxisticky orientovaní a jde jim o zrušení kapitalistického společenského řádu. Sociální práci chápou v podstatě jako mobilizaci chudých vrstev a převzetí politické moci. Toto úsilí nalézá podporu mezi levicově orientovanými intelektuály. Připojují se k nim i kritici stávajících zdravotních a sociálních pobytových ústavů. Jejich kritika je vedena směrem ke zrušení hierarchických rozdílů mezi personálem a klienty, uvolnění formálního režimu a přenášení poskytovaných služeb do domácího prostředí klientů.

Co se týká historie transformace, deinstitutionalizace, je velmi krátká. Ve světě, ve vyspělých demokratických zemích se začala zpochybňovat ústavní péče ve XX. století a procesy deinstitutionalizace byly nastaveny poněkud dříve než v České republice. Za pomoci nevládních organizací vlády těchto států započaly s realizací procesu deinstitutionalizace – uzavíraly ústavy a zaváděly podpůrné sociální služby v přirozeném prostředí (Šiška, 2010). V některých státech Spojených států amerických byly před deseti lety zrušeny poslední ústavy sociální péče. V Evropě – ve Švédsku a Norsku byly ústavy zrušeny úplně (Johnová, 2008). V České republice začala snaha o transformaci pobytových služeb až po roce 1989, kdy se začal rozvíjet občanský sektor a začaly vznikat nestátní neziskové organizace. Mezi prvními představiteli pro transformaci byl ředitel Ústavu sociální péče

Horní Poustevna Milan Cháb. Analýzou právnických norem dospěl Milan Cháb k tomu, že ústav neposkytuje nic jiného, než co poskytuje okolní svět z veřejně dostupných zdrojů. Rozdíl je však v tom, že to poskytuje ve světě uzavřeném, ústavním a z vlastních zdrojů. Dalším z ústředních témat jeho práce bylo právní postavení lidí v ústavě (Cháb, 2006).

Vláda České republiky projednala a v únoru 2003 schválila konzultační dokument tzv. Bílou knihu v sociálních službách (únor 2003). Je v ní vymezeno sedm principů, které tvoří základ sociálních služeb v České republice. Jsou to:

- Nezávislost a autonomie pro uživatele – nikoliv závislost.
- Začlenění a integrace – nikoliv sociální vyloučení.
- Respektování potřeb – služba je určována individuálními potřebami a potřebami společnosti, neexistuje model, který všem vyhovuje.
- Partnerství – pracovat společně, ne odděleně.
- Kvalita – záruka kvality zajišťuje ochranu zranitelným lidem.
- Rovnost bez diskriminace.
- Respektování potřeb – služba je určována individuálními potřebami a potřebami společnosti, neexistuje model, který všem vyhovuje.
- Standardy národní, rozhodování v místě.

Uvedené základní principy se staly základem procesu transformace sociálních služeb v České republice zejména v posledních letech.

Bylo nutné se zaměřit na kvalitu poskytování sociálních služeb, nastavit pravidla. S rozvojem kvality poskytování sociálních služeb souvisí transparentnost a jasně formulovaná pravidla (Krutilová, Čámský, Sembdner, 2011).

V době, kdy vznikly kraje, tj. od r. 2003, se procesem transformace pobytových služeb jako první začal zabývat Moravskoslezský kraj. Vypracoval Koncept sociálních služeb v Moravskoslezském kraji, a od roku 2004 postupně směřoval k transformaci pobytových zařízení. Moravskoslezský kraj byl prvním krajem, který se rozhodl pro změnu v oblasti poskytování pobytových služeb, kdy transformace byla a je součástí všech strategických materiálů tohoto kraje (Rychlík, 2012).

Velmi důležitou rolí pro transformační procesy bylo schválení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a vytvoření standardů kvality sociálních služeb. Následně byla v roce 2007 usnesením vlády přijata *Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti*. (2007). Tím byl odstartován projekt v roce 2009 „Podpora transformace sociálních služeb“, kde se začalo se vzděláváním pracovníků ve vybraných zařízeních, vytvářely se analýzy a řešila podpora osob se zdravotním postižením při přechodu z velkokapacitních zařízení do bydlení v běžné společnosti. V roce 2010 byla zahájena činnost Národního centra podpory transformace sociálních služeb. K hlavním činnostem tohoto centra patřila koordinace transformačního procesu ve 32 vybraných pobytových zařízeních ze všech krajů České republiky.

Posledním důležitým mezníkem procesu transformace pobytových služeb je individuální projekt MPSV „Transformace sociálních služeb“, který odstartoval v lednu 2013. Projekt je zaměřen na posilování kompetencí osob se zdravotním postižením žijících v ústavě, nebo které ústav opouštějí. Dále pak na podporu krajům, obcím, poskytovatelům a organizacím poskytujícím sociální služby, které napomáhají k sociální integraci osob se zdravotním postižením. Projektu se účastnilo přibližně 40 zařízení, z nichž některá již byla součástí předchozího projektu transformace, nebo která chtěla s transformací svých služeb začít. Ve vybraných zařízeních probíhaly vzdělávací programy, konzultace, supervize. Podporována je též samotná propagace procesu, která má za cíl odborné i laické veřejnosti přiblížit proces deinstitucionalizace pobytové péče a je nezbytnou součástí daného procesu. Oba dva projekty byly financovány z prostředků Evropského sociálního fondu

prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu ČR (MPSV).

2.1 Kritéria transformace

Do projektu OP LZZ vstoupilo i naše zařízení Domov Na Hrádku pod názvem „Cesta do života - stejné šance a příležitosti“, jehož výstupem byl transformační plán. Projekt byl zahájen v červenci 2013 a ukončen v červnu 2015. Jedním z cílů transformačního plánu bylo zaregistrování nové sociální služby podpora samostatného bydlení a následný přechod klientů do této nové služby a přechod klientů z domova pro osoby se zdravotním postižením do chráněného bydlení. Jedná se o přechod z ústavní péče do péče komunitní. Abychom mohli začleňovat klienty z ústavní péče do přirozeného prostředí a podporovat sociální služby jako je chráněné bydlení a podpora samostatného bydlení, je třeba, aby pro klienty těchto služeb na základě demografické analýzy existovala návaznost dalších terénních sociálních služeb. (Průša a kol. 2005. *Sociálně demografická analýza Středočeského kraje*). Tento postup se opírá o normativy, kde je základním typem normativu údaj odhadující velikost cílové skupiny ve vztahu k celé populaci. Protože spolehlivost vstupních údajů ze statistik je někdy velmi nízká a ani sociálně demografická analýza neumožňuje rychlý a přesně podložený odhad, zvolila ČR postup tzv. komunitní plánování. Subjekty, které by se měly komunitního plánování zúčastňovat jsou:

- uživatelé sociálních služeb,
- poskytovatelé sociálních služeb,
- zadavatelé sociálních služeb.

Pokud by se širokému okruhu zainteresovaných subjektů podařilo dosáhnout spolupráce, je předpoklad, že by komunitní plán reagoval na aktuální sociální problémy komunity a realisticky navrhoval kroky k jejich řešení. Ale je zde řada rizik (Matoušek, 2007).

Velmi důležitým nástrojem je tzv. strategický plán, který by měla mít každá organizace. Matoušek uvádí, v organizacích, které poskytují sociální služby, není plánování rozvoje zařízení běžné. V naší organizaci jsme měli vypracovaný strategický plán - vizi organizace, kterou jsme postupně naplňovali, ale bohužel nebyla jasná koncepce zřizovatele a tak jsme řadu iniciativních kroků nemohli naplnit. V současné době jsme dokonce museli zpracovat čtyři varianty rozvojového plánu (včetně transformačního plánu, protože byl součástí projektu), týkající se transformace a humanizace ústavu, které byly předloženy do Rady kraje, což je podmínkou pro další kroky k možnosti integrace neboli transformace zařízení. Rozhodující bude pro členy Rady kraje, jaké finanční náklady budou v jednotlivých rozvojových plánech a ty budou určující, pro kterou variantu se k dalším transformačním krokům kraj rozhodne.

Abychom naplňovali podmínky transformace, je nutné dodržovat předepsaná kritéria. Procesní charakteristiky se týkají všech druhů služeb umístěných v bytových a rodinných domech, týkají se i humanizace – tzn. jaké investice půjdou do změny v původních velkokapacitních zařízeních, terénních služeb a ambulantních služeb a denních programů. Poskytovatel by měl v rámci procesu transformace respektovat těchto deset uvedených aspektů:

- a) Zvyšování povědomí o transformaci a humanizaci služby.
- b) Řízení procesu.
- c) Analýza na úrovni instituce.
- d) Analýza na národní úrovni a úrovni kraje.
- e) Návrh alternativních služeb.
- f) Plánování přesunu zdrojů.
- g) Příprava a přestěhování uživatelů.
- h) Příprava a přesun zaměstnanců.
- i) Logistika.
- j) Monitorování a vyhodnocení.

Zvláště nás bude zajímat poslední z jmenovaných aspektů a to **Monitorování umístění a vyhodnocení**.

Co se týká monitorování, tak by poskytovatel měl **monitorovat** přestěhování každého uživatele na nové místo a zaznamenávat, jak se uživatel zabydluje v materiálním a sociálním prostředí. V Kritériích transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče jsou navrhovány tyto klíčové indikátory:

- úroveň rozrušení: těžké a přetrvávající problémy jsou indikátorem, že uživatel má problémy s novou situací;
- zotavování uživatele po zdravotní a vývojové stránce;
- názor zainteresovaných odborníků;
- názory uživatele na změnu v jeho životě.

Dále by měl poskytovatel **vyhodnocovat** úspěšnost každého nově umístěného uživatele záznamem. V těchto záznamech by mělo být sledováno:

- aktivizační postupy,
- zdraví, vývoj a chování uživatele,
- všechna nová místa je potřeba sledovat v jasně stanovených intervalech.

Klíčovými indikátory úspěšně probíhajícího procesu jsou zdravotní stav uživatele a jeho psychický vývoj.

V Kritériích transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče se dále uvádí, že je potřeba tyto indikátory monitorovat ještě před tím, než uživatel instituci opustí a v pravidelných intervalech také potom. Monitoring by měl být prováděn nejméně jednou za tři měsíce po přestěhování uživatele do nového prostředí a pak jednou za šest měsíců po další dva roky.

Celoživotní proces, v jehož průběhu si jedinec osvojuje specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňuje se tak do společnosti, se nazývá socializace (Průcha, Walterová, Mareš, 2009, s. 267). Nedostatky v procesu socializace, ať již způsobené vrozenými dispozicemi, nebo vlivem prostředí je nutno chování klientů, kteří žili třeba i 30 let v ústavní péči, pomocí resocializace včlenit do společnosti. Nejedná se jen o resocializaci, ale i o edukační procesy. *Edukační procesy jsou všechny takové činnosti lidí, při nichž dochází k učení na straně nějakého subjektu, jemuž je exponován nějakým jiným subjektem přímo nebo zprostředkovaně určitý druh informace.* (def. Průcha. 2005, s. 65). Průcha dále uvádí, že dnes jsou edukační procesy z nejčastějších aktivit a člověk se od svého narození až po stáří neustále učí nebo učení jiným zprostředkovává. Z tohoto hlediska je moderní pedagogika, zkoumající edukační procesy v jejich mnohotvárné různosti, vědou velice univerzální. Pedagogika tak spolu s psychologii a sociologií vysvětluje jevy, které jsou podmínkou přežití a vývoje společnosti, jež by bez edukačních procesů nemohla existovat a rozvíjet se. Životní způsob osob v totálních institucích se zásadním způsobem odlišuje od života jejich vrstevníků v přirozeném sociálním prostředí. Tyto instituce determinují podstatnou měrou životní dráhy a životní směřování svých obyvatel. V těchto zařízeních jsou provozovány všechny běžné činnosti jako bydlení, práce, volnočasové aktivity pod jednou střechou, což latentně přispívá k vytváření segregovaného prostředí. Prostor pro jejich intimitu je na minimu. Obyvatelé totálních institucí provozují většinu činností pod dohledem a za přítomnosti druhých osob, čímž se jejich životy diametrálně odlišují od života v neinstitucionalizovaném prostředí (Vávrová, 2012).

2.2 Dilemata v sociální práci

V sociální práci se převážně ve XX. století objevuje několik protichůdných názorů, tendencí, které se označují jako vývojová dilemata. Dilemata v soudobé sociální práci se zabývá Navrátil. (Navrátil in Matoušek, 2001). Patří mezi ně například **formalizace a de-formalizace**, kde Navrátil uvádí, že v procesu novodobé institucionalizace diktované zájmem racionality a efektivity dochází ke snižování rozsahu přirozených činností

jednotlivce, rodiny a jiných společenství, které se stávají předmětem formálně organizovaného, financovaného a centralizovaného úsilí. V průběhu vývoje sociálně politického myšlení vzniká pochybnost o tom, zda formálně organizovaná sociální práce je schopna řešit sociální problémy úspěšněji a levněji a tak vzniká snaha o deformalizaci. V České republice jde vlastně o rozvoj nestátního neziskového sektoru. Dalším vývojovým dilematem je **profesionalizace a de-profesionalizace**. Navrátil cituje definici Wilenskeho a Lebeauxe: *Profesionalizace určitého zaměstnání se vyznačuje několika charakteristickými procesy. Znamená to, že profesionální skupina vyvíjí snahu kontrolovat, typizovat a standardizovat práci v okruhu své kompetence*. Tuto definici konkretizují:

- vznik nových forem vztahů mezi sociálními pracovníky a klienty,
- ovlivňování rozhodování o vhodných metodách poskytování služeb a směru budoucího vývoje praxe, například tvorbou organizovaných profesních asociací,
- budování profesního statusu,
- tvorbu profesního etického systému,
- existenci jurisdikčních polemik o rozsahu kompetencí mezi příbuznými profesemi (Navrátil in Matoušek, 2001, s. 190).

Z našich autorů se zmiňuje Řezníček o těchto protikladných tendencích a nazývá zastánce této tendence jako přívržence alternativní sociální práce. Ti chtějí deprofesionalizaci a chtějí tak zajistit cestu k sociální práci neprofesionálům jako je rodina, přátelé, dobrovolníci a domnívají se, že bude dosaženo výraznějších výsledků než odborným přístupem (Řezníček, 1994). Řezníček rozebírá i další dilemata, jako je např. **normativnost a nenormativnost, pomoc a sociální kontrola**. U dilematu pomoc a sociální kontrola bychom zmínili kromě Řezníčka i názor dalšího autora. Úlehla se zaměřuje na princip svobodného rozhodování klientů - akceptace pomoci (Úlehla, 2005). Navrátil se také zmiňuje o dilematu, které vzniklo v souvislosti s organizací sociálních služeb a to **polyvalence a specializace**. Polyvalence znamená, že sociální pracovník v rámci své územní kompetence poskytuje sociální služby klientům v nejrozmanitějších životních situacích ať už jsou to mladiství či dospělí delikventi, osoby se zdravotním postižením či senioři atd. Specializace vyjadřuje takové pojetí sociální práce, při kterém se sociální pracovník v rámci svého profesionálního působení zabývá určitým sociálním problémem nebo jedním z jeho aspektů (Matoušek, 2001).

2.3 Mentálně postižení – integrace – inkluze

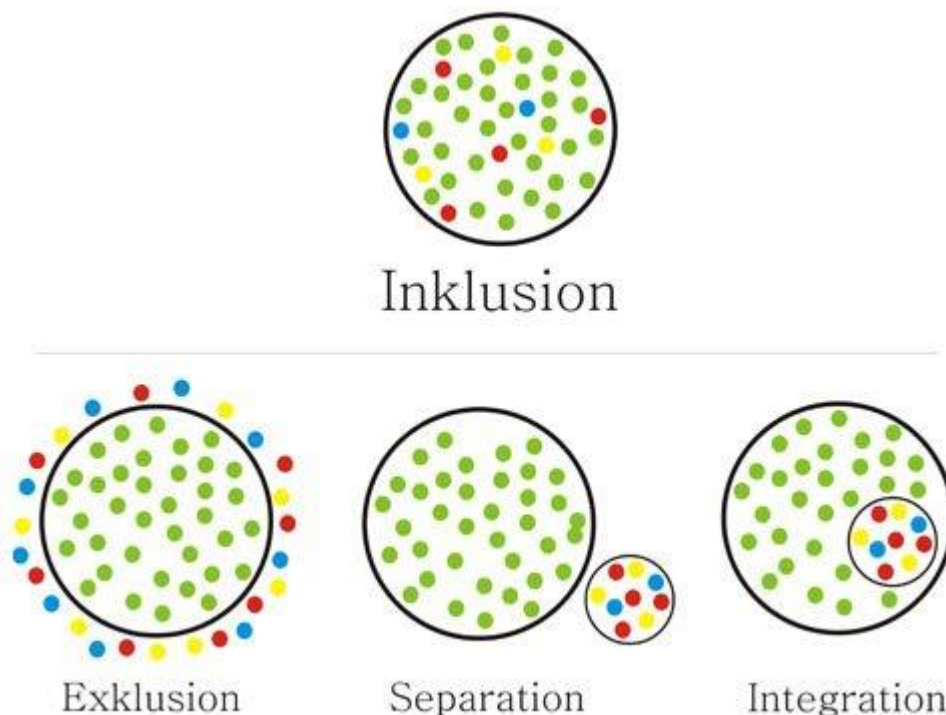
Vzhledem k tomu, že se zabýváme osobami s mentálním postižením, které žily v ústavu sociální péče a nyní žijí nebo budou žít v podporovaném samostatném bydlení nebo v chráněném bydlení, je třeba pochopit, kdo jsou mentálně postižené osoby a jak s nimi pracovat před přípravou opuštění ústavu a po opuštění a začleňováním mezi běžnou komunitu. Švarcová popisuje péči o lidi s těžkým mentálním postižením a humanizaci života v ústavech sociální péče. *Děti, mládež i dospělí s mentálním postižením představují mezi postiženými jednu z nejpočetnějších skupin, a přesto se toho o nich ví poměrně málo. Představy "normálních" lidí o mentálně postižených bývají opředeny mnoha nejasnostmi, záhadami, předsudky a nezřídka i neopodstatněnými obavami. Poměrně často se dosud můžeme setkat dokonce i s radou, aby rodiče postižené dítě raději "dali do ústavu"* (Švarcová, 2011, s.13). Autorka klade důraz na integraci postižených a humanizaci přístupu k nim. *Zřejmě bude ještě nějaký čas trvat než převažující část společnosti pochopí, že je běžné nejen u nás, ale po celém světě, že určitá část populace bývá odlišná od společenského průměru, ať už mimořádným nadáním nebo různými formami postižení.* (Švarcová, 2011, s.14). Pojem inkluze či integrace nazývá pojmem odstraňování bariér. Myšleny jsou nejen technické bariéry, ale i bariéry v lidském myšlení a mezilidských vztazích. Hovoří o trendu normalizace, čímž se myslí, že lidé s mentálním postižením by měli žít normálním životem, jako běžný občan. To znamená žít nikoliv v ústavním zařízení, pokud to není zcela nevyhnutelné, ale žít v rodině, mezi přáteli, dělat vše to, co dělá každý. V souvislosti

s integrací a normalizací se autorka zabývá humanizací. Podmiňuje humanizaci nejen ve vztahu k lidem s postižením, ale humanizaci celé společnosti. S humanizací je spojena lidská svoboda, právo vyjadřovat se, právo důstojného zacházení (Švarcová, 2011).

Tabulka 1: Příklady vymezení pojmu integrace a inkluze

integrace	inkluze
- nejvyšší stupeň socializace jedince, tj. úplné zapojení individua stíženého vadou, u něhož byly důsledky vady zcela a beze zbytku překonány... (Sovák).	- popírá vylučování některých lidí ze společnosti, jakékoli předsudky a diskriminaci. Úkolem je vybudovat společenství pečující o všechny a otevřené všem, prostředí, kde už děti se speciálními potřebami nejsou jiné, protože každé z nich má svou cenu (Chris Berberichová a Greg Lang)
- oboustranný psychosociální proces sblížení minority znevýhodněných a majority intaktních (Hájková)	- zapojování postižených do hlavního proudu dění ve společnosti. Používá se také jako synonymum integrace. Snaží se odstraňovat diskriminaci zdravotně postižených ve vzdělávání, socializaci, enkulturaci i ergotizaci. Opakem inkluze je exkluze. Inkluze se často nepřesně používá jako ekvivalent integrace (Pedagogický slovník)
- týká se všech dimenzí člověka a hlavních procesů existence člověka. Nejpropracovanější je v oblasti edukace. Těžiskovým problémem pedagogické integrace je společná výuka zdravotně postižených s intaktními (inkluze) v podmínkách školy běžného typu (Jesenský)	

Obrázek 1: Aktuálně prosazované trendy – od exkluze k inkluzi

Zdroj: vlastní

Z dalších literárních zdrojů, které se věnují otázkám inkluze osob se zdravotním postižením a sociologií handicapu, sociálními službami i systémem ucelené rehabilitace, uvedeme např. (Novosad, 2009), který se zabývá odborným poradenstvím a péčí o zaměstnance v jeho integraci. Integraci můžeme chápat jako začleňování či spojování určitých částí v jeden celek. Touto definicí se dotýkáme především řešení problematiky použití majority, tedy zdravých jedinců, a minority, tedy i lidí se sociálním a zdravotním znevýhodněním a to nejen na trhu práce, ale také ve způsobu trávení volného času, způsobu bydlení a obecně životního stylu. Dalšími autory, kteří se věnují problematice osob s postižením je např. Uzlová, která popisuje co je integrace a co inkluze, co je inkluzivní prostředí, inkluzivní vzdělávání a inkluzivní škola. Věnuje se rozlišení a náplni osobních asistentů a asistentů pedagoga a ukazuje na chyby, které se mohou vyskytnout v praxi (Uzlová, 2010). Komunikačními problémy u osob s mentálním postižením se zabývá Slowík. Ve své knize radí, jaké přístupy zvolit k člověku s mentálním postižením. Tito lidé s postižením by měli být pro všechny partnery v komunikaci, zmiňuje se o chybách a mýtech, které existují u osobách s mentálním postižením. Zdůrazňuje, že nejen vliv viditelné deformace, ale třeba také nepříznivé hodnocení a akceptace ze strany majoritní společnosti se mohou negativním způsobem podepsat na sociální interakci, interpersonální komunikaci a seberealizaci (Slowík, 2010). Komunikace je v procesu integrace mentálně postižených osob nesmírně důležitým prostředkem. O komunikaci osob s mentálním postižením se zmiňuje také Michalík, který přehledným způsobem podává pravidla pro jednání, jeho zásady a metody, formy a případná rizika v komunikaci. Zabývá se specifikou pomáhajících profesí a přípravou odborníků pro pomáhající profese (Michalík a kol., 2011).

S humanizací souvisí také velmi citlivé téma a to je sexualita. Jde o velmi soukromou oblast. V oblasti institucionální péče je velmi limitovaná. Téma je to tabuizované, velmi citlivé. Je obklopeno mnoha mýty a předsudky. Jedním takovým mýtem je, že „lidé s mentálním postižením nejsou schopni mít vztah.“ Toto kategorické tvrzení je samozřejmě nesmyslné. Zmiňujeme se o tomto tématu proto, že naši vybraní partneři navázali v průběhu rezidenční péče partnerské vztahy a součástí našeho výzkumu mimo jiné bude, jak tyto vztahy jsou pracovníky sociálních služeb podporovány. Venglářová, Eisner stanovují několik principů přístupu k sexualitě osob s mentálním postižením. Jedná se o tyto úkoly a témata:

- Pomoci prožít sexualitu - nejde o akceptování čehokoliv, ale o usměrnění sexuálního chování přijatelným směrem.
- Respektování specifčnosti sexuality - netradiční způsob komunikace, chování v oblasti - vztahů, intimity, sexu.
- Rozvíjení zodpovědnosti každého jedince - realizovat sexualitu, pokud její projevy nejsou v rozporu s přáním partnera, nenarušují soukromí a klid ostatních.
- Kultivace projevů sexuality - souvisí s možností integrace ve společnosti.
- Rodičovství není primárním cílem.
- Posilujeme zodpovědnost za vlastní zdraví (antikoncepce, lékařské prohlídky).
- Prevence sexuálního násilí - schopnost reagovat na nevhodné projevy jiných lidí.

Lidé s mentálním postižením jsou totiž více v této oblasti zranitelní (Venglářová, Eisner, 2013, s. 134-135).

2.4 Rozdíly mezi pobytovou sociální službou a terénní

„Inovace a vytváření nových sociálních služeb (případně vznik služeb nových) jsou v současnosti ve velké míře inspirovány přejímáním modelů, které se osvědčily v jiných zemích. Takový postup má rizika.“ (Matoušek, 2007, s. 138). Autor dále uvádí: „Uplatnění nástroje, který se v jiných oblastech již desítky let používá jako jediné objektivní vodítko při rozhodování, tj. vědeckého výzkumu, proniká do sociálních služeb jen velice pomalu.“ (Matoušek, 2007, s.138). Jak dále uvádí Matoušek, sociální služby jsou posledním typem

veřejné služby, jejíž účinnost začala být prověřována výzkumem. Proto se výzkumem zaměřujeme na to, abychom zjistili, že klienti, kteří přešli do jiného typu služeb, mají zcela odpovídající kvalitu života. Janečková ve své disertační práci říká, že zvyšování kvality života např. poskytnutím přiměřených sociálních služeb, nemusí přinášet pocit většího štěstí. Zlepšování kvality může být rozšiřování příležitostí k osobnímu růstu, což může znamenat větší nároky na klienta, ale také větší frustraci při neúspěchu (Janečková, 2004). Kvalita života seniorů a možnosti jejího zlepšení prostřednictvím kvality péče: dizertační práce. **Plzeň: Lékařská fakulta UK.** Kvalita života je individuální záležitostí.

V zákoně o sociálních službách je definována služba podpora samostatného bydlení v § 43, kde je podpora samostatného bydlení popsána jako terénní služba, která poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby.

Tabulka 2: Rozdíly v základních činnostech DOZP a PSB²⁶

Domov pro osoby se zdravotním postižením	Podpora samostatného bydlení
poskytnutí ubytování, poskytnutí stravy, pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při zvládání běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.	pomoc při zajištění chodu domácnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Zdroj: Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách

Vzdělávací institut Středočeského kraje (dále VISK) zpracoval metodiku, jejímž cílem je zlepšení schopnosti adekvátně reagovat na potřeby uživatelů sociálních služeb a odborně reagovat na otázky týkající se péče o sociálně potřebné občany, o občany zdravotně handicapované, seniory a další.²⁷ V této publikaci zaznívá otázka, zda terénní služby nebo ústavní služby. Ve vyspělých západních zemích dávají přednost terénním službám, které jsou finančně méně náročné, u nás se transformuje zatím jen částečně. Na základě zpětné vazby od účastníků tohoto vzdělávání vzešel výsledek, že zde něco není v pořádku. Ústavní činnost by měla být k dispozici, ale až na druhém místě.

3 Cíle výzkumu

Téma disertační práce Podpora samostatného bydlení osob s mentálním postižením, bude klíčovým problémem tématu, kde se budeme zabývat zkoumáním procesu adaptace u lidí s mentálním postižením různého věkového složení, kteří vyrůstali v prostředí ústavní péče a přecházejí do zcela nového prostředí, které je pro člověka přirozené, ale pro tyto lidi

²⁶ DOZP – domovy pro osoby se zdravotním postižením, PSB – podpora samostatného bydlení

²⁷ Tato publikace je realizována v rámci klíčové aktivity č.6 Vzdělávací aktivity zaměřené na pracovníky pečovatelské služby a sociální pracovníky obcí a kraje.

s handicapem neznámým prostředím. Dále uplatňování a zkoumání resocializačních metod a jejich výstupy. Součástí výzkumu je porovnání nových, resocializačních přístupů s „tradičními“ přístupy. Sociální pracovník by měl aktivizovat klienta natolik, že je schopen sám si ve svém okolí nacházet zdroje pomoci. Tato pomoc je nejlepší možný způsob pomoci. V opačném případě, kdy sociální pracovník klienta „znekompetňuje“, stává se klient často závislým na sociálním doprovázení. Cílem sociálního doprovázení není co nejdéle doprovázet objekty, ale právě naopak, doprovázet klienty efektivně, tedy jen po dobu nezbytně nutnou. Sociální pracovník nesmí nahlížet na životní dráhu klienta svými očima, protože se diametrálně liší od představ klientů. Právě ono balancování mezi mou představou o životě a představou toho druhého působí mnohým v oblasti profesionálního doprovázení problém (Vávrová, 2012).

Vybrali jsme si téma disertační práce kde budeme v rámci výzkumného projektu naplňovat více cílů, které by měly být synergické (dosažením jednoho cíle se budeme snažit přiblížit i k ostatním cílům). Toto téma má odbornou i praktickou relevanci a je propojen s našimi pracovními i životními zkušenostmi.

Cílem intelektuálním je poukázat na skutečnost, jak se adaptují klienti s mentálním postižením, kteří přešli z ústavní péče do chráněného bydlení, které je sice pobytovou sociální službou, ale klienti mají své soukromí, žijí v běžných podmínkách. Bude se jednat o klienty s lehkým mentálním postižením, kteří vyžadují menší míru podpory. V druhé části tohoto cíle budeme sledovat klienty s nejnižší mírou podpory, kteří pobývali několik let v chráněném bydlení a přešli do terénní sociální služby podpory samostatného bydlení. Tito klienti žijí v nájemním bytě a vyžadují ze strany pečujícího personálu minimální pomoc a podporu. Chceme přinést poznatky o průběhu jejich adaptace. Adaptace či adaptační proces je velice důležitou součástí socializace. Sociální integrace je proces rovnoprávného začleňování člověka do společnosti – je tedy něčím naprosto přirozeným a týká se každého člena společnosti. Mohou však nastat problémy u osob s mentálním postižením, protože tyto osoby se od majoritní společnosti liší a nejsou schopny dosahovat přirozeným způsobem vysoké míry socializace. Potom je nezbytná role sociálního pracovníka, aby jejich integraci aktivně podporoval a vytvářel pro ně vhodné podmínky.

Cílem praktickým je, jak získané poznatky využít při práci s těmito klienty, jaké metody by měl pracovník při práci s klientem využít tak, aby byl schopen se v průběhu adaptace přizpůsobovat proměnlivému sociálnímu prostředí a využil při začleňování handicapovaných osob do společnosti všech moderních trendů - inkluzivní postupy. Adaptabilita neboli přizpůsobivost je schopnost přizpůsobit se prostředí nejen přírodnímu, ale i společenskému. Z psychologického hlediska pojem adaptace, adaptivní chování se vztahuje k přizpůsobení se sociálnímu a kulturnímu prostředí ve smyslu adekvátního chování. Petrová (in Valenta, Lečbych, 2012, s. 249) uvádí, že se jedná v procesu adaptace i o změny v oblasti vnímání, myšlení, postojů člověka po přechodu do jiného, nového prostředí. Celkově shrnuje, že míra schopnosti jedince se týká:

- zvládání nároků či požadavků prostředí, zvládání životní reality,
- výběru životních cílů, ale také v pružnosti změn v hierarchii cílů,
- účelných změn chování, pokud dosavadní chování nevede k cíli,
- aktivního působení na prostředí za účelem jeho změny (pokud dosavadní prostředí neumožňuje realizaci hodnot a cílů),
- přiměřeného odhadu vlastních schopností a možností.

Petrová v této kolektivní knize dále shrnuje, že rozhodující úlohu sehrává při začleňování do sociálních struktur sociální kompetence, kde je jedním z ukazatelů sociální akceptace. Jedinci s určitou mírou mentální retardace, nutně vykazují nižší míru sociálních kompetencí a tím vyšší míru adaptivních mechanismů.

Inkluze je nikdy nekončící proces, ve kterém se lidé s postižením mohou v plné míře zúčastňovat všech aktivit společnosti stejně jako lidé bez postižení. Získané informace mohou

být využity k zefektivnění práce s klienty v inkluzivním přístupu a mohou pomoci předejít v poslední fázi adaptace, která je charakterizována jako asimilace - přizpůsobení, splynutí, že klient nepřijme nové podmínky, že se nevčlení.

Cíl personální je pro naše zkoumání také důležitým faktorem, protože autorka této disertační práce pracuje s osobami s mentálním postižením. Zúčastňuje se různých diskuzí k tématům transformace a integrace osob s mentálním postižením v rámci projektů a sama autorka vypracovala projekt Cesta životem - stejné šance a příležitosti. Proto je pro ni důležité toto téma prozkoumat.

Cíle výzkumu a výzkumné otázky by nás měli provázet v průběhu výzkumného procesu, zda jej naplňujeme nebo nenaplňujeme.

Výzkumné otázky jsou zaměřeny na:

- 1) Jak ovlivňuje integrace a humanizace fázi adaptačního procesu klientů s mentálním postižením?
- 2) Jaké vzdělávací a resocializační metody je možné používat v procesu integrace a humanizace u lidí s mentálním postižením?
- 3) Jaká je odborná úroveň a znalost v oblasti adaptace pracovníků v sociálních službách, kteří poskytují pomoc a podporu osobám s mentálním postižením?
- 4) Jaké zisky a jaké ztráty přináší klientům podporované bydlení?

Cílem výzkumné práce je zjistit, jaký zisk přináší podporované bydlení pro klienta a naopak jaké má podporované bydlení ztráty pro klienta s mentálním postižením. Sociální důvody jsou jedním z přínosů pro klienta a jeho osobnostní mentální úroveň a my jsme zodpovědní za poskytování takových služeb, které by mu umožnili relativní soběstačnost a společenskou integraci (Krupa, 1996, s. 142).

4 Závěr

Na základě výsledků provedeného výzkumu budeme interpretovat cíle, na které jsme se zaměřili, budeme porovnávat rozdíly, analyzovat, poukážeme na zjištěné vztahy. Poukážeme, jak na klienty působí integrace, humanizace po odchodu z ústavní péče. Porovnáme vzdělávací metody v procesu integrace a s metodami v ústavní péči, jejich vhodnost či nevhodnost oproti metodám v terénní službě a v jiném typu pobytové služby jako je chráněné bydlení. Zjistíme, zda pracovníci, kteří pracují s klienty v procesech transformace začleňování, mají odbornost a znalost a vědí, jak s těmito klienty nadále pracovat v komunitě oproti ústavu. V neposlední řadě zjistíme, co klientům přinesly deinstitucionalizační změny, jaké zisky a jaké ztráty a jak se adaptovali do nového sociálního prostředí.

Budeme hodnotit spokojenost participantů, jejich postoje díky změně, která u nich proběhla, jak se projevuje jejich chování, adaptace v nových podmínkách a jaký dopad má změna na okolí. Nevíme, jaká je úspěšnost integrace z pohledu klientů v procesu transformace. Proto budeme zjišťovat, porovnávat chování a přizpůsobení těchto uživatelů, zda nedochází k tomu, že uživatel situaci v novém prostředí nezvládá a nevhodnými resocializačními procesy se může vrátit zpět do ústavu.

Jaký bude mít výzkum přínos pro sociální práci? Výzkumná práce a její výsledky by měly být jistým přínosem v adaptaci osob s mentálním postižením v procesu integrace a humanizace v sociálních službách, měla by být přínosem pro všechny, kteří s těmito klienty pracují a pro studenty, kteří se chtějí vzdělávat v této problematice.

Tato práce předloží srovnání ústavní péče a jiných sociálních služeb jako je chráněné bydlení nebo podpora samostatného bydlení, jaké jsou klady a zápory a rozdíly v poskytování péče. Předpokládaným přínosem budou zkušenosti samotných uživatelů z přechodu ústavní péče do chráněného bydlení a podpory samostatného bydlení a jejich aplikace do praxe. Dalším předpokládaným přínosem této práce by měla být podpora poskytovatelům, kteří se rozhodnou k procesu transformace a chtějí integrovat uživatele v rámci poskytování sociální služby, která odpovídá individuálním potřebám uživatelů, a to v jejich přirozeném prostředí.

Seznam použité literatury

- CHÁB, M., 2006. *Svět bez ústavů*. QUIP – Společnost pro změnu. 83 s. ISBN 80-239-4772-9.
- JŮN, H. 2010. *Moc, pomoc a pomoc v sociálních službách a ve zdravotnictví*. 1. vyd. Praha: Portál. 2010. 144 s. ISBN 978-80-7367-590-5.
- KLIMEŠ, L. 1981. *Slovník cizích slov*. SPN Praha. 1981. 816 s. ISBN 14-575-86.
- KRAUS, B. 2008. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál. 2008. 215 s. ISBN 978-807-3673-833.
- KRUTILOVÁ, D., ČÁMSKÝ, P., SEMBDNER, J. 2009. *Sociální služby. Tvorba zavádění standardů kvality sociálních služeb*. Praha: Vydáno ve spolupráci s Asociací poskytovatelů sociálních služeb ČR 2009. 262 s. ISBN 978-80-254-3427-7.
- MAREK, J., HAVLÁSEK, T. a kol. 2013. *Sociální služby na rozcestí*. 1. vyd. Praha: Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů ČR. 296 s. ISBN 978-80-260-7900-2.
- MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. přeprac. Praha: Portál. 2008. 271 s. ISBN 978-807-3673-680.
- MATOUŠEK, O. 2007. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 1. vyd. Praha: Portál. 2007. 183 s. ISBN 978-807-3673-109.
- MATOUŠEK, O. 2001. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál. 2001. 309 s. ISBN 80-717-8473-7.
- MATOUŠEK, O. - KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J. 2010. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál. 2010. 351 s. ISBN 978-807-3678-180.
- MICHALÍK, K. a kol. 2011. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Portál. 2011. 512 s. ISBN 978-80-7367-859-3.
- NAVRÁTIL, P. 2001. *Teorie a metody sociální práce*. 2001. 1. vyd. Brno: Marek Zeman. 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
- NOVOSAD, J. 2009. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. 1. vyd. Praha: Portál. 2009. 272 s. ISBN: 978-80-7367-509-7.
- PÖRTNER, M. 2009. *Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadujícími trvalou péči*. 1. vyd. Praha: Portál. 2009. 176 s. ISBN 978-80-7367-582-0.
- PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J. 2010. *Pedagogický slovník*. 6. aktualiz. vyd. Praha: Portál. 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- PRŮCHA, J. 2005. *Moderní pedagogika*. 3., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Portál. 2005. 481 s. ISBN 80-736-7047-X.
- ŘEZNÍČEK, I. 1994. *Metody sociální práce - podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 75 s. ISBN 80-85850-00-1.
- SLOWÍK, J. 2010. *Komunikace s lidmi s postižením*. 1. vyd. Praha: Portál. 2010. 160 s. ISBN 978-80-7367-691-9.
- ŠVARCOVÁ, I. 2000. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 1. vyd. Praha: Portál. 2000. 184 s. ISBN 80-717-8506-7.
- ÚLEHLA, I. 2009. *Umění pomáhat*. Slon. 128 s. ISBN: 978-80-86429-36-6.
- UZLOVÁ, I. 2010. *Asistence lidí s postižením a znevýhodněním*. 1. vyd. Praha: Portál. 2010. 136 s. ISBN 978-80-7367-764-0.
- VALENTA, M. – MICHALÍK, J. – LEČBYCH, M. a kol. 2012. *Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně právním kontextu*. 1. vyd. Praha: Grada. 2012. 352 s. ISBN 978-80-247-3829-1.
- VÁVROVÁ, S. 2012. *Doprovázení v provázejících profesích*. Praha: Portál. 2012. 160 s. ISBN: 978-80-262-0087-1.
- VENGLÁŘOVÁ, M., EISNER, P. a kol. 2013. *Sexualita osob s postižením a znevýhodněním*. Praha: Portál. 2013. 207 s. ISBN 978-80-262-0373-5.

Citace z časopisu:

- KRUPA, S. 1996. Transformácia sociálnych služieb v ústavoch sociálnej starostlivosti. In: *Sociálna práca a ľudské práva*, s. 142.
- KRUPA, S. 2003. Transformácia domovov sociálnych služieb. In : *Integrácia*, 2003, č. 3-4. ISBN 1336-2011.
- ŠÍŠKA, J., 2010. Reflexe deinstitucionalizace - hodnoty, náklady doporučení. In *Sociální práce č. 4*. ISSN 1213-6204.

Články ze sborníků

- MÁTEL, A. – KOVALOVÁ, M. – ŠTEPANOVSÁ, M. (eds.) 2010. *Sociálne služby v regióne*. In: *Supervízia v sociálnych službách*. Zborník z vedeckej konferencie. Skalica: Občianske združenie ELISABETH. 2010. 149 s. ISBN 978-80-970567-0-4.

Elektronické dokumenty

- Demografický vývoj Středočeského kraje s důsledky pro vybrané veřejné služby*. 2012. Krajský úřad Středočeského kraje. Program INTERREG IVC je součástí cílů Evropské územní spolupráce v rámci kohezní politiky pro období 2007- 2013. Financování je zajištěno z Evropského fondu pro regionální rozvoj. Dostupné na: <http://www.dart-project.eu/>
- JOHNOVÁ, M., 2008. *Zkušenosti z transformací ústavní péče*. QUIP Společnost pro změnu. Dostupné na <http://www.kvalitavpraxi.cz/dokumenty/deinstitucionalizace/>.
- Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti*. 2007. Dostupné na internetu: <http://www.mpsv.cz/cs/3857>.
- Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče*. Příloha č. 1B. Dostupné na: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7396/Priloha_c01b.pdf.
- Národní centrum podpory transformace sociálních služeb: průvodce aktivitami str. 3-4. Dostupné na internetu: http://www.trass.cz/TrassDefault.aspx?rid=20207&app=NavBar&grp=AtonPortlets&mod=Menu&sta=NavBarMenu&pst=NavBarLightMenu&p1=OID_INT_2291&p2=RoundPanel_BOOL_True&p3=CollapseAll_BOOL_True&acode=25057052.
- Podpora transformace sociálních služeb – pilotního ověření transformace a deinstitucionalizace*. Dostupné na internetu: <http://www.mpsv.cz/cs/7058>.
- RYCHLÍK, D., 2012. *Transformace pobytových sociálních služeb v Moravskoslezském kraji*. Dostupné na internetu: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6569406>.
- Standardy kvality sociálních služeb, MPSV 2002. Dostupné na internetu: <http://www.mpsv.cz/cs/5963>.
- Transformace pobytových sociálních služeb. Dostupné na <http://www.sluzby-pardubickykraj.cz/transformace-pobytovyh-socialnich-sluzeb/>.

Normy

- Bílá kniha v sociálních službách*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2003.
- MPSV, 2001. *Metodika hodnocení kvality poskytované sociální služby v domovech pro osoby se zdravotním postižením*.
- Národní akční plán sociálního začleňování na období 2004—2006*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2004.
- Národní plán rozvoje sociálních služeb pro období 2011 – 2016.
- Standardy kvality sociálních služeb*, MPSV 2002.
- Standardy kvality sociálních služeb*. Výkladový sborník pro poskytovatele. Výstupy z tematických diskusních setkání a práce odborných týmů pro jednotlivé oblasti Standardů kvality sociálních služeb, MPSV 2008.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe. Průvodce poskytovatele. MPSV. 2002. ISBN 80-86552-45-4.

VISK. 2013. *Metodika ve vztahu k pracovníkům v přímé péči v návaznosti na předmět zakázky.*

Kontakt na autora

PhDr. Mgr. Jana Pilná – student VŠZaSP sv. Alžbety, doktorandské studium
Domov Na Hrádku, poskytovatel sociálních služeb
Červený Hrádek 45, 285 04 Uhlířské Janovice
E-mail: pilna@usphradek.cz

II. e) SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

ČINNOSTI PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBY V RÁMCI PRÁCE S OBĚŤMI TRESTNÝCH ČINŮ

Victim work in probation – Activities of Probation and Mediation Service

Martin JELÍNEK

Abstrakt

Cílem tohoto příspěvku je představit ve stručnosti čtenáři činnosti Probační a mediační služby na poli práce s oběťmi trestných činů. V příspěvku rozdělují činnosti PMS na přípravné a vykonávací řízení. Přínosem tohoto článku má být uvědomění si možností práce s oběťmi, existence zákona č. 45/2013 o obětech trestných činů, a také prostý fakt, že každý z nás se může stát obětí a že existují instituce, které mohou pomoci.

Klíčová slova: *Oběť. Probace. Mediace. Zákon. Pomoc. Podpora. Restorativní.*

Abstract

The aim of this article is to briefly introduce activities of Probation and Mediation Service in victim work. I divide activities of PMS to the area of pre-sentence level and post-sentence level. The asset of this article is to raise awareness of victim work, of the existence of the victim code and the simple fact that every one of us can become victim and that there are institutions that provide help.

Key words: *Victim. Probation. Mediation. Law. Help. Support. Restorative.*

Úvod

Dne 1.8.2013 vešel v České republice v účinnost zákon č. 45/2013 Sb., obecně zvaný zákon o obětech trestných činů.

Tento zákon byl výsledkem dlouhodobé snahy o zpevnění a ujasnění postavení oběti v rámci trestního řízení, která šla ruku v ruce se snahou o lepší percepci osoby oběti ze strany orgánů činných v trestním řízení tak, aby nebyla registrována pouze jako důkazní materiál, ale jako lidská bytost se všemi potřebami, zejména emocionálními.

1 Zákon č. 45/2013 Sb.

Zákon samotný nemá schopnost měnit zažitě postupy a uvažování, může však nastavit taková pravidla, aby pro odlišné postupy a uvažování nebyl prostor. Zákon o obětech trestných činů jasně definoval, kdo je oběť a co ji charakterizuje a zejména popsal tzv. druhotnou újmu (sekundární viktimizaci), se kterou se oběti nemusí, ale mohou setkat:

„Druhotnou újmu se pro účely tohoto zákona rozumí újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k ní.“ (Zákon č. 45/2013 Sb.)

Definice druhotné újmy je důležitým bodem tohoto zákona tím, že říká všem složkám zainteresovaným v práci s oběťmi, že je třeba jednat s oběťmi citlivě, s úctou a způsobem, který vyloučí možnost další psychické újmy. Tato část se nejčastěji týká osob, které byly vystaveny násilnému či sexuálně motivovanému protiprávnímu jednání.

Probační a mediační služba (dále jen PMS), spadající pod Ministerstvo spravedlnosti České republiky, ve své agendě pracuje již od svého vzniku s oběťmi trestných činů, a to jak v přípravném, tak ve vykonávacím řízení.

1.1 Činnosti PMS v přípravném řízení

V přípravném řízení se probační úředníci a asistenti setkávají s oběťmi buďto v rámci práce s obviněnou osobou (kontaktování poškozené/ho) či na základě kontaktování přímo obětí. V tomto případě PMS nabízí možnost konzultace na místně příslušném středisku PMS (v každém okrese ČR se nachází jedno středisko), popřípadě nabízí možnost osobního setkání s pachatelem v případech, kdy je tato možnost vyhodnocena jako možná a potencionálně přínosná. Tomuto setkání se říká mediace a PMS ji v rámci trestního soudnictví vykonává bezplatně.

A právě možnost setkání osoby pachatele s osobou oběti tvoří jeden z filosofických základů tzv. restorativní justice, která vidí trestný čin jako konflikt mezilidských vztahů a toto setkání může vést nejenom k urovnání finančních otázek, ale zejména k urovnání konfliktu v lidské rovině.

Otázkou, kterou si oběti trestných činů často kladou, bývá „proč zrovna já?“. Proč si pachatel vyhlédl právě mne, co je na mně zvláštního, stane se mi to znovu? Mediace může odpovědět na všechny tyto otázky a může oběti přinést odpovědi, které by nikdy nezískala.

1.2 Činnosti PMS ve vykonávacím řízení

V rámci vykonávacího řízení, tedy v momentě, kdy soud rozhodne o vině a trestu pachatele a tento je odsouzen k alternativnímu trestu, jehož výkonem je pověřeno místně příslušné středisko PMS, pracují probační úředníci a asistenti podobným způsobem.

Pokud v případě figuruje oběť či poškozená osoba, je kontaktována probačním úředníkem či asistentem, a je jí nabídnuta osobní konzultace, kde může být její situace odborně ošetřena a můžou jí být nabídnuty možnosti. Na základě komunikace s obětí je pak možné uskutečnit mediační setkání s pachatelem, možnost doprovodit oběť k soudnímu projednávání, apod.

Závěr

Nový zákon o obětech trestných činů zhmotnil již probíhající aktivity Probační a mediační služby a umožnil jejich rozvoj v rámci české legislativy. Možnost spolupracovat tváří v tvář jak s pachateli trestných činů, tak s oběťmi, dává Probační a mediační službě výlučné postavení v systému trestní justice a vymezuje úlohu probačního úředníka či asistenta k ostatním institucím, které v trestní justici figurují.

Seznam použité literatury

JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: Leges, 2014. Komentátor. ISBN 978-80-7502-016-1.

Kontakt na autora

Mgr. Martin Jelínek
Probační a mediační služba, Středisko Praha západ,
Na Míčánkách 1497/2, Praha 10, 100 83
E-mail: vcelar@seznam.cz

SOCIÁLNA PRÁCA SO ŽENAMI ZAŽÍVAJÚCIMI NÁSILIE V RODINÁCH

Social work with the women experiencing violence in the family

Ivan RÁC

Abstrakt

Príspevok mapuje význam práce sociálnych pracovníkov so ženami, ktoré zažívajú násilie. Analyzuje metódy a prístupy práce relevantných mimovládnych organizácií, ktoré sa na Slovensku zaoberajú poskytovaním pomoci ženám, ktoré zažívajú násilie v rodinách. Poukazuje na možné limity v poskytovaní špecializovanej odbornej pomoci a podpory pre rómske ženy žijúce v segregovaných vylúčených komunitách. Je čiastkovým výstupom kvalitatívnej štúdie pod názvom „Osobitné skupiny žien ohrozených násilím – rómske ženy“, ktorý bol podporený z Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia. Príspevok je časťou štúdie, ktorá tvorí predvýskum projektu VEGA č. 1/0111/15 Násilie páchané na rómskych ženách v partnerských vzťahoch.

Kľúčové slová: Násilie v rodinách. Rómske ženy. Mimovládne organizácie. Špecializovaná pomoc.

Abstract

The contribution maps the importance of the work of social workers with women experiencing violence in the family. Analyzes the methods and approaches relevant NGOs in Slovakia, which are engaged in providing assistance to women experiencing violence in the family. It points to the limits available to provide specialized assistance and support for Roma women living in the segregated communities. It is a partial issue of the qualitative study “Specific groups of women at risk of violence – Roma women, which was supported by the European social fund under the operational program Employment and social inclusion. The contribution is a part of the study, which forms pre-research project VEGA no. 1/0111/15 Violence against Roma women in relationship.

Key words: Violence in the family. Roma women. Non-government organizations. Specialized support.

1 Súčasný stav v skúmanej problematike

Konštatujeme, že reprezentatívny výskum o násilí páchanom na rómskych ženách na Slovensku doteraz realizovaný nebol. Všetky reprezentatívne prieskumy a výskumné štúdie sa venujú ženám – obetiam násilia pochádzajúcich najmä z majoritnej spoločnosti. Posledný reprezentatívny výskum realizovaný na tému násilia páchaného na ženách je z roku 2014. Výsledky prezentovala Agentúra FRA, ktorá pripravila prieskum na žiadosť španielskeho predsedníctva EÚ v roku 2010, ako aj Európskeho parlamentu s cieľom zhromaždiť porovnateľné údaje o rodovo motivovanom násilí na ženách. Prieskum agentúry FRA (2014) o násilí páchanom na ženách, ktorý je založený na osobných rozhovoroch so 42 000 ženami, predstavuje doteraz najrozsiahlejší prieskum na svete o skúsenostiach žien s násilím v Európskej únii. Vzhľadom na to, že oficiálne mechanizmy zberu údajov neodrážajú skutočný rozsah a charakter násilia páchaného na ženách, rôzne medzinárodné a vnútroštátne orgány a organizácie opakovane vyzývali na zber údajov o tomto špecifickom porušovaní ľudských práv. Vďaka zverejneniu výsledkov prieskumu agentúry FRA má EÚ a jej členské štáty po prvýkrát k dispozícii celoeurópske porovnateľné údaje, na základe ktorých môžu pripraviť politiky a prijať konkrétne opatrenia na riešenie násilia páchaného na ženách.

V každom členskom štáte EÚ (28) sa na prieskume zúčastnilo minimálne 1 500 žien – od 1 500 respondentiek v Estónsku po 1 620 v Českej republike – okrem Luxemburska, kde

sa rozhovory v rámci prieskumu uskutočnili s 908 ženami. Prieskum bol zameraný na celkovú populáciu žien vo veku od 18 do 74 rokov, ktoré žijú v EÚ a hovoria aspoň jedným z úradných jazykov svojej krajiny pobytu. Všetky respondentky boli vybrané náhodne a výsledky prieskumu sú reprezentatívne tak na úrovni EÚ, ako aj na vnútroštátnej úrovni.

Štandardizované rozhovory v rámci prieskumu obsahovali otázky týkajúce sa fyzického, sexuálneho a psychického násillia, viktimizácie v detstve, sexuálneho obťažovania a prenasledovania vrátane zneužívania prostredníctvom nových médií, ako napríklad internetu. V rámci prieskumu sa zbierali aj údaje o tom, či ženy nahlásili alebo nenahlásili polícii tieto incidenty a o tom, či využili ďalšie služby, ktoré sa zameriavajú na pomoc obetiam.

Približne 13 miliónov žien v EÚ sa stretlo s fyzickým násillím v priebehu 12 mesiacov pred uskutočnením rozhovorov v rámci prieskumu. Tento počet zodpovedá 7% žien vo veku 18 až 74 rokov v EÚ. Približne 3,7 milióna žien v EÚ sa stretlo so sexuálnym násillím v priebehu 12 mesiacov pred uskutočnením rozhovorov v rámci prieskumu. Tento počet zodpovedá 2% žien vo veku 18 až 74 rokov v EÚ. Jedna z 20 žien (5%) bola znásilnená od veku 15 rokov. V mnohých štátoch EÚ práve vymedzenie znásilnenia presahuje rámec požiadavky, aby páchatel použil fyzickú silu. V takom prípade miera znásilnení v EÚ môže byť vyššia ako 5%. V EÚ sa 18% žien stretlo s prenasledovaním od veku 15 rokov a 5% žien sa stretlo s prenasledovaním v priebehu 12 mesiacov pred prieskumom, čo by zodpovedalo 9 miliónom žien v EÚ, ktoré sa stretli s prenasledovaním v priebehu obdobia 12 mesiacov. Približne 12% žien uvádza, že sa stretlo s nejakou formou sexuálneho zneužívania alebo incidentu spôsobeného dospelým pred dovŕšením 15 rokov, čo by zodpovedalo 21 miliónom žien v EÚ. Z výsledkov vyplýva, že 30% žien, ktoré boli postihnuté sexuálnou viktimizáciou bývalým alebo súčasným partnerom, malo skúsenosti so sexuálnym násillím aj v detstve, zatiaľ čo 10% žien, ktoré neboli postihnuté sexuálnou viktimizáciou vo svojom súčasnom alebo bývalom vzťahu, uvádza skúsenosti so sexuálnym násillím v detstve.

Z prieskumu vyplýva, že polovica všetkých žien sa prinajmenšom z času na čas vyhýba určitým situáciám alebo miestam zo strachu pred fyzickým alebo sexuálnym útokom. Ako potvrdzujú doterajšie prieskumy v celkovej populácii o trestnej činnosti a viktimizácii, strach mužov z trestnej činnosti a jeho vplyv na ich životy je vo všeobecnosti menší ako u žien. Strach žien z trestnej činnosti – najmä ich strach z rodovo motivovaného násillia – je potrebné uznať a reagovať na neho na úrovni EÚ a členských štátov aj na miestnej úrovni, pretože negatívne vplýva na každodennú slobodu pohybu. Viaceré ženy, ktoré naznačujú zvýšenú mieru strachu z útoku, obvykle zažili vysokú mieru fyzického alebo sexuálneho násillia. Vzhľadom na to, že zvýšená miera strachu môže odrážať skúsenosti so zneužívaním, zdravotníckym pracovníkom a ďalším relevantným odborníkom možno odporučiť, aby prípadne kládli otázky a zhromažďovali informácie o strachu z viktimizácie v snahe identifikovať prípadné zneužívanie. Ženy vnímajú násillie páchané na nich ako bežnú alebo zriedkavú vec v ich krajine v závislosti od ich osobných skúseností s násillím zo strany partnera alebo inej osoby ako partner, od ich informovanosti o iných ženách, ktoré sú obeťami násillia, a ich informovanosti o kampaniach zameraných na násillie páchané na ženách. Pri navrhovaní politik na zvýšenie informovanosti o násillí páchanom na ženách v rôznych prostrediach a medzi rozličnými skupinami žien je potrebné zohľadniť vzájomné vzťahy medzi týmito faktormi. Cielené kampane na úrovni členského štátu EÚ majú zásadný význam pre zlepšovanie poznatkov žien (a mužov) o rodovo motivovanom násillí, podporu nahlasovania, ochranu obetí a pre prácu zameranú na prevenciu. Ženy, ktoré sa stali obeťami násillia, túto skutočnosť len zriedka nahlasujú špecializovaným službám. Ak kampane na zvýšenie informovanosti o násillí páchanom na ženách a na podporu nahlasovania takéhoto násillia majú byť úspešné, je potrebné, aby boli k dispozícii špecializované služby, a v dostatočnej miere financované, aby vedeli uspokojiť potreby obetí. Ak chýbajú údaje na úrovni členských štátov EÚ, na zvýšenie informovanosti a príslušné opatrenia členských

šťátov EÚ v súvislosti s takýmto násilím možno použiť výsledky z prieskumu agentúry FRA o násilí páchanom na ženách.

2 Zásady práce pomáhajúcich profesií so ženami zažívajúcimi násilie

Zásady komunikácie so ženou, ktorá zažíva násilie

Hovoriť so ženou o skúsenosti s násilím nie je ľahké. Je veľmi dôležité, aby sa odborníci pomáhajúcich profesií pokúsili získať si dôveru ženy, s ktorou hovoria a vytvorili pre rozhovor bezpečné a príjemné prostredie. Je potrebné pamätať na to, že aj najmenší náznak nedôvery alebo pochybností z ich strany, alebo akýkoľvek náznak obviňovania ženy, že je za násilie zodpovedná, môže žene zabrániť v tom, aby o násilí hovorila a vyhľadala pomoc, keď ju bude potrebovať. Môže nadobudnúť pocit, že so situáciou násilia si musí poradiť sama. Takto zostane žena úplne izolovaná od zdrojov možnej pomoci.

Nesprávne je reagovať šokovane, keď žena odhalí svoju skúsenosť s násilím. Takáto reakcia podporí v nej pocity izolácie a vieru, že násilie, ktoré zažíva je ojedinelé. Dôležité je preto pýtať sa ženy otázky, ktoré sa začínajú slovami „Ako“, „Kedy“ a „Kto“. Nikdy nezačínať otázky slovom „Prečo“. Rovnako tak je dôležité nezľahčovať násilie, ktoré žena zažíva, vyhnúť sa výrazom ako „hádky“ alebo „manželský konflikt“. Násilie nie je hádka dvoch rovnocenných partnerov, násilie je snaha partnera nadobudnúť moc a kontrolu nad názormi, pocitmi a prežívaním ženy a to vyhrážaním sa násilím alebo v kontakte so ženami je nesmierne dôležitá otázka dôvery a dôvernosti informácií. Ak je potrebné informácie a údaje o žene, s ktorou odborníci pomáhajúcich profesií pracujú, poskytnúť iným osobám, je potrebné hovoriť o tom so ženou a vysvetliť jej prečo je to potrebné, kto informácie dostane a za akým účelom (Králová, 2011).

Ochrana a bezpečie

Bezpečie žien zažívajúcich násilie a ich detí je najvyššou prioritou akejkoľvek intervencie zo strany relevantných inštitúcií. Situácia násilia je pre ženy a deti ohrozujúca a zásah alebo pomoc zvonku bez náležitého ošetrenia bezpečia ženy a detí môže vystupňovať násilné správanie muža a vážne ohroziť ich životy a zdravie. Pri poskytovaní ochrany a pomoci je preto dôležité so ženou hovoriť o rizikových faktoroch a spoločne so ženou zostaviť bezpečnostný plán, aby sa predišlo riziku vážnej ujmy na zdraví a životoch žien a detí. Obavy ženy o svoje zdravie a život alebo vyhrážanie sa zo strany muža, ktorý sa správa násilne je treba brať vážne a nezľahčovať ich. Otázka bezpečia je zvlášť dôležitá v prípade, že sa žena rozhodne z násilného vzťahu odísť. Mnoho mužov, ktorí sa správajú násilne vystupňuje násilie, keď sa dozvie, že partnerka chce odísť alebo po jej odchode. Mnohí v násilnom správaní pokračujú aj po odchode partnerky a snažia sa ju vyhľadať. K závažným zraneniam alebo dokonca k vraždám žien a detí dochádza najčastejšie práve v čase odchodu z násilného vzťahu alebo krátko po ňom. Pri poskytovaní pomoci, podpory a ochrany ženám zažívajúcim násilie v intímnych vzťahoch je potrebné vytvoriť si na rozhovor so ženou dostatočný čas, dôverné prostredie, kde žena môže o násilí, ktoré zažíva hovoriť bez toho, aby to počuli iní ľudia (Králová, 2011).

Bílý kruh bezpečí (2003) vypracoval Manuál pre sociálnych pracovníkov, prostredníctvom ktorého sprostredkúva základné informácie pre pracovníkov pomáhajúcich profesií pri práci s týranými ženami. Nasledujúce odporúčania by mohli pomôcť včas rozpoznať prítomnosť násilia páchaného na ženách v ich živote a posilniť vedomosti, schopnosti pracovníkov pri práci s nimi. Ide o:

- *Rozpoznávanie obetí násilia páchaného na ženách* – obeť ohrozená násilím zo strany partnera stráca výhľad do budúcnosti, preto sa u nej objavujú symptómy ako znížené sebavedomie, zvýšená dráždivosť, čerstvé zážitky spojené s rolou obeť, neschopnosť ventilovať hnev, disociácia, manipulácia s realitou, prílišná ochota vyhovieť druhým, naučená pasivita.
- *Zásady komunikácie s obeťou násilia* – empatia, aktívne počúvanie, úprimnosť, porozumenie, rešpekt, zisťovanie miery ohrozenia týchto osôb (rizikovosť násilníka),

postupné preladovanie z minulosti na budúcnosť, stimulovanie vnútorných síl obetí, pestovanie sebavedomia a sebaúcty, obnovovanie životných ilúzií, spracovanie individuálneho bezpečnostného plánu a podpora pri hľadaní nadväzujúcich miest pomoci.

- *Odporúčania pre vedenie rozhovoru* – v priebehu rozhovoru je potrebné obeť povzbudzovať, budovať vzájomnú dôveru, počúvať a neprerušovať. Sociálny pracovník by mal pracovať „s budúcnosťou“ klientky, navrhovať malé kroky, nie generálnu zmenu, udržiavať dialóg a rozvíjať ho, aj keď je to niekedy náročné, nakoľko obeť rezignovala.
- *Vypracovanie bezpečnostného plánu* – zistiť štýl, povahu a okolnosti útokov násilníka, podľa možnosti s klientkou vytvoriť sled jednoduchých krokov vedúcich k zabezpečeniu ochrany a podporu tak obeť, ako aj detí.
- *Odlíšenie násilia páchaného na ženách od iných typov rodinných problémov a kríz* – nevyhnutné sú nasledovné kroky – priame dopytovanie, zhodnotenie prípadov podľa kritérií (znakov) domáceho násilia, prítomnosť akejkoľvek formy násilia, cyklus násilia, asymetria vzťahu a eskalácia.
- *Neposudzovanie úspechu intervencie podľa aktivity obeť* – obeť je veľmi často ohrozená na zdraví a živote, ak sa pokúsi opustiť násilníka, a tak môže pomerne dlho trvať, než sa k tomuto kroku odhodlá. Pre pomáhajúcich pracovníkov je značne frustrujúce vidieť, že obeť zostáva v násilníckom vzťahu. Avšak tým, že jej poskytnú porozumenie pre jej situáciu a ponúknu dostupnú pomoc, učinili všetko, čo bolo možné.

3 Limity a bariéry rómskych žien pri vyhľadávaní pomoci a podpory

V roku 2015 sme mali možnosť realizovať pološtruktúrované rozhovory so 14 odborníčkami ako predvýskum k projektu VEGA č. 1/0111/15, ktoré pôsobia v mimovládnych organizáciách a poskytujú špecializovanú pomoc, podporu a ochranu ženám, ktoré zažívajú násilie v rodine. Išlo o relevantné organizácie, ktoré do veľkej miery supľujú štát v oblasti pomoci tejto cieľovej skupine. Primárnym cieľom kvalitatívneho výskumu formou rozhovorov bolo poukázať nielen na význam a pôsobenie samotných organizácií, ale aj zistiť, či sú služby, ktoré poskytujú, dostupné aj pre Rómky žijúce vo vylúčených komunitách ako ohrozené skupiny žien.

V rozhovoroch s odborníčkami sme identifikovali viaceré bariéry, ktoré musí Rómka prekonať, pokiaľ chce vyriešiť svoju situáciu násilia. Tie ju mnohokrát buď odradia od riešenia násilia alebo jej zabránia v riešení. Rómska žena teda žije v určitom limitovanom priestore, ktorý je pre ňu charakteristický práve z dôvodu izolácie komunity. V tomto kontexte sme limitovaný priestor popísali ako priestor, v ktorom je:

- nízka dostupnosť informácií o násilí;
- kde je tlak komunity na ženu veľmi veľký rovnako ako tlak samotného partnera;
- kde môže motiváciu ženy chcieť riešiť jej situáciu zničiť jazyková bariéra, respektíve nezrozumiteľnosť informácií o násilí a dostupnej pomoci a podpory;
- nedostatok finančných zdrojov;
- nedôvera voči majoritnej spoločnosti, resp. voči inštitúciám.

Prvou veľkou bariérou, ktorú odborníčky popísali, bol tlak komunity a silné väzby ženy na jej rodinu. Ak aj rómska žena odchádza z násilného vzťahu, v mnohých prípadoch tak nemusí vyvíjať tlak násilný partner, ale jej rodina, čo ju vedie k opätovnému návratu do komunity, v rámci ktorej sa tak buď snaží riešiť svoju situáciu alebo ju jednoducho nerieši, resp. podvolí sa násilnému partnerovi. Izolácia ženy v rámci komunity je priamo závislá od miery segregácie a izolácie lokality, v ktorej žije, čo znižuje prípadnú dostupnosť informácií o násilí. Pomoc pre rómsku ženu je nedostupná a šanca riešiť situáciu násilia veľmi nízka.

Podľa odborníčov by tak mohla túto bariéru sčasti zlomiť intervencia terénnych sociálnych pracovníčok/pracovníkov, ktorí sú momentálne jediným zdrojom informácií o prípadnom násilí a môžu tak žene pomôcť identifikovať násilie, ktoré môže zažívať, príp. jej poskytnúť všetky dôležité informácie tak, aby mohla bezpečne vyriešiť svoju situáciu. Sú pre ženu dôležitým prvým kontaktom s majoritnou spoločnosťou, preto by ich zásah a pomoc mala byť čo najefektívnejšia. Nutnosťou tak vyvstáva lektorovanie terénnych sociálnych pracovníčok/pracovníkov, ktorí by sa tak stali pre ženu prvým vstupom do majoritnej spoločnosti pri riešení situácie násillia, v ktorej sa žena ocitá. Práve vyškolením terénnych pracovníčok a pracovníkov v problematike rodovo podmieneného násillia páchaného na ženách by sa tak predišlo nielen sekundárnej viktimizácii, ale aj odstránením ďalšej z bariér a tou je jazyková bariéra a nezrozumiteľnosť podávaných informácií. Nie vždy musí rómska žena rozumieť tomu, čo sa jej hovorí a nesprávne pochopená informácia môže ženu rovnako odradiť v riešení, ako aj navádzať nesprávnym smerom, ktorý ju môže ešte viacej poškodiť a zhoršiť jej situáciu. Ďalšou identifikovanou bariérou je strach a nedôvera voči inštitúciám, ktorý rómska žena má, najmä ak dlho a izolovane žije v komunite. Žena nevie, čo ju čaká za hranicou jej domova, preto jej tento strach celkom prirodzený, najmä ak sa prihliada na prípadné predošlé skúsenosti s traumatizujúcim a necitlivým prístupom či už polície alebo patričných úradov, ktoré mohli ženu viktimizovať. Veľmi závažným limitom pri vyhľadávaní pomoci je nedostatok financií pre rómsku ženu a jej deti, kedy podľa odborníčov častokrát nemá financie ani na vycestovanie za pomocou. Ako primárnym problémom, s ktorým rómske ženy prichádzajú, je finančná závislosť od ich partnerov, ktorí často disponujú všetkými rodinnými financiami, a až popri riešení jej ekonomickej situácie sekundárne prichádza aj problém násillia. Ďalšou bariérou je otvorená alebo nepriama diskriminácia rómskych žien, s ktorou sa stretli aj odborníčky a odborníci osobne, alebo prostredníctvom príbehov, ktoré im rozprávali samotné ženy. Pre Rómku je tak podľa ich skúseností veľkým problémom nájsť si prácu z dôvodu etnicity, kedy už na základe mena, ktoré môže byť „charakteristické“ pre Rómov, je diskriminovaná a nechcú ju tak prijať do zamestnania. V prípade Rómky, ktorá má viacej detí alebo dieťa, ktoré je telesne alebo mentálne postihnuté alebo trpí iným deficitom, tu sa prejavuje až viacnásobné znevýhodnenie, kedy môže byť problém nielen s hľadaním práce, ale aj nájdením vhodného dočasného ubytovania, nakoľko sa odborníčky stretli aj s odmietnutím prijať do zariadenia rómsku ženu. Takáto viacnásobná diskriminácia núti ženu sa zamyslieť, či vôbec má odísť z násilného vzťahu, kde má minimálne istotu bývania pre ňu a jej deti. V tejto súvislosti môže dochádzať tiež k odmietnutiu prijať trestné oznámenie, bagatelizácii situácie rómskej ženy vplyvom nedostatku informácií a nescitlivenia v danej oblasti, kedy z vlastnej skúsenosti odborníčky došlo k tomu, že sociálna pracovníčka zo zariadenia, ktoré by malo ženám pomáhať, vnímala **Rómku ako vyžadujúcu si násilie** a teda ho nemôže zažívať.

Viktimizácia sa ukázala aj v rámci samotnej komunity, ktorá ženu zraňuje a odsudzuje, pokiaľ sa tá rozhodne vystúpiť proti násilníkovi alebo riešiť situáciu prostredníctvom podania trestného oznámenia. Môže nasledovať *exkomunikácia* Rómky z komunity, čo môže viesť k tomu, že žena už preventívne v snahe vyhnúť sa vylúčeniu nepodá trestné oznámenie, alebo sa po odchode z komunity znovu vracia k násilníkovi.

Napokon sme sa v tejto časti stretli aj s názorom, ktorý hovorí o rôznorodosti komunit a teda v závislosti od miery komunikácie komunity s majoritou buď dochádza k násilliu vo väčšej alebo menšej miere. Ak je komunita v kontakte s majoritou, násilie tak môže byť viacej kontrolované, takisto môžu sčasti vymiznúť určité rodové stereotypy (napr. žena má muža poslúchať, ako popísala jedna z odborníčov), takže v konečnom dôsledku rómskej žene pomáha jej vlastná rodina.

Záver

Niekedy až alarmujúcu situáciu rómskej komunity, v rámci ktorej dochádza k páchaniu násilia na rómskych ženách, by mohli vyriešiť školenia alebo vzdelávanie pre verejnosť, ktoré by tak zbúrali mýty a dezinformácie, čiže násilie by sa ukázalo ako problém verejný, t.j. spoločenský, nie ako problém súkromný, teda rodinný, rovnako by tak zničil mylný obraz rómskej ženy, ktorá vyžaduje násilie alebo obraz komunity, v rámci ktorej je násilie normálne.

Zoznam použitej literatúry

- BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ. 2003. *Domáci násilí v praxi pomáhajících profesí.* (2003). Manuál pro sociální pracovníky a psychology. Dostupné na internete: <http://www.domacinasili.cz/pomahajici-profesionalove/manualy/>.
- FRA – Agentúra Európskej únie pre základné práva. 2014. *Násilie páchané na ženách: celoeurópsky prieskum.* Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2014. ISBN 978-92-9239-393-9.
- KRÁLOVÁ. S. 2011. *NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH Príručka pre zamestnancov a zamestnankyne štátnych a verejných inštitúcií o možnostiach ochrany, pomoci a podpory žien zažívajúcich násilie a ich detí.* Košice: Fenestra, 2011. Dostupné na internete: <http://www.fenestra.sk/fenestra/publikacie>.
- RÁC I., (ed.) – DVONČOVÁ N., MIRGOVÁ L. – OLÁHOVÁ M. – POLAKOVIČOVÁ B. – SZAPUOVÁ Ž. – TÖKÖLYOVÁ V. 2015. *Osobitné skupiny ohrozených žien násilím – rómske ženy.* Bratislava: IVPR, 2015.

Kontakt na autora

PhDr. Ivan Rác, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Ústav romologických štúdií
Kraskova 1
949 74 Nitra
E-mail: irac@ukf.sk

Príspevok je časťou štúdie, ktorá tvorí predvýskum projektu VEGA č. 1/0111/15 Násilie páchané na rómskych ženách v partnerských vzťahoch.

ŠKOLSKÉ PROSTŘEDÍ AKO PŮSOBISKO MECHANIZMŮV A DONUCOVACÍCH PRAKTÍK ZHUBNÝCH KULTŮV A SIEKT

Schoolenvironments a placemechanisms and enforcementpracticesmalignantcults and sects

Peter ĎURKOVSKÝ

Abstrakt

Téma mechanizmov a donucovacích praktík zhubných kultov a siekt, ktoré pôsobia v školskom prostredí, je v súčasnej dobe globalizácie a rozpúšťania hraníc v rámci európskeho hospodárskeho priestoru aktuálnejšia, než kedykoľvek doposiaľ. Tolerovaný a dokonca až vyžadovaný multikulturalizmus spolu s odstránením colných a policajných prekážok uľahčuje voľný pohyb špekulatívneho kapitálu, ktorého vlastníci nikdy neuznávajú etické hranice.

KLúčové slová: Kult. Kultová závislosť. Náboženstvá.Závislosť.

Abstract

The theme mechanisms and enforcement practices malignant cults and sects that operate in the school environment, is currently globalization and the dissolution of borders with in the European Economic Area a topic al tha never before. Tolerated and evenrequired to multiculturalism along with the removal of customs and police barriers facilitates the free movement of speculative capital, whose owners never do not recognize the ethical boundaries.

Keywords: Cult. Cultaddiction. Religion. Dependence.

Úvod

Nič z toho, čo sa odohráva v priestoroch škôl, ktoré sú zároveň miestami sekundárnej socializácie, nie je dielom náhody. A v konečnom dôsledku aj náhody majú svoje príčiny. Žiaden človek sa neocitne v interakcii s dieťaťom len mimochodom, a každá interakcia dieťa programuje. Pre celistvosť vykreslenia problematiky kultov a siekt, a zároveň pre dezorganizáciu manipulujúceho povedomia o výslovne náboženskom charaktere týchto skupín, je nevyhnutné v skratke prejsť typológiou týchto skupín, ktoré sú súčasťou každodenného života.

Podľa Junga „náboženstvá sú psychoterapeutické systémy.“ (Jung, 1992, s. 170). V priamej nadväznosti na túto myšlienku pokračuje: „Čo vlastne robíme my psychoterapeuti? Pokúšame sa vyliečiť utrpenie ľudskej psychiky, ľudského ducha alebo ľudskej duše a náboženstvá robia to isté. Pretože náš Pán sám je liečiteľ, je lekár, lieči chorých a zaoberá sa utrpeniam i duše, a to je presne to, čo nazývame psychoterapiou.“ (Jung, 1992, s. 170). Túto nadčasovú myšlienku napokon uzatvára: „Nie je to hra, ak nazývam náboženstvo psychoterapeutickým systémom. Je to najprepracovanejší systém a je za ním veľká praktická pravda.“ (Jung, 1992, s. 170).

1 Kultová závislosť

Podľa K. Harđoňovej „pre dnešnú spoločnosť je príznačná anonymita a absencia blízkych medziľudských vzťahov. Avšak ani zhon determinovaný spoločenskými požiadavkami

nedokáže prehlúšiť duchovné potreby. Súčasný človek je rozpoltený medzi „mat“ a „byt“.
(Hardoňová, 2010, s. 110).

I. O. Štampach upozorňuje na takzvané falošné znaky sektárstva v populárnom vyjadrovaní, kedy sa registrované náboženské spoločenstvo všeobecne považuje za cirkev a neregistrované za sektu. Podľa neho *„do všeobecného užívania prenikla tiež terminológia používaná občas sociológmi v nadväznosti na inak samozrejme kategoricky formulovanú úvahu v Sociológii náboženstva Maxa Webera, ktorá slovom cirkev označuje univerzálnu organizáciu v kontraste k sekte ako uzavretej náboženskej spoločnosti. Používanie výrazu cirkev ako protikladu sekty ukazuje, že sa veľmi neberie do úvahy nekresťanské prostredie.“* (Štampach, 2008, s. 183). Popritom samotná odlišnosť od dominantných skupín ešte nemusí byť znakom pejoratívneho zmyslu slova sektárstvo. Aj podľa výstupového poradcu S. Hassana *„mnohé skupiny sa javia ako zhubné, ale sami o sebe zhubné nie sú. Patria do akéhosi „šedého pásma“. Na určitých ľudí môže totiž členstvo pôsobiť deštruktívne, hoci organizácia ako celok charakteru skutočne deštruktívneho kultu nezodpovedá.“* (Hassan, 1994, s. 137).

Pokiaľ však odborná literatúra spomína vlastnosti zhubnej sekty alebo vlastnosti zhubného kultu, vždy tým myslí vlastnosti oboch typov zhubných organizácií. Zhubné sekty rovnako ako zhubné kulty *„sprostredkujú svojim prívržencom duchovnú skúsenosť prostredníctvom kultových prvkov, ako sú obrady, uctievanie osôb, slávnosť, ponorenie sa do meditácie a pod.“* (Keden, 1990, s. 9).

Podľa E. Fromma *„druh lásky, ktorá môže byť prežívaná len k jednej osobe, dokazuje, že to nie je láska, ale sadomasochistická závislosť. Základná afirmácia, ktorá je obsiahnutá v láske, je zameraná na milovanú osobu ako stelesnenie bytostných ľudských kvalít. Láska k určitej osobe v sebe zahŕňa lásku k človeku ako takému.“* (Fromm, 1993, s. 67). Pokiaľ teda individualita prežíva náklonnosť len k jednému človeku alebo len k jednému spoločenstvu, nejde o lásku, ale ide o závislosť.

Podľa O. Matouška závislosť je *„stav, v ktorom sa človek nie je schopný zaobísť bez určitej látky, prípadne činnosti: má zvyčajne ako fyzickú stránku, tak i psychickú, i sociálnu.“* (2003, s. 270). Skupina, hoci nemusí mať a priori zlé zámery, často svojho člena do stavu závislosti na nej samotnej dostáva. Ak sa stane pre neho záchytným bodom, ide o patologickú fixáciu. Do väčšej, či menšej miery. Ide o symbioticky incestnú fixáciu, o súčasť *„syndrómu rozpadu.“* (Fromm, 1996, s. 18 - 19). U obete kultu alebo sekty dochádza k posunu v osobnosti.

Ako vyplýva z doposiaľ uvedeného, najväčším a najcharakteristickejším dopadom pôsobenia zhubnej organizácie je zmena identity, ktorá je výsledkom posunu osobnosti. Podľa S. Hassana *„sektárska psychická manipulácia odlúči osobu od jej autentickej identity a vytvorí jej novú od skupiny závislú sektovú identitu. Z pohľadu duševného zdravia sektárska psychická manipulácia rozdelí prvky psyché jednotlivca na ďalšiu odlišnú osobnosť. Člen sekty skutočne začne prejavovať symptómy „disociatívnej poruchy“, ako sa definuje v diagnostickej príručke Americkej psychiatrickej asociácie (...). Jeho správanie môže pripomínať aj správanie osoby so závislou poruchou osobnosti.“* (Hassan, 2007, s. 71). E. Komárik charakterizuje disociatívne poruchy ako *„skupiny neuróz, v ktorých sa istá časť procesov separuje alebo segreguje, takže sa stratí ich väzba na celok osobnosti. To napokon vedie k skoro úplne izolovanému fungovaniu týchto procesov. Disociácia sa tiež zvykne nazývať rozštiepením.“* (Komárik, 1998, s. 69). Toto rozštiepenie sa nesprávne v teórii a aj v praxi označuje ako vznik schizofrénie následkom členstva v kulte alebo v sekte, na čo sa následne aplikujú farmaceutické prostriedky, čo celkovo vedie k legalizovanému a štátom a zdravotnými poisťovňami podporovanému členstvu v oficiálnom kulte alebo v oficiálnej sekte, z ktorých prakticky nie je možné vystúpiť.

1.1 Kultová závislosť

„Dlhodobé členstvo v sekte alebo kulte vedie k extrémnej, tzv. kultovej závislosti. Psychickou manipuláciou dochádza k zmene pôvodnej identity človeka do tzv. kultovej identity bez toho, aby si to dotyčný uvedomoval.“ (Jusko, 2004, s. 107).

Podľa Z. Vojtíška „výsledky práce člena sekty bývajú dávanej do priamej súvislosti s jeho duchovnou pokročilosťou. Je za ne teda zodpovedný. Postupne sa v jeho živote stáva stále dôležitejším pocit viny. Za akýkoľvek osobný či kolektívny neúspech sa člen sekty cíti osobne vinný.“ (Vojtíšek, 1998, s. 22).

Podľa S. Hassana, bývalého vysokého hodnostára svetového donucovacieho koncernu Cirkev zjednotenia, „ľudia, ktorí boli vycvičení tráviť každý deň dlhé hodiny meditáciou či monotónnym recitovaním a spevom, sa môžu stať duševne i telesne závislí na rôznych formách psychickej manipulácie. Pri podobnom otupovaní mysle mozog vylučuje chemické látky, ktoré vedú nielen k disociatívnym stavom mysle, ale i k narkotickému opojeniu, ktoré navádzajú zakázané drogy.“ (1994, s. 73). Závislosť na skupine teda naberá rýchlu akceleráciu. Túto nelátkovú závislosť podobne ako pri drogovej závislosti je ťažké si priznať, podobne problematcky sa od nej odvyká, a popritom sa všeobecne za závislosť nepovažuje. Ľudia sa kultovo závislými stávajú obdobnými, a dokonca rovnakými spôsobmi, ako pri drogách.

1.2 Diagnostikovanie kultovej závislosti

Kultovú závislosť má v jej počiatkoch možnosť zodpovednejšie diagnostikovať osoba, ktorá s postihnutým vychádzala predtým harmonicky a dôverne ho poznala. Podľa J. M. Abgralla „určite najťažšie sa spočiatku rozoznávajú posuny v správaní a v myslení. Filozofická či mystická kríza, odmietavé správanie, či kríza identity totiž nemusí viesť k vstupu do marginálnej skupiny.“ (1999, s. 214 - 215). Diagnostikovanie kultovej závislosti je dlhodobejšie, je pri ňom potrebné pozeráť na človeka ako na človeka, a nie na prípad, a vyžaduje si zodpovednosť. Inak sociálny pracovník alebo dôverný známy obeť môže s použitím labellingu psychiatrie vyrobiť klientovi či blízkej osobe Münchhausenov syndróm v zastúpení. Tento vyrábajú aj rodičia, keď vedome alebo nevedome v dôsledku ich patologických predstáv o dieťati „umelo vytvárajú podmienky pre jeho hospitalizáciu, zložité a ťažké a často aj bolestivé vyšetrenia a liečenie.“ (Ondrejko, 2000, s. 90). Podľa G. Munkovej, ktorá charakterizuje antipsychiatrické hnutie, „psychiatria nedisponuje zodpovedajúcimi postupmi v určovaní psychiatrických diagnóz, koncept sociálnej deviácie zužuje na morálne politické hľadisko.“ (2001, s. 110). Aj podľa A. Giddensa (1999, s. 222) „diagnostické kategórie používané v psychiatrii sú veľmi nespoľahlivé.“ Podľa M. Foucaulta „v medicíne postupne došlo k stieraniu deliacej čiary medzi javmi patologickými a javmi normálnymi, alebo skôr ako sa jasnejšie ukázalo, že klinický obraz nepredstavuje zbierku nenormálnych faktov, fyziologických „zmätkov“, ale je šťastie utváraný normálnymi mechanizmami a adaptačnými reakciami organizmu, fungujúceho podľa svojej normy.“ (Foucault, 1971, s. 15). Pri zaznamenaní zmeny identity je teda chybou snažiť sa o psychiatrickú diagnózu. Pokiaľ sa namiesto riešenia kultovej závislosti dieťaťa a problém dieťaťa rieši diagnostikovaním duševnej choroby a neuroleptikami, k podstate skutočného problému sa nikdy nemusí dospieť, a teda ho nemožno naozaj diagnostikovať, a preto ho nemožno vyriešiť.

2 Zhubné kulty a sekty ako náhrada primárnej rodiny

J. M. Abgrall na základe doktríny a iniciačnej rétoriky hovorí o zhubných organizáciách aj ako o „guru – otcovi“ a „sekte – matke“. (Abgrall, 1999, s. 74-76). Na čele týchto skupín môžu stáť fyzickí vodcovia, ku ktorým má konvertita a stúpenec špeciálny vzťah. Podľa E. Fromma dieťa prežíva matkinu lásku takto: „Som milované, pretože som bezmocné, krásne, obdivuhodné. Matka ma ľúbi, pretože ma potrebuje. Inými slovami: milujú ma pre to, čo som.“

Tento pocit byť milovaný matkou je pasívny. Nemusím robiť nič, aby som bol milovaný – matkina láska je bezpodmienečná.“ (Fromm, 1966, s. 41). Pre udržanie si stúpenca sa zhubná organizácia musí ponúkať aj ako bezpodmienečne milujúca matka. Hovorovejšie možno povedať, že zhubný kult a zhubná sekta pri používaní prístupu „cukor a bič“ nesmie zabúdať na dostatok cukru. Podľa E. Fromma ďalej „*v povahe otcovskej lásky je, že za hlavnú cnosť sa považuje poslušnosť a za najväčší hriech neposlušnosť. Dôsledkom neposlušnosti je strata otcovskej lásky. Kladný aspekt je tiež významný. Pretože je jeho láska podmienená, môžem sa o ňu usilovať, môžem pre ňu pracovať; nie je mimo mojej kontroly ako materská láska.*“ (Fromm, 1966, s. 44).

3 Charakteristika zhubných kultov a siekt v kontexte ich pôsobenia v školách

Kulty a sekty pracujú často v rovnakom prostredí ako sociálna práca, často používajú rovnaké alebo obdobné metódy, často majú rovnakú cieľovú skupinu, a takisto často svoju činnosť sociálnou prácou nazývajú. Či to je v zhode s realitou, napovedia niektoré kritéria, ktoré môže evidovať i úplný laik. Pre porovnanie - ani používanie techník komunikácie z asertivity ešte neznamená asertívneho človeka a asertívne správanie. Asertívnymi ich robí samotný spôsob komunikácie. Takisto ani vedecká racionalizácia činnosti kultov a siekt ešte nemusí znamenať sociálnu prácu v teréne.

Vznikom kultovej závislosti a zmenou identity postihnutého jedinca sa automaticky mení i jeho myslenie, cítenie a konanie. V prostredí, ktoré túto závislosť vyvolalo, často i mimo neho, koná aj v rozpore s pudom sebazáchovy. C. G. Jung v roku 1935 tieto psycho – sociálne mechanizmy demonštroval na davovej psychóze po nástupe nacizmu v Nemecku takto: „*Dokonca i moji priatelia sú fascinovaní a keď som v Nemecku, verím tomu sám, chápem to všetko a viem, že to musí byť tak, ako to je. Nedá sa tomu odolať. Ide vám to pod pás a nie do vašej mysle, váš mozog je proste nanič, je zachvátený váš sympatický systém.*“ (Jung, 1992, s. 172). Kulty a sekty, ktoré dokážu prostredníctvom rôznych mechanizmov do viesť jedinca, aj celý národ k záhube seba samého, sa všeobecne nazývajú zhubné, deštruktívne alebo donucovacie.

Odborná literatúra doposiaľ nemá ohľadom kultov a siekt jednotnú terminológiu. Pod pojem kult takmer vždy zahŕňa zhubný kult i zhubnú sektu. Podľa E. Komárika je ako zhubná organizácia kult vždy :

- autoritársky,
- opozičný,
- výlučný,
- legalistický,
- subjektivistický,
- s pocitom prenasledovania,
- kladúci dôraz na sankcie,
- ezoterický,
- protikňazský. (Komárik, 1998, s. 88).

1. Autoritatívnosť – Podľa R. Enrotha „*rozhodujúcim rozmerom všetkých sektárskych organizácií je panovačné vedenie. V každej takej organizácii je osobným kúzlom obdarený živý vodca (človek), ktorý je centrom skupiny a ktorý vyžaduje úplnú vernosť a oddanosť.*“ (Enroth, 1994, s. 14). Podľa Z. Vojtíška „*príčinou nápadnej absencie slobody býva nevidane silná autorita.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 20). Autoritatívnosťou sa v donucovacej organizácii rozumie absencia demokracie a zákaz kritiky organizácie. Napríklad v školskom prostredí pri aplikácii tohto prístupu môže jej vznik iniciovať i autoritatívny učiteľ v triede. Pre mechanizmy a donucovacie praktiky kultov a siekt je tým pádom školské prostredie ako hierarchicko – autoritatívny systém účinnejším pôsobiskom, keďže žiaci a študenti sa stretávajú so známym prístupom a nemajú väčšinou šancu odlišiť pracovníka kultu alebo sekty od bežného školského zamestnanca. Podľa P. Procházku sekty v negatívnom zmysle

slova charakterizuje aj „*velká horlivost vedoucích, kteří vynikají fanatickými prejavy a sugestivním správáním.*“ (Procházka, 2004 s. 47). Podľa I. O. Štampacha autoritárske riadenie sekty je „*obvykle spojené s vysokou centralizáciou. Takmer o všetkom sa rozhoduje v jedinom ústredí, všetko sa v ústredí eviduje.*“ (Štampach, 2008, s. 184).

2. Opozičnosť – Ide o tendenciu presadzovať kontrakultúru. Podľa R. Enrotha sa tieto skupiny často stavajú „*do úlohy súpera hlavných spoločenských inštitúcií.*“ (Enroth, 1994, s. 15). Ide o lákavý postoj. Jednak znamená zmenu, ktorá samotná býva príťažlivá, jednak samotné oficiálne spoločenské inštitúcie bývajú živnou pôdou pre korupciu a klientelizmus. „*Disharmónia ľudského bytia produkuje potreby, ktoré ďaleko prevyšujú potreby jeho animálneho pudu. Spôsobujú v človeku želanie nastoliť znovu jednotu a rovnováhu medzi ním a okolitým svetom.*“ (Fromm, 1992, s. 33-34). Keďže prívrženci zhubného kultu alebo zhubnej sekty sa často aj pred vstupom do organizácie necítili s okolím v harmónii, príslušnosť k nej ako k opozičnej organizácii ich naplňa. Podľa Z. Vojtíška „*je na jednej strane veľmi posilňovaný fundamentalizmus a priamočiary prístup ku všetkým problémom, na druhej strane je úplne znemožnený dialóg s akýmkoľvek iným príbuzným spoločenstvom. Z tohto dôvodu sa niekedy stane, že najväčšími bojovníkmi proti sektám sú iné sekty.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 23-24). I. Hermann mechanizmus hľadania obetného baránka popisuje takto: „*Len sčasti ho možno prirovnať k spojeniu: zlodej kričí „chyťte zlodeja“ a ukáže na nevinného okoloidúceho. Ak sa mu podarí odpútať od seba pozornosť, ľahko unikne, prípadne môže pokračovať vo svojich špekuláciách. Spravidla sa však za týmto javom odohrávajú hlbšie procesy.*“ (Hermann, 1998, s. 37). Podľa P. Procházku „*sekty sa oddeľujú od tohto sveta a od ostatnej spoločnosti preto, aby ochránili svojich prívržencov od „znečistenia“.*“ (Procházka, 2004, s. 47). Podľa D. Lužného „*pre samotnú existenciu siekt a nových náboženstiev je dôležitý konflikt s okolím. Nové sa musí vymedzovať voči okoliu a musí prezentovať seba samotné ako niečo odlišné, lepšie, významnejšie a musí teda okolie označovať ako strnulé, nevyhovujúce, zlé, skazené atď.*“ (Lužný, 2010, s. 181).

3. Výlučnosť – „*S opozičným charakterom siekt súvisí ich elitárstvo a výlučnosť. Daná skupina je tá jediná, ktorá má „pravdu“, a preto opustením skupiny človek ohrozuje vlastné spasenie. Nová „pravda“ je obvykle založená na novom zjavení danom prorokovi – zakladateľovi – vedúcemu skupiny.*“ (Enroth, 1994, s. 15). V podstate ide o zhubný narcizmus a zhubný „*skupinový – sociálny narcizmus.*“ Podľa E. Fromma je práve tento druh narcizmu zdrojom násilia a vojnových konfliktov. (Fromm, 1996, s. 88). Podľa neho „*aby sa skupina udržala pri živote, to do istej miery záleží na skutočnosti, či ju jej členovia považujú za dostatočne významnú, dokonca, či jej pripisujú väčšiu cenu, než má ich vlastný život, a že nadovšetko veria v jej oprávnenosť alebo dokonca v nadradenosť v porovnaní so skupinami ostatných.*“ (Fromm, 1996, s. 88). Aj podľa Z. Vojtíška „*tieto spoločnosti vzbudzujú vo svojich členoch pocit výnimočnosti a nadradenosti, ktorá môže byť daná buď zvláštnym a jedinečným poznaním, ktorého sa im údajne dostalo, alebo poslaním, ku ktorému boli vyvolení.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 23). Podľa P. Procházku „*sekta sa považuje za výlučného majiteľa pravdy, všetci ostatní sa mýlia.*“ (Procházka, 2004, s. 47).

4. Legalita – Podľa E. Komárika ide o „*diktované pravidlá obliekania, životosprávy, správania.*“ (1998, s. 88). Týmto postupom, ktorý sa často označuje ako „*klonovanie*“ sa individualita mení na želanú uniformovanosť, ktorá dokonale slúži zámerom organizácie. Podľa E. Fromma „*moderný kapitalizmus potrebuje ľudí, ktorí kooperujú hladko a vo veľkom počte. Ľudí, ktorí chcú stále viac konzumovať a ich vkus je štandardizovaný, ľahko ovplyvniteľný a možno ho predvídať. Potrebuje ľudí, ktorí majú pocit slobody a nezávislosti, pocit, že nepodliehajú žiadnej autorite, zásade alebo svedomiu, ale napriek tomu sú ochotní počúvať príkazy a robiť to, čo sa od nich očakáva, zapadnúť hladko do spoločenskej mašinérie.*“ (Fromm, 1966, s. 79). Zhubné kultu a sekty nevyžadujú legalitu samoúčelne len kvôli patologickým osobným potrebám vodcu. Sú to organizácie, ktoré sledujú zisk rovnako

ako všetky iné organizácie moderného kapitalizmu, ktorý tiež vychádza zo stáročných skúseností zhubných skupín.

I. O. Štampach hovorí o fyzickej alebo aspoň ideovej uzavretosti. Podľa neho „*aby sa bezvýhradná autorita dobre uplatnila, je výhodné vo sfére náboženskej rovnako ako v oblasti politiky uzavrieť hranice, obmedziť pohyb ľudí a informácií.*“ (Štampach, 2008, s. 185).

Podľa Z. Vojtíška „*fundamentalizmus vedie nutne k tuhému legalistickému (zákonníckemu) spôsobu života, ktorý ovláda nielen duchovnú prax členov sekty, ale aj detaily praktického života. V sekte je všetko zviazané veľkým počtom predpisov, ktoré určujú oblečenie, účes, stravovacie návyky, denný režim, výber partnera, sexuálny život atď. Nie je podporované slobodné vyjadrovanie sa (napr. umenie), humor, ani kreativita.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 24). Legalita teda znamená aj zákaz kritiky organizácie a jej vedenia.

Podľa R. Enrotha „*niekedy sa tieto obmedzenia uplatňujú voči návštevníkom zvonka. Napríklad Kristova rodina verí, že zabíjanie zvierat a jedenie mäsa a odievanie je zlé, a preto od návštevníkov vyžaduje, aby si pred vstupom do jedného ich tábora vyzuli topánku a odložili opasky.*“ (Enroth, 1994, s. 16).

5. Subjektivismus – „*Kľúčovým prvkom autoritárskeho náboženstva a autoritárskej náboženskej skúsenosti je podrobenie sa sile, ktorá človeka presahuje. Hlavnou cnosťou uvedeného typu náboženstva je poslušnosť, jej hlavným hriechom neposlušnosť.*“ (Fromm, 1992, s. 45). Viera a cítenie sa povyšujú nad racionálne uvažovanie. Podľa Z. Vojtíška podceňovanie rozumu sa skrýva často „*za vedu (napr. tvrdením, že ľavá, rozumová mozgová hemisféra je príliš vyvinutá na úkor pravej citovej), alebo sa rozumu pripisujú predovšetkým vojny, katastrofy a hrozby 20. storočia.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 21). Podľa R. Enrotha „*subjektivismus má súvislosť s anti – intelektualizmom v tom, že potlačuje racionálne myslenie a znižuje hodnotu poznania a vzdelania.*“ (Enroth, 1994, s. 17). Podľa I. O. Štampacha je jedným z charakteristických znakov siekt fundamentalisticky ponímaný vzťah k prameňom a k doktríne. V rámci toho sa za prejav fundamentalizmu „*považuje literarizmus, teda doslovné chápanie Biblie (a obdobných prameňov u nekresťanských fundamentalistov). Pokiaľ ide o pramene, je zrejme podstatou problému to, že sa kanonický či iný text číta nekriticky. Opomenie sa, že ľudský autor (vedľa predpokladaného božského) je podmienený dobou a prostredím.*“ (Štampach, 2008, s. 185). Typickým príkladom je formálna kresťanka, ktorá trávi viac času v kostole ako doma a popritom suverénne porušuje božie prikázania, lebo ako sa aj doslovne vyjadrí, „*ona si to môže dovoliť, veď Nebo má dávno zaistené, lebo viackrát niekomu podala pohár s čistou vodou.*“

6. Pocit prenasledovania – Podľa R. Enrotha „*vedomie prenasledovania je jedným z charakteristických znakov skutočne všetkých nových náboženských hnutí.*“ (Enroth, 1994, s. 17) Podľa ideológie organizácie členovia sú často mučeníkmi sveta pre svet. Podľa E. Fromma „*ľudská existencia a sloboda sú od počiatku neodlučiteľné. Slovo sloboda tu nie je použité v jeho pozitívnom zmysle („sloboda k“, ale v negatívnom zmysle – oslobodenie od“, najmä oslobodenie od pudovej determinácie jeho činnosti). Sloboda v práve uvedenom význame je dvojznačný dar. Človek sa narodí bez vybavenia k primeranej činnosti, ktoré má živočích; je závislý od svojich rodičov dlhšiu dobu, než každý iný živočích, a jeho reakcie na okolie sú menej pohotové a menej efektívne, než automaticky regulované inštinktívne činnosti. Prechádza všetkými nebezpečenstvami a úzkosťami, ktoré z tohto nedostatku inštinktívneho vybavenia vyplývajú.*“ (Fromm, 1993, s. 27). Tieto v podstate prirodzené problémy ľudskej existencie, keď človek v porovnaní so živočíchmi je viacej zraniteľný a preto musí dennodenne vynakladať podstatnú časť energie na interakciu s okolím, sa dajú premyslene sugesciou stúpcovi podsunúť ako výnimočný prístup k nemu a k ostatným členom organizácie, čo slúži s ostatnými mechanizmami a donucovacími prostriedkami k pripútaniu a k prehĺbeniu závislosti na organizácii. Ľudia neznajú problematiky často nesprávne charakterizujú kult alebo sektu ako organizáciu, ktorá svojich členov nesprávne informuje o zlých úmysloch okolia, čo je nezmysel, lebo život je neustály boj nielen o existenciu, ale aj o

uplatnenie. Nejde o paranoju, kedy si jedinec nahovára, že mu druhí chcú ublížiť, ale ide o pestovanie pocitu, že stúpenci organizácie sú jediní, ktorým chce okolie uškodiť.

Aj podľa Z. Vojtíška „*sekty cieľavedome a trpezlivo budujú vo svojich členov predstavu nebezpečného nepriateľa (môže ním byť napríklad vláda, psychiatri komunizmus, „systém“ tohto sveta a pod.), ktorý sektu neustále prenasleduje a pred ním je nutné mať strach.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 23).

7. Kladenie dôrazu na sankcie – V organizácii ide o život v neustálom, aj keď nepriznanom strachu, a v neustálom navodzovaní pocitu viny. Podľa E. Fromma „*autoritársky prístup vníma uznanie hriechu ako desivú skúsenosť, pretože zhrešiť tu znamená neposlúchnuť mocnú autoritu, ktorá za to hriešnika potrestá. (...) Reakciou na pocit viny je priznanie vlastnej hriešnosti a bezmocnosti, úplné vydanie na milosť a nemilosť autorite v nádeji na odpustenie.*“ (Fromm, 1992, s. 95). Podľa R. Enrotha „*tí, ktorí neprejavujú patričnú oddanosť, majú príliš mnoho otázok, neriadia sa pravidlami alebo sa otvorene búria, sú potrestaní, formálne vylúčení alebo sú iba požiadaní, aby zo skupiny odošli.*“ (Enroth, 1994, s. 17).

8. Ezoterickosť – Podľa R. Enrotha „*sektárske náboženstvo je plné tajnostkárstva a utajovania.*“ (Enroth, 1994, s. 18). Donucovacia organizácia je pre nečlenov a pre radových členov ťažko čitateľná alebo celkom nezrozumiteľná. Prevláda v nej tendencia zahmlievať čokoľvek. Keď sa ako príklad kultu zoberie nemecká Národnosocialistická strana (NSDAP) a nacizmus, ktorý je ako ideológia jej produktom, „*nacizmus nemal nikdy žiadne skutočné politické a ekonomické zásady. Podstatné je, aby sme pochopili, že skutočnou zásadou nacizmu je jeho radikálny oportunizmus. (...) Nacizmus psychologicky oživil nižšiu vrstvu strednej triedy, aj keď sa podieľal na zničení jej starých sociálno – ekonomických pozícií. Mobilizoval jej emocionálnu energiu, aby sa stala dôležitou v boji za ekonomické a politické ciele nemeckého imperializmu.*“ (Fromm, 1993, s. 117). V záujme zhubnej organizácie je aktivovať s použitím všeobecne uznávaných ideálov čo najviac ľudí pre dosiahnutie cieľa. Nikdy však nemieni dopustiť čitateľnosť jej skutočnej ideológie. V masách to zároveň vyvoláva pocit spravodlivého poníženia.

I. O. Štampach hovorí o selekcii informácií. Podľa neho „*aj tu môžeme vidieť analógiu medzi sektárstvom a totalitným systémom, v ktorom bolo utajované všetko, čo mocní uznali za vhodné. Organizačné štruktúry niektorých náboženských spoločností sa taja pred verejnosťou, ba dokonca aj pred členmi. Prípadne sa poskytujú nepresné a neurčité informácie.*“ (Štampach, 2008, s. 186).

Podľa Z. Vojtíška, ktorý sa orientuje predovšetkým na náboženské sekty, „*na základe prístupu k informáciám sa v takýchto náboženských skupinách vytvára hierarchia – dosiahnuť vyšší stupeň v rebríčku skupiny znamená vedieť o skupine viac. To vedie k utajovaniu informácií pred verejnosťou a pred menej pokročilými členmi a k vzniku dvojitého druhu literatúry – pre vonkajšiu propagáciu a pre vnútornú potrebu.*“ (Vojtíšek, 1998, s. 23).

9. Protikňazskosť – V hierarchickom a autoritatívnom systéme donucovacej organizácie prevládajú vo vedení i pri výkone odborných činností úplní laici. V rámci vzdelávacích a výchovných aktivít detí sa to prejaví napríklad vedením týchto aktivít ľuďmi bez zodpovedajúceho vzdelania a skúseností. Aj podľa R. Enrotha „*sekty sa obyčajne skladajú z laikov. Nemajú platené duchovenstvo ani profesionálnych náboženských funkcionárov. Tým nemá byť povedané, že sekty nemajú duchovnú hierarchiu či tituly používané k označeniu určitých úloh, ako pastor, mahátma, čela, báb, svámi alebo prorok.*“ (Enroth, 1994, s. 18).

Záver

„*V západnej (kresťanskej) tradícii sa protiklad medzi telom a dušou po dlhú dobu považoval u človeka za základný. Podľa toho funguje telo podľa svojich biologických a chemických zákonov a duša skôr podľa zákonov duchovných. Tento silne fyziologický pohľad na telo je sčasti základom modernej medicíny. V ázijskej, najmä v indickej tradícii sa oproti*

tomu už dávno považuje za možné ovplyvňovať funkcie tela čisto psychickými prostriedkami, čo viedlo k vzniku jogy, meditácie a askézie.“ (Holm, 1998, s. 67). Praxou prekonaný západný pohľad, ktorý navyše často chápe človeka len ako zhluk buniek, dáva tiež priestor pre ideológie zhubných kultov a siekt a iniciuje vznik kultových závislostí. Hoci v ostatnej dobe sa dostáva k slovu celostný pohľad na človeka ako na bio – psycho – sociálnu bytosť, v praxi sa zástancovia pohľadu na človeka ako na rozpoltenú osobnosť urputne bránia prístupu k nemu ako k slobodnej bytosti. Ide len o zlomok z množstva pochybení, ktorých sa dopustia samotní sociálni pracovníci, a ktorými v podstate napomáhajú sociálnej patológii kultovej závislosti pre tlač.

Zoznam použitej literatúry

- ABGRALL, J. M. 1999. *Mechanismus sekt.* Prvé vydanie. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolínium, 1999. ISBN 80-7184-774-7.
- ĎURKOVSKÝ, P. 2013. *Mechanismy a donucovacie praktiky kultov a siekt v školskom prostredí mesta Žilina.* Dizertačná práca. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce svätej Alžbety, n. o., 2013.
- ENROTH, R. 1994. *Průvodce sektami a novými náboženstvími.* Praha: Návrat domů, 1994. ISBN 80-85495-29-5.
- FOUCAULT, M. 1971. *Psychologie a duševní nemoc.* Praha: Horizont, 1971. 40-007-71.
- FROMM, E. 1996. *Lidské srdce.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, Simom and Simon publishers, 1996. ISBN 80-85637-28-6.
- FROMM, E. 1992. *Mít nebo být?* Prvé vydanie. Praha: Naše vojsko, 1992. 176 s. ISBN 80-206-0181-3.
- FROMM, E. 1993. *Strach ze svobody.* Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0290-9.
- FROMM, E. 1966. *Umenie milovať.* Prvé vydanie. Bratislava: Obzor, 1966. 65-062-66.
- GIDDENS, A. 1999. *Sociologie.* Prvé vydanie. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HARDOŇOVÁ, K. 2010. *Náboženstvo – sociologické a psychologické aspekty sekty.* In: KARDIS, K. – KARDIS, M. 2010. *Nové náboženské hnutia, sekty a alternatívna spiritualita v kontexte postmodernity.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta, 2010. ISBN 978-80-555-0190-1, s. 109-124.
- HASSAN, S. 1994. *Jak čelit psychické manipulaci zhoubných kultů.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80-85880-03-2.
- HASSAN, S. 2007. *Uvolniť putá.* Prvé vydanie. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2007. ISBN 978-80-7140-284-8.
- HERMANN, I. 1998. *Psychológia antisemitizmu.* Nové Zámky: PSYCHOPROF, 1998. 128 s. ISBN 80-968083-0-3.
- HOLM, N. G. 1998. *Úvod do psychológie náboženství.* Prvé vydanie. Praha: Portál, 1998. 160 s. ISBN 80-7178-217-3.
- JUNG, C. G. 1992. *Analytická psychologie. Její teorie a praxe.* Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0418-1.
- JUSKO, P. 2004. *Kultová závislosť.* In: Hroncová, J. a kol.: *Sociálna patológia.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-8055-926-0.
- KEDEN, J. 1990. *Takzvané mládežnícké sekty a okultná vlna.* Bratislava: Lúč, 1990. 182 s. ISBN 80-7114-018-1.
- KOMÁRIK, E. 1998. *Pedagogika emocionálne a sociálne narušených.* Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 1998. ISBN 80-223-1289-4.
- LUŽNÝ, D. 2010. *Strašení náboženstvím – náboženství jako mobilizační faktor politiky.* In: KARDIS, K. – KARDIS, M. 2010. *Nové náboženské hnutia, sekty a alternatívna spiritualita v kontexte postmodernity.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta, 2010. ISBN 978-80-555-0190-1, s. 173-182.

- MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2000. *Sociální patologie*. Bratislava: VEDA, 2000. 272 s. ISBN 80-224-0616-3.
- PROCHÁZKA, P. 2004. *Cirkev a sekty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-8055-919-8.
- ŠTAMPACH, I. 2008. *Přehled religionistiky*. Prvé vydanie. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-384-0.
- VOJTÍŠEK, Z. 1998. *Netradiční náboženství u nás*. Prvé vydanie. Praha: Dingir, 1998. 148 s. ISBN 80-902528-0-X.

Kontakt na autora

JUDr. PhDr. Peter Ďurkovský, PhD.
Národné centrum prevencie sociálnej patológie, o. z.
Predmestská 62, 010 01 Žilina
E-mail: peter.durkovsky1@gmail.com

III. INOVACE VZDĚLÁVÁNÍ A ROZVOJ SOCIÁLNĚ-PSYCHOLOGICKÝCH ZPŮSOBILOSTÍ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

ROZVÍJANIE PSYCHO – SOCIÁLNYCH KOMPETENCIÍ SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

The Development of psycho-social skills of social workers

Ján GABURA

Abstrakt

Príspevok je reflexiou subjektívnych skúseností autora s uplatňovaním psycho-sociálneho výcviku v kontexte graduálnej prípravy študentov sociálnej práce. Autor sa zaoberá problematikou implementácie výcvikov do študijných programov, odbornou diskúziou o ich definícií, problematikou vedenia výcvikov, možnou konfúziou psycho-sociálnych výcvikov s psychoterapeutickými výcvikmi, konfúziou rolí vedúceho výcviku a pedagóga, obsahovým zameraním a využitím výcvikov študentmi v ďalšej praxi.

Kľúčové slová: *Psycho-sociálny výcvik. Výcvik v sociálnych zručnostiach. Vedenie výcvikov. Riziká výcvikov. Využitie výcvikov.*

Abstract

The contribution is a reflection of the subjective experience of the author of the application of psycho-social training in the context of the preparation of graduate social work students. The author deals with the implementation of training into curricula, expert discussion on the definitions, the issue of leadership trainings, possible confusion to psycho-social training, with psychotherapeutic training, confusion of roles to the head of training and teacher, content focus and the use of training students in the next practice.

Key words: *Psycho-social training. Training in social skills. The leadership of trainings. Risks of trainings. The application of trainings.*

Príspevok nepredstavuje teoretický exkurz do problematiky výcvikov v oblasti rozvoja psycho-sociálnych kompetencií, je skôr subjektívnou reflexiou vlastných skúseností autora. V príspevku sa zameriavam na rozvoj profesionálnych kompetencií študentov v rámci graduálneho štúdia odboru sociálna práca. V praxi sa využíva dvojaké označenie týchto výcvikov, najčastejšie sa využíva spojenie sociálno-psychologické výcviky ako alternatíva označenie výcviky v psycho-sociálnych zručnostiach. V našom príspevku budeme tieto spojenia využívať ako synonymá.

Pri kreovaní prvého študijného programu sociálna práca, v rámci vysokoškolského vzdelávania v odbore sociálna práca v rokoch 1990-1991 na vznikajúcej katedre Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, sme tento program postavili na troch základných zložkách. Okrem teoretických poznatkov, ktoré so šesťdesiatymi percentami tvorili bázu univerzitného štúdia a praxe, ktorá umožňovala prepájať teoretické poznatky s ich praktickým využitím na miestach realizácie sociálnej práce (25% rozsahu študijného programu) sa neoddeliteľnou súčasťou curricula stali sociálno-psychologické výcviky, ktorých cieľom bolo zvyšovanie profesionálnych kompetencií budúcich sociálnych pracovníkov. (15% rozsahu študijného programu).

Teoretický a praktický koncept výcviku v sociálno-psychologických zručnostiach vznikol už v roku 1946. Jeho hlavným cieľom bol intenzívny spôsob učenia na báze vlastnej skúsenosti v relatívne bezpečnom prostredí uzatvorenej skupiny účastníkov. V rámci tohto typu výcviku sa intenzívne a účinne využíva skupinová dynamika, efektívna spätná väzba, vzájomná podpora a pozitívne posilňovanie.

Rozhodnutie zaradiť do graduálnej prípravy sociálnych pracovníkov výcvik v sociálno-psychologických zručnostiach bolo podporené aj personálnym zložením novovznikajúcej katedry sociálnej práce. Prevažná väčšina pedagógov mala ukončený dlhodobý psychoterapeutický výcvik a skúsenosti s vedením vzdelávacích, výcvikových a terapeutických skupín. Členovia katedry už dlhodobo sami robili vedúcich sociálno-psychologických výcvikov v rôznych oblastiach praxe a dokonca viedli výcviky budúcich trénerov týchto výcvikov (tréningy trénerov). Prezentované personálne zloženie katedry významne ovplyvnilo filozoficko-koncepčné zameranie katedry, ktoré naplňalo východiská malej Painovej poradenskej a terapeutickkej paradigmy sociálnej práce. Výcviky v sociálnych zručnostiach sú však dôležité i v konceptoch vychádzajúcich z transformačnej paradigmy, pretože aj sociálni pracovníci plánujúci a realizujúci zmeny, majú potrebu rozširovať a skvalitňovať odborné intervencie korešpondujúce s obsahom a procesom zmeny.

Výcvik v sociálno-psychologických zručnostiach sme koncipovali pre interných i externých študentov, po prijatí noriem bolonského procesu sme ho špecificky diferencovali pre bakalársky a magisterský stupeň štúdia. Nevyhli sme sa odbornými diskusiami s tými psychológmi, ktorí dodnes majú predstavu, že sociálno-psychologické výcviky sú kompetentní viesť iba psychológovia. V tejto diskusii neobstál ani argument, že samotné ukončenie štúdia psychológie by nemalo oprávňovať absolventa viesť takýto výcvik, ak nemá ďalšiu prípravu zameranú na prácu so skupinou a na špecializované témy výcviku. Navyše študenti psychológie často nemajú počas štúdia absolvovaný výcvik, prípadne majú výcviky s výrazne menšou hodinovou náplňou ako napríklad sociálni pracovníci. Niekedy sú obsahom výcviku skôr ukážky z metód psychoterapie. Aby sme tento spor definitívne ukončili, na mojom súčasnom pracovisku označujeme tento výcvik ako výcvik v sociálnych zručnostiach, ktorý je úplne v kompetencii odboru sociálna práca.

Menšie diskusie sme mali aj s jazykovedcami, ktorí navrhovali zmeniť označenie sociálne zručnosti za slovné spojenie sociálne spôsobilosti. Význam slova spôsobilosti je vraj výstižnejší pre tento typ aktivity. Tradičné slovné spojenie sociálne zručnosti je však využívanjšie v profesionálnom jazyku sociálnej práce i v odborných publikáciách, preto sme sa rozhodli ho využívať aj v našej práci a tiež v pedagogickej praxi.

Pri odbornej diskusii na tému výcvikov v sociálnych zručnostiach sa otvára téma, kto a za akých podmienok môže lektorovať tieto výcviky. Niektorí kolegovia považujú za nevyhnutný predpoklad lektorovania týchto výcvikov absolvovanie dlhodobého psychoterapeutického výcviku a krátkodobé výcviky v špecifických témach obsahového zamerania výcviku. Samozrejme, že skúsenosti z absolvovania psychoterapeutického výcviku predstavujú pri lektorovaní výhodu (schopnosť spracovať zážitok na sebe, pochopenie kauzálnych súvislostí prezentovanej problematiky, schopnosť užitočne spracovať sprievodné emócie, zručnosť primeranej reakcie na vznikajúce incidenty, využitie reflexie skúsenosti z členstva v skupine, využívanie efektívnej supervízie atď.). Absolvovanie terapeutického výcviku vo vzťahu ku kompetenciám vedenia skupín výcviku v sociálnych zručnostiach obsahuje však aj určité riziká. Najmä mladí terapeuti niekedy majú problém rozlíšiť hranice medzi výcvikom v psychoterapii a výcvikom v sociálnych zručnostiach. Láka ich oblasť introspekcie, intrapsychických konfliktov, spracovávaní traumatických zážitkov, hlbokého emočného prežívania. Tento reframing nie je prípustný, pretože obsahuje mnohé riziká (môžu sa rozbehnúť procesy, ktoré nie je možné spracovať v krátkom čase výcviku, centralizácie práce iba na jedného účastníka, traumatizácia účastníkov atď.). Táto konfúzia mení aj cieľ výcviku, ktorý by mal byť centrálny zameraný na osvojovanie si zručností potrebných pre efektívnejšie zvládanie profesie. Výcvik sociálnych zručností by mal ostať v behaviorálnej rovine pracovného správania a rozširovania profesionálnych kompetencií. Vedúci skupiny je zodpovedný za to čo sa v skupine deje, a preto by nemal pripustiť spracovávanie tém a situácií, ktoré priamo nekorešpondujú s cieľmi výcviku. Ak sa vo výcviku sociálnych zručností objavujú témy a situácie, ktoré hlbšie zasahujú do oblasti psychiky účastníka je

potrebné, aby vedúci skupiny s ním prerušil skupinovú prácu a individuálne odporučil účastníkovi spoluprácu s terapeutom alebo psychiatrom. Tieto témy je užitočné rozoberať v supervíziách vedúcich skupín výcvikov v sociálnych zručnostiach.

Podľa môjho názoru vedúci výcvikových skupín v sociálnych zručnostiach nemusia mať nevyhnutne absolvovaný dlhodobý terapeutický výcvik, mali by mať vysokoškolské vzdelanie humanitného typu, absolvovaný výcvik zameraný na prácu so skupinou a skupinovú dynamiku v rozsahu minimálne 60 hodín, prípadne tréning trénerov v rozsahu minimálne 50 hodín. Nevyhnutnosťou sú aj aspoň krátkodobé výcviky v témach, ktoré sú centrálnym obsahom výcviku.

Často diskutovanou témou je problematika vedenia výcvikových skupín. Tradíciou pri výcvikoch sociálnych zručností počas vysokoškolského štúdia je jeden vedúci skupiny. Analýza efektivity týchto výcvikov však odporúča dvoch vedúcich skupín. Dvaja vedúci skupín si môžu rozdeliť kompetencie týkajúce sa vedenia skupiny, každý sa môže zberať iným aspektom tímovej práce (napríklad verbalita – neverbalita, správanie – prežívanie atď.), skupinovú prácu obohacuje viac podnetov a skúseností. Dvaja vedúci výcvikovej skupiny by mali zdieľať spoločnú predstavu o vedení výcviku, rozdeliť si kompetencie vo vedení skupiny, nemali by spolu rivalizovať o priazeň účastníkov skupinovej práce. Navyše dvojica lektorov predstavuje pre účastníkov výcviku v sociálnych zručnostiach imitačný model, ako spolu ľudia komunikujú, ako sa dokážu akceptovať, ako spolupracujú a ako riešia problémy. Z aspektu rozdelenia pohlaví je pre skupinovú prácu obohacujúce, ak výcvikovú skupinu vedú muž a žena (aj keď táto konštelácia má oveľa väčší význam pre psychoterapeutické výcviky, kde takéto zloženie vedenia skupiny umocňuje prenosové procesy). Napriek nesporným výhodám dvojice vedúcich výcvikových skupín, súčasná personálna situácia na katedrách sociálnej práce a nemožnosť využívania externých spolupracovníkov, aktuálne fixuje vedenie študentskej výcvikovej skupiny iba jedným vedúcim.

Ďalšou diskutovanou témou je samotné označenie vzdelávacej aktivity pojmom výcvik. Pravdepodobne nikto nebude pochybovať o tom, že za čas, ktorý výcvik trvá nemožno systematicky nacvičiť efektívnu komunikáciu, asertívne správanie, zvládnuť stratégie riešenia konfliktov. Zvládať tieto zručnosti vyžaduje oveľa viac času, rozvíjanie týchto zručností možno považovať za celoživotný program, pretože napríklad faktorov ovplyvňujúcich komunikáciu, komunikačných situácií, komunikačných stratégií je nekonečné množstvo. Profesionál využívajúci komunikáciu ako hlavný prostriedok spolupráce s človekom by sa nemal uspokojiť s pocitom, že po svojom študentskom výcviku už zvláda stopercentne všetky komunikačné zručnosti. Z týchto dôvodov sa domnievame, že aj pri výcvikoch sociálnych zručností prevažujú ukážky nad dlhodobým systematickým nácvikom. Pri výcviku sa frekventovane využívajú aj nevýcvikové metódy, napríklad neštandardizovaná a činnosť diagnostika, modelovanie, hranie rolí, pozitívne posilňovanie, analýza prípadových štúdií či videonahrávok. Nevýcvikové metódy tvoria väčšinu využívaných metód v rámci výcviku, pretože samotných intenzívnych nácvikov konkrétnej zručnosti je minimum. Účastníci teda na sebe zažijú rôzne techniky, ukážky, hry so sociálnym potenciálom, ktoré sa neskôr môžu stať súčasťou ich profesionálneho repertoáru. Napriek širokej palete využívaných metód a techník, vžil sa pre tento typ vzdelávacích aktivít názov výcvik. Dnes za výcvik sociálnych zručností pre študentov považujeme systematický, plánovaný prístup na osvojenie si potrebných praktických poznatkov a zručností, výcvik sprostredkováva vhlád do prezentovanej problematiky a pozitívne ovplyvňuje profesionálne správanie budúceho sociálneho pracovníka prostredníctvom skúsenosti na sebe. Navyše výcvik v sociálnych zručnostiach, ktorí zažijú študenti v škole, môže pôsobiť ako motivátor pre absolvovanie ďalších výcvikov, už v kontexte ich praxe po ukončení štúdia.

V súvislosti s predchádzajúcim textom sa otvára otázka dĺžky a frekvencie výcvikov. Tradične sa na Slovensku považuje za výcvik týždenná (30 - 36 hodinová) aktivita. Otvorenou otázkou ostáva či desať hodinové stretnutie účastníkov za jeden semester možno

označiť ako výcvik. To je však otázka, ktorú by mala zodpovedať Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci.

Pri realizácii výcvikov v sociálnych zručnostiach prichádza v školskom prostredí k určitým rozporom. Tento typ výcvikov býva súčasťou povinného študijného programu, to znamená, že výstupom býva hodnotenie študenta vyjadrené konkrétnym stupňom. Pedagógom často nie je jasné, čo majú pri výcvikoch hodnotiť, aké kritériá majú využiť. Pedagóg, ktorý vedie výcvik sa ocitá v konfúzii dvoch protichodných rolí. Na jednej strane je hodnotiaci učiteľ aj iných predmetov, na druhej strane akceptujúci, podporný vedúci skupinu, ktorý vytvára priestor pre otvorenú komunikáciu a autentické prežívanie. V tomto kontexte ostáva otvorenou aj otázka, či v pravidlách fungovania výcvikovej skupiny má vedúci prijať tykanie si so študentmi, účastníkmi výcviku. Na prijatí tohto pravidla by sa mali dohodnúť všetci vedúci výcvikových skupín, pretože v komunite celého ročníka môžu spôsobiť problémy rôzne typy oslovenia v rovnakých výcvikoch.

Jedným z ďalších rozporov je smerovanie výcvikových aktivít k profesionálnym zručnostiam. Ak vychádzame z koncepcie Rogersovej kongruencie, nemali by sme diferencovať medzi profesionálnym a neprofesionálnymi zručnosťami. Autentický a kongruentný človek by nemal odlišne komunikovať na pracovisku a inak vo svojom „civilnom“ živote. Z tohto pohľadu, by sme mohli aj pri výcvikoch v sociálnych zručnostiach hovoriť o univerzálnych sociálnych zručnostiach a nezužovať ich iba na oblasť profesie.

Pre výcviky v sociálnych zručnostiach na školách je charakteristická práca v malých skupinách (výcvik môže byť aj individuálny). Hranica účasti pri výcvikoch je 5 – 12 (maximálne 15 účastníkov). Pri vyššom počte študentov sa výnimočne môže využiť Gazdov systém dvoch kruhov, ktorý v Československu uplatňoval doc. Skála. Vnútorňý kruh tvorený akceptovaným počtom účastníkov pre prácu v malej skupine aktívne pracuje a vonkajší kruh tvoria pozorovatelia. Pozorovatelia sa nezapájajú do činnosti skupiny, ale po ukončení jej práce môžu reflektovať aktivity skupiny a využívať spätnú väzbu. Po jednej aktivite sa kruhy vymenia. Pri nedostatku vedúcich výcvikových skupín a veľkom počte študentov hrozí oveľa vyšší počet účastníkov v jednej výcvikovej skupine (16-30). Je otázne či pri tridsiatich účastníkoch v jednej skupine možno ešte hovoriť o výcviku.

Veľmi dôležité je prepojenie témy výcviku s teóriou. Teoretické vstupy by mali prechádzať výcvik, napríklad pred výcvikom komunikácie by účastníci mali absolvovať teóriu komunikácie, aby porozumeli komunikačným procesom. Možný je aj opačný prístup, od praktického k teoretickému, ale ten nie je v študentských výcvikoch príliš využívaný.

Predpokladmi efektívneho výcviku v sociálnych zručnostiach je aktívna účasť všetkých členov (existuje pravidlo priamej úmery, koľko do výcviku vložíš, toľko si z výcviku odnesieš). V skupine bývajú aj menej zaangažovaní členovia, ktorí spracovávajú veci skôr vnútorne, čo je na jednej strane užitočné, ale na druhej strane to ochudobňuje prácu skupiny. Dôležitá je vzájomná akceptácia členov skupiny, ktorá však neznamená súhlas so všetkým a všetkými. Akceptácia otvára priestor pre prezentáciu a prijatie predstáv, názorov, postojov a záujmov ostatných členov skupiny a rešpektovanie ich odlišností. Ďalším predpokladom je otvorená komunikácia a prežívanie, nehodnotiaca spätná väzba, vzájomná podpora, dobrovoľné zapojenie, pozitívna atmosféra pre vzájomné učenie, dodržiavanie etických noriem. Zo skupiny by sa nemalo vynášať, problémy skupiny by sa mali riešiť v skupine a nie actingoutom cez prestávky v dvojiciach či menších skupinkách. Problémy skupiny by sa mali vrátiť na riešenie do skupiny. Využívanie týchto zásad by mali zabezpečiť pravidlá skupiny, ktorá si ich sama vytvára v začiatkoch svojej práce.

Na začiatku zavedenia výcvikov mali bakalári na našej katedre tri výcviky po 36 hodín na témy sebaopoznávanie a poznávanie iných, efektívna komunikácia a asertivita, riešenie sporov a vyjednávanie. V magisterskom štúdiu boli dva výcviky po 24 hodín, jeden bol zameraný na individuálnu prácu a prácu so skupinou a druhý na manažérske zručnosti. V súčasnosti sú výcviky v sociálnych zručnostiach v každom semestri bakalárskeho štúdia s náplňou 30 hodín

na jeden výcvik. (šest' tém). V magisterskom stupni sú tri výcviky s rovnakou časovou dotáciou. Kompletný päťročný výcvik má teda 270 hodín. Témy výcvikov v jednotlivých semestroch: sebazpoznanie a interpersonálna percepcia, interpersonálna komunikácia I, interpersonálna komunikácia II, asertívne zručnosti, alternatívne riešenie konfliktov, poradenská práca v dyáde, skupinová sociálna práca, personálna sociálna práca, riadenie v sociálnej práci. Pre doktorandov je navrhovaný výcvik v prezentačných zručnostiach v rozsahu 30 hodín.

Finálnou témou môjho príspevku je uplatnenie zručností študentov sociálnej práce v ich praxi. Na základe spätných väzieb študentov a supervízií, ktorí ukončili štúdium a začali pracovať sme zistili, že pozitívnejšie hodnotia prínos výcvikov v sociálnych zručnostiach absolventi, ktorí absolvovali väčší počet výcvikových hodín a skúsenosti z výcvikov využívajú v praxi. Niektorí absolventi však v praxi narazili na taký typ organizačnej kultúry u svojho zamestnávateľa, ktorá inovácie, pokusy o nové prístupy pri práci s klientom blokuje a tlačí absolventov do svojho zabehaného stereotypu. Je problematické dodržiavať zásady nedirektívneho, akceptujúceho rozhovoru s aktívnym zapojením klienta, ak má jeden sociálny pracovník v starostlivosti 350 klientov. V tejto situácii je zrejmé, že sociálny pracovník veľmi rýchlo príjme administratívny koncept organizácie alebo po neúspešných pokusoch o zmenu odchádza na iné pracovisko.

Napriek určitým negatívnym skúsenostiam s uplatňovaním poznatkov a skúseností z výcvikov sociálnych zručností pre študentov sociálnej práce, väčšina študentov oceňuje skúsenosti z výcvikov a dokonca veľká časť študentov využíva aspoň niektoré zručnosti pri priamej práci s klientmi. Veľmi ma teší, že niektorí absolventi inšpirovaní výcvikmi v sociálnych zručnostiach si doplnili kvalifikáciu v tejto oblasti a sami robia vedúcich výcvikových skupín pre rôzne skupiny záujemcov.

Kontakt na autora

Prof. PhDr. Ján Gabura, CSc.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1, 949 74, Nitra
E-mail: gabura@sercom.sk

UKAŽ MI SVŮJ PŘÍBĚH, JÁ TI HO BUDU VYPRÁVĚT

Show me your story, I'll tell him I will

Joža SPURNÝ

Abstrakt

Autor v příspěvku prezentuje zkušenosti s aplikací narativního přístupu v psychologické přípravě nepsychologů. Využití narativního přístupu při řešení praktických problémů umožňuje porozumět jejich psychologické podstatě a následně volit metody a postupy k jejich řešení.

KLíčové slová: *Narace. Narativní analýza. Identita. Psychologická příprava nepsychologů. Z empirie vytvořená teorie.*

Abstract

The author presents the experience with the application of narrative approach in psychological preparation non-psychologists. Using the narrative approach in solving practical problems provides insight into their psychological essence and then select the methods and procedures to solve them.

Key words: *Narratio Narrative analysis. Identity. Psychological preparation non-psychologists. Grounded theory.*

Jako „soustavné studium chování a mysli člověka i zvířat, disciplína s dosud malou koherencí, která se člení na řadu větví, z nichž některé, pokud z hlediska zdravého rozumu vysvětlují vůbec něco, pak málo. Jiné předkládají dostatečně rigorózní vědecké teorie. Téměř všechny větve spojuje víra v hodnotu pokusů bez ohledu na jejich význam nebo replikabilitu výsledků“ definuje psychologii Stuart Sutherland v mezinárodním slovníku psychologie z roku 1989.

Tak nevím. Číst tyto řádky v dobách, kdy jsem zvažoval spojit s psychologií svůj profesní život, nevím... Naštěstí však - i přes jistou „příkrost“ a skepsi výše uvedeného - jsem během svého „zrání a učení“ dospěl k přesvědčení, že psychologie disponuje poznatky, využitelnými k řešení praktických problémů člověka, k porozumění jeho prožívání a chování v nejrůznějších situacích, interakcích, příbězích, které žijeme. A že díky příběhům, a „skrze ně“ poznáváme, prožíváme, vysvětlujeme, ovlivňujeme dění okolo nás i i „v nás“.

Nakolik ve své dvojjedinné roli „praktikujícího akademika“ (či akademického pragmatika?) pedagogicky ovlivňují především nepsychology, jak ve své profesi (životě) psychologii využívat, nabízím ke sdílení²⁸ a případně (a vítané) diskusi svůj příběh „Jak (se) učím nepsychology rozumět příběhům, které žijí“ (nebo „životu který vypráví?“).

Psychologickou přípravu nepsychologů (a nejen jich) chápu jako proces rozvíjení jejich dispozic a dovedností aplikovat psychologické poznatky do vlastní profesionální činnosti (rozvíjení sociální kompetence jako součásti profesionální kompetence). Roli pedagoga v tomto pojetí pak spatřuji v podpoře a usměrňování procesu „řízeného tápání“ studentů. rozpoznat, které psychologické poznatky lze k řešení jakého praktického problému využít, kde, jak, a kdy (proč) je získat a posléze aplikovat do praxe. Aby své dosavadní hledání „zaručených“ (a praxí nezřídka očekávaných) černobílých návodů byli schopni nahradit postupy, vytvářenými na základě vlastních, teoreticky zdůvodněných paradigmat.

²⁸ sdílení ve smyslu sdílení na sociálních sítích, tedy sdílení soukromých informací

Při koncipování cílů, obsahu a metod psychologické přípravy (předmětů které vyučuji), se mi osvědčil (a osvědčuje) přístup, založený na vzájemné provázanosti empirie, teorie a metodologie. Jinými slovy: z praxe (pokud možno metodologicky čistě) posbírané, zanalyzované a následně teoreticky „ošetřené“ poznatky (sloužící jako základ pro „z empirie vytvářené teorie“) vracím zpět do praxe, a po ověření jejich využitelnosti při řešení praktických problémů a situací, je nabízím studentům ke konfrontaci s jejich praktickými zkušenostmi. Jako užitečná a prakticky využitelná metoda se v této souvislosti ukazuje analýza příběhu (narativní analýza).

Lidé své zkušenosti předávají prostřednictvím příběhů. Vyprávění příběhu je univerzální lidskou aktivitou. Příběhy hrají centrální roli v komunikaci s jinými. Význam našich životů je diktován příběhy, které žijeme a jež pak vyprávíme. Vyprávění je způsob, kterým spojujeme události do smysluplných sekvencí a tím konstituujeme smysl svého já jako protagonisty vlastní autobiografie. Při vyprávění příběhu (žití příběhu = jednání) se nejedná však pouze o sukcesivní uspořádání událostí, ale je strukturováno našimi anticipacemi budoucnosti (Carr 1986 in. Čermák, Miovský 2002, s. 15). Narativita je hlavním modelem lidského vědění a komunikace.

Příběhem (pro potřeby narativní analýzy) - rozumíme způsob interpretace zkušenosti jedince, resp. způsob interpretace jím prožívaných interakcí v konkrétní situaci a čase (jejich vývoj, vztahy, konflikty).

Obsahově se narativní výzkum zaměřuje na identitu. Příběh slouží jako nástroj její konstrukce i poznávání.

Narativitu podle Čermáka (Mioviský, 2006) lze z tohoto pohledu pojímat jako symbolizovaný záznam jednání, mající časovou dimenzi (linearitu, příběh, vyprávění), určité uspořádání naší žité zkušenosti (významově strukturální dimenzi, první interpretační plán) ale také oblast komponovaných imaginací (na vědomé či nevědomé úrovni) vkládaných do těchto příběhů.

Následná analýza a reinterpretace respondentova příběhu výzkumníkem - expertem, (vlastně jakási „interpretace interpretovaného“) pak umožňuje:

- identifikovat v příběhu způsob jakým jedinec strukturuje svoji zkušenost
- nalézat proměnné (situačního, osobnostního, interakčního rázu) ovlivňující strukturu a vývoj příběhu (jako základ pro konceptualizaci příběhu, pro vytvoření centrální kategorie)
- porozumět smyslu příběhu, významu, který jedinec jednotlivým elementům příběhu (v jejich mnohočetnosti a kontextualitě) přisuzuje, jejich vlivu na prožívání a chování jedince v konkrétní situaci a čase (v konkrétním příběhu)
- zakomponovat příběh do jedincovy biografie.

Narativní analýza příběhu probíhá v následujících krocích (Strauss, Corbinová 1999): (a) popisné vyprávění o ústředním jevu výzkumu – (b) konceptualizace příběhu (vytvoření kostry příběhu a stanovení centrální kategorie) – (c) určení dimenzí a vlastností centrální kategorie – (d) uvádění ostatních kategorií ve vztahu k centrální kategorii – (e) vytvoření analytické verze příběhu.

Praktické zkušenosti s využitím této metody jsem získal při výzkumech, které jsem realizoval v letech 1996-2014, a které byly zaměřené k identifikaci sociálně psychologických zdrojů poruchového chování jedinců a sociálních souborů v rolově podmíněných interakcích (konkrétně se jednalo o interakce občanů s policisty, jako nositeli legitimní moci, uplatňované v konkrétních situacích). S využitím metodologie kvalitativního výzkumu se podařilo shromáždit psychologicky relevantní informace a po jejich analýze formulovat výzkumná zjištění a závěry o dispozičních a situačních (sociálně psychologických) zdrojích poruchového chování policistů vůči občanům ve zkoumaných interakcích (včetně návrhů na jeho minimalizaci). Narativní analýza zkušeností prezentovaných respondenty umožnila plasticky zachytit specifika prožívání a chování účastníků v konkrétních rolově polaritních interakcích,

odhalit narativní zápletky, identifikovat možné zdroje poruch Současne umožnila vygenerovat obecnější závěry o sociálně psychologických příčinách selhání člověka při prosazování moci, kterou – v souvislosti s jeho aktuální sociální rolí v situaci - disponuje.

Metodika sběru empirických dat analýzou respondenty prezentovaných zkušeností v podobě příběhů (narace jako organizující princip), nám umožnila reflektovat způsob „zmocňování se skutečností“, pojmenování zkušenosti respondenty, včetně interpretačních schémat (narativních struktur) používaných účastníky popisovaných interakcí (respondenty) při „tvorbě jejich příběhu“.

Zkušenosti, které jsme získali při shromažďování, analýze a interpretaci empirických dat narativní metodou, jsme využili při vytváření modelu (schématu) čtyřúrovňové analýzy příběhu.

„Napište příběh o tom, kdy se vám něco nepovedlo, co nemusíte zažít znovu! A druhou o tom, jak se vám v životě (v práci, v soukromí) něco povedlo, co vám udělalo radost! Následnou analýzou situačních vlivů a podmínek, jednání a prožívání svého i ostatních účastníků těchto interakcí, popísem postupů a metod, aplikovaných při naplňování obsahu aktuálních rolí v těchto situacích, zformulujte (teoreticky zdůvodněný) závěr, v čem vidíte příčinu vašeho úspěchu – neúspěchu? (příp. co a jak byste vzhledem ke zkušenostem dnes udělali jinak?)“ – zadávám studentům z pozice své pedagogické moci téma pro ročníkovou seminární práci z psychologie.²⁹

A startuji tak dialog našeho společného hledání odpovědí na otázky, které tvoří teoretický (a metodologický) základ narativního přístupu. Otázky (resp. odpovědi), které umožňují studentům nacházet v praktických problémech a situacích ono psychologické (psychologickou podstatu), a tudíž (následně) psychologickým metodami a postupy ovlivnitelné.

O jaký příběh se jedná (tematické zaměření)? Jaký smysl má pro autora (že ho sděluje)? Jak významnou úlohu sehrává v jeho životě (jeho pozice v kontextu jiných autorových příběhů)? Proč tento příběh a ne jiný? Které interakce, zápletky, změny, vztahy, považuje v příběhu za významné a v čem? Jak se v příběhu projevuje intencionalita jednání autora (vzhledem k aktuální sociální roli v příběhu)? Co prožívá autor v jednotlivých fázích příběhu (jaké myšlenky, emoce) a jak se to projevuje v jeho chování? V čem vidí příčiny úspěchu-neúspěchu v popisovaném příběhu? Jaký přínos a v čem pro něho představuje prezentovaná zkušenost?

Narativní přístup ve výuce psychologie:

- umožňuje studentům – autorům příběhů narativní analýzou porozumět smyslu příběhu který žili, který popisují, jejich roli v něm
- umožňuje autorovi získat různé úhly pohledu na jeho příběh, korektivní zpětnou vazbu (o pohledu na řešený problém, na způsob řešení)
- „nutí“ autora k vyhledávání teoretických východisek pro řešení, ke konfrontaci praxe (v podobě jeho řešení) s teorií
- umožňuje vytvářet „nový příběh“, má psychoterapeutický efekt,
- má stimulující efekt (mohu si pořešit něco pro mne osobně významné), osobní zainteresovanost, osobní význam, který příběhu
- učí novým způsobům řešení, zabraňuje stagnaci, vybočení z navyklých schémat
- teoreticky ošetřené závěry, zobecnělou zkušenost, použité postupy, metody lze využít při řešení obdobných situací, příběhů.

„O čem by bych psal já?“ napadlo mne tuhle při čtení seminárek.

Co se mi nepovedlo? Když se během jedné poměrně krátké pracovní epizody v roli manažera (který jsa psychologem, psychologické poznatky chtěl v praxi uplatňovat)

²⁹ vzhledem k věku a zkušenostem posluchačů, i obsahu sdělovaného, se mi výše naznačený induktivní přístup osvědčuje jako logický a funkční, k nalézání souvislostí a vztahů (včetně sebereflexe) motivující

nepodařilo přesvědčit svého chlebodárace, že psychologie není jen o tom, jak zaměstnance k maximalizaci jeho zisků zmanipulovat. Že stres a strach nejsou zrovna nejlepšími motivátory. Že pracovní spokojenost není jen o penězích.

Ta zdařilá by byla nejspíše o tom, jak jsem – díky zkušenostem z praxe, vytvořenému teoretickému zázemí, pokusům a omylům, jichž jsem se dopouštěl a dopouštím v psychologické přípravě nepsychologů, díky zpětným vazbám studentů, absolventů, kolegů z branže (a dalších) dospěl k osobnímu paradigmatu „Jak nepsychology k aplikaci psychologického přístupu při řešení jejich příběhů inspirovat“.

Seznam použité literatury

- FERJENČÍK, Ján. 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál. 255 s. ISBN 80-7178-367-6.
- FREEDMAN, Jill., COMBS, Gene. 2009. *Narativní psychoterapie*. Praha: Portál. 320 s. ISBN 978-807367-549-3.
- HENDL, Jan. 1997. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha : Karolinum. 243 s. ISBN 80-7184-549-3.
- HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha : Portál. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- MIOVSKÝ, Michal, 2006 *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha : Grada Publishing. 332 s. 80247-1362-4.
- SIMMONS, Arnette. 2008. *Přesvědčujte a ovlivňujte pomocí příběhů*. Brno: Computer Press. 232 s. 978-80-251-2112-2.
- STRAUSS, Anselm, CORBINOVÁ, Juliet. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Brno : Albert 201 s. ISBN 80-85834-60-X.
- STRNAD, Vratislav, NEJEDLÁ, Alžběta. 2014. *Základy narativní terapie a narativního koučinku*. Praha: Portál. 152 S. ISBN 978-80-262-0729-0.
- TAROČKOVÁ, Tatiana. 2011. *Narativní přístup a možnosti jeho uplatnění v psychologickom poradenstve*. Nové Zámky: Psychoprof. 144 s. ISBN 978-80-89322-07-7.

Kontakt na autora

doc. JUDr. Mgr. Joža Spurný, PhD.
Policejní akademie České republiky v Praze
E-mail: spurny@polac.cz, joza@volny.cz

SYSTEM VZDĚLÁVÁNÍ V ASOCIACI OBČANSKÝCH PORADEN: VÝVOJ A PERSPEKTIVY

The systém of training in Association of Citizens Advice Centres: development and perspectives

Hynek KALVODA

Abstrakt

Tématem následujícího příspěvku je stručné představení neziskové organizace Asociace občanských poraden (AOP), která v ČR působí již 20 let. Sdružuje občanské poradny v celé ČR a poskytuje jim služby tak, aby mohly členské organizace vykonávat svou práci co nejkvalitněji. V současné době působí 41 členských občanských poraden v 83 městech a městských částech všech čtrnácti krajů ČR. Příspěvek se soustředí zejména na představení vnitřního systému vzdělávání občanských poradkyň a poradců členských organizací AOP. Zejména si všímá témat, které jsou nyní nejdůležitější pro vzdělávání poradců. Dále uvádí směry další specializace v asociačním vzdělávání. Zároveň se stručný příspěvek zaměřuje také na možné směřování ve vzdělávacím systému členů AOP.

Klíčová slova: *Občanské poradny. AOP. Vzdělávání. Vzdělávání poradců. Sociální poradenství*

Abstract

The theme of following article is the short introduction of one NGO, namely Asssocation of Citizens Advice Centres (ACAC) which it works 20 year in the Czech Republic. It associates the citizens advice centres in the whole Czech republic and it provides the services such the way to can membership organisations the most qualifiest to make their works. To this time 41 membership citizens advice centres function in 83 cities, towns and parts of cities of all 14 regions of the Czech Republic. This article is focused mainly on the introduction of internal systém of training of citizens advicers of membership organisations of ACAC. It attends mainly themes which they are most important of training of advicers. It show the directions of other specialization in ACAC training. The brief article focuses so on possible direction in training systém of ACAC members.

Key words: *Citizens Advice Centres. ACAC. Training. Training of advicers. Social advising.*

Úvod

Článek se soustředí na stručné představení neziskové organizace Asociace občanských poraden (AOP). Tento zapsaný spolek působí nyní jako zapsaný spolek v ČR po dobu 20 let. Asociaci občanských poraden zakládaly v roce 1997 3 první občanské poradny (v Děčíně, Havířově, v Praze na Jižním Městě), které v prvním roce své činnosti pomohly cca 170 lidem. Občanské poradny vznikly v České Republice dle britského vzoru – modelu služby citizens advice bureau. Ve Velké Británii se občanské poradny rozvinuly již před druhou světovou válkou. Svou prestiž si tento druh bezplatné služby budoval během druhé světové války, kdy v době všeobecného chaosu a to rovněž informačního bylo třeba poskytovat správné informace o různých možnostech pomoci i sociálních dávkách.

AOP se za dobu své činnosti rozvinulo nejen v počtu členských občanských poraden, rostla také v počtu dotazů členských poraden. Dále se profilovala od témat úzce spjatých s problematikou rodiny a sociálních dávek ke komplexním tématům spjatých se sociálním vyloučením či ohrožením sociálním vyloučením spojených s předlužením některých klientů občanských poraden. S tím souvisí také tlak na další vývoj vzdělávání občanských poradců, a to nejen v „obsahové části“ spojené s vlastním procesem dluhového poradenství, ale také

důrazem na práci s motivací klientů, kteří mají často pocit, že ztratili všechno. Dále s tímto typem nabídky dluhového poradenství je úzce provázána také znalost příslušných právních norem a jejich aplikační praxe.

1 Asociace občanských poraden

Asociace občanských poraden (AOP) působí v ČR od roku 1997. V současné době je dle Občanského zákoníku zapsaným spolkem. Je také jednou ze členských organizací Asociace sociálního poradenství (ASP), neziskové organizace, která sdružuje další sítě odborného sociálního poradenství. AOP je servisní a zastřešující organizací pro členské neziskové organizace z celé ČR, ze všech čtrnácti krajů. V současné době působí v ČR 41 členských občanských poraden v 83 místech České Republiky. Kromě organizace vzdělávání členských občanských poraden, PR občanského poradenství a rozvoje fundraisingu pro členské občanské poradny se pokouší rovněž o rozvoj společné metodiky při práci občanských poraden a další rozvoj vlastního občanského poradenství jako sociální služby (zahrnuté v zákoně o sociálních službách), jako jednoho z podruhů odborného sociálního poradenství.

Občanské poradny řešily za poslední proběhlý rok (2015) 69583 dotazů. Nejvíce dotazů se týkalo dluhové problematiky. Nejvíce jich bylo řešených v následujících kategoriích: Občanské soudní řízení a jeho alternativy (17603 dotazů), občanskoprávní vztahy (9774 dotazů), rodina a mezilidské vztahy (8410 dotazů). Třídění dotazů vychází z vnitřní kategorizace Asociace občanských poraden.

Vlastní občanské poradny jsou v ČR zřizovány různými formami neziskových organizací (spolky, ústavy, obecně prospěšnými organizacemi, účelovými zařízeními církve). Ve své činnosti se pak řídí hlavními principy občanského poradenství, mezi které patří: bezplatnost, nezávislost, diskretnost, nestrannost. Členské organizace sdružené v síti AOP dodržují vnitřní standardy kvality AOP. Zároveň kladou zvláštní důrazy na zpřístupnění svých služeb občanům, jejichž sociální situace omezuje jejich možnost uplatnění ve společnosti.

AOP patří rovněž mezi zakládající členy mezinárodní sítě občanských poraden Citizens Advice International. A je – v současné době – jednou z nejrychleji se rozvíjejících se sítí občanského poradenství ve střední a východní Evropě.

1.1 Vzdělávání občanských poradkyň a občanských poradců ze strany Asociace občanských poraden

Již v počátku své činnosti (1997) Asociace občanských poraden kladla velký důraz na vzdělávání. V začátku můžeme považovat za určující zejména anglický vzor – tehdy působících organizace National Association of Citizens Advice Bureaux (NACAB) a další sítě občanského poradenství Federation of information and advice centres (FIAC), které nyní působí ve Velké Británii pod jinými jmény (témata vzdělávání se týkala zejména: procesů spojených se založením občanských poraden, řízením občanských poraden). Dále se adaptovala v ČR rozvíjející školení (školení školitelů občanských poradkyň a poradců, školení v tom, jak funguje a poskytuje své služby občanská poradna).

Vzdělávání se v další historii AOP zaměřovalo na základní nástroj soc. pracovníků a dalších poradců působících v občanských poradnách (a to na práci s klientem v občanské poradně).

V posledních 10 letech se na základě potřeb občanských poradkyň a poradců dále vyvíjela různá specializační školení (mimo komunikačních dovedností či obsahu poskytovaného poradenství) – např. psaní projektů, koučink pro práci v občanské poradně.

Vlivem (za posledních 5 let) stoupající potřeby specializace občanských poradců vycházejícím z potřeb klientů občanských poraden se rozvíjela školení zaměřená na obsah poskytovaného poradenství, např. vzdělávání sociálních pracovníků v aktuálních sociálně právních tématech (např. problematika základních lidských práv a svobod, diskriminace, institut veřejného ochránce práv, zákoník práce včetně problematiky diskriminace a

nerovného zacházení, systém nemocenského a důchodového pojištění, státní sociální podpora a pomoc v hmotné nouzi).

Vzhledem k velké části dotazů zodpovídaných v občanských poradnách, kdy cca třetinu až polovinu dotazů tvoří témata zaměřená na řešení předlužení či prevenci tohoto fenoménu, se školení posouvalo směrem k této problematice. Pracovníci občanských poraden pak byli školeni v tématech: občanského soudního řádu včetně problematiky exekucí, insolvence, dále pak metodika dluhové poradenství, proces a sepisování návrhu na oddlužení. Tréninky pak také více souvisí s prací s motivací předlužených klientů (kteří jsou často ve špatné psychické situaci a propadají na sociální dno, pokud již na něm nejsou).

Další rozměr nabízených a realizovaných školení v AOP souvisí se vzděláváním odborné veřejnosti a se sdílením zkušeností nejzávažnějších témat řešených v občanských poradnách (a často provázaných právě s fenoménem předlužení jednotlivců a rodin).

- Každoroční seminář v PSP či v Senátu ČR (vzdělávání stakeholderů) zaměřený na monitoring předlužení, souvisejících problémů a návrhy věcných řešení opakovaných problémů občanů.
- Víze: webináře na některá témata dluhové či jiné problematiky, případové konference řešené přes Skype.

Závěr

Vzdělávání tvoří nedílnou součást „života“ občanských poradců členských organizací AOP a pomáhá dále rozvíjet jejich individualitu, stejně jako směřuje k růstu kvality poskytovaných služeb ve členských občanských poradnách. Náročnost řešené problematiky je kromě aktuálního vzdělávání v potřebných dovednostech a školení k nové či novelizované legislativě související s problematikou předlužení a řešením tohoto jevu u jednotlivců i rodin spojena také s nutností zajištění intervize a supervize občanských poradkyň/poradců. Zároveň řešená problematika vede k hledání nových trendů ve vzdělávání občanských poradkyň/poradců v ČR, a to ve směru realizace webinářů k některým závažným a klíčovými tématům či problémům spjatých s předlužením a hledáním možností rychlé komunikace k této oblasti (např. s využitím moderních nástrojů komunikace a tzv. případové konference zabezpečované např. přes Skype).

Kontakt na autora

Mgr. Hynek Kalvoda, předseda
Asociace občanských poraden, Sabinova 3, 130 00 Praha 3
E-mail: hynek.kalvoda@obcanskeporadny.cz
www.obcanskeporadny.cz

ROZVOJ MULTIKULTURNÍCH KOMPETENCÍ V PŘÍPRAVĚ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Development of multicultural competencies in the training of social workers

Andrea PREISSOVÁ KREJČÍ, Jana MÁČALOVÁ

Abstrakt

Někteří autoři dlouhodobě upozorňují na problematické chápání multikulturní výchovy na českých školách, která vychází z klasického multikulturalismu. Ten předpokládá objektivní a neměnné hranice mezi skupinami, zdůrazňuje dichotomii skupin „my“ versus „oni“. Avšak tradiční pojetí multikulturalismu nekriticky převzali jak autoři RVP, tak mnozí akademici a skrze jejich publikace také široká veřejnost. Reflektování kritického modelu multikulturalismu je výzvou pro pregraduální i postgraduální přípravu sociálních pracovníků.

Klíčová slova: *Klasický multikulturalismus. Kritický multikulturalismus. Multikulturní výchova. Pomáhající profese. Edukační proces.*

Abstract

Some authors warn in long term about questionable understanding of multicultural education at the Czech schools, arising from traditional multiculturalism. This multiculturalism presupposes real and static borders between groups and emphasizes dichotomy of “We” and “Them” groups. But traditional multiculturalism was assumed by authors of RVP and many academicians, and through their publications even the general public. Reflecting critical multiculturalism is a challenge for pregraduate and postgraduate training of social workers.

Key words: *Traditional multiculturalism. Critical multiculturalism. Multicultural education. Helping professions. Educational process.*

Úvod

Již devět let je multikulturní výchova (MKV) zařazena skrze rámcové vzdělávací programy (RVP) do povinných vzdělávacích obsahů na základních školách (respektive po sedmi letech na gymnáziích), nicméně učitelé stále deklarují, že na její realizaci nejsou dostatečně připraveni. A to jak po stránce odborné, tak po stránce metodické. Osobnost a kompetence pedagoga jsou přitom důležitým faktorem ovlivňujícím úspěšné naplňování obsahů a cílů MKV. Toto deklarujeme na základě výzkumného šetření, které jsme realizovali a jehož cílem bylo zjistit přístupy pedagogů k pojetí MKV. Nicméně nejen, že se budoucí učitelé často vůbec neseťkají v odborné přípravě s kompetencemi, které by je přivedly k naplňování obsahů a cílů MKV v jejich výuce, ale velmi obdobná je laicizace této problematiky v terciárním vzdělávání obecně. Jisté změny již započaly, ale v kurikulech odborné přípravy pomáhajících profesí na VŠ často není odbornost vedoucí je k multikulturním kompetencím dostatečně prosazována. Navrch problematika spojená s transferem multikulturních kompetencí stojí a padá na odbornosti a komunikačních schopnostech pedagogů.

1 Klasický multikulturalismus

Někteří autoři (Morvayová, Moree, 2009; Hirt, 2005; Tesař, 2007 aj.) dlouhodobě upozorňují na problematické chápání edukace v multikulturních souvislostech v konceptech klasického multikulturalismu, který předpokládá objektivní a neměnné hranice mezi

skupinami, tedy zdůrazňuje dichotomii skupin „my“ versus „oni“. Taková MKV spíše podporuje stereotypní a předsudečné myšlení a xenofobní až diskriminační chování. Tradiční pojetí multikulturalismu však nereflektovaně převzali jak autoři RVP, tak mnozí akademici a skrze jejich příručky (např. Průcha, 2011) také široká veřejnost, tedy i pracovníci pomáhajících profesí. Pedagogika jako obor zastřešující pregraduální i postgraduální přípravu pedagogů odmítá v mnoha ohledech interdisciplinární přístup a nepracuje s nejnovějšími poznatky příbuzných oborů, zejména věd o člověku. A profesně jsou to právě pedagogové, kteří multikulturní kompetence v přípravě sociálních pracovníků, respektive pomáhajících profesí obecně, mají často na starost. Narážíme tak na to, že se skrze pedagogický proces stále reprodukuje např. typologie lidských ras a předpoklad jejich odlišných psychických a intelektových vlastností, tedy tvrzení, jež bylo v antropologii platné na přelomu 19. a 20. století, v současnosti však vědecky překonané (Lévi-Strauss, 1999, 2012; Eriksen, 2007; Molnar, 2006 aj.). Tak se v Základech sociální pedagogiky např. dočteme o „antropologickém přístupu“ k lidské různorodosti, ale autor pod ním míní „antroporasový přístup“.

Česká republika je etnicky víceméně homogenním státem, byť z historického hlediska tomu tak bylo pouze v relativně krátké době, a sice v druhé polovině 20. století, kdy z politických důvodů Československo opustila výrazná část nečesky mluvícího obyvatelstva, konkrétně Němců a Maďarů po 2. světové válce. V současnosti se etnické složení obyvatel České republiky obohacuje předně o mnohé migranty z východních částí Evropy a jihovýchodní Asie. Specifickým problémem pak je soužití české majority s Romy. Této problematice se ale věnujeme na jiném místě.

Můžeme souhlasit s Chinakou Samuelem DomNwachukwem (2010, s. 43), že „žijeme ve věku globalizace, v němž se rasové bariéry, stejně tak jako etnické či civilizační vzdálenosti průběžně rozpadají,“ avšak nové bariéry, a sice bariéry rostoucí z ekonomické situace rodin žijících v oddělujících se společenských vrstvách, vznikají. Právě v tomto ohledu je role výchovy k multikulturním hodnotám ve vzdělávání budoucích generací, předně u pracovníků pomáhajících profesí a pedagogů v České republice nedoceněna.

2 Kritický multikulturalismus

Domníváme se, že multikulturní přístup ve vzdělávání by měl především zdůrazňovat to, co ve společnosti rozšiřuje rovnost a spravedlnost, a v tomto pojetí, i když jej není lehké ve vzdělávání naplňovat, může společnosti přinést více výhod než zklamání (Sleeter, Grant, 2009). Je nám blízké pojetí multikulturní výchovy Jamese A. Bankse a Cherry A. McGee Banksové (2010) založené na tom, že všichni žáci bez ohledu na to, do jaké skupiny patří, ať již je rozdělíme dle genderu, etnicity, rasy, kultury, jazyka, sociální třídy, náboženství nebo jiné odlišnosti, by ve škole měli zažít rovnost, tj. vzdělávání založené na eliminaci toho, že někteří žáci mají na základě určitých zvláštních (převážně vnějších) charakteristik větší šanci na úspěch než jiní.

Tato praxe pak znamená, že při výkonu práce má např. sociální pracovník vždy směřovat k tomu, aby všichni jeho klienti bez ohledu na to, do jaké skupiny patří, ať již je rozdělíme dle genderu, etnicity, rasy, kultury, jazyka, sociální třídy, náboženství nebo jiné odlišnosti, z jeho strany zažili rovný přístup.

V souladu s názory Sleeter a Granta si jsme vědomi změn, které v oblasti diskriminace a sociální spravedlnosti přinesla poslední desetiletí. Američtí autoři připisují zásluhy na těchto změnách předně dlouhodobému působení pedagogů, kteří ve spojení s komunitními a sociálními hnutími přispívají k tomu, „aby se školy, případně další sociální instituce, stávaly spravedlivějšími a lépe reagovaly na potřeby svých studentů“ (Sleeter, Grant, 2009, s. 32-33). Proměny, kterými prošla a prochází soudobá společnost, můžeme nazývat různě, např. multikulturní výchova, ale také nesexistické vzdělávání, mezilidské vztahy, genderově spravedlivé vzdělávání, multietnické vzdělávání, etnická studia, kulturní studia, bilingvní vzdělávání či bikulturní vzdělávání, antirasistická učení či inkluzivní vzdělávání, respektive

začleňování, ale bez ohledu na označení, jde o reformování společnosti k solidaritě, sociální spravedlnosti a toleranci.

Jsme přesvědčeni, že v České republice existuje značná míra nespravedlnosti prokazatelná jak mezi lidmi ve společnosti, tak v přístupu ke vzdělávání, která by skrze větší vnímavost budoucích generací, které k ní budou systematicky vychovávány i prostřednictvím rozvoje multikulturních kompetencí, mohla být odstraňována. Společnost nepřistupuje rovněž k lidem různého pohlaví, různého původu či etnicity, pocházejícím z různých společenských vrstev, z různého domácího intelektuálního prostředí, jak bylo zjištěno v rámci vlastního výzkumného šetření (Preissová Krejčí, Cichá, 2011; Preissová Krejčí, Čadová, 2006), ani k lidem s různými fyzickými a mentálními schopnostmi, což mimo jiné dokládá existence praktických základních škol apod. Naopak v české společnosti na základě výše popsané různorodosti, díky letům ekonomické transformace na přelomu 20. a 21. století, nerovnost mezi jejími členy roste. Především se zvyšuje nerovnost v přístupu ke vzdělání, ale také ke zdravotní péči a společenskému statusu, mezi rodinami s nízkými a naopak vyššími a vysokými příjmy. Spolu s úpadkem rovnosti příležitostí a spravedlivého přístupu ke vzdělávání, ale také ke zdravotní či sociální péči, narůstá ve společnosti napětí, které v obdobích např. ekonomických krizí může přerůst až v občanské nepokoje (příkladem mohou být nepokoje na Šluknovsku v roce 2011) či celospolečenský konflikt.

Ačkoliv procentuální zastoupení cizinců a národnostních menšin na české populaci nasvědčuje spíše tomu, že pravděpodobnost setkávání se s odlišnou kulturou je minimální, přesto se v české společnosti objevují tendence ke xenofobnímu způsobu uvažování a k rasistickým projevům, a tyto jsou doložitelné i u studentů sociální práce, veřejné správy, sociální pedagogiky apod. Kde se v naší společnosti berou předsudky a předpojaté jednání vůči cizincům, migrantům, zástupcům menšin? Kritická revize hodnotové orientace mládeže, ostatně odrážející hodnoty a přesvědčení současné české společnosti, nám může pomoci pochopit zdroje, z nichž vychází xenofobní způsob uvažování a rasistické projevy většinové populace. Neboť hodnoty jsou upřednostňovaná přesvědčení a ideje, vnitřní a subjektivní, založené na tom, jak vidíme svět, je podle DomNwachukwua (2010) zřejmé, že vznikají nejen na bázi osobní zkušenosti, ale jsou neméně často vytvářeny výchovou, tedy kulturně determinovány.

Závěr

Ve vztahu k jiným, cizím kulturám máme tendenci pohlížet na její představitele v kategoriích „my“ a „oni“. Jak upozorňuje Jan Kosek (2011), soužití různých kultur a náboženství vždy souviselo s vnímáním jinakosti a vytvářením stereotypů o nás i těch druhých. Do určité míry je toto vymezení nezbytné pro vlastní sebe-vědomí (Kosek, 2011). Na druhou stranu je nutné v daném vztahu my-oni nalézt určitou rovnováhu, abychom nepohlíželi na ty druhé jako na méněcenné, horší, jako to v historii lidstva již nejednou nastalo. Stejnost a difference, základní znaky konceptu identity, jsou, jak uvádíme v souladu s Tomášem Hirtem (2005), sociálními konstrukty. Na jejich tvorbě má podíl generalizace základních lidských atributů, často viditelných rozdílů, odkazujících k základním podobnostem mezi lidmi, které jsou neméně často dány sdílenou kulturou. Jak na druhou stranu upozorňuje Thomas Hylland Eriksen (2008), lidé jsou právě díky společně sdílené kultuře odlišní.

Pedagogové, kteří by měli vést studenty k osvojení multikulturních kompetencí, často sami v jejich zařazení do povinných vzdělávacích obsahů nevidí opodstatnění. Často danou problematiku redukuje na kazuistiky popisující práci s romským klientem. A tak na sebe poutají sociální problémy pojící se s romskou minoritou (chudoba, kriminalita, segregace aj.) přílišnou pozornost na úkor aplikace výchovy k toleranci, k pluralitě a k protipředsudečnému chování v dalších oblastech, ve smyslu prosazování rovného přístupu na základě genderu, sociální vrstvy, zdravotního stavu apod.

Tento redukcionistický přístup k edukaci v multikulturních souvislostech (jehož zastáncem je např. Průcha, 2011) se snaží jedinečnost každého člověka vměstnat výhradně do etno-kulturních charakteristik. Akcent na národnostní diference však vede k opomíjení dalších forem odlišnosti ve vztahu k věku, genderu, sexuální orientaci, zdravotnímu stavu nebo sociálnímu statusu. Toto zastřešující pojetí multikulturalismu je přitom běžné na americkém kontinentě (Banks, Banks, 2010; Sleeter, Grant, 2009) a vzhledem k nízkému zastoupení jiných etnik na české populaci nanejvýš potřebné také v praxi pomáhajících profesí a jejich pregraduální přípravě.

Seznam použité literatury

- BANKS, James A. – BANKS, Cherry A. McGee. 2010. *Multicultural Education: Issues and Perspectives*. New York: John Wiley & Sons. 480 s. ISBN 978-0-470-48328-2.
- DOMNWACHUKWU, Chinaka Samuel. 2010. *An Introduction to Mulicultural Education: From Theory to Practice*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 284 s. ISBN 978-1-60709-683-2.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. 2007. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton. 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. 2008. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- HIRT, Tomáš. 2005. Svět podle multikulturalismu. In HIRT, Tomáš – JAKOUBEK, Marek, a kol. *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s. 9-76. ISBN 80-86898-22-9.
- KOSEK, Jan. 2011. *Právo (n)a předsudek. Historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán. 351 s. ISBN 978-80-7363-312-7.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 1999. *Rasa a dějiny*. Brno: Atlantis. 71 s. ISBN 80-7108-138-8.
- LÉVI-STRAUSS, Claude. 2012. *Antropologie a problémy moderního světa*. Praha: Karolinum. 92 s. ISBN 978-80-246-2098-5.
- MOLNAR, Stephen. 2006. *Human Variation: Races, Types, and Ethnic Groups*. New Jersey: Pearson Prentice Hall. 448 s. ISBN 978-0-13-192765-5.
- MORVAYOVÁ, Petra – MOREE, Dana. 2009. *Dvakrát měř, jednou řež. Od multikulturní výchovy ke vhledu*. Praha: Člověk v tísni. 119 s. ISBN 978-80-86961-86-6.
- PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea – CICHÁ, Martina. 2011. Hodnotové orientace adolescentů v České republice a ve středním Mexiku. (Výběr z komparativní studie). *Paidagogós*, roč. 2011, č. 2, s. 71-101. ISSN 1213-3809.
- PREISSOVÁ KREJČÍ, Andrea – ČADOVÁ, Libuše. 2006. Hodnocení morálky, životních cílů a postojů u vybraného okruhu dospívající mládeže v Olomouckém a Zlínském kraji – „zpráva z realizace rozvojového projektu“. *E-Pedagogium*, roč. 2006, č. 1, s. 57-70. ISSN 1213-7758.
- PRŮCHA, Jan. 2011. *Multikulturní výchova: Příručka (nejen) pro učitele*. Praha: Triton. 167 s. ISBN 978-80-7387-502-2.
- SLEETER, Christine E. – GRANT, Carl A. 2009. *Making Choices for Multicultural Education. Five Approaches to Race, Class, and Gender*. New York: John Wiley & Sons, 2009. 252 s. ISBN 978-0-470-38369-8.
- TESAŘ, F. 2007. *Etnické konflikty*. Praha: Portál. 251 s. ISBN 978-80-7367-097-9.

Kontakt na autory

Mgr. Andrea Preissova Krejčí, Ph.D.
Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravotní vědy
Žižkovo nám. 5, 77147 Olomouc
E-mail: andrea.preissova@upol.cz

Mgr. Jana Máčalová
Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, Katedra antropologie a zdravotní vědy
Žižkovo nám. 5, 77147 Olomouc
E-mail: jana.macalova@gmail.com

SOCIÁLNA PRÁCA A SOCIÁLNY PRACOVNÍK NA ŠKOLE

Social work and social worker at the school

Peter HASA

Abstrakt

Príspevok ponúka pohľad na potrebu a nevyhnutnosť školského sociálneho pracovníka pôsobiaceho na školách. Cieľom príspevku je poukázať na dôvody, prečo vytvoriť priestor pre profesiu školského sociálneho pracovníka, ktorý by pre dieťa, resp. rodiča predstavoval prvý kontakt v riešení ich problémov v škole.

Kľúčová slova: Sociálny pracovník. Sociálna práca. Školské prostredie. Prevencia. Rodina. Sociálna patológia.

Abstract

Post a closer look at the need and necessity of school social worker acting in schools. The aim of this paper is to highlight the reasons why create space for the profession of school social workers or by the child. parent was the first contact in solving their problems at school.

Key words: Social educator. School environment. Family. Prevency.

ÚVOD

V západných štátoch má sociálna činnosť na školách viacročnú tradíciu. Rozšírená je najmä v Spojených štátoch, kde je zameranie sociálneho pracovníka na škole už viac ako jedno storočie. Pozitívne skúsenosti so sociálnou činnosťou v škole preukazujú aj iné štáty Európy.

V našich školských podmienkach má sociálna činnosť pedagogický rozmer, preto hovoríme o sociálno-pedagogickej činnosti a profesii sociálneho pedagóga.

Na Slovensku nie je „žial“ oficiálne zavedená do praxe „školská sociálna práca“, je našim zámerom poukázať na dôvody, prečo vytvoriť miesto pre profesiu školského sociálneho pracovníka, ktorý by pre dieťa, resp. rodiča predstavoval prvý kontakt v riešení problému ktorý vzniká v škole i mimo nej. Prečo je potreba rozvoja školskej sociálnej práce najmä v jej praktickej rovine a uviesť tento zámer do zdarného konca.

Snahou základných a stredných škôl je (od polovice 90 rokov) zaviesť profesiu sociálneho pracovníka do školského prostredia.

Ako sme sa už vyjadrili, na Slovensku nie je daná profesia sociálneho pracovníka na školách, **ale profesia sociálneho pedagóga**, ich rozvoj odporúčala OECD v transformujúcich sa štátoch už v roku 1994 pre prudký nárast spoločensky nežiaducich a sociálno-patologických javov. (Hroncová, 2009)

Na Slovensku patrí sociálny pedagóg medzi zložky systému výchovného poradenstva a prevencie a jeho pôsobenie v školách je legislatívne umožnené od roku 2008. V zmysle zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní je jeho činnosť zameraná na sledovanie a hodnotenie správania detí a diagnostiku prostredníctvom metód a techník sociálnej pedagogiky, na sociálne poradenstvo a socioterapiu (Vidrová-Davidová, 2013)

Ďalšie odborné činnosti sociálneho pedagóga konkretizuje zákon č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch. Kompetencie a právomoci sociálneho pedagóga odborníci zaraďujú ako prevenciu, poradenstvo, prevýchovy, manažmentu a edukačnú kompetenciu. (Bakošová, 2005)

Najvýznamnejšou činnosťou sociálneho pedagóga v škole je z nášho pohľadu prevencia sociálno-patologických javov. Tieto javy sa budeme snažiť popísať a objasniť v nasledujúcich kapitolách.

1 Obsah pojmu sociálno – patologické javy

Sociálno – patologické javy (tiež označované ako sociálne deviácie, prípadne sociálnonegatívne javy), sú jedným z najzávažnejších problémov súčasného spoločenského vývoja.

A to problém, ktorý sa neustále dynamicky vyvíja a u ktorého spôsoby doposiaľ uplatňované pri jeho riešení obvykle nie je možné hodnotiť ako účinné. Sociálno patologické javy veľmi úzko súvisia so stavom spoločnosti a citlivo reagujú na spoločenské zmeny a ich následky.

Javy označované ako sociálno – patologické, nemusia byť z pohľadu odlišného času a miesta totožné. Ako sa líšia kultúry jednotlivých štátov spoločenských noriem, tak sa líšia aj javy, ktoré sa od uznávaných noriem odchyľujú. I v rovnakej kultúre to, čo je v určitej spoločnosti teraz označované ako sociálno – patologický jav, pravdepodobne nebolo označované pred 30timi 40timi rokmi, napr. mobbing, bossing, alebo to vôbec neexistovalo – napr. gambling, kyberšikana, phishing. A naopak, to čo bolo v danej dobe neprijateľné, je teraz podporované zákonom napr. homosexuálne vzťahy.

1.1 Sociálno – patologické javy – súčasnosť

Čo považujeme za sociálno – patologické javy:

- alkoholizmus, drogové a iné závislosti, vrátane chorobného hráčstva (gambling),
- členstvo v extrémistických skupinách a náboženských sektách, rasizmus, xenofóbia, prejavy násilia,
- domáce násilie, chorobné prenasledovanie (stalking),
- šikana v škole, na pracovisku, v sociálnych a výchovných inštitúciách voči klientom (napr: seniorom, mládeži, či duševne chorým),
- prostitúcia, promiskuita, kupliarstvo, zneužívanie detí,
- vandalizmus, násilie na štadiónoch, hazard, korupcia, klientelizmus.

Najzávažnejším sociálno – patologickým javom je kriminalita – tzn. zločin, ktorý predstavuje z pohľadu konkrétnej spoločnosti najzávažnejšie porušenie sociálnych noriem.

2 Sociálno – patologické javy v školskom prostredí

2.1 Školské prostredie

Náš nový pohľad nastoľuje otázku sociálnej práce v školskom prostredí, tzv. ((školskú sociálnu prácu)). (Mátel, Janechová, Roman, 2010).

Zo skúseností na niektorých školách, ktoré majú, prípadne si môžu dovoliť riešiť sociálneho pracovníka profesionála sa táto práca vykryštalizovala ako preventívny a intervenčný inštitút prvého kontaktu dieťaťa, rodiny a verejnej inštitúcie. Ako k prvému odborníkovi ku ktorému sa dieťa, žiak dostane je práve školský sociálny pracovník. Dôvodov je viac. Školský sociálny pracovník umožňuje dieťaťu ľahkou a jednoduchou formou ako načrtnúť problém ktorý vznikol. Pretože nemá strach z neznámeho prostredia a návšteva si nevyžaduje žiaden iný čas a dieťa sa nemusí pýtať od rodičov. O návšteve u sociálneho pracovníka sa nemusí dozvedieť nikto neželaný (Lengyel, 2010).

Keďže v školách v súčasnosti pôsobí iba malý počet sociálnych pedagógov, uvedené špecializované činnosti vykonávajú pedagogickí zamestnanci, prípadne školský psychológ, ktorý čiastočne nahrádza sociálneho pedagóga. Hoci náplň práce sociálneho pedagóga a školského psychológa sa môžu v praxi prelínať, v zákone č. 317/2009 Z. z. sú odlišnosti v ich činnosti explicitne naznačené. Hlavné rozdiely v ich práci vychádzajú z charakteru

psychologických a sociálno-pedagogických prístupov, ktoré sa v prevencii sociálno-patologických javov využívajú (Davidová Vidrová, 2013).

Myslíme si, že je nevyhnutné, aby prevenciu vykonával niekto, kto je odborne pripravený v otázkach prevencie a využíval v dôsledku metodického usmerňovania účinné stratégie na dosiahnutie preventívnej práce. Tu sa nám otvára ideálny priestor pre funkciu koordinátora takejto prevencie realizovanej školským sociálnym pracovníkom v školách, ktorá je potom vysoko efektívna v tom zmysle, že ide o pracovníka, ktorý je odborne erudovaný v oblasti vedomostí o sociálno-patologických javoch.

2.2 Pracovné činnosti sociálneho pracovníka na škole, poznatky z praxe

Sociálna práca vychádza z poznatku, že každý klient tzn. i žiak študent je individuálny a jeho problémy sú špecifické tj. iný človek s rovnakým problémom ho bude vnímať inak. Práca s jednotlivcom je najstaršou metódou sociálnej práce. Sociálni pracovníci pri individuálnej sociálnej práci využívajú dané metódy vychádzajúce nielen z teoretických prístupov, ale i vlastným obohateným individuálnym štýlom. Samozrejme výsledok musí byť v zásade kladný. Sociálneho pracovníka nesmie odradiť neúspech, ale musí prehodnotiť svoje metódy a postupy v danom prípade. Veľmi dôležitou súčasťou práce sociálneho pracovníka na škole je úzka spolupráca so všetkými pedagógmi a pracovníkmi danej inštitúcie. Poznatky z praxe vysvetľujú: že, daná práca sociálneho pracovníka na škole, bez poznatkov pedagógov je veľmi zložitá a komplikovaná. Preto prepojenie na tieto poznatky sú súčasťou práce sociálneho pracovníka. Ďalším veľmi dôležitým poznatkom z prostredia školstva je vypracovanie súborov pracovných postupov, podľa ktorého by sa riadil sociálny pracovník i keď vieme, že každý klient je jedinečný i problém ktorý sa objaví je iný. Taktiež sa domnievame, že sociálneho pracovníka na škole musí robiť pracovník, ktorý má veľmi kladný vzťah k mladému človeku, no zároveň s kladným postojom k pracovným povinnostiam. Preto odporúčame v začiatkoch práce supervíziu od kolegu, ktorý už takúto prácu vykonáva v danej oblasti dlhšiu dobu.

2.3 Pre koho je na škole sociálny pracovník a čo robí?

- Pre žiakov a rodičov;
- Pedagógov a zamestnancov školy;
- Poskytuje poradenstvo rodičom a pedagógom pri riešení sociálnych a výchovných ťažkostí;
- Zabezpečuje kontakt s inými odborníkmi;
- Organizuje preventívne aktivity na rôzne témy: sebaopoznanie, budovanie vzťahov, prosociálne cítenie, vzájomná úcta, sloboda, pokora, dobrovoľníctvo;
- Mapuje prostredie na škole a klímu ktorá tam panuje;
- Zameriava sa na individuálnu a skupinovú prácu so žiakmi;
- Mapuje okolie školy, zameriava sa na potencionálnych predajcov návykových látok.

Zákon NR SR č. 79/1993 Z.z. o školských zariadeniach v znení neskorších predpisov stanovuje možnosť zriaďovať pri školách špeciálne školské zariadenia, zariadenia výchovnej prevencie.

2.4 Prieskum na základných školách s prácou sociálneho pracovníka

- na otázku možnosti trvalej práce na školách u pedagogických pracovníkov sa väčšina vyjadrila že „nie, nevie si predstaviť čo by tam robil - väčšinou bola odpoveď „majú psychológa“,
- dvaja sa vyjadrili „že by to mohli skúsiť“, ale nevedeli posúdiť čo by konkrétne robili a ako by pracovali,
- školáci až do siedmeho ročníka nevedeli posúdiť význam slova „sociálny pracovník“,

- ohľadom vzťahov a kamarátstva a iných činností je daný na prvé miesto internet, kamarátstvo, (považovali za kamarátov aj tých, ktorí boli na nete) vonkajšie aktivity, kino, koníčky, kniha, rádio.

Záver

Sociálna práca na škole je rovnako dôležitá a potrebná ako sociálna práca v iných odboroch. V tomto príspevku sme chceli poukázať na prepojenie sociálnej práce v školstve a nevyhnutnosť spolupráce so všetkými zložkami v prevencii proti sociálno patologickým javom. Samozrejmosťou je, že prevenciu v tejto oblasti musia vykonávať sociálne zdatní vysokoškolsky vzdelaní pracovníci, ktorí majú smer zamerania sociálna práca.

Vysvetlivky:

Phishing (z anglic.slova password fishing – doslova rybolov hesiel) – je to činnosť pri ktorej sa podvodník snaží dostať k údajom

Mobbing – označuje najrôznejšie formy znepríjemňovania života na pracovisku.

Bossing – šikany sa dopúšťa nadriadený pracovník.

Zoznam použitej literatúry

- CIUTTOVÁ, M.: Organizácia školskej sociálnej práce na školách, ktorých zriaďovateľom je Rímska Únia Rádu Sv. Uršule. In Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou Školská sociálna práca Trnava.
- DAVIDOVÁ, VIDROVÁ, A.(2013) Úloha školského sociálneho pedagóga na školách. Prohuman-2013, Vedecko odborný recenzovaný internetový časopis.
- HRONCOVÁ, J. Možnosti uplatnenia a profesijné kompetencie sociálnych pedagógov v SR. In: SOCIALIA 2009. Profesionálne kompetencie sociálnych pedagógov a sociálnych pracovníkov v teórii a praxi v SR a v iných krajinách Európskej únie. Banská Bystrica: UMB, 2009. ISBN 978-80-8083-895-9.
- MINISTERSTVO ZDRAVOTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: ÚRAD VEREJNÉHO ZDRAVOTNÍCTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2005. Národný program zdravia. Bratislava. 2005-10-01.Dostupné na internete: http://www.uvzsr.sk/docs/info/podpora/národný_program_sk.pdf
- MÁTEL, A. JANECHOVÁ, L. ROMAN, L. 2010. Opodstatnenosť sociálnej práce v školskom prostredí.
- TURČEK, K. 2000 Psychopatologické a sociálno patologické prejavy u detí a mládeže. Bratislava: IRIS, 2000. 136 s. ISBN 80-89018-06-8.
- Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Zákon NR SR č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt na autora

PhDr. Peter Hasa

Tel. kontakt: 0944/201 290

E-mail: inpoint@gmail.com

VZDELÁVANIE V ZNALOSTNEJ SPOLOČNOSTI AKO PERMANENTNÝ PROCES

Education in the knowledge-based society as a permanent process

Anna ONDREJKOVÁ

Abstrakt

Vybudovanie znalostnej spoločnosti je cieľom mnohých krajín a tiež Slovenska. Znalostná spoločnosť je charakterizovaná masovým prístupňovaním a využívaním poznatkov a znalostí, uložených a spracúvaných informačnou technikou podľa požiadaviek používateľov. Zmenu charakteru spoločnosti môžeme pozorovať už dnes. Ľudia s nízkym vzdelaním si hľadajú prácu čoraz ťažšie. V dôsledku toho rastie v znalostnej spoločnosti aj úloha vzdelávania. Cieľom príspevku je poukázať na nevyhnutnosť permanentného vzdelávania, celoživotného vzdelávania takmer vo všetkých oblastiach ako aj v sociálnej práci, na rôzne možnosti vzdelávania sociálnych pracovníkov, ako aj vzdelávanie klientov v sociálnej práci ako sú napríklad ľudia so zdravotným postihnutím alebo seniori. Vhodnú platformu prenosu poznatkov pri celoživotnom vzdelávaní predstavuje online vzdelávanie a významný prínos predstavuje tiež adaptívne vzdelávanie. Predpokladom sú však digitálne zručnosti a prispôsobovanie sa dynamickému vývoju a prieniku informačných a komunikačných technológií (IKT) do nášho života. Nové formy vzdelávania majú veľký potenciál a môžu sa stať dominantným trendom pri zohľadňovaní kvality a flexibility vzdelávania.

Kľúčové slová: *Znalostná spoločnosť. Celoživotné vzdelávanie. Elektronické vzdelávanie. Online vzdelávanie. Adaptívne vzdelávanie. Informačné a komunikačné technológie. Digitálna gramotnosť. Otvorený prístup.*

Abstract

Building a knowledge-based society is the goal of many countries and also Slovakia. The knowledge-based society is characterized by mass access and use of knowledge and findings, stored and processed through information technology to the requirements of users. Change the character of the society, we can observe today. People with low education looking for a job increasingly difficult. As a result, the role of education is growing in the knowledge-based society. The aim of the paper is to highlight the necessity of permanent education, lifelong learning in almost all areas as well in the area of social work and point out variety of learning opportunities of social workers, as well as clients in social work such as people with disabilities or seniors. The suitable platform for knowledge transfer in lifelong learning is online education and significant contribution is also adaptive learning. A prerequisite, however, digital skills and adaptation to the dynamic development and penetration of information and communication technologies (ICT) into our live. New forms of learning have a great potential and can become dominant trend when considering the quality and flexibility of education.

Key words: *Knowledge-based society. Lifelong learning. E-learning. Online education. Adaptive learning. Information and communication technologies. Digital literacy. Open Access.*

Úvod

Vybudovanie znalostnej spoločnosti je cieľom mnohých krajín a tiež Slovenska. Znalostná spoločnosť (niekedy označovaná tiež vedomostná) je charakterizovaná „masovým prístupňovaním a využívaním poznatkov a znalostí, uložených a spracúvaných informačnou technikou podľa požiadaviek používateľov“ (Kelemen, 2007, s. 7). Jedným z jej príznakov sú závažné zmeny v ekonomike spôsobené zvýšením postavenia poznatkov vo výrobnom procese voči jeho ostatným zložkám. Znalostná ekonomika sa orientuje na produkty a služby obsahujúce spracované poznatky („inteligenciu“) a uprednostňuje rozvoj profesií, ktoré sa ich vývojom zaoberajú. Svetové spoločenstvo sa na túto úroveň dostalo iba v menšine krajín. Aj

na Slovensku je významným výrobným faktorom manuálna práca, takže o znalostnej spoločnosti môžeme hovoriť iba ako o ciele. Slovenská spoločnosť sa nachádza v „pred-znalostnej“ fáze s orientáciou hospodárstva na tradičné výrobné zdroje (Lipovská, Hvorecký a Šimúth, 2014, s. 18).

Zmenu charakteru spoločnosti však môžeme pozorovať už dnes. Ľudia s nízkym vzdelaním si hľadajú prácu čoraz ťažšie. V dôsledku toho rastie v znalostnej spoločnosti aj úloha vzdelávania.

Vhodnú platformu prenosu poznatkov pri celoživotnom vzdelávaní predstavuje online vzdelávanie a významný prínos predstavuje tiež adaptívne online vzdelávanie. Predpokladom sú však digitálne zručnosti a prispôsobovanie sa dynamickému vývoju a prieniku informačných a komunikačných technológií (IKT) do nášho každodenného života. Nové formy vzdelávania majú veľký potenciál a môžu sa stať dominantným trendom vo vzdelávaní, môžu a už dnes prenikajú do všetkých stupňov vzdelávania počnúc predprimárnym vzdelávaním, vzdelávaním na základných a stredných školách, na vysokých školách a univerzitách a či v ďalšom vzdelávaní dospelých a tiež seniorov. Nemožno však iba preceňovať význam technológií vo vzdelávaní, ale treba prioritne klásť dôraz na kvalitu a flexibilitu vzdelávania a zabezpečenia požiadaviek spoločnosti a pracovného trhu na charakter vzdelávania.

1 Vzdelávanie v procese budovania znalostnej spoločnosti

Celosvetovo spoločnosť zažíva podobný historický skok v rozvoji ekonomiky, akým bola priemyselná revolúcia v 18. a 19. storočí. Zmenu môžeme pozorovať už dnes. Ľudia s nízkym vzdelaním si hľadajú prácu čoraz ťažšie. Posilňuje sa postavenie pracovníkov, ktorí vykonávajú činnosti, ktoré sa ťažko automatizujú. Pracovné miesta, na ktorých pôsobia znalostní pracovníci, si spravidla vyžadujú vyššie vzdelanie. V dôsledku toho rastie v znalostnej spoločnosti aj úloha vzdelávania. Tí, ktorí si zvolia perspektívne štúdium, majú väčšiu šancu adekvátne sa uplatniť, ale aj nádej, že im stroj neprevezme v dohľadnom čase pracovné miesto.

Obrovské množstvo rýchlo prichádzajúcich objavov, vynálezov a technológií spôsobuje rýchle zastarávanie poznatkov. Absolvent ľubovoľného stupňa školy sa skôr či neskôr ocitne v „znalostnej pasci“. Vedomosti, ktoré prednedávnom získal v škole, už nereflektujú súčasný stav poznania. Ak sa chce uplatniť, musí si rozširovať poznatkovú bázu, meniť svoje pracovné návyky a využívať najnovšie postupy. Počas praxe sa absolventi budú musieť pravidelne, trvalo a systematicky vzdelávať. Žiadna škola nedokáže absolventom zaručiť, že získané vedomosti im budú postačovať po celý život. Vysoké školy sa v budúcnosti uplatnia iba vtedy, keď nájdu primerané formy celoživotného vzdelávania a obohatia nimi svoje portfólio študijných programov (Lipovská, Hvorecký a Šimúth, 2014, s. 19 - 20).

1.1 Nové formy vzdelávania

Širokú oblasť možností pre získavanie vedomostí vo vyučovacom procese prostredníctvom moderných IKT označujeme ako elektronické vzdelávanie – e-learning. Oblasť elektronického vzdelávania je pomerne rozsiahla, pričom pokrýva tvorbu a distribúciu interaktívnych elektronických kurzov, riadenie výučby a s ňou súvisiacu spätnú väzbu pri využití moderných technológií. Spätnú väzbu medzi študujúcim a lektorom, riadenie vzdelávania, jeho usmerňovanie, diskusie, zdieľanie aplikácií a tiež vyhodnocovanie zabezpečujú systémy pre riadenie vyučovania, tzv. Learning Management Systems (LMS). U nás na Slovensku je na pôde univerzít, vysokých škôl a tiež stredných škôl najčastejšie používaný LMS MOODLE (Modular Object - Oriented Dynamic Learning Environment), a to aj z dôvodu, že ide o produkt typu „Open Source“, ide o softvér šírený pod licenciou GNU General Public Licence.

Spätná väzba vo vzdelávacom procese má veľký význam, nakoľko umožňuje zvýšenie kvality vzdelávania viacerými spôsobmi:

- Zlepšenie samokontroly učenia sa na strane študenta.
- Zvýšenie kvality vyučovania na strane učiteľa v dôsledku získania informácie o úrovni pochopenia látky, či už na danej prednáške alebo na predchádzajúcej.
- Zníženie doby nápravy v prípade neúplného pochopenia učiva zo strany študentov alebo neúplného prezentovania učiva na strane učiteľa.

Na realizáciu spätnej väzby možno využiť viaceré nástroje a formy ako sú:

- Didaktický test na konci vyučovacej hodiny.
- Didaktický test priebežný.
- Kontrolné otázky.
- Diskusia.
- Zadania, eseje.
- Seminárne práce.
- Záverečná skúška.

Z hľadiska didaktiky je potrebné, aby študenti a učitelia mali kontinuálny prehľad o miere zvládnutia jednotlivých častí učiva (Kultán, 2016).

Vďaka e-learningu možno riešiť niektoré špecifické problémy, ktoré úzko súvisia so vzdelávaním dospelých. V dnešnej uponáhľanej dobe, plnej neustálych zmien, v živote každého z nás zohráva obrovskú úlohu čas. A práve množstvo problémov vo vzdelávaní dospelých s ním súvisí. Elektronické vzdelávanie sa tu môže uplatniť ako veľmi užitočný nástroj na zvyšovanie znalostí, schopností a kvalifikácie ako jednotlivcov, tak aj personálu spoločností či firiem. Hlavne v oblasti firemného vzdelávania je prínos elektronického vzdelávania evidentný.

Elektronické vzdelávanie nikdy úplne nenahradí klasické formy vzdelávania – predovšetkým v určitých špecifických oblastiach, kde je nevyhnutný osobný kontakt študenta a pedagóga. Ide však o progresívny doplnok možností vzdelávania, ktorý môže vzdelávanie zrýchliť, zkvalitniť a urobiť atraktívnejším. Vo výučbe na vysokých školách aj u nás na Slovensku sa etablovala v priebehu posledného desaťročia najmä kombinovaná forma – prezenčná forma vzdelávania doplnená elektronickým vzdelávaním, označovaná ako zmiešané vzdelávanie (tzv. blended learning) alebo tiež hybridné vzdelávanie.

Elektronické vzdelávanie môže mať viacero foriem. Pojem online vzdelávanie sa zaužíval pre výučbu študijných predmetov alebo komplexných študijných programov na vysokých školách prostredníctvom počítačovej siete. Napríklad študenti v takejto forme externého štúdia sa v priebehu štúdia nemusia so svojim učiteľom fyzicky stretnúť. Online vzdelávanie predstavuje vhodnú platformu prenosu poznatkov k študentom, najmä externým študentom pri celoživotnom vzdelávaní. Ako argument možno uviesť, že IKT nielen zjednodušujú a urýchľujú komunikáciu, ale sú v súčasnosti dostupné prakticky všade.

Online vzdelávanie sa uplatňuje predovšetkým vo vzdelávaní dospelých, v podnikovom a celoživotnom vzdelávaní. Ak sa pripraví v podobe menších modulov, dá sa prispôbovať meniacim sa požiadavkám študujúcich. Pri vzdelávaní dospelých je to obzvlášť dôležité, pretože majú rôzne pracovné skúsenosti a návyky, dokončili rôzne školy a v rôznom čase. Jednotný postup by mnohým z nich prekážal, takže často je vhodnejšie poskladať pre každého jednotlivca mozaiku, ktorá vychádza zo spôsobu učenia sa, ktorý zodpovedá jeho psychologickému profilu a z toho, čo vo svojej profesii najviac potrebuje a v budúcnosti bude vedieť optimálne využiť. Vtedy hovoríme o adaptívnom online vzdelávaní. Jeho hlavnou črtou je možnosť rýchlych a jednoduchých zmien obsahu a foriem prezentácie látky a ich flexibilná adaptácia na požiadavky študentov a nimi preferované spôsoby výučby.

V oblasti nasadzovania a využívania online vzdelávania sa Slovenská republika v roku 2013 nachádzala hlboko pod priemerom EÚ. Úplné vysokoškolské vzdelávanie online formou poskytujú na Slovensku Vysoká škola manažmentu v Trenčíne, a to už viac ako 10 rokov.

V súlade s legislatívou SR vyžaduje fyzickú prítomnosť študenta iba na štátnych záverečných skúškach. Vysokú školu manažmentu v Trenčíne do tejto oblasti vzdelávania uviedla jej zakladateľka City University of Seattle (Lipovská, Hvorecký a Šimúth, 2014).

1.2 Didaktika a e-didaktika

Nástup počítačov do vzdelávania bol viac ovplyvnený nadšením jednotlivcov ako cieľavedomým úsilím pedagogickej vedy. Príchod IKT postavil pred pedagogickú vedu nové otázky, na ktoré nie je vždy možné odpovedať tradičným spôsobom. Niečo zostáva trvalo platné, niečo je potrebné modifikovať, iné riešiť od prvo počiatku.

Didaktika je pedagogická disciplína zaoberajúca sa vyučovacím procesom, činnosťou učiteľa a študentov. Pri elektronickom vzdelávaní a najmä online vzdelávaní možno hovoriť o e-didaktike. E-didaktika je ovplyvnená ďalším moderným prúdom označovaným ako vzdelávanie orientované na študenta. Jeho nosnou myšlienkou je zapojiť študenta do svojho vlastného vzdelávania. Úlohou učiteľa je vytvoriť mu na to optimálne prostredie, podporovať jeho úsilie a vychádzať mu v ústrety v prípade ťažkostí. Cieľom nie je nihilizovať a odstrániť tradičné vzdelávacie prístupy, ale upraviť ich tak, aby reflektovali špecifické potreby - nie triedy, ale konkrétnych študentov (Lipovská, Hvorecký a Šimúth, 2014, s. 112 -113).

E-didaktika obohacuje mechanicky aplikovaný e-learning o didakticky motivované a odôvodnené prístupy, ktorých cieľom je posilniť väzby medzi učiteľom a študentom v internetovom prostredí. Úspešnosť online vzdelávania závisí nielen od pripravenosti vyučujúcich, od podpory inštitúcie pri príprave celkovej koncepcie nasadenia IKT vo vzdelávaní a od podielu manažmentu pri prekonávaní problémov, ktoré e-learning prináša, ale aj od toho do akej miery sa podarí preň získať študentov (Lipovská, Hvorecký a Šimúth, 2014, s. 117).

Neodmysliteľným predpokladom uplatnenia sa IKT vo vzdelávaní je úroveň znalostí a zručností v ovládaní týchto moderných technológií, teda digitálne zručnosti a digitálna gramotnosť a prispôsobovanie sa ich dynamickému vývoju a prieniku do nášho každodenného života.

Celoživotné vzdelávanie a využívanie IKT vo vzdelávaní má veľký potenciál. Pri rozširovaní elektronického vzdelávania (e-learningu) je však potrebné vyvarovať sa extrémov, ako je nekritické presadzovanie IKT do vzdelávacieho procesu alebo nekritické odmietanie IKT v tomto procese. Využívanie IKT vo vzdelávaní môže vzdelávacie proces ovplyvniť kladným aj záporným smerom.

1.3 Digitálne technológie ako nástroj v predprimárnom vzdelávaní

Učenie sa z hľadiska budúcnosti má byť dynamickým, tvorivým a veľmi efektívnym systémom s výraznou podporou technológií.

Moderné technológie sa stále intenzívnejšie prepájajú s osobným a pracovným životom. Hranice medzi vzdelávaním, súkromím a prácou vplyvom technológií budú iba nejasné a online vzdelávanie sa stane prirodzenou a každodennou potrebou (Frk, 2012).

Mnohí odborníci v oblasti vzdelávania sa domnievajú, že digitálne technológie môžu prispieť pri rozvoji kompetencií detí už v predprimárnom vzdelávaní, teda v materských školách. Viacero výskumov v oblasti šírenia digitálnych technológií potvrdilo, že nové technológie majú na život detí nezanedbateľný vplyv. Iné štúdie zase upozorňujú na rôzne riziká, ktorých si musíme byť v tejto oblasti vedomí. Viaceré z týchto obáv však pramenia z prevažne nesprávneho presvedčenia, že digitálne technológie v predprimárnom vzdelávaní robia z detí pasívnych prijímateľov alebo osamelých hráčov počítačových hier, vylúčených zo sociálnych interakcií pri učení sa a pri hre (Kalaš, 2011).

Zvlášť je potrebné vyzdvihnúť využitie digitálnych technológií pre deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Termín deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami sa používa na označenie detí, ktoré majú ťažkosti pri učení, a to z rôznych dôvodov

(intelektových, fyzických, sociálnych či psychických). Toto označenie používame pre také dieťa, ktoré má významne väčšie ťažkosti pri učení sa ako väčšina jeho rovesníkov. Tieto ťažkosti môžu mať trvalý charakter, môžu byť nedávno nadobudnuté, meniace sa, prípadne závislé od okolností. Takéto deti potrebujú našu pomoc (Kalaš, 2011).

Súčasný trendy vo vzdelávaní a sociálnej politike hovoria v prospech integrácie tých, ktorým hrozí odlúčenie od spoločnosti do bežného života aj vďaka zabezpečeniu ich prístupu ku kvalitnej výchove a vzdelávaniu. Prekonávanie bariér a zabezpečenie plnohodnotného vzdelávania pre deti s rôznymi špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami napomáha ich začleneniu do modernej spoločnosti.

Digitálne technológie (DT) majú veľký potenciál v podpore celoživotného vzdelávania všetkých ľudí, vrátane tých, ktorí majú spomínané špeciálne potreby. Digitálne technológie podporujú účasť znevýhodnených detí na výchovno-vzdelávacom procese tým, že im pomáhajú prekonať následky znevýhodnenia a možných bariér, ktoré sa môžu pri využívaní tradičných učebných pomôcok vyskytnúť. Konkrétne použitie DT na tento účel býva mimoriadne rozmanité a rôznorodé.

Je dôležité zdôrazniť ešte jednu špecifickú oblasť týchto technológií ako nástrojov, ktoré slúžia ako určitá forma kompenzácie či asistencie. Akékoľvek zariadenie, systém alebo funkcia, ktorá umožňuje znevýhodnenému dieťaťu byť súčasťou každodenného života, výchovno-vzdelávacích činností, hry a iných voľnočasových aktivít, sa preto označuje aj ako asistenčná technológia (AT). Vo výchovno-vzdelávacom procese detí sú takýmito technológiami hlavne rôzne počítačové aplikácie.

Vďaka digitálnym technológiám sa oblasť asistenčných technológií rozrástla do nových dimenzií, otvorila nové dvere, rozšírila horizonty a ponúkla autonómiu mnohým jedincom so špeciálnymi potrebami. Z vývinového hľadiska je manipulácia s konkrétnymi predmetmi a používanie rôznych nástrojov v ranom detstve nesmierne dôležitá. Ak poskytneme dieťaťu v ranom detstve napríklad vhodné AT na podporu motorických aktivít, umožníme mu ďalší vývin aj v ostatných doménach. Využívanie DT nie je univerzálnym liekom na všetky problémy, ale tieto technológie môžu sa stať kľúčovým didaktickým a komunikačným prostriedkom (Kalaš, 2011).

1.4 Kritický pohľad na súčasné elektronické vzdelávanie

Postupným vývojom nových technológií a predovšetkým uplatňovaním inovatívnych prístupov k využitiu technológií vo vzdelávaní nadobúda e-learning čoraz viac podôb a prístupov.

Pomerne častým omylom je, že sa proces vzdelávania prostredníctvom e-learningu považuje za formu individuálneho vzdelávania. V počiatkoch e-learningu sa s takouto myšlienkou rátalo, v súčasnosti sa však do popredia dostáva tzv. kolaboratívne učenie. Vychádza z konštruktivistického prístupu, kde učenie je postavené na bežnej, každodennej praktickej skúsenosti jednotlivca, je to skúsenostné učenie sa. Vyučovanie nie je prenosom ani osvojovaním „hotových poznatkov“. Namiesto toho sa uprednostňuje učenie sa riešením problémov, pri ktorom je proces učenia sa stimulovaný prostredníctvom riešenia problémových situácií. Ide o heuristické vyučovanie, pri ktorom základný obsah toho, čo sa má človek naučiť, nie je daný vopred, ale je objavovaný učiacim sa v procese učenia sa riadeným objavovaním (Frk, 2010).

Kolaboratívne učenie sa je efektívnejšie ako učenie sa individuálne. Nejde o prekvapujúce tvrdenie, keďže toto zistenie je pomerne dlho známe z prezenčných foriem vzdelávania. Tento koncept sa v súčasnosti viaže na tzv. 2.0 prístup v e-learningu, ktorý je založený na kooperácii, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi účastníkmi vzdelávania. Takto získané vedomosti a informácie sú vo väčšine prípadov kvalitnejšie ako vedomosti nadobudnuté individuálnym učením sa.

Je potrebné brať do úvahy aj psychologický efekt samostatného štúdia, ktoré môže byť pre človeka frustrujúce a vyžaduje veľkú dávku sebamotivácie. Popritom kolaboratívne vzdelávanie podporuje pocit spolunáležitosti, porozumenia, vzájomnej podpory a spolupráce (Frk, 2010).

Po roku 2000 sa zdalo, že nástup informačnej spoločnosti, intenzívne využívanie internetu a informačných technológií u širšej verejnosti, sa výrazne prejaví aj rozšírenejším využívaním týchto technológií vo vzdelávaní. Realita však zaostáva za týmito optimistickými očakávaniami. Dostupné, intuitívne ovládateľné a interaktívne technológie, ako sú sociálne internetové siete (sociálne médiá), (napr. facebook, twitter), vyhľadávacie (google), multimediálne služby (youtube, flickr) a wikipédia, boli adoptované významnou časťou populácie oveľa skôr, ako na to dokázal zareagovať celý sektor vzdelávania. Súčasne prichádza nová net-generácia, ktorá považuje technológie a sociálne médiá za súčasť svojho životného štýlu a ktorá považuje za úplne prirodzené využívať tieto technológie vo vzdelávaní. Problém nižšej technologickej pružnosti vzdelávania, ťažkosti pri reflexii potrieb praxe v kombinácii s celkovou obsahovou, hodnotovou a štrukturálnou krízou vzdelávania ako takého, sa naplno prejavuje aj v súčasnej podobe e-learningu (Frk, 2012).

Príčiny kritického pohľadu na e-learning majú rôznorodé pozadie, či už je to technologický pesimizmus konzervatívnejšej časti odbornej verejnosti, často spôsobený nedostatočnou znalosťou technológií, cez problémy digitálnej gramotnosti u cieľových skupín, alebo technologická a andragogická nepripravenosť na realizáciu e-learningu a pod. Objektívne je ale možné kriticky vnímať hlavne praktickú aplikáciu či implementáciu e-learningu.

Výsledkom sú ťažkosti a problémy učiacich sa s nekvalitne pripravenými kurzami a nevyužitie plného potenciálu technológií pre efektívne vzdelávanie. Ďalším zásadným problémom je stagnácia, resp. uspokojenie sa so základnou 1.0 verziou e-learningu, nedostatočná implementácia nových technológií, osobitne sociálnych internetových sietí a neochota experimentovať s novými teoretickými konceptami a technológiami (Frk, 2012).

E-learning vo verzii 1.0 by mal byť vo všeobecnosti inovovaný z nasledujúcich dôvodov. Ponúka len statický, lineárny vzdelávací obsah, obmedzenú interakciu a tvorivú aktivitu účastníka, navyše vyžaduje prípravu na zmenu stratégie a štýlu učenia sa u účastníkov takéhoto vzdelávania. Na druhej strane, ale môže byť kvalitne pripravený e-learning 1.0 skutočne efektívny, napr. ako súčasť kombinovanej formy vzdelávania a tiež ako flexibilný online zdroj aktuálnych informácií a poznatkov v profesijnom vzdelávaní.

Progres v podobe e-learningu vo verzii 2.0 prináša otvorený, personalizovaný a distribučný model vzdelávania. Využíva aktivitu používateľov systému na generovanie vzdelávacieho obsahu, zároveň umožňuje prepojenie užívateľov pre zdieľanie poznatkov, zdrojov, podporuje spoluprácu a súčinnosť. Verzia 2.0 prináša do e-learningu množstvo sociálnych podnetov (komunita), ktoré uľahčujú proces učenia a podporujú transfer poznania. Vzdelávanie sa tak mení do podoby opakujúceho sa cyklu – zbierania a produkovania informácií a znalostí, vzájomného zdieľania poznania a opätovného remixu poznania. Učenie sa tak stáva dynamickým, tvorivým a veľmi efektívnym systémom s výraznou podporou technológií. V zásade je e-learning 2.0 digitálnou formou pre človeka prirodzeného spôsobu učenia sa a mal by preto nahrádzať v súčasnosti už zastaraný e-learning 1.0.

E-learning 3.0 je už experimentálny koncept ďalšej generácie e-learningu, kde sa na báze e-learningu 2.0 rozvíja sémantický systém triedenia informácií. Princípom tzv. sémantického webu je triedenie informácií pomocou metadát, ktoré umožnia efektívne počítačom spracovať zložité a obrovské objemy dát. Sémantická technológia teda umožní veľmi rýchly, presný a komplexný prístup k informácii, či poznatku. Takáto príprava dát umožní vytvoriť inteligentné vzdelávacie systémy, ktoré môžu radikálne zmeniť spôsob učenia sa u ľudí. Od e-learningu 4.0 sa už očakáva systém umelej inteligencie, ktorý bude zabezpečovať základné kognitívne potreby človeka, alebo môže e-learning 4.0 byť priamo technológiami podporovaná platforma kolektívnej inteligencie. Odlišný prístup od verzií e-learningu

ponúkajú viaceré koncepty, napr. vzdelávacie siete, znalostné systémy, interaktívne multimédiá a sociálne médiá, virtuálna a augmented realita a pod (Frk, 2012).

Je zrejmé, že technológie výrazne ovplyvňujú vzdelávaciu teóriu i prax, a preto je veľmi dôležité reflektovať tento vývoj.

1.5 Výskumný projekt Digitálna gramotnosť na Slovensku 2015

Inštitút pre verejné otázky predstavil dňa 7. júna v roku 2015 v Bratislave výsledky svojho dlhodobého výskumného projektu Digitálna gramotnosť na Slovensku, ktorý kontinuálne prebieha od roku 2005, teda v roku 2015 sa realizoval projekt v jubilejnom desiatom roku od jeho prvej realizácie.

Výsledkom projektu je výskumná štúdia, ktorá vznikla na základe celoslovenského reprezentatívneho výskumu na vzorke 1083 respondentov SR starších ako 14 rokov, realizovaného v apríli 2015.

Z výskumu v roku 2015 vyplynulo, že významná časť populácie na Slovensku sa bez kľúčových technológií ako počítače, internet či mobilné telefóny už nedokáže zaobísť. Bez mobilného telefónu alebo smartfónu by nedokázalo vydržať ani jeden deň až 36 % opýtaných, a bez počítačov, notebookov, tabletov či internetu ďalších 21 % (Veľšic, 2015).

Závislosťou na moderných IKT sú najväčšmi ohrození mladí ľudia vo veku 14-34 rokov, študenti, vysokoškolsky vzdelaní, podnikatelia či duševní pracovníci. Rôzne symptómy závislosti (napr. keď ľudia zabúdajú jesť a piť, často ich bolí hlava, nemôžu dobre spať alebo si nestíhajú plniť svoje povinnosti a pod.) si všimlo na svojich príbuzných, známych či kamarátoch až 35 % opýtaných. Väčšina z nich pritom pozná vo svojom blízkom okolí viac takýchto prípadov.

Výskumné zistenia ďalej ukázali, že závislosť začína byť celospoločenský problém, čo dokumentuje najmä nárast intenzity využívania internetu. Kým ešte v roku 2013 ho využívalo intenzívne, t. j. každodenne 31 % v súčasnosti je to už 49 % populácie staršej ako 14 rokov. Bežný čas strávený na internete je 1 - 2 hodiny denne. Deklaruje ho 42 % užívateľov. Ďalšia viac ako tretina používateľov internetu však na ňom trávi aj viac ako 3 hodiny denne (Veľšic, 2015).

Z hľadiska penetrácie internetu narážame na limity. Posledných päť rokov predstavuje internetová populácia asi 70 % celej populácie a ďalší užívatelia už niekoľko rokov výrazne nepribúdajú. V populácii naďalej pretrváva „digitálne rozdelenie“, ktoré sa prejavuje významným odlišnosťami v používateľskom správaní z hľadiska veku, vzdelania, ekonomickej aktivity, príjmu, sídla či regiónov.

Význam informačných technológií v bežnom živote ľudí stúpa. Za desať rokov vzrástol podiel tých, ktorí tvrdia, že IKT zohrávajú v ich životoch „veľmi“ alebo „skôr významnú“ úlohu z 51 % na 61 %. Dôležitosť IKT začínajú deklarovať aj skupiny, ktoré boli dlhodobo označované za digitálne menej progresívne až zaostávajúce (najviac generácia štyridsiatnikov, päťdesiatnikov a obyvatelia obcí) (Veľšic, 2015).

2 Otvorený prístup vo vede, výskume a vzdelávaní

Publikovanie s voľným prístupom, otvoreným prístupom je založené na základnej myšlienke: poskytovať voľný prístup k elektronickým verziám vedeckých časopisov a kníh. V súčasnosti je táto myšlienka najvýznamnejším fenoménom vo svete akademického publikovania. Mnohé popredné vydavateľstvá vedeckého obsahu s voľným prístupom, otvoreným prístupom – Open Access (OA) sa už tomuto trendu plne prispôbili vo svete a tento trend sa už etabluje aj u nás na Slovensku.

2.1 Nový prístup k publikovaniu vo vede a výskume – Open Access

Inovatívny spôsobom, ako môže univerzita či vedeckovýskumné pracovisko skvalitniť vedu a výskum na svojom pracovisku za súčasného zníženia finančných nákladov a

neporušovania autorských práv, je využitie otvoreného prístupu (Open Access) k cudzím autorským dielam a aplikácia otvoreného prístupu na vlastné diela.

Otvorený prístup, ako to už z názvu vyplýva, predstavuje voľný, slobodný prístup ku chránenému obsahu. I keď otvorený prístup so sebou neprináša povinnosť uhrádzať licenčnú odmenu, neznamená to, že by neexistovali žiadne povinnosti, ktoré by bolo potrebné dodržiavať (Adamová, 2013).

Otvorený obsah sa zvykne charakterizovať skratkou 4R. Význam tohto označenia sprehl'adňuje tabuľka 1.

Tabuľka 1: Otvorený obsah – 4R

Pojem	Vysvetlenie
Reuse	právo opakovane používať obsah v jeho nezmenenej podobe
Revise	právo adaptovať, modifikovať, spracovať a meniť obsah
Remix	právo kombinovať orginálny a revidovaný obsah s iným obsahom, aby sa vytvorilo niečo nové
Redistribute	právo zdieľať rozmnoženiny originálneho obsahu, ako aj zmenený obsah s inými ľuďmi

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa (Adamová, 2013)

Otvorený prístup je širokým pojmom, ktorý v oblasti vedy a výskumu zahŕňa okrem iného aj problematiku otvorených časopisov či otvorených úložísk (digitálnych archívov, tzv. repozitárov). Osobitnou témou je tiež politika otvoreného prístupu napríklad v súvislosti s opakovaným používaním informácií verejného sektora alebo v súvislosti s povinnosťou poskytovať otvorený prístup k výsledkom výskumu a vývoja financovaných z verejných zdrojov.

Otvorený prístup sa pritom môže týkať akýchkoľvek predmetov ochrany, t. j. nielen autorských diel, ale aj údajov, dát či databáz. Otvorený prístup však existuje aj ku všetkým tým dielam (a iným predmetom ochrany), ktoré už nie sú autorskoprávne chránené, napríklad ak už uplynulo 70 rokov od smrti autora (Adamová, 2013).

2.2 Využitie otvoreného prístupu vo vzdelávaní

V oblasti vzdelávania sa do popredia záujmu dostávajú zdroje, ktoré môžu byť chránené autorským právom, ale ktoré je možné použiť na vyučovacie, vzdelávacie a vedeckovýskumné účely bez uzavretia štandardnej licenčnej zmluvy. Osobitne pôjde najmä o otvorené vzdelávacie zdroje (OVZ) - Open Educational Resources (OER), ale celkovo sa táto problematika týka použitia predmetov duševného vlastníctva s otvoreným prístupom na akýkoľvek účel.

Prostredníctvom otvoreného prístupu sa dajú lepšie zviditeľniť výsledky práce, podporiť citovanie a nadväzujúcu tvorbu. Využitím otvorených vzdelávacích zdrojov sa tak dá napríklad aj zvýšiť vplyv výskumu inštitúcie alebo zvýšiť počet čitateľov. V rámci otvoreného prístupu by pritom nemali existovať prekážky spočívajúce v podmienenom prístupe ku chránenému obsahu či platbám za používanie. Z toho vyplýva, že podmieňovanie prístupu uzatvorením licenčnej zmluvy alebo zaplatením autorskej odmeny je v priamom rozpore s politikou otvoreného prístupu. Avšak rozlišuje sa Gratis Open Access, ktorý je bezplatným prístupom a Libre Open Access, ktorý zahŕňa aj niektoré dodatočné podmienky používania, ktoré sú často dané aplikovanými verejnými licenciami, napríklad licenciami Creative Commons, GNU GPL a pod.

Otvorený prístup k predmetom ochrany je osobitne významný v súvislosti s vedou, výskumom a vzdelávaním. V digitálnom prostredí v tomto smere najvýznamnejšiu úlohu zohrávajú otvorené vzdelávacie zdroje. Otvorené vzdelávacie zdroje sú materiály, ktoré môžu

byť trvalo a opakovane používané najmä na vyučovanie, štúdium a výskum. Takéto materiály buď spadajú do sféry public domain, alebo sú zverejnené prostredníctvom otvorených licencií umožňujúcich voľné (alebo čiastočne voľné) a opakované použitie materiálov, ktoré by inak neboli voľne dostupné na základe samotného autorského práva.

Otvorené vzdelávacie zdroje zahŕňajú najrozličnejšie druhy digitálneho obsahu. Študijné materiály môžu zahŕňať celé kurzy, materiály na kurzy, obsahové moduly, učebnice a výučbové materiály, zbierky, časopisy, prípady o najlepšej praxi, videá atď. Otvorený prístup môže existovať i vo vzťahu k nástrojom, ako je napríklad softvér, ktorý podporuje tvorbu, použitie alebo prístup k otvorenému vzdelávaciemu obsahu, vyhľadávanie a organizáciu obsahu, systémy manažovania obsahu a výučby (Adamová, 2013).

Základom otvorených zdrojov vzdelávania je, že prístup k otvorenému obsahu (vrátane metadát) je poskytovaný zdarma pre vzdelávacie inštitúcie aj konečných používateľov ako vyučujúcich, študentov a osoby venujúce sa celoživotnému vzdelávaniu. Obsah je voľne licencovaný pre opakované použitie na účely vzdelávania, najmä na vyhotovovanie rozmnoženín, spracovanie diela (napríklad spájanie s iným obsahom) a opakované nakladanie s obsahom. V prípade počítačových programov je zase predpokladom jeho otvorený zdrojový kód. S konkrétnymi možnosťami a spôsobmi používania autorských diel a iných predmetov ochrany sa musíme vždy oboznámiť v konkrétnej otvorenej licencií. Viaceré významné svetové univerzity poskytujú otvorené zdroje vzdelávania vo forme on-line kurzov aj pre verejnosť (Adamová, 2013).

Príkladom pre projekt otvoreného zdroja vzdelávania realizovaného u nás na Slovensku je Portál eAktovka. Portál eAktovka sprístupňuje učebnice v digitálnej forme žiakom a učiteľom základných a stredných škôl. Učebnice sú prístupné bezplatne a pre všetkých, ktorí sa na portáli zaregistrujú. Okrem digitálnych verzií učebníc nájdú žiaci a rodičia na portáli aj ďalšie voľne prístupné učebné materiály a odporúčanú literatúru (eAktovka).

2.3 Nová iniciatíva EÚ - Otváranie systémov vzdelávania

V roku 2013 sformulovala Európska komisia novú iniciatívu v oblasti vzdelávania s názvom „Otváranie systémov vzdelávania“. Otvárať systémy vzdelávania znamená vnášať do vzdelávania digitálnu revolúciu. Vďaka digitálnym technológiám sa môžu všetci vzdelávať, a to kdekoľvek, kedykoľvek, prostredníctvom akéhokoľvek zariadenia a s podporou kohokoľvek. Hlavnými cieľmi tejto iniciatívy sú (Nová iniciatíva EU):

- Vytvárať príležitosti pre organizácie, učiteľov, študentov a žiakov na inovačnejší spôsob výučby a vzdelávania prostredníctvom intenzívnejšieho využívania digitálnych technológií a obsahu. Komisia bude podporovať organizácie pri prehodnocovaní svojich stratégií, propagovať reformy na zlepšenie odbornej prípravy učiteľov, zriaďovať „komunity učiteľov s praktickými skúsenosťami“ a podnecovať inovačné učebné osnovy.
- Zvýšiť mieru využívania *otvorených vzdelávacích zdrojov (OVZ)* tým, že sa zabezpečí, aby mali všetci voľný prístup k vzdelávacím materiálom vytvoreným vďaka verejnému financovaniu, napríklad z nového programu v oblasti vzdelávania Erasmus+. Nový portál „Open Education Europa“ (Otvorené vzdelávanie v Európe), je vstupnou bránou k vysokokvalitným otvoreným vzdelávacím zdrojom v Európe v ich pôvodnom jazyku. *Otvorené vzdelávacie zdroje* sú vzdelávacím obsahom, obvyčajne v digitálnej forme, ktorý môžu používatelia bezplatne využívať a o ktorý sa môžu deliť.
- Zvýšiť transparentnosť pre používateľov vzdelávacích zdrojov, pokiaľ ide o autorské práva.
- Infraštruktúra IKT a konektivita v školách sú často slabé. *Otváranie systémov vzdelávania* pomôže školám a triedam získať prístup k širokopásmovému pripojeniu a podporu infraštruktúry IKT pre vzdelávanie a odbornú prípravu. Taktiež sa ním bude

stimulovať trh k vytváraniu nového interaktívneho obsahu a učebných nástrojov prostredníctvom podporovania rozvoja otvorených rámcov a noriem pre interoperabilitu a prenosnosť digitálneho vzdelávacieho obsahu, aplikácií a služieb.

- Posilniť spoluprácu s medzinárodnými organizáciami a zainteresovanými stranami s cieľom lepšie pochopiť vplyv technológií na vzdelávanie a preskúmať nové spôsoby výučby a štúdia.

Otvorený prístup plní významnú úlohu vo vede, vzdelávaní a pri výučbe a zároveň otvára cestu k skutočne znalostnej ekonomike. Otvorený prístup sa dokonca využíva aj pri podnikaní a v kreatívnom priemysle, ak je správne prepojený s obchodnými modelmi. Pri vhodnej aplikácii preto môže predstavovať významný prínos nielen pre internetovú ekonomiku, ale osobitne aj pre univerzity a vedeckovýskumné inštitúcie podieľajúce sa na transfere svojich výsledkov do praxe (Adamová, 2013).

3 Kontinuita a inovácia vo vzdelávaní v sociálnej práci

Súčasná prax v sociálnej oblasti si vyžaduje kvalifikovaných odborníkov. Absolventi sociálnej práce často poukazujú na nevyhnutnosť ďalej sa vzdelávať a špecializovať pre činnosti, ktoré považujú pre svoje odborné kompetencie za nevyhnutné (Schavel, 2011).

Na potrebu ďalšieho vzdelávania ako súčasť vzdelávania celoživotného upozorňujú aj absolventi študijného odboru, ktorí sa v praxi často stretávajú najmä s problémami v oblasti poradenskej činnosti pri práci s klientom, nedostatkom manažérskych zručností v oblasti riadenia sociálnych subjektov alebo konkrétnej orientácie v špecifických problémoch, ako sú oblasti sociálnych služieb, sociálnoprávnej ochrany, sociálnej práce s konkrétnymi cieľovými skupinami, konkrétne v oblasti sociálnej práce s drogovými závislými a inými sociálno-patologickými javmi, nezamestnanými, rodinami s ekonomickými problémami, ťažko zdravotne postihnutými, osobami vyššieho veku, dlhodobo chorými a umierajúcimi, azylantmi, ďalšími marginalizovanými skupinami a pod. (Schavel, 2011).

3.1 Nová legislatívna úprava sociálnej práce v SR

Dňa 1. 1. 2015 nadobudol účinnosť zákon o sociálnej práci, Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Slovenská republika nemala právnu úpravu, ktorá by riešila otázky profesijného zabezpečenia sociálnej práce v praxi, dokiaľ nebol prijatý uvedený zákon.

Preto bolo cieľom návrhu zákona podporiť profesionalizáciu sociálnej práce v praxi utvorením štandardných podmienok pre existenciu profesie. Zákon tak po novom upravuje odbornú spôsobilosť, ako aj výkon samostatnej praxe sociálnych pracovníkov.

Podmienkou na výkon sociálnej práce je odborná spôsobilosť a povolenie na výkon samostatnej praxe sociálneho pracovníka. Podľa zákona označiť sa za sociálneho pracovníka môže ten, kto získa vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v študijnom odbore sociálna práca, asistentom sociálnej práce bude ten, kto získa vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa v odbore sociálna práca. Nová legislatíva umožnila zriadiť aj Slovenskú komoru sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Komora má plniť funkciu profesijnej organizácie. Členstvo v nej nie je však povinné. Pre sociálnu prácu je osobitne dôležitá kompetencia komory vydávať etický kódex profesie a dohliadať na etiku povolania (Zákon o sociálnej práci nadobúda dňom účinnosť).

3.2 Zmena profesijného postavenia sociálnych pracovníkov v SR

Významný krok a pozitívna zmena pre postavenie sociálnych pracovníkov v SR môže byť aktuálne založenie komory sociálnych pracovníkov, ktoré sa uskutočnilo dňa 18. 9. 2015 v Bratislave. Snem sa zišiel na základe výzvy, ktorú koncom roka 2014 zverejnilo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Prvýkrát v histórii Slovenska sa na

ustanovujúcom sneme v Bratislave zišla Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce, ktorí schvaľovali dokumenty, volili orgány a predsedu komory.

Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce je zriadená zákonom č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Štatút komory bol schválený ustanovujúcim snemom Slovenskej komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce zo dňa 18.9.2015.

Štatút komory upravuje podrobnosti o postavení, právomoci a pôsobnosti komory, jej orgánoch, o vzniku a zániku členstva v komore a základných zásadách hospodárenia s majetkom komory.

Komora je nezávislá, nepolitická, samosprávna profesijná organizácia, ktorá združuje sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce v Slovenskej republike. Sídлом komory je hlavné mesto Slovenskej republiky Bratislava. Webové sídlo komory je <http://socialnapraca.sk/>.

Komora plní a zabezpečuje plnenie úloh stanovených komore zákonom, štatútom a ďalšími vnútornými predpismi komory. Komora spolupracuje s orgánmi verejnej správy, stavovskými organizáciami, vzdelávacími inštitúciami a s ďalšími právnickými a fyzickými osobami.

Pre členstvo v komore je potrebné splniť podmienky, definované zákonom č.219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

3.3 Vzdelávanie v sociálnej práci a možnosti ďalšieho vzdelávania

Vzdelávanie sociálnych pracovníkov na Slovensku zaznamenalo v poslednom období výrazný rozmach. Táto situácia bola spôsobená výraznou absenciou odborníkov, ktorí sa mali podieľať na riešení nových sociálnych problémov po roku 1989 vplyvom spoločenských, politických a ekonomických zmien, ale aj legislatívnych zmien.

Napríklad z hľadiska legislatívnych zmien vyplývajúcich z prijatia zákona č. 312/2001 Z.z. o štátnej službe, podľa ktorého, zamestnanec štátnej správy musel v rámci výkonu svojich odborných činností spĺňať minimálne podmienku ukončeného prvého stupňa vysokoškolského štúdia. V tomto prípade išlo najmä o zamestnancov okresných úradov, neskôr úradov práce, sociálnych vecí a rodiny s podmienkou začať študovať v zmysle vyššie uvedeného zákona do konca roka 2005.

Záujem začať študovať odbor sociálna práca prejavili aj iné cieľové skupiny ako napr. zamestnanci policajného zboru, trestnej justície, colných úradov, sociálnej poisťovne, samosprávy miest a obcí ako aj podnikatelia, bankový úradníci, zamestnanci súkromných firiem najmä na úseku personálnych vecí a pod. Na tento mimoriadny záujem začali reagovať aj vzdelávacie inštitúcie na Slovensku svojimi ponukami prostredníctvom akreditovaného vzdelávacieho študijného programu, ktorý ponúkajú nielen na svojich kmeňových univerzitách a vysokých školách, ale aj v menších mestách. Za posledné obdobie výrazne vzrástol počet poslucháčov a absolventov v študijnom odbore sociálna práca (Schavel, 2011).

Vo vzdelávaní v sociálnej práci u nás na Slovensku si významné postavenie vybudovala Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, ktorá je súkromnou neuniverzitnou vysokou školou. Táto vysoká škola zabezpečuje vzdelávanie, vedeckú výchovu a vedecký výskum ako aj praktické činnosti u študentov vo všetkých troch stupňoch vysokoškolského vzdelávania.

Pre ďalšie vzdelávanie v sociálnej práci bol v rámci Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety v Bratislave, zriadený Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov. Inštitút napríklad ponúka aktuálne v roku 2016 akreditované vzdelávacie programy, ako sú:

- Terapeutické techniky, moduly: Arteterapia, Ergoterapia
- Sociálno-psychologický výcvik

- Supervízia v sociálnej práci
- Špecializované sociálne poradenstvo
- Mediátor
- Rodinná mediácia

O aktualitách, projektoch, akreditovaných programoch a iných dokumentoch poskytuje informácie webová stránka inštitútu. (Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov)

3.4 Význam vzdelávanie dospelých tretieho veku

Starší ľudia môžu mať úžitok osobitne z toho, ak zostanú duševne aktívnymi a sociálne integrovanými pomocou vzdelávacích aktivít. Predlžovanie života a rýchle sociálne zmeny dávajú špecifické výzvy pre vzdelávací systém, ktoré musia byť vyriešené. Osobitne treba zlepšiť vedomie u všetkých ľudí o vzdelávaní a o jeho dopade na život a pracovnú kariéru.

Vzdelanie a kvalifikácia má priamy hospodársky dopad v zlepšení zamestnateľnosti ľudí v každom veku. Celoživotné vzdelávanie podporuje integráciu, participáciu, kvalitu života a má tiež výrazný ekonomický dopad.

Mnohé súčasné problémy v zamestnanosti starších ľudí sú spôsobené nízkou úrovňou ich vzdelania. Nemusí to byť v súčasnosti iba základná gramotnosť, ale aj internetová negramotnosť, alebo aj iné oblasti poznania marketingového zavádzania a podobne. Osobitne staršie osoby sú vyberané za cieľ podvodov (Hetteš, 2012).

Poznanie výpočtovej techniky (digitálna gramotnosť) môže byť základnou výhodou. Mnohé profesie dnes závisia od počítačovej techniky a poznanie výpočtovej techniky je kľúčové pre pracovný úspech. Okrem toho digitálna gramotnosť môže zlepšiť každodenný život. Mnohé služby sú ľahko dostupné cez internet. Školenia v tejto oblasti môžu zlepšiť pracovný úspech a aj zvýšiť participáciu v občianskej spoločnosti. Nové formy negramotnosti (nevzdelanosti) sa objavili, pretože napr. dospelí, ktorí nie sú digitálne gramotní, nemajú prístup k podstatným informáciám a možnostiam, ktoré sú dostupné iba v digitálnej forme.

- Ako pozitívny príklad možno uviesť, že seniori si môžu osvojiť základy práce s počítačmi aj v bezplatných kurzoch, ktoré napríklad pre seniorov bratislavskej mestskej časti Dúbravka organizuje miestny úrad.

V tejto súvislosti vzdelávanie v dospelosti má dôležitú úlohu v podpore sociálnej inklúzie (Hetteš, 2012).

Vzdelávanie v dospelosti a aj neskôr by malo byť uznané ako dobrá investícia, ktorá sa pozitívne neodráža iba v ekonomickom raste, ale aj zlepši kvalitu života a celkový sociálny status starších osôb. V tomto smere je potrebné podporovať vzdelávacie inštitúcie pre dospelých, ako sú napr. univerzity tretieho veku. Takéto zariadenia by mali mať aj programy základov, alebo zdokonalenia sa v oblasti sociálnej práce. Spoločnosť starne a počet tých, ktorí budú schopní poskytnúť túto starostlivosť, bude klesať. Podpora neformálnym opatrovateľom, ako sú školenia, alebo pomoc a rada, prispievajú k zvýšeniu kvality tohto opatrovania. Dobrovoľníci v oblasti sociálnej práce by mali tiež prejsť primeraným školením. Dobrovoľníctvo môže byť cestou, ako riešiť nedostatok zdrojov pre dlhodobú starostlivosť (Hetteš, 2012)

Na trend rozširovania sa univerzít tretieho veku reagovala aj napríklad Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Od roku 2013 ponúka štúdium pre tretí vek v študijnom odbore Sociálna práca. Podmienkou prijatia na toto štúdium je ukončené stredoškolské (aj vyššie) vzdelanie, vek nad 50 rokov a zaplatenie zápisného – jedného z najnižších v rámci celého Slovenska. Seniori môžu študovať sociálnu prácu a získať nové poznatky v predmetoch ako sú sociálna práca, psychológia, sociológia, pedagogika, etika, kultúra, právo, informatika a v ďalších odborných predmetoch. Taktiež môžu získať zmysluplné využitie voľného času, užitočné vedomosti a nové priateľstvá (Seniori môžu študovať sociálnu prácu na Univerzite tretieho veku, 2013).

3.5 Pripravenosť absolventov na prácu s klientmi v praxi

Veľmi významnou a zodpovednou úlohou vysokoškolských pedagógov je riešenie problematiky pripravenosti študentov a absolventov ľubovoľného odboru na prax. Toto platí aj pre odbor sociálna práca. Oblasť verejnosti o sociálnej práci a zvlášť štúdia sociálnej práce a prípravy študentov na výkon profesie nie je na Slovensku veľmi priaznivá a dobroprajná.

Systém vzdelávania je nepružný, výraznejšie zmeny od vzniku odboru sa neudialy, pričom požiadavky a vonkajšia realita sa menia neustále. Nedostatočne sa aplikujú princípy zážitkovej pedagogiky a tiež psychológie motivácie a učenia sa. Tým, že študenti nie sú počas štúdia trénovaní ani prakticky pripravovaní, majú obavy zo zlyhania pri výkone praxe (Tolnayová, 2013).

Chybou zo strany vzdelávacích inštitúcií je nedostatočná spolupráca s organizáciami pri zabezpečovaní praxe, študentov je priveľa a organizácie nemajú čas venovať sa študentom, ani v tom nevidia žiadny väčší význam či výhody. Je mylné predpokladať, že študentom vyhovuje súčasný stav – prednáška – samoštúdium – skúška. Na základe viacerých prieskumov študenti sami apelujú na potrebu zavádzania praktických metód štúdia. Ako žiaduce sa javí silnejšie prepojenie teórie a praxe, aplikačné úlohy a postupy práce s rozličnou klientelou, aktivity zamerané na sebaopoznávanie a nácvik sociálnych zručností, interakčné predmety zamerané na rozvoj osobnostných kompetencií a profesionálnych kompetencií (Tolnayová, 2013).

V celosvetovom trende sa ustupuje od konvenčného učenia zameraného na obsah, k vzdelávaniu zameranému na kompetencie a výkon. Kládne sa väčší dôraz na schopnosti, ako sa informácie použijú, na rozdiel od skúmania samotnej informácie.

V centre pozornosti je študent, nie učiteľ a učenie sa prispôsobuje jeho potrebám, schopnostiam, záujmom a tempu. Zároveň sa však vyžaduje väčšia aktivita od študenta, ktorý si tak uvedomuje väčšiu zodpovednosť vo vlastnom procese vzdelávania (Tolnayová, 2013).

Namiesto získavania znalostí, ide o konštrukciu, tvorbu znalostí. Pri týchto zmenách vo vzdelávaní má perspektívu e-learning a či jeho kombinácia s klasickým vzdelávaním tzv. blended learning.

Vzdelávanie sa tak môže dostať do nových rozmerov, byť pre študentov pútavejšie, adresnejšie a efektívnejšie. E-learning vytvára platformu vzdelávania budúcnosti. Jeho masívnejšie zavádzanie vo vysokoškolskom vzdelávaní na Slovensku zatiaľ nemožno konštatovať.

3.6 Poradenstvo a vzdelávanie sociálnych pracovníkov

Pozitívnym príkladom pre poradenstvo a neformálne vzdelávanie v sociálnej práci v SR môže byť dlhoročná činnosť neziskového občianskeho združenia Rady pre poradenstvo v sociálnej práci.

Víziou Rady pre poradenstvo v sociálnej práci (RPSP) je vplývať na zmenu spoločenského prostredia v záujme podpory ľudskej a občianskej dôstojnosti postihnutých a starších ľudí. Rada pre poradenstvo v sociálnej práci je neziskové občianske združenie, ktoré ponúka poradenstvo, supervíziu a pri skvalitňovaní sociálnych služieb pre pracovníkov v sociálnych službách v Slovenskej republike.

Cieľom RPSP je poskytovanie prevencie, poradenstva, pomoci a služieb občanom v nepriaznivých životných situáciách, tak, aby napriek ťažkostiam v ktorých sa nachádzajú mohli dôstojne žiť. S týmto cieľom súvisí tiež deinštitucionalizácia a transformácia sociálnych inštitúcií, rozvíjanie nových foriem pomoci, neformálneho vzdelávania, tréningov prijímateľov sociálnych služieb a vzdelávania sociálnych pracovníkov v spolupráci so zahraničnými partnermi.

Pracovníci Rady a členovia združenia majú záujem na zmene spoločenského prostredia v záujme podpory ľudskej a občianskej dôstojnosti ľudí so špecifickými potrebami. Svoje služby ponúkajú najmä postihnutým a starším občanom, pracovníkom štátnych a

mimovládnych neziskových organizácií, samosprávnym krajom, študentom, starostom miest a obcí a dobrovoľníkom (Rada pre poradenstvo v sociálnej práci).

Rada pre poradenstvo v sociálnej práci ponúka už od roku 1998 akreditované a neakreditované vzdelávania v sociálnej oblasti. Vzdelávacie programy RPSP sú vytvárané v súlade s platnou slovenskou legislatívou a individuálnymi potrebami poskytovateľov a prijímateľov sociálnych služieb. Lektori RPSP majú dlhoročné skúsenosti z priamej práce s občanmi so špecifickými potrebami na Slovensku a v zahraničí.

Cieľom je prepájanie najnovších metód a modelov komunitnej sociálnej práce s reálnymi podmienkami v sociálnej oblasti na Slovensku. Ročne vyškolia viac ako 400 účastníkov rôznych akreditovaných kurzov a tréningov. V súčasnosti pripravujú nové akreditované vzdelávania v oblasti: plánovania zameraného na človeka (individuálne plánovanie), podmienok kvality poskytovanej sociálnej služby, inštruktora sociálnej rehabilitácie, sociálno-psychologické výcviky a tiež realizujú semináre a kurzy "šité" na mieru pre organizácie poskytujúce sociálne služby (Rada pre poradenstvo v sociálnej práci).

Rada pre poradenstvo v sociálnej práci participovala na projekte *Nové cesty k inklúzii*. Projekt *New paths to Inclusion Network* spája spolu organizácie ľudí s postihnutím, poskytovateľov služieb, univerzity a výskumné centrá zo 14 krajín Európy a Kanadu, ktorých spoločným cieľom je dosiahnutie zmeny a podpora organizáciám, aby poskytovali pre ľudí s postihnutím komunitné služby založené na princípe zameranom na človeka (Rada pre poradenstvo v sociálnej práci).

Záver

Snaha o budovanie spoločnosti založenej na vedomostiach sa nezaobíde bez kvalitného vzdelávania a rozhodujúceho kontinuálneho celoživotného vzdelávania, ktoré vyžaduje aplikovanie nových foriem vzdelávania, rozširovanie elektronického vzdelávania a jeho implementáciu v hierarchicky vyššej kvalite. Takýto trend je presadzovaný v krajinách Európskej únie a tiež vo vyspelých krajinách sveta. Aj keď nové trendy prenikajú aj u nás na Slovensku do oblasti vzdelávania, so súčasným stavom sa nemožno uspokojiť.

Pre pedagógov na všetkých stupňoch škôl je mimoriadne dôležitou výzvou oboznámiť sa s inovatívnymi metódami a formami vo vzdelávaní, s prípravou a aplikáciou nových vzdelávacích produktov na báze IKT. V súčasnosti už nie je u nás problémom dostupnosť k moderným technológiám v školách, na pracoviskách a či v domácnostiach. Moderné technológie sa stále intenzívnejšie prepájajú s osobným a pracovným životom. Hranice medzi vzdelávaním, súkromím a prácou vplyvom technológií budú iba nejasné a on-line vzdelávanie sa stane prirodzenou a každodennou potrebou. Učenie sa z hľadiska budúcnosti má byť dynamickým, tvorivým a veľmi efektívnym systémom s výraznou podporou technológií (Frk, 2012).

Dopyt po vzdelávaní neznamena len potrebu kvantitatívneho rastu, ale predovšetkým potrebu kvality a flexibility vzdelávania. Pre nastupujúcu on-line generáciu je prirodzené pracovať s informáciami v elektronickej podobe, internet sa stáva primárnym zdrojom informácií, vedomostí a priestorom pre kooperáciu a výmenu skúseností. Najmä mladej populácii stále menej vyhovujú uniformné a strnulé vzdelávacie programy, ktoré okrem toho ani nepostačujú ich skutočným potrebám. Vyhľadávanie informácií, „surfovania na internete“ je v protiklade k pevnému vzdelávaciemu programu rozvíja osobitý proces získavania informácií a kooperatívneho vzdelávania na internete (v kyberpriestore) a ukazuje tak cestu k masovému, ale zároveň striktno individualizovanému prístupu k vzdelávaniu (Frk, 2010).

Práve z týchto dôvodov má e-learning potenciál stať sa už v najbližších rokoch významnou formou vzdelávania.

Zoznam použitej literatúry

- ADAMOVIČ, Zuzana. 2013. Licencie Creative Commons: nástroj pre Open Access. In *IT lib Informačné technológie a knižnice*. 3/2013. ISSN 1335-793X
- eAktovka. Zdigitalizované učebnice pre školy aj pre rodiny, O projekte Dostupné na internete <http://www.eaktovka.sk/> [cit. 3. 4. 2016]
- FRK, Branislav. 2010. E-learning a on-line vzdelávanie dospelých. *PEDAGOGIKA.SK*. roč.. 1, 2010, č. 2 s.107-122
- FRK, Branislav. 2012. Kritika e-learningu a budúcnosť vzdelávacích technológií. *Andragogika* 1/2012, ročník XVI, s-8-9. ISSN 1211-6378, Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/epale/sites/epale/files/b_frk_kritika_e-learningu.pdf. [cit. 15. 3. 2016]
- HETTES, Miloslav. 2012. Vzdelávanie v starnúcej spoločnosti. In BALOGOVÁ, Beáta (ed.), *Inštitút ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov ponúka akreditované vzdelávacie programy, ktoré bude otvárať v 1. polroku 2016*. Dostupné na internete: <http://www.ivsp.sk/aktuality/akreditovane-vzdelavacie-programy-ivsp-1-polroku-2016>. [cit. 14. 4. 2016]
- KLIMENTOVÁ, Eva (ed.) *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 26.-27. apríla 2012 v Prešove. 2012. ISBN 978-80-555-0613-5. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova4> [cit. 15. 3. 2016]
- KALAŠ, Ivan. 2011. *Spoznávame potenciál digitálnych technológií v predprimárnom vzdelávaní. Analytická štúdia*. Ústav informácií a prognóz školstva, 2011. ISBN 978-80-7098-495-6.
- KELEMEN, Jozef a kol. 2007. *Pozvanie do znalostnej spoločnosti*. Bratislava: Iura Edition, 2007. 265 s. ISBN: 978-80-8078-149-1. ISBN 978-80-8078-149-1.
- KULTAN, Jaroslav. 2016. Spätná väzba vo vyučovacom procese. IN BRODENEČ, Ivan, Dana HORVÁTHOVÁ, Jana JACKOVÁ a Ľudovít TRAJTEL (ed.) *DidInfo 2016*. 22. ročník národnej konferencie. Recenzovaný zborník. Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica. 2016. ISBN 978-80-557-1082-2
- LIPOVSKÁ, Alena, Jozef HVORECKÝ a Jozef ŠIMÚTH, 2014. *Virtuálna trieda, Sprievodca adaptívnym online vzdelávaním*, Equilibria, s. r. o., 2014, 288 s. ISBN 978-80-8143-142-5.
- Nová iniciatíva EU – Otváranie systémov vzdelávania, Dostupné na internete: <http://www.informatizacia.sk/aktuality-nova-iniciativa-eu---otvaranie-systemov-vzdelavania-/16149c>. [cit. 14. 5. 2014]
- Rada pre poradenstvo v sociálnej práci. Dostupné na internete: http://www.rpsp.sk/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=109. [cit. 15. 3. 2016]
- Seniori môžu študovať sociálnu prácu na Univerzite tretieho veku. Dostupné na internete: <http://www.vssvalzbety.sk/userfiles/UTV/OtvorenieUTVsoclnaprca20131.pdf>
- SCHAVEL, Milan. 2011. Vzdelávanie v sociálnej práci a perspektívy v ďalšom vzdelávaní sociálnych pracovníkov. *PROHUMAN*. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/vzdelavanie-v-socialnej-praci-a-perspektivy-v-dalsom-vzdelavani-socialnych-pracovnikov>, [cit. 15. 3. 2016]
- Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce. Dostupné na internete: <http://socialnapraca.sk/> [cit. 2. 4. 2016]
- TOLNAYOVÁ, Veronika. 2013. *Poznamky-k-vzdelavaniu-socialnych-pracovnikov-v-kontexte-pripravenosti-absolventov-na-pracu-s-klientmi-v-praxi*. *PPROHUMAN*. Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/poznanky-k-vzdelavaniu-socialnych-pracovnikov-v-kontexte-pripravenosti-absolventov-na-pracu-s-klientmi-v-praxi>, [cit. 15. 3. 2016]

VELŠIC, Marián. 2015. *Digitálna gramotnosť na Slovensku 2015*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2015, 17 s., ISBN 978-80-89345-51-9, Dostupné na internete: http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Digitalna_gramotnost_2015.pdf
Zákon o sociálnej práci nadobúda dnešným dňom účinnosť. 2015. *Internetový sprievodca trhom práce*, <https://www.istp.sk/clanok/7219/Zakon-o-socialnej-praci-nadobuda-dnesnym-dnom-ucinnost>

Kontakt na autora

Ing. Anna Ondrejková
Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta hospodárskej informatiky,
Katedra aplikovanej informatiky
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: ondrejka@euba.sk

IV. EKONOMIKA A MANAGEMENT SOCIÁLNÍCH INSTITUCÍ VE VZTAHU K VÝKONU SOCIÁLNÍ PRÁCE

I.

LIDSKÉ ZDROJE – VÝZNAMNÝ FAKTOR VÝVOJE EKONOMIKY

Human resources – an important factor in the economic development

Lucie MARKOVÁ, Miroslav KUŘE

Abstrakt

Lidé, jako nositelé pracovní síly, patří k nejvýznamnějším výrobním faktorům s výrazným vlivem na vývoj ekonomiky. Jejich dostatečný počet, odpovídající vzdělanostní, profesní a věková struktura má vliv na tvorbu hrubého domácího produktu a tím i životní úroveň v dané zemi. Česká ekonomika se v následujících letech bude muset vyrovnat se snižujícím se počtem lidí v ekonomicky aktivním věku a zvyšujícím se počtem lidí v poproduktivním věku. Tento proces bude doprovázen zvyšujícími se nároky na financování starobních důchodů, sociálních služeb a zdravotní péče, tím vzrostou požadavky na výdaje státního rozpočtu, rozpočtů municipalit, zdravotních pojišťoven i domácností. S poklesem počtu ekonomicky aktivních obyvatel dojde ke snížení značné části příjmů státního rozpočtu v návaznosti na pokles objemu daní z příjmů fyzických osob a odvodů na sociální zabezpečení. Rovněž dojde ke snížení příjmů zdravotních pojišťoven od těchto osob.

Klíčová slova: *Lidské zdroje. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo. Demografický vývoj. Stárnutí obyvatel. Státní rozpočet.*

Abstract

People as a workforce are among the most important production factors significantly affecting economic performance. A sufficient amount of labour force, their educational and professional backgrounds as well as the age composition impact upon GDP, thus bearing on the standard of living in a given country. In the years to come, the Czech economy is supposed to cope with the changes in the working-age and retirement populations, the former expected to decline, the latter to increase. These trends will be accompanied by growing requirements for funding old-age pension, social service and health care systems, thus raising expenditure demands for national, municipal, health insurance and household budgets. The greater the decrease in the working-age population, the lower the government budget revenues, following the decline in personal income tax and social security contributions levied, the reduction in health insurance revenues also being to be taken into account.

Key words: *Human resources. Economically active population. Demographic trends. Aging population. National budget.*

1 Demografické změny

V České republice dochází a bude docházet k významným demografickým změnám, které se promítají do rostoucích požadavků na financování starobních důchodů, sociální a zdravotní péče. V průběhu následujících 35 let klesne počet osob ve věku 15-64 let ze současných 67 % na 55 %. Vývoj počtu osob v této věkové skupině je pro nás důležitý, protože předpokládáme, že tato skupina by mohla být zapojena do pracovního procesu. Stupeň ekonomické aktivity této věkové skupiny zdaleka není stoprocentní, je nezbytné odečíst počet osob připravujících se na budoucí povolání, ženy na mateřské dovolené a rodiče na rodičovské dovolené a další, kteří nepracují ze zdravotních, rodinných či jiných důvodů. Např. v únoru 2016 míra ekonomické aktivity³⁰ osob ve věku 15-64 let činila 74,7 % (muži – 82,3 %, ženy – 67 %)³¹.

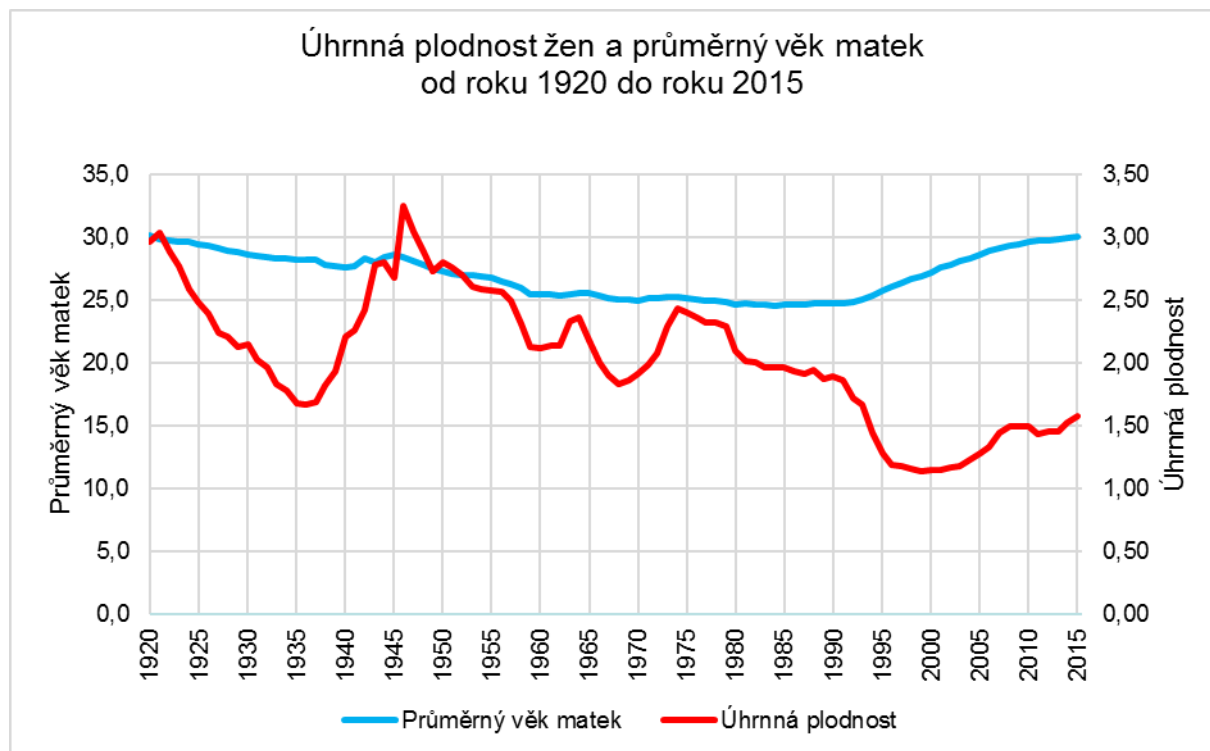
Nejsme jedinou zemí, ve které dochází k poklesu počtu osob v ekonomicky aktivním věku a nárůstu počtu osob v poproduktivním věku. Všechny rozvinuté ekonomiky zaznamenávají stejný trend. S růstem životní úrovně dochází k poklesu porodnosti a prodlužování délky

³⁰ Míru ekonomické aktivity dané věkové skupiny vypočítáme tak, že součet počtu zaměstnaných a nezaměstnaných osob vydělíme počtem osob v dané věkové skupině.

³¹ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity – únor 2016* [on-line]. [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cris/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-unor-2016>

života. Pokles porodnosti je dán změnou životního stylu. Dnešní mladí lidé nespěchají se založením rodiny tak, jak to bylo v minulosti obvyklé. Chtějí studovat, cestovat, bavit se, budují si kariéru, chtějí si pořídit rodinné zázemí před narozením potomka. Tím dochází k odkládání založení rodiny a rození dětí. V současné době se v České republice posunul průměrný věk rodiček na třicet let. Jde sice o stejný průměrný věk, kterého dosahovaly rodičky ve dvacátých letech minulého století, je tu však velký rozdíl v počtu dětí narozených jedné ženě. Zatímco v roce 1920 se ženám v průměru narodily 2,96 dítěte, v roce 2015 šlo jen o 1,57 dítěte. Vývoj úhrnné plodnosti žen a průměrného věku matek v letech 1920 – 2015 demonstruje následující graf.

Graf 1: Úhrnná plodnost žen a průměrný věk matek v letech 1920-2015³²

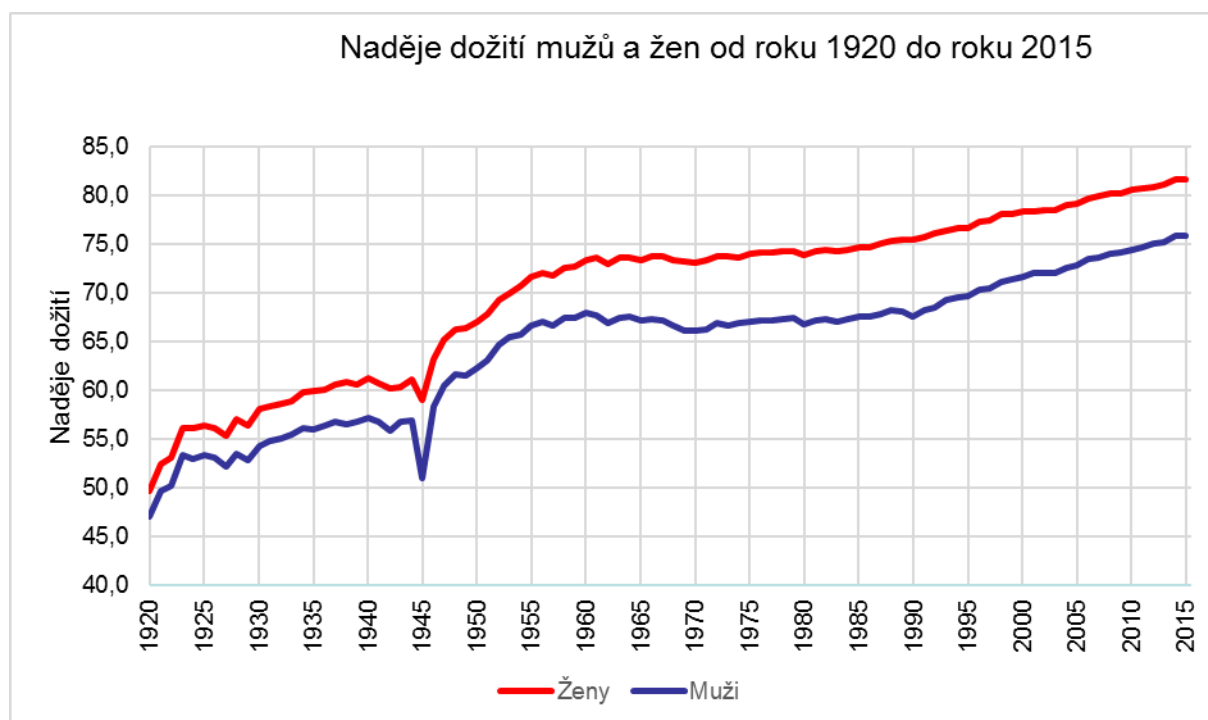

S růstem životní úrovně dochází k prodlužování lidského života. Jak je patrné z níže uvedeného grafu, naděje dožití mužů se zvýšila ze 47 let v roce 1920 na 75,8 let v roce 2015 (život mužů se prodlužuje v průměru o 3,6 měsíce za rok), naděje dožití žen vzrostla ze 49,6 let v roce 1920 na 81,7 let v roce 2015 (život žen se prodlužuje v průměru o 4,1 měsíce za rok). K prodlužování lidského života dochází vlivem životního stylu, dostatečného množství potravy, pohybu a dostupnosti lékařské péče.

Graf 2: Naděje dožití mužů a žen v letech 1920 – 2015³³

³² ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Obyvatelstvo – roční časové řady: Úhrnná plodnost a průměrný věk matek, 1920-2014. [on-line] [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu a ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Pohyb obyvatelstva – rok 2015 [on-line]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/pohyb-obyvatelstva-4-ctvrtleti-2015>

³³ Ibid.

Na základě demografického vývoje zpracoval Český statistický úřad (ČSÚ) projekci počtu obyvatel České republiky³⁴. Základní premisou projekce je zachování nízké míry porodnosti a zvyšující se věk obyvatel. I přes rostoucí naděje dožití ČSÚ předpokládá, že se bude počet obyvatel České republiky snižovat, přičemž průměrný věk obyvatelstva poroste. Je však nutné na tomto místě upozornit na to, že žádná projekce nemůže podchytit všechny události, které mohou v budoucnosti nastat, a mohly by výrazně ovlivnit demografický vývoj. Ať již jde o možné zapojení do válečného konfliktu, o vliv epidemií, příliv migrantů, přicházejících z ekonomických a politických důvodů, popř. kvůli změnám klimatu. Prognóza na základě určených parametrů pouze odhaduje možný a v dané chvíli pravděpodobný vývoj populace. Neznamená to však, že daný vývoj nemůže být jiný, nebo že jej nemůžeme ovlivnit např. nastavenou sociální politikou v oblasti podpory natality.

2 Projekce 2013 – demografický vývoj ČR do roku 2101

ČSÚ namodeloval tři varianty demografického vývoje obyvatel ČR. Všechny varianty vycházejí z předpokladu, že vzrůstající kvalita a dostupnost lékařské péče a změna životního stylu obyvatelstva bude příčinou stále se prodlužující délky života. Rovněž předpokládá, že se moderní styl života bude nadále odrážet v nízké míře porodnosti a zvýší se průměrný věk matek při porodu. Základní parametry úhrnné plodnosti žen, naděje dožití a salda migrace jsou uvedeny v následující tabulce. Zveřejněná projekce nemusí být přesná. Již v současné době např. víme, že reálná úhrnná plodnost žen v roce 2015 byla 1,57, tj. o 0,12 více, než je odhadováno ve všech třech variantách. Rovněž odhad salda migrace se jeví jako velmi střídavý.

Tabulka 1: Základní parametry Projekce 2013³⁵

³⁴ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100*. [on-line]. [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>

³⁵ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100* [on-line]. [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>

Rok	Úhrnná plodnosť			Naděje dožití (muži / ženy)			Saldo migrace		
	nížká	střední	vysoká	nížká	střední	vysoká	nížká	střední	vysoká
2012*	1,45	1,45	1,45	75,0 / 80,9	75,0 / 80,9	75,0 / 80,9	10 293	10 293	10 293
2015	1,45	1,45	1,45	75,6 / 81,4	75,8 / 81,6	75,9 / 81,8	-996	8 934	18 864
2030	1,45	1,50	1,52	78,2 / 83,8	79,5 / 85,1	80,6 / 86,1	2 226	11 659	21 110
2050	1,45	1,56	1,61	81,1 / 86,2	83,0 / 88,0	84,6 / 89,3	5 571	14 384	23 291
2100	1,45	1,56	1,61	84,2 / 88,8	86,6 / 91,1	88,4 / 92,9	10 350	17 671	25 400

* reálná data

ČSÚ, na základě svého odhadu natality, mortality a zahraniční migrace ve všech třech variantách vývoje, dochází k závěru, že počet obyvatel ČR začne klesat. Nízká míra natality totiž nestačí ani na prostou obnovu populace, ke které je potřeba, aby žena porodila v průměru o něco málo více než dva potomky.

Tabulka 2: Projekce 2013 – Vývoj počtu obyvatel ČR do roku 2101³⁶

Rok	Počet obyvatel k 1. 1.		
	nížká	střední	vysoká
2012*	10 505 445	10 505 445	10 505 445
2020	10 439 628	10 532 373	10 623 359
2030	10 107 178	10 396 701	10 658 023
2040	9 618 111	10 126 418	10 580 711
2050	9 086 977	9 812 872	10 457 236
2060	8 446 121	9 388 273	10 219 438
2070	7 709 787	8 836 298	9 833 490
2080	7 071 254	8 348 483	9 478 432
2090	6 571 867	7 994 692	9 250 556
2100	6 138 552	7 712 096	9 099 041
2101	6 095 234	7 683 652	9 083 414

2.1 Střední varianta demografického vývoje

Následující tabulka demonstruje vývoj počtu obyvatel ve střední variantě. Počet zemřelých ve všech obdobích převyšuje počet narozených, největší úbytky obyvatelstva očekáváme v letech 2050 – 2080.

³⁶ Ibid.

Tabulka 3: Střední varianta Projekce 2013 – Počet a pohyb obyvatel v tis.³⁷

	Počet obyvatel v tis. (stav k 1.1.)									
	2011	2021	2031	2041	2051	2061	2071	2081	2091	2101
Celkem	10 487	10 528	10 374	10 098	9 778	9 337	8 781	8 308	7 965	7 684
	Pohyb obyvatel a přírůstky/úbytky v tis. (průměr let)									
	2011-2020	2021-2030	2031-2040	2041-2050	2051-2060	2061-2070	2071-2080	2081-2090	2091-2100	
Živě narození	101,3	83,5	81,6	82,6	72,5	69,1	68,9	63,6	60,5	
Zemřelí	107,3	110,0	121,6	128,3	131,5	140,3	132,5	114,9	106,1	
Přirozený přír.	-6,0	-26,5	-40,0	-45,8	-59,0	-71,2	-63,7	-51,3	-45,6	
Saldo migrace	10,2	11,1	12,4	13,8	14,9	15,6	16,3	17,0	17,5	
Celkový přírůstek	4,1	-15,4	-27,6	-32,0	-44,1	-55,6	-47,3	-34,3	-28,1	

Z makroekonomického hlediska je nutné zaměřit pozornost na vývoj počtu obyvatel v základních věkových skupinách, z nichž se odvíjí plánování budoucích výdajů na péči o jednotlivé skupiny obyvatel i příjmy státního rozpočtu. Pokud jde o výdaje související s péčí o dorůstající generaci, je nutné zabezpečit především financování škol, dětskou zdravotní péči včetně očkování, péči o nastávající matky a o rodiny s dětmi. Seniorská populace vyžaduje speciální sociální služby, v oblasti medicíny se významně zvyšují náklady na léčbu chronických a degenerativních nemocí.

V současné době žije v ČR relativně nízký počet dětí (0-14 let), naopak je významně zastoupena populace v ekonomicky aktivním věku (15-64 let), počet osob v poproduktivním věku (65+ let) není zatím nikterak vysoký. V blízké budoucnosti dojde k posunu ve věkové struktuře obyvatelstva ČR směrem ke stárnutí populace. Procentuální zastoupení předproduktivní skupiny obyvatel ve věku 0-14 let dosáhne svého maxima v roce 2019 a to 15,4 %, v následujících letech se bude jejich podíl pohybovat mezi 12-13 %. Významným sociálně-ekonomickým problémem bude snižování podílu produktivní složky obyvatel ve věku 15-64 let, která se ze současných cca 67 % sníží na 55 % v roce 2100. Narůstat bude podíl generace v poproduktivním věku tj. populace 65+. Nejvyšší počet osob v této věkové kategorii bude dosažen v roce 2057, kdy se jejich počet téměř zdvojnásobí ze současných 1,7 mil. na 3,2 mil. Podíl této složky obyvatel bude od poloviny tohoto století dosahovat zhruba 1/3 populace. V blízké budoucnosti se v souvislosti s procesem stárnutí populace zvýší tlak na výdajovou stránku státního rozpočtu, rozpočtů municipalit, rodinných rozpočtů a výdaje zdravotních pojišťoven. Bude třeba vyplácet větší počet starobních důchodů, zajistit sociální služby pro seniory a vzrostou náklady na financování lékařské péče osob dosahujících stále vyššího věku. To vše nastane v období, kdy bude skupina ekonomicky aktivního obyvatelstva méně početná, neboli méně lidí bude odvádět daně z příjmů a odvody na zdravotní a sociální pojištění.

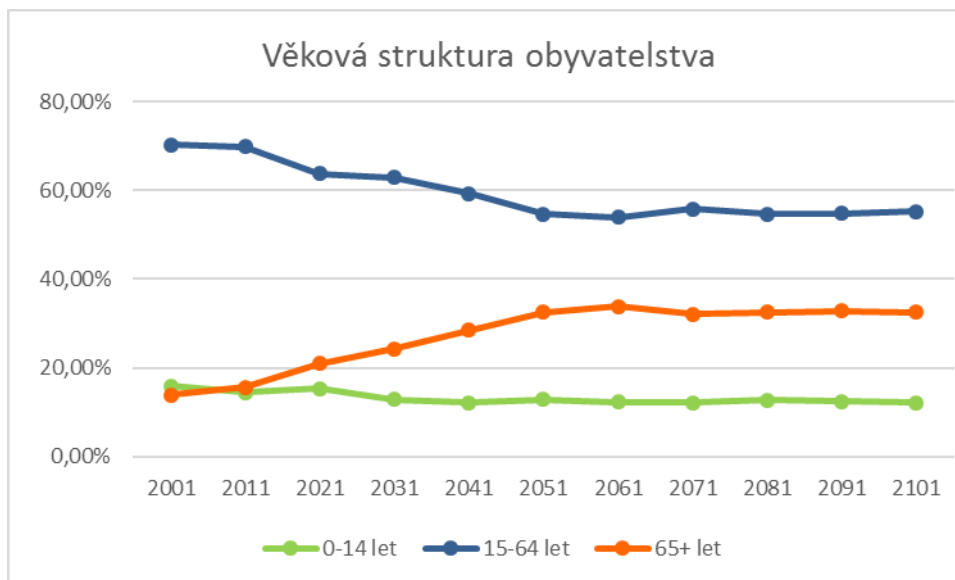
Tabulka 4: Střední varianta Projekce 2013 - Počet a věková struktura obyvatel ČR v tis.³⁸

	2001	2011	2021	2031	2041	2051	2061	2071	2081	2091	2101
Celkem	10 206	10 487	10 528	10 374	10 098	9 778	9 337	8 781	8 308	7 965	7 684
0-14 let	1 622	1 522	1 613	1 332	1 231	1 262	1 144	1 061	1 055	996	937
	15,9 %	14,5 %	15,3 %	12,8 %	12,2 %	12,9 %	12,3 %	12,1 %	12,7 %	12,5 %	12,2 %
15-64 let	7 170	7 328	6 710	6 525	5 990	5 342	5 029	4 902	4 545	4 359	4 248

³⁷ Ibid.³⁸ Ibid.

	70,2 %	69,9 %	63,7 %	62,9 %	59,3 %	54,6 %	53,9 %	55,8 %	54,7 %	54,7 %	55,3 %
65+ let	1 415	1 637	2 205	2 516	2 876	3 174	3 163	2 818	2 708	2 610	2 499
	13,9 %	15,6 %	20,9 %	24,3 %	28,5 %	32,5 %	33,9 %	32,1 %	32,6 %	32,8 %	32,5 %

Graf 3: Vývoj tří základních věkových skupin do roku 2101³⁹

Index stáří, tj. podíl skupiny obyvatel ve věku 65+ ke skupině dětí do 15 let poroste ze současných 113 seniorů připadajících na 100 dětí na 276 seniorů v roce 2061, v roce 2101 bude na 100 dětí připadat 267 seniorů.

Z ekonomického hlediska je podstatné porovnání počtu osob v ekonomicky aktivním věku k počtu osob v ekonomicky neaktivním věku. Pokud do osob v ekonomicky aktivním věku zahrneme kategorii 15-64 let, v roce 2011 připadalo na 1 osobu v ekonomicky aktivním věku 0,43 osoby v ekonomicky neaktivním věku, tento poměr se v roce 2061 navýší na 0,86. Pokud, vzhledem k prodlužující se době přípravy na budoucí zaměstnání, zahrneme do osob v ekonomicky aktivním věku jen populaci od 20-64 let, zjistíme, že zatímco v roce 2011 na jednu osobu v ekonomicky aktivním věku připadalo 0,55 osob v ekonomicky neaktivním věku, v roce 2061 to již bude 1,03 osob. Z obou přístupů vyplývá, že zmenšující se skupina ekonomicky aktivních osob musí uživit zvětšující se skupinu ekonomicky neaktivních.

Tabulka 5: Střední varianta Projekce 2013 – Index stáří, index ekonomického zatížení⁴⁰

	2011	2021	2031	2041	2051	2061	2071	2081	2091	2101
Průměrný věk	40,9	43,2	45,9	47,8	48,9	49,8	49,8	49,3	49,5	49,8
Index stáří (65+/0-14)	107,6	136,7	188,9	233,6	251,5	276,4	265,5	256,7	262,1	266,7
Index ek. zatížení (0-14,65+/15-64)	43,1	56,9	59,0	68,6	83,0	85,6	79,1	82,8	82,7	80,9
Index ek. zatížení B (0-19,65+/20-64)	55,4	69,1	73,3	82,2	98,2	103,3	94,5	98,5	99,3	96,6
Index ek. zatížení (odhad STD)*	68,1	74,4	73,3	74,8	83,8	83,3	73,0	66,7	65,1	60,4

* vymezení produktivní a neproduktivní složky odráží posunující se věkovou hranici nároku na starobní důchod

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid.

S cílem dosáhnout snížení počtu osob s nárokem na starobní důchod, byla přijata novela zákona o důchodovém pojištění⁴¹, která postupně prodlužuje věk odchodu do starobního důchodu. Např. u lidí narozených v roce 1977 stanovuje věk odchodu do důchodu na 67 let bez ohledu na pohlaví a počet vychovaných dětí. Přičemž důchodový věk se s každým pozdějším rokem narození prodlužuje o 2 měsíce. Index ekonomického zatížení, který je uveden v předcházející tabulce na posledním řádku, pracuje s postupně se prodlužujícím věkem odchodu do důchodu, jehož efekt se projeví po roce 2031. Podle tohoto přístupu by nejvíc lidí v důchodovém věku bylo na počátku 50. let 21. století, kdy se počet starobních důchodců navýší z 2,23 mil. osob v roce 2013 na 2,8 mil. Poté by se měl počet osob s nárokem na starobní důchod snižovat⁴².

3 Stárnutí populace

S prodlužováním lidského života bude narůstat počet velmi starých lidí v populaci. Podle údajů České lékařské společnosti J. E. Purkyně v roce 2010 žilo v České republice 373 tis. osob starších 80 let, v roce 2060 jejich počet dosáhne 1,274 milionu.

Bohužel, s prodlužujícím se věkem dožití se neprodlužuje počet let prožitých ve zdraví. Podle ředitelky kanceláře Světové zdravotnické organizace paní Šteflové se Češi dožívají ve zdraví cca 62 let svého života, což je o 9 let méně než lidé ve Švédsku. Náš zákon o důchodovém pojištění stanoví, že lidé narození v roce 1977 budou odcházet do důchodu 67 let, přičemž víme, že lidé v tomto věku budou pravděpodobně mít zdravotní problémy.

Tabulka 6: Podíl generace 65+, 80+ v celkové populaci ČR⁴³

rok	počet obyv. ČR v tis.	65 + v tis.	65+ v procentech k populaci [%]	80+ v tis.	80+ v procentech k populaci [%]
2008	10345	1515	14,6	349	3,4
2010	10394	1600	15,4	373	3,6
2020	10543	2132	20,2	432	4,1
2030	10429	2391	22,9	691	6,6
2040	10158	2674	26,3	853	8,4
2050	9892	3060	30,9	921	9,3
2060	9514	3175	33,4	1274	13,4

S nárůstem podílu velmi starých osob ve společnosti se bude muset vyrovnat řada zemí, jak ukazuje níže uvedená tabulka. Zemí s nejvyšším podílem osob v generaci 80+ bude Japonsko.

⁴¹ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

⁴² Český statistický úřad: *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100* [on-line]. Praha, 2013 [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>

⁴³ ČESKÁ TELEVIZE. *Česku chybí systém dlouhodobé péče o seniory, populace přitom stárne: ČT24* [on-line]. Praha 12. 1. 2016 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1656034-experti-cesku-chybi-system-dlouhodobpece-o-seniory-populace-pritom-starne>

Tabulka 7: Podíl velmi starých lidí (nad 80 let) v populaci seniorů (v %)⁴⁴

	1960	2000	2040
Turecko	8,5	11,3	18,2
Mexiko	12,1	14,1	23,5
Portugalsko	14,4	20,6	25,8
Irsko	17,5	23,1	26,7
Slovensko	14,1	22,3	27,6
Rakousko	14,4	22,8	28,1
Česko	14,8	17,1	30,9 (ČLS 31,9)
USA	15,2	26,4	33,3
Francie	17,2	23,3	34,6
Švýcarsko	15,1	26,1	34,9
Finsko	12,7	22,5	35,1
Japonsko	12,6	22,1	41,1

4 Ekonomické dopady demografických změn

4.1 Snížení příjmů státního rozpočtu

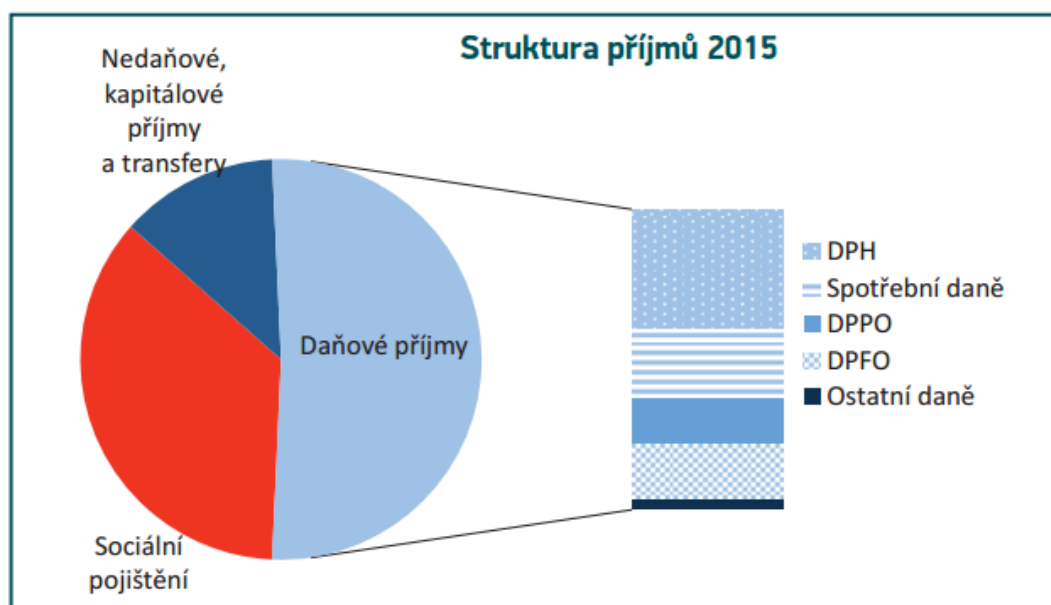
Klesající počet ekonomicky aktivního obyvatelstva se promítne do snížení příjmů státního rozpočtu a rozpočtů zdravotních pojišťoven. Významným zdrojem příjmů státního rozpočtu je totiž daň z příjmů fyzických osob a pojistné na sociální zabezpečení odváděné z příjmů ekonomicky aktivních lidí. Zdravotní pojišťovny od těchto osob vybírají zdravotní pojištění. V roce 2015 celkové příjmy státního rozpočtu dosáhly výše 1 118,5 mld. Kč, přičemž daň z příjmů fyzických osob (DPFO) se na celkových příjmech státního rozpočtu podílela 9,4 %, pojistné na sociální zabezpečení 35,8 %.⁴⁵ Očekávané snížení příjmů z výše uvedených zdrojů bude nutné kompenzovat jinými zdroji, např. zvýšením daně z přidané hodnoty (DPH). Se zvýšením DPH ale narůstá riziko snížení konkurenceschopnosti naší ekonomiky, hrozba odlivu spotřebitelů na zahraniční trhy, zvýšené využívání daňových rájů, možnost nárůstu daňových úniků a vznik černého trhu. Zvýšení DPFO a pojistného na sociální zabezpečení by zvýšilo cenu práce, která je již nyní v ČR vysoká, zvýšila by se cena produkce, což by opět ohrozilo naši konkurenceschopnost. Dalším důsledkem by byl nárůst práce na černo.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ MINISTERSTVO FINANČÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Státní rozpočet 2015 v kostce* [on-line]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj3yIn-pJDMAhUIzRQKHbEuDzoQFggeMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mfcr.cz%2Fassets%2Fcs%2Fmedia%2FIn-formacni-letak_2015_Statni-rozpocet-v-kostce.pdf&usq=AFQjCNGZrr0EW2w4KY51WmK5frrwMPuqEA&sig2=L9So1BFQdgklhgJkulevKw

Tabulka 8: Příjmy státního rozpočtu ČR v roce 2015⁴⁶

	Příjmy státního rozpočtu v mld. korun
Celkové příjmy	1 118,5
Daň z přidané hodnoty	229,3
Spotřební daně	133,4
Daň z příjmů fyzických osob	104,8
Daň z příjmů právnických osob	89,0
Ostatní daňové příjmy	18,6
Pojistné na sociální zabezpečení	400,7
Ostatní příjmy: v tom	142,7
- nedaňové	32,0
- kapitálové	5,5
- přijaté transfery (zejména z EU)	105,2

Graf 4: Struktura příjmů státního rozpočtu ČR v roce 2015⁴⁷

4.2 Růst výdajů státního rozpočtu

S rostoucím podílem generace v poproduktivním věku vzrostou výdaje na sociální dávky. Tyto dávky se již v roce 2015 podílely 42,2 % na výdajích státního rozpočtu.

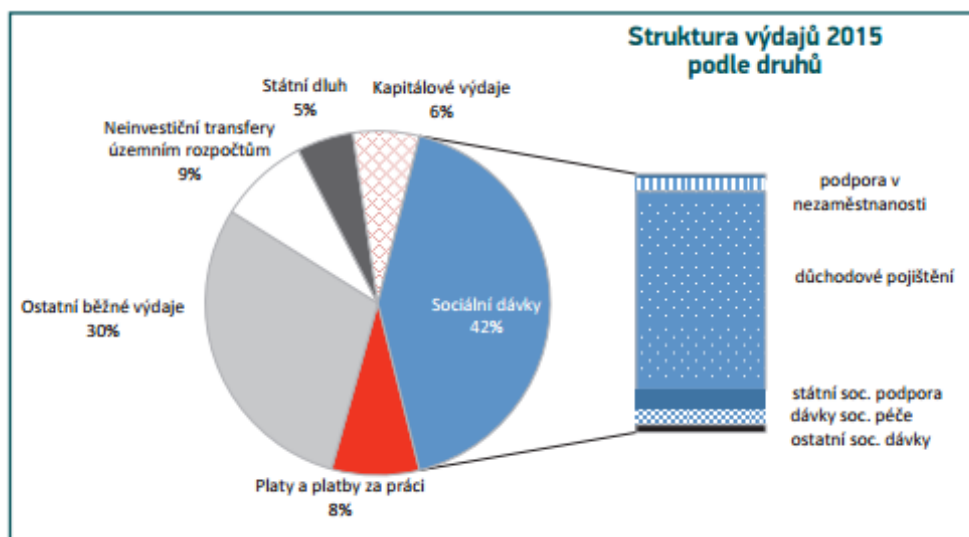
⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

Tabulka 9: Výdaje státního rozpočtu ČR v roce 2015 (druhovému členění)⁴⁸

	Výdaje státního rozpočtu v mld. korun
Celkové výdaje	1 218,5
Běžné výdaje	1 142,7
v tom:	
- výdaje na sociální dávky	514,3
- platy a podobné a související	100,3
- neinvestiční transfery územní rozpočtům	103,4
- obsluha státního dluhu	64,5
- ostatní běžné výdaje	360,2
Kapitálové (investiční) výdaje	75,8

Graf 5: Struktura výdajů státního rozpočtu ČR v roce 2015⁴⁹

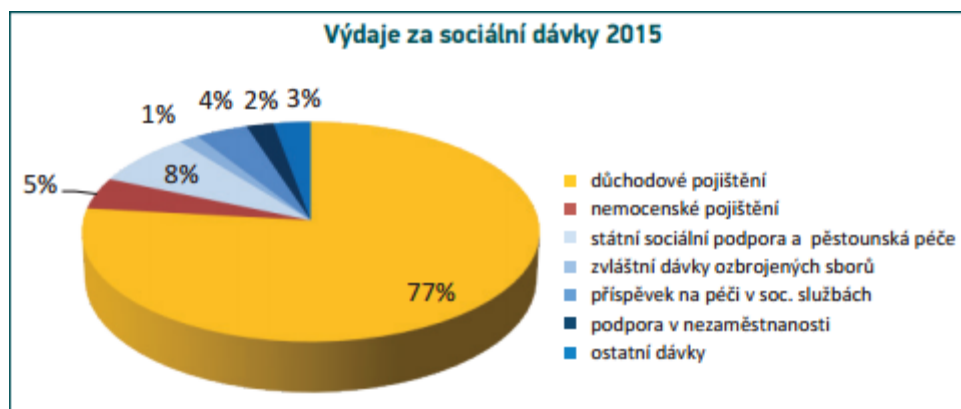
Výdaje na důchodové pojištění v roce 2015 se na výdajích za sociální dávky podílely 77 %, 8 % tvořily dávky státní sociální podpory a péčovská péče, 4 % příspěvky na péči v sociálních službách.

Výdaje na důchody se dlouhodobě zvyšují. Tento růst je dán jednak demografickým vývojem, jednak i tím, že nezaměstnaní lidé předdůchodového věku využívají možnost předčasného odchodu do důchodu. V této souvislosti je nutné připomenout, že výdaje státního rozpočtu zvyšují i platby státu do fondu veřejného zdravotního pojištění⁵⁰. Zdravotní pojišťovny jsou financovány z vlastního výběru pojistného a transferu ze státního rozpočtu za státní pojištěnce. Tento transfer se na jejich příjmech podílí cca 25 %.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ze státního rozpočtu jsou hrazeny platby zdravotního pojištění za tzv. státní pojištěnce. Mezi ně, kromě důchodců, patří např. nezaopatřené děti, osoby na mateřské a rodičovské dovolené a uchazeči o zaměstnání.

Graf 6: Struktura výdajů za sociální dávky v ČR v roce 2015⁵¹

5 Podpora natality

Jsme v situaci, kdy stále menší skupina ekonomicky aktivních obyvatel musí uživit narůstající skupinu ekonomicky neaktivních lidí. V roce 2015 bylo celkem vyplaceno 3 492 397 důchodů, přičemž starobních důchodů bylo vyplaceno 2 376 833 (z toho 586 009 předčasných důchodů), 421 655 invalidních důchodů a 693 859 důchodů pozůstalostních. Příjmy z pojistného a důchodového pojištění činily 351,98 mld. Kč, výdaje na dávky důchodového pojištění je o 33,54 mld. Kč převýšily a dosáhly částky 388,52 mld. Kč.⁵²

Aby částka vyplácená na starobní důchody příliš strmě nerostla, je prodlužován věk odchodu do starobního důchodu. Tím se zvyšuje podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva a zároveň se snižuje počet starobních důchodců. Rovněž se tím do budoucna sníží počet lidí, který pobírá starobní důchod a zároveň pracuje. Další možností navýšení počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva je zkrácení doby studia. Základní školní docházka byla prodloužena na 9 let, tato doba se jeví jako nerozumně dlouhá a pro mnoho mladých lidí je demotivující. Mladou generaci držíme dlouho ve školách a nedovolujeme jí včas dospět. Absolvent magisterského stupně studia stráví na školách nejméně 18 let svého života (9 + 4 + 5), přičemž v nedávné době bylo k těmto vzdělání zapotřebí 16 let. Čím déle mladí lidé studují, tím déle jim trvá i ekonomické osamostatnění od rodičů, což je jeden z důvodů odkládání založení rodiny.

Z průzkumu provedeného mezi studenty naší vysoké školy vyplývá, že na jejich rozhodnutí mít více dětí má vliv řada faktorů. Z jejich pohledu by bylo vhodné vytvořit dostatek míst v mateřských školách, umožnit flexibilní pracovní dobu, možnost pracovat na zkrácený pracovní úvazek, možnost pracovat z domova, prodloužit provozní dobu mateřských a základních škol, zavést v nich prázdninový provoz, zajistit zájmové kroužky v těchto zařízeních, zavést progresivní daňovou slevu podle počtu dětí, zrušit platbu za pobyt dítěte v mateřské škole, zavést plošné porodné, zajistit dostupné bydlení pro rodiny s dětmi, zvýšit bezpečnost dětí a to především na cestě do a ze školy, daňově zvýhodnit zaměstnavatele, kteří zaměstnávají matky/otce s malými dětmi, zajistit školní lékařskou péči.

6 Závěr

Svět vstupuje do období přicházející demografické revoluce, která poznamená v příštích dekádách ekonomický růst i blahobyt. Podobně jako jinde v Evropě se i v ČR ekonomické problémy spojené se stárnutím populace budou prohlubovat. Populace v důchodovém věku bude narůstat a bude se zhoršovat jejich ekonomická situace. Porostou výdaje na důchody,

⁵¹ Ibid.

⁵² ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *Přehled vybraných statistických ukazatelů z agendy ČSSZ* [on-line]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/CC224160-8D43-43B7-B69A-CFE649EC94B9/0/Ukazatele_prosinec2015.pdf

nezbytně se výrazně navýší náklady na sociální a lékařskou péči i procento výdajů ve zdravotnictví na péči o lidi starší 65 let. Při zachování nízké porodnosti se bude naše populace zmenšovat, postupně se bude snižovat i počet lidí v pracovním věku. Na jednoho seniora tak případně menší počet pracujících. Musí být proto nutně hledáno účinné řešení bezprostředně v nejbližší době, ale i v delším horizontu dalších generací.

Bezprostředně se nabízí potřebné dořešení penzijní reformy hledáním možností, jak rozšířit skupinu pracujících lidí odložením věku odchodu do důchodu. Možnost takového řešení je dána skutečností, že průměrný věk dožití mužů i žen se v rozvinutých zemích za poslední století zvýšil v řádu desítek let, ale odchod do důchodu se průměru oddálil pouze v řádu měsíců. Hranici odchodu do důchodu bude zřejmě nutné odvozovat od průměrného věku dožití.

Stárnutí populace může být částečně eliminováno imigrací, příchodem zejména mladých imigrantů, avšak jen za předpokladu příchodu jejich značného počtu, který by byl schopen zvrátit proces stárnutí populace. Avšak je otázka, zda z ekonomického hlediska nebudou představovat spíše nové konzumenty než bezprostředně novou pracovní sílu. To platí pro situace, pokud je jejich pracovní produktivita nízká v případě nedostatečné kvalifikovanosti. Naplnění nadějí a očekávání, že migrace omladí populaci a doplní chybějící pracovní sílu, naráží na nutnost překonat jazykovou bariéru, odlišnosti kulturního prostředí i na neexistenci průmyslových tradic v zemích původu migrantů. Proto integrace migrantů bude nesnadný, nákladný a dlouhodobý proces.

Přirozenou a samozřejmou cestou, jak z dlouhodobého hlediska zbrzdit stárnutí populace a úbytek pracovní síly, je zvýšení porodnosti. Je žádoucí účinná propopulační politika podněcující k zakládání početnějších rodin. A to i s vědomím, že se to projeví v delším časovém horizontu, až za jednu generaci.

Seznam použité literatury

- ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *Průměrná výše starobního důchodu u žen prolomila v roce 2014 desetitisícovou hranici.* [on-line]. 20. 2. 2015. [cit. 2015-11-20]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-02-20-Pr%C5%AFm%C4%9Brn%C3%A1+v%C3%BD%C5%A1e+starobn%C3%ADho+d%C5%AFchodu+u+%C5%BEen+prolomila+v+roce+2014+desetitis%C3%ADcovou+hranici.htm>
- ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. *Přehled vybraných statistických ukazatelů z agendy ČSSZ.* [on-line]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/CC224160-8D43-43B7-B69A-CFE649EC94B9/0/Ukazatele_prosinec2015.pdf
- ČESKÁ TELEVIZE. *Česku chybí systém dlouhodobé péče o seniory, populace přitom stárne: ČT24* [on-line]. 12. 1. 2016. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1656034-experti-cesku-chybi-system-dlouhodobpece-o-seniory-populace-pritom-starne>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Míry zaměstnanosti, nezaměstnanosti a ekonomické aktivity – únor 2016.* [on-line]. [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cris/miry-zamestnanosti-nezamestnanosti-a-ekonomicke-aktivity-unor-2016>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Obyvatelstvo – roční časové řady [on-line]. Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785-2014, absolutní údaje* [cit. 2015-11]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20559547/130070-15_1.xlsx/50ff5787-ce8b-4c5b-8da9-cc4387892b3f?version=1.0
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Obyvatelstvo – roční časové řady. Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920-2014, analytické údaje.* [on-line]. [cit. 2015-11]. Dostupné z:

https://www.czso.cz/documents/10180/20559547/130070-15_3.xlsx/7924a7b4-f462-4a37-b1ca-c5b214a97672?version=1.0

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Obyvatelstvo – roční časové řady: Úhrnná plodnost a průměrný věk matek, 1920–2014*. [on-line]. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pohyb obyvatelstva – rok 2015* [on-line]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/pohyb-obyvatelstva-4-ctvrtleti-2015>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2100* [on-line]. [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvatelstva-ceske-republiky-do-roku-2100-n-fu4s64b8h4>

INDEX MUNDI. *World Factbook*. [on-line]. Dostupné z: <http://www.indexmundi.com/factbook>.

MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY: *Státní rozpočet 2015 v kostce* [online]. [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj3yIn-pJDMAhUIzRQKHbEuDzoQFggeMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mfcr.cz%2Fassets%2Fcs%2Fmedia%2FInformacni-letak_2015_Statni-rozpocet-v-kostce.pdf&usg=AFQjCNGZrr0EW2w4KY51WmK5frrwMPuqEA&sig2=L9So1BFQdgklhgJkulevKw

ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění*.

Kontakt na autory

Ing. Lucie Marková, Ph.D.

Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o. Lindnerova 575/1

180 00 Praha 8

E-mail: lucie.markova@svses.cz

doc. Ing. Miroslav Kuře, CSc.

Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o. Lindnerova 575/1

180 00 Praha 8

E-mail: miroslav.kure@svses.cz

TYOLOGIE OSOBNOSTI A JEJÍ VYUŽITELNOST PŘI IDENTIFIKACI KREATIVNÍHO ÚČETNICTVÍ

The typology of personality and its usefulness in identifying creative accounting

Marcela HRADECKÁ, Věra HUDEČKOVÁ

Abstrakt

Trendy v sociální práci se v posledních letech mění. Mezi významné aspekty ovlivňující práci a kvalitu zaměstnanců, personálních manažerů neziskových organizací patří behaviorální vlivy. To znamená lidské chování v sociální a ekonomické činnosti. V současné době se používají, mimo jiné, i osobnostní testy MBTI, které lze aplikovat v korporacích a fundacích při identifikaci kreativního účetnictví, v personalistice jako podpora pro výběr vhodných uchazečů na pozice sociálních pracovníků, ve školství pro ověření psychologického profilu pedagoga a v mnoha dalších oblastech. Ve vztahu ke kreativnímu účetnictví je možným cílem testování schopnost odhadnout slabší stránky osobnosti ve vztahu k práci a firmě.

Klíčová slova: Fundace. Sociální. Behaviorální vlivy. Kreativita. Typologie osobnosti. MBTI.

Abstract

Trends in socialwork in recent years is changing. Among the important aspects affecting the work and the quality of employees, personnel managers of nonprofit organizations include behavioral influences. That means human behavior in social and economic activities. Currently we used MBTI personality tests that can be applied in corporations and foundations in identifying creative accounting, human resources as support for the selection of suitable candidates for the position of social workers in schools to verify the psychological profile of teacher. The goal of testing is the ability to assess the weaknesses of personality in relation to work and to the company and in a lot of other areas. In relation to creative accounting is a potential target testing ability to estimate the weaker aspects of personality in relation to work and company.

Keywords: Fundace. Social. Behavioral influences. Creativity. MBTI. Type Indicator.

Úvod

Ekonomika České republiky v posledních letech roste a společně s tímto trendem roste i zaměstnanost. To znamená možnost podnikatelských subjektů i neziskových subjektů přijímat nové zaměstnance. V souvislosti s ekonomickou činností těchto subjektů jsou zákony ukládány povinnosti, mezi které patří zejména vedení finančního účetnictví, mzdové evidence, evidence pro daňové účely a personální řízení. V oblasti finančního účetnictví může docházet k porušování právních předpisů méně závažným způsobem, tzn. věcným chybám, opomenutím, které nezkruslují hospodářský výsledek a na druhé straně dochází k porušování předpisů závažným způsobem, a to úmyslným nebo neúmyslným, které mohou být trestným činem, např. podvod, zkrácení daně, apod.

Důležitým úkolem personálních oddělení při přijímacím řízení nových zaměstnanců, kteří se ucházejí o pracovní pozice je proto testování uchazečů nejen z pohledu vědomostního, ale i testování vlastností, výkonnosti, dovedností, postojů, rozumových procesů, paměti, pozornosti, motivace.

Jednou z testovacích metod, které se v posledních letech používají stále více, jsou MBTI testy osobnostního typu, které umožňují identifikovat potenciál jednotlivých zaměstnanců, včetně jejich slabín a mohou pomoci určit jejich využitelnosti na konkrétních pracovních místech.

První část

1 Neziskové organizace

Neziskové organizace mají v České republice bohatou tradici. Jsou to právnické osoby založené za jiným účelem než k podnikání. Jsou zakládány za určitým veřejně prospěšným účelem a svou činností nevytváří zisk pro své zřizovatele. V roce 2014 došlo k velké rekodifikaci soukromého práva. Změny typů neziskových organizací přinesl zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník v platném znění a zákon č. 90/2012 Sb. o obchodních společnostech a družstvech (o obchodních korporacích) v platném znění.

1.1 Typy neziskových organizací

Jednotlivé typy neziskových právnických osob po rekodifikaci.

Tabulka č. 1 Typy neziskových organizací

Typy neziskových organizací
Spolky (Občanská sdružení)
Ústavy (Obecně prospěšné společnosti)
Obecně prospěšné společnosti
Nadace a Nadační fondy
Sociální družstva
Společenství vlastníků jednotek
Církevní neziskové organizace
Veřejnoprávní organizace
Politické strany
Veřejné vysoké školy

Zdroj: Vlastní zpracování

Změna typů nastala zejména u občanských sdružení, která rekodifikací zanikla a stávající občanská sdružení se ve tříleté lhůtě musí přeměnit na spolek, ústav nebo sociální družstvo. Spolky jsou korporace založené na členské základně za účelem spolkové činnosti. Další změna nastala u obecně prospěšných společností. Zákon o obecně prospěšných společnostech byl zrušen, ale stávající společnosti mohou vykonávat svou činnost nadále a nemusí se přeměňovat. Nově jsou však již zakládány jen ústavy k provozování společensky prospěšným činností. Nadace a nadační fondy jsou nově upravené také novým občanským zákoníkem.

Novým typem neziskové organizace je podle zákona o obchodních korporacích sociální družstvo. Předmětem činnosti těchto družstev je obecně prospěšná činnost zaměřená na začlenění znevýhodněných osob do společenského života, zejména v oblasti vytváření pracovních příležitostí, vzdělávání nebo zdravotní péče.

Dalším typem jsou církevní organizace, kterých se rekodifikace nijak nedotkla a svou bohu-libou činnost poskytují nadále podle stávajícího zákona. Společenství vlastníků jednotek je právnická nezisková osoba, založená všemi vlastníky jednotek v domě za účelem správy domu.

Neziskové veřejnoprávní organizace jsou Česká televize, Český rozhlas, Nejvyšší kulturní úřad apod. Jejich činností je poskytování nestranných a ověřených informací. Politické strany jsou neziskové politické organizace, předmětem činnosti je prosazování určité ideologie a zájmů jejich členů.

Posledním zmiňovaným typem jsou veřejné vysoké školy. Posláním těchto právnických osob je poskytování vzdělávání a jsou děleny na univerzitní a neuniverzitní.

1.2 Účetnictví neziskových organizací

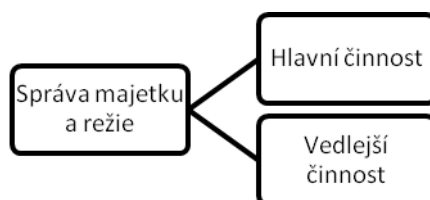
Účetnictví neziskových organizací je právně upraveno zákonem č. 563/1991 Sb. o účetnictví v platném znění. Dalším právním předpisem je vyhláška č. 504/2002 Sb. v platném znění upravující účetní závěrku. Základní vymezení, které subjekty jsou účetní jednotkou, je upraveno v paragrafu jedna, zákona o účetnictví. Do této kategorie patří zejména právnické osoby a to nejen tuzemské. Tento status je důležitý pro stanovení povinnosti vést finanční účetnictví, dříve nazývané podvojně účetnictví. Od 1. 1. 2016, tzn. po novele zákona o účetnictví je možnost u vybraných subjektů (účetních jednotek) vést opět jednoduché účetnictví. Tento pojem byl od roku 2005 zrušen a obnoven právě novelou od roku 2016. Zákon však stanovuje podmínky, za kterých je možné jednoduché účetnictví vést:

- Účetní jednotka není plátcem daně z přidané hodnoty
- Celkové příjmy účetní jednotky za poslední uzavřené období nepřesáhlo 3.000.000 Kč
- Hodnota jejího majetku nepřesáhla 3.000.000 Kč
- Účetní jednotka je současně spolkem, církevní a náboženskou organizací, a další účetní jednotky uvedené v paragrafu 1f, odstavec 1, zákona o účetnictví

Ostatní účetní jednotky, které nesplňují limity dané zákonem, musí vést účetnictví (dříve podvojně). Zákon o účetnictví stanovuje způsoby oceňování majetku a závazků, náležitosti účetních dokladů, povinné účetní knihy, pojem rozvahový den, inventarizaci majetku a závazků, povinné ověření účetní závěrky auditorem podle nových kategorií účetních jednotek, dále druhy a obsah účetních závěrek a výkazů, a také povinné zveřejňování účetních závěrek ve Veřejném rejstříku. Vyhláška 504/2002 Sb. v platném znění upravuje rozsah a obsah účetních výkazů a účetní závěrky (popisné části).

Neziskové organizace mohou uskutečňovat několik činností. V rámci hlavní činnosti, která je pro tuto organizaci posláním, tzn. veřejně prospěšnou (neziskovou) a dále ještě doplňkovou, neboli vedlejší činnost, která může být zisková, tzn., že může dosahovat vlastního příjmu z majetku pro podporu hlavní činnosti. Interní činností v rámci neziskové organizace může být správa majetku a režie organizace. Důležitá je proto organizační struktura uvnitř neziskové organizace.

Schéma č. 1 Organizační struktura

Zdroj: Vlastní zpracování

Rozdělením na vnitroorganizační celky (střediska) se náklady a výnosy, příjmy a výdaje přímo přiřaditelné k jednotlivým činnostem selektují do vnitroorganizačních (střediskových) hospodářských výsledků. Společné náklady nebo náklady režijního charakteru, které nelze jednoznačně přiřadit sledujeme v rámci správního a režijního celku (střediska). Pro rozdělení společných nákladů k rozvahovému dni musí být předem stanoven kalkulační vzorec tak, aby středisko společných nákladů mělo nulový zůstatek a společné náklady byly korektně rozděleny mezi hlavní a vedlejší činnost. Správné rozdělení nákladů a výnosů a společných nákladů má podstatný vliv i na stanovení základu daně a výše daně z příjmů právnických osob.

1.3 Daňové zvláštnosti

Daň z příjmů právnických osob je upravena zákonem o dani z příjmů. Právnické subjekty zdaňují veškeré výnosy z ekonomické činnosti. Veřejně prospěšného poplatníka zákon definuje v paragrafu 17a. Pro účely zdanění daní z příjmů právnických osob nejsou považovány za veřejně prospěšného poplatníka: Česká televize, Český rozhlas, profesní komory, zdravotní pojišťovny, některé nadace a obchodní korporace.

Předmětem daně z příjmů právnických osob, veřejně prospěšných poplatníků není:

- Příjmy z nepodnikatelské (hlavní) činnosti, která je posláním, pokud náklady (výdaje) vynaložené jsou vyšší než výnosy (příjmy)
- Dotace, příspěvky z veřejných rozpočtů
- Další specifikované příjmy

Předmětem daně z příjmů právnických osob, veřejně prospěšných poplatníků jsou vždy:

- Příjmy z reklam
- Příjmy z členského příspěvku
- Příjmy z úroků
- Příjmy z nájemného

Zákon o dani z příjmů v paragrafu 20, odstavec 7, stanovuje pro veřejně prospěšné poplatníky některé položky snižující základ daně:

- Ve výši 30% ze základu daně (maximálně 1.000.000 Kč, minimální částka 300.000 Kč, ale pouze do výše základu daně)
- Ve výši 30% ze základu daně (maximálně 3.000.000 Kč, minimální částka 1.000.000 Kč, ale pouze do výše základu daně) a to v případě veřejných a soukromých vysokých škol, ústavů a dalších specifikovaných poplatníků

Snížení je vázáno na podmínku použití takto získaných prostředků (30% ze základu daně), ke krytí nákladů popř. výdajů souvisejících s hlavní činností, tzn. k činnosti, jejíž příjmy nejsou předmětem daně, a to nejpozději do tří let bez přerušení.

Veřejně prospěšný poplatník nemá povinnost podat daňové přiznání podle paragrafu 38b zákona o dani z příjmů, pokud má pouze osvobozené příjmy nebo příjmy ze kterých je daň vybírána srážkou podle zvláštní sazby daně (paragraf 36, odstavec 9 zákona).

1.4 Kontrolní metody pro zjišťování a předcházení nesrovnalostí a podvodů

Kontrolní činnost pro zjišťování a předcházení nesrovnalostí a podvodů u neziskových organizací patří zejména do působnosti interního auditu. Předmětem běžné kontrolní činnosti jsou zejména:

- Základní zakladatelské dokumenty
- Zásady a postupy, interní směrnice
- Organizační struktura a oběh účetních dokladů
- Organizace subsystémů, softwarový informační systém, archivace dat
- Transakční systémy, zejména nákupy, prodeje, pokladní transakce, mzdy apod.
- Finanční účetnictví, účetní knihy, zůstatky na účtech v hlavní knize
- Inventury majetku a závazků, jak fyzické tak dokladové
- Konfirmační dopisy, ověření pro výši pohledávek a závazků
- Účetní výkazy a účetní závěrka
- Dotace, dary a další příspěvky, dokumentace
- Dodržování zákonů a dalších předpisů

V případě specifického auditu mohou být požadavky rozšířeny podle stanovených rizik.

Ke kontrolní činnosti jsou používány metody finanční a nefinanční. Neziskové organizace využívají nejčastěji systém kalkulací. Plná kalkulace znamená výpočet předem stanovených nákladů projektu (neziskové akce), ke kterému se snaží nezisková organizace získávat finanční prostředky, tzv. „*Fundraising*“. Dále jsou využívány kalkulace rozvrhovou základnou. Vybraná veličina, např. odpracovaný čas, se stává základnou pro rozdělení

nákladů ve správném poměru mezi hlavní a vedlejší celky (střediska). Další metodou pro kontrolu a oprávněnost rozdělení nákladů a souvisejících výnosů je přiřazování nákladů k aktivitám. Každému projektu (akci) je přiřazeno evidenční číslo a všechny náklady, včetně mzdových nákladů jsou jednotlivými zaměstnanci vykazovány s číslem projektu a dobou odpracovanou na dané aktivitě. Vše se provádí prostřednictvím aplikace s následným vyhodnocením prostřednictvím kontingenčních tabulek. Další specifické rozbor pro sledování odchylek od předem stanovených nákladů může provádět management v rámci manažerského účetnictví. Pomocí finanční analýzy je možné vytvářet statistiky pro kontrolu rozdílu zisku nebo ztráty z jednotlivých projektů (akcí). Další oblastí pro kontrolní činnost jsou investice (majetek) a rozbor návratnosti investic. Neziskové organizace používají ke své hlavní a vedlejší činnosti majetek movitý i nemovitý, který má svou dobu funkčnosti a opotřebení. Důležitý je dobře nastavený odpisový plán majetku a také sledování ukazatelů opotřebení majetku poměrem kumulovaných odpisů a průměrného stavu majetku v pořizovacích cenách. Pokud je plánovaná nová investice je vhodné předem kalkulovat dobu splatnosti (schopnost splácet kapitál) v závislosti na nediskontovaném zisku a také rentabilitu investic, tzn. užitek z investice v poměru k investičním výdajům.

V oblasti metod předcházení nesrovnalostí a podvodů v účetnictví je primárně důležitá práce personálních oddělení a správně nastavené testovací metody pro výběr nových vhodných zaměstnanců. Používají se kompetenční metody, založené na několika nezávislých pohovorech s různými pracovníky personálního oddělení a také v různém prostředí. Testování uchazečů probíhá z pohledu vědomostního, ale také pohledu behaviorálních vlivů.

Další metodou pro testování zaměstnanců jsou testy typologie osobnosti „MBTI“, které lze využít při přiřazování stupňů kreativity v účetnictví. Podrobnému rozboru této metody je věnována druhá část článku.

1.5 Kreativita a stupně kreativity

Kreativita je lidská schopnost generovat nápady. Kreativní a tvořiví lidé jsou schopni umět se podívat na věc z jiného hlediska. Pro práci v reklamě, marketingu a dalších podobných oborech jsou tyto vlastnosti podstatné a jsou považovány za *kladné* vlastnosti. Pro práci ve finančních, účetních, controllingových nebo auditorských oborech jsou však tyto vlastnosti považovány za *špatné* vlastnosti. Kreativní lidé jsou spojováni se stimulační svobodou. To znamená, že opomíjejí existenci pravidel, pokud je situace dvojznačná.

V oblasti finančního účetnictví může docházet k porušování právních předpisů méně závažným způsobem, která nezakreslují hospodářský výsledek, a na druhé straně dochází k porušování předpisů závažným způsobem, a to úmyslným nebo neúmyslným, která mohou být i trestným činem.

Stupně kreativity v účetnictví méně závažné:

- Nedůslednost
- Chyba
- Opomenutí

Právní předpisy jsou porušovány např. z důvodů neprovádění fyzických nebo dokladových inventur, nezavedením stupňů schvalování plateb, účtováním na jiné účty v rozporu s doporučeným účtovým rozvrhem. V důsledku těchto nesprávných činností však nedochází ke zkreslení výsledku hospodaření.

Stupně kreativity v účetnictví závažné:

- Neúmyslné zkreslení účetních dat
- Úmyslné zkreslení účetních dat
- Krádež
- Podvod

Právní předpisy jsou porušovány například z důvodu příslibu vysokých odměn při dodržení cílených ukazatelů nebo dodržení kovenant daných bankou, dále minimalizací daňové

povinnosti nebo trestnými činy krádeže peněz anebo podvodu. V důsledku těchto činností však ke zkreslení výsledku hospodaření dochází.

Druhá část

MBTI typologie osobnosti a její využitelnost v pro predikci nežádoucích vlastností v oblasti kreativního účetnictví

MBTI typologii osobnosti je možné využít v mnoha oblastech, a to jak v pracovních, tak i v osobním životě. Je-li testovaným respondentům správně podána informace o výsledcích testování, může to výrazně přispět ke zlepšení vzájemných vztahů na pracovištích i doma. Vzájemné pochopení pak může pomoci snížit napětí, omezit konflikty, vést k citlivějšímu jednání s druhými a uvědomění si, že se navzájem doplňujeme, potřebujeme a že to, že se jeden o druhého tolik lišíme, má smysl.

Cílem testování není zjistit, kdo je lepší a kdo horší, ale to, proč některé věci děláme neradi a proč nám moc nejdou i přesto, že pro ně máme předpoklady a dokonce i dostatečně rozvinuté schopnosti. MBTI typologie osobnosti nám může pomoci pochopit, proč jsme některými aktivitami přitahováni a proč od jiných utíkáme. Proč máme tendenci některé věci „odfláknout“ a do jiných se vrháme s nadšením.

Podívejme se na typologii MBTI (Meyers-Briggs Type Indicator) blíže.

MBTI testy typologie osobnosti

Jsou jednou z testovacích metod, které se v posledních letech používají stále více. Autorky Myersová – Briggsová (mimo chodem matka a dcera) vycházejí z výsledků práce C. G. Junga, který ve svých přednáškách popisuje jednotlivé osobnostní typy, a navazují na ni.

Základním vodítkem při vyplňování MBTI testu osobnosti by mělo být, zda je nám předkládaná situace příjemná či nepříjemná. Nehledejme správné a nesprávné odpovědi, nejsou. Nejde o test inteligence ani konkrétních schopností, ale osobních preferencí.

Cílem testování MBTI testem osobnosti by nemělo být jen zjištění, zda se respondent na danou práci hodí, ale i to, zda v ní bude šťastný a v čem se nemusí cítit dostatečně komfortně. To však neznamená, že to, co vnímá jako méně příjemné, nedokáže zvládnout. Pokud je test vyplňován respondentem ve vztahu k sobě samému tak, že je kladen důraz na to, co mu je či není příliš příjemné, dostaneme poměrně reálný obrázek o tom, jak daný respondent vnímá a zpracovává informace, co je pro něj v životě důležité, v čem se cítí spokojený a co může být zdrojem nežádoucího stresu. Naučíme-li se ve výsledcích testu „číst“, budeme schopni odhadnout, jak daného jedince motivovat, jak ho co nejlépe pracovním zařadit, můžeme si „ohlídat“ jeho slabší stránky ve vztahu k práci a jeho silné stránky využít na maximum.

Dříve, než se začneme zabývat jednotlivými osobnostními typy, považují za důležité říci, že neodpovídá-li osobnostní typ pracovníka ideální představě o tom, kdo by měl danou práci vykonávat, nemělo by to být důvodem k jeho nepřijetí či dokonce výpovědi. Pro potenciálního zaměstnavatele jde především o ukazatel toho, zda je pro testovanou osobu motivem pracovního výkonu především práce samotná, či zda bude potřeba posílit vnější motivaci ze strany zaměstnavatele například formou slovního hodnocení, povzbuzení, pochvaly apod. Přesto, pokud je mezi prací a osobnostním typem pracovníka zásadní nesoulad, musíme počítat s tím, že nebude v práci spokojen. Může se cítit unavenější, může se nudit a je pravděpodobné, že bude dříve či později pracovní postupy kreativně přetvářet či fluktuovat.

MBTI typologie osobnosti

MBTI typologie osobnosti vychází z Jungovy osobnostní typologie, v níž C. G. Jung pracuje s osmi mentálními nástroji, jimiž je každý z nás vybaven. Některé z těchto nástrojů používáme raději, jiné méně. Určují náš pohled na svět, to, jakým způsobem přijímáme a

zpracováváme informace, jakým způsobem komunikujeme, odkud čerpáme energii, co je pro nás motivující, co nás uspokojuje, jakým způsobem řešíme problémy, jak vedeme druhé či jak bychom chtěli být vedeni, jak si organizujeme a plánujeme život.

Osm mentálních nástrojů je uspořádáno do čtyř funkčních párů, v nichž má vždy tendenci převládat jedna polarita a druhá je méně vyvinutá.

1. Extroverze – Introverze	E - I
2. Smysly (sensing) – Intuice (intuition)	S - N
3. Myšlení (thinking) – Cítění (feeling)	T - F
4. Usuzování (judging) – Vnímání (perceiving)	J - P

Osobnost je tvořena kombinacemi jednotlivých preferencí (převládajících polarit). Tyto preference jsou sice vrozené, během života se však postupně rozvíjejí. Člověk dává podvědomě přednost takovým aktivitám a situacím, v nichž může uplatnit to, co umí. Proto jsou také lidé určitého osobnostního typu přitahováni takovými profesemi, v nichž mohou uplatnit to, co jim jde nejlépe. Různou kombinací jednotlivých preferencí vzniká celkem šestnáct osobnostních typů, které můžeme označit čtyřpísmenným kódem.

ESTJ dominantní T _E pomocná S _I terciární N _E nejslabší F _I	ESTP dominantní S _E pomocná T _I terciární F _E nejslabší N _I	ISTP dominantní T _I pomocná S _E terciární N _I nejslabší F _E	ISTJ dominantní S _I pomocná T _E terciární F _I nejslabší N _E
ESFJ dominantní F _E pomocná S _I terciární N _E nejslabší T _I	ESFP dominantní S _E pomocná F _I terciární T _E nejslabší N _I	ISFP dominantní F _I pomocná S _E terciární N _I nejslabší T _E	ISFJ dominantní S _I pomocná F _E terciární T _I nejslabší N _E
ENFJ dominantní F _E pomocná N _I terciární S _E nejslabší T _I	ENFP dominantní N _E pomocná F _I terciární T _E nejslabší S _I	INFP dominantní F _I pomocná N _E terciární S _I nejslabší T _E	INFJ dominantní N _I pomocná F _E terciární T _I nejslabší S _E
ENTJ dominantní T _E pomocná N _I terciární S _E nejslabší F _I	ENTP dominantní N _E pomocná T _I terciární F _E nejslabší S _I	INTP dominantní T _I pomocná N _E terciární S _I nejslabší F _E	INTJ dominantní N _I pomocná T _E terciární F _I nejslabší S _E

Výsledky testu respondenty nehodnotí, neříkají, kdo je horší a kdo lepší, nikoho nedegradují. Žádný typ není lepší než jiný, žádná preference není nadřazená. Preferenci si nemůžeme sami vybrat, je vrozená a neurčuje dokonce ani chování jedince. Jde jen o přirozený sklon přistupovat k různým situacím určitým způsobem.

Podívejme se na jednotlivé dimenze blíže. Ačkoliv jejich charakteristika je značně zkrácená, snad poskytne alespoň pro začátek dostatek informací pro úvodní rychlou orientaci.

Extraverze (E) –Introverze (I)

Ve společnosti mírně převažují extraverti. Pohlaví nehraje roli. Myersová-Briggsová uvádějí poměr 75 % : 25 % ve prospěch extraverze. Zdroje ze současných výzkumů již uvádějí rozdíl menší.

Často se setkávám s názorem, že introvert se nehodí na pozice, kde je potřeba komunikovat s lidmi. I řada personalistů se domnívá, že do přímé komunikace s klienty se lépe hodí extravert. Extraverze a introverze však neznamenají otevřenost a uzavřenost, jak jsou obecně a mylně chápány, neznamenají ani schopnost a neschopnost komunikovat, což je dovednost, které se lze naučit. V pojetí Junga jsou extraverze a introverze chápány jako způsob, kterým člověk čerpá energii. Extravert čerpá energii z lidí a také jim ji dává. Jeho psychická energie směřuje zevnitř ven a otevřenost se projevuje spíše v postoji k vnějšímu světu. Mívá větší počet kontaktů a vztahů povrchnějšího charakteru, rychleji a snáze nové kontakty navazuje. Je vstřícný, společenský, živý až impulzivní, vyhledává nové situace a změny, může působit bezstarostně a je emocionálně výrazný. Pro extraverzi je typická iniciativnost, expresivnost, vstřícnost, participativnost (dávají přednost komunikaci face to face a práci v týmu), energie a společenskost.

Extravert bude spokojen v zaměstnáních, kde je potřeba rychle jednat, kde může měnit činnosti a jejich rytmus, kde se může realizovat a učit se za pochodu, kde je v kontaktu s mnoha lidmi, může diskutovat, myslet nahlas, být iniciativní, zkoušet nové nápady, pracovat v týmech, ve svižném tempu, se svobodně volenými přestávkami a kde může pracovat na více projektech či úkolech.

Introvert je ve vztahu k vnějšímu světu opatrnější, rezervovanější a drží si odstup. Energii čerpá ze sebe sama. Má potřebu trávit poměrně velké množství času o samotě, jen se svými myšlenkami. Je váhavý, přemýšlivý, spíše otažitý, raději pozoruje druhé, než by se zapojoval do společné zábavy. Nebývá tak pružný a přizpůsobivý, snadno se soustředí i v rušnějším prostředí. Bývá tichý, emocionálně zdrženlivý, intelektuální, dává přednost malým skupinkám před velkou společností. Introvert je raději ve svém vnitřním světě a mívá sklon stahovat se do sebe. Je pro něj důležitější subjektivní realita než to, co se děje kolem. Introvert mívá méně, zato hlubších vztahů. Pro introverzi je typická reaktivnost (raději přenechává iniciativu ve společnosti jiným), rezervovanost (raději řeší své záležitosti sám, nedává příliš najevo emoce), intimnost, uvážlivost (spíše píše a čte, než rozmlouvá, což mu dává možnost lépe porozumět a promyslet si odpověď), poklid a nezávislost (nepotřebuje se nutně spojit s jinými lidmi a získávat souhlas, často si vystačí sám).

Introvert bude spokojenější v zaměstnáních, kde může pracovat v klidu a nevyrušován, kde se může soustředit na jeden úkol, kde může mít informace předem, aby o nich mohl přemýšlet, vnitřně je zpracovat a vše prozkoumat, kde může pracovat s jednotlivci či malými týmy, kde může pozorovat, přemýšlet, uvažovat a mít čas na přípravu.

Extraverti mají potřebu být s druhými lidmi. Čerpají z nich energii a jsou společenší. Pokud s lidmi nejsou, začínají se brzy cítit osamělí. Introverti jsou teritoriální, mají kolem sebe rádi prostor, který patří jen jim, přičemž nemusí jít vždy o prostor fyzický. Energii čerpají o samotě činnostmi, k nimž nikoho nepotřebují.

Extraverze a introverze mohou být navenek poměrně nápadné. Ovšem i introvert se dokáže chovat velmi extrovertně, vyžaduje-li si to situace a patří-li to k jeho roli. Introverze tedy nemusí být nutně překážkou při veřejném vystupování či v jednání s klienty. Je velmi dobrý pozorovatel a umí trpělivě naslouchat. Je vnímavý a uvážlivý v reakcích. Nemálo výborných herců jsou introverti, stejně jako účetních.

Intuice (N) a smyslové vnímání (S)

Různé zdroje uvádějí, že lidí s převažující preferencí S je zhruba 66 % - 75 % a lidí s převažující preferencí N 25 % - 35 %.

Tyto funkce vystupují do popředí v momentě, kdy se dostáváme do situace, která je pro nás nová, nezvyklá, kterou jsme nečekali a nemohli ji naplánovat. Jde o způsob, kterým shromažďujeme informace a bereme věci na vědomí.

Lidé s preferencí S reagují na to, co jim zprostředkovávají jejich smysly – co vidí, slyší, cítí, čeho se dotýkají. Přijímají věci tak, jak jsou. Bývají praktičtí, sbírají fakta a věří jim. Spoléhají se na zkušenost, ať už vlastní či zprostředkovanou. Často čerpají inspiraci v minulosti, hledají návody na řešení situací podobných té, v níž se nacházejí. Lidé s převahou S jsou konkrétní, realističtí, praktičtí, empiričtí a tradicionalističtí. V nových situacích, při řešení nového problému často hledají vzory a návody k řešení, něco známého, podobného nové situaci. Neradí se v takových situacích rozhodují, mají potíže s odhadnutím důsledků do budoucnosti a pociťují napětí. Soustředují se raději na současnost, na to, co je důležité právě teď spíše než na to, co by mohlo být. Rádi používají osvědčené metody a postupy, jsou praktičtí, důležitá je pro ně akce a užitečnost věcí. Pracují vytrvalým tempem s jasnou představou, kdy budou hotovi. Mají smysl pro detail, zřídka se spletou ve faktech a jsou precizní.

S budou spokojenější v zaměstnání, kde mohou uplatnit zkušenost a zavedená pravidla, která jsou náročná na přesnost a péči o detail, kde mohou uplatnit praktické činnosti, případně s postupným vylepšováním, kde mohou pracovat se stejným výdejem energie.

Pro člověka s preferencí N je mnohem zajímavější, co by mohlo být než to, co je. Zajímají ho více nápady, možnosti a ideje než fakta. Má raději nové problémy, nové situace, nové postupy, nesnáší rutinu. Intuitivní typ na rozdíl od smyslového typu trpí tam, kde je práce přesně strukturovaná s jasně danými postupy a opakující se činností. Pro intuitivní typ je dobrodružstvím objevovat a vymýšlet nové. Rutina ho ubíjí a má tendenci hledat, jak dělat věci jinak, a to i v případě, že to práci nezjednoduší. Hlavně, že to není stále totéž. Často také skáče z jedné činnosti k druhé a má tendenci je nedokončit. To, co je pro ně zajímavé, je proces vymýšlení a objevování. Jsou přesvědčeni, že vše souvisí se vším a sbírají informace ze všech možných oblastí. Jsou zaujati novými objevy a na povrch vyplouvajícími novými souvislostmi, samotný proces zavádění nových věcí do praxe a jejich udržování v chodu už tak zajímavý není. Ke spokojenosti jim postačí fakt, že to funguje, a ztrácejí zájem. Lidé s preferencí N bývají abstraktní (čtou mezi řádky, hledají nová spojení a významy), nápadití, odvozující (mají rádi znalosti pro ně samé a vyvozují z nich nové poznatky a závěry), teoretičtí (nemají problémy s hypotézami, objevují skryté zákonitosti a formulují nové) a originální (přitahuje vše nové). Pracují v návalech energie, které jsou střídány obdobími klidu, a nevědí, kdy budou hotovi. Nebaví je dělat stále totéž, občas se spletou ve faktech, často přehlížejí detaily a nesnášejí pedanterii.

Spokojenější budou tam, kde mohou řešit nová komplikovaná úloha, kde je vyžadována intuice a tvořivost, kde se cení inovativní nápad, kde dochází ke změnám, kde není rutinní práce, kde mohou činnost realizovat v návalech energie s přestávkami na oddech. Účetnictví je bude bavit potud, pokud si ho budou osvojovat, tedy v procesu objevování nových informací. Jakmile si osvojí systém a pravidla, je tu riziko, že je začnou kreativně měnit.

Myšlení (T) a cítění (F)

Jde o jedinou funkci, která má souvislost s pohlavím. 60 % žen má preferenci F a 60 % mužů má preferenci T. Celkově je množství lidí s převahou T a F v naší kultuře vyrovnaný.

Jedná se o hodnotící racionální funkce, které nás přivádějí k tomu, jak se věci dějí a jejichž pomocí se pokoušíme udělat pořádek v našich poznacích, uspořádat je a zorganizovat. Jde o dva odlišné způsoby rozhodování a zpracování informací.

Lidé s preferencí T jsou logičtí, rozhodují se neosobně na základě zvážení všech pro a proti. Dávají přednost objektivním postupům bez emocí, jsou racionální. Mají potřebu ujasňovat si věci dotazy, jsou kritičtí, ve snaze pomoci poukazují na to, co není dobré a zapomínají pochválit to, co se povedlo. Pokud jsou přesvědčeni, že mají pravdu, jsou

neústupní. Při rozhodování jsou schopni se oprostít od osobních hledisek, a to i ve vlastní neprospěch. Mají tendenci zachovat klid a sebekontrolu i tam, kde jiní bývají rozrušeni. V kritické situaci se soustředí spíše na okamžité hledání řešení, což může vyvolat dojem, že „to s nimi nic nedělá“. T je však srovnatelně citlivý s F, jen nedává své city tolik najevo a v kritických situacích je „odsouvá na později“. T nemají problém vyjádřit nesouhlas, jsou přesvědčeni, že k tomu, aby mohli s někým pracovat, ho nemusí zrovna milovat. Pravda je pro ně důležitější než obliba, takže ve jménu pravdy bez problémů obětují něčí přízeň. Mohou být dokonce udiveni, že tu pravdu druzí nevidí, jestliže je zcela evidentní. Lidé typu T si pamatují spíše fakta než podobu a obličej a mohou si na vás vzpomenout až po připomenutí konkrétní události či řešeného problému.

Spokojenější budou v zaměstnáních, kde mohou uplatnit logickou analýzu, kde mohou pracovat v diskusích (i v názorových střetech), kde nebude negativně přijímána jejich kritika, kde lze prosazovat vlastní názor a kde odměnou je především dobře vykonaná práce. V tomto smyslu je T pro oblast účetnictví ideálním kandidátem.

Lidé s preferencí F jsou vcitliví se s tendencí rozhodovat se podle toho, jak by se oni cítili v kůži druhých. Bývají soucitní, snaží se brát ohled na to, co by v dané situaci mohli cítit druzí. Jsou schopni přijmout postoj druhých a vyhovět jejich přání, je-li to pro ně důležité. Tolerují a respektují názory druhých, snaží se v nich najít vždy něco dobrého. Jsou vnímaví a citliví ke starostem jiných, v jednání s druhými se snaží najít to, na čem se mohou shodnout. Mají sklon nacházet uspokojení v tom, že druhým mohou udělat radost. Mají však tendenci vyhýbat se situacím, v nichž očekávají negativní reakci, proto mohou mít problém s vytýkáním nedostatků druhým, ale i se snášením kritiky. Občas se mohou ptát, zda se také někdo stará o to, co chtějí oni a propadnout sebelítosti. Z prožívané bolesti mohou i ranit city druhých, což je pak zpravidla zpětně mrzí. Důležitá je pro ně harmonie vztahů, a to v rodině i na pracovišti. Lidé tohoto typu mohou fluktuovat, nejsou-li vztahy na pracovišti z jejich pohledu v pořádku, a to i přesto, že jim po jiných stránkách práce vyhovuje.

Spokojenější budou tam, kde mohou pracovat v souladu s ostatními, kde mohou dělat jiným radost, kde mohou rozhodovat s ohledem na preference druhých, kde nemusí říkat lidem nepříjemné věci, kde mohou projevit svou empatii, kde odměnou je splnění lidských přání a uspokojení jejich potřeb. Ve vztahu k účetnictví tady hrozí riziko, že by mohli podlehnout citovému nátlaku a vyhrožování. Znam z praxe několik případů, kdy feelingové účetní měnily zaměstnání právě proto, že nezvládly nátlak ze strany zaměstnavatelů, kteří je nutili k obcházení předpisů a úpravám účetnictví ve prospěch firmy a neprospěch státu a zhroutily se.

Usuzování (J) a vnímání (P)

V populaci převažuje preference J (2/3). Dimenze J - P je určující pro volbu způsobu, jakým si lidé chtějí uspořádat svůj vnější svět, jak organizují životy své i druhých. Projevuje se i v tom, zda dávají přednost věcem uzavřeným a rychlému rozhodnutí, či zda mají raději věci v pohybu, neukončené, s možností o nich ještě přemýšlet měnit je. Obě tyto preference jsou poměrně výrazné a pro ostatní dostatečně čitelné.

Lidé s preferencí J jsou systematictí, plánující, na úkolech začínají pracovat brzy, zdroje mají podle osvědčených pravidel rozpočítané a přidělené, jsou metodičtí. J se obvykle rozhodne o postupu, má jasnou představu o tom, kdy s prací začne a kdy ji skončí a ví, kolik energie, peněz, času a dalších zdrojů bude muset investovat. Jednou přijaté rozhodnutí bere jako závazné a totéž očekává od druhých. J se snaží být vždy připraven, počítá s různými variantami a mívá připraven i plán „B“, případně i „C“ či další. Každé situaci, kterou předpokládá, předchází důkladné přípravy, během činnosti mají přehled o tom, co se děje a na závěr po sobě vše pečlivě uklidí. Mívají pocit, že neustále na někoho čekají, mají potřebu mít věci na svém místě a jsou přesvědčeni, že by na světě bylo lépe, kdyby všichni dělali řádně to, co mají. Mívají přesně naplánovaný program na celý den a obvykle i vypracovaný seznam

toho, co mají udělat a zařídit. Nejšťastnější jsou v momentě, kdy splní úkol a mohou si ho odškrtnout jako hotový. Rádi dělají věci důkladně, dokončují, co začali, a z práce odcházejí tzv. od čistého stolu, tedy v momentě, kdy je vše splněno. Nemívají rádi překvapení, zato mají rádi pořádek. Bývají rozhodní a umějí svá rozhodnutí prosadit. Mají tendenci hovořit v infinitivech (to musí být hotovo) a v rozkazovacím způsobu (Vstát! Ticho!). Vnímající P častěji formulují pokyny jako otázky (Co kdybychom se do toho pustili hned? Co byste řekli tomu, kdybychom to udělali takto ...?)

Lidé s preferencí J budou spokojenější v zaměstnání, kde je daný harmonogram prací, kde se dodržuje plán, kde jsou věci zařízené a uzavřené, kde není nutné stále věnovat pozornost novinkám, kde si mohou udělat na věci a lidi názor, kde je jasná struktura a uspořádání a kde bude oceněno rychlé rozhodování. Opět ideální kandidát pro oblast účetnictví.

Lidé s preferencí P jsou uvolnění, otevření, mají sklon pracovat až pod tlakem, jsou spontánní, bezstarostní. Pro P jsou stanovené termíny spíše hrubým orientačním bodem. Jakmile se termín dokončení práce blíží, či dokonce již nastal, je to pro ně často signál, že by na úkolu měli začít pracovat. Mají tendenci dělat věci na poslední chvíli. Práci zdánlivě neberou dostatečně vážně a hledají v ní spíše potěšení a prvky hry. Nemají rádi dlouhé přípravy, důkladné plánování, nesnášejí sledování a hodnocení průběhu činnosti ani závěrečný úklid. Nejráději mají takovou práci, která je pro ně současně i potěšením a odpočinkem. Neradi se rozhodují, v procesu rozhodování jsou si jisti spíše tím, co nechťejí. Milují překvapení, vítají změny, s odevzdáním úkolu vyčkávají do poslední chvíle a pak pod časovým tlakem podají maximální výkon. Nesnášejí rutinu, hledají stále nové způsoby, jak dělat věci jinak, jen aby to bylo stále zajímavé. Zatímco J se cítí pod tlakem, dokud se nerozhodne, v momentě, kdy rozhodnutí udělá, se mu uleví, P má tendenci s rozhodnutím vyčkávat do poslední chvíle nebo dokud se věci samy nevyřeší a napětí pociťuje až v momentě, kdy je rozhodnuto, protože pak už nic změnit nemůže.

Na cestě k cíli J postupuje systematicky, naplánuje si každý krok a trpělivě zdolává překážky, P je ochotno vzdát se dosažení cíle, jestliže je na cestě příliš mnoho překážek. Když se mu nedaří, bývá netrpělivý a cítí se zklamaný. P bývají někdy roztěkaní, obracejí často pozornost jinam a může se jim stát, že zapomenou, co chtěli říci, či pro co to šli do té kuchyně. Rádi zkoušejí nové věci, neustálé opakování a stejné činnosti je nudí. Proto se pokoušejí o změny i tam, kde jde třeba jen o maličkosti, jako např. projít trasu do práce rychleji než včera, jet do práce jinou cestou či vyplňovat kolonky ve formulářích odzadu a občas na některou zapomenout.

Lidé s preferencí P budou spokojenější v zaměstnání, kde je potřeba pružnost, kde mohou věci zůstat otevřené pro případné změny, kde je možné nepříjemné úkoly odkládat na později, kde mohou uplatnit zvědavost a nové úhly pohledu, kde dochází ke změnám a kde se mohou rozhodovat na poslední chvíli.

4 typy pro začátek

Strážci	SJ
Hráči	SP
Racionálové	NT
Idealisti	NF

Typy osobnosti přiřaditelné ke stupňům kreativity v účetnictví:

Pokud bychom měli přiřadit k jednotlivým stupňům kreativity v účetnictví odpovídající typy osobnosti podle MBTI typologie, pak bychom museli hledat kreativce, tedy ty, kteří mají v typologii písmenko N. Kreativitu v účetnictví se však může v tomto smyslu dopustit každý, protože „příležitost dělá zloděje“ – důležitější roli zde bude hrát behaviorální hledisko, tedy prostředí, v němž byl vychován a k čemu byl výchovou veden. Samozřejmě i silná závist, hostilita a přílišná soutěživost a snaha vyhrát za každou cenu, může člověka dovést nejen k podvodnému jednání. Tyto vlastnosti však pomocí MBTI testů nezjistíme. Podvodů se tedy

mohou dopouštět jak N, tak S s tím, že N obvykle vymyslí nový postup a naleznou nové cesty a S častěji zkopírují postupy jiných podvodníků.

Nesrovnalost, chyba, opomenutí, neúmyslné zkreslení účetních dat

To jsou omyly, kterých se může za určitých okolností dopustit každý. Roli hraje schopnost koncentrace, únava, zdravotní stav, vztah ke zpracovávanému materiálu apod.

Osobnostně jsou tyto přehmaty bližší lidem, kteří nemají velký smysl pro detail, nesnášejí rutinu, mají tendenci práci nedokončit a nejsou dostatečně pečliví ... (NP)

Ještě náročnější bude tento typ práce pro E, pro které je důležitá komunikace a pro něž je náročnější vydržet u samostatné práce vyžadující dlouhodobé soustředění. Budou mít potřebu „odbíhat“ si s někým popovídat a v rušnějším prostředí se častěji nechají strhnout tím, co se děje okolo. Tím se dostáváme k přesnějšímu profilu typu osobnosti dopouštějící se častěji výše uvedených prohřešků - ENP.

Úmyslné zkreslení účetních dat, krádež, podvod

V tomto případě již není tak důležitý MBTI profil, ale prostředí, z něhož člověk přišel – to, zda byla během jeho vývoje normou čestnost a poctivost, či zda byl upřednostňován osobní prospěch. Důležité je to, za co byl daný člověk odměňován a trestán a k čemu byl veden. Svou roli může sehrát rodina, ale také předcházející zaměstnavatel či úspěšnost zaměstnance jak v práci, tak v osobním životě. Rizikovým faktorem může být i vydíratelnost dané osoby a nízká odolnost vůči zátěži. Méně odolní budou v tomto smyslu F, zásadovější a odolnější budou T. To ovšem neznamená, že T pravidla zásadně dodrží, stejně tak je může i zásadně nedodržovat. F se snáze nechá vystrašit a snáze podlehe emocím.

Nejméně vhodní pro účetní profese s nejvyšší tendencí chybovat

V případě, že hodnotíme nevhodnost z pohledu náhody a nemluvíme-li o profesionálním podvodníkovi, jehož cílem je okrást všechny o všechno a jehož postupy mohou být velmi pečlivě maskované a promyšlené do detailů, pak nejnáchylnějším osobnostním typem k chybování s tendencí podlehnout vlivu okolností jsou ENFP a ESNP, tedy extrovertní idealisté a extrovertní hráči.

Závěr

Ve vztahu ke kreativnímu účetnictví jen těžko pouze pomocí MBTI typologie určíme, kdo bude podvádět, krást, defraudovat a záměrně obcházet zákony a předpisy. Ani v kombinaci s dalším testováním, pohovory a referencemi si nebudeme nikdy jisti, zda si do firmy nepouštíme podvodníka. Podvod můžeme pečlivě naplánovat, můžeme k němu mít prostě příležitost anebo nás k němu může dovést zoufalství a strach.

Díky testování můžeme ale odhadnout, kdo nebude příliš důsledný, pečlivý, dostatečně vytrvalý, trpělivý a přesný právě v této oblasti. Kdo se prostě na účetní práci příliš nehodí, protože v ní nebude šťastný a proto ji nebude dělat pořádně.

Je logické, že lidé podávají nejlepší výkony tam, kde šťastni jsou a kde je to baví. Jen „se najít“.

Seznam použité literatury

ČAKRTMICHAL, 2010. *Typologie osobnosti, volba povolání, kariéra a profesní úspěch*, Management Press, , ISB N 978-80-7261-220-8

ČAKRTMICHAL, 2005. *Typologie osobnosti, přátelé, milenci, manželé, dospělí a děti*, Management Press, ISBN 80-7261-112-7

ČAKRTMICHAL, 2012. *Typologie osobnosti pro manažery*, Management Press, ISBN 978-80-7261-7

JELÍNEK MARTIN, 2011. *Testování v psychologii*, Grada, ISBN 978-80-247-3515-3

HOSPODÁŘOVÁ, I. 2008. *Kreativní management v praxi*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-1737-1

ISABEL BRIGGS MYERS with PETER B. MYERS, 1980, *Gifts Differing*, Mountainview, California, 95-4184

KRÁL, B. 2006. *Manažerské účetnictví*. Praha: Management Press. Kap. 5-8. ISBN 978-80-7261-141-6

Zákony a vyhlášky:

Vyhláška 504/2002 Sb. v platném znění

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, v platném znění

Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodních společnostech a družstvech, v platném znění

Zákon č. 586/1992 Sb. o dani z příjmů, v platném znění

Zákon č. 563/1991 Sb. o účetnictví, v platném znění

Internetové zdroje:

<http://ografologii.blogspot.cz/2007/11/mbti-typologie.html>

Kontakt na autora první části.

Ing. Marcela Hradecká

Student doktorského studijního programu, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Branišovská 1645/31a, 370 05 České Budějovice

Instituce působnosti: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s.r.o., Katedra financí

Adresa: Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8 - Libeň

E-mail: hradecka@mh-dane.cz

Kontakt na autora druhé části.

Mgr. Věra Hudečková

Instituce: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s.r.o., Katedra společenských věd

Adresa: Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8 - Libeň

E-mail: vera.hudeckova@svses.cz

FINANČNÍ PODPORA SOCIÁLNÍM SLUŽBÁM V RÁMCI MARKETINGOVÉ STRATEGIE SPOLEČENSKÉ ODPOVĚDNOSTI FIREM

Financial Support to Social Services Term Marketing Strategy of Corporate Social Responsibility

Eva JADERNÁ, Tereza CIMRMANNOVÁ

Abstrakt

Příspěvek propojuje marketingové aktivity podnikatelských subjektů v oblasti společenské odpovědnosti firem s potřebou finanční podpory institucí poskytujících sociálních služby. Poukazuje na možnosti zlepšení firemní image spojením s neziskovou institucí, která deklaruje zájem firmy o komunitní sociální rozvoj regionu. Právě ten je v rámci strategie společensky odpovědného podniku jedním z klíčových argumentů.

Klíčová slova: Společenská odpovědnost. Sociální služby. Firemní image. Fundraising. Komunitní rozvoj.

Abstract

Paper joins marketing activities of business subject in corporate social responsibility with financial support to social services. It points to possibility to improve company image by connection with non-profit institution declaring interest of business in community development in the region. It is at the strategy of social responsible corporate one of the key arguments.

Keywords: Corporate social responsibility. Social services. Company image. Fundraising. Community Development.

Úvod

Zvláště nestátní neziskové organizace poskytující sociální služby jsou nuceny kombinovat nejrůznější finanční zdroje. Zpravidla se jedná o dotace státní správy, přímé platby od uživatelů služeb a méně významné sponzorské dary, které nezajistí stabilní existenci služby. Na druhé straně soukromé ziskové firmy hledají způsob, jak docílit v myslích stakeholderů pozice společensky odpovědného podniku. Toho mohou dosáhnout nejen cílenou ochranou životního prostředí a etickým jednáním, ale právě podporou organizací zajišťujících sociální rozvoj v regionu.

V rámci marketingové strategie společenské odpovědnosti firem není nutné vytvářet projekty celostátní úrovně. Tím se stává tato forma finanční podpory dosažitelná i pro instituce regionální úrovně. Podniky navíc mohou společně projekty podpořit tzv. kauzálním marketingem, kdy zapojí do součinnosti také své zákazníky nebo spolupracující organizace.

Cílem našeho příspěvku je nalézt průsečíky mezi zájmy ziskových firem a neziskových sociálních služeb. Nejprve s pomocí zákonných norem stručně vymezíme sociální služby a hlavní determinanty komunitního plánování sociálních služeb. Poté se budeme podrobněji věnovat sociální odpovědnosti firem, oblastem jejího působení a kauzálnímu marketingu. V další kapitole pak propojíme marketingové zájmy podniků s financováním sociálních služeb.

1 Sociální služby – terminologické vymezení, zákonná úprava

Oblast sociálních služeb zahrnuje řádově tisíce institucí poskytujících podporu a pomoc lidem v dočasně nebo dlouhodobě nepříznivé životní situaci. Napomáhají k obnově kvality života osob v krizi, sanaci rizikových rodin, prevenci sociálního vyloučení ohrožených skupin populace a co možná nejvyšší soběstačnosti nemocných a seniorů. Tam, kde již není možná soběstačnost, deklarují sociální služby důstojné zacházení, případně doprovázení na sklonku života. Cílovou skupinou sociální služby se velmi rychle může stát kdokoli z nás, i majitel ziskové firmy nebo jeho rodinný příslušník. Stačí, když mu zestárnou rodiče, výchova dětí se tzv. vymkne z rukou nebo manželka požádá o rozvod, čímž se rozvine krizová situace všech zúčastněných. Osobní nebo zprostředkovaná zkušenost donátora s vybranou sociální službou tak může být podnětem k jeho filantropickým snahám.

Sociální služby jsou upraveny zákonem č. 108/2006 Sb., který se stal skutečnou revolucí pro všechny poskytovatele a zejména uživatele. Do ledna roku 2007 neexistovala funkční klasifikace sociálních služeb, jednotná pravidla poskytování, vzdělávací standardy ani standardy kvality. Některé služby poskytované v praxi dle platných zákonů neexistovaly (např. osobní asistence). Kvalita sociálních služeb, hlavně pobytových, byla kolísavá, přitom neprobíhaly inspekce ani evaluace. Prostřednictvím dlouho diskutovaného zákona o sociálních službách se nedostatky podařilo odstranit, nebo alespoň postupně zavádět efektivitu a pravidla. Samostatnou kapitolou byly kvalifikační předpoklady výkonu profese pracovníka v sociálních službách (zpravidla jako absolventa 150 h kurzu sociální péče) versus sociálního pracovníka (často absolventa magisterského oboru na univerzitě). Pro uživatele sociálních služeb byl asi největší změnou příspěvek na péči, za něj si jednotlivé služby nakupuje. Připomeňme ještě prováděcí vyhlášku 505/2006 Sb., která právě tyto dvě oblasti řeší.

Lze předpokládat, že zbývající slepá místa, která místy neodpovídají potřebám praxe, budou řešena novelami zákona 108/2006 Sb. V souvislosti s trendem a zákonnou povinností komunitně plánovat již vznikla novela č. 254/2014, která, kromě jiného, v § 3 písmena h) definuje střednědobý plán rozvoje sociálních služeb. Jedná se „o strategický dokument obce nebo kraje schválený na dobu 3 let, který je výsledkem aktivního zjišťování potřeb osob na území obce nebo kraje a hledání způsobů jejich uspokojování s využitím dostupných zdrojů“. Síť sociálních služeb je pak součástí střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb a musí být „v souladu se zjištěnými potřebami osob na území kraje a dostupnými finančními a jinými zdroji.“ (§ 3, písmeno i). Právě financování bude hlavním průsečíkem ziskového a neziskového sektoru v našem článku a detailněji se mu budeme věnovat ve třetí kapitole. Ještě před tím však vymezíme současný trend ziskového sektoru, jímž je společenská odpovědnost firem.

2 Marketingové zájmy firem

Marketing firem je proměnlivý a dále expandující obor. Reflektujeme mnoho nových trendů a možností, jak využít svůj potenciál co nejatraktivnější formou a naplnit marketingové cíle. Komunikační mix, jenž byl úspěšným před deseti lety, musí být citlivě upraven s ohledem na vývoj nových technologií a tendence v nákupním rozhodování zákazníků na trhu.

Zákazník je stále náročnější ve svých požadavcích. Nestačí pouze výrobkem/službou uspokojit jeho potřebu užití produktu/využití služby. Je třeba mu poskytnout něco navíc. Zpravidla hledá hodnoty spojené se zásadami udržitelného rozvoje, zajímá se o ekologické dopady zpracování produktu a jeho následnou recyklaci. Je pro něj důležité znát původ výrobku s ohledem na zásady fair trade obchodování, často dává přednost regionálním produktům nebo produktům své země. Neméně důležité je pro něj to, kdo produkt vyrábí, resp. firemní image výrobce, příp. distributora. Ta je z velké části tvořena velmi diskutovaným tématem společenské odpovědnosti firem.

2.1 Společenská odpovědnost firem

Společenská odpovědnost firem (ang. Corporate Social Responsibility) je z obecného pohledu chápána jako „využití podnikání pro vytvoření lepšího světa“ (Hes, 2014, s. 279). V České republice je nejčastěji vnímána jako etika v podnikání, v níž jde o aplikaci obecných principů etiky do veškeré podnikatelské sféry. Avšak rozsah aktivit v rámci strategie společenské odpovědnosti firem je mnohem komplexnější.

Společenská odpovědnost firem vyžaduje činnost na třech úrovních, a to na korektním zákonném, etickém a společensky odpovědném jednání. Firma musí zajistit znalost a dodržování příslušných zákonů všemi zaměstnanci, eliminaci jednoznačně neetického jednání v rámci podnikání a vykazování určitého společenského povědomí během jednání se zákazníky a ostatními stakeholdery (Kotler, 2013).

2.1.1 Oblasti uplatnění společenské odpovědnosti firem

Společenská odpovědnost firem je zohledňována během řady aktivit a na mnoha úrovních. Firmy musí brát ohled na vnější i vnitřní prostředí a jeho potřeby, dodržovat zásady udržitelného rozvoje a celkově se snažit o zlepšení stavu společnosti.

Společenská odpovědnost firem se uplatňuje v následujících oblastech:

- Ekonomická oblast. Kodex podnikatelského chování firmy, transparentnost, odmítnutí korupce, chování vůči stakeholderům a ochrana duševního vlastnictví.
- Sociální oblast. Filantropie, zdraví a bezpečnost zaměstnanců, rozvoj lidského kapitálu, dodržování pracovních standardů, zákaz dětské práce, vyváženost pracovního a osobního života zaměstnanců, rovné příležitosti, rozmanitost na pracovišti, zajištění rekvalifikace propouštěných zaměstnanců, jistota zaměstnání, lidská práva.
- Environmentální oblast. Ekologická výroba, produkty a služby, ekologická firemní politika, ochrana přírodních zdrojů (Cimler, Zadražilová, 2007).

Příkladem mohou být aktivity firmy Banyan Tree (hotels and resorts), která kromě snahy o zlepšení hodnoty značky obvyklými nástroji přistoupila na atributy ochrany životního prostředí, rozvoj hostů v rámci ochrany životního prostředí a rozvoje místní komunity. V rámci ochrany životního prostředí využívá lokálních materiálů k výstavbě svého resortu, používají netoxické hygienické přípravky a vybavení pokojů a koupelen z přírodních materiálů. Snaha o minimalizaci plýtvání vody a třídění odpadů je na prvním místě. Do ochrany životního prostředí se snaží zapojovat také své hosty, kteří jsou pozváni k účasti na programu záchrany korálů. Byl založen fond, kdy každý host zaplatí dva dolary za pokoj za noc a výtěžek se použije na záchranu korálů a výstavbu nových škol v regionu. V sociální oblasti pomáhá firma tím, že využívá služeb místních obchodníků, umělců a řemeslníků, kteří dotvářeli design vil v resortu. Snaží se o pomoc v rozvoji cestovního ruchu nejen v rámci svého vlastního podnikání, ale i podpory ostatních subjektů cestovního ruchu.

2.2 Kauzální marketing

Propojení společenské odpovědnosti firem a marketingových aktivit se nazývá kauzální marketing. Jde o spojení finanční podpory předem určeného projektu se zapojením zákazníků do transakcí se společností, které přinášejí výnosy (Kotler, 2013). Jde o marketingové strategie s nejméně jedním neekonomickým cílem souvisejícím se společenským blahobytem. Využívají zdrojů společnosti nebo partnerů (Drumwright a Murphy in Kotler, 2013). Tito dva autoři zahrnují pod společensky odpovědný marketing právě filantropii a dobrovolnictví.

Pro podniky představuje kauzální marketing prohloubení positioningu značky a je zajímavým s hlediska zvyšování blahobytu společnosti. Tento způsob upozornění na značku využívá také uvědomělosti svých zákazníků, kteří v rámci své osobní solidarity rádi podpoří svým nákupem dobré úmysly podniků. Značka se pak stává o to zajímavější a při využití nástroje Worth and Mouth mohou podniky navýšit své příjmy díky doporučení značky zákazníky dalším potenciálním zákazníkům ve svém okolí.

Kauzální marketing provozuje většina nadnárodních společností a touto aktivitou získávají sympatie také na českém trhu, který je charakteristický solidaritou a snahou o pomoc v rámci rozvoje společnosti. Příkladem může být společnost IKEA, která v rámci svého programu IKEA Foundation organizuje neustále nové projekty. Jedním z posledních, do nějž byli zapojeni zákazníci a kooperující společnosti, bylo osvětlení uprchlických táborů. Podpora zákazníků spočívala v tom, že za každou zakoupenou LED žárovku věnovala IKEA jeden dolar nadaci UNHCR. Celková částka byla 30,8 miliónů dolarů a z ní bylo financováno osvětlení uprchlických táborů, které se dotklo 700 000 uprchlíků. (IKEA, 2016)

Z výše uvedeného vyplývá, že finanční podpora nemusí vycházet pouze z rozpočtu podniků, ale podnik může sám iniciovat projekt, který zabezpečí pomoc potřebným. Firma vybere nebo organizuje projekt s ohledem na svou marketingovou strategii a fungující positioning značky, jenž tímto podporuje.

3 Finanční podpora sociálních služeb a marketingové zájmy podniků

Fenomén společenské odpovědnosti firem postupně proniká také do oblasti sociálních služeb. V následující kapitole stručně popíšeme rámec financování sociálních služeb a propojíme jej s problematikou marketingových zájmů firem.

3.1 Financování sociálních služeb

Zákon o sociálních službách (108/2006 Sb., část 6) podporuje vícezdrojové financování sociálních služeb. Většina služeb tak kombinuje dotace státní správy, samosprávy a Evropské unie, dále přímé platby z příspěvku na péči a ostatní zdroje získané z nadací nebo od firemních a individuálních dárců. Od ledna 2015 jsou zákonem č. 254/2014 nově upravena pravidla poskytování státních dotací. Financování se převádí na kraje, které mají povinnost sestavit síť sociálních služeb v souladu s potřebami obyvatel a vše provázat ve střednědobém plánu sociálních služeb. Důraz je kladen na transparentnost a kvalitu. S podporou MPSV a v souladu s legislativou Evropské unie se dále pracuje s termínem „služby obecného hospodářského zájmu“. Do této kategorie sociální služby nesporně patří. Ukazuje se však, že státní dotace nejsou dlouhodobě udržitelným řešením (Maršíková, 2014). Větší prostor se naopak otevírá neveřejnému financování, zejména dárcovství podnikatelských subjektů.

Na doplnění uvedme, že stále většího významu nabývá i financování vlastní činností, zejména sociální podnikání. Možnosti podnikání sociální služby vychází z právního statusu neziskové organizace dle novely občanského zákoníku (89/2012 Sb.).

3.2 Financování sociálních služeb a kauzální marketing

Potřeba finanční podpory sociálním a charitativním projektům je zřejmá a historicky prakticky neměnná. Jak lze využít filantropie podniků s ohledem na jejich marketingové snahy o zlepšení firemní image nebo positioningu značky?

Projekty, které přesahují celostátní úroveň, jsou pro běžně fungující sociální služby nedostupné. Proto se nabízí spolupráce s podniky regionální působnosti, případně podniky, které se snaží v rámci své marketingové strategie zlepšit své postavení v regionu s ohledem na personální marketing a vnímání podniku potenciálními i stávajícími zaměstnanci.

Nestačí pouze doufat v aktivitu podniků, čekat na jejich snahu o filantropii. Je třeba navrhnout a prezentovat projekt z iniciativy sociální služby. Firmy se poté mohou rozhodnout, zda projekt financovat v rámci své společenské odpovědnosti jednorázově ze svého rozpočtu nebo ho zařadit do svých aktivit v rámci kauzálního marketingu. V tomto případě se projekt předem uveřejní a na jeho plnění jsou zainteresováni zákazníci podniku, případně spolupracující organizace.

Z výzkumu Cone Cause Evolution Study (RESEARCH & INSIGHTS, 2010) vyplývají postoje lidí ve věku 18 až 24 let ke kauzálnímu marketingu. Většina respondentů (85 %) je

ochotna změnit značku podobné kvality, jestliže je nová značka svázána s dobrou věcí. Většina (86 %) také přemýšlí o společenských a environmentálních závazcích firmy ve chvíli, kdy ji má doporučit ostatním. Podobný podíl respondentů (87 %) bere v úvahu tyto faktory ve chvíli, kdy se rozhoduje o svém vlastním profesním uplatnění. Z uvedeného je zřejmé, že mladá generace dává přednost sociálně odpovědným podnikům a výrobkům, jež jsou součástí kauzálního marketingu a mají dopad na rozvoj společnosti nebo ochranu životního prostředí.

Podstatné je projekt i výrobky do něj zařazené vhodně marketingově komunikovat také ze strany organizace poskytující sociální služby. I na tomto poli roste důraz na manažerské schopnosti, což se v posledních letech odráží také ve vzdělávání manažerů sociálních služeb na vysokých školách. Požadavky na komunikační dovednosti napříč všemi obory rostou v kontextu nových komunikačních technologií, globalizace a diverzifikace pracovní síly. Atraktivita neziskové organizace, její firemní identita a image jsou úzce spjatys komunikačními strategiemi uvnitř i navenek neziskové organizace. Jak uvádí Mikuláščík (2010), dobře zvolené komunikační strategie zvyšují produktivitu a kvalitu produktů a služeb, podporují iniciativu a tvořivost, snižují absenci, fluktuaci a náklady a přispívají ke spokojenosti zaměstnanců i klientů.

Závěr

Možnosti financování sociálních služeb se neustále rozšiřují. Je nutné se stále znovu zamýšlet nad dalšími potenciálními zdroji. Finance ze soukromé sféry podnikání plynou především ve formě sponzoringu. Ten však nemusí mít dlouhodobý charakter nebo je pro podniky v rámci jejich úspěšnosti marketingové strategie nepřilíš významný. Existuje nová strategie společenské odpovědnosti, která může být zaměřena nejen na oblast ochrany životního prostředí, etiku v podnikání, ale také na sociální oblast. Zde se nabízí prostor k organizaci projektů regionální úrovně, jež by mohly pomoci jak poskytovatelům sociálních služeb, tak i samotnému podniku v rámci positioningu značky nebo jeho personálního marketingu v regionu.

V rámci kauzálního marketingu vznikají projekty, zaštitěné firmou a finančně podporované zákazníky. Jednou z nejčastěji užívaných forem je vyčlenění určité částky z prodeje vybraného produktu do fondu, který umožňuje financování dobročinného projektu, a to v kontextu sociálního citění zákazníka.

Management organizací poskytující sociální služby by měl mít snahu navrhnout projekty, jež by byly atraktivní pro marketéry podniků a straně druhé uspokojily jejich přání a potřeby. Je nutné pamatovat na předmět podnikání firmy, jeho postoj k sociálnímu rozvoji a na jeho pozici v regionu. Vytvoření, prezentace i organizace projektu je dlouhý proces, který však přináší významný synergický efekt, pomáhá sociální službě s její marketingovou komunikací a tím i získání dalších financí.

Seznam použité literatury

- CIMLER, Petr. ZADRAŽILOVÁ, Dana. 2007. *Retail management*. Praha: Management Press. 307 s. ISBN 978-80-7261-167-6.
- HES, Aleš. ŠÁLKOVÁ, Daniela. REGNEROVÁ, Marta. TOTH, Štefan. 2014. *Obchodní nauka*. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze. 313 s. ISBN 978-80-213-2408-4.
- IKEA. 2016. *Thank you for helping us donate €30 million to light up refugee camps*. [online]. ©2016 [cit. 1. 4. 2016]. Dostupné z: <https://www.ikeafoundation.org/stories/thank-you-for-helping-us-donate-e30-million-to-light-up-refugee-camps/>.
- KOTLER, Philip. KELLER, Kevin, Lane. 2013. *Marketing management*. Praha: Grada Publishing, a. s. 812 s. ISBN 978-80-247-4150-5.
- LOVELOCK, Christopher. WITRZ, Jochen. 2011. *Services Marketing. People, technology, strategy*. Harlow: Pearson Education as Prentice Hall. 638 s. ISBN 978-0-27-375606-4.

MARŠÍKOVÁ, Linda, MPSV. *Systém financování sociálních služeb, aneb cesta tam a zase zpátky*. [online]. ©2014 [cit. 1. 4. 2016]. Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/aktuality/1_pospasil_marsikova_prezentace_1_pro_web.pdf.

MIKULÁŠTÍK, Milan. 2010. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha: Grada. 368 s. ISBN8024706504.

RESEARCH & INSIGHTS. *2010 Cone Cause Evolution Study*. [online]. ©2010 [cit. 1. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.conecomm.com/2010-cone-cause-evolution-study>.

Vyhláška 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Zákon č. 254/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

Kontakt na autory

Ing. Eva Jaderná, Ph.D.
ŠKODA AUTO Vysoká škola, o. p. s.
Katedra marketingu a managementu
Na Karmeli 1457
Mladá Boleslav, 293 01
E-mail: jaderna@is.savs.cz

Mgr. Tereza Cimrmanová, Ph.D.
Husitská teologická fakulta
Katedra psychosociálních věd a etiky
Univerzita Karlova
Pacovská 350/4
P.O.BOX 56
Praha 4, 140 21
E-mail: TerezaCimrmanova@email.cz

EKONOMIKA A MANAŽMENT – PRECHOD OD FUNKČNÉHO USPORIADANIA NA PROCESNÉ V ZARIADENIACH SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

Economics and management transition from functional layout the processes involved in social service facilities

Andrea GÁLLOVÁ

Abstrakt

Procesný prístup poskytovania sociálnych služieb je chápaný ako kľúčový nástroj pre neustále zlepšovanie procesov sociálnych služieb. Spokojnosť s poskytovanými sociálnymi službami v zariadeniach sociálnych služieb na Slovensku je jedným z dôležitých ukazovateľov ich kvality, determinuje dopyt a štruktúru siete existujúcich zariadení sociálnych služieb. Kvalita a spokojnosť so sociálnymi službami vypovedá aj o vyspelosti a úrovni občianskej spoločnosti.

Kľúčové slová: Sociálne služby. Kvalita služieb. Poskytovateľ sociálnych služieb. Prijemca sociálnych služieb.

Abstract

Process approach of social services is seen as a key tool for continuous process improvement social services. Satisfaction with the provision of social services in institutions providing social services in Slovakia is one of the important indicators of quality, which determines the structure of the existing network of social services and demand for social services. Quality and satisfaction with social services is indicator of maturity and level of civil society.

Key words: Social services. Quality of services. Provider of social services. Social services recipient.

Úvod

„Súčasný stav zriaďovania a organizovania sociálnych služieb je upravený zákonom NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. Tento zákon upravuje právne vzťahy pri poskytovaní sociálnej pomoci, ktorej cieľom je zmierniť alebo prekonať s aktívnou účasťou občana núdzu občana, zabezpečiť základné životné podmienky občana v prirodzenom prostredí, zabraňovať príčinám vzniku, prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu občana a zabezpečiť integráciu občana do spoločnosti“. (SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2010. Sociálne poradenstvo v sociálnej práci. s. 37)

Na základe princípov systémov manažérstva kvality obsiahnutej v norme EN ISO 9001:2008/STN EN ISO 9001:2009 a nasledujúce sa manažment zameria na procesy súvisiace s marketingom, manažmentom, ekonomikou a kvalitou poskytovania sociálnych služieb. Zavedenie systému manažérstva kvality sa zameriava na schopnosti manažérov orientované na budúcnosť, popismi manažérskych rol, základnými pojmami pri identifikácii procesov, definíciou a všeobecným modelom hodnotového reťazca, spôsobmi členenia procesov, zásadami, rozdielmi a porovnaním funkčného a procesného riadenia, analýzou a modelovaním procesov, procesným mapovaním, prístupmi a predstavíme prístupy a metódy ku zdokonaľovaniu procesov, na implementácii procesného riadenia a najmä na postup vypracovania a zavedenia systému manažérstva kvality v Zariadeniach sociálnych služieb a ich členenie do etáp. Pohľad funkčného riadenia je zameraný na organizačné jednotky, ktoré predstavujú uzatvorený celok.

1 Kapitola

Procesný manažment predstavuje „spôsob riadenia, ktorý systematicky identifikuje vnútorné procesy a ich atribúty, vytvára podmienky pre ich efektívny priebeh, koordináciu, meranie a neustále zlepšovanie, výsledkom ktorého je kvalitný produkt integrujúci požiadavky klienta a stratégiu organizácie. Veľmi dôležitou oblasťou je plánovanie systému manažérstva kvality, komunikácia, preskúmanie systému manažmentom, manažérstvo zdrojov, poskytovanie zdrojov, ľudské zdroje, vzdelávanie a kompetentnosť, povedomie a príprava zamestnancov, efektívnosť (výstup - výsledok) poskytovaných školení, infraštruktúra, pracovné prostredie.

Veľký význam má aj plánovanie a realizácie služieb, plánovanie nákupu, proces nakupovania, plánovanie servisu, procesy týkajúce sa klienta, určenie a preskúmanie požiadaviek týkajúcich sa služieb, komunikácia s klientom, monitorovanie a meranie – spokojnosť klienta, interný audit, monitorovanie a meranie procesov, monitorovanie a meranie služieb, riadenie nezhodného produktu/služieb, analýza údajov, trvalé zlepšovanie, plány kvality. Zdroje procesu predstavujú „všetky objekty nevyhnutné pre výkon aktivít.

Proces môžeme chápať aj ako hodnotový (hodnototvorný) reťazec. Každý krok procesu by mal k poskytovaniu služby pridať určitú hodnotu. Klient je na začiatku i na konci hodnotového reťazca. Hodnotový reťazec pozostáva z hodnototvorných činností. Podporné činnosti sú zamerané na podporu primárnych činností. Funkčné riadenie predstavuje tradičnú formu riadenia v zariadeniach sociálnych služieb.

Pohľad funkčného riadenia je zameraný na organizačné jednotky, ktoré predstavujú uzatvorený celok. Procesný manažment predstavuje „spôsob riadenia, ktorý systematicky identifikuje vnútorné procesy a ich atribúty, vytvára podmienky pre ich efektívny priebeh, koordináciu, meranie a neustále zlepšovanie, výsledkom ktorého je kvalitný produkt integrujúci požiadavky klienta a stratégiu organizácie.

Princíp procesného riadenia je založený na maximálnej integrácii činností medzi jednotlivými organizačnými jednotkami, kde zásadnú inováciu predstavuje vnímanie procesu ako celku, pričom nie je rozhodujúce, či sa celý proces odohráva v jednej organizačnej jednotke, alebo prebieha naprieč celej organizácii. Procesné myslenie je založené na princípe vodorovného postupu, na rozdiel od funkčného, ktoré je založené na zvislej hierarchii.

Rozdiel medzi procesným a funkčným riadením spočíva aj v definovaní zodpovedností. Kým vo funkčnom riadení je stanovená zodpovednosť za jednotlivé úseky, v procesnom riadení je definovaná zodpovednosť za každý proces. Poskytovanie služieb prišlo s novými požiadavkami: väčšou slobodou rozhodovania a zodpovednosťou zamestnancov. Procesný manažment umožnil znovu spojiť čiastkové operácie do procesov organizácie. Preferuje tímovú prácu, mäkké metódy riadenia a plochú organizačnú štruktúru. Návrhom je sieť hlavných, podporných a riadiacich procesov, zmapovanie procesov zavedených v Zariadeniach sociálnych služieb.

Zásady procesného riadenia pomocou, ktorých je možné realizovať rozvoj vlastnej organizácie, t.j. jedinečného prístupu k procesnému riadeniu:

- a) stanovenie strategického zámeru a cieľov, ktoré budú v rámci organizačnej štruktúry dôsledne oznamované smerom dole celou organizáciou pomocou stanovenia špecifických cieľov jednotlivých procesov a rozhodnutí na úrovni tímov a čiastkových organizačných jednotiek.
- b) definovanie procesov a ich zmapovanie s dôrazom na kľúčové procesy, ktoré sú dôležité pre úspech a prežitie organizácie.
- c) uplatnenie vlastníctva procesu vrcholového manažmentu ku zdokonaleniu procesov prostredníctvom osobnej zodpovednosti, stáleho nasadenia, nepretržitého oznamovania firemných strategických procesných cieľov a tvorby rozhodnutia, ktoré sa zhodujú s procesným myslením.

- d) zmena organizačnej štruktúry organizácie znížením počtu komunikačných spojení a byrokracie pomocou podpory manažérskeho úsilia o zmapovanie procesov, ktoré tvoria hlavné a podporné procesy.

Tvorba sústavy ukazovateľov pre meranie a zlepšovanie procesov – z hľadiska požiadaviek normy EN ISO 9001:2008/STN EN ISO 9001:2009 je táto fáza veľmi dôležitá, pretože definovaním sústavy výkonových ukazovateľov je možné do procesov transformovať stratégiu organizácie a požiadavky klienta a tieto procesy následne merať a zlepšovať. Tvorba procesnej mapy – po analyzovaní jednotlivých procesov, činností a stanovení výkonových ukazovateľov je potrebné vytvoriť procesnú mapu.

Základom úspechu pri zavádzaní procesného riadenia je teda včasné pochopenie, že sa nejedná o technickú alebo organizačnú zmenu, ale o zmenu týkajúcu sa predovšetkým ľudského faktoru.

„V súčasnosti sa najmä v sociálnej oblasti preferuje prístup, ktorý je založený na podpore, pomoci a sprevádzaní klienta ako základný predpoklad jeho motivácie pre mobilizáciu a angažovanosť v riešení svojho problému“. (SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2010. Sociálne poradenstvo v sociálnej práci. s. 7)

Dôležitým prvkom pre lepšie pochopenie a výrazné zlepšenie procesov je mapovanie procesov. „Procesné mapovanie tvorí overený analytický a komunikačný nástroj, určený k optimalizácii terajších procesov a k zavedeniu novej procesne orientovanej štruktúry firiem. Je to vhodný nástroj procesného riadenia, ktorý je možno použiť k lepšiemu pochopeniu terajších firemných procesov a ku zrušeniu alebo zjednodušeniu tých procesov, ktoré vyžadujú zmenu.“ Proces je vždy modelovaný ako štruktúra vzájomne nadväzujúcich činností, pričom každá činnosť môže byť samostatne popísaná ako proces. Jedným z prínosov procesného mapovania je i lepšie pochopenie procesov a celkové zlepšenie všetkých podnikových činností a ich výkonov.

Podľa Berki, Gállová, Szolnok (2014) základnú predstavu o procesnom mapovaní môžeme vyjadriť pomocou nasledujúcich kľúčových bodov:

- a) porozumenie procesu pomocou vytvorenia procesnej mapy, ktorá graficky znázorňuje prvky (objekty alebo informácie) a činnosti.
- b) určenie, aké činnosti má systém vykonávať na základe toho, ako je systém k dosahovaniu týchto činností navrhnutý. Toto určenie musí byť z procesnej mapy jasne zreteľné.
- c) každá procesná mapa by mala byť vnútorne konzistentná a mať hierarchickú štruktúru s hlavnými činnosťami na najvyššej úrovni a detailmi, ktoré sú zobrazené na nižších úrovniach.
- d) pravidelné hodnotenie vývoja procesnej mapy a zaznamenanie všetkých rozhodnutí, ktoré slúži k zaisteniu toho, že procesná mapa maximálne odráža úsilie zodpovedného riešiteľského tímu.

Procesné mapovanie na všeobecnej, najnižšej úrovni dekompozície procesu umožňuje hovoriť Berki, Gállová, Szolnok (2014):

určiť hranice procesu – t.j. kde proces končí a kde začína, rozpoznať obsah procesu, pomenovať proces, stanoviť účel procesu spolu s jeho vstupmi a výstupmi, vytvoriť schéma priebehu procesu, či identifikovať produkty a služby procesu.

Podľa Berki, Gállová, Szolnok (2014) procesné mapovanie môže byť tiež využité :

1. k identifikácii a popisu procesov v organizácii,
2. k nájdeniu brzdiacich procesov alebo slabých miest, kde dochádza len k miernemu, alebo dokonca žiadnemu pridaniu hodnoty k výstupom vnútorných procesov,
3. k popisu prepojení procesov medzi hranicami funkčne definovaných organizačných jednotiek,

4. k podpore manažérov pri rozhodovaní o uprednostnení opatrení, ktoré vedie ku zdokonaleniu procesu a pri rozhodovaní o pridelovaní zdrojov jednotlivým procesným aktivitám,
5. k efektívnej komunikácii, ktorá uľahčuje výmenu informácií naprieč vnútornými i vonkajšími hranicami firmy.

Procesné riadenie a procesy v organizácii, táto fáza pozostáva z nasledujúcich krokov:

- dokonalé zoznámenie sa manažmentu organizácie s filozofiou a princípmi procesného riadenia a správne pochopenie, čo vlastne proces je
- oznámenie zámeru manažmentu všetkým zamestnancom internou smernicou
- určenie manažéra, ktorý bude zodpovedný za komunikáciu s pracovníkmi, odpovede na ich otázky a pripomienky a vysvetľovanie. Mal by to byť člen top manažmentu, ktorý vie jednať s ľuďmi a riešiť konflikty a súčasne má potrebné kompetencie.
- menovanie tímu, ktorý sa bude zaoberať mapovaním procesov, externí spolupracovníci.
- V prípade, že sa manažment rozhodne využiť interných spolupracovníkov, má sa jednať o takých, ktorí nie sú príliš dlho späť s organizáciou, pretože by to mohlo znížiť ich objektivitu.
- popis procesov, pri ktorom sa odporúča postupovať smerom od klienta a postupne odkrývať celý proces. Proces je treba popísať až na jeho najnižšiu úroveň.
- rozdelenie procesov. Po popísaní procesov má organizácia ohodnotiť a podľa charakteru a dôležitosti rozdeliť procesy v organizácii. U každého procesu je treba určiť ciele, účel, vstupy a výstupy, akú hodnotu prináša pre klienta, aké sú jeho náklady a problémy, s ktorými sa stretáva a ktoré spôsobuje.
- vytvorenie procesnej mapy, z ktorej sú zrejmé väzby a súvislosti medzi jednotlivými procesmi.
- návrh novej organizačnej štruktúry – v tejto fáze je vhodné vypracovať predstavu budúcej procesne orientovanej organizačnej štruktúry, teda cieľa, ktorého chce organizácia dosiahnuť.

Postupy dokumentované v príručke kvality sú predmetom neustáleho dozoru a periodickej kontroly zo strany vedenia Zariadenia sociálnych služieb tak, aby výsledky činnosti a hlavne služieb, poskytovali dostatočnú záruku stabilnej požadovanej kvality pri racionálnom využití a zhodnotení vstupov tovarov, materiálu a energie.

Procesný prístup a štandardizácia služieb

Tou štartovnou čiarou je aplikácia procesného prístupu, ktorý je akýmsi „srdcom“ každého systému manažérstva kvality, vhodného pre sociálne služby.

Aplikácia je v porovnaní so zavedením celého SMQ menej náročná časovo, personálne, materiálne a aj finančne. Vytvorí však dobré predpoklady na plné zavedenie vybraného SMQ v budúcnosti tam, kde to dnes ešte nie je možné.

Proces je akákoľvek činnosť (postupnosť činností), ktorá transformuje vstupy na výstupy a je vymedzená vnútornými a vonkajšími ohraničeniami. Opísaný systém manažérstva kvality je koncipovaný ako riadiaci systém s komplexným zohľadnením silných i slabých stránok Zariadenia sociálnych služieb s úsilím zabezpečiť dôsledným fungovaním systému prínosný synergický efekt pre klientov, pre vedenie Zariadenia sociálnych služieb, ako aj pre jeho zamestnancov.

Koordináciu tvorby príručky kvality a jej vlastné písomné spracovanie, riadi manažér pre kvalitu. Systém manažérstva kvality opísaný v "Príručke kvality" je záväzný pre všetkých zamestnancov a v primeranom rozsahu aj pre všetkých externých pracovníkov. Sú zodpovední za funkčnosť systému kvality, vytvorenie postupov aktualizácie a kontroly systému kvality. Manažér pre kvalitu a interný audítor musia v rámci svojej pôsobnosti

zabezpečiť zvyšovanie povedomia zamestnancov o požiadavkách klientov. Príručka kvality popisuje Organizačný poriadok a Organizačnú štruktúru v Zariadení sociálnych služieb ako dokument, ktorý:

Organizačný poriadok :

- a) upravuje postavenie a činnosť zariadenia, jeho organizačnú štruktúru,
- b) systém riadenia a kontroly,
- c) vzťahy a koordináciu činnosti s orgánmi verejnej správy,
- d) práva a povinnosti zamestnancov

Organizačná štruktúra:

- a) je samostatný dokument
- b) vydáva a aktualizuje ju riaditeľ po schválení zriaďovateľ
- c) Organizačná štruktúra v zariadení sociálnych služieb je prílohou Organizačného poriadku.

Sieť hlavných, riadiacich a podporných procesov, ich hlavné nadväznosti, detailné popisy jednotlivých procesov so svojimi vstupmi, výstupmi, zodpovednosťami, kritériami pre monitorovanie a meranie sú definované a popísané v riadenom dokumente „Popisy procesov“.

Podľa Berki, Gállová, Szolnoky (2014) pre systém monitorovania a merania procesov by mali platiť v zariadeniach sociálnych služieb nasledovné zásady:

- Vydávanie popisu procesov a ich následných zmien je realizované formou príkazu riaditeľa.
- Zodpovedný za realizáciu procesu garantuje a zabezpečuje všetky činnosti v rámci konkrétneho procesu. Zodpovedá za účinnosť realizovania procesu vo všetkých súvislostiach. (Na poradu, kde sú hodnotené procesy neprichádza s nastolením problému, ale s jeho analýzou a s návrhom jeho riešenia).
- Procesy sú vyhodnocované v cykloch stanovených v jednotlivých procesoch na porade vedenia s tým, že zodpovedný za realizáciu procesu prednesie zhodnotenie celého popísaného procesu (môže byť aj verbálnou formou) z hľadiska jeho vykonávania, popísania, vhodnosti vstupov, správnosti výstupov a dosahovaných výsledkov (výkonnosti - úrovne, kreativity, komplexnosti a pod.).
- Spracovanie podkladov a zhodnotenie výkonnosti procesov je nutné posudzovať vo vzťahu na kritériá procesov, alebo prípustnosť. Kritériá určujú nastavené ukazovatele monitorovania a prípadne aj merania procesov. Kritériá a prípustnosť (dimenzie) určujú medzné hodnoty, alebo žiadaný trend, alebo do akej hodnoty či stavu sa daný proces môže ešte dostať, aby bol prijateľne výkonovo akceptovateľný.
- Podklady (ich rozsah a formu) pre vyhodnotenie do vedenia poskytujú, zodpovednému za realizáciu procesu ním určení zamestnanci.
- Zodpovedný za realizáciu procesu musí predložiť návrh pre ďalšie obdobie (napr. ponechať bez zmien, doplniť vstup, zredukovať výstup s konkretizovaním).
- Záver vyhodnotenia každého procesu musí obsahovať rozhodnutie o ďalšom postupe pre konkrétny proces.
- Je vhodné využívať pri hodnotení procesov formulár: Cyklické hodnotenie procesov.

Systém manažerstva kvality by mal tvoriť súčasť portfólia zariadenia pre trvalé zlepšovanie, pre vyrovnané hospodárenie, pre dosahovanie vyššej účinnosti a pre rast celkovej prosperity.

Činnosť zariadenia je orientovaná na klienta, na jeho požiadavky a na jeho očakávania.

Pre tento účel má definované riadiace, hlavné a podporné procesy v rámci celého diania v zariadení, ktorých zásady a postupnosti realizácie sú predmetom riadenej dokumentácie a určených kompetencií a právomocí. Vedenie Zariadenia sociálnych služieb, na základe aj takto získaných poznatkov následne modifikuje celý systém manažerstva kvality. Systém manažerstva kvality je v súlade s normou STN EN ISO 9001:2008/STN EN ISO 9001:2009 dokumentovaný: príručkou kvality, legislatívnymi predpismi (zbierky zákonov, normatívne

dokumenty), politikou a cieľmi kvality v Zariadení sociálnych služieb, sústavou riadenej dokumentácie vydávanej v ZSS v zložkách systému manažérstva kvality, sústavou internej a externej dokumentácie a so záznamami.

Rozsah a systém riadenia dokumentácie a dokumentov, podľa druhu, je definovaný a popísaný v IS Riadenie dokumentácie.

Riadenie záznamov – pre zabezpečenie požadovanej úrovne kvality produktov a služieb je potrebné v Zariadení sociálnych služieb viesť dokumentovateľné záznamy v registri záznamov na základe požiadaviek riadenej dokumentácie.

Každý vedúci zamestnanec a to na všetkých úrovniach riadenia, musí v rámci svojich kompetencií a kompetentnosti uplatňovať ako súčasť vlastnej činnosti na všetkých ním riadených pracoviskách nasledovné zásady:

- Sústreďovať dianie všetkých činností vo väzbe na plnenie požiadaviek klientov a hľadať možnosti plnenia ich očakávaní.
- Vytvárať, udržiavať a neustále vylepšovať interné pracovné prostredie a motivačné prvky pre zamestnancov a zachovávať v celom dianí etický kódex.
- Vhodne, vyvážené a efektívne zapájať zamestnancov do plnenia cieľov, politiky a stratégie zariadenia a do realizovania procesov a činností riadených pracovísk.
- Orientovať riadenie činností a všetkých druhov zdrojov do formy riadenia procesov tak, aby organizačná štruktúra nebola limitujúcim faktorom pôsobnosti procesov.
- Racionálne - systémovo pristupovať k procesom Zariadenia sociálnych služieb a k ich previazanosti vo väzbe na efektívnosť a účinnosť pre dosahovanie cieľov.
- Nepretržite zabezpečovať meranie, analýzu a zlepšovanie výkonnosti procesov v zariadení
- Rozhodovať na základe objektívnych a overených faktov vyplývajúcich z analýz a informácií.
- Budovať a udržiavať s dodávateľmi, vrátane interných, dobré a vzájomne výhodné vzťahy.

Vedenie zariadenia sociálnych služieb poskytuje dôkaz o svojom záväzku vypracovať a zaviesť systém manažérstva kvality s trvalým zlepšovaním jeho efektívnosti tým, že:

- a) buduje na každej úrovni dobré partnerské vzťahy, tak interné ako aj externé.
- b) oboznamuje zamestnancov a konzultuje s nimi dôležitosť splnenia požiadaviek klienta, ako aj požiadaviek predpisov vrátane legislatívnych.
- c) určuje politiku kvality a zabezpečuje spoluúčasť pri jej tvorbe a jej dostupnosť pre všetkých zamestnancov.
- d) vypracováva a aktualizuje ciele kvality.
- e) vykonáva pravidelné preskúmanie manažmentom.
- f) zabezpečuje a garantuje dostupnosť všetkých druhov potrebných zdrojov.

Pre trvalé napĺňanie hlavného cieľa vedenie určí aktuálne primeranú politiku kvality, ktorá je zverejnená ako samostatný dokument minimálne na dvoch frekventovaných miestach a sú s ňou preukázateľne oboznámení všetci zamestnanci zariadenia.

Prehlásenie vedenia zariadenia sociálnych služieb k politike kvality :

- Hlavným cieľom je dosiahnuť spoločnou prácou a službami plné uspokojovanie požiadaviek a očakávaní klientov a získať ich uznanie so súbežným dosiahnutím spokojnosti vedenia a zamestnancov zariadenia – kvalita sociálnych služieb.
- Vzhľadom na mimoriadne náročné prostredie v tejto sfére poskytovania služieb si plne uvedomujeme, že dosiahnuť tento cieľ je mimoriadne náročná úloha a vyžaduje od zamestnancov pracovať len kvalitne a mať len kvalitné výstupy.
- Pre napĺňanie tohto cieľa je potrebné účinne využívať schopnosti a um všetkých zamestnancov.
- Neustále iniciovať a vytvárať podmienky ich motivácie a spokojnosti, a tak podporovať synergický efekt v zlepšovaní súčasnej práce a nových aktivít.

1.2 Tabuľky

Tabuľka 1: Externý a interný aspekt manažéra budúcnosti

A – Externý aspekt	B - Interný aspekt
A1. Orientácia na zmenu a proaktívne jednanie	B1. Zvládnutie zmeny a pružnosť
A2. Akčná orientácia	B2. Zaujatie/ energickosť
A3. Myslenie, ktoré obsiahne celé okolie	B3. Organizačná citlivosť
A4. Rizikové riadenie	B4. Tímová práca
A5. Riadenie trhových informácií	B5. Vlastný rozvoj a vzdelanie
	B6. Finančné znalosti
	B7. Riadenie informácií a informačných technológií
	B8. <u>Procesné riadenie</u>
Nejasná a zdanlivá hranica	

Tabuľka 2: Hodnotový reťazec podľa Portera

Zdroj: PORTER, M. E. Konkurenční výhoda. 1993.

Záver

Orientácia na klienta je prioritnou záležitosťou v práci celého zariadenia, čo je podporené zvyšovaním odbornosti, uplatňovaním etiky a zásad manažérstva kvality v spolupráci s klientom a zainteresovanými stranami, spôsobmi komunikácie s nimi a prijímaním objednávok, ďalej ich preverovaním a zabezpečením.

Zariadenie sociálnych služieb udržuje sústavne proces vyhodnocovania a premietania skúseností profesionálov z oblasti sociálnych služieb do praktického života zariadenia, priebežnou komunikáciou so záujmovými skupinami. Zámerom je dosiahnuť optimálnu spokojnosť klienta orientáciou na neho a reagovať na jeho problémy.

Snahou je plniť požiadavky a očakávania klientov a záujmových skupín vždy korektným spôsobom, a tak sa vysoko odlišiť od konkurenčných subjektov - spôsobom merania a monitorovania spokojnosti klienta – prijímateľa sociálnych služieb.

Zdokonaľovanie systému manažérstva kvality je základnou požiadavkou pre všetkých zamestnancov zariadenia, na všetkých úrovniach riadenia a výkonu akejkoľvek činnosti.

Zavedenie procesného usporiadania so sebou prináša množstvo zmien, ktorých výsledkom by malo byť získanie väčšej konkurencie schopnosti a ekonomickej stability, dosahovanie vyššej produktivity, efektívnosti a najmä kvalitnejšie poskytovania sociálnych služieb pre klientov zariadenia sociálnych služieb.

Implementácia týchto zmien však vyžaduje dôkladné porozumenie princípom procesného riadenia, avšak pri prechode od funkčného riadenia na procesné prioritne sa musí dodržiavať zásada „orientácia na prijímateľa,“ ktoré chcú v dnešnej dobe prežiť a je nevyhnutné túto alternatívu prijať bezvýhradne za vlastnú s cieľom dosiahnuť čo najvyššiu kvalitu poskytovania sociálnych služieb.

Zoznam použitej literatúry :

- BERKI, J. - GÁLLOVÁ, A. - SZOLNOKY, Š. 2014. *Ekonomika a manažment – prechod od funkčného usporiadania na procesné v Zariadeniach sociálnych služieb*, IRIS, 2014. ISBN : 978-80-89726-03-5.
- FIALA, J.; MINISTR, J. *Průvodce analýzou a modelováním procesů*. I.vyd. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita, 2003. s. 109. ISBN 80-248-0500-6.
- HETTEŠ, M. 2015. *Ľudské práva a sociálna ochrana v sociálnej práci*. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety. 2015. s. 8. ISBN: 978-80-8132-128-3.
- MATEIDES, A. *Manažérstvo kvality: história, koncepty, metódy*. Bratislava: Epos, 2006. s. 751. ISBN 80-8057-656-4.
- SCHAVEL, M. – OLÁH, M. 2010. *Sociálne poradenstvo v sociálnej práci*. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety. 2010. s. 37 ISBN: 978-80-89392-19-6.
- SCHAVEL, M. 2010. *Supervízia v sociálnej práci pre sociálnych pracovníkov*. Bratislava: VŠZ a SP sv. Alžbety. 2010. s. 12 ISBN: 978-80-89392-18-6.

Kontakt na autora

PhDr. Andrea Gáľlová, PhD.
ASRPO SR
Čerenčianska 22, Rimavská Sobota
E-mail: gallova.andrea@centrum.sk

FINANCOVÁNÍ A PROVOZ DOMŮ NA PŮL CESTY

Financing and operation of Half-way houses

Lenka FULÍNOVÁ, Marie POSPÍŠILOVÁ

Abstrakt

Domy na půl cesty, jako zařízení poskytující sociální služby pro mladé lidi ve věku do 26 let, jsou důležitým článkem v systému služeb sociální prevence. Poskytují pobytovou formu sociální služby. Kromě ubytování napomáhají uživatelům této sociální služby také ke zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, zajišťují sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí obyvatel těchto zařízení. Článek popisuje zařazení Domů na půl cesty v systému sociálních služeb, které jsou poskytovány v České republice a možnosti financování jejich činnosti.

Klíčová slova: Sociální služby. Dům na půli cesty. Kontakt. Společenské prostředí. Podpora. Pomoc. Sociální pracovník.

Abstract

Half-way houses offer temporary residence services for persons up to 26 years of age, who leave educational facilities for institutional or protection care after reaching their majority. In some cases, they provide services also for persons from other institutional facilities for children and youth care. The services provided include the following: accommodation, mediation of contact with social environment, therapeutic activities and assistance in advocacy of rights and interests. The services are charged.

Key words: Social Services. Half-way houses. Contact. Social environment. Support. Help. Employees in social services.

Úvod

Sociální služby jsou o lidech a o životě, který vedou lidé ve svých společenstvích (komunitách). Komunity vytvářejí lidé se svými rodinami, přáteli a sousedy. Jsou to místa, kde lidé prožívají svůj všední život a účastní se vzájemných sociálních vazeb. Komunita je místo, kde lidé chodí nakupovat, do školy, do práce, kde se věnují volnočasovým aktivitám. Posláním sociálních služeb je pomoci lidem udržet si, nebo znovu nabýt své místo v této komunitě, ve většinové společnosti, ve svém přirozeném společenství. Lidé jsou ve středu tohoto systému, a pokud se ocitnou v nepříznivé životní či sociální situaci mohou jim pomoci sociální služby. Základ všech sociálních služeb by se měl řídit těmito vůdčími principy:

- Nezávislost a autonomie pro uživatele sociálních služeb
- Začlenění a integrace do společnosti (nikoliv sociální vyloučení)
- Respektování individuálních potřeb uživatelů
- Partnerství – sociální pracovníci jsou partnery uživatelů a probíhá vzájemná spolupráce
- Záruka kvality poskytovaných sociálních služeb – dodržování standardů kvality
- Rovnost při poskytování sociálních služeb – jsou pro všechny bez diskriminace
- Dodržování národní legislativy při poskytování sociálních služeb.

V systému sociálních služeb v české republice je zapojeno 5 partnerů – stát, kraj, obec, poskytovatel, jednotlivec. Každý jedinec nese svůj díl odpovědnosti za vlastní sociální situaci, proto při využívání sociálních služeb spolupracuje se všemi partnery, stará se o sebe a nese za sebe odpovědnost a pomáhá se starat o příslušníky svých rodin. Jedinci

využívající sociální služby, pracují ve svépomocných skupinách přispívají na náklady služeb, které užívají (pokud je to v jejich možnostech).

1 Sociální služby

Sociální službou se rozumí činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Ocitne-li se fyzická osoba v nepříznivé sociální situaci, má právo (dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách – dále jen „zákon“) využít sociálních služeb. Prostřednictvím sociálních služeb je zajišťována pomoc při péči o vlastní osobu, zajištění stravování, ubytování, pomoc při zajištění chodu domácnosti, ošetřování, pomoc s výchovou, poskytnutí informace, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, psycho-socioterapie, pomoc při prosazování práv a zájmů. Cílem sociálních služeb zpravidla bývá:

- Podpora rozvoje nebo alespoň zachování stávající soběstačnosti uživatele, jeho návrat do vlastního domácího prostředí, obnovení nebo zachování původního životního stylu
- Rozvoj schopnosti uživatelů služeb a umožnit jim vést samostatný život
- Snížit sociální a zdravotní rizika související se způsobem života uživatelů.

Sociální služby se poskytují osobám, které jsou na území České republiky hlášeny k trvalému pobytu a cizincům, splňujících podmínky vymezené zákonem. Sociální služby se poskytují prostřednictvím poskytovatelů.

Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnutá prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálních potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj samostatnosti, posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.

1.1 Základní druhy sociálních služeb

- sociální poradenství
- služby sociální péče
- služby sociální prevence

Sociální poradenství poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Dále se zaměřuje na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin v poradnách (občanských, manželských, rodinných pro seniory apod., ve speciálních lůžkových zdravotnických zařízeních.

Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost. Cílem těchto služeb je podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti.

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností. Cílem těchto služeb je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.

1.2 Formy poskytování sociálních služeb

Sociální služby se poskytují jako:

- pobytové** spojené s ubytováním v zařízení sociálních služeb,
- ambulantní.** Za ambulantními službami osoba dochází nebo je doprovázena do zařízení sociálních služeb. Součástí této služby není ubytování.
- terénní.** Tyto služby jsou osobě poskytovány v jejím přirozeném sociálním prostředí. Obvykle jsou poskytovány jako osobní asistence případně jako pečovatelská služba.

Mezi terénní služby patří kromě již uvedené osobní asistence také služby tísňové péče, podpora samostatného bydlení, průvodcovské a předčitatelské služby a odlehčovací služby, raná péče a telefonická krizová pomoc, případně tlumočnické služby.

Ambulantní služby se poskytují v denních stacionářích a v centrech denních služeb, v poradnách apod.

1.3 Zařízení sociálních služeb

Sociální služby jsou poskytovány v zařízení sociálních služeb. Mezi zařízení, která poskytují pobytové sociální služby, patří:

- týdenní stacionáře
- domovy pro osoby se zdravotním postižením
- domovy pro seniory
- domovy se zvláštním režimem
- chráněné bydlení
- azylové domy
- **domy na půl cesty**
- zařízení pro krizovou pomoc
- intervenční centra

V ostatních zařízeních se poskytují terénní či ambulantní sociální služby. Taková zařízení mají podobu denních stacionářů, poraden, kontaktních center apod.

1.4 Podmínky poskytování sociálních služeb

Poskytování sociálních služeb je řízeno státní správou, prostřednictvím:

- Ministerstva práce a sociálních věcí
- Krajských úřadů
- Obecních úřadů
- Okresních správ sociálního zabezpečení
- Úřadu práce České republiky a jeho krajských poboček

Ministerstvo práce a sociálních věcí vytváří koncepci systému sociálních služeb a sociální práce. Zajišťuje koncepční a metodickou činnost v této oblasti. Dále vytváří koncepci ekonomiky sociálních služeb a realizuje dotační politiku ministerstva z oblasti neinvestičních dotací určených k zajištění základních činností při poskytování sociálních služeb. Také zpracovává národní strategii rozvoje sociálních služeb a posuzuje návrhy právních předpisů. V jeho kompetenci je také spoluvytváření koncepcí kvalifikačního a celoživotního vzdělávání pracovníků v sociálních službách a spolupracuje s akademickými pracovišti a resorty. Ministerstvo práce a sociálních věcí je věcným garantem projektů financovaných z Evropského sociálního fondu, úzce spolupracuje s útvary Úseku pro Evropské fondy. Má také nezastupitelnou roli při kontrolní činnosti vůči orgánům veřejné správy v sociálních službách a sociální práci, poskytovatelům sociálních služeb a příjemcům dotací v rámci působení odboru sociálních služeb.

Krajské a obecní úřady v rámci přenesené působnosti dbají na vytváření vhodných podmínek pro rozvoj sociálních služeb, zejména zjišťováním skutečných potřeb lidí a zdrojů k jejich uspokojení, kromě toho sami také zřizují organizace poskytující sociální služby. Prostřednictvím odborů sociálních věcí poskytují informace a o sociálních službách a jejich poskytovatelích.

Úřad práce České republiky poskytuje, v rámci pravidel daných zákonem o sociálních službách, konkrétní finanční příspěvky v oblasti sociálních služeb uživatelům. V podstatě se jedná pouze o jediný příspěvek na péči, který je „přímo“ vyplácen podle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a dle Vyhlášky č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení tohoto zákona.

Významnými poskytovateli sociálních služeb jsou nestátní neziskové organizace a fyzické osoby. **Nestátní neziskové organizace** působí nejčastěji jako **obecně prospěšné společnosti, ústavy, a spolky**. Poskytovatelem sociálních služeb se mohou stát i právnické osoby, které byly primárně založeny za účelem podnikání a výnosy z podnikání využívají na poskytování sociálních služeb. Fyzické osoby, působí nejčastěji jako osobní asistenti. Sociální

služby nemůže poskytovat každý, komu by se to líbilo. Podmínkou pro poskytování sociálních služeb je zápis v registru poskytovatelů sociálních služeb. Zápis do registru provádí místně příslušný krajský úřad a zápis je proveden po prozkoumání podmínek výkonu sociální práce a splnění podmínek daných zákonem o sociálních službách. Poskytovatelé sociálních služeb mohou k jejich zajištění využívat také **dobrovolníky**. Za tímto účelem, je ale třeba získat akreditaci Ministerstva vnitra ČR, která se uděluje na 3 roky.

1.5 Působnost v oblasti sociálních služeb a poskytovatelé

Sociální služby jsou poskytovány prostřednictvím poskytovatelů. Poskytovateli mohou být za splnění daných podmínek tyto subjekty:

- Územní samosprávné celky a jimi zřizované právnické osoby
- Právnické osoby
- Fyzické osoby
- Organizace zřízené Ministerstvem práce a sociálních věcí

Významnými poskytovateli sociálních služeb jsou nestátní neziskové organizace a fyzické osoby. **Nestátní neziskové organizace** působí nejčastěji jako **obecně prospěšné společnosti, ústavy, a spolky**. Poskytovatelem sociálních služeb se mohou stát i právnické osoby, které byly primárně založeny za účelem podnikání a výnosy z podnikání využívají na poskytování sociálních služeb. Fyzické osoby, působí nejčastěji jako osobní asistenti. Poskytovatelé sociálních služeb mohou k jejich zajištění využívat také **dobrovolníky**. Za tímto účelem, je ale třeba získat akreditaci Ministerstva vnitra ČR, která se uděluje na 3 roky.

1.6 Podmínky registrace

Sociální služby lze poskytovat pouze na základě oprávnění k poskytování sociálních služeb. Toto oprávnění vzniká rozhodnutím o registraci. O registraci rozhoduje krajský úřad příslušný podle místa trvalého nebo hlášeného pobytu fyzické osoby nebo sídla právnické osoby. V případě, že zřizovatelem poskytovatele sociálních služeb je ministerstvo, rozhoduje o registraci toto ministerstvo. Podmínkou registrace je:

- podání písemné žádosti s příslušnými náležitostmi
- odborná způsobilost všech fyzických osob, které budou přímo poskytovat sociální služby
- bezúhonnost
- zajištění hygienických podmínek, jsou-li sociální služby poskytovány v zařízení
- vlastnické nebo jiné právo k objektu nebo prostorám, v nichž budou služby poskytovány
- zajištění personálních, materiálních a technických podmínek odpovídajících druhu poskytovaných sociálních služeb
- skutečnost, že na majetek fyzické nebo právnické osoby, která je žadatelem o registraci, nebyl prohlášen konkurs nebo zahájeno insolvenční řízení
- poskytovatel je povinen uzavřít pojistnou smlouvu pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou při poskytování sociálních služeb

Pokud registrující orgán vydá rozhodnutí o registraci, je poskytovatel povinen písemně oznámit registrujícímu orgánu veškeré změny týkající se údajů obsažených v rozhodnutí o registraci.

Krajský úřad vede registr poskytovatelů sociálních služeb, do kterého zapisuje poskytovatele sociálních služeb, kterým bylo vydáno rozhodnutí o registraci. Registr je veden v listinné a elektronické podobě. Registr je veřejně přístupný.

2 Domy na půl cesty

Poskytují služby sociální prevence v bytové formě. „Domy na půl cesty poskytují služby pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon

ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě soby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob“. (Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách § 58). Někteří poskytovatelé rozšiřují okruh osob, kterým tuto službu poskytují ještě např. o mladé matky s dětmi, o mladé lidi z nefunkčních rodin, o mladé lidi opouštějí dětské domovy apod.

2.1 Základní činnosti, které poskytují Domy na půl cesty

- poskytnutí ubytování
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím
- sociálně terapeutické činnosti
- pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí

Tyto základní činnosti jsou vymezeny zákonem. Většina poskytovatelů nabízí ještě celou řadu činností, které nejsou vyžadovány dle zákona o sociálních službách.

Poskytnutí ubytování

Domy na půl cesty vytváří prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, po dobu zpravidla nepřevyšující 1 – 2 roky. Z praxe jsou známy i případy, kdy ubytování je poskytováno i delší dobu. Povinností poskytovatele je i vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla a výměny ložního prádla. Obvykle se tak děje prostřednictvím samostatných bytových jednotek, které jsou vybaveny potřebným nábytkem, pračkou, potřebami pro žehlení prádla. Každý obyvatel má k dispozici ložní prádlo a potřebný bytový textil.

Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím

Pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob. Dále je to podpora a pomoc při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů. Obyvatelé domova by měli mít k dispozici připojení na internet a počítač. Bytové jednotky je dobré vybavit rádiem či televizí. Pro uživatele by měl provozovatel domova zajišťovat i volnočasové aktivity, především kulturní, společenské a sportovní akce.

Sociálně terapeutické činnosti

Jedná se o činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob. Aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce. V rámci těchto činností je dobré pořádat informačních schůzky s obyvateli přizpůsobené jejich individuálním potřebám. Jedná se např. o pohovor s právníkem, ekonomem, policistou, zaměstnancem úřadu práce, s lékařem a celá řadou dalších profesí.

Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí

Pomoc při vyřizování běžných záležitostí, pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv a oprávněných zájmů jednotlivých obyvatel. Jedná se o pomoc při hledání zaměstnání, pomoc při studiu, pomoc s vyřizování záležitostí na úřadech.

2.2 Financování Domů na půli cesty

- Úhrady od uživatelů (max. 130 Kč na den)
- Dotační řízení MPSV ČR
- Dotační řízení vyhlašované krajskými úřady a hlavním městem Praha
- Grantové řízení vyhlašované obecními a městskými úřady
- Finanční prostředky získané prostřednictvím nadací
- Dary od fyzických a právnických osob

Úhrady od uživatelů

Uživatelé hradí za ubytování obvykle částku 100–120 Kč za den. Maximální výše je 130 Kč za den a je daná příslušnou vyhláškou. Částky vybrané od obyvatel Domů na půli cesty se

obvykle „vrací“ obyvatelům v podobě služeb poskytovaných nad rámec základních činností. Jedná se např. o úhrady za lékaře, léky, sportovní aktivity apod. Je ovšem nutné konstatovat, že někteří obyvatelé Domů na půl cesty často nemají finanční prostředky na úhradu uvedené částky. Vedení domů na půl cesty musí s touto skutečností počítat.

Dotační řízení MPSV ČR

Je vyhlášováno pro každý kalendářní rok k poskytnutí dotace ze státního rozpočtu pro právnické a fyzické osoby, které poskytují sociální služby. Účelem dotace je zajistit financování běžných výdajů, které souvisejí s poskytováním základních činností sociálních služeb. Dotaci lze poskytnout pouze poskytovateli sociální služby, který má oprávnění k poskytování sociálních služeb nebo je zapsán v registru poskytovatelů sociálních služeb. Dotace poskytované přímo MPSV se poskytují pouze na sociální služby, které mají nadregionální působnost (sociální služba můžeme být využívána uživateli z celé České republiky) anebo jejíž poskytování přesahuje území minimálně 3 sousedících krajů. Dále se dotace poskytuje na služby, které mají celostátní působnost. Pravidla a podmínky pro poskytnutí dotace, postup pro podání žádosti, postup pro posouzení žádosti a stanovení výše dotace, pravidla a podmínky čerpání, kontrolu finančního vypořádání dotace jsou uvedeny v **Metodice Ministerstva práce a sociálních věcí ČR pro poskytování dotací ze státního rozpočtu**. Žádosti se zpravidla podávají v říjnu – listopadu roku předcházejícího roku. Žádosti se podávají prostřednictvím speciální aplikace přes OK systém.

Dotační řízení vyhlášené krajskými úřady a hlavním městem Praha

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky poskytuje krajům účelově určené dotace na financování běžných výdajů souvisejících s poskytováním základních druhů a forem sociálních služeb. O poskytnutí finančních prostředků na jednotlivé sociální služby a jejich výši rozhoduje zastupitelstvo kraje. Domy na půl cesty žádají o tuto dotaci prostřednictvím svého krajského úřadu. Přidělená dotace je určena účelově, zpravidla největší část je určena na mzdové náklady pracovníků v sociálních službách. Tyto dotace se poskytují jednotlivým krajům a hlavnímu městu Praze k financování běžných výdajů, které souvisejí s poskytováním sociálních služeb v souladu se zpracovaným střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb kraje. Tyto finanční prostředky se použijí na podporu poskytování sociálních služeb, které mají místní či regionální charakter. Sociální služby takto financované, jsou považovány za služby v obecném hospodářském zájmu (Social services of general economic interest). Výše procentního podílu kraje na celkovém ročním objemu finančních prostředků vyčleněných ve státním rozpočtu na podporu sociálních služeb je přílohou zákona o sociálních službách. Domy na půl cesty žádají o tuto dotaci prostřednictvím svého krajského úřadu. Přidělená dotace je určena účelově, zpravidla největší část je určena na mzdové náklady pracovníků v sociálních službách.

Grantová řízení mohou vypsát pouze ty kraje, které uspěly v dotačním řízení vyhlášeném MPSV. Grantové řízení je určeno pro právnické a fyzické osoby, které poskytují registrované služby. Jednou z podmínek pro udělení grantu je naprostá transparentnost hospodaření. Konkrétní výše finanční podpory je stanovena v závislosti na schváleném rozpočtu daného kraje a je poskytována na sociální služby s celokrajskou působností. Žádosti se opět podávají na podzim předcházejícího roku prostřednictvím aplikací jednotlivých krajských úřadů. Pokud příslušné zařízení sociálních služeb (Dům na půl cesty) splní při žádosti podmínky zadavatele je v tomto řízení zpravidla úspěšný.

Grantové řízení vyhlášené obecními a městskými úřady

Zastupitelstva těchto úřadů schvalují usnesení o poskytování grantů jednotlivým poskytovatelům. Granty jsou poskytovány na základě žádostí registrovaných poskytovatelů a výše závisí na rozpočtu příslušné obce. Opět je důležitá naprostá transparentnost při vyúčtování poskytnutého grantu. Tato grantová řízení mohou vyhlášována i několikrát do roka podle podmínek jednotlivých úřadů.

Finanční prostředky získané prostřednictvím nadací

Další z možností jak mohou provozovatelé Domů na půl cesty získat finanční prostředky na poskytování sociálních služeb, je využít vyhlášených grantových řízení jednotlivých nadací. Je nutné respektovat zadání jednotlivých nadací a nadačních fondů. Pro domy na půli cesty je vhodné ucházet se granty u nadací či nadačních fondů zřizovaných jednotlivými firmami jako jsou např. banky, energetické podniky, aj.

Závěr

Domy na půl cesty mají své nezastupitelné místo v systému poskytování sociálních služeb. V registru poskytovatelů sociálních služeb je registrováno 36 domů na půli cesty, z toho v hlavním městě Praze je jejich pět. Mladým lidem, kterým tu šanci nedala rodina, dávají možnost samostatného zapojení do praktického života. Pod dohledem sociálních pracovníků se učí zvládat vedení vlastní domácnosti, zvykat si na každodenní povinnosti, platit za využívané služby (městská doprava, mobilní operátoři), vzdělávat se a tolerovat ostatní členy společnosti.

Seznam použité literatury

Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách

Vyhláška č. 505/2006 Sb. ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách

Bílá kniha v sociálních službách, Konzultační dokument MPSV, 2003

Fulínová, Lenka. 2015. Financování sociálních služeb, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Praha. Soukromá vysoká škola ekonomických studií.

Kontakt na autory

Ing. Lenka Fulínová
katedra účetnictví a financí
Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o.
Lindnerova 575/1
180 00 Praha 8
Česká republika
E-mail: lenka.fulinova@svses.cz

doc. Ing. Marie Pospíšilová, CSc.
katedra účetnictví a financí
Soukromá vysoká škola ekonomických studií, s. r. o.
Lindnerova 575/1
180 00 Praha 8
Česká republika
E-mail: marie.pospisilova@svses.cz

Mátel, Andrej – Pavelková, Jaroslava – Janechová, Lucia (eds.)
Aktuální trendy sociální práce (Česko – slovenské perspektivy rozvoje)
Sborník z mezinárodní vědecké konference

Vydal Ústav sv. Jana Nepomuka Neumanna Příbram
září 2016

První vydání

ISBN 978-80-906146-8-0

